

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**



**ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας από
εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες: Η περίπτωση των μισθωτών και
αυτοαπασχολούμενων οικιακών εργατριών στην περιοχή της Αττικής**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Ευφροσύνη Μαλεκάκη

Αθήνα, 2021

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπων: Καθηγητής, Ιορδάνης Ψημμένος, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μέλος: Καθηγήτρια, Δέσποινα Παπαδοπούλου, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μέλος: Αναπληρωτής Καθηγητής, Κωνσταντίνος Δημουλάς, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Copyright © Ευφροσίνη Μαλεκάκη, 2021.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή γνώμων του συγγραφέα.

Στο άντρα μου Νίκο

Συμπαραστάτη και Συμπορευτή στη ζωή μου

«Για να βρεις δουλειά εσύ πρέπει να έχεις τακτοποιήσει το παιδί στον Παιδικό Σταθμό. Εξαρτάται και απ' αυτό να. Γιατί αν δεν έχεις που ν' αφήσεις το παιδί δεν μπορείς να δουλέψεις. Πρώτα πρέπει να βρεις κάπου ν' αφήσεις το παιδί, μετά να ψάξεις για δουλειά.Θέλω να αφήνω κάπου το παιδί μου, που νοιώθω καλά και αυτό το ίδιο, να αισθάνομαι ήρεμη, εγώ δεν έχω κάτι μαζί της αυτή έχει. Γιατί επειδή είμαι ξένη; Επειδή δεν έχω σπουδαία δουλειά όπως αυτή;»

(Ελβίρα, 25 χρονών, Αλβανία, συν 4)

«Εκείνη την ώρα ήθελα να ήξερα τον μεγαλύτερο ανώτερο της και να πήγαινα να του λέγα τι ανθρώπους πληρώνει για να πληρώνει τα παιδιά μας και την αξιοπρέπεια μας. Αγωνιζόμαστε για τα παιδιά μας, σαν γονείς και θέλομε το καλύτερο, να ζήσουν καλύτερα από μας, να μην υποφέρουν. Εμένα το παιδί μου είναι η αξία, η καρδιά μου, για αυτό δούλενα όλη τη νύχτα, για καλύτερο... Έρχεται αυτή η κυρία για να φέρεται έτσι στο παιδί μου και να το γεμίζει φόβο, ποια είναι αυτή, που δε υπολογίζει κανέναν...»

(Μαριάννα, 36 χρονών, Αλβανία, συν 17)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διδακτορική διατριβή θα ήταν αδύνατον να φτάσει στην ολοκλήρωση της εάν καθ' όλη τη διάρκεια της δύσκολης αυτής διαδρομής που διάνυσε δεν είχε βασικούς υποστηρικτές και καθοδηγητές, οι οποίοι βοήθησαν από την έναρξη έως το τέλος της όλης αυτής διαδικασίας. Βασικά αναφέρομαι στον επιβλέποντα καθηγητή μου Ιορδάνη Ψημμένο, ο οποίος εξ αρχής πίστεψε σε μένα και στο όνειρο μου και με ενθάρρυνε να προχωρήσω και να ολοκληρώσω την έρευνα. Είναι ο άνθρωπος που με βοήθησε όχι μόνο να αποκτήσω μια ιδιαίτερη επιστημονική άποψη και γνώση για το θέμα που επέλεξα μέσα από ένα σκληρό αγώνα και συνεχή δουλειά, αλλά και να εμπλακώ με επιστημονικό τρόπο και σοβαρότητα στην όλη διαδικασία, υπενθυμίζοντας μου συνεχώς, ότι έπρεπε να διαθέτω απεριόριστη υπομονή, επιμονή και αγάπη για ότι έπραττα σε αυτή την έρευνα. Είναι ο άνθρωπος που ήταν δίπλα μου σε όλες τις οικογενειακές, προσωπικές και επιστημονικές δυσκολίες που συνάντησα σε όλη τη μακρά πορεία της διδακτορικής διατριβής μου, που όσες φορές λύγισα και ένοιωθα να καταρρέω, εκείνος με ενθάρρυνε και με βοήθησε να συνεχίσω. Κυρίως με έκανε να αγαπήσω την έρευνα μέσα από ένα ιδιαίτερο επιστημονικό πρίσμα, και μου πρόσφερε πολλές επιστημονικές και ερευνητικές εμπειρίες όλα αυτά τα χρόνια. Τον ευχαριστώ πολύ για όλα. Επίσης αναφέρομαι στα άλλα δυο μέλη της τριμελούς επιτροπής μου την Δέσποινα Παπαδοπούλου και τον Κώστα Δημουλά. Οι αρχικές κυρίως παρεμβάσεις τους, ήταν καθοριστικές για μένα, για την εξέλιξη και τη διαμόρφωση της έρευνας μου, αλλά, κυρίως ήξερα ότι ήταν πάντα εκεί για μένα, πρόθυμοι να με ακούσουν, να με στηρίξουν και να με συμβουλέψουν για όποια δυσκολία και αν αντιμετώπιζα. Τους ευχαριστώ θερμά.

Επίσης ευχαριστώ όλους του καθηγητές στο Πάντειο Πανεπιστήμιο που κατά καιρούς συνεργάστηκα μαζί τους ή διδάχθηκα από αυτούς πράγματα που με βοήθησαν, αλλά κυρίως το Χριστόφορο Σκαμνάκη με τον οποίο μοιράστηκα εμπειρίες και αγωνίες μαζί του σε ερευνητικό και συγγραφικό επίπεδο. Ευχαριστώ ακόμη την Πόπη, τον Βασίλη, την Ιωάννα, που όλο αυτό τον καιρό ήταν δίπλα μου προσφέροντας μου πάντα την βοήθεια και την συμπαράσταση τους. Την Βασιλική που στήριξε επίσημα την έρευνα μου και όλους όσους με βοήθησαν να πραγματοποιήσω την έρευνα της

συγκεκριμένης διδακτορικής διατριβής. Ευχαριστώ ακόμη και αυτούς που δεν με βοήθησαν ή προσπάθησαν να με εμποδίσουν, γιατί αυτό που κατάφεραν με τη στάση τους ήταν να με πεισώσουν και να με ωθήσουν περισσότερο προς το όνειρο και την πραγματοποίηση αυτής της έρευνας. Τους ευχαριστώ όλους.

Πολλά ευχαριστώ όμως οφείλω σε όλους αυτούς που με εμπιστεύτηκαν, που απλόχερα μου παραχώρησαν τις συνεντεύξεις τους και μου άνοιξαν την καρδιά τους. Στους πρωταγωνιστές αυτής της διδακτορικής διατριβής, στις μετανάστριες οικιακές εργάτριες, γιατί μου εξομολογήθηκαν γεγονότα και καταστάσεις που ουδέποτε είχαν ομολογήσει σε κάποιον, γιατί μου άνοιξαν την καρδιά τους αυθόρμητα βγάζοντας παράπονα, χαρές, λύπες και προβλήματα που δεν ομολογούσαν ούτε στον εαυτό τους. Που έγινα για πολλές ο άνθρωπος των παραπόνων τους για αρκετά χρόνια. Στους δημοσίους υπαλλήλους που θέλησαν να μου εμπιστευτούν όλα εκείνα τα προβλήματα και τα περίεργα που αντιμετώπιζαν στη δουλειά τους, παρακάμπτοντας και απαγορεύσεις πολλές φορές, αν και γνώριζαν ότι εκείνη τη στιγμή δεν είχαν να κερδίσουν κάτι από αυτό ή από εμένα. Τους ευχαριστώ πολύ και τις δύο ομάδες, χωρίς αυτούς δεν θα είχα ολοκληρώσει τη διδακτορική διατριβή μου ή δεν θα είχε κανένα ενδιαφέρον για μένα.

Ευχαριστώ ακόμη τους συναδέλφους υποψήφιους διδάκτορες, που μαζί πορευτήκαμε και πορευόμαστε στα δύσκολα, όλα αυτά τα χρόνια. Η ύπαρξη μιας τέτοιας ομάδας είναι απαραίτητη σε ένα τέτοιο δύσκολο μοναχικό ταξίδι, γιατί έτσι αποτρέπεται η μοναχικότητα και ξέρεις ότι έχεις δίπλα σου και άλλους που αντιμετωπίζουν τις ίδιες ανησυχίες, αγωνίες και προβλήματα με εσένα, που μοιράζεσαι μαζί τους τα πάντα, από επιστημονικές έως προσωπικές ανησυχίες. Σε αυτό οφείλω άλλο ένα ευχαριστώ στον επιβλέποντα καθηγητή μου Ιορδάνη Ψημμένο του οποίου είναι πάντα βασικό και απαραίτητο δημιούργημα οι ομάδες αυτές. Βέβαια το μεγαλύτερο ευχαριστώ το οφείλω στην ομάδα των πρώτων διδακτορικών μου χρόνων, όπου ώρες ατελείωτες μοιραζόμασταν επιστημονικές ανησυχίες μέσα σε ένα γραφείο του Παντείου Πανεπιστημίου και με την οποία δημιουργήσαμε πια φιλίες ζωής. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τη Daria Lazarescu, με την οποία πορεύτηκα τη μεγαλύτερη

διαδρομή των διδακτορικών μου χρόνων και με την οποία μοιράστηκα πολλές επιστημονικές ανησυχίες, αλλά και επιστημονικές κατακτήσεις.

Και τελευταία θέλω να δώσω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένεια μου γιατί χωρίς αυτούς, χωρίς την συμπαράσταση και την υποστήριξη τους, δεν θα είχα καταφέρει τίποτα από όλα αυτά και δεν θα είχα καταφέρει να φτάσω έως το τέλος αυτού του δύσκολου ταξιδιού. Στους γονείς μου και την αδελφή μου Ελένη που με αγωνία περίμεναν το τέλος και την επίτευξη του στόχου μου, στον άντρα μου που σε αυτόν οφείλω τα πάντα, χωρίς τη στήριξη και την κατανόηση του τίποτα δεν θα είχε προχωρήσει, στα παιδιά μου την Έλλη και τον Γιάννη που συνεχώς με προέτρεπαν και με ωθούσαν προς την ολοκλήρωση και στα μικρά μου Αντώνη και Νικόλα για τα οποία θεωρούσα χρέος μου ότι όφειλα να προσφέρω αυτή την έρευνα και τα αποτελέσματά της, όσο ακόμη βρίσκονται στη προσχολική ηλικία. Τους ευχαριστώ και τους ευγνωμονώ απεριόριστα, γιατί μου έδειξαν κατανόηση, αγάπη και συμπαράσταση, γιατί δεν με εγκατέλειψαν ούτε μια στιγμή σε όλα αυτά που πέρασα και γιατί είχαν την υπομονή να αντέξουν πολλές στερήσεις καθημερινές σε απλά πράγματα, αλλά και στερήσεις σε σημαντικές απολαύσεις της ζωής καθώς και όλες τις δυσκολίες που κατά καιρούς έφερνα στην οικογένεια, λόγω της διδακτορικής διατριβής. Κυρίως γιατί βοήθησαν να παραμείνουμε οικογένεια, ενωμένοι και αγαπημένοι και να μην διαλύσουμε, παρ' όλες τις απουσίες, τις στερήσεις, και τις δυσκολίες που τους επέβαλλα, βάζοντας πάντα μπροστά τις υποχρεώσεις του διδακτορικού. Τους ευχαριστώ και τους ευγνωμονώ!

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διδακτορική διατριβή εστιάζει το ενδιαφέρον της στη διερεύνηση των εμποδίων που συναντούν οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες κατά την πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Η διερεύνηση του συγκεκριμένου θέματος περιλαμβάνει τις απόψεις δύο ομάδων. Της ομάδας των μεταναστριών και της ομάδας των δημοσίων υπαλλήλων. Μέσα από τις απόψεις των δύο ομάδων αυτών η έρευνα προσπαθεί να εντοπίσει όσο το δυνατόν καλύτερα τις υπάρχουσες δυσκολίες ως προς τη πρόσβαση και τη χρήση των μεταναστριών οικιακών εργατριών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας σε εποχή κρίσης.

Βασικός στόχος της παρούσας έρευνας είναι να συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας κοινωνικής πολιτικής όπου κύριο μέλημα της θα είναι η εξάλειψη των ανισοτήτων στη πρόσβαση και τη χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών ανεξαρτήτως χρονικής περιόδου και αλλαγής παραγόντων.

Η παρούσα διατριβή διαπιστώνει ότι οι αλλαγές στη κοινωνική πολιτική και οι κρατικές παρεμβάσεις στη παρούσα χρονική στιγμή της οικονομικής κρίσης δεν καταφέρνουν να εξαλείψουν τις δυσκολίες και τα προβλήματα πρόσβασης και χρήσης που προκύπτουν στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, για τις εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα και αυτό για τους εξής λόγους: α) οι μετανάστριες δεν μπορούν να ανταποκριθούν σωστά και να εξοικειωθούν με τον νέο ηλεκτρονικό τρόπο συμμετοχής που εφαρμόζεται για να επιτύχουν τη πρόσβαση β) ο τομέας της χρήσης αντιμετωπίζει το μεγαλύτερο πρόβλημα, λόγω των δυσκολιών που προκύπτουν από την πλευρά των δημοσίων υπαλλήλων των υπηρεσιών.

Φαίνεται λοιπόν να αποκλείονται στη χρήση από παροχές α) σύμφωνα με τη διακριτική ευχέρεια των δημοσίων υπαλλήλων, τις αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις τους, οι οποίοι αγνοούν αντικειμενικά κριτήρια και κρατικές οδηγίες και εφαρμόζουν τις δικές τους αποφάσεις β) από εσω- πελατειακές σχέσεις που αναπτύσσονται στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας μεταξύ των υπαλλήλων και των αιρετών προϊσταμένων τους, οι οποίες νομιμοποιούν τα μη νόμιμα και καθιερώνουν άτυπα

πρακτικές, αποκλείοντας τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες από αγαθά και παροχές που πρέπει να απολαμβάνουν. Και ενώ τυπικά φαίνεται δεδομένο ότι χρησιμοποιούνται οι παροχές, στην πραγματικότητα δυσκολεύονται να τις χρησιμοποιήσουν.

Από την πλευρά των δημοσίων υπάλληλων επιπλέον η οικονομική κρίση που υπάρχει τους δημιουργεί προβλήματα εργασιακής ανασφάλειας, χαμηλών παροχών, άγχους και δύσκολες ενδο-υπηρεσιακές σχέσεις, που με τη σειρά τους οδηγούν σε αρνητική συμπεριφορά και δυσαρέσκεια απέναντι στις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες.

Είναι φανερό λοιπόν μέσα από την έρευνα αυτή, ότι τα προβλήματα σχετικά με τη πρόσβαση και τη χρήση των μεταναστριών οικιακών εργατριών στους βρεφονηπιακούς σταθμούς συνεχίζουν, όπως και στην έρευνα Ψημμένος-Σκαμνάκης (2008) να υπάρχουν πολύ έντονα. Αυτό που αλλάζει είναι η χρονική στιγμή, αφού βρισκόμαστε σε περίοδο οικονομικής κρίσης, με τα ανάλογα κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα που η κρίση επιφέρει, μέσα από ανεργία, μη σταθερή εργασία, ανασφάλεια και φτώχεια των μεταναστριών, αλλάζοντας ταυτόχρονα και τη μορφή των προβλημάτων που προκύπτουν κατά τη διαδικασία της πρόσβασης και χρήσης, καθώς και τη φάση που παρουσιάζονται πιο έντονα. Στη παρούσα έρευνα, τα προβλήματα φαίνονται πιο έντονα κατά τη χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να διατηρείται, να ενδυναμώνεται και να αναπαράγεται η ήδη υπάρχουσα δυσκολία ως προς τη πρόσβαση και χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών μέσα από ένα φαινομενικά θετικό πλαίσιο αλλαγής.

SUMMARY

This doctoral dissertation focuses on the investigation of barriers that immigrant women domestic workers face in accessing and using daycare services. The investigation of this particular subject includes the views of two groups: Migrant women and public sector workers. Through the views of these two groups the study attempts to identify in the best possible manner the existing difficulties regarding access and use of childcare by migrant women domestic workers in a time of crisis.

The chief aim of this study is to aid in formulating a social policy whose main concern would be the elimination of inequalities in accessing and using daycare stations, regardless of the time period or changes in factors.

The present dissertation finds that changes in social policy and state interventions at this point of the economic crisis are not enough to eliminate difficulties and problems in accessing and using childcare services for working migrant mothers in low status jobs, for the following reasons: a) migrant women cannot adequately respond or become familiar with novel electronic means of participation necessary to achieve access, b) there is an even greater problem in usage, and this stems from the difficulties that arise on the side of public sector workers staffing these services.

It thus appears that they are excluded from the use of amenities a) as a result of the discretion used by public servants who, with their perceptions and preconceptions, overlook objective criteria and state instructions and privilege their own decisions, b) as a result of inter-clientelism fostered in childcare services between employees and elected supervisors, which legitimize irregular activity and establish informal practices, thus excluding migrant women domestic workers from goods and services that they should normally benefit from. And while these amenities appear to be officially used, migrant women domestic workers are in fact having difficulties using them.

From the perspective of state workers it also appears that the prevailing economic crisis is causing issues of job insecurity, low remuneration, stress, and difficult inter-agency relations, which in turn lead to a negative attitude and a resentment towards migrant mother domestic workers.

It is thus clear through this study that the problems relating to access and usage of migrant domestic workers in daycare stations continue, as in the study of Psimmenos-Skamnakis (2008), to exist very intensely. What differs is the point in time, as we are currently in a time of economic crisis, with the corresponding socio-economic problems that the crisis brings, through unemployment, unstable employment, precarity and poverty among migrant women; also shifting is the type of problem that arises in the process of access and usage, as well as the period in which these present themselves more intensely. In this study, the problems appear more vivid with regards to usage, rather than access, of daycare stations. This results in the preservation and reproduction of a pre-existing difficulty in accessing and using daycare stations through a seemingly positive framework for change.

Πίνακας περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	vii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	x
SUMMARY	xii
Πίνακας περιεχομένων.....	xiv
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ	xviii
Εισαγωγή	1
Το πρόβλημα.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	12
1.1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ	13
1.1.1. Λειτουργισμός και κοινωνική προστασία.....	13
1.1.2. Σχολή του Σικάγο και κοινωνική προστασία	27
1.1.3. Μαρξισμός και κοινωνική προστασία	37
1.1.4. Weber και κοινωνική προστασία.....	42
1.2 ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΜΗΛΟΥ ΚΥΡΟΥΣ	48
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	48
1.2.1. Μαρξισμός και χαμηλού κύρους επαγγέλματα.....	48
1.2.2. Weber και χαμηλού κύρους επαγγέλματα	57
1.3. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	60
1.3.1. Λειτουργισμός και οικιακή εργασία	60
1.3.2. Μαρξισμός και οικιακή εργασία.....	63
1.3.3. Weber και οικιακή εργασία.....	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ: ΤΑΞΙΚΕΣ, ΕΜΦΥΛΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ	73
2.1. ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ, ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	74
2.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΠΡΩΤΗΣ ΓΡΑΜΜΗΣ	94
2.3. ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	103
2.3.1. Πρόσβαση και χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.....	112
2.4. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	120
2.4.1. Κράτος Πρόνοιας και Γυναικεία Εργασία.....	121
2.4.2. Η ιστορία της Οικιακής εργασίας και της Πρόσβασης στις Κοινωνικές Υπηρεσίες: η διεθνής εμπειρία.....	131
2.4.3. Η Διαδρομή της οικιακής εργασίας και της κοινωνικής προστασίας των οικιακών εργατριών στην ελληνική κοινωνία.....	138

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	146
3.1. <i>ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ</i>	147
3.2. <i>ΣΤΑΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ</i>	149
3.2.1. Προερευνητικό Στάδιο.....	150
3.2.2. Πιλοτικό Στάδιο.....	165
3.2.3. Κύρια Ερευνητική Διαδικασία.....	166
3.2.4. Ανάλυση Δεδομένων	176
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΕΣ ΜΗΤΕΡΕΣ.....	180
4.1. <i>ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΗΤΕΡΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ</i>	180
4.1.1. Χώρα καταγωγής.....	181
4.1.2. Ηλικία	185
4.1.3. Εκπαίδευση.....	187
4.1.5. Οικογενειακή κατάσταση	199
4.1.6. Θρησκεία.....	202
4.2. <i>ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΡΟΗ</i>	210
4.2.1. Η διαδικασία της μετανάστευσης.....	211
4.2.2. Η ζωή στη χώρα υποδοχής.....	220
4.3. <i>ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ</i>	228
4.3.1. Περιοχή διαμονής	228
4.3.2. Βρεφονηπιακοί Σταθμοί στη χώρα καταγωγής.....	236
4.4. <i>ΧΡΟΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ</i>	253
4.4.1. Εναλλακτικές λύσεις απέναντι στη μη πρόσβαση και χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.....	254
4.4.2. Γραφειοκρατία, Τεχνολογία, Οικονομικοί παράγοντες και πρόσβαση-χρήση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς	260
4.4.3. Ρατσιστικές αντιδράσεις: η επίδραση τους στη πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.....	266
4.4.4. Δημόσιοι υπάλληλοι: η συμβολή τους στη πρόσβαση και τη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών.....	274
4.5. <i>ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ</i>	281
4.5.1. Η περίοδος των πρώτων χρόνων εισόδου, η οικονομική κρίση και η πρόσβαση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς	281
4.5.2. «Φακελάκι»: ο ρόλος του στη πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών.....	285
4.5.3. Ο Οικονομικός παράγοντας και η πρόσβαση των κοινωνικών υπηρεσιών.....	289
4.6. <i>ΕΡΓΑΣΙΑΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ</i>	292
4.6.1. Εργασία και πρόσβαση –χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.....	292
4.6.2. Συνθήκες εργασίας από τα χαμηλού κύρους επαγγέλματα και οι συνέπειες στη πρόσβαση –χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.....	295
4.7. <i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ</i>	303
4.7.1. Η χρήση των παροχών στους βρεφονηπιακούς σταθμούς.....	303
4.7.2. Οι σχέσεις με το προσωπικό	305
4.7.3. Οι σχέσεις με τα άλλα παιδιά και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας	313
4.7.4. Οι σχέσεις με τους άλλους γονείς.....	316

4.7.5. Οι οικονομικές υποχρεώσεις κατά την χρήση στον παιδικό σταθμό.....	317
4.7.6. Οι προσδοκίες των μητέρων μεταναστριών	318
4.8. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΣΤΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ	321
4.8.1. Η ΒΙΟΛΕΤΑ	321
4.8.2. Η ΕΛΒΙΡΑ.....	334
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ	349
5.1. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ	349
5.1.1. Ηλικία και Φύλο Δημοσίων Υπαλλήλων	349
5.1.2. Οικογενειακή Κατάσταση Δημοσίων Υπαλλήλων	351
5.1.3. Εκπαίδευση Δημοσίων Υπαλλήλων.....	352
5.1.4 Επαγγελματική Εμπειρία Δημοσίων Υπαλλήλων	352
5.1.5. Η Σχέση Εργασίας των Δημοσίων Υπαλλήλων.....	353
5.2. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.....	355
5.2.1. Τόπος Εργασίας Δημοσίων Υπαλλήλων και Υπηρεσίες Βρεφονηπιακής Φροντίδας.....	355
5.2.2. Τόπος Κατοικίας Μεταναστριών και Υπηρεσίες Βρεφονηπιακής Φροντίδας.....	359
5.3. ΧΡΟΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.....	361
5.3.1. Οι Απόψεις και οι Αντιδράσεις των Υπαλλήλων σχετικά με την Πρόσβαση και Χρήση των Υπηρεσιών Βρεφονηπιακής Φροντίδας από Μετανάστριες Μητέρες.....	361
5.3.2. Ενδουπηρειακές Σχέσεις Υπαλλήλων των Βρεφονηπιακών Σταθμών.....	366
5.3.3. Απόψεις των Υπαλλήλων σχετικά με τις Εναλλακτικές Λύσεις των Μεταναστριών Μητέρων Οικιακών Εργατριών.....	371
5.4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.....	374
5.4.1. Η Οικονομική Κατάσταση των Δημοσίων Υπαλλήλων σε σχέση με την Πρόσβαση και Χρήση των Μεταναστριών στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς	374
5.4.2. Η Οικονομική Κατάσταση των Δομών των Βρεφονηπιακών Σταθμών και η Επίδρασή της στην Πρόσβαση και Χρήση τους από τις Μετανάστριες Μητέρες.....	380
5.4.3. Οι Απόψεις των Δημοσίων Υπαλλήλων για την Οικονομική Κατάσταση των Μεταναστριών Μητέρων Οικιακών Εργατριών.....	385
5.5. ΕΡΓΑΣΙΑΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ.....	391
5.5.1. Δυσκολίες στην Εργασία των Δημοσίων Υπαλλήλων και πώς επιδρούν στην Πρόσβαση και Χρήση των Υπηρεσιών Βρεφονηπιακής Φροντίδας	391
5.5.2. Οι Απόψεις των Δημοσίων Υπαλλήλων για την Εργασία των Μεταναστριών Μητέρων Οικιακών Εργατριών	404
5.6. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ	411
5.6.1. Οι Σχέσεις των Δημοσίων Υπαλλήλων και των Άλλων Γονέων με τις Μετανάστριες Μητέρες Οικιακές Εργάτριες.....	411
5.6.2. Οι Απόψεις των Δημοσίων Υπαλλήλων για τη Σημασία των Βρεφονηπιακών Σταθμών στη Ζωή των Ίδιων των Μεταναστριών Οικιακών Εργατριών και των Παιδιών τους	419
5.6.3. Μελέτη Περίπτωσης: Η σημασία της Πρόσβασης και της Χρήσης στις υπηρεσίες Βρεφονηπιακής φροντίδας, μέσα από τη Μελέτη Περίπτωσης ενός Δημοσίου Υπαλλήλου.....	423
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	433

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	456
<i>Ξενόγλωσση.....</i>	<i>456</i>
<i>Ελληνόγλωσση.....</i>	<i>469</i>
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	491
<i>Παράρτημα 1: Οδηγοί Συνέντευξης (Βασικές θεματικές οδηγιών συνέντευξης).....</i>	<i>491</i>
<i>1.1. Οδηγός Συνέντευξης μεταναστριών.....</i>	<i>491</i>
<i>1.2. Οδηγός Συνέντευξης Δημοσίων Υπαλλήλων</i>	<i>492</i>
<i>Παράρτημα 2: Δημογραφικά Στοιχεία.....</i>	<i>494</i>
<i>2.1. Δημογραφικά στοιχεία μεταναστριών.....</i>	<i>494</i>
<i>2.2. Δημογραφικά στοιχεία υπαλλήλων.....</i>	<i>497</i>
<i>Παράρτημα 3: Φωτογραφικό Υλικό</i>	<i>500</i>

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Αποκλεισμός από την πρόσβαση και χρήση κοινωνικών υπηρεσιών.....	82
Πίνακας 2: Μορφές πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας.....	89
Πίνακας 3: Κυριότερες Διακρίσεις βάσει τάξης, φύλου και εθνικότητας.....	91
Πίνακας 4: Αίτια Αποκλεισμού από την Πρόνοια	99
Πίνακας 5: Απασχόληση μεταναστριών ανά υπηκοότητα και δραστηριότητα (2007)	157
Πίνακας 6: Κατάταξη σε βασικές κατηγορίες, υποκατηγορίες και σύνολο κωδικών	178
Πίνακας 7: Χώρα προέλευσης μεταναστριών.....	181
Πίνακας 8: Ηλικία μεταναστριών.....	186
Πίνακας 9: Χρόνος παραμονής μεταναστριών στην Ελλάδα	186
Πίνακας 10: Εκπαίδευση μεταναστριών.....	187
Πίνακας 11: Απόκτηση τελευταίου τίτλου εκπαίδευσης.....	188
Πίνακας 12: Συμμετοχή στο πρόγραμμα των παιδικών σταθμών	194
Πίνακας 13: Εργασία στη χώρα προέλευσης.....	194
Πίνακας 14: Τρόπος μετανάστευσης.....	210
Πίνακας 15: Ηλικία δημοσίων υπαλλήλων.....	350
Πίνακας 16: Οικογενειακή κατάσταση δημοσίων υπαλλήλων	351
Πίνακας 17: Εκπαίδευση δημοσίων υπαλλήλων.....	352
Πίνακας 18: Χρόνια Εμπειρίας δημοσίων υπαλλήλων	353
Πίνακας 19: Σχέση εργασίας δημοσίων υπαλλήλων.....	353
Πίνακας 20: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ	436
Σχήμα 1: Ομάδες μεταναστριών	151
Σχήμα 2: Ομάδες δημοσίων υπαλλήλων	152

Εισαγωγή

Η παρούσα διατριβή εστιάζει το ερευνητικό της ενδιαφέρον στην πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας από εργαζόμενες μητέρες μετανάστριες σε χαμηλού κύρους εργασίες, όπως η οικιακή εργασία, την περίοδο της κρίσης (2008-2019).

Έναυσμα για την διερεύνηση των παραπάνω αποτέλεσαν οι διαπιστώσεις κοινωνιολογικών μελετών που αναδεικνύουν τα αντικειμενικά και υποκειμενικά εμπόδια στην πρόσβαση και στη χρήση κοινωνικών υπηρεσιών που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, όπως το επάγγελμα της οικιακής εργασίας (Townsend 1992, Lewis 2007, du Bois / Eaton 1890,1995, Anderson & Phizacklea 1997, Ψημμένος & Σκαμνάκης 2008, Χαντζαρούλα 2012). Πιο συγκεκριμένα, από τη βιβλιογραφία προκύπτει ότι οι μετανάστριες σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα (low status work) βιώνουν καθημερινά την *ανισότητα* (ως προς τις σχέσεις και τις παροχές), τον αποκλεισμό (ως προς τις συνθήκες εργασίας, το ασφαλιστικό, την αμοιβή), τη διάκριση (σε σχέση με τους γηγενείς) και την προνοιακή περιθωριοποίηση από τους επίσημους προνοιακούς θεσμούς (welfare marginalization) (Psimmenos 2007: 35-59). Η προνοιακή περιθωριοποίηση προβάλλει τον υπολειμματικό χαρακτήρα των υπηρεσιών και τη διεύρυνση του καταμερισμού των χρηστών σε διαφορετικές, άτυπες ομάδες, οι οποίες απολαμβάνουν διαφορετικά προνόμια και υπηρεσίες (Ψημμένος- Σκαμνάκης 2008, Σκαμνάκης 2009: 129). Ωστόσο εστιάζει όχι μόνο στις συνθήκες αλλά και στις αντιλήψεις.

Επιπλέον, παράγοντες όπως η τάξη, το φύλο, η φυλή, η εθνικότητα επηρεάζουν τόσο την πρόσβαση όσο και τη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών (Κασιμάτη & Μουσούρου 2007, Ψημμένος & Σκαμνάκης 2008). Αυτοί οι παράγοντες συμβάλουν στις άνισες ευκαιρίες, που με τη σειρά τους οδηγούν στην αναπαραγωγή των συνθηκών και των αντιλήψεων για την κοινωνική προστασία του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Βέβαια, ως φαύλος κύκλος, ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας αποτελεί το ορόσημο της κοινωνικής στρωμάτωσης στις καπιταλιστικές κοινωνίες και το βασικότερο εμπόδιο για την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών ως προς την πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών (Bowles 1975).

Στην Ελλάδα, η υπάρχουσα μεταναστευτική πολιτική δημιουργεί τεράστια εμπόδια στην πρόσβαση των παιδιών των μεταναστριών στους βρεφονηπιακούς σταθμούς καθώς είναι φανερή η απουσία της επίσημης πολιτικής φροντίδας των γυναικών με παιδιά, καθώς και η απουσία του επίσημου κράτους στην παιδική φροντίδα. (Ψημμένος & Σκαμνάκης 2008). Η ελλιπής ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας φαίνεται να οφείλεται στον αποκλεισμό των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων ή των «κάτω» από τη δυνατότητα να εκφράσουν τις απόψεις τους (Ψημμένος 2018). Εστιάζοντας όμως στους ανορθόδοξους, τους «βρώμικους» ή τους παρεκκλίνοντες τύπους επαγγελματιών, αναδεικνύονται παράγοντες γενικής σημασίας σχετικά με την εργασιακή εμπειρία που μπορεί να μην παρατηρούνται ακριβώς με τον ίδιο τρόπο ή έκταση σε πιο συμβατά είδη εργασίας ή υψηλού κύρους επαγγέλματα. Επίσης αναδεικνύονται διεργασίες και απασχολήσεις, οι οποίες μπορούν να αποτυπώσουν τις διαδρομές και τις σχέσεις και να αποσαφηνίσουν τους λόγους, που μια εθνοτική ή επαγγελματική ομάδα ή στρώμα, αποκλείεται από την πρόσβαση και τη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών (Hughes 1958, Watson 2005).

Αυτό με τα χαμηλού κύρους επαγγέλματα συμβαίνει, διότι σ' αυτές τις ομάδες και τα κοινωνικά στρώματα, ο αποκλεισμός είναι λιγότερο κεκαλυμμένος και ταυτόχρονα οι αξίες που διέπουν την εργασία και την αναπαράγουν, αποτελούν κεντρικά στοιχεία οργάνωσης των επαγγελματιών και της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα δύο στοιχεία μας παραπέμπουν στη παραπάνω διατύπωση. Το πρώτο στοιχείο είναι ότι απογυμνωμένοι από ιδεολογικά προτάγματα, απλοί οργανισμοί, είναι ευκολότεροι στη κατανόηση της λειτουργίας τους και στην ανάλυση της εργασίας στην οικονομία και την κοινωνία. Το δεύτερο στοιχείο που μας παραπέμπει στην παραπάνω επισήμανση, είναι ότι αν σε επαγγέλματα όπως η οικιακή εργασία, ή ανάλογα επαγγέλματα χαμηλού κύρους, υπάρχουνε κώδικες στρωμάτωσης και κινητικότητας, που μεταμορφώνουν την εργασία σε κάτι παραπάνω από μια τυχαία, απλή και ατομική επιβίωση, οδηγούμαστε σε νέες αποκαλύψεις, μέσα από τα χαμηλού κύρους επαγγέλματα. Τότε η ανάλυση αυτών των επαγγελματιών μπορεί να μας πει πολλά για το πώς λειτουργεί η οικονομία και το πώς αναπτύσσονται συμπεριφορές, αντιλήψεις και συνήθειες, που δεσμεύουν τους εργαζόμενους σε αυτήν.

Με γνώμονα τα παραπάνω προκύπτει το ερώτημα: *Γιατί παρατηρείται το συγκεκριμένο φαινόμενο;*

Μέσα σε αυτό το γενικότερο πλαίσιο διερεύνησης, η παρούσα διδακτορική διατριβή εξετάζει το *αν και κατά πόσο ένα χαμηλού κύρους επάγγελμα, όπως το επάγγελμα της οικιακής εργασίας επηρεάζει την πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας από τις μετανάστριες μητέρες, ιδίως σε περιόδους ραγδαίων οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών.*

Εξετάζοντας την περίπτωση των μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών στόχος είναι η δημιουργία μέτρων κοινωνικής πολιτικής όπου κυρίαρχη θέση θα έχει η εξάλειψη των ανισοτήτων στην πρόσβαση και χρήση των εν λόγω υπηρεσιών, ανεξαρτήτου χρονικής περιόδου ή αλλαγής παραγόντων.

Για την καλύτερη διερεύνηση των παραπάνω και λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες του πληθυσμού της έρευνας θα ήταν σοβαρή παράλειψη να εξεταστεί η υπόθεση εργασίας σε εθνικό επίπεδο αντί να επικεντρωθεί σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή (Dennis et al 1956, Beynon and Austrin 1994, Watson 2005). Συνεπώς, για την εκπλήρωση των σκοπών της, η διδακτορική διατριβή επικεντρώνεται στην περιοχή της Αττικής. Η διαφοροποίηση της συγκεκριμένης έρευνας σχετικά με την προηγούμενη έρευνα των Ψημμένου και Σκαμνάκη 2008 βρίσκεται στο ότι: Α) Διεξάγεται σε μια διαφορετική χρονική περίοδο, όπου η οικονομική ύφεση κυριαρχεί στη χώρα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να αλλάζουν μορφή παράγοντες όπως: οικονομικοί, εργασιακοί, γεωγραφικοί, πολιτισμικοί που επηρεάζουν την πρόσβαση και τη χρήση και σαν αποτέλεσμα να δημιουργείται και ένα νέο πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας. Β) Διερευνά περισσότερο τη χρήση, προσπαθώντας να κατανοήσει καλύτερα την ολοκλήρωση της πρόσβασης στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας. Γ) Διερευνά επίσης πως το επάγγελμα (π.χ η οικιακή εργασία), το φύλο, η εθνότητα, αλλά και η κοινωνική ανάγκη (π.χ. βρεφονηπιακοί σταθμοί) διαμορφώνουν το πλαίσιο στη πρόσβαση και στη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών.

Το θεωρητικό υπόβαθρο της παρούσας διατριβής έγκειται σε μια σύνθεση των βασικότερων χαρακτηριστικών των θεωριών σύγκρουσης και συναίνεσης πάνω στις οποίες στηρίζεται η ανάλυση του αντικειμενικών και υποκειμενικών παραμέτρων που

θέτουν εμπόδια (welfare barriers) στην πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.

Πέρα από τους θεωρητικούς προβληματισμούς της διατριβής, η εξέταση του αν και κατά πόσο ένα χαμηλού κύρους επάγγελμα, όπως το επάγγελμα της οικιακής εργασίας επηρεάζει την πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας έγινε μέσα από μια ποιοτική διερεύνηση που περιλαμβάνει 57 ημι-δομημένες συνεντεύξεις μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών και 31 δημοσίων υπαλλήλων στην περιοχή της Αττικής. Σύνολο 88 συνεντεύξεις, που πραγματοποιήθηκαν σε δυο στάδια.

Η μελέτη πραγματοποιήθηκε κυρίως κατά την περίοδο 2013-2015 κατά το πρώτο κυρίως στάδιο και κατά την περίοδο 2016 – 2017, στο δεύτερο στάδιο των συνεντεύξεων. Η διδακτορική διατριβή διαρθρώνεται σε έξι κεφάλαια.

Στην *εισαγωγή* τίθενται οι βασικοί κοινωνιολογικοί προβληματισμοί που ώθησαν στην εξέταση του φαινομένου.

Στο *πρόβλημα* αναφέρεται ποιος είναι ο σκοπός της έρευνας και ποιόν ακριβώς προβληματισμό μελετά.

Το *πρώτο κεφάλαιο* αναφέρεται στην πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών στην οικιακή εργασία. Εδώ εξετάζεται η εργασία των οικιακών εργατριών μέσα από τις κλασικές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, προσπαθώντας να γίνει κατανοητό κατά πόσο το επάγγελμα της οικιακής εργασίας επηρεάζει στην πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας ως παράγοντας κύρους, κοινωνικής ένταξης, αλληλόδρασης και ισότητας στις κοινωνικές υπηρεσίες. Για τον λόγο αυτό, ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην Λειτουργιστική, την Μαρξιστική, την Βεμπεριανή προσέγγιση καθώς και στην προσέγγιση της Σχολής του Σικάγου.

Το *δεύτερο κεφάλαιο* επικεντρώνεται στην πρόσβαση και χρήση στις κοινωνικές υπηρεσίες, λαμβάνοντας υπόψη της ταξικές, έμφυλες και εθνικές διακρίσεις. Αναφέρεται στη λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών, στους αντικειμενικούς και υποκειμενικούς διάφορους παράγοντες που επηρεάζουν την πρόσβαση καθώς και στους δείκτες με τους οποίους μπορεί να μελετηθεί η πρόσβαση και η χρήση στις κοινωνικές υπηρεσίες. Επίσης, μελετά την στάση των υπαλλήλων των κοινωνικών υπηρεσιών απέναντι στις μετανάστριες οικιακές εργάτριες, στις

στερεότυπες αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις που μπορεί να δυσχεραίνουν το έργο τους. Επιπλέον, τον ρόλο της γραφειοκρατίας στις δημόσιες επιχειρήσεις, τη διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων και τις άτυπες πολιτικές στο να χειρίζονται διάφορες καταστάσεις, που δυσχεραίνουν το ρόλο της πρόσβασης και της χρήσης, με αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό και την κοινωνική περιθωριοποίηση των μεταναστριών οικιακών εργατριών. Εξετάζεται επίσης το ιστορικό πλαίσιο γύρω από την πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών από τις οικιακές εργάτριες και ειδικότερα των βρεφονηπιακών σταθμών. Για τον λόγο αυτό, αναφέρονται οι έρευνες από τη διεθνή και ελληνική εμπειρία.

Το ζήτημα της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε στην έρευνα εξετάζεται στο *τρίτο κεφάλαιο*. Εκεί παρουσιάζονται αναλυτικά οι λόγοι που οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου πληθυσμού της έρευνας, οι μεθοδολογικές τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν, τα στάδια της έρευνας καθώς και ο τρόπος ανάλυσης των δεδομένων.

Στο *τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο* γίνεται η ανάλυση της έρευνας πεδίου. Συγκεκριμένα, εξετάζονται οι αντικειμενικοί και υποκειμενικοί παράγοντες που επηρεάζουν την πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας τόσο από την πλευρά των μεταναστριών οικιακών εργατριών όσο και από την πλευρά των δημοσίων υπαλλήλων.

Στο *τελευταίο κεφάλαιο* επιχειρείται μια σύνθεση των συμπερασμάτων της έρευνας με τις βασικές συνιστώσες της προβληματικής και του θεωρητικού πλαισίου της διδακτορικής διατριβής.

Το πρόβλημα

Η συγκεκριμένη διδακτορική διατριβή μελετά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες μητέρες κατά την πρόσβαση και την χρήση (access and use) των υπηρεσιών Βρεφονηπιακής φροντίδας, λαμβάνοντας υπ' όψη ότι η πρόσβαση και η χρήση αποτελούν διεθνώς το κεντρικό σημείο εξέτασης των κοινωνικών υπηρεσιών (Petmezidou and Mossialos, 2006). Ειδικότερα μελετά τις εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα όπως αυτό της οικιακής εργασίας (low status work), στην περιοχή της Αττικής, σε περίοδο οικονομικής κρίσης (2018-2019). Για την καλύτερη διερεύνηση του προβλήματος η έρευνα επικεντρώνεται στις απόψεις δύο ομάδων, στις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες και στους δημοσίους υπαλλήλους που εργάζονται στις υπηρεσίες των Βρεφονηπιακών Σταθμών.

Μέσα από τις ήδη υπάρχουσες κοινωνιολογικές μελέτες αναδεικνύονται αντικειμενικά και υποκειμενικά εμπόδια κατά την πρόσβαση και τη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών, που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, ιδιαίτερα όσοι εργάζονται στην οικιακή εργασία. (Townsend 1992, Lewis 2007, du Bois / Eaton 1890,1995, Anderson & Phizacklea 1997, Ψημμένος & Σκαμνάκης 2008, Χαντζαρούλα 2012).

Από τη διεθνή βιβλιογραφία προκύπτει ότι το θέμα της πρόσβασης και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών και αγαθών για την κοινωνική προστασία, αποτελεί βασικό θέμα της κοινωνικής Πολιτικής (social policy) και κοινωνικής Διοίκησης (social administration).

Πρώτον, σε θεωρητικό επίπεδο, αυτό που απασχολεί τους κοινωνικούς επιστήμονες είναι πώς διανέμονται οι παροχές ή τα αγαθά σε μειονότητες, ευπαθείς κοινωνικές ή άλλες ομάδες πληθυσμού, όπως οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί κι ειδικότερα οι μετανάστριες μητέρες. Πολλές φορές υπάρχουν διάφοροι παράγοντες, οι οποίοι δεν βοηθούν στη δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης μιας υπηρεσίας. Μέσα σ' αυτούς τους παράγοντες αναφέρεται και ο εγκλωβισμός της φτώχειας, παρ' όλο που οι επιστημονικές απόψεις από διάφορους κοινωνικούς επιστήμονες δίστανται

(Welshman, 2006, Jordan 1996). Πολύ σημαντικό όμως θεωρείται το πως οι ομάδες αυτές ή τ' άτομα πρέπει να γνωρίζουν, να επιλέγουν και να χρησιμοποιούν σωστά τις υπηρεσίες που δικαιούνται, ώστε να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες κατά τη πρόσβαση και αποτελεσματικότερη παροχή κατά τη χρήση (Στασινοπούλου, 1996:274) . Αναφερόμενοι στην έννοια της πρόσβασης¹ εννοούμε τη γενική δυνατότητα του ατόμου να καταναλώσει παροχές των κοινωνικών υπηρεσιών και συνήθως ο όρος αυτός περιλαμβάνει τρεις τομείς: την οικονομική πρόσβαση (ισότιμη διάθεση αγαθών), γεωγραφική πρόσβαση (ισότιμη διανομή σε διαφορετικές περιοχές) και την πολιτισμική πρόσβαση(σχέσεις χρηστών και υπαλλήλων κατά την πρόσβαση) (Townsend, Davidson 1982/1992).

Δεύτερον, από τη διεθνή βιβλιογραφία επίσης, προκύπτει ότι οι μετανάστες/μετανάστριες κυρίως αντιμετωπίζουν προβλήματα πρόσβασης και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών, ειδικότερα οι μετανάστες που απασχολούνται σε χαμηλού κύρους υπηρεσίες. Η εργασιακή ιδιότητα του ατόμου αποτελεί το βασικό παράγοντα ανισότητας ως προς την πρόσβαση και τη χρήση των παροχών της κοινωνικής πρόνοιας πλήττοντας ιδιαίτερα τα δικαιώματα των μεταναστών/μεταναστριών. (Black Report and Health Divide, 1992: 263).

Οι Avato, Koettl, Sabates-Wheeler (2008) στην έκθεση του O.H.E. κατέληξαν ότι η κοινωνική προστασία των μεταναστών/ μεταναστριών μπορεί να επιτευχθεί:

- i) με την πρόσβαση στην επίσημη κοινωνική προστασία κάνοντάς τους λιγότερο ευάλωτους ως άτομα.
- ii) με τη μεταφορά των κεκτημένων δικαιωμάτων τους ανεξάρτητα από εθνικότητα ή χώρα προέλευσης.
- iii) με τις συνθήκες στην αγορά εργασίας να μην μειονεκτούν και να μην αντιμετωπίζουν ανισότητες.

¹ Εκτός της πρόσβασης (access) που εμπεριέχει την οικονομική διάσταση, κινητική-γεωγραφική διάσταση, και την πολιτισμική σχέση με τους φορείς, τίθεται και το θέμα της ποιότητας (quality) αποτελεσματικότητας (efficiency) και δημόσιου λόγου και υποστήριξης (public support) (Hills, 2002, Townsend, 1982, Whitehead, 1992, Ψημμένος-Σκαμνάκης, 2008).

- iv) με την πρόσβαση σε ανεπίσημα δίκτυα που θα τους στηρίζουν και που λειτουργούν ως συμπλήρωμα στην επίσημη κοινωνική προστασία, ιδιαίτερα για τους μετανάστες που βρίσκονται ανεπίσημα στην χώρα υποδοχής.

Σύμφωνα με τη Phizacklea (1983) οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν μεγάλα προβλήματα με τη φύλαξη των παιδιών τους, με αποτέλεσμα να αποκλείονται από εργασίες ή να μην έχουν ποιος να φροντίσει τα παιδιά τους σε περίπτωση που έχουν βρει εργασία, ενώ από τη συγκριτική μελέτη για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έγινε στην Ελλάδα από τις Anderson and Phizacklea (1997) προκύπτει ότι οι εργαζόμενες μετανάστριες δεν έχουν δυνατότητα πρόσβασης στους βρεφονηπιακούς σταθμούς λόγω προβλημάτων με τα επίσημα έγγραφα τους καθώς και διαφόρων εργασιακών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν.

Τρίτον, οι ελληνικές έρευνες, όπως η έρευνα των Γετίμη-Πετρινιώτη (2003) εστιάζεται σε προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στη πρόσβαση τους στις δημόσιες υπηρεσίες εξ αιτίας των αντιλήψεων των δημοσίων υπαλλήλων και της ιδιαίτερης επαγγελματικής κουλτούρας που αναπτύσσουν. Μέσα από τα πορίσματα του Συνήγορου του Πολίτη (2002, 2003) διαπιστώνεται ότι οι φορείς κοινωνικής προστασίας προβαίνουν σε διακρίσεις προς τους μετανάστες α) λόγω αδυναμίας ερμηνείας εγκυκλίων και πολιτικών μεταναστευσης β) λόγω της διακριτικής ευχέρειας των δημοσίων υπαλλήλων. Το ίδιο διαπιστώνεται και στις έρευνες: Μπάγκαβος, Παπαδοπούλου, Συμεωνάκη (2008), Ρομπόλης (2007), Σακελαρόπουλος (2001).

Στις έρευνες επίσης: Βασιλικού (2007), Πρόγραμμα ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ Ι, Κασιμάτη - Μουσούρου (2007), (βλ. επίσης Kassimati, Mousourou, Sakellis 2007), Καμπούρη (2007), Θανοπούλου (2007), Ψημμένος - Σκαμνάκης (2008) αναφέρονται στα προβλήματα, τα οποία προκύπτουν από την εργασία των μεταναστριών, τα οποία γίνονται η αιτία κατά συνέπεια στην δημιουργία δυσκολιών και προβλημάτων κατά την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες. Ιδιαίτερα στη έρευνα Ψημμένος - Σκαμνάκης (2008) δίνεται έμφαση στις δυσκολίες και τα προβλήματα των μεταναστριών οικιακών εργατριών στη προσπάθεια τους για πρόσβαση στις υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών και στη προνοιακή τους περιθωριοποίηση από τις κοινωνικές υπηρεσίες. Όπως προκύπτει και από τις έρευνες οι μετανάστριες σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα

(low status work) βιώνουν καθημερινά την ανισότητα, τον αποκλεισμό, τη διάκριση και την προνοιακή περιθωριοποίηση (Welfare Marginalization) (Psimmenos, 2007). Με τον όρο προνοιακή περιθωριοποίηση αναφερόμαστε στη σημασία της σχέσης των μεταναστών εργατών με τους επίσημους προνοιακούς θεσμούς για τις πορείες οργάνωσης της ζωής τους. Για τους εργαζόμενους μετανάστες που απασχολούνται σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, όπως οι οικιακές εργάτριες, η προνοιακή περιθωριοποίηση θεωρείται ως μια διαδικασία που ξεκινά από την κοινωνική στρωμάτωση και τελειώνει με την διαμόρφωση διαφορετικών κανόνων, αξιών, εργασίας σχετικά με τις κοινωνικές σχέσεις και τις προνοιακές στρατηγικές (Psimmenos, 2007:10-11).

Πέρα από τα θεσμικά εμπόδια που συναντούν οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες στις κοινωνικές υπηρεσίες, διαμορφώνεται ένα πλαίσιο λόγω του μεταναστευτικού κύρους και της «εργασίας» τους, που επίσης, εμποδίζει την πρόσβαση στην πρόνοια και στην χρήση των υπηρεσιών της (Therborn, 2006: 19). Σύμφωνα με τον Ψημμένο (2007) υπάρχουν ορισμένοι παράμετροι που απομονώνουν τις γυναίκες μετανάστριες από τις υπηρεσίες, και εμποδίζουν την πρόσβαση τους σε υπηρεσίες όπως κοινωνική πρόνοια, φροντίδα νηπίων και υγεία. Οι παράμετροι αυτοί άλλοτε είναι αντικειμενικής φύσεως προκαλώντας αντικειμενικές δυσκολίες και προβλήματα κατά την πρόσβαση και χρήση στις κοινωνικές υπηρεσίες και άλλοτε υποκειμενικής φύσεως προκαλώντας υποκειμενικά προβλήματα. Μεταξύ αυτών βρίσκονται η έλλειψη άδειας παραμονής και εργασίας, η ανικανότητα να τις ανανεώσουν, και η ανασφάλιστη εργασία (αντικειμενικοί παράγοντες). Επίσης οι σχέσεις εργασίας με τους εργοδότες διαμορφώνουν εξάρτηση, πατρωνία κι αξίες που παράγουν άτυπες στρατηγικές για την πρόνοια (Psimmenos, 2007: 19-20).

Επί πλέον προβλήματα που έχουν εθνικό, έμφυλο, ταξικό και γεωγραφικό πλαίσιο αναφοράς δημιουργούν διαφορές στη πρόσβαση, τη χρήση και τη ποιότητα κάλυψης των αναγκών ζωής των μεταναστριών (Petmezidou and Mossialos, 2006). Ενώ στερεότυπες αντιλήψεις και προκαταλήψεις των δημοσίων υπαλλήλων που έρχονται σε επαφή με τους χρήστες, γίνονται η αιτία κατηγοριοποίησης και άνισης αντιμετώπισης τους (υποκειμενικός παράγοντας).

Οι υπάλληλοι των κοινωνικών υπηρεσιών σύμφωνα με τις προσωπικές τους αντιλήψεις και «πιστεύω» έχουν τη δυνατότητα να «διαχειρίζονται» υποθέσεις ξεφεύγοντας από τον άκαμπτο τρόπο λειτουργίας των υπηρεσιών και να διανέμουν τις παροχές σύμφωνα με την προσωπική τους εκτίμηση (Ψημμένος-Σκαμνάκης,2008:313,Lipsky,1980).Οι προσωπικές αντιλήψεις και οι προκαταλήψεις των υπαλλήλων στενά συνδεδεμένες με τη τάξη , το φύλο και την εθνικότητα των μεταναστριών τους οδηγούν σε κατηγοριοποιήσεις και προτιμήσεις, στερώντας τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες από παροχές κοινωνικής προστασίας, που μέσω των κοινωνικών υπηρεσιών παρέχονται. Οι αντιλήψεις και προκαταλήψεις των υπαλλήλων, η ευελιξία απέναντι στους νόμους και το γραφειοκρατικό σύστημα ταυτόχρονα με τις πελατειακές σχέσεις που επικρατούν, δημιουργούν συνθήκες ανισότητας και κατ' επιλογή παροχή υπηρεσιών Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα η μετανάστρια οικιακή εργάτρια να αντιμετωπίζεται με ανισότητα ως προς την πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών. Ιδιαίτερα στο τομέα της βρεφονηπιακής φροντίδας η μετανάστρια οικιακή εργάτρια έχει να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα τόσο από τη φύση της εργασίας της όσο και από τον τρόπο λειτουργίας των κοινωνικών υπηρεσιών(Ψημμένος-Σκαμνάκης,2008:402).

Η αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής για την μετανάστρια στη νέα χώρα διαμονής συνεπάγεται προβλήματα και δυσκολίες. Τα διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζει η μετανάστρια μητέρα στη χώρα υποδοχής σχετικά με τη γλώσσα, την εργασία, τις συνθήκες εργασίας, την αντιμετώπισή της ως «ξένη», την έλλειψη δικαιωμάτων όχι μόνο στον εργασιακό χώρο, αλλά και στην κοινωνία γενικά, τη δυσκολία πρόσβασης σε υπηρεσίες, την απομόνωση, την ανασφάλεια, έχουν σαν αποτέλεσμα να δημιουργούν και ιδιαίτερα προβλήματα στην φροντίδα και φύλαξη των νηπίων που πιθανόν υπάρχουν στην οικογένεια. Η έννοια της φροντίδας για τα παιδιά περιλαμβάνει την αίσθηση του προσωπικού ενδιαφέροντος για το παιδί και τη ανάληψη ευθυνών για την ποιότητα ζωής του. «*Η κοινωνική φροντίδα είναι ταυτόχρονα είδος εργασίας και προσωπική σχέση με σημαντικές ιδιαιτερότητες*» (Στασινοπούλου, 1996:213). Πολλά προβλήματα που έχουν σχέση με τις συνθήκες εργασίας των μεταναστριών, όπως:

- τα μεγάλα ωράρια εργασίας
- οι χαμηλοί μισθοί

- η έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης
- η υπερβολική κόπωση και το άγχος της εργασίας, καθώς και
- η απομόνωση που βιώνουν

δημιουργούν προβλήματα στη πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να δυσκολεύει τις μετανάστριες να εργασθούν, αλλά να στερεί και από τα παιδιά μια ομαλότερη κοινωνικοποίηση και καλύτερευση στη ζωή τους.

Το πρόβλημα των παιδιών προσχολικής ηλικίας είναι ιδιαίτερα σοβαρό για όλες τις μετανάστριες μητέρες οι οποίες σ' όποια χώρα κι αν βρίσκονται αντιμετωπίζουν τα ίδια σχεδόν προβλήματα (Phizacklea, 1983, 1997). Η ηλικία των παιδιών αυτών, που χρειάζονται απαραίτητα κάποιον να τα φροντίζει και να είναι συνεχώς μαζί τους, δυσκολεύει πολύ τις μητέρες να βρουν εργασία ή να δουλέψουν πλήρες ωράριο, αλλά και τους εργοδότες να προσλάβουν μια γυναίκα με μικρά παιδιά. Τα προβλήματα που, όπως αναφέρθηκε απασχολούν όλες τις εργαζόμενες μητέρες, πλήττουν περισσότερο τις μετανάστριες, όπως διαπιστώνεται και στις έρευνες των Anthias, Stone, Brouwer και Priester, 1983 (Βλ. Phizacklea, 1983) και η έρευνα του προγράμματος Πυθαγόρας I 2004-2007 (Βλ. Κασιμάτη, Μουσούρου 2008).

Για την εργαζόμενη μετανάστρια οικιακή εργάτρια οι Παιδικοί Σταθμοί αποτελούν την καλύτερη και πιο σίγουρη λύση (Stone, 1983). Η μη δυνατότητα πρόσβασης και συμμετοχής τους στα προγράμματα των βρεφονηπιακών σταθμών, έχει σαν αποτέλεσμα να οδηγούνται στην ανεργία και στη φτώχεια.

Είναι φανερό λοιπόν ότι η έρευνα αυτή έγινε για να μελετήσει και να διευκρινίσει τα προβλήματα και τις δυσκολίες πρόσβασης και χρήσης στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας και τη δυνατότητα καλύτερης πρόσβασης των μεταναστριών σ' αυτές, ώστε να μην διατρέχουν τον κίνδυνο του αποκλεισμού μέσα από ανεπαρκείς κι υπολειμματικές πολιτικές. Επιπλέον, η παρούσα μελέτη αποσκοπεί να συμβάλλει στη σωστότερη αντιμετώπιση του προβλήματος μέσω των αποτελεσμάτων της έρευνας προσφέροντας στοιχεία για τη χάραξη μιας καλύτερης μεταναστευτικής πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Η ανάλυση της πρόσβασης και της χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών και κατά συνέπεια η δυνατότητα παροχών κοινωνικής προστασίας σε μετανάστριες που απασχολούνται σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα όπως η οικιακή εργασία ,μέσα από ένα καθαρά κοινωνιολογικό πρίσμα καταλαμβάνει ένα σημαντικό κομμάτι μιας ήδη μεγάλης κοινωνιολογικής, διερευνητικής διαδρομής. Μέσα από τη κλασσική κοινωνιολογική βιβλιογραφία φαίνεται καθαρά η επίδραση της εργασίας των ατόμων στη δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών. Συγκεκριμένα η εργασία και το είδος της απασχόλησης καθορίζει κατά πολύ τις αξίες και αντιλήψεις των ίδιων των ατόμων αλλά και τις αντιλήψεις και τα «πιστεύω» που επικρατούν στο τομέα της κρατικής κοινωνικής πολιτικής (Du Bois and Eaton, 1899, Beynon and Austrin, 1994).

Ως εκ τούτου η μελέτη της παρούσας έρευνας βασίζεται στις ήδη υπάρχουσες κλασσικές κοινωνιολογικές μελέτες και το θεωρητικό υπόβαθρο της διαρθρώνεται σύμφωνα με τις κλασσικές θεωρητικές προσεγγίσεις, από τις οποίες αντλεί στοιχεία για τη πλήρη διερεύνηση του θέματος. Λαμβάνοντας υπ' όψη το ρόλο και τη σημασία της εργασίας ως προς τη πρόσβαση και τη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών, θα γίνει προσπάθεια μέσα από το κεφαλαίο αυτό να δοθεί μια όσο το δυνατόν σαφέστερη εξήγηση μέσα από τις τέσσερις κοινωνιολογικές σχολές (Λειτουργιστική, Σχολή του Σικάγο, Μαρξιστική και Βεμπεριανή Σχολή).Ο προβληματισμός της έρευνας μέσα από τις ανωτέρω Σχολές θα διερευνηθεί και θα εξηγηθεί εις βάθος, κάνοντας αναφορά στη κοινωνική προστασία, στα χαμηλού κύρους επαγγέλματα και στην οικιακή εργασία, τα οποία συνδέονται στενά και επηρεάζουν την πρόσβαση και τη χρήση στις κοινωνικές υπηρεσίες.

1.1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Η διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής μέσω του κράτους πρόνοιας στη σύγχρονη κοινωνία, καθώς και οι διάφορες μορφές κοινωνικής προστασίας που εφαρμόζονται για την πραγματοποίησή της, είναι στενά συνδεδεμένα με την εργασία και τις σχέσεις των ανθρώπων σε επίπεδο αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας μέσα στη κοινωνία. Αναλύοντας τα διάφορα προβλήματα που προκύπτουν και οδηγούν στη δημιουργία του κράτους πρόνοιας, δεν είναι δύσκολο να ανακαλύψει κάποιος ότι μεταξύ των διαφόρων συστημάτων πρόνοιας και των μορφών διαχείρισής της, «δημιουργείται μια συλλογική εμπειρία προστασίας και προσδοκίας από την κοινωνία, που απορρέει από τους χώρους εργασίας και στέγασης των ατόμων, αλλά και από τους τρόπους ζωής τους μέσα στη κοινωνία» (Ψημμένος, 2018: 91). Σημαντικό όμως είναι, το πώς οι τέσσερις κλασσικές σχολές της κοινωνιολογίας: Λειτουργιστική, Σχολή Σικάγου, Μαρξιστική και Βεμπεριανή Σχολή αναλύουν και προσεγγίζουν τις δύο έννοιες αυτές της κοινωνικής πολιτικής και κοινωνικής προστασίας και κατά πόσο υπάρχουν κοινά σημεία συνάντησης ή διαφοροποίησης μεταξύ τους.

1.1.1. Λειτουργισμός και κοινωνική προστασία

Η ανάπτυξη των σχέσεων των μελών μιας κοινωνίας δίνει την εικόνα του βαθμού κοινωνικοποίησης, συνεργασίας των μελών της, την κοινωνική αλληλεγγύη που διακατέχει την κοινότητα και τελικά την κοινωνική συνοχή που έχει επιτευχθεί μέσα από την λειτουργία της. Για τον Durkheim η κοινωνικοποίηση του ατόμου και οι σχέσεις που αναπτύσσει στη κοινότητα είναι από τα πιο σημαντικά θέματα. Ο Durkheim ασχολείται με την κοινωνική εξέλιξη των κοινωνιών, εστιάζοντας στις δομικές αλλαγές των σύγχρονων κοινωνιών με τη συσσώρευση του πληθυσμού στις αστικές κοινωνίες. Διατηρούσε την αισιόδοξη άποψη, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι θα μπορούσαν να μάθουν να συνεργάζονται καθώς θα συνειδητοποιούν ότι ο ένας εξαρτάται από τον άλλο σε κοινωνίες με πολυσύνθετο καταμερισμό εργασίας. (Savage and Warde, 1993, 2005 :29). Πρωταρχικά του ενδιαφέροντα είναι η

«ηθική δύναμη» των κοινωνιών αυτών, ο αριθμός των κοινωνικών σχέσεων και ο τρόπος που ζουν μια κοινή ζωή τα άτομα μέσα σ' αυτές τις κοινωνίες. (Μουσούρου, 1978 : 19-20). Η επίτευξη δηλαδή της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης² μέσα από το «ηθικό» και το «δίκαιο».

Η κοινωνική συνοχή είναι στενά συνδεδεμένη με την κοινωνική αλληλεγγύη, η οποία με τη σειρά της είναι το θεμέλιο του παραδοσιακού κράτους πρόνοιας (Esping-Andersen,1990)³. Σύμφωνα όμως με τον Spiker (2000) « *οι αλληλέγγυες δράσεις είναι τα νήματα που θεμελιώνουν την κοινωνική συνοχή*» (Φερόνας,2018 :124,128). Ως έννοια στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής είναι στενά συνδεδεμένη με πολλά κοινωνικά προβλήματα (φτώχεια , ανεργία κ.λ.π.). Η καλή μελέτη αυτών των προβλημάτων και η χάραξη της κατάλληλης κοινωνικής πολιτικής, μπορεί να οδηγήσει στην επίτευξη της κοινωνικής συνοχής, διότι «*μέσα από πολιτικές κοινωνικής προστασίας, επιτυγχάνεται η ειρήνη*» (Ψημμένος, 2018:100). Συνήθως είναι σπάνια η καλή γνώση των προβλημάτων και των αναγκών των πληθυσμών, με αποτέλεσμα πολλές από τις πολιτικές που σχεδιάζονται να είναι « κατά προσέγγιση» με βάση τα διάφορα στερεότυπα που υπάρχουν στο χώρο. Αντίθετα όμως η καλή γνώση των αναγκών του πληθυσμού οδηγεί στη χάραξη μελετημένων και καλά οργανωμένων πολιτικών με κατάλληλες μορφές κοινωνικής προστασίας. (Παπαδοπούλου, 2018 : 295). Για τον Durkheim όμως αλλά και για τους άλλους

² Έχουμε δύο είδη κοινωνικής αλληλεγγύης: την συναισθηματική αλληλεγγύη (affective solidarity) , που βασίζεται στο αίσθημα αγάπης, ευθύνης, ηθικού καθήκοντος ή της δέσμευσης απέναντι στους άλλους, δεν περιμένει αντάλλαγμα και συνδέεται στενά με αξίες αλtruισμού, φιλανθρωπίας, καλοσύνης και την υπολογιστική αλληλεγγύη (calculating solidarity), που βασίζεται στην αμοιβαία αλληλεξάρτηση και συνδέεται στενά με τα εγωιστικά συμφέροντα των ανθρώπων και την ανταπόδοση της αλληλεγγύης. Βασικά η κοινωνική αλληλεγγύη συνδέεται α) με τα συναισθήματα και τις στάσεις των ατόμων και β) με τις δράσεις αλληλεγγύης, που γίνεται φανερή. Σύμφωνα με τους de Beer and Coster,(2009 :18-23), ανάλογα με τα κριτήρια που χαρακτηρίζουν την κάθε δράση μπορούμε να τις κατατάξουμε σε πέντε κατηγορίες: 1. Η μονομερής ή αμφίπλευρη (δεν έχουν να λαμβάνουν κάποιο αντάλλαγμα ή αυτό δεν είναι το ανάλογο) 2. Άτυπη (από την οικογένεια) ή τυπική (μεταξύ φίλων,γειτόνων,ή συναδέλφων) 3.Εθελοντική (με εκούσια επιλογή) ή υποχρεωτική (επιβάλλεται από το κράτος) 4. Γεωγραφικά (οικογένεια, συγγενείς, γειτονιά, πόλη, χώρα, κόσμος κ.λ.π) ή κοινωνικά (φίλοι, συνάδελφοι, μέλη σωματείου κ.λ.π.) 5. Με τη μορφή της συνεισφοράς π.χ επίσημη μορφή (με συνεισφορά χρημάτων π.χ. στην φορολόγηση, στη κοινωνική ασφάλιση) ή ανεπίσημη μορφή (π.χ. οικονομική στήριξη ή ελεημοσύνη), σε είδος ή χρόνο κ.λ.π. (Φερόνας, 2018: 125-127)

³ Esping-Andersen, 1990, «Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού και της Ευημερίας».

εκπροσώπους της Λειτουργιστικής Σχολής, Parsons (1955)⁴ και Merton (1938)⁵, οι οποίοι ασχολούνται ιδιαίτερα με την κοινωνική συνοχή και την κοινωνική αλληλεγγύη στον προβληματισμό τους, έχουν διαφορετική άποψη. Πιστεύουν ότι η κοινωνική συνοχή και η κοινωνική αλληλεγγύη, οι οποίες είναι απαραίτητες για την ομαλή λειτουργία μιας κοινωνίας, δεν είναι εύκολο να επιτευχθούν μέσα από την εφαρμογή διαφόρων κοινωνικών πολιτικών που στόχο έχουν να λύσουν προβλήματα κυρίως οικονομικής φύσης, που πηγάζουν από την ανάπτυξη του καπιταλιστικού κράτους. Το πρόβλημα είναι βαθύτερο και βρίσκεται στο τι είναι δίκαιο και ηθικό και στο τι δεν είναι μέσα σε μια κοινωνία. Οι διάφορες πολιτικές που εφαρμόζονται μπορεί να θεραπεύουν επιφανειακά τα προβλήματα μιας κοινωνίας ως προς τον οικονομικό τομέα, αλλά όχι την ουσιαστική έλλειψη που έχει να κάνει με την ηθική πλευρά του προβλήματος (Ψημμένος, 2018:100).

Η ζωή στη σύγχρονη οργανική κοινωνία⁶, όπου ο οικονομικός παράγοντας παίζει τον μεγαλύτερο ρόλο, χαρακτηρίζεται από τον έλεγχο των παθών και από ηθική

⁴ Parsons T., (1955), "Family, Socialization and Interaction Process", Glencoe: The Free Press.

⁵ Merton R., (1938), "Social Structure and Anomie". American Sociological Review, Vol.3, no 5, pp 672-682.

⁶ Σύμφωνα με τον Durkheim στην εξέλιξη των κοινωνιών μπορούμε να καθορίσουμε δύο πρότυπα, δύο τύπους κοινωνιών, οι οποίες περιλαμβάνουν διαφορετικό καταμερισμό εργασίας κοινωνικής αλληλεγγύης και κοινωνικής συνοχής. Ποιοτικά είναι δύο εντελώς διαφορετικές κοινωνίες.

α) τη μηχανική (πρωτόγονη) κοινωνία, η οποία χαρακτηρίζεται από μηχανική αλληλεγγύη και συνοχή και παρατηρείται στα πρώτα στάδια εξέλιξης μιας κοινωνίας. Υπάρχει έντονη ομοιογένεια των μελών της, ομοιομορφία ικανοτήτων, δυνατοτήτων, ιδεών και αδιαφοροποίητο της κοινωνικής εργασίας. Οδηγεί στην επίγνωση των μελών της για τη μεταξύ τους ομοιότητα, αλλά και για την ανομοιότητα τους με όσους δεν ανήκουν στην ομάδα (Μουσούρου, 1978).

Στις κοινωνίες αυτές υπάρχει περιορισμένος καταμερισμός εργασίας, κοινωνική ενότητα και πολύ στενός δεσμός ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας. Το δίκαιο προσπαθώντας να στηρίξει την ομοιότητα και την ομοιομορφία είναι κατασταλτικό. (ποινικό δίκαιο, επιβολή κυρώσεων στον παραβάτη. Η οικογένεια αποτελείται από πολλά μέλη, είναι αυτάρκης και αναλαμβάνει ακόμη και την μόρφωση των μελών της. (<http://sciencearchives.wordpress.com/2012>)

β) την οργανική (σύγχρονη) κοινωνία, η οποία χαρακτηρίζεται από οργανική αλληλεγγύη και συνοχή. Στην κοινωνία αυτή υπάρχει ανομοιογένεια στα μέλη της ομάδας, λόγω της κοινωνικής εξέλιξης που επικρατεί, καθώς και αλληλεπίδραση και διαφοροποίηση της κοινωνικής εργασίας που και η ίδια χαρακτηρίζεται από ανομοιομορφία ικανοτήτων, δυνατοτήτων και ιδεών, ανομοιομορφία που οδηγεί σε πολύπλοκες σχέσεις αλληλεξάρτησης. Το δίκαιο προσπαθεί να στηρίξει τις διαφορές και την αλληλεξάρτηση των μελών και είναι επανορθωτικό (Μουσούρου, 1978: 25-29). Στις κοινωνίες με την οργανική αλληλεγγύη υπάρχει διαφοροποίηση στα άτομα, καθώς αναλαμβάνουν διαφορετικές δραστηριότητες, συνεργάζονται περισσότερο, αφού κάθε εργασία πρέπει να συμπληρώνεται από μια άλλη. Όμως η οικογένεια έχει πλέον λιγότερα μέλη, τις παραδοσιακές δραστηριότητες τις έχουν αναλάβει ειδικοί θεσμοί.

αποδιοργάνωση. Το αποτέλεσμα όλων αυτών κατά του Durkheim είναι το φαινόμενο της ανομίας⁷, η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, η αυτοκτονία⁸ (Durkheim 1993/1994). Σύμφωνα και με το Γάλλο κοινωνιολόγο Jean- Daniel Reynaud, η ανομία συνδέεται και με την αποδυνάμωση των κοινωνικών κανόνων, που χαρακτηρίζει ένα μέρος κάθε υγιούς κοινωνικού συστήματος (Παπαδοπούλου, 2012: 28). Συνδέεται με την αποδυνάμωση των ηθικών κανόνων διαβίωσης και αλληλεγγύης. Η ανομία όμως προκύπτει και εκεί που υπάρχει ένας σύγχρονος φυσιολογικός καταμερισμός εργασίας (βιομηχανία, εμπόριο, κ.λ.π.), που δεν ενδυναμώνει συλλογικές μορφές αλληλεγγύης και εκεί που διατηρούνται μορφές παραδοσιακών καταμερισμών εργασίας, που αποδυναμώνουν το σύγχρονο σχεδιασμό της οικονομίας και της κοινωνίας.

Αυτή η απορρύθμιση του κοινωνικού συνόλου και η περιφρόνηση στους νόμους και τους θεσμούς, η έλλειψη συλλογικών μορφών αλληλεγγύης και η αποδυνάμωση του σύγχρονου σχεδιασμού της οικονομίας που προκύπτουν από την ανομία έχουν τεράστιο αντίκτυπο στους «αδύναμους» της κοινωνίας (φτωχούς, μετανάστες, ανέργους κ.λ.π.) και στις κατώτερες τάξεις. Το τι είναι όμως αποδεκτό και μη ανομικό σε μια κοινωνία αποτελεί πάντα προϊόν πολιτικής ερμηνείας αλλά και κοινωνικής αποδοχής ή μη.

Για να βρεθεί ο δρόμος της ηθικής στη κοινωνία τρεις διαβάσεις του φαίνονται υποχρεωτικές: το πνεύμα πειθαρχίας, η προσήλωση στις κοινωνικές ομάδες και η αυτονομία της βούλησης. Το σχολείο είναι κατ' εξοχήν αυτό που δημιουργεί την αγάπη της πειθαρχίας, της ομάδας και των θεσμών, ευνοεί την ανάπτυξη της προσωπικότητας και της αυτονομίας (Lallemment, 2001: 199-201). Κυρίως όμως οι περισσότεροι άνθρωποι συμμορφώνονται τόσο με την ιεράρχηση των προτεινόμενων από την κοινωνία στόχων όσο και με τους κανονιστικούς περιορισμούς στην επιλογή των μέσων⁹.

⁷ Ανομία είναι όπου υπάρχει ανώμαλος καταμερισμός της εργασίας, κακή εφαρμογή του, εγκληματικότητα και απόκλιση (Τσαούσης, 1987 : 116).

⁸ Η αυτοκτονία είναι ένα ανομικό φαινόμενο(α-νόμος: απουσία κανόνων) που προήλθε από έναν κοινωνικό εκτροχιασμό.

⁹ Σύμφωνα με τον Merton η Αμερικανική κοινωνία είναι μια ειδική περίπτωση κοινωνίας όπου η υπέρτατη αξία είναι η υλική επιτυχία, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη αν τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν γι' αυτή είναι νόμιμα ή όχι. Έτσι ορισμένα άτομα συμμορφώνονται πλήρως στους κοινωνικούς στόχους και στα χρησιμοποιούμενα μέσα, ενώ ορισμένα αλλά θέτουν ως στόχο την υλική επιτυχία,

Για τον Durkheim διάφορες ομάδες στην κοινωνία έχουν μια δική τους ψυχική προσωπικότητα που ανάλογα αντανακλά τη συλλογική συνείδηση και την κοινωνικότητα και οδηγεί μεθοδικά στη κοινωνική συνοχή. Ο Durkheim βασιζόμενος σε αυτό αναγνωρίζει ότι δημιουργείται ένα πρόβλημα και τονίζει τον εξαναγκασμό του ατόμου στη σύγχρονη κοινωνία σχετικά με τη συλλογική συνείδηση. Διαμέσου αυτής της διαδικασίας ενσωμάτωσης του ατόμου στην κοινωνία, αναγνωρίζει ότι αυτό δεν υπάρχει πάντα και ότι πολλές φορές άτομα ή ομάδες, μεταξύ αυτών και οι μετανάστες επιδέχονται τον εξαναγκασμό για αποκλεισμό ή για διαφορετικές επιλογές. Έτσι κάποια άτομα μην έχοντας πρόσβαση σε ορισμένους τομείς της κοινωνίας όπως εργασία, εκπαίδευση, καλύτερες συνθήκες ζωής αποκλείονται από τη δυνατότητα μιας κοινωνικοποίησης σύμφωνα με τη συλλογική συνείδηση που κατά κύριο λόγο επικρατεί σε μια κοινωνία.

Βασιζόμενος ο Durkheim στο δίκαιο ως δείκτη στην εξέλιξη των κοινωνιών θεωρεί ότι το «δίκαιο» είναι ένα εξωτερικό και αντικειμενοποιημένο φαινόμενο που παρουσιάζει το πλεονέκτημα να αναπαράγει πιστά τις διάφορες μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης¹⁰ (Lallement, 2001:184). Με την έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης ο

απορρίπτοντας τους περιοριστικούς κανόνες των μέσων και υιοθετώντας μια νεωτερικτική συμπεριφορά. Άλλοι αποδέχονται τους κανόνες και αποφεύγουν το χάσμα που δημιουργείται ανάμεσα στα κοινωνικά αποδεκτά μέσα και στην υλική επιτυχία με την μεταστροφή των στόχων. Όμως η συμμόρφωση τους στους κανόνες γίνεται έτσι τυπολατρική. Άλλα άτομα απορρίπτουν μέσα και στόχους και υιοθετούν μια στάση « αναχώρησης» (Κατριβέσης,2004: 31). Ενώ πολλοί φτάνουν και στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά.

Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά σύμφωνα με τον Merton εμφανίζεται με εντάσεις στο επίπεδο των αξιών, στο σύνολο της κοινωνίας. Ο Merton, παρατηρώντας το φαινόμενο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς μέσα στις κοινωνίες αναφέρει ότι στην περίπτωση αυτών των κοινωνιών, ξεκινάει η επίτευξη νόμιμων στόχων η οποία πραγματοποιείται με την καταφυγή σε μέσα που δεν είναι πάντα κοινωνικά αποδεκτά, αλλά και αποτελεσματικά. Στο σχήμα του Merton, οι εντάσεις εμφανίζονται ως δυσλειτουργίες που προκαλούν άγχος (stress) στο ατομικό επίπεδο και ένταση στο δομικό επίπεδο. (Κατριβέσης,2004: 39-40). Ο Merton μιλά επίσης και για την προνοητική κοινωνικοποίηση όπου αναφέρεται στις περιπτώσεις εκείνες όπου τα άτομα επιθυμούν ή προσδοκούν να αλλάξουν και να μετακινηθούν σε μια άλλη τάξη ξεπερνώντας διάφορα πολιτισμικά εμπόδια, προσπαθώντας να προσαρμοστούν σε αξίες και συμπεριφορές ώστε να γίνουν πιο εύκολα αποδεκτά στη νέα τάξη (Merton, 1957: 255-290).

¹⁰ Για τον Durkheim ιστορικά δύο είναι οι μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης, «η μηχανική αλληλεγγύη» που συμπεριλαμβάνει πρωτόγονες ή και κατώτερες κοινωνίες όπου η ατομική με την κοινή συνείδηση συνδέονται και τα άτομα είναι ενωμένα χάρις την ομοιότητά τους και στην «οργανική αλληλεγγύη» που συμπεριλαμβάνει τις βιομηχανικές ή ανώτερες κοινωνίες, όπου η ατομική συνείδηση βρίσκονται σε μια σχέση κοινωνικής αλληλεγγύης που απορρέει όχι από την ομοιότητα, αλλά από την διαφοροποίηση. Υπάρχει τεμαχισμός και συμπληρωματικότητα, ενώ ο καταμερισμός της εργασίας

Durkheim , εννοεί συστήματα που τα διέπουν κανόνες συμπεριφοράς. Ο άνθρωπος έχει κανόνες και δικαιώματα συναλλασσόμενος μέσα σε μια από τις τρεις σημαντικότερες κοινωνικές ομάδες του κοινωνικού συστήματος (οικογένεια, επαγγελματική συντεχνία και κράτος) που αναπτύσσουν και τις ανάλογες μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης. Για να επιβιώσουν οι άνθρωποι αναγκάζονται να δημιουργήσουν μια νέα μορφή αλληλεγγύης με λιγότερους ρόλους και καταμερίζοντας την κοινωνική εργασία.

Για τον Durkheim η πρόοδος της βιομηχανίας ,των τεχνών και της επιστήμης, αλλά και οι οικονομικές υπηρεσίες που μπορεί να προσφέρει ο καταμερισμός της εργασίας είναι πολύ λίγα μπροστά στο ηθικό αποτέλεσμα που παράγει ο καταμερισμός αυτός, ο οποίος ανταποκρίνεται πλήρως στις ανάγκες της τάξης και της αρμονίας και επιπλέον είναι ο βασικός παράγοντας συνοχής και αλληλεγγύης (Lallement,2001:185). Υπάρχουν όμως και μορφές καταμερισμού εργασίας που δεν παράγουν κοινωνική αλληλεγγύη αλλά δημιουργούν καταστάσεις ανομίας.

Ο Durkheim δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην ομάδα κι όχι στο άτομο αναγνωρίζει ότι η σύγχρονη κοινωνία με την οργανική αλληλεγγύη χαρακτηρίζεται από απρόσωπες σχέσεις, ανάπτυξη της εξατομίκευσης, ανταγωνιστικότητα που διαμορφώνονται με τη διεύρυνση του καταμερισμού της εργασίας. (Durkheim, 1993). Οι σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες κατακλύζονται από ανταγωνισμό και οδηγούν σε απομόνωση των ατόμων, δίνοντας σημασία μόνο στη παραγωγή και στην επιβίωση με αθέμιτα και ιδιοτελή τις περισσότερες φορές μέσα. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μεγάλων ανισοτήτων και ηθικών διαφορών τόσο μεταξύ ατόμων όσων και επαγγελματικών ομάδων ώστε η κοινωνία να οδηγείται στην κοινωνική ανομία (Ψημμένος, 2018:100).

Η Levitas (2004) κάνοντας κάποιους συσχετισμούς και συγκρίσεις σχετικά με τη κοινωνική συνοχή και το καταμερισμό εργασίας του Durkheim στη σημερινή εποχή, σχολιάζει ότι οι σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από

αντικαθιστά αυτό που η κοινή συνείδηση εκπλήρωνε με τη συνοχή. Υπάρχει ατομικότητα αλλά και μεγαλύτερη ενότητα του όλου. Και αν στη σύγχρονη κοινωνία η αναζήτηση της ευτυχίας περνά μέσα από τον πλούτο, τότε ο πλούτος αποκτάται με μεγαλύτερη ευκολία όσο μεγαλύτερος είναι ο καταμερισμός της εργασίας (Lallement, 2001:184).

μεγάλες ανισότητες και κοινωνικές διακρίσεις με αποτέλεσμα να υπάρχει μια μη φυσιολογική διάσπαση κοινωνικής συνοχής. Είναι βασικό να υπάρχει μια ανταγωνιστική κοινωνία με υγιή οικονομία και με έλεγχο, ώστε ο καταμερισμός της εργασίας να οδηγήσει στη κοινωνική συνοχή (Levitas, 2004: 204-209).

Παρ' όλο όμως που τα άτομα αναπτύσσουν όλο και περισσότερο την ατομικότητα τους, μειώνοντας τη συλλογική συνείδηση όλο και πιο πολύ, εξαρτώνται από την κοινωνία¹¹ κι αισθάνονται όλο και πιο πολύ μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση από τα μέλη της. Σύμφωνα με τον Durkeim όπως υποστηρίζει και στα έργα του «Suicide» (1952), «The Social Division of Labour» (1984), αλλά γενικά σύμφωνα και με τους υποστηρικτές της Λειτουργιστικής Σχολής η κοινωνική αλληλεγγύη συνδέεται στενά με την εργασία των ατόμων. Οι κανόνες, οι ηθικές αξίες ή οι παγιωμένες αποδεκτές συνήθειες στην κοινωνία δεν είναι ένα απλό αποτέλεσμα που πηγάζει από την αλληλεγγύη των ατόμων σύμφωνα με τις ανάγκες που κάθε φορά προκύπτουν, αλλά από τις σχέσεις που πηγάζουν μέσα και έξω από τον συγκεκριμένο χώρο της εργασίας,

¹¹ Ο Parsons που μελετά την οργάνωση της κοινωνίας μέσα στο κοινωνικό σύστημα, δίνει ιδιαίτερη σημασία στην κοινωνική δράση, στο καταμερισμό της εργασίας και στο σύνολο των δικτύων αλληλεπίδρασης. Μέσα στο κοινωνικό σύστημα και με το καταμερισμό της εργασίας δεν δρουν μόνο τα άτομα ως άτομα, αλλά και ως ομάδες ή ως κοινότητες.

Η κοινωνική αλληλεπίδραση προϋποθέτει τρία στοιχεία : τις προσδοκίες των δρώντων ατόμων, τη συμπεριφορά τους και τις ποινές που πιθανόν να δεχτούν. Αυτά τα στοιχεία συνθέτουν την έννοια του ρόλου του δρώντος ατόμου κατά τον Parsons. Ενώ η ανθρώπινη δράση έχει δύο προσανατολισμούς : τον προσανατολισμό των κινήτρων και τον προσανατολισμό των αξιών. Η έννοια του ρόλου εμπεριέχει προσδοκίες, κανόνες και ποινές που κανονίζουν τη συμπεριφορά του δρώντος ατόμου ανάλογα με τη θέση του μέσα στην κοινωνική δομή, ενώ το ίδιο το άτομο δεν είναι παρά μια συμπύκνωση κοινωνικών θέσεων (status) και ρόλων. Ένα τέτοιο σύστημα θέσεων και ρόλων σε κατάσταση αλληλεπίδρασης, συνιστά μια κοινότητα. Βέβαια οι πολιτισμικοί κανόνες είναι αυτοί που κατευθύνουν τη δράση των ατόμων προς τις αξίες, ενώ η τήρησή τους επιτυγχάνεται με την εσωτερικοποίησή τους (Κατριβέση, 2004 : 43-44). Έτσι η δομή ενός κοινωνικού συστήματος είναι ένα σύνολο θέσεων και ρόλων, η οποία επιτρέπει την διάκριση των δομικών χαρακτηριστικών. Το παράδειγμα της επαγγελματικής δομής των βιομηχανικών κοινωνιών είναι ενδεικτικό του Parsons, το οποίο βασίζεται σε συγκινησιακά ουδέτερους ρόλους. Ο Parsons αποδίδει έναν δυναμισμό στην κοινωνική δράση του ατόμου που δεν έχει άλλο ρόλο εκείνη την στιγμή από το να εξασφαλίσει την ενσωμάτωσή του στην κοινωνία. Σημαντικός παράγοντας είναι ο ρόλος του ατόμου, η προσωπικότητά του και η ομάδα στην οποία πρόκειται να ενσωματωθεί ή στην οποία σκέπτεται να αναπτύξει την δράση του. Η δράση του ατόμου συνδέεται με την εσωτερικεύση των αξιών, οι οποίες ενσωματώνονται στους ρόλους και επιτρέπουν την αλληλεπίδραση και τις κοινωνικές σχέσεις, ενώ η ατομικότητα του δρώντος, το σύστημα αλληλεπίδρασης και το πολιτισμικό σύστημα είναι αυτά που το ένα επηρεάζει το άλλο ακόμη και στην μικρότερη μεταβολή, το ένα εξαρτάται από το άλλο και η συμπεριφορά του ενός επηρεάζει την συμπεριφορά του άλλου (ο.π. : 44-50).

τις συμμετοχή τους σε επαγγελματικά σωματεία, ενώσεις ή συνδικάτα. Όλα αυτά βοηθούν στη κοινωνική αλληλεγγύη και κατ' επέκταση στην επίτευξη της κοινωνικής συνοχής (Ψημμένος,2018:100).

Οι μελέτες των Warner and Low και των Young and Willmott (1966) μας παρουσιάζουν ακριβώς τη διαδρομή της κοινωνικής πολιτικής από τα κάτω ακολουθώντας τον προβληματισμό του Durkeim. Οι συγκεκριμένες μελέτες, αναλύουν τις κοινωνικές διαδικασίες που διαμορφώνεται η κοινωνική αλληλεγγύη και στη συνέχεια η κοινωνική συνοχή της Αμερικανικής κοινωνίας. Οι Warner and Low με επιτόπιες έρευνες που έγιναν κατά την περίοδο της Ύφεσης, αλλά και κατά την διάρκεια έως το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εξετάζουν την κοινωνική στρωμάτωση της αμερικανικής κοινωνίας και της επιπτώσεις που έχει στην αλληλεγγύη και στην συνοχή της. Αναλύοντας τη λειτουργία του σύγχρονου εργοστασίου, του κοινωνικού καταμερισμού που δημιουργεί στην εργασία, τον τρόπο που γίνεται η παραγωγή και η κατανομή του εργατικού δυναμικού μέσα σε αυτό, φαίνεται πως διαμορφώνονται και ανάλογες μορφές κοινωνικής προστασίας όπου στη συνέχεια εντάσσονται στα πλαίσια της κοινότητας του Newburyport (Ψημμένος, 2018:101). Ο Warner όπως και ο Durkeim δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην συμβολή της οικονομίας στην έννοια της τάξης. Η τάξη για τον Warner συμβολίζει κατά κύριο λόγο το κοινωνικό κύρος, το οποίο είναι αποτέλεσμα κοινωνικής στρωμάτωσης (λόγω εκπαίδευσης, οικογένειας επαγγέλματος, εισοδήματος, δικτύων ή κοινωνικών συμπεριφορών μιας ομάδας).

Όμως τα διάφορα προβλήματα που προκύπτουν από την τεχνολογική εξέλιξη και από την βιομηχανική οργάνωση στα πρότυπα του Taylor και του Ford, καταργώντας τις υποκατηγορίες των εργατών και των τεχνικών καθώς και το κύρος της κάθε κατηγορίας, η οικονομική ύφεση και η ανασφάλεια σε βασικές αξίες, οδηγούν σε καταστάσεις ανομίας την αμερικανική κοινωνία. Όλες αυτές οι αλλαγές στο σύστημα εργασίας γίνονται αιτία να δημιουργηθούν διάφορες μορφές προστασίας από τους οργανισμούς των εργαζομένων και της πόλης. Δημιουργούνται ενώσεις διαφορετικών επαγγελματικών ομάδων με τη πίστη ότι είναι μέρος της ίδιας κοινωνικής τάξης. Δημιουργούνται συνδικάτα σε τομείς ασφάλισης, στέγασης, τροφής, ένδυσης και συχνές παρελάσεις με τις ορχήστρες των εργατών, όπου

δημιουργούν μια εργασιακή-κοινωνική μορφή αλληλεγγύης (Ψημμένος,2018:102-103).

Για τον Durkheim αυτή η αλληλεξάρτηση μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας κάνει την οργανική αλληλεγγύη πιο ισχυρή από τη μηχανική αλληλεγγύη. (Πετμεζίδου, 2005 : 4-5) Σ' αυτή την αλληλεξάρτηση στηρίζεται και η σύναψη «συμβάσεων», οι οποίες παρ' όλο που περιλαμβάνουν κοινές αξίες της κοινωνίας – που προϋπήρχαν από τις «συμβάσεις» εντούτοις δεν περιλαμβάνουν στοιχεία προκαθορισμένα θεμελιώδη τα οποία δεν διαπραγματεύτηκαν καν μεταξύ ατόμων και ομάδων, ή δεν θέλησαν να συμπεριληφθούν. Όμως έτσι δεν καταφέρνουν να εξαλείψουν τον κοινωνικό εξαναγκασμό, αλλά ούτε και τις «κοινωνικές αδικίες» με αποτέλεσμα να πλήττονται οι «αδύναμοι» της κοινωνίας και οι κατώτερες τάξεις. Τα διάφορα κοινωνικά συμβόλαια που γίνονται με το κράτος (social contracts) ανάμεσα σε πολίτες και κράτος, δεν εξασφαλίζουν δικαιώματα. Στην πραγματικότητα πρέπει να υπάρχουν θεσμοθετημένα δικαιώματα και όχι διάφορες συμμαχίες μέσα στην κοινότητα (Pinker, 1971 15).

Επειδή στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία η οικογένεια πλέον δεν έχει τόση ισχύ πάνω στα μέλη της αλλά ούτε και το κράτος που ενώ η εξουσία του αυξάνει, βρίσκεται όλο και πιο μακριά από τα άτομα δίχως να διατηρεί το παραμικρό ηθικό κύρος απέναντι στα μέλη του, ο Durkheim σαν λύση για την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής προτείνει την οργάνωση επαγγελματικών οργανώσεων, αντίστοιχο παλαιών συντεχνιών (Μουσούρου 1978:29). Στις επαγγελματικές οργανώσεις αυτές πρέπει να υπάρχουν ομάδες ατόμων που ασκούν το ίδιο επάγγελμα με θεσμοθετημένα δικαιώματα (occupational guilds) για να έχουν αμοιβαία βοήθεια αλλά και με συνέχεια και αποτελεσματικότητα. Ο ίδιος ο κρατικός έλεγχος επιμένει να υπάρχουν τοπικές ενώσεις, που να τις ενώνει το επαγγελματικό ενδιαφέρον κι έτσι να ασκείται η κοινωνική πρόνοια (Pinker 1971 : 15).

Επειδή είναι βασικό στη σύγχρονη κοινωνία να υπάρχει μια αρχή, αυτή η αρχή δεν μπορεί να είναι ούτε το κράτος ,το οποίο είναι φοβερά απομακρυσμένο από τα άτομα, ούτε οι θρησκευτικές ομάδες, οι οποίες είναι αφηρημένου και διανοητικού χαρακτήρα, ούτε τέλος η οικογένεια, η οποία περιλαμβάνει υπερβολικά στενό κύκλο. Σαν μόνη λύση ο Durkheim είδε, τις επαγγελματικές συντεχνίες ή τις επαγγελματικές

οργανώσεις, όπου θα βοηθούν τα άτομα και θα διεκδικούν τα δικαιώματα τους μέσα από την άσκηση της κοινωνικής πρόνοιας (Lallement, 2001 :199).

Αν και ο Durkheim δέχεται ότι οι ομάδες πρέπει να χαρακτηρίζονται από ηθικότητα και δικαιοσύνη εντούτοις δεν αγνοεί ότι η κοινωνική αλλαγή που επέρχεται στις σύγχρονες κοινωνίες εξασθενίζει τις παραδοσιακές αξίες, χαλαρώνει τους κανόνες συμπεριφοράς, υπερτερεί σε ατομικές επιθυμίες, που είναι ανεξέλεγκτες, πλέον δεν υπάρχουν κοινοί κανόνες, δεν υπάρχει ηθική κοινωνία μ' αποτέλεσμα την έλλειψη κοινωνικής συνοχής στην ομάδα. Στη νέα κοινωνία υπάρχει εγκληματικότητα και κοινωνική απόκλιση, υπάρχει επίσης ανώμαλος καταμερισμός εργασίας και κακή εφαρμογή του καταμερισμού αυτού (Τσαούσης, 1987: 116).

Η ύπαρξη ανισοτήτων και αδικιών και η ελάχιστη κοινωνική αλληλεγγύη, που όλο και εξασθενεί, δημιουργεί δυσαρεστημένα και απογοητευμένα άτομα κι επιφέρει δυστυχία αντί ευτυχία ενώ τ' αδύναμα άτομα και η εργατική τάξη πλήττονται περισσότερο (Pinker 1971: 17).

Αν και στη σύγχρονη κοινωνία το κράτος επεκτάθηκε και επιβλήθηκε ως ξεχωριστός θεσμός όμως είναι απομεμακρυσμένο από τις τοπικές πραγματικότητες, δίνοντας τη δυνατότητα σε δευτερογενείς ομάδες που έχουν νόμιμη εξουσία να αναλάβουν την ικανοποίηση των αναγκών συσσώματωσης και ηθικότητας των ατόμων. Για τον Durkheim το κράτος δέχεται υπερφόρτωση με λειτουργίες για τις οποίες ήταν ακατάλληλο, αδύναμο και δεν μπορούσε να ανταποκριθεί όπως έπρεπε. Από την άλλη, οι ιδιώτες δεν υπόκεινται σε καμία άλλη συλλογική δράση εκτός της κρατικής αφού το κράτος είναι η μόνη οργανωμένη κοινότητα. Μόνο μέσα από τη συλλογική δράση του κράτους αισθάνονται την κοινωνία και την εξάρτηση στην οποία βρίσκονται απέναντί της. Επιπλέον, καθήκον του κράτους είναι να προωθήσει μια κοινωνική ηθική. Κατά τον Durkheim ένα ισχυρό κράτος οφείλει και πρέπει να είναι στην υπηρεσία του ατόμου. Η κοινωνία βέβαια επηρεάζει τη συμπεριφορά του ατόμου και παίζει καθοριστικό ρόλο στις πράξεις του, πράγμα που αποδεικνύεται στην αυτοκτονία (Κατριβέσης, 2004: 186).

Για όλους αυτούς τους λόγους λοιπόν ο Durkheim αν και αποδέχεται τη κρατική βοήθεια και πρόνοια, θεωρώντας μάλιστα ότι είναι επιβεβλημένη να υπάρχει στη σύγχρονη κοινωνία, εν τούτοις αντιλαμβανόταν ότι δεν μπορούσε να υπολογίζει

σε αυτήν και ότι δεν ήταν ικανή να επιφέρει τη δικαιοσύνη. Ούτε ότι οι κρατικοποιήσεις και η πειθαρχία στη κοινωνική πολιτική μπορούν να φέρουν σημαντικές βελτιώσεις, για αυτό και υπολόγιζε πολύ στις συλλογικές μορφές βοήθειας (Pinker,1971).

Η μελέτη των Young and Willmott « Family and Kinship in East London» (1966), η οποία ακολουθεί τις ιδέες του λειτουργισμού, ένας από τους λόγους που συνδέεται με την κοινωνική πολιτική και μάλιστα τη κοινωνική πολιτική από τα κάτω (από τα κατώτερα στρώματα με τα χαμηλού κύρους επαγγέλματα) είναι η συμβολή της εργασίας και των εργαζομένων στη διαμόρφωση άτυπων μορφών προστασίας σε σχέση με τις πολιτικές του κράτους. Η έρευνα γίνεται στο Bethnal Green του Λονδίνου και δείχνει πως η εργασία ως κινητήρια δύναμη δίνει την δυνατότητα σε μέλη της οικογένειας να ασχοληθούν με την εύρεση εργασίας σε συγγενικά και φιλικά πρόσωπα, κατ' επέκταση να ασχοληθούν με τη στέγη, τη φροντίδα στο σπίτι, τη θεσμοθέτηση της κοινωνικής στρωμάτωσης τόσο μεταξύ του εργατικού πληθυσμού όσο και μεταξύ της μεσαίας τάξης. Μέσα από την ανάλυση αυτή φαίνεται καθαρά ότι οι μεγάλες πόλεις κρύβουν μέσα τους στοιχεία της χώρας καταγωγής, «μικρά χωριά» με τρόπους ζωής και αξίες που ελάχιστα διαφέρουν από τον αγροτικό κόσμο. Η έρευνα εστιάζεται επίσης στον ρόλο ανδρών και γυναικών, τονίζοντας ότι οι άνδρες ασχολούνται στη χειρωνακτική εργασία και είναι ανειδίκευτοι, διαμορφώνοντας μια κοινή ταυτότητα με συγκεκριμένα ήθη, έθιμα και προσδοκίες από τη ζωή. (Ψημμένος 2018:103) π.χ. στο θέμα της εργασίας είχε θεσμοθετηθεί η αναζήτηση εργασίας να γίνεται α) μέσω συγγενών φίλων ή βάση της κοινωνικής αναγνώρισης του κύρους της σκληρής και τίμιας δουλειάς ενός εργαζομένου, από την ευρύτερη κοινωνική ομάδα και β) η πρόσληψη, η διαδοχή σε μια δουλειά γινόταν βάσει συγγένειας, ή επειδή εργαζόταν εκεί παλαιότερα ο πατέρας ή διότι το σωματείο προωθούσε άτυπα σε ένα εργοστάσιο τους γνωστούς και έμπιστους των εργαζομένων. Στο Bethnal Green οι εργάτες είχαν διαμορφώσει όχι μόνο άτυπες αγορές εργασίας, αλλά και κοινωνικούς θεσμούς προστασίας της εργατικής ταυτότητας τους και της καθημερινότητάς τους. π.χ. γενικά η φήμη ενός εργαζόμενου στην κοινότητα, η επαφή σε συγκεκριμένους δρόμους, συναντήσεις σε pubs, καφενεία ή άλλους χώρους. Είχαν διαμορφωθεί κανόνες, αξίες και μορφές κοινωνικής προστασίας. Π.χ η δυνατότητα εύρεσης φτηνής

στέγης, η μη εφαρμογή της δυνατότητας έξωσης από ένα σπίτι, ή η τιμωρία μιας παραβατικής συμπεριφοράς από την αστυνομία (Ψημμένος, 2018:104).

Σύμφωνα με τον Durkheim στη σύγχρονη κοινωνία υπάρχουν πολλά δυσανεστήμενα άτομα ιδιαίτερα στις κατώτερες τάξεις (Pinker,1971). Αυτός είναι ένας σοβαρός λόγος που για τον Durkheim η κοινωνική δικαιοσύνη πρέπει να προϋπάρχει της κοινωνικής αλληλεγγύης. Η κοινωνία πρέπει να χαρακτηρίζεται από ηθική εκπαίδευση, ευαισθητοποίηση και παιδεία. Τα αιτήματα της κοινωνικής πρόνοιας, πρέπει να συνυπάρχουν με αυτά της αγοράς, αν και η οικονομική δραστηριότητα πρέπει να λαμβάνει υπ' όψη και τις ευρύτερες ανάγκες της κοινωνίας.

Η κοινωνική πολιτική όμως που δημιουργείται για να λύσει τις ανάγκες αυτές της καπιταλιστικής κοινωνίας σε πολλές χώρες της Ευρώπης δημιουργεί περισσότερες ανισότητες παρά που τις αμβλύνει. Για τον Durkheim και τους υποστηρικτές της Λειτουργιστικής προσέγγισης μόνο η εντατική ηθική παιδεία μπορεί να βοηθήσει (Pinker, 1971 : 17 – 18). Η ύπαρξη κανόνων, ο σεβασμός στα ήθη και έθιμα της κοινωνίας, η συνειδητή και επιθυμητή υπακοή σ' όλα αυτά, επιφέρει όχι μόνο την ατομική ευτυχία αλλά και την κοινωνική σταθερότητα και την κοινωνική συνοχή¹².

¹² Ο Parson βέβαια ενώ αποδίδει ένα δυναμισμό στη κοινωνική δράση του ατόμου, το οποίο δεν έχει άλλο ρόλο κατά την γνώμη του εκείνη τη στιγμή από το να εξασφαλίσει την ένταξη του στην κοινωνία, δεν φαίνεται να πιστεύει στην «τέλεια κοινωνικοποίηση». Κατά την άποψη του η κοινωνικοποίηση σε οποιοδήποτε κοινωνία είναι μόνο «μερική και ατελής» (Parson,1961: 38). Σύμφωνα με τον Durkheim η κοινωνικοποίηση έχει να κάνει με το σεβασμό ανάμεσα στα άτομα, στις επιταγές που υπακούουν, στις υποχρεώσεις που αποδίδουν στα μέλη της κοινωνίας που ζουν, αλλά και τη συμπεριφορά τους γενικά μέσα στην κοινότητα (Durkheim, 1978). Η κοινωνική ζωή του ατόμου, οι πράξεις του μέσα στην κοινότητα, μελετώνται μέσα από το πρίσμα του βαθμού ένταξης, ενσωμάτωσης στην κοινότητα ή την ομάδα (Durkheim, 1978).

Αλλά για τον Parson κυρίως η κοινωνικοποίηση στηρίζεται στην θετική ή αρνητική αξιολόγηση των ρόλων. Με την έννοια αυτή οτιδήποτε δεν εκπληρώνει τις προσδοκίες της κοινωνίας μπορεί να έχει την ανάλογη συνέπεια ή τιμωρία. Είτε μέσω άτυπων διαδικασιών, π.χ. μέσω ενός κοινού σχολίου (κουτσομπολιού), μιας κακής φήμης, είτε μέσω θεσμικών διαδικασιών, όπως η φυλάκιση, η ποινή, η στέρηση δικαιωμάτων κ.λ.π. Εάν η κοινωνία διατηρούσε αυτές τις διαδικασίες με ένα τέλειο τρόπο ώστε να υπάρχει σταθερότητα και κοινωνική συνοχή θα ήταν το ιδανικό, όμως ο Parson γνωρίζει ότι δεν είναι δυνατόν αυτό, αρκεί οι αλλαγές να γίνονται με ένα ομαλό τρόπο. Σύμφωνα με την άποψη του Parson τα άτομα μέσω μιας αλληλόδρασης με τις εναλλασσόμενες συνθήκες που προκύπτουν προσαρμόζονται μέσω μιας διαδικασίας «διαπραγμάτευσης ρόλων» όπου δημιουργούνται πρότυπα και σταθερότητα σε όλους τους τομείς των αλληλεπιδράσεων (Parson 1961). Εάν δεν επιτευχθεί η προσαρμογή αυτή τότε δημιουργείται δομική κατάρρευση, με αποτέλεσμα ή σχηματίζεται ένα νέο σύστημα, ή η κοινωνία πεθαίνει. Αυτό είναι η λεγόμενη κινούμενη ισορροπία (moving equilibrium), η οποία θεωρεί απαραίτητη την ύπαρξη των κοινωνικών τάξεων.

Και επειδή σε όλα αυτά μόνο μέσα από την εκπαίδευση προετοιμάζεται κανείς και ευαισθητοποιείται σαν άτομο, για τον Durkheim η εκπαίδευση αποκτά σημαντική σημασία¹³ και όλο και περισσότερο γίνεται μια λειτουργία της κοινωνικής ζωής για όλα ανεξαιρέτως τ' άτομα. Επίσης μέσα από την εκπαίδευση, μέσω της διαφοροποίησης και της εξειδίκευσης που παρέχεται, το άτομο μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διαφορετικές θέσεις εργασίας (Durkheim, 2013 : 173 – 174)¹⁴

Σύμφωνα με τον Castells η επίδραση των κρατικών παροχών δεν είναι πάντα αρνητική και στην πραγματικότητα ποικίλλει από χώρα σε χώρα και από πόλη σε πόλη. Πίστευε ότι οι άνθρωποι έχουν κεκτημένο συμφέρον να αγωνίζονται πάντα για κρατικές υπηρεσίες και για να μπορέσουν να φέρουν αλλαγές στο πολιτικό σύστημα αυτό θα γινόταν μέσω των εργατικών κινημάτων, που είναι εδραιωμένα από πριν σε παλιές κοινωνικές τάξεις¹⁵. Ως υποστηρικτής νόμιζε ότι χρειαζόταν το κομμουνιστικό κόμμα να παίξει κυρίαρχο ρόλο ώστε να επιτύχουν τα αστικά κοινωνικά κινήματα (Savage and Warde, 1993 : 285 – 287).

Μόνο η εφαρμογή μιας κοινωνικής πολιτικής με τις κατάλληλες μεθόδους κοινωνικής προστασίας, η οποία θα στηρίζεται σε ένα ηθικό και δίκαιο τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων της κοινωνίας μπορεί να συμβάλλει στην ύπαρξη της κοινωνικής συνοχής. Η μελέτη των Young and Willmott (1966) ασχολείται επίσης ιδιαίτερα με την οικογένεια και το ρόλο των μελών της ως προς τη συμβολή τους στη κοινωνική συνοχή της ομάδας. Εντοπίζουν α) τη σημασία και την ύπαρξη της εκτεταμένης οικογένειας σε αντίθεση με τη πυρηνική που συνήθως παρουσιάζεται στις νεότερες έρευνες και β) τον ρόλο που ασκεί ως μορφή εξουσίας η μητέρα μέσα

¹³Το άτομο από την παιδική ηλικία δεσμεύεται από κανόνες που είναι πιο γενικοί από αυτούς που έχει ν' αντιμετωπίσει στο σπίτι του. Το παιδί μπορεί να ζήσει τη ζωή της κοινότητας μέσα από τη ζωή του σχολείου (Blackledge Hunt, 2004 : 19 – 31).

¹⁴Η κοινωνία προκειμένου να διατηρηθεί προετοιμάζει με τα χέρια της μέσω εκπαίδευσης, τους ειδικευμένους «εργάτες» που έχει ανάγκη.

¹⁵ Μερικοί σύγχρονοι επιστήμονες όπως ο Holoway και Picciolo (1978), Ginsburg (1979) και Daemer (1980) θεωρούν ότι ένα σημαντικός παράγοντας είναι η πίεση του εργατικού κινήματος, της οποίας η επιτυχία εξαρτάται από την ωρίμανση των αντικειμενικών συνθηκών και τις συγκεκριμένες συγκυρίες. Παραδείγματα πίεσης στο κράτος αποτελούν οι επιτυχίες : της Αγγλίας με την κρατική παροχή εργατικής στέγης το 1919 και της Γερμανίας του Βίσμαρκ με τη δημιουργία του πρώτου οργανωμένου συστήματος κοινωνικής ασφάλισης το 1880 (Στασινοπούλου, 1990).

στην οικογένεια σε αντίθεση με τις σημερινές φεμινιστικές θεωρίες περί πατριαρχίας. Όλα αυτά είχαν σπουδαία σημασία για την κοινωνική πολιτική και τη διαμόρφωση της κοινωνικής προστασίας ιδιαίτερα μετά από τα προβλήματα που προέκυψαν (επιβίωσης, φροντίδας κ.λ.π) με τις απομακρύνσεις μελών της οικογένειας από το σπίτι, (λόγω φύλου, εισοδήματος, οικογενειακής κατάστασης, μετανάστευσης κ.λ.π) επηρεάζοντας ακόμη και την εξουσία της μητέρας (Ψημμένος, 2018:104).

Σύμφωνα με τον Schierup (1985) σε περιόδους οικονομικής κρίσης στην κοινωνία, το βασικό σύμπτωμα είναι η ανεργία. Πράγμα που πλήττει ιδιαίτερα το μεταναστευτικό πληθυσμό με αποτέλεσμα να δυσκολεύεται η ένταξη των μεταναστών και επίσης δεν λειτουργεί το κράτος πρόνοιας¹⁶ το οποίο σ' αυτή την κρίση του καπιταλιστικού κράτους παρουσιάζει φθίνουσα πορεία. Δύο είναι τα βασικά εμπόδια που δεν βοηθούν την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας και την πολιτική ένταξης των μεταναστών. Πρώτον ότι η απόσταση στην ανώτερη με την κατώτερη τάξη μεγαλώνει σε περίοδο κρίσης, workerclass, άρα η ανώτερη τάξη εκμεταλλεύεται ακόμη περισσότερο την κατώτερη τάξη, που χάνει όλα τα δικαιώματα της και έχει όλο και φθηνότερους μισθούς, ενώ το κράτος δεν μπορεί να βοηθήσει την ένταξη των μεταναστών αφού ούτε δουλειά υπάρχει ούτε πρόνοια. Και δεύτερον το δίπολο μεγαλώνει ανάμεσα και στις φτωχές και τις πλούσιες χώρες, γίνεται μεταφορά κεφαλαίου σε λιγότερα κέντρα. Έτσι δυσκολεύεται μια χώρα ν' αναπτύξει προνοιακή πολιτική ή να βοηθήσει στην ένταξη των μεταναστών και των ευπαθών ομάδων¹⁷ (Shierup, 1985 : 29-31).

¹⁶ Θεωρείται ότι η δημιουργία του κράτους Πρόνοιας κάνει την εμφάνιση της τον 19^ο αιώνα στη Δυτική Ευρώπη και είναι απόρροια της καπιταλιστικής κοινωνίας και των αναγκών που προέκυψαν στα μεγάλα αστικά κέντρα. (Στασινοπούλου, 1990)

¹⁷ Είναι φανερό λοιπόν ότι η ανεργία που δημιουργείται επιφέρει φτώχεια και η φτώχεια κοινωνικό αποκλεισμό. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εστιάζεται σ' ανεπαρκή κοινωνική συμμετοχή στην κοινότητα, έλλειψη κοινωνικής προστασίας, , έλλειψη κοινωνικής ένταξης και έλλειψη δύναμης (Cousins, 1999: 145). Σύμφωνα με τον Core υπάρχει συσχέτιση μεταξύ φτώχειας, εργασίας και κοινωνικής ένταξης, ενώ για όλα αυτά τίθενται ερωτηματικά ως προς την κοινωνική δικαιοσύνη (ο.π.148). Βέβαια η διατήρηση και η αναπαραγωγή της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού στις οικονομικά και κοινωνικά προηγμένες κοινωνίες έρχεται σε αντίθεση με την επιδίωξη της αειφόρου ανάπτυξης και του εκσυγχρονισμού των εθνικών κρατών και την αρχή της ισότητας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του πολίτη. Τα διάφορα κοινωνικά φαινόμενα, η υψηλή ανεργία «φτώχεια» και η αδυναμία άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων από μεγάλα τμήματα του εργατικού δυναμικού, συνιστούν ένα πλέγμα σχέσεων το οποίο επιδεικνύει τη θέση των εργαζομένων και εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες (Παπαδοπούλου, 2012) μ' αποτέλεσμα την προνοιακή περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό

1.1.2. Σχολή του Σικάγο και κοινωνική προστασία

Για τους υποστηρικτές της Σχολής του Σικάγο η κοινωνική συνοχή συνδέεται με τις σχέσεις που αναπτύσσονται στη σύγχρονη κοινωνία μέσω της αλληλόδρασης των ατόμων, η οποία επιδρά ανάλογα στην κάθε κοινωνική πολιτική και στις ανάλογες μορφές κοινωνικής προστασίας. Εστιάζονται στο πώς το άτομο κοινωνικοποιείται στη σύγχρονη κοινωνία, πώς αναπτύσσει τις σχέσεις του μέσα σ' αυτή μέσω της αλληλόδρασης του με άλλα άτομα αλλά και το πώς διαρθρώνονται οι κοινότητες με τη συνύπαρξη διαφόρων ατόμων στις μεγαλουπόλεις. Υπάρχουν κοινά σημεία με τον Durkheim, ως προς το ενδιαφέρον για τα επαγγέλματα ως κεντρικούς κοινωνικούς δεσμούς, αλλά και στην αναγνώριση της σημασίας που έχει ο καταμερισμός της εργασίας για την κοινωνία.

αποκλεισμό, ειδικά στις ευάλωτες ομάδες, όπως είναι οι μετανάστες/στρίες (Παπαδοπούλου, 2012 : 32 – 34).

Η αδυναμία, ή η μη δυνατότητα πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες επιφέρει και την μη δυνατότητα συμμετοχής στην ίδια την κοινωνία και κατά συνέπεια οδηγεί στο κοινωνικό αποκλεισμό τους. Ενώ δημιουργεί κλειστές ομάδες, απροσπέλαστες και ηγεμονικές μέσα στην κοινωνία. Ο Bougle (1908) υπογραμμίζει τον ηγεμονικό ρόλο που παίζουν ως ιεραρχημένη κοινωνική δομή, οι κάστες που συγκροτούν την Ινδική κοινωνία. (Durkheim, 1938: 314).

Αυτό έχει συνέπειες πάνω στο δίκαιο, τον τρόπο κατανάλωσης των ατόμων στην εργασία αλλά και στην αδύναμη οικονομική ανάπτυξη. Η φιλολογία, αποκλειστικά ιερή, βρίσκεται εξάλλου στην υπηρεσία των προνομιάτων της βραχμανικής elite. Αυτή η elite ευεργετείται από την αυταρχική εξειδίκευση των ρόλων, των ανισοτήτων και της άρνησης της επαφής μεταξύ των κοινωνικών συνόλων. Στις ομάδες που βασιλεύει το πνεύμα της κάστας, οι διάφορες ομάδες που αποτελούν αυτή την κοινωνία, αντί να έλκονται μεταξύ τους και να αλληλοβοηθούνται, καθεμία τους αναδιπλώνεται στον εαυτό της, αυτό-απομονώνεται ,καταβάλλει προσπάθεια να εμποδίσει τα μέλη να συνάψουν συμμαχία ή να έλθουν σε επαφή με τα μέλη των γειτονικών ομάδων. Τα άτομα υπακούουν στο "πνεύμα της κάστας" και στις απαγορεύσεις που επιβάλλει, ενώ πολύ δύσκολα άλλα άτομα προσεγγίζουν την «κάστα».

Για τον Durkheim αυτό συνεπάγεται δυσκολία ύπαρξης κοινωνικής συνοχής και κοινωνικής προστασίας, κατά συνέπεια δυσκολία πρόσβασης σε κάποια επαγγέλματα και αναγκαστική πρόσβαση σε κάποια άλλα, κυρίως χαμηλού κύρους. Αυτά αποτελούνται από ανθρώπους που ανήκουν σε μη προνομιάτα στρώματα της κοινωνίας και όπου δεν απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα και πρόνοια « ανάμεσα στους πιο πολιτισμένους υπάρχουν επαγγέλματα που είναι εντελώς κλειστά ή πιο δύσκολα σε πρόσβαση για αυτούς που δεν ευλόγησε η τύχη» . Όπως επίσης χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα στο έργο του για τις κοινωνικές τάξεις ή τις κάστες, δίνοντας έμφαση στο ότι « χάρη στην επιμονή ορισμένων προκαταλήψεων, μια συγκεκριμένη προνομιακή μεταχείριση έχει συνδεθεί με κάποια άτομα, άσχετα με τις ικανότητες τους και το αντίστροφο έχει συμβεί για κάποιους άλλους (Durkheim, 1938/1997: 313).

Η Σχολή του Σικάγο με βασικούς εκφραστές τους Cooley, Mead και Park στηρίζεται στην κοινωνιολογική θεωρία της «Συμβολικής Αλληλόδρασης» που βασική της θέση είναι: *«Ότι το άτομο και η κοινωνία είναι αδιαχώριστες μονάδες ανάλυσης. Η σχέση τους είναι σχέση αμοιβαίας εξάρτησης και όχι σχέση μονομερούς επί καθορισμού»*. Τα ανθρώπινα όντα κατασκευάζουν τις πραγματικότητες τους μέσα από μια διαδικασία αλληλεπίδρασης με άλλα ανθρώπινα όντα. Τα άτομα αντλούν αυτή καθ' αυτή την ταυτότητα τους από την αλληλεπίδραση τους με άλλους (Watson, 2005: 61-62). Οι εκφραστές της «Συμβολικής Αλληλόδρασης» μέσα από έρευνες πεδίου προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα της αμερικανικής κοινωνίας με την άφιξη των μεταναστών, τη συνύπαρξη των διαφόρων εθνοτήτων στις μεγάλες πόλεις .στη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή των πόλεων αλλά και την κοινωνική και οικονομική περιθωριοποίηση ορισμένων ομάδων, καθώς και το στιγματισμό τους στη κοινωνία.

Η Σχολή του Σικάγο επικεντρώνεται στις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες στη πόλη¹⁸, στους μη προνομιούχους, τους ανασφαλείς και τους εφήμερους (Savage and Ward 2005:31-32),ενώ η συμβολή της στη διαμόρφωση μιας κοινωνικής πολιτικής από τα κάτω φαίνεται να έχει πολλαπλές διαστάσεις (Ψημμένος,2018:105).

Σύμφωνα με τον Park (1864-1944) και μέσα από τις έρευνες του, η κοινωνική πραγματικότητα μελετάται μέσω της οικολογικής προσέγγισης (ecological approach) λαμβάνοντας την κοινωνία ως σύστημα αλληλεξάρτησης, βασιζόμενος στις έννοιες του ανταγωνισμού, της σύγκρουσης, του συμβιβασμού και της αφομοίωσης¹⁹ (Park, 1952).

¹⁸Thomas and Znaniecki, 1984 - "The Polish Peasant", Du Bois & Eaton, 1899/1995 –"The Philadelphia Negro".

¹⁹Ο Park βασίζεται σε τέσσερις έννοιες : α) τον ανταγωνισμό, που είναι η βασική μορφή κοινωνικής αλληλεπίδρασης και ο αγώνας για ζωή και επιβίωση. β) τη σύγκρουση που διατηρεί ή ανατρέπει σχέσεις εξουσίας, γ) το συμβιβασμό, που αναφέρεται στη διαδικασία προσαρμογής μετά τη σύγκρουση και στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται, δ) την αφομοίωση, που αναφέρεται στη διεργασία αλληλοδιείσδυσης και αλληλοσυγχώνευσης όπου οι ομάδες ή τα άτομα αλλάζουν, αποκτούν στάσεις, αξίες άλλων ομάδων και αφομοιώνουν τα πολιτισμικά τους πρότυπα. (Κατριβέσης, 2004 : 183). Η ζωή των μεταναστών μέσα στα πλαίσια μιας νέας κοινωνίας περνά από διάφορα στάδια, τα οποία καθορίζουν την κοινωνικότητα τους, τη συμπεριφορά τους και τη συμμετοχή τους στις δραστηριότητες της κοινότητας.

Σύμφωνα με τους Cooley (1865-1929) και Mead (1863-1931) τα άτομα που συμμετέχουν σε «ανοικτές κοινωνίες» είναι αναγκασμένα να παίζουν διαφορετικούς ρόλους και να υιοθετούν ποικίλες συμπεριφορές. Έτσι διαφορετικά συμπεριφέρονται τα άτομα που συγκροτούν μια κλειστή κοινότητα αγροτικού τύπου και διαφορετικά τα άτομα που ζουν σε «ανοικτές κοινωνίες» σύγχρονων τύπων (Mead, 1962). Έτσι ανάλογα οι σχέσεις των ατόμων σε μια κοινωνία δεν είναι μόνο σχέσεις αγάπης και αρμονίας αλλά και σχέσεις εντάσεων, ανταγωνισμών και διαφωνιών με κοινή τη σχέση όμως της αλληλεγγύης, η οποία απλώς υιοθετεί άλλη μορφή στις «κλειστές» κοινωνίες και άλλη σε «ανοιχτές»²⁰.

Ο Hughes (1958) ασχολείται με την αλληλόδραση στην εργασία εστιάζοντας στα προβλήματα και τις εντάσεις που δημιουργούνται από την εργασία, αλλά και από την όλη κοινωνική κατάσταση που την περιβάλλει. Οι έρευνες του σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα και ιδιαίτερα στους «βρόμικους» ή τους παρεκκλίνοντες τύπους επαγγελμάτων (τους γνωστούς ως «nuts and sluts», σύμφωνα με την παράδοση της Σχολής του Σικάγο), αναδεικνύουν παράγοντες και δυσκολίες κοινωνικής οργάνωσης, που μόνο μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο εργασίας και σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα μπορεί κάποιος να συναντήσει. Μέσα από τη μελέτη τέτοιου είδους επαγγελμάτων μπορεί κάποιος έχοντας συναντήσει παράγοντες χαρακτηριστικούς σε ένα επάγγελμα, να αναλογισθεί με ποιο ακριβώς τρόπο αυτό μπορεί να συμβεί και στα πιο απλά ή καθημερινά επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών που συναντάμε (Watson, 2005, 63). Επίσης η Σχολή του Σικάγο κατάφερε μέσα από τέτοιου είδους μελέτες και ανέδειξε «*πως η εργασία σμιλεύει ηθικές και κοινωνικές σταδιοδρομίες ζωής. Αυτές διαφοροποιούν τις συνήθειες, τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες ευημερίας από άλλες ομάδες ή κοινωνικά στρώματα*» (Ψημμένος, 2018:107).

Ο Simmel που ασκούσε μεγάλη επιρροή στη Σχολή του Σικάγο, ασχολήθηκε με τα πρότυπα εκκοινωνισμού²¹, αλλά και ο Park υποστήριζε ότι στη σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία υπήρχε διάσπαση της τυπικής κοινωνικής ζωής και ανάπτυξη της άτυπης. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο μπορούν να δημιουργηθούν κοινωνικοί

²⁰Οι κοινωνίες που και ο Durkheim ανέφερε: τη μηχανική (πρωτόγονη) κοινωνία και την οργανική (σύγχρονη) κοινωνία.

²¹ Άτυπες καθημερινές μορφές αλληλεπίδρασης που συμπεριλαμβάνονται στη κοινωνία εκτός από τις μόνιμες αλληλεπιδράσεις (Simmel, 1950/ Αντωνοπούλου, 2008)

δεσμοί βρίσκεται στη δημιουργία της αλληλεγγύης μεταξύ γειτόνων. Ισχυρίστηκε ότι στις μοντέρνες πόλεις οι οικογένειες και αυτό που αποκαλούσε «πρωτογενείς δεσμοί» έχουν φθαρεί²². (Savage and Warde, 2005:36,37). Όταν οι νέοι άνεργοι, φτωχοί αγρότες ήρθαν στην Αθήνα μετά τον Εμφύλιο και μπήκαν να δουλέψουν στην οικοδομή «η προσωπική περιπέτεια του οικοδόμου ήταν μοναχική. Ωστόσο ακόμη και όταν λόγω των συνθηκών του επαγγέλματος γεννήθηκαν μορφές αλληλεγγύης, αυτές παρέμειναν ουσιαστικά στο δημόσιο χώρο της ζωής τους. Αυτός ο χώρος ήταν οι πιάτσες (όπως σήμερα των μεταναστών)» (Λαμπροπούλου, 2009).

Ο εαυτός του κάθε ατόμου δεν είναι κάτι που μόνο του το άτομο διαμορφώνει, αλλά μέσω της αλληλεπίδρασης τους με τα άλλα άτομα και με το περιβάλλον που βρίσκεται. Ο εαυτός δεν είναι κάτι σταθερό, είναι κάτι που οι καταστάσεις, οι σχέσεις, και οι αλληλεπιδράσεις κάθε φορά καθορίζουν. Σε κάθε αλληλεπίδραση δύο καταστάσεις παίζουν σημαντικό ρόλο : οι εντυπώσεις και οι αντιδράσεις. Οι εντυπώσεις που το άτομο δημιουργεί στους άλλους, και οι αντιδράσεις των άλλων για

²² Σύμφωνα με το Simmel το άτομο στο σύγχρονο κόσμο αναπτύσσει ένα «κοινωνικό κύκλο», που έχει σχέση είτε με επαγγελματικές ενώσεις ή διάφορες ομάδες, μέσα στις οποίες μπορεί να δραστηριοποιείται και οι οποίες του επηρεάζουν τη προσωπικότητα του και τον τρόπο που αναλαμβάνει ευθύνες και εκτελεί τους κοινωνικούς ρόλους (Αντωνοπούλου, 1991: 335).

Ενώ για τον Goffman η κοινωνικοποίηση είναι ένα σύνολο εμπειριών, ατομικής και συλλογικής εμπειρίας καθώς και όλων εκείνων των γνώσεων που το άτομο αποκτά σε όλη του τη ζωή μέσα από διάφορες καταστάσεις και μέσα από διάφορους ρόλους σε όποια κοινωνία και αν ζει και που καλείται να υποδυθεί στην καθημερινή του ζωή (Κατριβέσης, 2004 :192).

Το άτομο μέσα από αυτούς τους ρόλους, μέσα από αυτό το «θεατρικό παιχνίδι» γίνεται ένας ηθοποιός που ταυτίζει την προσωπικότητα του με το ρόλο που υποδύεται και έτσι προσπαθεί να διαμορφώσει την προσωπικότητα του και ν' αποκτήσει την ελευθερία του σαν άτομο. Η διαδικασία διαμόρφωσης του «εαυτού» βασίζεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ του ατόμου – ηθοποιού και του κοινού. Μέσω του χειροκροτήματος το άτομο επιβεβαιώνεται κι έχει αναγνώριση, έχει κοινά σημεία με το κοινό του. Η μελέτη του Goffman (1968) για τα «ολοκληρωτικά ιδρύματα» (total institutions), σε φυλακές, μοναστήρια και φρενοκομεία, φανερώνει πώς εκείνη που βρίσκονται στις πλέον ανίσχυρες θέσεις μέσα σ' αυτούς τους οργανισμούς προσπαθούν να υπερασπίσουν τις ταυτότητες τους, παρά την απόφαση του συστήματος να τους υποβιβάσει σε απλά νούμερα. (Watson, 2005). Προσπαθούν παρά τις δυσκολίες και την ολοκληρωτική κυριαρχία των οργανωτικών κανόνων που επιβάλλονται να διατηρήσουν την ατομικότητα τους και την ελευθερία τους σαν ξεχωριστά άτομα της κοινωνίας. Σε αυτές τις μικροκοινωνίες των ιδρυμάτων τ' άτομα προσπαθούν να διατηρήσουν τα εσωτερικευμένα πολιτιστικά τους πρότυπα ερχόμενοι σε σύγκρουση με τους κανόνες των ιδρυμάτων, που αποτελούν μέλη της ευρύτερης κοινωνίας. Στην πραγματικότητα η σχέση της ευρύτερης κοινωνίας με τη μικροκοινωνία των ιδρυμάτων στόχο έχει τον αποκλεισμό των ατόμων από την κοινωνική ζωή, παρά τη βοήθεια για επανένταξη (Goffman, 1968).

το άτομο. Μέσα απ' αυτή τη διαδικασία το άτομο διαμορφώνει «εαυτό», εικόνα για τον εαυτό του. Η καλή «εικόνα» του εαυτού είναι πολλή σημαντική για την κοινωνικοποίηση του ατόμου, για τη συμμετοχή του στα δρώμενα μιας κοινωνίας ή στην απολαβή προνομίων κοινωνικής προστασίας πρόσβαση του σε οργανισμούς και υπηρεσίες της σύγχρονης κοινωνίας. Σε αντίθεση με την κακή εικόνα του «εαυτού» που δεν επιτρέπει στο άτομο την κοινωνικοποίηση του και το οδηγεί σε αποκλεισμό προνομίων και σε παρεκκλίνουσα συμπεριφορά²³.

²³ Ο Becker (1963,1985) δεν θεωρεί την παρέκκλιση ως κοινωνικό αποτέλεσμα μιας δυσλειτουργίας, αλλά έναν «χαρακτηρισμό» που προέρχεται από μια «σύμβαση» ανάμεσα σε μια κοινωνική ομάδα και σε ένα άτομο. Δεν είναι δηλαδή ιδιότητα μιας συμπεριφοράς αλλά η συνέπεια της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο πρόσωπο που εκτελεί την πράξη και σε εκείνους που αντιδρούν σ' αυτή την πράξη. Η παρέκκλιση είναι μια κοινωνική κατασκευή μέσω της οποίας ορισμένα άτομα προσδιορίζονται ως εγκληματίες, περιθωριακοί κλπ. Ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς είναι μια μορφή κοινωνικού ελέγχου μέσα από τον οποίο στόχος είναι η διόρθωση της παρέκκλισης. Απευθύνεται στο άτομο που έχει αποδεχθεί την περιθωριακή συμπεριφορά και αποβλέπει αφενός στην αλλαγή στάσης του προσώπου αυτού ώστε να διώξει τέτοιου είδους συμπεριφορά και αφετέρου ο παραδειγματισμός των μελών της κοινωνικής ομάδας και η επιβεβαίωση των θεμελιωδών κανόνων της. Τα άτομα αυτά με την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά συνήθως περιθωριοποιούνται και στιγματίζονται. Ο παρεκκλίνων σύμφωνα με τον Becker στο "Outsiders" (1963).είναι εκείνος στον οποίο η ετικέτα εφαρμόστηκε με επιτυχία και η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι εκείνη στην οποία η κοινωνία κολλά αυτή την ετικέτα. Η απομόνωση των ατόμων στο κοινωνικό περιθώριο έχει σαν αποτέλεσμα οι θεσμοί κοινωνικού ελέγχου ν' αναπαράγουν και να ενισχύουν τις περιθωριακές συμπεριφορές και τα άτομα να θεωρούνται ανάξια, να στιγματίζονται. Ο χαρακτηρισμός μερικών αλλοδαπών για ορισμένες πράξεις φέρει το στίγμα σε όλη τη κοινότητα ή την ομάδα των ομοεθνών τους. Συνήθως άτομα με παρεκκλίνουσα κοινωνική συμπεριφορά δημιουργούν «κοινωνική αντίδραση» στην υπόλοιπη κοινωνία με αποτέλεσμα το στιγματισμό τους και την απομόνωση τους.

Για τον Goffman οι στιγματισμένοι είναι τριών ειδών : οι διαταραγμένες προσωπικότητες (ναρκομανείς, ψυχικά άρρωστοι κλπ), οι σωματικά μειονεκτούντες (τυφλοί, σωματικά ανάπηροι κτλ) και οι φυλετικά στιγματισμένοι (λόγω ράτσας, εθνικότητας, φύλου, κλπ) (Κατριβέσης, 2004: 199-203). Όλοι αυτοί αποτελούν τους περιθωριακούς και τους στιγματισμένους. Χαρακτηριστική είναι η μελέτη των DuBois, Eaton (1899) με τους Αφρικανούς των Η.Π.Α. όπου περιθωριοποιούνται και στιγματίζονται λόγω του χρώματος τους σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής (δέχονται ρατσιστικές αντιδράσεις και αποκλεισμό στην υγεία, στην εκπαίδευση, στην εργασία κ.λ.π).

Υπάρχει περίπτωση κάποιος να μην μπορεί να φύγει από το «στίγμα» του, να καλυφθεί (π.χ. λόγω χρώματος, εμφάνισης κτλ) γιατί του έχει αποδοθεί βίαια μια ιδιαίτερη κοινωνική ταυτότητα, ενώ υπάρχει και η περίπτωση της κάλυψης του «στίγματος» μέσα από ένα ψεύτικο ρόλο ή με διάφορες στρατηγικές (όπως είναι οι πρώην αλκοολικοί τοξικομανείς, ψυχιατρικά άρρωστοι, ομοφυλόφιλοι, μετανάστες με κοινά εξωτερικά χαρακτηριστικά με την κοινωνία που ζουν και καλή ομιλία γλώσσας κλπ), οι οποίοι μπορούν να αποκρύψουν το στίγμα και να απορρίψουν την αποδιδόμενη βίαια σ' αυτούς κοινωνική ταυτότητα. Αυτό τους βοηθά να αισθανθούν ότι είναι μέλη της κοινότητας και να λειτουργήσουν καλύτερα στις συναλλαγές τους και στις σχέσεις αλληλεπίδρασης στην κοινωνία που ζουν και στην πρόσβαση τους στους διάφορους φορείς της.

Σύμφωνα με τη Σχολή του Σικάγο η αλληλοεπίδραση των ατόμων σε μια κοινωνία και οι ρόλοι που αναλαμβάνουν με ένα μόνιμο κοινό, το οποίο τους χαρίζει μια κοινωνική σχέση, έρχεται να διαταραχθεί με την αλλαγή του κοινού αυτού, με την αλλαγή της κοινωνικής ομάδας και την ανάληψη νέων ρόλων σ' ένα διαφορετικό κοινωνικό περιβάλλον. Η διαδικασία της αλληλεγγύης παρουσιάζει μια άλλη μορφή που διέρχεται μέσα από δύο στάδια της αποκοινωνικοποίησης ή αποδιοργάνωσης (τη συρρίκνωση ή καταστροφή των κοινωνικών δεσμών και της κοινωνικής προστασίας) και της επανακοινωνικοποίησης ή επαναδιοργάνωσης/ αναδιοργάνωσης (ανάπτυξη νέων κοινωνικών σχέσεων και μορφών κοινωνικής προστασίας)²⁴.

Αντιπροσωπευτική είναι η μελέτη των Thomas και Znaniecki, «Polish Peasant in Europe and America» (1918/1984) αναφέρεται συγκεκριμένα για τη δυσκολία που αντιμετώπισε ο Πολωνός αγρότης να προσαρμοστεί και να κοινωνικοποιηθεί σε μια νέα βιομηχανική καπιταλιστική κοινωνία. Έφυγε από μια κοινότητα όπου τα μέλη ήταν «ένα» υπήρχε μεγάλη συνοχή, βοήθεια και αλληλεγγύη. Ξαφνικά βρέθηκε σε μια νέα κοινότητα όπου συγκέντρωνε όλα τα χαρακτηριστικά μιας βιομηχανικής μεγαλούπολης (Psimmenos, Kassimati, 2007). Εκεί η αξία της αλληλοβοήθειας και των κοινωνικών θεσμών δίνουν τη θέση τους στο κυνήγι του κέρδους, στον

²⁴ Σημαντικό είναι ότι οι μετανάστες έχουν κοινωνικοποιηθεί σε μια άλλη κοινωνία, την κοινωνία καταγωγής τους. Έχουν υποστεί λοιπόν ερχόμενοι στη χώρα υποδοχής αποκοινωνικοποίηση ενώ καλούνται για να ενσωματωθούν στη νέα κοινωνία, να επανακοινωνικοποιηθούν (Παπαδοπούλου, 2011 : 27-28). Κάθε κοινωνία βέβαια προσπαθεί να ενσωματώσει τα μέλη της ανάλογα με τις αξίες και το ιδεολογικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο έχει δομηθεί. Σε όλη αυτή τη δύσκολη περίοδο επανακοινωνικοποίησης, αλλά και γενικά στη προσπάθεια κοινωνικοποίησης ενός ατόμου η κρατική πρόνοια, ως δημιουργήμα της σύγχρονης κοινωνίας, αποτελεί το αντιστάθμισμα στα προβλήματα και τις ανάγκες της εποχής, δίνοντας τη δυνατότητα στα άτομα να συμμετέχουν στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, δίχως ν' αποκλείονται από την κοινωνία και την κοινωνική ζωή. Σημαντικό ρόλο στη κοινωνικοποίηση του ατόμου έχει η εργασιακή του ιδιότητα.. Η εργασία είναι σημαντική για κάθε άνθρωπο, πόσο μάλλον για τον μετανάστη/στρια, ο οποίος μόνο μέσα από την εργασία παίρνει όλα αυτά που τον βοηθούν να σταθεί μέσα στην κοινωνία και να αισθανθεί μέλος της. Μέσω της εργασίας εξασφαλίζει νομική κάλυψη, οικονομική αυτάρκεια, κοινωνικές σχέσεις και κοινωνικές παροχές, γενικά δυνατότητα πρόσβασης σε κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες. Βέβαια η κοινωνικοποίηση του ατόμου δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα στιγμιαίο γεγονός, είναι ένα γεγονός που επαναλαμβάνεται σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, πολλές φορές ίσως σε διαφορετικό πλαίσιο, όπως η περίπτωση των μεταναστριών με την αλλαγή των κοινωνιών . Είναι μια αδιάκοπη αλληλεπίδραση μεταξύ συλλογικής και ατομικής συνείδησης και συνίσταται στο να καταστεί το άτομο μέλος του συνόλου στο να του εντυπωθεί ο σεβασμός των επιταγών , των απαγορεύσεων και των υποχρεώσεων, χωρίς τις οποίες η συλλογική ζωή θα ήταν αδύνατη (Aarøn, 1976 : 373 – 374, Μουσούρου 1978:17-34).

ανταγωνισμό και στην ικανοποίηση των προσωπικών αναγκών τους. Αυτά καθορίζουν το στάδιο της αποδιοργάνωσης.

Ο Πολωνός αγρότης την εποχή εκείνη βίωσε την απομάκρυνση του από την παραδοσιακή αγροτική κοινωνία, όπου η αγροτική εργασία ήταν η κύρια απασχόληση του καθώς και από την στήριξη της οικογένειάς του. Βρέθηκε «μόνος» και «ξένος» από τις δικές του καθημερινές συνήθειες μακριά από τη γειτονιά και τη μικρή του πόλη (αποδιοργάνωση). Προσπαθεί ν' αποκτήσει την ατομικότητα του σε μια εντελώς διαφορετική κοινωνία, με ένα διαφορετικό τρόπο ζωής με μια πιο εξατομικευμένη μορφή μισθωτής εργασίας (επαναδιοργάνωση). Προσπαθώντας να προσαρμοστούν στη νέα κοινωνία οι Πολωνοί αγρότες διαλύουν σιγά σιγά την κοινωνία που υπήρχε (Πολωνική κοινότητα) και βιώνουν την καταστροφή και την αποδιοργάνωση της. Η ζωή σε μια άλλη μεγάλη πόλη τόσο στην Πολωνία όσο και στην Αμερική συρρικνώνεται και δεν αποτελεί μέρος του κοινωνικού ελέγχου. Ταυτόχρονα όμως η ελευθερία του ατόμου δημιουργεί υψηλότερες και εκτεταμένες μορφές συνεργασίας. Πέρα από όλα αυτά όμως η χαλαρότητα του κοινωνικού ελέγχου και η απομάκρυνση του μετανάστη στη συγκεκριμένη περίπτωση από την οικογένεια του έχουν ως αποτέλεσμα την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του και την πλήρη αποδιοργάνωση (disorganization) της κοινωνίας του.

Η αναδιοργάνωση της κοινωνίας (reorganization) έχει μεγάλη σημασία για την κοινωνικότητα τους και για τη συνέχιση της ζωής τους μακριά από την Πολωνία. Για τους Πολωνούς μετανάστες «η έννοια της κοινότητας οφείλει να επαναπροσδιορισθεί και να επεκταθεί για να καταφέρει να έρθει σε επαφή με τη νέα πραγματικότητα» (Thomas – και Znaniecki 1984: 74). Κυρίως η προσπάθεια κοινωνικοποίησης τους στην Αμερική γίνεται μέσω της εκκλησίας όπου αποτελεί όχι μόνο το χώρο ικανοποίησης των θρησκευτικών τους αναγκών αλλά και το κέντρο συνάντησης τους και επαφών καθώς και το κέντρο εργασίας μέσω των δικτύων των μεταναστών (Thomas και Znaniecki 1984: 248). Μέσω της μελέτης αυτής η Σχολή του Σικάγο *«ανέπτυξε αργότερα την ιδέα της κοινωνικής οικολογίας και τη σημασία της εθνότητας και της εργασίας στη δημιουργία νέων μορφών προστασίας και κοινωνικής συνοχής ιδίως στα γκέτο της Αμερικής»* (Ψημμένος, 2018:106) .

Η εργασία των Πολωνών μεταναστών είναι το βασικό σημείο που καθορίζει τις σχέσεις των ατόμων και την κοινωνική ζωή τους στη νέα χώρα και στη βιομηχανική κοινωνία. Για τους Thomas και Znaniecki ο Πολωνός αγρότης είναι πλέον ο Πολωνός εργάτης που δουλεύει σε χαμηλού κύρους εργασίες και άτυπες μορφές απασχόλησης και που τα χρήματα που εξοικονομεί, το μεροκάματο του είναι το μέσον για την προσωπική ανεξαρτησία του. Για να μπορέσει να καταφέρει το καλύτερο μετά την αποδιοργάνωση του αναγκάζεται να οργάνωση τη ζωή του και τις ενέργειες του ακόμα και μετά την εργασία του μέσα σε νέα πλαίσια. Καταφέρνει να επαναπροσδιορίσει την κοινωνική του ταυτότητα και να αποδεχθεί ένα τρόπο ζωής που δεν θυμίζει βέβαια τον τόπο καταγωγής του, αλλά ούτε βέβαια και είναι ίδιος με τον τρόπο που θα ήθελε ίσως στον τόπο υποδοχής. Ο Πολωνός αγρότης κρατά κάποια στοιχεία του παρελθόντος. Τα γράμματα που έρχονται από την πατρίδα περιγράφοντας λεπτομέρειες της αγροτικής ζωής και της καθημερινότητας της οικογένειας συγκρατούν στοιχεία της ζωής τους, ζωντανά μέσω της νοσταλγίας και των λεπτομερειών που περιγράφονται. Είναι όμως επηρεασμένος σαφώς και από τη χώρα που ζει και εργάζεται.

Σύμφωνα με το Thomas στη νέα χώρα αναπτύσσει επιθυμίες, οι τέσσερις μεγάλες επιθυμίες που αναπτύσσει στη νέα χώρα, μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο με την ένταξη του στη κοινωνία, αυτές είναι: οι επιθυμίες για νέες εμπειρίες, για ασφάλεια, για αναγνώριση και για υπεροχή. Περιγράφει τις επιθυμίες σαν το κινητήριο στοιχείο, το αφετηριακό σημείο της ανθρώπινης δραστηριότητας στην κοινωνία, το οποίο μπορεί να ερμηνευτεί βάση της ιδιοσυγκρασίας του ατόμου (Timasheff and Theoforson, 2001:296-297). Επιπλέον, στη νέα χώρα, στα διάφορα προβλήματα του βρίσκει συμπαράσταση όχι πλέον από την οικογένεια του αλλά από ανθρώπους που καθημερινά συναντά στη δουλειά στη γειτονιά ή από τους διάφορους κρατικούς θεσμούς και τους φορείς που λειτουργούν κατόπιν πρωτοβουλίας δική του. Αρχίζει δηλαδή να μπαίνει στο στάδιο αναδιοργάνωσης, ανακαλύπτοντας συλλόγους, σωματεία και ομάδες μέσα από τα οποία δημιουργεί νέες σχέσεις, διαμορφώνει νέες αξίες και επαναπροσδιορίζει την κοινωνική του ταυτότητα.

Η μελέτη των Thomas και Znaniecki παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί ακολουθεί την πορεία των Πολωνών μεταναστών μέσα σε ένα νέο κοινωνικό

περιβάλλον, όπου οι μετανάστες από αγρότες και χωρικοί γίνονται εργάτες και κάτοικοι των πόλεων σε μια νέα βιομηχανική κοινωνία, όπου η κοινωνικότητα τους έχει να κάνει με τον επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής τους ταυτότητας διαμέσου της εργασίας τους. Επίσης στη νέα πόλη όπου τα προβλήματα είναι πολλά η οικογένεια δεν είναι κοντά για να τα λύσει υπάρχουν όμως οι κρατικοί θεσμοί όπου ο μετανάστης για πρώτη φορά ίσως μαθαίνει την ύπαρξη τους και τη λειτουργία τους.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην έρευνα της Λαμπροπούλου (2009) όπου περιγράφεται χαρακτηριστικά το παράδειγμα των νέων αγροτών που ήρθαν στην Αθήνα εσωτερικοί μετανάστες την δεκαετία 1950-1960 να βρουν δουλειά, αφήνοντας πίσω την αγροτική ζωή και την οικογένεια τους, γνωρίζοντας μερικοί ότι η κίνηση αυτή της αυτονομίας τους οδηγούσε στη κοινωνικά υποδεέστερη θέση του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού (Λαμπροπούλου, 2009:159). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στη μελέτη: *«Ήταν πίκρα να φύγεις από το χωριό και πίκρα να 'ρθεις εδώ» Δήμος Μπ.* (σ. 159). Μέσα από τα προβλήματα και τις δυσκολίες που συναντούν ο μόνος δρόμος ήταν οι βαριές χειρωνακτικές εργασίες σε άτυπη μορφή τις περισσότερες φορές: *«.....Ερχόνταν κάνας κολοκύθας από Αθήνα και φορούσε κάνα καλύτερο πουκάμισο.....Αλλά αυτό σε παρακινούσε.....» Κώστας Μ.* (σελ.152). *«...Χειμώνας. Κοιμήθηκα έξω, κάτω από τη βρύσηΓολγοθάς» Γιώργος Μπ.* (σ.152). *« Εγώ ήξερα απ'τα δικά μας, καλύτερα διώροφα στο χωριό.Και έβλεπα τώρα, κάτι λαμαρίνες, κάτι ντενεκέδες, κάτι....» Γιάννης Μ.*(σ.153), *« Εκεί κοιμόμασταν όλοι. ...Ήμασταν καμιά εικοσαριά άτομα, μάστοροι όλοι.....Μαγειρεύαμε μόνοι μας....» Τάκης Ν.*(σ.153). Όλες αυτές τις δυσκολίες και τα βάσανα που πέρασαν μόνο μέσα από την υπερηφάνεια τους κατάφεραν να ξεπεράσουν: *«Εγώ στη δουλειά μου απάνω, δεν μ' έχει φτάσει άνθρωπος, μάστορας στη δουλειά μ' απάνω. Να φτιάξει αυτό που φτιάχνω εγώ, δεν μπορεί να το φτιάξει.» Τάκης Ν.* (Δ. Λαμπροπούλου, 2009: 361).

Οι φτωχοί νέοι αγρότες έχοντας βασικά προτερήματα την καλή φυσική τους κατάσταση και το νεαρό της ηλικίας τους ασχολήθηκαν σε χειρωνακτικές εργασίες στην οικοδομή, ανοικοδομώντας την Ελλάδα από το 1946 και μετά²⁵. Η φυσική

²⁵ Δύσκολη η δουλειά του οικοδόμου αλλά και δύσκολες οι συνθήκες που συναντούσαν ως εσωτερικοί μετανάστες οι οικοδόμοι στη μεγαλούπολη. Αυτή τη στιγμή τη θέση τους πήραν οι μετανάστες από

δύναμη και αντοχή κατέχουν σημαντικό μερίδιο στον αυτοσεβασμό των οικοδόμων. Η δουλειά στην οικοδομή απαιτεί σκληρή φυσική προσπάθεια κάτω από δύσκολες συνθήκες (Applebaum, Construction Workers:30).

«Για να δουλέψει κανείς στο γιατί έπρεπε απλώς να είναι νέος και να αντέχει.....Ελεύθερο επάγγελμα ούτε πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων, ούτε βεβαιώσεις από παππάδες, προέδρους, νομάρχιδες, αστυνόμους....ούτε αντίγραφα ποινικού μητρώου...Μπαίνεις ελεύθερα μέσα, πιάνεις δουλειά κι αν δεν πας-σαν το σκυλί στο ρέμα-από κάποια σκαλωσιά του έκτου ορόφου....βγαίνεις μετά από λίγο καιρό με άδειες τις τσέπες, πεινασμένος γδυτός, έτοιμος να ριχτείς ξανά σε νέες περιπέτειες» Οι συνθήκες σκληρές «Έρχονται παιδιά θηρία 80-85 κιλά και σε δέκα μέρες είχαν χάσει 20 κιλά. Ποιος να αντέξει να φορέσει στις 7 το πρωί, Γενάρη μήνα, την κοκαλωμένη φόρμα; Λίγοι. Γι' αυτό και οι εργολάβοι δεν ζητούσαν τίποτε έπαιρναν όποιον προσφερόταν ελπίζοντας να αντέξει.» Γιάννης Μ.σ.227 (Δ. Λαμπροπούλου, 2009).

Σκληρή δουλειά όπου η κατάταξη της εργασίας γινόταν με το κριτήριο της σωματικής διάπλασης και αντοχής. Για αυτό και ανεπίσημα θεωρείται το κατ' εξοχήν αντρικό επάγγελμα.

«....εφτά ορόφοι, έβγαινε η λάσπη από κάτω, από το δρόμο....και ανεβαίναμε μέχρι την ταράτσα από τις σκάλες... τα εργατικά ατυχήματα συχνά...» Γιάννης Μ.σ.227 (Δ. Λαμπροπούλου, 2009).

Το σκληρό όμως και δύσκολο αυτό επάγγελμα δεν είχε καμία επίσημη αναγνώριση και προστασία από τη κρατική πρόνοια προσφέροντας τα ανάλογα δικαιώματα και παροχές στους οικοδόμους. Μέχρι που οι οικοδόμοι τη δεκαετία του 1960 αναπτύσσουν μεγάλη συλλογική δράση και κατεβαίνουν σε απεργία, όπου διεκδικούν το επάγγελμα τους να υπαχθεί στα βαρέα και ανθυγιεινά, ανοίγοντας οι ίδιοι το δρόμο για μέτρα κοινωνικής προστασίας στο κλάδο τους.

άλλες χώρες. Αυτό γίνεται η αιτία ώστε η Καθημερινή εφημερίδα μετά την έκδοση του βιβλίου της Δ. Λαμπροπούλου (2009) «Οικοδόμοι: οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα 1950-1967» να δημοσιεύσει το εξής σχόλιο: «Σήμερα οι ανειδίκευτοι εργάτες δεν είναι οι εσωτερικοί μετανάστες, αλλά άλλοι νέοι από άλλες χώρες πιο ξένοι για τους αστούς και χωρίς δικαιώματα. Αν τότε ζητούσαν συμμετοχή στο όνειρο της Ανοικοδόμησης, σήμερα διεκδικούν αυτή και μόνο την παρουσία τους».

1.1.3. Μαρξισμός και κοινωνική προστασία

Η Μαρξιστική προσέγγιση είναι αυτή που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην εργασία και το πώς αυτή παράγεται και αναπαράγεται μέσα από την εκμετάλλευση και από συγκεκριμένες διαδικασίες παραγωγής και αλλοτρίωσης. Μέσα από αυτή τη διαδικασία εκμετάλλευσης, αλλά και από την φτωχοποίηση και προλεταριοποίηση του εργατικού δυναμικού, ιδιαίτερα των εργατικών κινημάτων, η Μαρξιστική προσέγγιση συμβάλλει στη δημιουργία Κοινωνικής Πολιτικής και κατά συνέπεια στη διαμόρφωση διαφόρων μορφών κοινωνικής προστασίας και κοινωνικής αλληλεγγύης. Σύμφωνα με τον Huw Beynon (1986) αυτό που κάνει τη Μαρξιστική σκέψη να ξεχωρίζει είναι ότι οι διάφορες συνθήκες και ιδέες για τη ζωή προέρχονται μέσα από συγκρούσεις και αντιθέσεις ενώ οι θεσμοθέτηση κανόνων και αξιών για την επιβίωση των ατόμων ή την ευημερία τους δημιουργείται μέσα στο εργοστάσιο, στη γειτονιά, στο δρόμο, στις παρέες τους (Ψημμένος, 2018: 109- 110).

Ο Marx, σαν επικριτής του καπιταλισμού ασχολείται με όλα εκείνα τα αρνητικά που επηρεάζουν τα ανθρώπινα όντα στις καπιταλιστικές κοινωνίες (Watson, 2005). Για τον Marx, το κράτος δεν πρέπει να είναι ξέχωρο από την κοινωνία, ούτε να εξυπηρετεί το κεφάλαιο « *Η Μαρξιστική προσέγγιση αναγνωρίζει στο κράτος πρόνοιας το αναπόφευκτο προϊόν του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Στόχος του είναι τελικά, η εξυπηρέτηση των συμφερόντων του κεφαλαίου, τις αντιφάσεις του οποίου καλείται να διαχειριστεί, μέσα από τη σχετική του αυτοτέλεια*» (Στασινοπούλου, 1996: 33, 34). Για το λόγο αυτό η κοινωνική πολιτική θεωρείται στη Μαρξιστική προσέγγιση, ότι προσπαθεί να κατευνάσει την επαναστατική διάθεση των εργαζομένων και να απαλύνει την εκμετάλλευση τους (Δημουλάς, 2019 :46)

Σύμφωνα λοιπόν με την Μαρξιστική προσέγγιση οι ανισότητες που παράγονται και αναπαράγονται σε ένα καπιταλιστικό σύστημα έγιναν οι αιτίες δημιουργίας ενός Κράτους Πρόνοιας με στόχο την απομάκρυνση ή την «αλλαγή» από

τις ανισότητες τόσο του δικαιώματος της εργασίας όσο και των συνθηκών που κυριαρχούν σε κάθε εργασιακό πλαίσιο, στις ευκαιρίες ζωής, στον οικονομικό τομέα αλλά και τον πολιτισμικό τομέα. Το Κράτος Πρόνοιας σύμφωνα με τους Μαρξιστές δημιουργήθηκε καθαρά για να καλύψει ανάγκες και ανισότητες που η καπιταλιστική κοινωνία δημιούργησε. Παρεμβαίνει στην οικονομία μέσω των προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, προωθώντας αντικυκλικές πολιτικές, προσπαθώντας να ανακουφίσει και να μετριάσει τις αρνητικές επιπτώσεις της αγοράς στη διανομή του εισοδήματος και του πλούτου (Δημουλάς,2019 :27). Με αυτό το τρόπο όμως το κράτος πρόνοιας φαίνεται να διαιωνίζει τις ανισότητες και τις συγκρούσεις συμφερόντων, είτε μοιράζοντας άνισα τις παροχές του, είτε αποκλείοντας σύμφωνα με τους Rex, Moore από τα οφέλη του ομάδες ατόμων όπως οι μετανάστες²⁶ (Welsman, 2006:199).

Επί πλέον οι παροχές που προσφέρουν οι κοινωνικές υπηρεσίες στα άτομα είτε είναι σε αγαθά ή υπηρεσίες, είτε σε ικανότητες, με στόχο να βελτιώσουν την ελευθερία και την ανεξαρτησία τους, παράλληλα χρησιμοποιούνται και για να επιβάλλουν κυρώσεις και στίγμα πάνω στα άτομα. Στη καπιταλιστική κοινωνία το πιο εύκολο πράγμα είναι τα άτομα να βιώσουν την ταπείνωση σε όλες τις μορφές της, όταν αυτά είναι εξαρτώμενα από κοινωνικές υπηρεσίες και παροχές, αλλά ταυτόχρονα να χάσουν και την ενεργητικότητά τους, να ζήσουν στην απάθεια και την πλήρη αδράνεια (Pinker,1971: 136-139)

Σύμφωνα με τον Pinker (1971) ο Marx στην κριτική του για την καπιταλιστική κοινωνία και για το κράτος πρόνοιας ήταν αρνητικός και εστίαζε περισσότερο στη σχέση των ανθρώπων με τα μέσα παραγωγής δηλαδή στην οικονομική δομή της κοινωνίας. Θεωρούσε ότι η οικονομική δομή ήταν υπεύθυνη για οποιαδήποτε αλλαγή προκύπτει στη κοινωνία ή στην κοινωνική συνείδηση. Δηλαδή εάν στην βάση υπάρχουν καπιταλιστικές σχέσεις, τότε και στο εποικοδόμημα θα υπάρχουν εκμετάλλευση και φτώχεια. Προσπάθησε να δείξει ότι το κράτος και οι υπηρεσίες του δεν είναι παρά μόνο νομικά όργανα της άρχουσας τάξης, τα οποία δεν μπορούν να

²⁶ Οι μετανάστες στις αστικές και βιομηχανικές περιοχές συμπεριλαμβάνονται στην Underclass ως ευέλικτο και εργατικό δυναμικό με χαρακτηριστικά το χαμηλό επίπεδο μόρφωσης και την έλλειψη ειδίκευσης (χειρωνακτική δουλειά), αυτό έχει σαν αποτέλεσμα το διαχωρισμό της εργασίας τους που θα ήταν αποδεκτή στη συγκεκριμένη τάξη (Welsman, 2006:199).

διορθώσουν ή να βελτιώσουν καταστάσεις ή προβλήματα της καπιταλιστικής κοινωνίας. Για το λόγο αυτό η φτώχεια δεν διορθώνεται με την κοινωνική πρόνοια ή τις κοινωνικές πολιτικές, αλλά η αλλαγή θα έρθει μόνο εάν αλλάξει το καπιταλιστικό υπόβαθρο. Η καταπίεση, η εκμετάλλευση και η αγανάκτηση της εργατικής τάξης θα οδηγήσουν αναπόφευκτα στην επανάσταση και κατ' επέκταση στη καταστροφή του καπιταλισμού (Pinker, 1971: 14-24).

Είναι φανερό λοιπόν κατά τον Marx ότι τα διάφορα προγράμματα που χρησιμοποιούνται στις καπιταλιστικές κοινωνίες για την κοινωνική βελτίωση της εργατικής τάξης και της φτώχειας, όπως στεγαστικές μεταρρυθμίσεις ή βελτίωση των συνθηκών εργασίας (π.χ. λιγότερες ώρες εργασίας, μεγαλύτερες αποδοχές κ.λ.π) δεν μπορούν να φέρουν μόνιμα οφέλη στους φτωχούς μέσα στο καπιταλισμό. Άλλωστε η εφαρμογή της κοινωνικής πολιτικής και η κοινωνική προστασία που προσφέρει στους διάφορους τομείς της ζωής, αξιολογεί την επιτυχία της όταν αντανάκλαται η ικανοποίηση των βασικών αναγκών των αποδεκτών των κοινωνικών παροχών (Δημουλάς, 2019 :134). Πίστευε ότι οι κοινωνικές δομές και η κοινωνική πρόνοια δεν έκαναν τίποτα άλλο από το συντηρούν το καπιταλισμό. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν μπορεί να υπάρξει αποτελεσματική και μακροπρόθεσμη κοινωνική πολιτική, είναι πεπεισμένος ότι η επιδείνωση της φτώχειας θα αναγκάσει τους ανθρώπους να φτάσουν στο σημείο να επαναστατήσουν και να αποτινάξουν το καπιταλισμό. Σε αντίθεση με τον Durkheim ο οποίος πίστευε ότι αφήνοντας τους φτωχούς αβοήθητους, υπήρχε το καλό ότι μπορούσαν να σκεφτούν ηθικά, ο Marx πίστευε ότι αυτό ήταν για το καλό του επαναστατικού μέλλοντος (Pinker, 1971:31-40).

Η συμβολή της Μαρξιστικής προσέγγισης στο θέμα της Κοινωνικής Πολιτικής και στην κατανόηση των διαδρομών που θεσμοθετούνται για την κοινωνική προστασία μέσω της εργασίας, αποτυπώνεται καθαρά όπως αναφέρθηκε από τον Huw Beynon (1986). Κυρίως μέσα από το έργο του «Working for Ford»(1984) φαίνονται καθαρά μέσα από συγκρούσεις και αντιθέσεις στην εργασία, οι ιδέες , οι αξίες και οι συνθήκες ζωής των εργατών στο εργοστάσιο της Ford, που διαμορφώνονται όχι μόνο για τις καλύτερες συνθήκες στο εργοστάσιο αλλά και για τη επιβίωση και την ευημερία στη ζωή τους γενικά (έξω από το εργοστάσιο στο σπίτι, στη γειτονιά, στο δρόμο κ.λ.π.). Δίνεται σημασία όχι τόσο στο εισόδημα ,που εξασφαλίζεται από την

παραγωγή μέσω της εργασίας των ατόμων, όσο στη συρρίκνωση και την αδράνεια των πνευματικών τους δραστηριοτήτων. Εργαζόμενος στη αυτοκινητοβιομηχανία της Ford αναφέρει: «Όταν είμαι εδώ το μυαλό μου αδειάζει. Το προκαλώ εγώ (για να μην σκέφτομαι)...» Ο εργαζόμενος θέλει να απαγκιστρώσει τη σκέψη του από την παραγωγή και την εργασία, γι' αυτό το μυαλό του γεμίζει από σκέψεις που αφορούν την οικογένεια, το χρόνο του στη μυραρία, την απασχόληση του στο κήπο ή στο μποστάνι του. Ενώ κάποιος άλλος περιγράφει πως λόγω της ρουτίνας και της κατακερματισμένης εργασίας που βιώνει καθημερινά σε ένα εργοστάσιο Σοκολατοβιομηχανίας που εργαζόταν, έφτασε να μην μπορεί να ξεχωρίσει και μπερδεύει τα μπλε με τα κόκκινα πακέτα.²⁷ (Ψημμένος, 2018 :110).

Αυτό όμως που δίνει μια ιδιαιτερότητα στο έργο του Beynon είναι η ενασχόληση με τον τρόπο λειτουργίας και τη ζωή μέσα στο εργοστάσιο, αλλά και έξω από αυτό σε συνάρτηση πάντα με την εργασία. Η επιβίωση στη δουλειά σύμφωνα με τον Beynon κατά κύριο λόγο στηρίζεται σε δύο βασικούς παράγοντες: στην αλληλεγγύη και στην ομαδική αντίσταση, ενώ η εξασφάλιση των συνθηκών εργασίας όπως οι αποδοχές, οι συνθήκες και οι ώρες εργασίας, η ασφάλεια και τα μέσα προστασίας εξαρτώνται από το πόσο δυνατή είναι η αλληλεγγύη και η ομαδική αντίσταση των εργαζομένων. Για να κερδηθούν όμως όλα αυτά απαιτούνται συγκρούσεις και συνεχής αγώνας με τη διοίκηση, ενώ πάντα ελλοχεύει ο κίνδυνος της απόλυσης ή του εκφοβισμού και του κινδύνου έξω από το εργοστάσιο. Με το πέρασμα του χρόνου επίσης η ζωή στο εργοστάσιο δεν φαίνεται να διαφέρει και πολύ από τη ζωή στην κοινότητα. Φαίνεται να αναπαράγεται η βιομηχανική εργασία και στη ζωή έξω από το εργοστάσιο, δημιουργώντας ταυτόχρονα διακριτά όρια σε τάξεις και ομάδες. Επίσης ο καταμερισμός εργασίας στο σπίτι και τα πρότυπα που υπάρχουν επιτρέπουν στον εργαζόμενο να λειτουργήσει στο χώρο του ως διευθυντής, σε αντίθεση με το εργοστάσιο και να εξομαλύνει μέσα του ανισότητες και διακρίσεις. Ενώ οι εργαζόμενοι φαίνεται να κατανοούν πλέον σύμφωνα με τον Beynon γιατί η ευημερία στη ζωή τους, προϋποθέτει απαραίτητα την αλλαγή στην εργασία και στην ευρύτερη κοινωνία και γιατί η καταπίεση στο εργοστάσιο και οι άσχημες συνθήκες

²⁷ Κάτι ανάλογο σχετικά με τον νέο τρόπο παραγωγής και τον λεπτομερή καταμερισμό της εργασίας αναφέρεται και στο βιβλίο του Braverman «Labour and Monopoly Capital» (1974)

εργασίας δεν επιτρέπουν μια καλύτερη ζωή ούτε έξω από το εργασιακό τους πλαίσιο. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια ενός εργαζόμενου στο εργοστάσιο της Ford : « *Είμαστε πάντα εμείς που φταίμε. Φτιάχνουμε τα αναθεματισμένα αμάξια. Τριγυρίζουμε εδώ όλη την ημέρα ... σαν ηλίθιοι και μόλις κάτι πάει λάθος, σε μας πέφτει το φταίξιμο... Έχουμε παιδιά υποθήκες. Δεν φαίνεται να το σκέφτονται αυτό» (Beynon, 1984: 165) (Ψημμένος, 2018 :100-111).*

Επίσης στη μελέτη των Beynon and Austrin «Masters and Servants» (1994) η Μαρξιστική προσέγγιση αποτυπώνεται στη πράξη μέσα από τη σύνδεση της εργασίας, της κοινωνικής αλληλεγγύης και της ταξικής συνείδησης. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των ανθρακωρύχων όπου μέσα από τις συντεχνιακές ομάδες και τα συνδικάτα που δημιούργησε προσπαθούσε να παρέχει κοινωνική προστασία σε διάφορα προβλήματα του κλάδου που παρουσιαζόταν π.χ. σε περιόδους ανεργίας ,απεργιών, ατυχημάτων ή καταστροφών. Στη πορεία και με την εκβιομηχάνιση της εργασίας, τα προβλήματα αυτών των μικρών κλειστών κοινοτήτων των ανθρακωρύχων, αρχίζουν να αγγίζουν και άλλες ομάδες εργαζομένων και να τίθενται θέματα κοινωνικής προστασίας γενικά της εργατικής τάξης. Κλασικό παράδειγμα είναι οι απεργιακοί αγώνες²⁸ των ανθρακωρύχων στην Μ. Βρετανία πριν την Ύφεση για κοινωνική ασφάλιση, κρατικοποίηση της βαριάς βιομηχανίας και τη νομοθετική προστασία της απεργίας (Cole, 1930). Είναι γεγονός ότι μετά από όλα αυτά το Εργατικό Κόμμα και η απεργία μπήκε περισσότερο στη ζωή των ανθρακωρύχων. Η ανάπτυξη της εργατικής συνείδησης επέφερε αλλαγές όχι μόνο στην Μ. Βρετανία από το 1930 και μετά, αλλά άρχισε να αλλάζει τη νοοτροπία, και την αντιμετώπιση για τη κοινωνική προστασία της εργατικής τάξης ολόκληρης της κοινωνίας.(Ψημμένος, 2018 : 111-112)

²⁸ Χαρακτηριστικά ο Cliff (2016:45) αναφέρει τα λόγια της Rosa Luxemburg: «Όσο αναπτύσσεται η σύγκρουση μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου, τόσο πιο ισχυρές και αποφασιστικές γίνονται οι μαζικές απεργίες».

1.1.4. Weber και κοινωνική προστασία

Στη Βεμπεριανή Σχολή η κρατική πρόνοια οφείλει να διαμορφώνεται μέσα από το λόγο και τη φωνή των κοινωνικών στρωμάτων. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στη κοινωνική δράση του ατόμου. Η κοινωνική δράση, μέσα από την εικόνα εαυτού του ατόμου είναι αυτό που μπορεί να οδηγήσει στην κοινωνική αλληλεγγύη και κατ' επέκταση στη κοινωνική συνοχή. Ο Weber όπως και ο Marx δεν μιλούν για κοινωνική αλληλεγγύη χωρίς να την συνδέσουν με τις ανισότητες, τις κοινωνικές τάξεις και τους κοινωνικούς αγώνες. Ο Baldamus (1961) και οι Goldthorpe and Lockwood (1968) στα έργα τους τονίζουν ιδιαίτερα τη κοινωνική δράση των ατόμων και πως η καλή μελέτη και κατανόηση των συνηθειών, των αντιλήψεων και των προσδοκιών μιας ομάδας ή ενός κοινωνικού στρώματος, μπορούν να εξηγήσουν τη στάση και τις προσδοκίες τους απέναντι στη κοινωνική πολιτική και στα μέτρα κοινωνικής προστασίας. Ιδιαίτερα στο έργο του Baldamus γίνεται φανερό η προσδοκία και η παραχώρηση στον εργοδότη του δικαιώματος για κοινωνική προστασία, αφήνοντας κατά συνέπεια περιθώρια για άτυπη και ανασφάλιστη εργασία καθώς και για άτυπες μορφές κοινωνικής προστασίας (Ψημμένος, 2018 :107). Στο δε έργο του du Bois «The Philadelphia Negro» τονίζεται η έννοια του καθήκοντος και ο εργασιακός προσανατολισμός τα οποία αποτελούν βασικά στοιχεία χάραξης κοινωνικής πολιτικής, στη Βεμπεριανή προσέγγιση. Οι μαύρες γυναίκες της Αμερικής λόγω των φυλετικών διακρίσεων που βιώνουν σπρώχνονται σε έναν εργασιακό προσανατολισμό και σε μια αναγκαστική εργασιακή επιλογή που δεν είναι άλλη από την υπηρετική εργασία. Για εκείνες όμως όπως φαίνεται και από τη μελέτη του du Bois το να υπηρετούν τους άλλους και ιδιαίτερα τις ομάδες κύρους της κοινωνίας τους όπως την οικογένεια τους, τη φυλή ή τους εργοδότες τους, αποτελεί καθήκον και ηθική υποχρέωση, η οποία είναι στενά συνυφασμένη με το φύλο, το χρώμα και τη φυλή τους. Έτσι η κοινωνική προστασία γι' αυτές, σύμφωνα με την εντύπωση που έχουν για τον εαυτό τους, πηγάζει μέσα από αυτό που αισθάνονται και εκτελούν, την υπηρετικότητα τους, δηλαδή από την προσπάθεια αφοσίωσης να υπηρετούν και να παρέχουν προστασία στους άλλους και την ταύτιση τους με αυτή τη προστασία. Η κοινωνική προστασία τους ταυτίζεται με την υπηρετικότητα στους εργοδότες.

Επιπλέον η κοινωνική προστασία και η κοινωνική αλληλεγγύη όπως στη περίπτωση των ανθρακωρύχων που αναφέρεται στη μελέτη των Dennis, Henriques and Slaughter « Coal is our life» (1956), εξαρτάται όχι μόνο από την θέση τον βαθμό και την ιεραρχία των εργαζομένων στο χώρο εργασίας αλλά και από τη θέση που έχουν μέσα στη κοινότητα. Μέσα από την μελέτη αυτή επιβεβαιώνεται η άποψη της Βεμπεριανής προσέγγισης ότι η κοινωνική πολιτική δεν ξεκινά από το κράτος Πρόνοιας, αλλά από την κοινωνική στρωμάτωση των εργαζομένων (Ψημμένος, 2018 :109).

Βέβαια η άποψη του Weber ως προς την κοινωνική προστασία ήταν ότι, όποια κοινωνική πολιτική κι αν εφαρμόσουν οι κοινωνίες για την εφαρμογή της, η γραφειοκρατία θα τη καταστρέψει. Ο Weber δεν επιθυμούσε τη γραφειοκρατία, όχι γιατί δεν ήταν αποτελεσματική στη λειτουργία της, αλλά γιατί αποτελούσε την πιο ικανή μορφή κυριαρχίας. Αυτό ήταν και ο λόγος που ασκούσε αρνητική κριτική στις μεταρρυθμίσεις του Βίσμαρκ. Τις χαρακτήριζε πατερναλιστικές και γραφειοκρατικές (Pinker,1971:40-46). Ο Weber αν και αναγνώριζε κάποια θετικά σημεία στη γραφειοκρατία, έβλεπε ότι η καπιταλιστική κοινωνική οργάνωση έκλεινε μέσα της μια απειλή για την ατομική ελευθερία. Απειλή που την έβλεπε να ελλοχεύει στη γραφειοκρατική οργάνωση. Οι άνθρωποι στην καπιταλιστική κοινωνία προσπαθούν να επιτύχουν τους σκοπούς τους και επιδιώκουν το κέρδος μέσα από ορθολογικά μέσα²⁹ (formally rational means), χρησιμοποιώντας διάφορες μεθόδους, χρήμα, τεχνολογία ή ιδέες κατάλληλες για τα υλικά τους συμφέροντα.

Πολλές φορές όμως τα μέσα υπονομεύουν τους σκοπούς για τους οποίους έχουν σχεδιαστεί και παρ' όλο που πολλοί πίστεψαν ότι ο Weber δεν είχε επίγνωση των «δυσλειτουργιών» της γραφειοκρατίας και των τάσεων της προς την ανεπάρκεια (Albrow, 1970), στην πραγματικότητα εκείνος είχε απόλυτη επίγνωση ότι η γραφειοκρατία μπορεί να εκδηλώσει χαρακτηριστικά, τα οποία θα την καθιστούσαν ανορθόλογη, φτάνοντας στο σημείο να απειλεί την ατομική ελευθερία του ατόμου.

²⁹ Ο Weber μιλά για εξορθολογισμό (rationalization), μια διαδικασία που τη θεωρεί το στημόνι της δυτικής ιστορίας. Με τον όρο εξορθολογισμό εννοεί το ρεύμα της κοινωνικής αλλαγής, μέσω του οποίου παραδοσιακά ή μαγικά κριτήρια δράσης αντικαθίστανται από τεχνικά, υπολογιστικά ή επιστημονικά κριτήρια (Watson, 2005 : 69)

Ο Weber τονίζει τη δύναμη ανωτερότητας της γραφειοκρατίας ως διοικητικού οργάνου και το ρόλο που παίζει στη δέσμευση της ελευθερίας. (Watson, 2005 : 69-70). Οι αρχές που διέπουν την τοπική πλευρά του οργανωτικού σχεδιασμού στον 20^ο αιώνα είναι οι αρχές της γραφειοκρατίας. Έτσι δημιουργήθηκαν σύμφωνα με τον Weber δύο κανονιστικές «σχολές» οργάνωσης.

Η μία αναφέρεται στις κλασσικές διοικητικές αρχές και περιέχει καθοδηγητικό πλαίσιο σχεδιασμού στις επιχειρησιακές διοικήσεις για όλο τον οργανισμό σαν σύνολο, ενώ η δεύτερη είναι ο «τεϊλορισμός»³⁰ που ασχολείται με το διοικητικό σχεδιασμό κυρίως του τμήματος που σχετίζεται περισσότερο με τους παραγωγικούς στόχους (Taylor : 1998, 2007).

Σύμφωνα με τον Weber η γραφειοκρατία φαίνεται να είναι θελκτική κυρίως για δύο λόγους α) για την ακριβοδικία της (fairness) και β) για την αποδοτικότητα της κυρίως στη σφαίρα της δημόσιας διοίκησης. Φαίνεται δηλαδή η γραφειοκρατία να διατηρεί την ουδετερότητα, την αμεροληψία των διαδικασιών μέσα στις κοινωνικές υπηρεσίες, επίσης να περιορίζει την εύνοια και να εξαλείφει τις αυθαιρεσίες. Ακόμη ότι παρέχει ποιοτική εργασία και διαφάνεια διαδικασιών με ειδημοσύνη και συντονισμό των εργασιών.

Ο Merton, ήταν από τους πρώτους κοινωνιολόγους που επικεντρώθηκαν στις αρνητικές πλευρές της γραφειοκρατίας από την άποψη της λειτουργιστικής προσέγγισης. Ο Merton (1957) υποστήριξε ότι η πίεση που ασκείται από την γραφειοκρατία στο κάθε στέλεχος υπηρεσίας θα μπορούσε να ενθαρρύνει και μια αντιπαραγωγική δυσκαμψία από την πλευρά των ίδιων των στελεχών. Έτσι αναπτύσσεται μια «γραφειοκρατική προσωπικότητα», που συναντιέται στο πρόσωπο του «αναρμόδιου» ταπεινού υπαλληλάκου που αν του ζητηθεί να ερμηνεύσει έναν κανόνα με κάποια ελαστικότητα (όπως να ξεκλειδώσει μια πόρτα μισό λεπτό πριν από τον καθορισμένο χρόνο έναρξης λειτουργίας ενός κτιρίου), απαντά με τη

³⁰ Επηρεασμένος από τον Weber ο F.W.Taylor και οι συνεργάτες του έθεσαν τις αρχές για το σχεδιασμό έργου και χώρου παραγωγής που θα εφαρμοζόταν στα «κατώτερα τμήματα» των εργασιακών οργανισμών. Αργότερα ο Henry Ford με το μοντέλο του «Φορντισμού» εισήγαγε στις αυτοκινητοβιομηχανίες του έναν τύπο οργάνωσης, που από μια άποψη εκλαμβάνεται ως ισοδύναμος του τεϊλορισμού, από μια άλλη ως απομάκρυνση απ' αυτόν (Watson, 2005 ' 258-259).

χαρακτηριστική φράση «είναι έξω από τις αρμοδιότητες μου» (Watson, 2005:254-263)

Ο DuGay (1994) υπερασπίζεται τη γραφειοκρατία ως ένα σημείο. Θεωρεί τη γραφειοκρατία ως ένα «θετικό πολιτικό και ηθικό επίτευγμα», χωρίς να παραβλέπει ότι η διοίκηση θα ήταν καλύτερη εάν υπήρχε μείωση του μεγέθους και του κόστους ορισμένων γραφειοκρατικών διαδικασιών ενώ οι μεταξύ διευθυντικών στελεχών συζητήσεις που γίνονται δίνουν έμφαση σ' ένα καινούργιο τρόπο διοίκησης, την επιχειρηματικότητα.

Το νέο γραφειοκρατικό σύστημα δημόσιας διοίκησης, το οποίο βασίζεται στην επιχειρηματική λογική στρέφει την προσοχή του στην επιχειρηματική λειτουργία των υπηρεσιών. Αφορά όχι μόνο τη διοίκηση επιχειρήσεων αλλά και τις υπηρεσίες του δημόσιου τομέα και τη δημόσια διοίκηση. Μπορεί και οι δυο να στοχεύουν στην επίτευξη στόχων με αποδοτικό τρόπο αλλά ο τρόπος διοίκησης διαφέρει κυρίως λόγω των περιορισμών που επιβάλλει το πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο πραγματοποιούνται οι διαδικασίες (DuGay,1996).

Οι Osborn-Gaebler (1996) αναφέρουν ότι η γραφειοκρατία σε αντίθεση με την επιχειρηματικότητα³¹ αποτελείται από μονότονα καθήκοντα, κανονισμούς, ρυθμίσεις

³¹ Η επιχειρηματικότητα αντιθέτως αποτελείται από μια νέα λογική διακυβέρνησης που βασίζεται :

1) **Στην ατομική ευθύνη** (Sabel,1996) δηλαδή ότι τ' άτομα φέρουν την προσωπική ευθύνη για την κατάσταση τους. Έτσι λοιπόν διάφορα άτομα που αποκλείονται από το κοινωνικό σύνολο ή βρίσκονται στο περιθώριο ή παρουσιάζουν διάφορα κοινωνικά προβλήματα θεωρούνται αποκλειστικά υπεύθυνα για την κατάσταση τους άρα υπεύθυνα και για εξεύρεση λύσης στο πρόβλημα τους (δεν φαίνεται να υπάρχουν όρια ανάμεσα σε κοινωνική και ατομική ευθύνη).

2) **Στον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων και λειτουργιών στην κοινωνία** (Burchell,1996) π.χ στις Η.Π.Α. διάφοροι δημόσιοι οργανισμοί προσφέρουν τις κοινωνικές υπηρεσίες τους και από ιδιωτικές υπηρεσίες μέσω «συμβολαίων». Επίσης γίνονται συνεργασίες κυβερνητικών σχημάτων όπου προσδιορίζονται ακριβώς οι λειτουργίες του δημόσιου φορέα και περιλαμβάνονται οι στόχοι και οι διαδικασίες που ακολουθεί το κυβερνητικό τμήμα, καθώς και η απόδοση και η αποτελεσματικότητα της υπηρεσίας.

3) **Στην προβολή των κοινωνικών λειτουργιών ως οικονομικές** (Gordon,1996), δηλαδή θεσμοί, πρακτικές, αγαθά, κρίνονται ως οικονομικά κριτήρια. Το άτομο θεωρείται «επιχειρηματίας (μάντζερ) του εαυτού του». (Gordon,1996) Η εργασία για αυτόν είναι ατομική ευθύνη. Με τη λογική αυτή η επιτυχία ενός οργανισμού εξαρτάται από την μεγιστοποίηση της προσωπικής απόδοσης (πριμ, κατάργηση στεγανών μεταξύ εργαζομένων κλπ). Υπάρχει δηλαδή η «προσφορά» στους εργαζομένους να συμμετέχουν σε διαχείριση κονδυλίων, εκπαίδευση προσωπικού κλπ. Όλα αυτά με πλήρη ευθύνη των ατόμων αυτών «όλη η ζωή του ατόμου γίνεται μια επιχείρηση καθώς το άτομο αφιερώνει όλες του τις ώρες (δεν ξεχωρίζει εργασία, ελεύθερο χρόνο) και ο υπάλληλος αισθάνεται συνυπεύθυνος για τον οργανισμό, τις κοινωνικές παροχές, τη συμπεριφορά του ιδίου και των πελατών στις καθημερινές

ανάγκες της αγοράς εργασίας. Στη Μ. Βρετανία οι ανώτατοι υπάλληλοι ενεργούν όπως αποφασίζουν ότι είναι καλύτερα και σύμφωνα με την ικανότητα τους, αντί ν' ακολουθούν τις επιλογές των κανονισμών.

Βασικά κριτήρια για την ύπαρξη επιχειρηματικότητας στις κοινωνικές υπηρεσίες θεωρούνται:

1) Η ανταποδοτικότητα και ο κερδοσκοπικός χαρακτήρας των κοινωνικών Υπηρεσιών

Τα άτομα συμμετέχουν οικονομικά στις παροχές ενώ η υπηρεσία κερδίζει από αυτό, το οποίο το χρησιμοποιεί για ίδιον όφελος. Τα άτομα ανταποδίδουν οικονομική ενίσχυση γι' αυτό που τους δίνετε, π.χ. τροφεία, συμμετοχή μέσω προγραμμάτων. Αυτό δημιουργεί όμως μεγάλη ανισότητα αφού όλα γίνονται σύμφωνα με το εισόδημα που δηλώνεται, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό ατόμων που απασχολούνται στην άτυπη εργασία (π.χ. μετανάστες).

2) Τα συμπεριφοριστικά κριτήρια στη διανομή των αγαθών σε χρήστες.

Από τη στιγμή που υπάρχει επιχειρηματική διαχείριση, οι μετανάστες αντιμετωπίζονται κατά περίπτωση, αποσπασματικά και ανάλογα της οικονομικής δραστηριότητας και των συνεισφορών τους. Έτσι αναπτύσσεται ένα σύστημα ευέλικτης, μερικής και εξειδικευμένης παροχής υπηρεσιών. Αυτό που διαπιστώνεται στους κρατικούς φορείς είναι ότι οι εργαζόμενοι δημιουργούν μια «προνοιακή κουλτούρα» που χαρακτηρίζεται από άτυπες διακριτικές πρακτικές και στερεότυπες αντιλήψεις. Αυτή η πρακτική χαρακτηρίζεται από τη συσχέτιση των κοινωνικών προβλημάτων που απορρέουν από την καταγωγή, την εθνότητα, το μεταναστευτικό κύρος και το φύλο με τις εκάστοτε ατομικές συμπεριφορές (Ψημένος, Σκαμνάκης, 2008).

Οι υπάλληλοι των υπηρεσιών μέσα από τα όρια των δικών τους αρμοδιοτήτων ασκούν άτυπους ελέγχους και διάφορες ευελιξίες, ενώ υπενθυμίζουν στους μετανάστες ότι ως διαχειριστές της εξουσίας μπορούν να τους κατατάξουν και να τους διακρίνουν (οι θεσμοί λειτουργούν διαφορετικά για γηγενείς και διαφορετικά για μετανάστες) (Κασιμάτη, Ψημένος 2004).

Η προσβασιμότητα των μεταναστών στις συγκεκριμένες υπηρεσίες εξαρτάται από την αξιολόγηση του κάθε υπάλληλου και ανάλογα με τη θέση που ο υπάλληλος έχει στην υπηρεσία επίσης από το πώς κρίνει την επιχειρηματική κουλτούρα, την ατομική πολιτισμική συμπεριφορά και τη συμμετοχή του ατόμου απέναντι στην ευέλικτη αγορά εργασίας. Καλύτερα δηλαδή να μιλάμε για «διακριτική» και «ατομική» πρόσβαση παρά για συλλογική πρόσβαση.

3) Η ανάπτυξη των δεσμών των υπηρεσιών με ιδιωτικούς φορείς, διαφορετικούς οργανισμούς ή εταιρείες.

Πολλοί υπάλληλοι αναπτύσσουν πολιτικές σχέσεις πέραν της υπηρεσίας ή των επαγγελματικών δραστηριοτήτων τους όπως π.χ. με εταιρείες – συλλόγους μεταναστών, πολιτικές σχέσεις με σημαντική πολιτική σημασία σε τοπικό επίπεδο π.χ. δημοτικές – νομαρχιακές εκλογές, που καθιστούν τον υπάλληλο υπεύθυνο και αρμόδιο των πολιτικών εξελίξεων που ακολουθούν, μέσα από τις σχέσεις του και τη δύναμη που αποκτά απ' αυτές.

4) Η ανάπτυξη επιχειρηματικών κριτηρίων ιδιωτικού τομέα ανάμεσα στους δημόσιους υπαλλήλους και στις μετανάστες.

Ο νέος τρόπος διοίκησης η επιχειρηματική λογική, προάγει μια πιο ευέλικτη, λιγότερο γραφειοκρατική και περισσότερο πρωτοβουλιακή – προσωπική σχέση, ανάμεσα στον υπάλληλο και τον πελάτη κοινωνικής πρόνοιας. Αυτό βέβαια να μην μπορεί να διευκολύνει το έργο διαφόρων τμημάτων με την ευελιξία των υπαλλήλων αλλά συγχρόνως αυξάνει και τις άτυπες συμπεριφορές ανάμεσα σε διαφορετικούς υπαλλήλους, αλλά και σε διαφορετικά τμήματα της υπηρεσίας, απέναντι σε διαφορετικούς πελάτες που φτάνουν στην υπηρεσία.

Η έλλειψη ενιαίων κατευθύνσεων σχετικά με την εναλλακτική ομάδα των μεταναστών, αναγκάζει να υπάρχει μια πελατειακή σχέση που μπορεί να αποβλέπει ή σε προσωπικό όφελος ή σε εξυπηρέτηση του πελάτη μέσα από μια διακριτική συμπεριφορά ανάλογα την προσωπικότητα του, τις πολιτισμικές πεποιθήσεις, τις αξίες του κλπ. Αυτό επιπλέον δίνει τη δυνατότητα ν' αναπτύξουν δραστηριότητες

και αργό τρόπο εργασίας, που θα γινόταν πολύ πιο γρήγορα εάν επέτρεπε στο άτομο να χρησιμοποιήσει τη σκέψη του.

Γενικά η οργανωτική κουλτούρα που αναπτύσσεται στην εργασία των υπαλλήλων έχει να κάνει με την καθημερινή άτυπη συνεργασία τους μέσα από ένα κοινό κώδικα επικοινωνίας, προκειμένου να οριοθετήσουν τις πράξεις τους (Weber 1978, Payne 2000, Κασιμάτη-Ψημμένος, 2004).

Η νέα επιχειρηματική λογική³² όμως δεν καταφέρνει να βοηθήσει στην ισότητα της πρόσβασης και να παρέχει κοινωνική προστασία, δημιουργώντας μεγάλες δυσκολίες ιδιαίτερα στους μετανάστες/ μετανάστριες, οι οποίες βιώνουν την ανισότητα μέσα από τις πελατειακές σχέσεις και την προνοιακή ευελιξία των υπαλλήλων. Θα λέγαμε λοιπόν ότι η γραφειοκρατική διαδικασία σύμφωνα και με τον Weber μακροχρόνια επιφέρει απώλεια δικαιοσύνης και ισότητας, αλλά και η επιχειρηματική λογική φαίνεται να ισοπεδώνει τη διαφορετικότητα κάτω από τους μηχανισμούς της αγοράς. Ένας συνδυασμός γραφειοκρατίας και επιχειρηματικής λογικής ίσως επέφερε καλύτερη αναδιαμόρφωση των κοινωνικών υπηρεσιών σύμφωνα με τον LeadBader (2002) και ίσως επέφερε και μικρότερη ανισότητα ως προς την πρόσβαση και βοήθαγε άτομα όπως οι μετανάστες/στρίες να έχουν μια

που είναι εκτός των καθηκόντων τους. Κάποια απ'αυτά τα νέα καθήκοντα είναι η διαχείριση των πόρων, η διαχείριση της συμπεριφοράς των μεταναστριών, και η ανάπτυξη παράπλευρων ενασχολήσεων. Αυτές οι παράπλευρες ενασχολήσεις σχετίζονται με την άτυπη ανάπτυξη σχέσεων ανάμεσα σε ιδιώτες, διαφορετικούς οργανισμούς και επιχειρησιακούς φορείς και τους δημοσίους υπαλλήλους

³² Σύμφωνα με τον LeadBader (2002) για την καλύτερη εφαρμογή της επιχειρηματικής λογικής απαιτείται βελτίωση των κοινωνικών υπηρεσιών και αναδιαμόρφωση τους.

Αυτό απαιτεί:

- Ανανέωση Δημόσιου τομέα (προσλήψεις δημοσίων υπαλλήλων με γνώσεις, διάθεση για εργασία και νέοι)
- Κτιριακές εγκαταστάσεις
- Όχι πεπαλαιωμένοι μέθοδοι δουλειάς
- Τοπική αυτοδιοίκηση: να παίρνει όχι μόνο αποφάσεις, αλλά και ευθύνες.
- Προσεγγίσεις Δημοσίων Υπηρεσιών (συνεργασία) ώστε να βρίσκουν πόρους.
- Ευαισθητοποίηση (κράτους και τοπικής κοινότητας)
- Απλότητα για εύκολη προσέγγιση των χρηστών
- Σύνδεση επιχειρηματικής και ιδιωτικής Διοίκησης σ'ένα πλέγμα διοίκησης .Συνύπαρξη επιχειρηματικής λογικής και κοινωνικής ανανέωσης.

ευκολότερη πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες. Με αυτό τον τρόπο θα υπήρχε ίσως μια καλύτερη εφαρμογή κοινωνικής προστασίας σε αδύναμες ομάδες της κοινωνίας με χαμηλού κύρους επαγγέλματα, ξεκινώντας από τους κάτω, όπου τα προβλήματα μπορούν να κατανοηθούν καλύτερα.

1.2 ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΑΜΗΛΟΥ ΚΥΡΟΥΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Η απόσταση που υπάρχει ανάμεσα σε διαφορετικές επαγγελματικές ομάδες και σε κοινωνικά στρώματα ως προς το θέμα της εργασίας, της κοινωνικής αλληλεγγύης και ιδιαίτερα της κοινωνικής προστασίας είναι μεγάλη. Στις μελέτες των du Bois- Eaton (1989), αλλά και των Thomas and Znaniecki (1970) παρουσιάζεται έντονα η διαφορά στην κοινωνική στρωμάτωση και κατά συνέπεια στην άτυπη οικονομία, στις αξίες που την ανατροφοδοτούν και στην απορρύθμιση και στην επαναρρύθμιση της προστασίας λόγω της εργασίας στη καπιταλιστική, βιομηχανική κοινωνία (Ψημμένος, 2018 : 92-95). Βασικό χαρακτηριστικό κοινωνικής στρωμάτωσης αποτελεί ο οικονομικός παράγοντας καθώς και η διάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων μέσα στη σύγχρονη κοινωνία.

1.2.1. Μαρξισμός και χαμηλού κύρους επαγγέλματα

Στη λειτουργιστική προσέγγιση, η τοποθέτηση και η προσαρμοστικότητα των διαφόρων συστημάτων μέσα στη κοινωνία, οφείλουν να δημιουργούν μια ισορροπία, όπου το όλο σύστημα της κοινωνίας μέσα από μια ιδιαίτερη εξισορρόπηση της διαφορετικότητας να λειτουργεί και να επιλύει τα προβλήματα του με ηθικότητα. Η ύπαρξη καταναγκαστικής και ανήθικης εργασίας διαμορφώνει ένα πλανόδιο και χαμηλού κύρους εργατικό δυναμικό, που δεν είναι ενταγμένο στο σύστημα της κοινωνικής δομής της χώρας που κάθε φορά βρίσκεται. Από την άλλη πάλι σύμφωνα με την Μαρξιστική προσέγγιση ο μηχανισμός της καπιταλιστικής διαδικασίας

παραγωγής κατασκευάζει τους προσωρινούς και πλανόδιους εργάτες του εργατικού δυναμικού μέσα από την μετατροπή των κανονικών και εξειδικευμένων εργαζόμενων σε έκτακτο και βοηθητικό προσωπικό, αναπαράγοντας με αυτό τον τρόπο τη φτωχοποίηση και τη περιθωριοποίηση τους μέσα σε μια κοινωνία όπου κανένας συνδετικός κρίκος δεν υπάρχει μεταξύ τους (Engels, 1887/ Γαλατά, Πούλου, 2020 : 117). Στη Μαρξιστική προσέγγιση, η βάση μιας κοινωνίας είναι οι παραγωγικές σχέσεις. Αυτός είναι ο βασικός και χαρακτηριστικός παράγοντας μιας καπιταλιστικής κοινωνίας, η οποία καθορίζεται σημαντικά από τον τρόπο που οργανώνεται η όλη παραγωγή της και από τις κοινωνικές σχέσεις που ακολουθούν την οργάνωση αυτή. Πολλές φορές η όλη διαδικασία περιέχει συγκρούσεις και αντιφάσεις που αντιπροσωπεύουν την ίδια της τη καταστροφή ή την ανατροπή της. Αντιλαμβάνεται λοιπόν κάποιος ότι οι έννοιες που βασικά ενδιαφέρουν να επικεντρωθούμε για να μελετήσουμε τα χαμηλού κύρους επαγγέλματα σε σχέση με την Μαρξιστική θεωρία είναι: η διαδικασία παραγωγής της εργασίας (labour process) όπου περιλαμβάνει (συμπεριφορές εργαζομένων, τις σχέσεις απασχόλησης, ζητήματα σχεδιασμού και οργάνωσης της εργασίας), η κοινωνική τάξη (class), η αλλοτρίωση (alienation) και κυρίως η εκμετάλλευση (exploitation) που βιώνουν οι εργαζόμενοι σε κατώτερη κοινωνική τάξη και συγκεκριμένα σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα όπως η οικιακή εργασία. Όλα αυτά βέβαια οδηγούν σε μια κατά κύριο λόγο εξέταση μέσω μιας συγκρουσιακής προσέγγισης των χαμηλών κύρους επαγγελμάτων.

Με αυτό τον τρόπο η αστική τάξη δημιούργησε θα λέγαμε το προλεταριάτο, αλλά κάνοντας αυτό δημιούργησε και τις προϋποθέσεις για την ανατροπή της. Οι κοινωνικές σχέσεις αστικής τάξης και προλεταριάτου είναι σχέσεις θεμελιακής σύγκρουσης, αφού η σχέση τους έχει ένα χαρακτήρα μονομερούς εκμετάλλευσης. Η αστική τάξη έχει όλα τα μέλη του προλεταριάτου υπό εκμετάλλευση³³ και παρόλο που

³³ Η μεταστροφή από τον αγροτικό κόσμο του μικρού επιχειρηματία στην αστική κοινωνία του εξαρτημένου υπαλλήλου καθιέρωσε συνθήκες αποξένωσης από το προϊόν και τη διαδικασία της εργασίας. Ο υπάλληλος πουλά σχεδόν την ανεξαρτησία του, ενώ η εργάσιμη ζωή του βρίσκεται μέσα στην περιοχή άλλων.

Σύμφωνα με τον Thoreau(1854), «αφού ο καταμερισμός της εργασίας διαιρούσε τον εργαζόμενο και όχι μόνο την εργασία, τον υποβίβαζε από άνθρωπο σε μηχάνημα και πλούτιζε τους λίγους εις βάρος των πολλών. Κατέστρεφε τη δυναμική ισορροπία του αγροτικού του κόσμου, ένα από τα πολλά ιδεώδη του οποίου ήταν η ενότητα της εργασίας και του πολιτισμού».

το προλεταριάτο είναι κοινωνική τάξη δεν θα δράσει, δεν θα επαναστατήσει στην εκμετάλλευση αυτή, παρά μόνον όταν αποκτήσει ταξική συνείδηση (Watson,2005:72-76).

Η μηχανοποίηση της εργασίας, ο μεγάλος καταμερισμός της καθώς και το φτηνό ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό γίνονται η αιτία να διαμορφωθεί μια τέτοιου είδους αγορά εργασίας όπου ο εργάτης εκτός από το ρομποτικό τρόπο λειτουργίας του έχει να υποστεί ακόμη τον έλεγχο στην εργασία του, την καθοδήγηση του για κάθε ενέργεια και φυσικά την εκμετάλλευση του. Αντίστοιχα ο τομέας της οικιακής εργασίας, έχει να υποστεί τον έλεγχο του εργοδότη, την καταπίεση, την σπατάλη χρόνου υπέρ της εργασίας και την εκμετάλλευση της ανθρώπινης προσωπικότητας σε όλους τους τομείς.

Στην εφαρμογή του μανάτζμεντ ο έλεγχος στην εργασία για λόγους πειθαρχίας γίνεται με τη βοήθεια των επιστατών, κάτω από μία στέγη ή σε περιορισμένο χώρο, όπου οι εργάτες δουλεύουν από την ανατολή μέχρι τη δύση του ηλίου, δίχως περιόδους ανάπαυσης. Έχοντας και την απειλή της απόλυσης να κρέμεται πάνω από τα κεφάλια τους, αναγκάζοντας τους έτσι να δουλεύουν με αυτό το τρόπο καθ' όλη την διάρκεια του χρόνου.(Gras,1930:77, Braverman, 1974, 2005: 80). Έτσι στο εσωτερικό των εργαστηρίων, στις βιομηχανίες στα εργοστάσια, κάνει την εμφάνιση του το μανάτζμεντ με μια σειρά από σκληρά μέτρα, αφού οι εργάτες βρίσκονταν κάτω από μια συνεχή καταπίεση³⁴. Στην συνέχεια το μανάτζμεντ προσπαθεί ανάλογα να εφαρμοσθεί σε όλα τα επαγγέλματα.

Τέτοιου είδους αγοράς έσπρωχναν στην αυτό-αποξένωση και την κοινωνική αποξένωση, ενώ ο «χρόνος ζωής» του ανθρώπου μετασχηματίζεται σε «χρόνο εργασίας» όπως έλεγε ο Marx. Μέσα δε από το καταμερισμό της εργασίας μπαίνουν τα θεμέλια του παντοδύναμου συστήματος της εξειδίκευσης και επιλογής ανθρώπων καθώς και της ανάπτυξης μέσα στο άτομο μίας και μόνης ικανότητας σε βάρος όλων των άλλων ικανοτήτων. Αυτό υποχρέωσε τον Ferguson γνώστη του Adam Smith να φωνάξει « δημιουργούμε ένα έθνος ειλωτών και δεν έχουμε ελεύθερους πολίτες» (Mills,1951:340-344)

³⁴ Ο Pollard δίνει το παράδειγμα της επιχείρησης του Ambrose Crowley ενός μεγάλου σιδηρουργείου, που εκτελούσε εργασίες παραγωγής και κατασκευές σιδήρου και όπου τον 18^ο αιώνα η εταιρεία απασχολούσε πάνω από χίλιους εργάτες στα κεντρικά κτίρια παραγωγής, στις αποθήκες και στα πλοία της εταιρείας. Η εταιρεία κατάφερε τον πλήρη έλεγχο των εργατών της, με την πλήρη κυριαρχία της σε όλους τους τομείς της ζωής τους, όλες τις ώρες στην απομονωμένη βιομηχανική περιοχή του Crowley. Παρέχοντας τους κάλυψη για όλες τις ανάγκες που είχαν τους κρατούσε υπάκουους, να ασχολούνται μόνο με το κέρδος της εταιρείας.

Στην ανάλυση της μελέτης του Booth (1898,2012) « Life and Labour of the People in London » προβάλλεται έντονα η σημασία της κοινωνικής τάξης και η σύνδεση της με τις άτυπες μορφές προστασίας και τις διάφορες πολιτισμικές παραδόσεις της κάθε ομάδας, που τους χαρίζουν όχι μόνο την επιβίωση, αλλά και την κοινωνική τους ταυτότητα ακόμη και αν είναι μεταβαλλόμενη και ανάμεσα στους πλανόδιους και έκτακτους εργάτες Το ίδιο συμβαίνει και στη μελέτη του Mayhew (1860), όπου είναι από τις πρώτες έρευνες μαζί με του Booth που ασχολούνται ιδιαίτερα για τη φτώχεια, τον εφεδρικό στρατό και κυρίως για το έκτακτο εργατικό δυναμικό, που αποτελούν κατά κύριο λόγο τα χαμηλού κύρους επαγγέλματα. (Ψημμένος, 2018 :96 - 97). Το ίδιο το σύστημα εργασίας στη βιομηχανία δημιουργεί ανάγκες και αξίες υπηρετικότητας. Ο Beynon (1984) στο έργο του «Working for Ford» υπενθυμίζει ότι το φορντικό πρότυπο οργάνωσης της παραγωγικής εργασίας διαπερνά τα « τείχη του εργοστασίου » και συνεχίζεται και στη προσωπική ζωή των εργαζομένων. Με αυτό το τρόπο η κυριαρχία της καπιταλιστικής οικονομίας και της ταξικής στρωμάτωσης στη προσωπική ζωή εκτρέφει κουλτούρες και πολιτικές αποδοχής και στήριξης της υπηρετικότητας (Ψημμένος, 2013:43).

Ο καταμερισμός της εργασίας στη σύγχρονη κοινωνία δε χωρίζει τυχαία τα άτομα σε κοινωνικά απομονωμένα άτομα, αλλά συστηματικά σε κοινωνικές τάξεις και έτσι η πηγή της κοινωνικής ανισότητας γίνεται ακόμα πιο έντονη (Abrams, 1982). Η εργασία (labour) για τον Marx και τον Engels κανονικά είναι μια κοινωνική διαδικασία μέσω της οποίας τα ανθρώπινα όντα επιτυγχάνουν την εκπλήρωση της ανθρώπινης υπόστασής τους. Οι δύσκολες συνθήκες όμως της καπιταλιστικής κοινωνίας διαφοροποιούν το βαθμό που οι άνθρωποι εκπληρώνονται ως όντα. Ο εργαζόμενος βρίσκεται σ' άνιση σχέση με τον εργοδότη (το κεφάλαιο) στον οποίο πουλά την εργατική του δύναμη (labour power), από την οποία ζει. Επιπλέον ο

«Η εταιρεία παρείχε γιατρό, ιερέα, τρεις δασκάλους κι ένα φτωχό ταμείο αποζημιώσεων, συντάξεων και κηδεϊών. Με τις οδηγίες και τις προτροπές του ο Crowley προσπαθούσε να κυριαρχήσει στη πνευματική ζωή του ποιμνίου του, να τους κάνει υπάκουα γρανάζια της μηχανής του. Η πρόθεση του Crowley, όπως τη διατυπώνει ο ίδιος, ήταν όλη η ζωή των εργατών του, ακόμη και ο ελάχιστος ελεύθερος χρόνος τους (η κανονική εργάσιμη εβδομάδα ήταν ογδόντα ωρών) να περιστρέφεται γύρω από το μεγάλο στόχο της κερδοφορίας του εργοστασίου» (Braverman, 1974, 2005: 80-81).

εργοδότης απαιτεί να δουλεύει ο εργάτης πολύ περισσότερο απ' ότi χρειάζεται για να του καλύψει τις ανάγκες του, έτσι αποσπά την υπεραξία (surplus value) της εργασίας, άρα εκμεταλλεύεται τους εργάτες. Η εργασία μέσα σ' ένα καπιταλιστικό πλαίσιο δεν επιτρέπει στους εργάτες την δημιουργική απασχόληση, δεν χρησιμοποιούνται εργαλεία, δεν ελέγχουν τα προϊόντα της εργασίας τους, άρα είναι αλλοτριωμένοι (Watson, 2005: 72,73, 184).

Σύμφωνα με την ορολογία του Marx υπάρχει ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας όπου τον συναντάμε σε όλες τις κοινωνίες και που χωρίζει την κοινωνία σε επαγγέλματα³⁵- καθένα από τα οποία αντιστοιχεί σε έναν κλάδο της παραγωγής- και υπάρχει και ο λεπτομερής καταμερισμός της εργασίας, ο βιομηχανικός καταμερισμός, ο οποίος συνίσταται στον κατακερματισμό του προϊόντος. Και ενώ ο κοινωνικός καταμερισμός είναι ευεργετικός τόσο για το άτομο όσο και για την κοινωνία σύμφωνα και με τον Durkheim, ο λεπτομερής καταμερισμός υποδιαιρεί τα άτομα χωρίς να ενδιαφέρεται για τις ικανότητες και τις ανάγκες τους (Braverman, 1974/2005:87-88).

Το πιο σημαντικό όμως είναι ότi η αναπαραγωγή³⁶ του κεφαλαίου στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία εμπεριέχει την αναπαραγωγή του εργατικού

³⁵ Ο Marx προσδιόριζε τις κοινωνικές σχέσεις ως «σχέσεις ανθρώπων προς ανθρώπους και όχι ως σχέσεις ανθρώπων προς πράγματα». Στην καπιταλιστική κοινωνία έγραφε ο Marx «είναι υλικές οι σχέσεις μεταξύ των προσώπων και κοινωνικές οι σχέσεις μεταξύ των πραγμάτων» (Αντωνοπούλου, 2008: 103, 168). Η δημιουργία όμως των νέων αγορών εργασίας και ο τρόπος λειτουργίας τους, γίνονται η αιτία να χάνεται η σχέση των ανθρώπων, η επαφή μεταξύ τους, ενώ η ενασχόληση με τα άψυχα αντικείμενα σπρώχνει τα άτομα στην αυτό-αποξένωση και την κοινωνική αποξένωση (Mills, 1951). Για τον Marx η έννοια της αλλοτρίωσης είναι αυτή που κυριαρχεί στην σύγχρονη κοινωνία. Η «εργασία» ή «παραγωγή» είναι συνώνυμα της «ζωτικής δραστηριότητας» ή πιο απλά με τη «ζωή». Η αλλοτριωμένη εργασία σημαίνει κι «αλλοτριωμένη ζωή». (Blackledge, Hunt, 2004).

³⁶ Η έννοια της «αναπαραγωγής» στην κοινωνιολογία έχει την έννοια της "διατήρησης", της συνέχειας. Δεν εννοείται η παραγωγή μιας νέας κοινωνίας όμοιας με την παλιά, αλλά η διατήρηση και η συνέχεια της ήδη υπάρχουσας. Με τον όρο "διατήρηση" – παρ' όλες τις οποιεσδήποτε επιμέρους μεταβολές ή αλλαγές – δηλώνεται η σταθερή συνέχεια των ίδιων βασικών δομών χαρακτήρων της κοινωνίας, αρθρωμένων με ορισμένο τρόπο, κάτι που πλησιάζει τη συντήρηση, την ακινησία, την διαίωνιση του αυτού. Στην κοινωνική αναπαραγωγή δεν έχει θέση ούτε η παραμικρή κοινωνική εξέλιξη. Χωράει μόνο η σταθερή επανάληψη και η συνέχεια ενός συστήματος δομικών σχέσεων για όσο διαρκέσει. Ο Marx είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο "αναπαραγωγή", ως μεθοδολογικό εργαλείο για την μελέτη ενός συγκεκριμένου οικονομικού φαινομένου, και έδωσε το νόημα της "διατήρησης" και της "επανάληψης" ενός συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής (Μυλωνάς: 38 – 44).

Ο Marx παρουσιάζει τρεις τρόπους αναπαραγωγής (Marx, 1867).

1. **Την απλή:** Είναι η περίπτωση που όλα παραμένουν σταθερά (μεγέθη, σχέσεις) και διαιωνίζονται στο χρόνο. Αυτός ο τρόπος αναπαραγωγής βέβαια δεν συναντιέται σ' ανεπτυγμένες κοινωνίες, αλλά σε

δυναμικού. Η αναπαραγωγή, αύξηση του κεφαλαίου σημαίνει και αύξηση του προλεταριάτου. Στις αναπτυσσόμενες κι ανεπτυγμένες κοινωνίες, όπου λόγω αύξησης της ανάγκης για εργατικό δυναμικό, ή αλλαγών στην παραγωγή, παρουσιάζεται έντονο μεταναστευτικό ρεύμα, το οποίο αφήνει την αγροτική ζωή για να εγκατασταθεί στις πόλεις και να καταταγεί στους μισθωτούς βιομηχανικούς εργάτες. Η κατηγορία αυτή των ατόμων ανήκει στις χαμηλότερες τάξεις της χώρας υποδοχής με την απασχόληση τους κυρίως σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα ή στην ευέλικτη απασχόληση. Όπως και στη μελέτη των Thomas and Znaniecki «Polish Peasant in Europe and America» (1918/1984) έτσι και στη μελέτη του Μ. Τριανταφυλλίδη «Έλληνες της Αμερικής» (1952) οι μετανάστες δεν είναι άνδρες, γυναίκες, ή ένα νέο ή ξένο εργατικό δυναμικό διαφορετικό από τη χώρα υποδοχής, αλλά μια ομάδα και κατηγορία ανθρώπων που έχει τη δική της θέση και ιεραρχία στη νέα κοινωνία. Ο Τριανταφυλλίδης αναφέρει ότι για να επιβιώσουν οι νεοφερμένοι Έλληνες μετανάστες στη νέα καπιταλιστική κοινωνία αναγκάζονται να σπρωχτούν σε ένα ιδιαίτερο καταμερισμό εργασίας. Έτσι προσπαθούν να εξασφαλίσουν οποιαδήποτε εργασία χαμηλού κύρους, προσωρινή, πλανόδια, υπαίθρια, πρόχειρη ή βρώμικη με άσχημες συνθήκες εργασίας ή επικίνδυνες για τη ζωή τους (σε ανθρακωρυχεία, εστιατόρια,

παραδοσιακές ή σε παραδοσιακά κατάλοιπα και σ' αναπτυσσόμενες. Εδώ έχουμε την "στατική" θεώρηση του κεφαλαίου, μια θεώρηση "ισορροπίας" (πτώχευσης κι όχι αυξητικής τάσης). Η απλή αναπαραγωγή είναι μόνο μια θεωρητική σύλληψη που βοηθά κυρίως να κατανοήσουμε την επόμενη αναπαραγωγή.

2. Την διευρυμένη αναπαραγωγή.

Ο Marx εννοεί την διαδικασία παραγωγής όπου "το προϊόν" αυξάνεται, την "υπεραξία" της εργασίας δηλαδή. Αυτό που από τη μεριά του κεφαλαίου είναι η "υπεραξία" και ευνοεί τον καπιταλιστή, από τη μεριά του εργαζόμενου είναι η επιπλέον εργασία (υπερεργασία), πέρα από τα όρια της αναγκαίας εργασίας. Από την "υπεραξία" ξεκινά η διαδικασία της διευρυμένης αναπαραγωγής της καπιταλιστικής παραγωγής.

3. Την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής.

Ο Marx (1867/1977) διατυπώνει ότι η *"διαδικασία της καπιταλιστικής παραγωγής θεωρούμενη ως συνέχεια ή ως παραγωγή δεν παράγει μόνο το εμπόρευμα, ούτε μόνο την υπεραξία, παράγει και διαιωνίζει την κοινωνική σχέση μεταξύ καπιταλιστή και ημερομισθίου"*.

"Οι κοινωνικές σχέσεις είναι στενά συσχετιζόμενες με τις παραγωγικές δυνάμεις, οι άνθρωποι αλλάζουν τον τρόπο παραγωγής τους και αλλάζοντας τον τρόπο παραγωγής τους, αλλάζουν όλες τις κοινωνικές σχέσεις. Οι ίδιοι οι άνθρωποι καθιερώνουν τις κοινωνικές σχέσεις, ώστε ν' ανταποκρίνονται στον τρόπο της υλικής παραγωγής τους".

Έτσι τ' άτομα είναι εκπρόσωποι των κοινωνικών τάξεων, οι οποίες είναι συναρτήσεις της συνολικής διαδικασίας παραγωγής.

βυρσοδεψία ή στους δρόμους). Όμως όπως αναφέρει ο Τριανταφυλλίδης ο προσδιορισμός τους στη Αμερική δεν γίνεται μόνο από την εργασία ή το βιοτικό επίπεδων των Ελλήνων μεταναστών ,αλλά και από την πολιτισμική θέση και ιεραρχία που είχαν στην Αμερικάνικη κοινωνία. Στις αναφορές του για την «*άχαρη ζωή και τα βάσανα των πρώτων χρόνων στο Νέο Κόσμο*» αναφέρει χαρακτηριστικά « *ο απομονωτισμός αυτός των πρώτων Ελλήνων της Αμερικής, ο κλειστός τους κύκλος, ο τρόπος ζωής τους, δεν βοήθησε διόλου στο να εξυψωθεί το ελληνικό όνομα στα μάτια των Αμερικανών...Ημαστε για τους Αμερικανούς στην ιεραρχία των φυλών, κάτω-κάτω, λίγο πάνω απ' τους Μεξικανούς, τους Πορτορικούς και τους Νέγρους. Μας θεωρούσαν φιλόνομους, όπως και είμαστε, μας θεωρούσαν καλούς και εργατικούς πολίτες, όπως και είμαστε. Μα τίποτα πέρα απ' αυτό...*» (Τριανταφυλλίδης,1952 :78-79). Όπως ακριβώς συμβαίνει και στους Thomas and Znaniecki η κοινωνική στρωμάτωση του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού δεν σχετίζεται μόνο με την άνεση του βιοτικού επιπέδου των μεταναστών αλλά και με φυλετικά στερεότυπα και γραμμές διαχωρισμού, τονίζοντας με αυτό το τρόπο τη σημασία της κάστας και της τάξης στη βιομηχανική καπιταλιστική κοινωνία (Ψημμένος, 2020: 55-57)

Ο Marx στην ανάλυσή του μιλά για την αναγκαία και την πλεονάζουσα εργασία. Θεωρεί ότι για να υπάρξει αλλαγή στην παραγωγή, η μόνη λύση είναι η αλλαγή στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Στην πλεονάζουσα εργασία αντιστοιχεί ο πλεονάζων πληθυσμός (Marx, 1977). Αυτόν τον υπερπληθυσμό τον ονομάζει βιομηχανικό, εφεδρικό στρατό (Marx, 1978). Σύμφωνα με τον Marx, η κεφαλαιοκρατική παραγωγή για να κινείται ελεύθερα χρειάζεται ένα εφεδρικό στρατό³⁷. Αυτός ο εφεδρικός στρατός αποτελείται από γυναίκες μετανάστριες κυρίως

³⁷ Αυτός ο εφεδρικός στρατός μπορεί να έχει τρεις μορφές (Marx, 1978).

α. Ρευστός: αναφέρεται στις αυξομειώσεις του εργατικού δυναμικού. Δηλαδή η εργατική δύναμη να μην επαρκεί για την καπιταλιστική παραγωγή ή η αναλογία εργαζομένων προς παραγωγή να μειώνεται λόγω αύξησης της καπιταλιστικής παραγωγικότητας (μέθοδοι αντικατάστασης αναγκαίας εργασίας), ή λόγω προσέλευσης κι απόθησης εργατών στα βιομηχανικά κέντρα σύμφωνα με τις οικονομικές ανάγκες των καπιταλιστών εργοδοτών. Ένα μέρος αυτού του ρευστού υπερπληθυσμού (ο οποίος ουδέποτε απορροφάται εξ ολοκλήρου από την παραγωγή) ωθείται στη μετανάστευση.

β. Λανθάνων: αναφέρεται στην καπιταλιστική οργάνωση της γεωργίας και στη συσσώρευση κεφαλαίου στ' αστικά κέντρα και είναι λανθάνων γιατί γίνεται αντιληπτός όταν μετακινείται από την επαρχία στην πόλη.

του τρίτου κόσμου, οι οποίες είναι φθινό εργατικό δυναμικό έτοιμο να καλύψει ανειδίκευτες και κατώτερες θέσεις εργασίας, όπου το ντόπιο εργατικό δυναμικό δεν μπορεί να το κάνει διότι δεν θέλει ή γιατί μπορεί να μην επαρκεί.

Το πιο δυναμικό σημείο στη Μαρξιστική προσέγγιση είναι η χρήση του μεταναστευτικού δυναμικού ως εφεδρικός στρατός στην καπιταλιστική παραγωγή. (Castles and Kosack, 1973/1985). Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες που ανήκουν στον βιομηχανικό εφεδρικό στρατό αποτελούν και τη χαμηλή κοινωνική τάξη κάτω από την εξουσία ενός καπιταλιστή, με περιορισμένες κοινωνικές σχέσεις έως ανύπαρκτες, λόγω τάξης και μ' έντονα τα σημάδια της αποξένωσης, λόγω εργασίας, με τους άλλους ανθρώπους της κοινωνίας που ζουν. *«έρμαιο της εργοδοτικής υπερεκμετάλλευσης...εννοεί την τάση περιθωριοποίησης και απομόνωσης»* (Γιαννόπουλος 2003: 250). Η ανάπτυξη του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής βασίζεται κατά ένα μεγάλο ποσοστό στην κινητικότητα του πληθυσμού, στην κινητικότητα της εργατικής δύναμης (Μουσούρου, 2003), η οποία αποτελεί και το προλεταριάτο μιας κοινωνίας³⁸. Αυτή η εργατική δύναμη συνδέεται με τις κοινωνίες

γ. στάσιμος: αναφέρεται στην κατηγορία των μεταναστών. στον εφεδρικό αυτό στρατό ανήκει ένα μεγάλο τμήμα εργατικού δυναμικού με κατώτερο όριο αποδοχών, πολλές ώρες εργασίας, συχνές μετακινήσεις στο χώρο, χαμηλότατο επίπεδο ζωής, γενικά κακές συνθήκες διαβίωσης και εργασίας και είναι αντικείμενο καπιταλιστικής εκμετάλλευσης (Marx, 1978). Στην κατηγορία αυτή ανήκουν και οι μετανάστες.

³⁸ Η εκπαίδευση έχει ένα μεγάλο μερίδιο αναπαραγωγής της ανισότητας και της κυρίαρχης ταξικής δομής της κοινωνίας, γι' αυτό ο Marx θεωρεί ότι το σχολείο αποτελεί το βασικό μηχανισμό αναπαραγωγής της κοινωνικής και επομένως της ταξικής δομής (Λάμνιαν, 2002: 137). Η εκπαίδευση και η κοινωνία είναι στενά συνδεδεμένα με τους θεμελιώδεις οικονομικούς και κοινωνικούς θεσμούς της κοινωνίας (Blackledge Hunt, 2004: 207). Σύμφωνα με τους Bowles, Gintis το εκπαιδευτικό σύστημα είναι αναπόσπαστο στοιχείο της αναπαραγωγής της κυρίαρχης ταξικής δομής (καπιταλιστή – εργάτη) της κοινωνίας, βασίζεται στην αναπαραγωγή κι ανισότητα κι είναι αυτό που ευθύνεται κυρίως, γι' αυτό βρίσκεται στην οικονομική δομή της κοινωνίας. (Blackledge Hunt, 2004: 212).

Γενικά η εκπαίδευση στην εποχή μας, έχει ακόμη οικονομική λειτουργία κι επειδή η οικονομία στις δυτικές κοινωνίες είναι καπιταλιστική, η εκπαίδευση είναι ένα εργαλείο στην υπηρεσία του καπιταλισμού (Blackledge Hunt, 2004 : 231). Οι Μαρξιστές δεν δέχονται ότι η εκπαίδευση λειτουργεί ως μέσον ανάπτυξης μιας ίσης κοινωνίας, κι ότι η εκπαίδευση διευρύνει κι εμπλουτίζει τον ορίζοντα των παιδιών τους, εκείνο που δέχονται είναι ότι παράγει ανισότητες εις βάρος της εργατικής τάξης. Ο Althusser θεωρεί ότι η εκπαίδευση διατηρεί τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής που είναι σχέσεις εκμετάλλευσης. Και ο Townsend υποστηρίζει ότι ο περιορισμός στη φτώχεια απαιτεί όχι μεταρρύθμιση και εκπαίδευση αλλά αναδόμηση των εθνικών και κατά τόπους συστημάτων με τα οποία κατανέμεται ο πλούτος ή την εισαγωγή επιπλέον συστημάτων που χαρακτηρίζονται από ισότητα και ομοιομορφία (Welsman, 2006:104).

υποδοχής με ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία αφορούν στην οργάνωση της εργασίας και στην οικονομική δραστηριότητα αυτού του δυναμικού. Αυτά είναι: α) ένα σύστημα με εκ περιτροπής δουλειά και εναλλασσόμενο δυναμικό β) έναν καταμερισμό σε χαμηλού κύρους εργασίες γ) διαχωρισμό των αγορών εργασίας και των χωρών, ανάλογα με την εθνικότητα και το φύλο του εργατικού δυναμικού δ) διαχωρισμό των φιλοξενούμενων εργατών από τις οικογένειες τους. Επί πλέον ένα μεγάλο μέρος των ανειδίκευτων και χαμηλού κύρους εργασιών διαμόρφωσε ένα διαρκές και επισφαλές πλανόδιο εργατικό δυναμικό ταυτόχρονα με τις συνθήκες για την ανάπτυξη σειράς φθηνών αγορών και υπηρεσιών για την αναπαραγωγή του. Πάνω σε όλα αυτά βασίστηκε και η δημιουργία των σημερινών *Gastarbeiter*, που συγκεντρώνει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά ενός εργατικού δυναμικού σε χαμηλού κύρους εργασίες. Όταν ο Mandel μιλά για « αποειδίκευση» του κόσμου της εργασίας, στο κέντρο του ενδιαφέροντος του έχει την ύπαρξη ενός πλανόδιου, επισφαλές και κυρίως μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού. Η ανάγκη για φθηνότερη απασχόληση και αναπαραγωγή έγιναν η αιτία να δημιουργηθούν όλες αυτές οι υποστηρικτικές εργασίες που λόγω κόστους και κοινωνικού ελέγχου μεταφέρονται στο μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό (Ψημμένος, 2020:65-66).

Ταυτόχρονα η αγορά εργασίας χωρίζεται σε αγορά προνομιούχων(ανώτερη τάξη) και σε μη προνομιούχων (κατώτερη τάξη). Σύμφωνα με την Μαρξιστική προσέγγιση η αγορά εργασίας στις χώρες υποδοχής παρουσιάζει κατάτμηση³⁹ σε δύο

³⁹ Η μετανάστευση σύμφωνα με τον Marx, είναι συνάρτηση αυτής της κατάτμησης και της διαιώνισης ως προς την διάκριση των οικονομιών σε εξαρτημένες και κυρίαρχες, στην εκμετάλλευση δηλαδή κάποιων από κάποιους άλλους (Μουσουρού, 2003: 62). Ο Μαρξ στο κομμουνιστικό μανιφέστο αναφέρει ότι η ανάγκη για μια συνεχώς επεκτεινόμενη αγορά σπρώχνει την άρχουσα τάξη σε όλη την επιφάνεια της υδρογείου. «Πρέπει να φωλιάσει παντού, να εγκατασταθεί παντού, να εγκαθιδρύσει σχέσεις παντού» (Μαρξ, 1888:83).

Ο Cohen, επηρεασμένος από τον μαρξισμό, αναφέρει στις αναλύσεις του ότι στην προσπάθεια κατανόησης του μεταναστευτικού φαινομένου κεντρικό ρόλο παίζουν οι σχέσεις εξάρτησης ανάμεσα στις χώρες προέλευσης και στις χώρες υποδοχής. Οι σχέσεις αυτές χαρακτηρίζονται ιστορικά από μια οικονομική και πολιτισμική εξάρτηση των χωρών προέλευσης από τις χώρες υποδοχής.

Με άλλα λόγια οι Μαρξιστικές αναλύσεις της μετανάστευσης έχουν ως αφετηρία μια λογική που βλέπει τις οικονομικές ανισότητες και εξαρτήσεις ως κεντρικό στοιχείο της μετανάστευσης. Για τους σύγχρονους Μαρξιστές που αναλύουν τις μεταναστευτικές ροές, είναι αποτέλεσμα ισχυρών οικονομικών και πολιτισμικών εξαρτήσεων ανάμεσα στις χώρες καταγωγής και υποδοχής.

αγορές, την κεντρική και την περιφερειακή. Στην κεντρική απασχολούνται οι γηγενείς (άνδρες) σε πολύ καλές θέσεις εργασίας, στην περιφερειακή απασχολούνται οι αλλοδαποί, σε κακοπληρωμένες θέσεις, κακές συνθήκες απασχόλησης και κακές προοπτικές εξέλιξης. «...Αν δεν ήταν οι μετανάστες, τα περισσότερα από αυτά τα ξενοδοχεία θα είχαν κλείσει...Στα δωμάτια των ξενοδοχείων υπήρχαν πλάι – πλάι η ανθρώπινη μιζέρια και η φαντασία...» (Ψημμένος 1995, 2002, 2004: 168, 169).

1.2.2. Weber και χαμηλού κύρους επαγγέλματα

Από τη πλευρά της Βεμπεριανής προσέγγισης αναγνωρίζεται ότι παράλληλα με την αντικειμενική συνιστώσα της κοινωνικής ανισότητας που θα μπορούσε να κατανοηθεί και σαν κοινωνική τάξη, υπάρχει και μια υποκειμενική, σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι τοποθετούνται ιεραρχικά στη κοινωνία με όρους γοήτρου ή κοινωνικού κύρους (social status). Το κοινωνικό κύρος είναι η συνιστώσα της κοινωνικής ανισότητας βάσει της οποίας σε διαφορετικές θέσεις απονέμονται διαφορετικοί βαθμοί γοήτρου ή τιμών (Watson, 2005:207).

Οι άνθρωποι ανήκουν ή σε κοινωνικές τάξεις ή σε ομάδες κύρους(status groups), οι οποίες τους προσφέρουν την ανάλογη εκτίμηση ή το ανάλογο γόητρο μέσα στη κοινωνία⁴⁰. Υπάρχουν όμως πολλοί άλλοι παράγοντες που καθορίζουν το μέγεθος ή την ιεραρχία του κύρους μέσα σε μια συγκεκριμένη κοινότητα και που έχουν να κάνουν τόσο από το τι είναι αποδεκτό ή μη αποδεκτό έως και κατά πόσο έχουν εδραιωθεί καταστάσεις χρόνια πριν , οι οποίες πηγάζουν από οικονομικές ή κοινωνικές ανισότητες στο συγκεκριμένο χώρο.

Το κύρος για τους μετανάστες αποτελεί σημαντικό παράγοντα πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες, και στις συναλλαγές τους μέσα στη κοινότητα ,αφού είναι

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι μεταναστευτικές ροές από πρώην αποικίες σε μητροπόλεις του δυτικού κόσμου (Rex, 1973, Castles and Kosack, 1973 Burawoy, 1976).

⁴⁰ Στην έρευνα του Β. Λώλη «Νέες μορφές εργασίας και το κοινωνικό κύρος των εργαζομένων: Η περίπτωση της ΔΕΗ» (2015), αυτό που προκύπτει είναι ότι ένας από τους λόγους που δεν ευνοεί τους εργαζόμενους στη ΔΕΗ να αντλήσουν κοινωνικό κύρος από την εργασία τους, είναι το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι πλέον δεν βασίζονται σε κανενός είδους συλλογικότητα (Λώλης Β.,2015:144)

καθοριστικός παράγοντας για τον τρόπο αντιμετώπισης τους και τη στάση του άλλου απέναντι τους καθώς και για τις προσδοκίες που αναπτύσσουν στη ζωή τους, αλλά και για τη κοινωνική ταυτότητα που διαμορφώνουν. Οι κοινωνικές σχέσεις που δημιουργούνται μέσα στις βιομηχανικές κοινωνίες κατατάσσουν τις κοινωνικές ταυτότητες σε μια πυραμιδική κατάταξη που τοποθετεί κάποιες στην κορυφή, άλλες στη μέση και κάποιες στη βάση. Ανάμεσα σε αυτές που έχουν τοποθετηθεί πιο ψηλά και σε αυτές που είναι τοποθετημένες χαμηλότερα υπάρχει μια βαθιά και αποκλειστική εξάρτηση. Με αυτή την έννοια μεγαλύτερο επαγγελματικό κύρος φαίνεται να έλκει από την θέση του ο χειρωνακτής ή ο τεχνίτης από ότι ο απλώς εργάτης και ιδιαίτερα ο οικιακός εργάτης, ο οποίος δεν υπάρχει επίσημα για το κράτος (Παπαδοπούλου, 2013: 195, Ψημμένος- Σκαμνάκης, 2008).

Στη μελέτη των Du Bois and Eaton, *The Philadelphia Negro* (1899/1995) προκύπτει ότι οι εργαζόμενοι στα χαμηλού κύρους επαγγέλματα δεν είναι εκτεθειμένοι μονάχα σε κοινωνικές ή οικονομικές ανισότητες. Διάφοροι παράγοντες όπως το φύλο, το χρώμα ή η εθνική καταγωγή, δεν τους επιτρέπουν τη κατάταξη σε διαφορετικά κοινωνικά στρώματα από αυτά που ήδη είναι τοποθετημένοι και που δεν είναι άλλα από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Το είδος της εργασίας τους με το χαμηλό κύρος, τους κάνει να εδραιώνονται σε μια τάξη που από παράδοση για το επάγγελμα τους τους καθιερώνει σε ένα σύστημα αποκλεισμού και ανισότητας. Η δυνατότητα συμμετοχής τους σε καθιερωμένα και συγκεκριμένα επαγγέλματα χαμηλού κύρους όπως η οικιακή εργασία, διευκολύνει τη προοπτική παρουσίας προσόντων και ειδικοτήτων, παρέχοντας τους το προσόν της αποκλειστικότητας σε χαμηλού κύρους εργασίες και στην κατώτερη κοινωνική τάξη. Προσφέροντας τους ταυτόχρονα με ευκολία ένα προκαθορισμένο επάγγελμα.

Ο χώρος εργασίας αποτελεί το «κατάλληλο» μέρος για τη διαμόρφωση τρόπων ζωής μέσα στην υποτέλεια. Έτσι, η όλη πορεία μέσα στο επάγγελμα της οικιακής εργασίας δημιουργεί διάφορες σύνθετες επιπτώσεις στην ζωή των εργαζομένων με αντίκτυπο σε πολλές πτυχές της ζωής τους. Στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης μέσα στην οικιακή εργασία οι μαύρες οικιακές εργάτριες κατανοούν τη θέση τους έτσι όπως ορίζεται από το χώρο της εργασίας τους. Ως αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής οι

ίδιες οι υπηρέτριες κατανοούσαν πως τα καθήκοντα τους ήταν άμεσα συνδεδεμένα με πολιτισμικά και ηθικά χαρακτηριστικά (Psimmenos 2007).

Ο Myrdal αναφέρει στην μελέτη του *An American Dilemma* (1972), «ο άνθρωπος που γεννήθηκε μαύρος ή λευκός ότι δεν επιτρέπεται να περάσει από το ένα status στο άλλο [...] το σύστημα της κάστας στην Αμερική είναι κλειστό και περιοριστικό» (Myrdal 1972: 668).

Για τον Myrdal η φυλετική κάστα έχει καθοριστικό ρόλο τόσο ως προς την εξασφάλιση της εργατικής δύναμης στο σύστημα εργασίας όσο και για τη διαμόρφωση σχέσεων, αντιλήψεων και δράσεων που οδηγούν στην αναπαραγωγή αυτού του εργατικού δυναμικού (Ψημμένος 2013).

Επίσης στο ερώτημα γιατί οι οικιακές εργάτριες παραμένουν εγκλωβισμένες σε ένα επάγγελμα που συνοδεύεται από μεγάλο κοινωνικό στίγμα και το οποίο δεν τους επιτρέπει να έχουν ευκαιρίες για επαγγελματική κινητικότητα πρέπει να αναφερθεί ότι διάφορες αξίες φαίνεται πως παίζουν καθοριστικό ρόλο στη κινητικότητα του.

1.3. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙΚΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Προσεγγίζοντας την οικιακή εργασία μέσω των θεωριών της κοινωνικής συναίνεσης, θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε το ρόλο της στη κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας. Η Λειτουργιστική προσέγγιση δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη ενσωμάτωση των εργαζομένων στα κυρίαρχα πολιτισμικά πρότυπα, οδηγεί στη κοινωνική τους ένταξη ,αλλά και στην εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Από την άλλη προσεγγίζοντας την οικιακή εργασία μέσω των θεωριών της κοινωνικής σύγκρουσης θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε το επάγγελμα της οικιακής εργασίας μέσα από ένα καθεστώς άνισης κατανομής εξουσίας με συνέπεια την αποξένωση (alienation) του εργατικού δυναμικού. Η Μαρξιστική και Βεμπεριανή προσέγγιση δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο που η «ενσωμάτωση» των εργαζομένων στο κυρίαρχο πρότυπο οδηγεί στην σταθεροποίηση των κοινωνικών ανισοτήτων και στην διαμόρφωση πλαισίων εντός των οποίων εντοπίζεται η αλλοτρίωση των εργαζομένων (Ξυπολυτάς, Lazarescu, 2013: 156).

1.3.1. Λειτουργισμός και οικιακή εργασία

Ακολουθώντας τις αρχές των λειτουργιστικών θεωριών μπορούμε να επικεντρωθούμε σε δύο ουσιαστικούς άξονες σκέψης . Ο πρώτος έχει σχέση με τη πολιτισμική πλευρά του καπιταλισμού που αφορά τη κατάργηση της δουλείας και της υπηρετικής τάξης με την ανάπτυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και με τη κοινωνική συνοχή και την ομαλή λειτουργία του κράτους (Smith, Kant, Bentham).Ο δεύτερος επικεντρώνεται στην εξάπλωση της αγοράς και του ελεύθερου εμπορίου καθώς και στις δυσκολίες ύπαρξης των παραδοσιακών προτύπων εργασίας και της ταξικής στρωμάτωσης. Σύμφωνα με τον Coser η ταχεία ανάπτυξη της βιομηχανίας έγινε η αιτία να περιοριστούν τα παραδοσιακά επαγγέλματα, όπως της οικιακής εργασίας λόγω της χαμηλής ζήτησης και του εκσυγχρονισμού των προσωπικών υπηρεσιών από τους εργοδότες. Από την άλλη όμως η Horn (2003) υποστηρίζει την

ανάπτυξη της οικιακής εργασίας λόγω της εξέλιξης των υπηρετικών υπηρεσιών σε μια κοινωνία όπου αρχίζει να διαφοροποιείται ως προς τη σύγχρονη οικονομική και κοινωνική στρωμάτωση της. Ταυτόχρονα μια άλλη άποψη αναφέρεται στην απελευθέρωση και την χειραφέτηση όχι μόνο του γυναικείου εργοδοτικού δυναμικού αλλά και του εργατικού δυναμικού που απασχολείται σε οικιακές ή άλλες υπηρεσίες (π.χ. πορνεία), μια και η μισθωτή εργασία και απασχόληση αποτελεί από μόνη της απελευθερωτική διαδικασία (Morokvasic,1984,Θανοπούλου,2007, Μαρούκης, 2010, Lyberaki, 2011) (Ψημμένος, 2013:20-22).

Γενικά για το λειτουργισμό και την οικιακή εργασία δύο πράγματα έχουν μεγάλη σημασία. Πρώτον ότι η οικιακή εργασία παρουσιάζεται ως υπόλειμμα της φεουδαρχίας, ότι είναι υπόλειμμα δηλαδή παλαιότερων συστημάτων κοινωνικής στρωμάτωσης και κοινωνικής εργασίας και δεύτερον ότι η οικιακή εργασία μέσω του εκσυγχρονισμού της οικονομίας και της αγοράς εργασίας, σπρώχνεται στη σταδιακή οικονομική και κοινωνική ενσωμάτωση και ενδυνάμωση των οικιακών εργατριών στη κοινωνία.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο σύμφωνα με τον Durkheim, το βασικό εκπρόσωπο του λειτουργισμού, είναι η προσαρμοστικότητα του μεταναστευτικού δυναμικού που μπορεί να χρησιμοποιηθεί εξίσου σε διαφορετικές θέσεις εργασίας (Durkheim 2013 : 173). Π.χ. ο μετανάστης χρησιμοποιείται σε θέσεις εργασίας διαφορετικές από την εκπαίδευση ή την ειδικότητα του. Τις περισσότερες φορές καταλήγει να κάνει ότι κατώτερο υπάρχει, για να εξασφαλίσει την επιβίωση του. Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες ενώ ίσως η εκπαίδευση τους είναι σ' άλλη κατεύθυνση, ερχόμενες στη χώρα υποδοχής δεν κατευθύνονται να εργαστούν σ' αυτό που έκαναν στην πατρίδα τους, σ' αυτό που εκπαιδεύτηκαν, αλλά σ' αυτό που η αγορά εργασίας της χώρας υποδοχής τους προσφέρει και που οι συνθήκες τους επιβάλλουν, για να επιβιώσουν (συνήθως βοηθητικές εργασίες φροντίδας), αλλά και για να μπορέσουν να ενταχθούν στην κοινωνία της χώρας υποδοχής.

Ο Μαρούκης στην μελέτη του «Οικονομική μετανάστευση στην Ελλάδα» (2010), αναφέρει για τη θέση και τη συμβολή που έχει το επάγγελμα της οικιακής εργασίας στην ελληνική αγορά εργασίας, συμβάλλοντας και συντελώντας σύμφωνα με την λειτουργιστική προσέγγιση στην ομαλή λειτουργία της αγοράς εργασίας και

της οικονομίας. Η Θανοπούλου στη μελέτη της « Διαγενεακές σχέσεις και σχέσεις φύλου σε οικογένειες Αλβανών μεταναστών» (2007) αναφέρεται σε δύο βασικά θέματα σε σχέση με το φύλο και την ένταξη των οικιακών εργατριών. Το ένα αφορά την ένταξη τους μέσω της εργασίας που έχουν επ' αμοιβή στην ελληνική κοινωνία και το άλλο στη χειραφέτηση που απολαμβάνουν από αυτή την εργασία. Η μετανάστρια ανεξαρτοποιείται λόγω των οικονομικών απολαβών από την εργασία της και δεν αισθάνεται πλέον πλήρως εξαρτημένη από το σύζυγο, αλλά ταυτόχρονα αποκτά και νέες αντιλήψεις από τις εργοδότες στη χώρα υποδοχής ως προς το γάμο, την συγκατοίκηση, την ανατροφή των παιδιών, βοηθώντας σταδιακά με την υιοθέτηση νέων αξιών στην καλύτερη ένταξη της στη χώρα υποδοχής. Βέβαια τα συγκρουσιακά στοιχεία δεν λείπουν μέσα από καμία έρευνα οικιακών εργατριών έως σήμερα, παρουσιάζοντας ταυτόχρονα τις περισσότερες φορές δύο πλευρές η μία είναι της ένταξης τους στη χώρα υποδοχής και η άλλη της εκμετάλλευσής τους από τους εργοδότες, η χειραφέτησή τους στη σύγχρονη κοινωνία και ο αποκλεισμός που εισπράττουν σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα από την έρευνα της Βεντούρα με τις Ελληνίδες μετανάστριες στο Βέλγιο. Σύμφωνα με τη Βεντούρα (1999) οι Ελληνίδες γυναίκες μετανάστριες πρώτη φορά έβγαιναν έξω από το σπίτι και ανακάλυπταν τη σημασία της μισθωτής εργασίας στην οικογένεια, αλλά από την άλλη πλευρά όμως ανακάλυπταν τις δυσκολίες που επέρχονται στην κοινωνική ζωή μέσα από τη γκετοποίηση, τις χαμηλόμισθες εργασίες δίχως προοπτική, την απουσία των κοινωνικών δικτύων ελέγχου και τις κοινωνικές διακρίσεις που αντιμετώπιζαν στην εργασία και στο σπίτι. Η όλη κατάσταση ήταν φοβερά δύσκολη, αφού η Βελγική οικονομία και οι αρχές δεν βοηθούσαν σε τίποτα και οι γυναίκες αποτελούσαν το περιθωριακό εργατικό δυναμικό, ευάλωτο συνδικαλιστικά και δίχως στήριξη από τους φορείς και τα οικογενειακά δίκτυα. (Βεντούρα, 1999 : 196, 197).

1.3.2. Μαρξισμός και οικιακή εργασία

Από την αντίθετη πλευρά λοιπόν έρχεται η Μαρξιστική προσέγγιση όπου η οικιακή εργασία εξετάζεται ως ένα σημαντικό επάγγελμα για την ανάπτυξη του καπιταλισμού και του νέου τρόπου αναπαραγωγικής εργασίας στις χώρες υποδοχής. Φτηνό εργατικό δυναμικό, σε χαμηλού κύρους εργασίες κατά κύριο λόγο σε υπηρεσίες φροντίδας, όπου πλαισιώνεται από ανισότητες, εκμετάλλευση και σχέσεις πατρωνίας με τους εργοδότες. Μέσα από την προσέγγιση αυτή γίνεται επίσης φανερός ο άνισος καταμερισμός εργασίας της ένταξης του εργατικού δυναμικού και η ανάγκη δημιουργίας των συλλογικών μορφών εργασίας. Σύμφωνα με το Φούσκα (2012) όμως, τα « επαγγέλματα» των μεταναστών διαμορφώνουν προσωρινές ή εφήμερες αναζητήσεις από τη ζωή και χαμηλές προσδοκίες από την κοινωνία υποδοχής και για το λόγο αυτό είναι πολύ δύσκολο να αναπτύξουν συλλογική συνδικαλιστική δράση.

Σύμφωνα με το Marx το κράτος σαν ρυθμιστής της οικονομικής ζωής κατάφερε να δημιουργήσει μια περιφερειακή αγορά εργασίας όπου το κύριο εργατικό δυναμικό ήταν οι μετανάστες/ μετανάστριες. Αυτό το φτηνό εργατικό δυναμικό έχει να υποστεί ανισότητα και εκμετάλλευση κατευθυνόμενο σε χαμηλού κύρους εργασίες, δίνοντας τη λύση στις απαιτήσεις της αγοράς της σύγχρονης κοινωνίας. Κυρίαρχη θέση σε αυτό το εργατικό δυναμικό καταλαμβάνει η δημιουργία των προσωπικών υπηρεσιών και της υπηρετικής τάξης. Ο τομέας αυτός καταλαμβάνεται από γυναίκες μετανάστριες, οι οποίες οδηγούνται στην οικιακή εργασία, εγκλωβίζονται σε αυτήν και διαιωνίζουν την αναπαραγωγή της. Η ύπαρξη αυτού του φτηνού γυναικείου εργατικού δυναμικού δημιουργήθηκε από τις διάφορες αλλαγές που επήλθαν στο κόσμο της εργασίας, αλλά και από τη δυνατότητα απελευθέρωσης του γυναικείου πληθυσμού και την είσοδο του στην αγορά εργασίας, όπου δημιούργησαν την ανάγκη αναζήτησης ενός νέου εργατικού δυναμικού, που θα αναλάβει να εκτελεί τις οικιακές εργασίες (Βάιου- Στρατηγάκη, 2009, Parrenas, 2001, Βασιλικού 2007, Χαντζαρούλα, 2012). Η αναζήτηση αυτή στηρίχθηκε τόσο σε παραδοσιακές μορφές κοινωνικής στρωμάτωσης και κοινωνικού αποκλεισμού (π.χ. φύλο και τάξη), όσο και σε νέες διακρίσεις (π.χ. εθνότητα, φυλή) και σε διάφορα

εμπόδια ελεύθερης πρόσβασης των ανθρώπων στην αγορά εργασίας⁴¹ και τη μισθωτή απασχόληση, κυρίως των προσωπικών υπηρεσιών. Ωστόσο σύμφωνα με τον Marx (1844) φαίνεται ότι αυτή η ανάπτυξη είναι το αποτέλεσμα μιας συνολικότερης διαδικασίας αποκοπής και αποξένωσης του εργαζόμενου πληθυσμού από την προσωπική ζωή και τον έλεγχο της εργασίας του (Ψημμένος, 2013 :25-26).

Σε όλη αυτή τη διαδικασία παραγωγής και διάθεσης εργατικού δυναμικού στη καπιταλιστική κοινωνία, η μετανάστρια αποτελεί τη προσωρινή και άμεση λύση των αναγκών της βιομηχανικής παραγωγής και της εξυπηρέτησης του ντόπιου δυναμικού. Στις οικονομικά αναπτυσσόμενες χώρες δημιουργήθηκε το περιφερειακό και το κυρίαρχο εργατικό δυναμικό. Στον περιφερειακό εργατικό δυναμικό ανήκουν οι μετανάστες/ μετανάστριες, όπου αποτελούν την ενδυνάμωση των καπιταλιστικών χωρών και της αναπτυσσόμενης οικονομίας τους (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008:47-48). Είναι ο βασικός μοχλός «εξυπηρέτησης των ήδη διευρυμένων αρμοδιοτήτων του κράτους πρόνοιας, σε μια σειρά από υποστηρικτικά «επαγγέλματα» (π.χ. νοσηλευτικό προσωπικό, οικιακή εργασία κλπ). Έτσι δημιουργείται μια κατηγορία πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού (π.χ. γυναίκες του «τρίτου κόσμου») που ξεχωρίζουν ως φιλοξενούμενοι εργάτες, ως βοηθητικό και συμπληρωματικό προσωπικό (Rai, 2002, Berger and Mohr, 1982).

Αυτό το συμπληρωματικό προσωπικό οδηγείται κατά κύριο λόγο στο επάγγελμα της οικιακής εργασίας, το οποίο διαμορφώνεται μέσα από δύο βασικές πτυχές. Η μία αφορά την κατασκευή των προσωπικών υπηρεσιών και της υπηρετικής

⁴¹ Στην περίοδο αμέσως μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η τότε Κυβέρνηση της Βρετανίας υποχρέωσε τις γυναίκες και ιδίως τις μετανάστριες σε μια επιστροφή σε παραδοσιακές μορφές απασχόλησης όπως αυτό της οικιακής μισθωτής εργασίας. Για να πετύχουν αυτό οι υπηρεσίες κοινωνικής ασφάλισης σταμάτησαν τα κοινωνικά επιδόματα ανεργίας ή πρόνοιας σ' όσες γυναίκες δεν συνέχιζαν να αναζητούν απασχόληση στα παραδοσιακά προπολεμικά «επαγγέλματα» όπως της οικιακής εργασίας. Επίσης στην περίοδο του Μεσοπολέμου χιλιάδες γυναίκες πρόσφυγες αναζητούσαν άσυλο από τα ναζιστικά στρατόπεδα εργασίας στις Η.Π.Α. και στην Μ. Βρετανία, αλλά τους δινόταν άσυλο μόνο, με την προϋπόθεση ότι θα απασχοληθούν στους τομείς οικιακών υπηρεσιών.

Από το 1940 κυρίως στην Ευρώπη και Η.Π.Α. αρχίζει μια νέα εποχή κοινωνικών υπηρεσιών όπου η σχέση του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού με τις κοινωνικές υπηρεσίες και την κοινωνική πρόνοια επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο σε θέματα εθνικής ασφάλειας (security), φυλετισμού (racialism), γραφειοκρατικού ελέγχου της μετακίνησης και της προσωρινής μεταναστευτικής ροής αλλά και της εκάστοτε απασχόλησης, περιοδικών αναγκών και των πολιτισμικών αντιλήψεων σχετικά με τη διαφύλαξη των συνόρων και των εθνικών χαρακτηριστικών.

τάξης και η άλλη την αναπαραγωγή της. Μέσα από αυτές τις πτυχές ξεχωρίζουν τέσσερα ουσιαστικά στοιχεία του καπιταλιστικού συστήματος, τα οποία καθορίζουν και πλαισιώνουν την υπηρετική τάξη και τις προσωπικές υπηρεσίες. Αυτά είναι: η διαμόρφωση ενός ευέλικτου, χαμηλού κύρους εργατικού δυναμικού, η εμπορευματοποίηση της υπηρετικότητας (το εργατικό δυναμικό σπρώχνεται στο κοινωνικό περιθώριο), τη μεταναστευτική πολιτική των κρατών, που οδηγεί κατά κύριο λόγο και αυτή στο περιθώριο και τη νομιμοποίηση της ανισότητας (Ψημμένος, 2013:26-29).

Είναι φανερό από όλες τις έρευνες, ότι μέσα στην εργασία και την απασχόληση του μεταναστριών υπάρχει ανισότητα και διακρίσεις που βασίζονται στην εθνικότητα, στην καταγωγή ή το φύλο οι οποίες έχουν καθοριστικό ρόλο και την ένταξη τους στην κοινωνία. Επιπλέον οι διαχωρισμοί αυτοί σύμφωνα με κλασσικές μελέτες στάθηκαν εμπόδια στην πρόσβαση τους στις κοινωνικές υπηρεσίες και στα αγαθά που δικαιούνται (Βεντούρα, 1999). Στα κλασσικά έργα των Du Bois (1899) “The Philadelphia Negro” , και Myrdal (1972) “An American Dilemma” η παραγωγή εργατικού δυναμικού στις προσωπικές υπηρεσίες είναι ουσιαστικά προϊόν σειράς κοινωνικών αποκλεισμών. Για τον Du Bois δεν υπάρχει γενικά οικιακή εργάτρια, αλλά μαύρη ή μετανάστρια οικιακή εργάτρια, η οποία αποκλείεται από κάθε άλλη εργασία εκτός από αυτές που ανήκουν σε χαμηλού κύρους. Ο εθνοτικός, φυλετικός και έμφυλος προσδιορισμός της εργασίας είναι η ίδια η εργασία. Από αυτόν απορρέουν τα καθήκοντα, οι σχέσεις με τον εργοδότη, τα ωράρια, οι μισθοί, αλλά πάνω από όλα η ίδια η δραστηριότητα. Για τον Du Bois η δουλεία στην Αμερική επέβαλε έναν καταμερισμό εργασίας που βασιζόταν στην ιδιοκτησία και στην εξ αίματος συγγένεια. Και για τον Myrdal η εργασιακή και κοινωνική στρωμάτωση των Αφροαμερικανών της Αμερικής είναι απόρροια διαφόρων ειδών κοινωνικού αποκλεισμού, ο οποίος αναγκαστικά τους οδηγούσε σε γκετοποίηση, ενώ όλες σχεδόν οι χαμηλού κύρους εργασίες χαρακτηρίζονται ως εργασίες των νέγρων.(Ψημμένος, 2013:35-41)

Στην έρευνα της Romero με τσιγγάνες οικιακές εργάτριες στο Κολοράντο, η Romero προσπαθεί μέσα από μια Μαρξιστική προσέγγιση να διερευνήσει τις κοινωνικές σχέσεις που περιβάλλουν την οικιακή εργασία. Φαίνεται ότι υπάρχει μια σύγκυση ανάμεσα στην έμμισθη οικιακή εργασία και στην άμισθη οικιακή εργασία

(την απλήρωτη εργασία της νοικοκυράς), καθώς και στις προσωπικές σχέσεις ανάμεσα οικιακής εργάτριας και εργοδότης. Ο έντονος σεξιστικός καταμερισμός της εργασίας οδηγεί τις αστές εργοδότες να αναπαράγουν απαξιώτικες και σεξιστικές πλευρές της οικιακής εργασίας, μέσα από μια έμφυλη, ταξική και φυλετική κυριαρχία. Διερευνώντας ιδιαίτερα τις προσωπικές σχέσεις των εργαζομένων με τις εργοδότες, ανακαλύπτει μεγάλες διακρίσεις ως προς το χώρο, το φαγητό, την παροχή δώρων τις υποχρεώσεις, τις συναισθηματικές απαιτήσεις που τους επιβάλλονται αλλά και στον τρόπο μεταχείρισης των εργαζομένων, όπου οι οικιακές εργάτριες είναι σαν αόρατες, σαν να μην ανήκουν στην οικογένεια (Χαντζαρούλα, 2012 :94-95).

1.3.3. Weber και οικιακή εργασία

Από τη πλευρά της Βεμπεριανής προσέγγισης μερικοί από τους βασικούς παράγοντες που καθορίζουν το κύρος και το γόητρο μέσα στη κοινωνία είναι η κοινωνική τάξη που ανήκει κάποιος, ή το επάγγελμα που κατέχει (βλ. σ.26-27). Το πώς διαμορφώνεται η ταυτότητα του κάθε ατόμου έχει να κάνει με τη θέση που κατέχει στο περίγυρο του, στη κοινωνία και την εικόνα που έχουν οι άλλοι για τη προσωπικότητά του, και το κύρος που του αποδίδουν ή έχει κερδίσει μέσω της εργασίας ή του status. Σύμφωνα με τους Du Bois and Eaton (1889), Myrdal (1972) οι οικιακές εργάτριες διαμορφώνουν την ταυτότητά τους μέσα από ανισότητες και από ένα τρόπο ζωής μέσα στην υποτέλεια. Και η Palmer (1989) μελετώντας την αστική ταυτότητα το 1920-1945 στις Η.Π.Α. διαπιστώνει ότι η ύπαρξη οικιακής βοηθού σε ένα αστικό σπίτι, βοηθούσε να ανεβεί το κύρος της εργοδότης ενώ το κύρος της εργαζόμενης στην οικιακή εργασία παρέμενε μέσα από έναν άνισο καταμερισμό εργασίας σε μια εργασία «βρωμιάς» και υπηρετικότητας, που λόγω της εκμετάλλευσης αυτού του χαμηλού κύρους βοηθούσε τις λευκές γυναίκες της αστικής τάξης να ανέβουν κοινωνικά και οικονομικά (Χαντζαρούλα, 2012: 99-101).

Στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία οι μετανάστες/μετανάστριες που προέρχονται από πρώην σοσιαλιστικές χώρες, εκτός των άλλων αιτιών, οδηγούνται

σε χαμηλού κύρους εργασίες λόγω καταστροφής ή συρρίκνωσης της αξίας των παλαιών δεξιοτήτων τους και λόγω των διαφορετικών κριτηρίων οργάνωσης της εργασίας από ότι στην αγροτική και βιομηχανική παραγωγή. Κυρίως όμως έχασαν το κύρος που απολάμβαναν οι δύο κυρίως κοινωνικές τάξεις του πληθυσμού οι εξειδικευμένοι ή ειδικοί κρατικοί υπάλληλοι και οι εξειδικευμένοι ή τεχνίτες εργάτες στις μονάδες παραγωγής (Brown, 1999,Κασιμάτη, 2001, Ψημμένος, 2013:53-54) Συνήθως οι διακρίσεις και τα εμπόδια πρόσβασης που συναντούν οι μετανάστριες στη χώρα υποδοχής ,τις οδηγούν αναγκαστικά σε ένα δρόμο ,όπου η εργασιακή επιλογή δεν αποτελεί προνόμιο για τις ίδιες και για αυτό που ονειρεύονται. Για τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες, όπως φαίνεται και ιστορικά στη διαδρομή, η οικιακή εργασία δεν αποτελεί πάντα ελεύθερη επιλογή επαγγέλματος, αλλά ένα είδος εργασίας που αναγκάζονται να επιλέξουν, όπου κατά κάποιο τρόπο οδηγούνται, γιατί δεν έχουν άλλη επιλογή, ταυτίζοντας συνήθως τις επιλογές τους σύμφωνα με το φύλο και τη φύση της εργασίας όπως έχει καθιερώσει η κοινωνία. Έτσι μερικά επαγγέλματα ταυτίζονται με το ανδρικό ή γυναικείο φύλο, ακόμη και με την εθνικότητα ή την ταξική καταγωγή των ατόμων που τα εκτελούν, χωρίς να υπάρχει καταμερισμός εργασίας από επιλογή. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι η οικιακή εργασία ταυτίζεται με την μετανάστρια εργάτρια, ή οι οικοδομικές εργασίες με το αντρικό πρότυπο και την μυϊκή δύναμη.

Η Δ. Λαμπροπούλου» (2009) στην έρευνα της «Οικοδόμοι: οι άνθρωποι που έχτισαν την Αθήνα 1950-1957» αποτυπώνει: *«Κανένα αρχειακό τεκμήριο, καμιά εξιστόρηση ζωής, κανένας τυπικός ορισμός του οικοδομικού επαγγέλματος δεν λέει ότι αυτό μπορεί να ασκείται αποκλειστικά από άντρες. Και όμως: όταν μιλάμε για οικοδόμους, ανακαλούμε ένα ανδρικό σύμπαν»* (Λαμπροπούλου, 2009:223).

Το ίδιο γίνεται και με την οικιακή εργασία, όταν λέμε οικιακή εργασία εννοούμε γυναίκα και μάλιστα μετανάστρια. Κατά καιρούς οι διάφοροι κρατικοί θεσμοί ή αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες καθοδηγούσαν κατά κάποιο τρόπο το εργατικό δυναμικό προς ορισμένες κατευθύνσεις, για να μπορεί να επιτευχθεί η χαλιναγωγή και η εκπαίδευση του ατόμου στις σύγχρονες ανάγκες της κοινωνίας⁴².

⁴² Οι υπηρεσίες διέκοπταν το επίδομα ανεργίας ή πρόνοιας. Όλες δεν συνέχιζαν να αναζητούν απασχόληση στα παραδοσιακά προπολεμικά επαγγέλματα.

Επίσης διεθνείς οργανισμοί όπως η ΕΕ και το ΔΝΤ σπρώχνουν γυναίκες και εθνικά/φυλετικά κοινωνικά στρώματα όχι μόνο στην ανεργία ή τη μετανάστευση αλλά και στην απασχόληση σε χαμηλού κύρους εργασίες. Προκειμένου να γίνει η τροφοδότηση της αγοράς με φτηνό γυναικείο εργατικό δυναμικό οι κρατικοί θεσμοί και οι διεθνείς οργανισμοί στοχεύουν στη δημιουργία προτύπων εργασιακής οργάνωσης που στηρίζονται τόσο στην ανάγκη της επιβίωσης όσο και στη δυνατότητα ευελιξίας και στην πειθήνια συμμετοχή του συγκεκριμένου εργατικού δυναμικού (Ψημμένος, 2013:29,55).

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η μετανάστρια οικιακή εργάτρια οδηγείται μέσω της πρόνοιας και της μισθωτής εργασίας σε μία εκμετάλλευση δίχως συνδικαλιστικές διεκδικήσεις, που στόχο είχε την κάλυψη διαφόρων αναγκών φροντίδας σε χαμηλού κύρους εργασίες, οι οποίες προέκυψαν από την άνοδο της αστικής τάξης και ταυτόχρονα την ένταξη της στην σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Η μετανάστρια κατά κύριο λόγο δεν οδηγείται με ελεύθερη επιλογή στο επάγγελμα της οικιακής εργασίας, αλλά κατευθυνόμενη από τις αρμόδιες κοινωνικές υπηρεσίες.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι μελέτες της Eaton (1899) και της Addams (1896) στις Ηνωμένες Πολιτείες αναφέρουν τα προβλήματα που περιλαμβάνει το επάγγελμα της οικιακής εργασίας ως χαμηλού κύρους επάγγελμα. Στις μελέτες αυτές είναι φανερή η σύνδεση της οικιακής εργασίας με το δύσκολο και απαξιωτικό θεσμό της δουλείας και τον φυλετικό καταμερισμό εργασίας. Ενώ πολύ αργότερα στη μελέτη του Glenn (1985) μεταξύ των προβλημάτων που αναφέρονται, έμφαση δίνεται στην υποτέλεια της οικιακής εργάτριας στον εργοδότη, υποτέλεια που απαιτείται, αλλά και παράγεται από το επάγγελμα (Παπαδοπούλου, 2013:201).

Στις έρευνες των Anderson and Phizacklea (1997), Phizacklea (1983), Lazaridis (2000), Parrenas (2000), αλλά και στις έρευνες των Καμπούρη (2007), Κασιμάτη-Μουσούρου (2007), Βασιλικού (2007), Ψημμένος- Σκαμνάκης (2008), Ξυπολυτάς (2013), Lazarescu (2015) παρουσιάζονται τα προβλήματα ανισότητας και εκμετάλλευσης των οικιακών εργατριών, η προνοιακή περιθωριοποίηση και ο κοινωνικός αποκλεισμός τους, η απομόνωση από τα οικογενειακά και τα κοινοτικά δίκτυα στήριξης, η διάρρηξη των οικογενειακών σχέσεων, οι κακές συνθήκες

εργασίας, οι σχέσεις με τους εργοδότες, οι «ψευδοοικογενειακές σχέσεις», το επαγγελματικό αδιέξοδο και ο εγκλωβισμός στην υπηρετική εργασία.

Σύμφωνα με τον Welshman (2006) ο κοινωνικός αποκλεισμός των μεταναστριών από τις κοινωνικές υπηρεσίες, η ανισότητα και οι διακρίσεις που οι έρευνες αποδεικνύουν ότι έχουν υποστεί, είναι συνέπειες δύο βασικών παραγόντων, αφενός της κακής διαχείρισης εκ μέρους του κράτους⁴³ και αφετέρου της αδυναμίας των ατόμων να αρπάξουν τις ευκαιρίες που τους παρουσιάζονται. Ακόμη υποστηρίζει ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με διάφορες συνθήκες και κυρίως με τις συνθήκες εργασίας και εκμετάλλευσης (Welshman,2006: 195). Έτσι το κράτος αναδεικνύεται περισσότερο σ' ένα θεσμό που «σπρώχνει» στην ένταξη τα άτομα, παρά παρέχει υπηρεσίες⁴⁴ ως αντίβαρο στις κοινωνικές ανισότητες της καπιταλιστικής κοινωνίας (Ψημμένος- Σκαμνάκης,2008:63).

Η ενασχόληση των μεταναστών σε χαμηλού κύρους εργασίες δεν φαίνεται να τους προσφέρει κατάλληλες συνθήκες εργασίας ή ενδιαφέρον κοινωνικής προστασίας. Στις εκθέσεις Black Report (1982) και Health Divide (1992) οι

⁴³ Σε χώρες όπως η Μ. Βρετανία, η κρατική πρόνοια έπαιζε σημαντικά θετικό ρόλο στη διανομή του εθνικού πλούτου με τη μορφή υπηρεσιών κοινωνικής προστασίας σε ομάδες πολιτών που το οικονομικό και πολιτικό σύστημα αδικούσε, εκμεταλλευόταν και περιθωριοποιούσε (Cousins, 1987).

Η κρατική πρόνοια στενά συνδεδεμένη με την εργασία και την προώθηση των μεταναστριών σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα (Cousins, 1987), συνδέθηκε επίσης με την άδεια παραμονής και με την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών ανάλογα με τις ατομικές συνεισφορές (Τορίκος, 1983, 113).

⁴⁴ Υπάρχουν πολλοί λόγοι που οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες δεν έχουν τη δυνατότητα παροχής υπηρεσιών από την κοινωνική πρόνοια και δεν έχουν τη στήριξη της κοινωνικής προστασίας ως εργαζόμενες (Ψημμένος- Σκαμνάκης,2008:68). **α)** το ότι μπορεί να είναι παράνομες, δίχως δικαιολογητικά. **β)** η έμμεση υπόθαλψη των συνθηκών εργασίας και από τους γύρω και από τις ίδιες **γ)** ο εγκλωβισμός των μεταναστριών στο ίδιο το επάγγελμα και στις συνθήκες διαβίωσης **δ)** η συναισθηματική εξάρτηση των μεταναστριών από τον εργοδότη τους **ε)** γιατί δεν γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, ή δεν έρχονται εύκολα σ' επαφή (ειδικά οι εσωτερικές οικιακές εργάτριες) με άλλους συντοπίτες τους ή άλλες υπηρεσίες **στ)** η ίδια η πολιτεία εγκλωβίζει τις μετανάστριες έμμεσα σε θεσμικά μη αναγνωρισμένα επαγγέλματα και στην άτυπη εργασία **ζ)** γιατί υπάρχει η άμεση εξάρτηση από τον εργοδότη και η αποδυνάμωση της κοινωνικής παρουσίας των γυναικών σε συλλόγους, εργασιακά σωματεία και κοινοτικά δίκτυα προστασίας (Pargenas 2001, Anderson and Phizacklea 1997, Βασιλικού, 2007) **η)** Ο εσωτερικός έλεγχος των κοινωνικών υπηρεσιών σήμερα αποσκοπεί στη μείωση του μεταναστευτικού πληθυσμού και στην περικοπή βασικών παροχών προς τους μετανάστες. Σε γενικές γραμμές οι υπηρεσίες συνδέουν τις κοινωνικές παροχές όλο και περισσότερο με τις εκάστοτε κατά καιρούς ανάγκες που καλύπτουν οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί στην τοπική κοινωνία(Ψημμένος-Σκαμνάκης, 2008:68-76).

μετανάστες φαίνεται να αντιμετωπίζουν μεγάλα προβλήματα στο χώρο της εργασίας τους και προβλήματα που έχουν σχέση με την έγκαιρη πρόληψη σε θέματα υγείας. Μέσα από τις εκθέσεις αυτές που επιβαρύνουν σε μεγάλο βαθμό τη ζωή τους, φαίνεται ότι δεν λαμβάνονται υπ' όψη οι ιδιαίτερες συνθήκες του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού σε θέματα υγείας, μεταφέροντας έτσι το κόστος πρόληψης, θεραπείας αλλά και υγειονομικού (ιατροφαρμακευτική φροντίδα) ελέγχου στους εργοδότες ή στις χώρες προέλευσης.

Οι μετανάστες αλλά κυρίως οι μετανάστριες σπρώχνονται από τους ανάλογους φορείς σε εύρεση εργασίας σ' επαγγέλματα χαμηλού κύρους, όπως η οικιακή εργασία, αλλά και μειωμένης διάρκειας και κόστους για τις κοινωνικές υπηρεσίες. Έτσι η εικόνα της Ινδής καθαρίστριας στο αεροδρόμιο του Heathrow στο Λονδίνο ή της λαντζιέρας, ιδίως στη μεταπολεμική εποχή, αποκτά μια σταθερή και γενικευμένη κατάσταση παρουσίας των γυναικών στις χώρες υποδοχής. Η μετανάστρια σπρώχνεται από το οργανωμένο κράτος και την αγορά εργασίας όλο και περισσότερο σε παρασκηνιακές συλλογικές δραστηριότητες (Blackstage) και η παρουσία της στη χώρα υποδοχής αποκτά ένα δημόσιο συμπληρωματικό και εφεδρικό ρόλο στην κοινωνική και βιομηχανική οργάνωση (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008 :53-54)

Η μετανάστρια εργάτρια παράγει όλες εκείνες τις υπηρεσίες που αρνείται να προσφέρει το ντόπιο εργατικό δυναμικό, το οποίο αρνείται να τις προσφέρει είτε λόγω κύρους του επαγγέλματος είτε διεκδικώντας καλύτερες συνθήκες εργασίας. Επιπλέον στην αγορά προωθείται το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό από τους κρατικούς φορείς, διότι αφενός πετυχαίνουν τη συνέχεια της παραγωγής των υπηρεσιών με φτηνό εργατικό δυναμικό και δίχως συνδικαλιστικές διεκδικήσεις κι αφετέρου αποδεσμεύεται το υπόλοιπο προσωπικό από πολλές επίπονες χαμηλού κύρους δραστηριότητες. Ανάλογα γίνεται και ο κοινωνικός διαχωρισμός μέσα στα επαγγέλματα σύμφωνα με την εθνικότητα και το μεταναστευτικό κύρος, δημιουργώντας κοινωνικές και επαγγελματικές στρωματώσεις, που μεγαλώνουν την ανισότητα πρόσβασης των μεταναστριών, ενώ αφήνουν άθικτα τα κεκτημένα δικαιώματα κύρους του κλάδου των ντόπιων. Οι μετανάστριες εργαζόμενες αποκλείονται τις περισσότερες φορές από τα δικαιώματα τους ως πολίτες και έχουν παροχές από τις κοινωνικές υπηρεσίες μόνο βάση των αναγκών τους, έτσι

σπρώχνονται στην ιδιωτική πρωτοβουλία, στην άτυπη εργασία και στην οικογένεια τους, για την κάλυψη προβλημάτων όπως σε θέματα ανεργίας, υγείας και εκπαίδευσης. (Asping Andersen, 1996).

Το κράτος πρόνοιας απών σ' όλη τη διαδικασία υποστήριξης, όπως φαίνεται και από τις έρευνες των (Βεντούρα 1999,Anthias 1983, Brower and Priester 1983, Stone 1983, Kosac 1976, Bloch 1976)⁴⁵, όχι μόνον δεν βοήθησε τις μετανάστριες, πρώτον γιατί η κυρίαρχη διάκριση ήταν υπέρ του ανδρικού πληθυσμού, δεύτερον γιατί ανήκαν σε μια περιθωριακή κατηγορία πληθυσμού σαν μετανάστριες και σαν εργαζόμενες σε χαμηλού κύρους εργασία, τρίτον γιατί το ίδιο το κράτος και οι κοινωνικές υπηρεσίες δημιουργούν την περιθωριακή αγορά εργασίας, όπου οι κύριοι απασχολούμενοι είναι οι μετανάστες και μάλιστα κυρίως οι γυναίκες μετανάστριες, αλλά κατάφερε να τους δημιουργήσει και ένα αίσθημα «απέχθειας» για τις κοινωνικές παροχές (Σκαμνάκης-Μαλεκάκη,2015). Παρ' όλες τις κατηγοριοποιήσεις όμως που δέχεται η μετανάστρια στις κοινωνικές υπηρεσίες, εκείνο που είναι το πιο σημαντικό είναι ότι έρχεται αντιμέτωπη μ' ένα σύστημα παροχής υπηρεσιών όπου η προστασία σταδιακά αποκτά μια διάσταση εργασιακή και οικογενειακή και η κοινωνική ένταξη

⁴⁵ Η Βεντούρα (1999) μελετά τις Ελληνίδες μετανάστριες στο Βέλγιο (βλ.σελ.105-106).

Η Anthias (1983) που μελέτησε τις Ελληνοκύπριες διακρίνει διαφορές και ανισότητες ως προς τον εθνικό διαχωρισμό λόγω μετανάστευσης των γυναικών αυτών σε άλλη χώρα, ως προς τον εμφύλιο διαχωρισμό σε σχέση με τον ανδρικό πληθυσμό και ως προς τον διαχωρισμό των ρόλων και του καταμερισμού της εργασίας στο σπίτι. Επίσης οι Brower and Priester (1983) που μελέτησαν τις μετανάστριες από την Τουρκία στην Ολλανδία και η Stone (1983) τις μετανάστριες από την Ινδία στην Αγγλία, διαπιστώνουν ότι η απασχόληση των γυναικών αυτών σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα (εργασία στο σπίτι, σε υπηρεσίες καθαρισμού), όχι μόνον δεν βοηθά στη γυναικεία χειραφέτηση, όπως ανέφερε η Kosac (1976), αλλά αντιθέτως δημιουργεί νέες οικογενειακές ανάγκες, λόγω του περιθωριακού οικονομικά περιβάλλοντος χαμηλόμισθης εργασίας ή άτυπης απασχόλησης, που τις έσπρωξαν να εξαρτώνται από ανεπίσημους φορείς όπως τα εθνικά – κοινοτικά δίκτυα αλληλοϋποστήριξης.

Επίσης η Bloch (1976) αναφέρεται στις αλλαγές που επήλθαν στην οικογένεια και στους οικογενειακούς δεσμούς, μετά την μετανάστευση των μελών από την Πολωνία στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής. Μπαίνοντας η μητέρα και ο πατέρας στην αγορά βιομηχανίας και έχοντας πια τον ρόλο του βιομηχανικού εργάτη, του μισθωτού, στην προσπάθεια της οικονομικής ανόδου της οικογένειας και της προσπάθειας συγκέντρωσης περισσότερων χρημάτων για την ικανοποίηση των νέων καταναλωτικών αναγκών, οι οικογενειακές σχέσεις αποδιοργανώνονται, και τα μέλη αποξενώνονται. Η μητέρα στα πλαίσια των συνθηκών της νέας εργασίας χάνει το τιμόνι για την παρακολούθηση της πορείας της οικογένειας της, με αποτέλεσμα οι γονείς να είναι ξένοι με τα παιδιά όπως και τα παιδιά μεταξύ τους.

συνδέεται με τη τοπική αγορά εργασίας (Ψημμένος- Σκαμνάκης, 2008:40). Και όπως εξηγεί και ο καθηγητής κοινωνιολογίας Therborn (επιμ.2006) όλοι οι εργαζόμενοι στις προσωπικές υπηρεσίες και γενικά σε χαμηλού κύρους εργασίες, χαρακτηρίζονται από ανισότητες στην επιβίωση και την αναπαραγωγή της ζωής, ανισότητες ως προς το εισόδημα, την κοινωνική προστασία και ηθικές ή υπαρξιακές ανισότητες (Ψημμένος, 2013: 15).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ: ΤΑΞΙΚΕΣ, ΕΜΦΥΛΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Η κοινωνιολογική ανάλυση της πρόσβασης και της χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών, όπως ήδη αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελεί σημαντικό μέρος μίας μακράς κοινωνιολογικής παράδοσης. Εξετάζοντας την κλασική κοινωνιολογική βιβλιογραφία, παρατηρεί κανείς ότι η περιθωριοποίηση και ο αποκλεισμός των ανθρώπων συνδέεται αφενός με την κοινωνική τάξη, το φύλο και την εθνικότητα. Αφετέρου, με τον ρόλο της εργασίας στην σχέση τους με την οικονομία, τις προσωπικές φιλοδοξίες και τους κρατικούς φορείς κοινωνικής πρόνοιας. Έτσι, η ζωή στο περιθώριο και η έλλειψη προστασίας ανθρώπων που απασχολούνται σε χαμηλού κύρους εργασίες θεωρείται μια διαδικασία, που αρχίζει με την κοινωνική στρωμάτωση και τελειώνει με το σχηματισμό ξεχωριστών κανόνων εργασίας και αξιών σχετικά με τις κοινωνικές σχέσεις και τις στρατηγικές πρόνοιας.

Κλασικές κοινωνιολογικές μελέτες της Λειτουργιστικής, Μαρξιστικής, Βεμπεριανής και μικροκοινωνιολογικής παράδοσης, όπως αυτή της Σχολής του Σικάγο, ανέδειξαν ότι οι εργαζόμενοι σε χαμηλού κύρους εργασίες δεν εκτίθενται μόνο σε διάφορες σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες και διακρίσεις από τους επίσημους φορείς κοινωνικής προστασίας. Επιπλέον, η απασχόληση σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα εκθέτει τους εργαζόμενους σε μια σειρά περιορισμών όσον αφορά στις αντιλήψεις και τις πρακτικές για τον εαυτό, την πρόνοια και την ταύτιση με την ομάδα στην οποία ανήκουν.

Πιο συγκεκριμένα, οι μέχρι σήμερα κοινωνιολογικές μελέτες έχουν αναδείξει ότι η ανάλυση των «πολιτισμικών» πτυχών ζωής και οργάνωσης ειδικών εργασιακών και κοινωνικών στρωμάτων και η αντιμετώπισή τους από τους επίσημους φορείς πρόνοιας ή προστασίας είναι σύνθετη και περίπλοκη. Οι ταξικές, έμφυλες και εθνικές διακρίσεις αλλά και το επάγγελμα στον οποίο απασχολούνται οι άνθρωποι επηρεάζουν καθοριστικά τόσο τον τρόπο που αντιμετωπίζονται από τους επίσημους φορείς όσο και τις σχέσεις που οι ίδιοι αποκτούν με την κρατική κοινωνική προστασία.

Γι' αυτό, για την εξέταση της προσβασιμότητας και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών προστασίας και συγκεκριμένα των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, θα ληφθούν υπόψη α) το κοινωνικό-πολιτισμικό πλαίσιο, β) οι υπάλληλοι στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας και γ) οι χρήστες των υπηρεσιών αυτών.

Οι απόψεις και οι ερμηνείες των μεταναστριών και των άμεσα εμπλεκόμενων υπαλλήλων κοινωνικής προστασίας και η ανάλυση αυτών γύρω από την προσχολική εκπαίδευση μπορούν να αναδείξουν το κοινωνικό πλαίσιο, τα υποκειμενικά αλλά και τα αντικειμενικά εμπόδια πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Με αυτόν τον τρόπο θα διασαφηνιστούν περαιτέρω οι οικονομικοί και κοινωνικοί παράμετροι που επηρεάζουν τη ζωή των χρηστών και τη σχέση τους με το κράτος πρόνοιας. Ενώ οι απόψεις των χρηστών και των υπαλλήλων στα θέματα αυτά μπορούν να φωτίσουν παραπέρα το πώς και πόσο σημαντικές είναι οι αξίες και αντιλήψεις των δύο ομάδων στην πρόσβαση και τη χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Από την άλλη πλευρά, θα φανεί κατά πόσο η χαμηλού κύρους εργασία των μεταναστριών στο τομέα της οικιακής εργασίας επηρεάζει την πρόσβαση και την χρήση στις κοινωνικές υπηρεσίες λαμβάνοντας υπόψη την εθνικότητα τους, την τάξη και το φύλο.

2.1. ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ, ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Στις σύγχρονες – σημερινές- κοινωνίες φαίνεται ότι κυριαρχούν ανισότητες και κατηγοριοποιήσεις ανάλογα το φύλο, τη φυλή, την εθνικότητα και την κοινωνική τάξη ενώ συνεχώς προστίθενται νέα προβλήματα ανισότητας (ηλικία, κατοικία κλπ.), με αποτέλεσμα η πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες να συναντά όλο και περισσότερα εμπόδια, με διαφορετική μορφή και τρόπο από ότι στο παρελθόν (Κασιμάτη, 2001 :27).

Οι νέες αλλαγές που προέκυψαν στο τομέα της εργασίας με την διεύρυνση της αγοράς εργασίας και την είσοδο της γυναίκας σε αυτήν, καθώς και οι νέες μεταρρυθμίσεις στα συστήματα κοινωνικής προστασίας, όπου ακολουθούν τις

ανάγκες των μισθωτών και τις αλλαγές που επέφερε η βιομηχανική κοινωνία σε όλους τους τομείς, είχαν και τα ανάλογα αποτελέσματα. Μέσα στις κεφαλαιοκρατικές αυτές κοινωνίες δημιουργούνται ανισότητες, διακρίσεις και οικονομικοί διαχωρισμοί, που εμποδίζουν την πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών. Μέσα από αυτό το νέο πλαίσιο εμποδίων, ανισότητας και διακρίσεων διαμορφώνονται αναγκαστικά νέα πρότυπα και προοπτικές ζωής, συμπεριφορές ή στρατηγικές και αντιλήψεις για την πρόνοια (Ψημμένος-Σκαμνάκης, 2008, Castles and Miller, 1993).

Όμως, στις σύγχρονες κοινωνίες νέοι παράμετροι εντοπίζονται που οδηγούν στην κοινωνική ανισότητα. Οι παράμετροι αυτοί συνδέονται με το φύλο, τη φυλή, την εθνότητα ενώ συνεχώς εμφανίζονται και άλλες προβληματικές. Για παράδειγμα στις ανισότητες κατά φύλο, μέχρι τη δεκαετία του 1980 δεν αναφέρονταν και δεν λαμβάνονταν υπόψη οι ανισότητες που προέρχονταν από τις σχέσεις των δύο φύλων στην αγορά εργασίας και για το λόγο αυτό είχαν πολύ χαμηλή θέση στην ανάλυση της κοινωνικής στρωμάτωσης (Κασιμάτη, 2001:24,27).

Για πρώτη φορά στη μελέτη του DuBois και της Eaton (1899) για τους Αφρικανούς των Η.Π.Α., πέραν της εργασίας προστίθενται οι παράμετροι του κοινωνικού αποκλεισμού, του φύλου, της φυλής και της εθνικότητας. Οι Du Bois και Eaton (1899) εξετάζουν την σύγχρονη μορφή εργασίας των μαύρων, η οποία χαρακτηρίζεται από μακρά ωράρια και χαμηλούς μισθούς και έχει άμεσες προεκτάσεις στον τρόπο πρόσβασης αλλά και αντιλήψεων για την κοινωνική προστασία. Η εργασία τους σε σχέση με των λευκών είναι σε υποδεέστερη θέση όπως και οι ίδιοι. Τα μακρά ωράρια έχουν σαν αποτέλεσμα να μένουν για μεγάλο μέρος της ημέρας απροστάτευτα τα παιδιά, το οποίο για τους συγγραφείς μπορεί να αποβεί καταστροφικό για τους τρόπους και τις αξίες τους. Η κοινωνικοποίηση των παιδιών γίνεται εκτός σπιτιού, στο δρόμο, εκεί όπου είναι ευάλωτα, στην πραγματικότητα της νέγρικής συνοικίας της Philadelphia, η οποία έχει δομηθεί μέσα από τον αποκλεισμό και τη στέρηση (DuBois 1899: 196).

Επίσης στην ίδια μελέτη όπως και στον Thomas and Znaniecki (1970) εξειδικεύονται έννοιες σχετικά με την άτυπη εργασία, τις σχέσεις και τις αξίες που την τροφοδοτούν, καθώς και την απορρύθμιση και την επαναρρύθμιση της προστασίας λόγω της εργασίας στην καπιταλιστική κοινωνία (Ψημμένος, 2018: 93-95).

Στη περίπτωση των νέγων του DuBois η δημιουργία ή και η συμμετοχή σε συνδικάτα θεωρείται αδύνατη για τρεις βασικούς λόγους α) η απασχόληση σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα απαιτούσε ιδιαίτερα εξατομικευμένη εργασία β) η συμμετοχή τους λόγω χρώματος τους απέκλειε να συμμετέχουν σε συνδικάτα και γ) η συμμετοχή τους σε τέτοιου είδους συλλογικότητες θα εθεωρείτο ως αντίσταση απέναντι στον εργοδότη και θα δημιουργούσε εκδικητική αντίδραση εναντίον τους. Για το λόγο αυτό η συμμετοχή τους στην εκκλησιαστική κοινότητα ήταν η πιο σημαντική συμμετοχή σε ομάδα αλληλεγγύης. Η εκκλησία για τους μαύρους του DuBois ήταν «*πρωτίστως κοινωνικός θεσμός και μετά θρησκευτικός*». Η εκκλησία ήταν ο μόνος χώρος όπου διεξάγονταν όλες οι κοινωνικές τους σχέσεις και όπου οι λευκοί δεν μπορούσαν να τους βάλουν εμπόδια. Εκεί συναντούσαν τους φίλους τους, μάθαιναν τα νέα της κοινότητας τους, συναντούσαν τον μελλοντικό σύζυγο και αντάλλασσαν πληροφορίες για την εργασία τους ή έβρισκαν εργασία (DuBois, 1899:205). Κάτι ανάλογο συνέβαινε και στους Πολωνούς μετανάστες των Thomas and Znaniecki (1970) .

Στην περίπτωση των Πολωνών μεταναστών στην Αμερική, είναι φανερό ότι η κοινωνική ζωή τους στηρίζεται κατά αποκλειστικότητα στην εκκλησία. Οι Πολωνοί μετανάστες προσπαθούν να διαμορφώσουν στη νέα χώρα τις πρώτες σχέσεις και τις αξίες μιας νέας κοινωνικής ταυτότητας και να επαναδιοργανωθούν μέσα από την ανάπτυξη σωματείων, συλλόγων αλληλοβοήθειας, της ενορίας των Καθολικών και της Εκπαίδευσης (Ψημμένος,2018: 106). Η εκκλησία όμως είναι ο κατ' εξοχήν χώρος, ο οποίος στήριξε τις σχέσεις , τις αξίες, την εργασία, αλλά και τη ζωή στη νέα χώρα των Πολωνών μεταναστών. Η Κυριακάτικη λειτουργία δεν αποτελούσε για αυτούς μόνο την ικανοποίηση των θρησκευτικών συναισθημάτων τους, αλλά ήταν και το στήριγμα της κοινωνικοποίησης τους στην Αμερική, ο ηθικός έλεγχος της χώρας προέλευσης και το στήριγμα και η βοήθεια για τις παγίδες ή τις κακουχίες που η νέα χώρα παρουσίαζε.

Στη σημερινή κοινωνία, τα νέα πρότυπα εργασίας και οι προοπτικές ζωής, στην περίπτωση των ήδη χαμηλόμισθων και χαμηλού κοινωνικού κύρους ομάδων της

κοινωνίας , αφορούν την ανάπτυξη άτυπων⁴⁶, και πολλές φορές εκτός νόμου, μορφών προστασίας και ανθρώπινης αλληλεγγύης, με στόχο την ικανοποίηση των ατομικών και οικογενειακών αναγκών των ατόμων ή ομάδων αυτών μέσα σε μια άκρως καταναλωτική κοινωνία . Στην έρευνα των Ψημμένου- Σκαμνάκη αναφέρονται διάφορες άτυπες, μη νόμιμες διαδικασίες μέσω δικτύων ή πελατειακών σχέσεων προκειμένου να επιτύχουν τη πρόσβαση οι μετανάστες/στρίες στις κοινωνικές υπηρεσίες. Εργαζόμενος στο ΙΚΑ αναφέρει «...φέρνουν πλαστά χαρτιά από την Αλβανία. Μόνοι τους τα λένε. Λαδώνουν ότι έχουν γίνει....Μια κατάσταση εκεί δεν....» (από την έρευνα των Ψημμένου, Σκαμνάκη, 2008:322).

Στην περίπτωση όμως των μεταναστών/τριών τα πρότυπα και οι προοπτικές ζωής φαίνεται να συνδέονται όχι μονάχα με ένα γενικό κοινωνικό αποκλεισμό που έχουν σαν μετανάστες, σαν ξένοι αλλά και με το είδος της μεταναστευτικής διαδικασίας που ακολούθησαν (νόμιμα ή μη νόμιμα). Κυρίως όμως συνδέονται με την εργασία τους μέσα στη κοινωνία που βιώνουν (χαμηλού κύρους, κατώτερη, άτυπη), με τις ομάδες καταγωγής τους (εθνικότητα, χώρα προέλευσης) και τις ανάγκες που εξυπηρετούν στην εκάστοτε κοινωνία (κυρίως μέσω της εργασία τους, επαγγέλματα όπου οι γηγενείς απορρίπτον, χειρωνακτικές, βοηθητικές δουλειές με κατώτερο κύρος). Εργαζόμενος στο ΙΚΑ αναφέρεται σε διάκριση που αφορά τη χώρα προέλευσης:

«...Δεν λέω με τους μετανάστες γενικά. Λέω με τους Αλβανούς. Κάνω αυτό το διαχωρισμό. Σαφέστατα. Εντάξει; Με αυτούς αντιμετωπίζεις έναν κακό τρόπο συμπεριφοράς, μέχρι εγκληματικά εδώ μέσα και βεβαίως και έξω. Είναι αυτό το στυλ το θρασύ, το θα σε σπρώξουνε, στο λεωφορείο, στη δουλειά, τη κακοήθεια, την εγκληματικότητα τους...» (από την έρευνα των Ψημμένου, Σκαμνάκη, 2008: 334)

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες είναι ένα εργατικό δυναμικό, που στερείται τις περισσότερες φορές νομικού πλαισίου και κατά συνέπεια δεν στηρίζεται από συλλογικές μορφές αλληλεγγύης και προστασίας (συνδικάτα, σύλλογοι κλπ), σχεδόν ανύπαρκτο δηλαδή στην κοινωνία και στις

⁴⁶Οι εκτιμήσεις συμμετοχής των γυναικών στον άτυπο τομέα δεν είναι αξιόπιστες , καθώς πολλές εργαζόμενες γυναίκες ασχολούνται με τις οικιακές εργασίες, οι οποίες τείνουν να παραλείπονται από τις επίσημες καταγραφές και στατιστικές ,ενώ υποστηρίζεται ότι συνήθως συγκεντρώνονται σε χαμηλόμισθες εργασίες (BromleyandGerry, 1979/ Swaminathan, 2007 : 93)

κρατικές υπηρεσίες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο τα πρότυπα και οι προοπτικές ζωής, ανάλογα με τα οικονομικά και πολιτισμικά πρότυπα ένταξης και επαγγελματικής σταδιοδρομίας ακολουθούν μια πορεία αποκλεισμού και προνοιακής περιθωριοποίησης των μεταναστριών (welfare marginalization) (Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008:32-33).

Στα παραδείγματα που ακολουθούν από την έρευνα των Ψημμένου-Σκαμνάκη 2008 είναι φανερό το πόσο αποκλεισμένες και περιθωριοποιημένες είναι οι συνεντευξιαζόμενες μετανάστριες τόσο από υπηρεσίες και παροχές όσο και από την ίδια την ζωή :

« Με πήρανε στη δουλειά γιατί.....καμιά Ελληνίδα δεν πάει σε κατάκοιτο άνθρωπο...» Δώρα σ.192

«.....κάθε άτομο που παίρνει εργαζόμενο πρέπει να της βάζει ένσημα, να ασφαλίζει στο ΙΚΑ...λένε: θέλεις να έρθεις να δουλέψεις, εγώ δεν θα σου βάζω ένσημα, αν δεν θέλεις παίρνω μια άλλη που δεν έχει χαρτιά, δίνω μόνο το μισθό και δε με νοιάζει...»Ελβίρα σ.197

«...Δουλεύεις κλεισμένη 24 ώρες στο σπίτι, επειδή δεν έχω πάει για ψώνια ας πούμε, ή να πήγαινες βόλτα τη γιαγιά...Είσαι κλεισμένη και μπορείς να βγεις μόνο στην βεράντα.....» Οζάνα σ. 217

«Αν είχα βιβλιάριο θα ήταν καλύτερα. Μπορείς να πας να κοιτάξεις την υγεία... Αυτό με δυσκολεύει πολύ...» Γενοβέφα σ.257

«...Τα χρήματα. Επίσης στα νοσοκομεία σε αντιμετωπίζουν διαφορετικά. Αν ήμουν άντρας...Τον άντρα τον φοβούνται.....Είμουν έγκυος ο γιατρός δεν ερχόταν. Επειδή έπρεπε να έχω προσωπικό γιατρό.....» Ρουντίνα σ. 255

«...(Για τον Παιδικό Σταθμό)...θέλανε να έχω εγώ ένσημα, κάθε κυρία να δώσει υπεύθυνη δήλωση ότι δουλεύω, δεν το δώσανε τότε γιατί φοβηθήκανε... Και έτσι δεν μου το κρατήσανε» Λίντα σ.290

Επιπλέον οι μετανάστες/στριες δέχονται τον στιγματισμό και τον κοινωνικό αποκλεισμό⁴⁷ και έχουν λιγότερες πιθανότητες ακόμη και στην αγορά εργασίας σε

⁴⁷ Στην αρχαιότητα, για την περιγραφή υψώματος συμβολικών φραγμάτων στην ελεύθερη πρόσβαση των ανθρώπων με στόχο τη διατήρηση οικογενειακών προνομίων, χρησιμοποιείτο ο όρος «έρκος» στα αρχαία ελληνικά ή «herctum» στα λατινικά (De Coulanges 1830/2006). Για τον Weber (1978) και αργότερα για τον W.E.B. duBois (1999 [1920]) η «κοινωνική κλειστότητα» (social closure) ξεκινά από την ταξική και

σχέση με τους ντόπιους (Morris, 1994: 147, Gans, 1995). Δουλεύουν στις χειρότερες δουλειές προκειμένου να επιβιώσουν (σχεδόν όλοι από τους μη νόμιμους μετανάστες, αλλά και πολλοί από τους νόμιμους), επειδή οι δουλειές αυτές είναι καλύτερες από οποιαδήποτε εργασία μπορούν να βρουν στη χώρα προέλευσης (Morris, 1994: 136).

Παρ' όλα αυτά δεν μπορούμε να τους κατατάξουμε στην κατώτερη τάξη (underclass)⁴⁸ σύμφωνα με την ανεργία, γιατί δεν είναι άνεργοι αλλά δουλεύουν, απλώς δουλεύουν σε δουλειές που οι ντόπιοι απορρίπτουν, γιατί είναι εργασίες χαμηλού κύρους, οι οποίες είναι υποτιμημένες. Ο J. Westergaard παρατήρησε ότι υπάρχουν τρεις διαφορετικές έννοιες που αποδίδονται στην underclass: η ηθική διαφθορά των φτωχών, η outcast poverty (η περιθωριοποιημένη φτώχεια) και μια λιγότερο σαφή ρητορική απόδοση: *«Το κοινό που έχουν και οι τρεις είναι, πρώτα από όλα, το δεδομένο της πρόσφατης εμφάνισης μιας σημαντικής μειοψηφίας του πληθυσμού που είναι παγιδευμένη, έξω και κάτω από “την κοινωνία εν γένει”, είτε λόγω πολιτισμικής παρακμής είτε λόγω οικονομικής αποστέρησης. Άλλο κοινό που έχουν είναι το συμπέρασμα, που είτε εκφράζεται είτε υπονοείται, ότι το χάσμα μεταξύ της underclass και του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού θα αποτελεί όλο και περισσότερο την πιο ξεκάθαρη αλλά και προκλητική γραμμή κοινωνικών διακρίσεων, σε αντίθεση με τις παλιότερες ταξικές διακρίσεις που τώρα τείνουν να εκλείβουν»* (Westergaard 1992:576, Levitas, 2004:203).

Είναι βασικό ότι στη λειτουργία του Κράτους Πρόνοιας εντοπίζονται διακρίσεις σε βάρος των γυναικών, τόσο ως προς τις παροχές όσο και ως προς τις

ομαδική κατοχύρωση προνομίων και αφορά τη διαδικασία διανομής προνομίων και εξασφάλιση της συνέχειας αυτών (Weber, (1978), «Economy and society», Bill Jordan, (1996), « Theory of Poverty and Social Exclusion»). Συνεπώς, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί «ένα φαινόμενο μη στατικό, διαπραγματεύσιμο, αποτέλεσμα μη ορθολογικών αξιών και σχέσεων και απόλυτα αρνητικό, εφόσον σπρώχνει στη διαμόρφωση κοινωνικών στρωμάτων και κοινωνικών ταυτοτήτων υποτέλειας» (Ψημμένος 2013: 35).

⁴⁸Ο Σκαμνάκης (2006) αναφέρει ότι η χρήση του όρου «underclass» αφορά μια κοινωνική κατηγορία, η οποία δεν βρίσκεται σε πλήρη σύνδεση με το σύνολο, είναι αρνητικά φορτισμένη και περιγράφει κατ' αρχήν ένα χώρο που λειτουργεί ως πόλος κοινωνικής παθογένειας. Αυτός είναι ο πληθυσμός που βρίσκεται σε εξάρτηση με τις παροχές κοινωνικής πρόνοιας και ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, μόνο μέσω των παροχών αυτών. Η απροθυμία του συγκεκριμένου πληθυσμού να κινητοποιηθεί και να αποδεσμευτεί από αυτή την εξάρτηση είναι και ο κύριος λόγος της κατάστασης απομόνωσης που βιώνει (Σκαμνάκης, 2006 : 61).

προστατευτικές διατάξεις που θεσπίστηκαν για τις γυναίκες ως υποδεέστεροι πολίτες, που χρειάζονται προστασία.

Από τη μια δηλαδή βοηθά στην έξοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, συμβάλλοντας στη διατήρηση των γυναικών ως φορέων αναπαραγωγής και από την άλλη διατηρεί ένα τμήμα του εργατικού δυναμικού, κυρίως τις έγγαμες γυναίκες εκτός αγοράς εργασίας εξαρτημένες από το σύζυγο ή τον πατέρα. Από τη μια στηρίζει ατομικά μεγάλες ομάδες γυναικών βελτιώνοντας βραχυπρόθεσμα την καθημερινή τους ζωή (προσφέροντας κέντρα κακοποιημένων γυναικών, κέντρα συμβουλευτικής, ομάδες αυτοβοήθειας, παροχή φροντίδας στα παιδιά με συλλογικό τρόπο κ.λ.π.) και από την άλλη ενισχύει μακροπρόθεσμα τα κοινωνικά πρότυπα φύλου, αφού θεσμοποιεί τους έμφυλους κοινωνικούς διαχωρισμούς (στις γυναίκες υπάρχουν άνισα εργασιακά δικαιώματα, άνισες αμοιβές, συντάξεις, κ.λ.π., ενώ η φροντίδα και η οικιακή εργασία με ένα στερεοτυπικό τρόπο πάντα, παραμένουν γένους θηλυκού). Με αυτό τον τρόπο αν και δίνει ευκαιρίες στη γυναίκα να βγει στην αγορά εργασίας, προσφέροντας της και κάποιες μορφές κοινωνικής προστασίας, ταυτόχρονα εμπεδώνει την έμφυλη κοινωνία, αφού αναπαράγει και συχνά επιτείνει τον καταμερισμό εργασίας κατά φύλο και τις ιεραρχίες του φύλου στον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο (Στρατηγάκη, 2018:422-432).

Είναι καλό όμως να θυμάται κάποιος ότι ακόμη και αν οι γυναίκες, οι εθνικές μειονότητες ή τα άτομα με ειδικές ανάγκες επιτύχουν ίσες ευκαιρίες μέσα από την αγορά εργασίας, παραμένει το ζήτημα ότι η « ενσωμάτωση» αυτή, σημαίνει τη συμμετοχή σε μια καπιταλιστική οικονομία, που καθοδηγείται από το κέρδος και βασιίζεται στην εκμετάλλευση. Ο αποκλεισμός των μεταναστών από τα δικαιώματα για επιδόματα, είναι η ενσωμάτωση τους ως μιας ευέλικτης δεξαμενής χαμηλά αμειβομένων εργαζομένων. Ο καθολικός αποκλεισμός των «οικονομικών μεταναστών» είναι η ενσωμάτωση τους σε μια παγκόσμια οικονομία όπου οι «πάνω» εκμεταλλεύονται τους «κάτω» (Levitas, 2004:222).

Έτσι, στις τελευταίες έρευνες (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008) φαίνεται ότι η κοινωνική πολιτική αδυνατεί να εντάξει στις ομάδες δικαιούχων τις μετανάστριες⁴⁹. Αντίθετα μάλιστα, φαίνεται να αναπαράγει το διαχωρισμό των πολιτικών και να μην

⁴⁹ Συνήθως αυτό συμβαίνει σε καθεστώτα όπου οι παροχές συνδέονται με το θεσμό της ασφάλισης.

ανταποκρίνεται στην κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστευτικών ομάδων (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008: 40). Η σύγχρονη οικιακή εργασία των μεταναστριών φαίνεται να πλήττεται από διάφορες παραμέτρους και κοινωνικές συνθήκες που οδηγούν τις μετανάστριες στον κοινωνικό αποκλεισμό και την *προνοιακή περιθωριοποίηση*⁵⁰ (Πίνακας 1).

⁵⁰ Ο όρος «προνοιακή περιθωριοποίηση» αναφέρεται στην απομάκρυνση των μεταναστριών από τις κοινωνικές υπηρεσίες και τις παροχές που διαθέτουν, στην αποκοπή τους και στη μη δυνατότητα πρόσβασης στην κοινωνική προστασία (βλ. Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008). Με άλλα λόγια, η προνοιακή περιθωριοποίηση θεωρείται ως μια διαδικασία που ξεκινά από την κοινωνική στρωμάτωση και τελειώνει με την διαμόρφωση διαφορετικών κανόνων, αξιών, εργασίας σχετικά με τις κοινωνικές σχέσεις και τις προνοιακές στρατηγικές (Psimmenos, 2007:10-11).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Μελέτη	Μορφή Αποκλεισμού	Λόγοι Αποκλεισμού
P. Townsend (1970) – The Concept of Poverty	-Οικονομική περιθωριοποίηση -Δομικές ανισότητες	-Ανεργία, Εισόδημα
B. Jordan (1996) – Paupers: The making of the new claiming class	-Περιθωριοποίηση άπορων πολιτών (paupers – claiming Class) -Status-Διασάλευση statusσε περιόδους κρίσης	-Εξάρτηση από κοινωνική πρόνοια -Νέες ομάδες ταξινόμησης Elit-κατώτερη τάξη
O. Lewis (1969) - Culture of Poverty	-Πολιτισμική περιθωριοποίηση -Αναπαραγωγή προσδοκιών	-Πολιτισμικές, συνήθειες της φτώχειας
I. Ψημμένος και Χρ. Σκαμνάκης (2008) – Οικιακή εργασία των μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία	-Προνοιακή περιθωριοποίηση -Διάφορα είδη περιθωριοποίησης -Επαφή με κοινωνικές υπηρεσίες -Χαμηλές προσδοκίες	-Εργασιακή κουλτούρα. -Ενταξη σε ένα σύστημα καταμερισμού της εργασίας και σε -Επαγγέλματα που -αναπαράγουν φυλετικές, έμφυλες και ταξικές στρωματώσεις και -πρότυπα προσδοκιών

Πηγές: P. Townsend (1970), B.Jordan(1996), O. Lews(1969), Ψημμένος-Σκαμνάκης(2008).

Βασικοί παράγοντες περιθωριοποίησης και αποκλεισμού⁵¹ των μεταναστών/στριών όπως φαίνεται και στον πίνακα 1 είναι: η ανεργία, η φτώχεια, η περιθωριοποίηση της κουλτούρας, ο νέος καταμερισμός της εργασίας στη κοινωνία, οι χαμηλές προσδοκίες λόγω απογοήτευσης και η άνιση κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου. Επίσης σημαντικός παράγοντας είναι η κατώτερη τάξη που μπορεί να ανήκει το άτομο, καθώς και οι ανισότητες που προκύπτουν λόγω των έμφυλων διακρίσεων που συνήθως έχουν να υποστούν.

Οι μετανάστριες ωθούνται στο χαρακτηριστικά, παραδοσιακό επάγγελμα της οικιακής εργασίας, σαν προέκταση της θηλυκής τους φύσης, μέσα από άτυπες και άνισες πρακτικές, τονίζοντας την αδυναμία τους λόγω φύλου και μεταφέροντας την φροντίδα από το οικογενειακό νοικοκυριό στην απασχόληση έξω από το σπίτι. Εκεί εδραιώνεται η ανισότητα τους και η περιθωριοποίησή τους μέσα από ένα κλίμα πατρωνίας, με στοιχεία εξάρτησης, εκμετάλλευσης και υποταγής. (Ξυπολυτάς, 2013) Ταυτόχρονα ζώντας τη φτώχεια μέσα από μια περιθωριοποιημένη εργασία δίχως δικαιώματα και προνόμια, αντιμετωπίζουν προβλήματα πρόσβασης και αποκλεισμού από κάθε είδους υπηρεσία, αλλά και από κάθε άλλο δικαίωμα στη κοινωνία.

Ο Townsend (2004) σταθερά υποστηρίζει ότι βασικός παράγοντας ανισότητας και αποκλεισμού είναι το πρόβλημα της φτώχειας, για το οποίο πρέπει να αναπτυχθούν νέες πολιτικές, να εκτιμηθούν οι δυνατότητες που προσφέρουν και να

⁵¹Κατά κύριο λόγο ο αποκλεισμός των μεταναστριών από τις κοινωνικές υπηρεσίες βασίζεται σε διάφορες κοινωνικές ανισότητες, οι οποίες εξετάζονται από διαφορετικές απόψεις ανάλογα με την προβληματική που αναπτύσσεται για να εξηγηθεί η κοινωνική πραγματικότητα. Για παράδειγμα ο Beteille διακρίνει δύο πλευρές: α) την πλευρά της *κατανομής* (αφορά: εισοδήματα, πλούτο, δύναμη, επάγγελμα, εκπαίδευση) και β) την πλευρά της *σχετικότητας* (όπου αναφέρεται στους τρόπους που τα άτομα διαφοροποιούνται από τα κριτήρια-παράγοντες του προηγούμενου) (Beteille, 1974:13).

Ο Runciman διακρίνει: α) την οικονομική ανισότητα, δηλαδή άνιση κατανομή του εισοδήματος και του πλούτου στα άτομα μιας κοινωνίας και β) την κοινωνική ανισότητα που εκφράζει τις διαφορές σε κοινωνικά χαρακτηριστικά και σε τρόπους ζωής και γ) την πολιτική ανισότητα που δηλώνει διαφορετική κατανομή πολιτικής και κοινωνικής δύναμης. Αναφέρεται δηλαδή στις τάξεις, στο status και στη δύναμη/εξουσία. (Runciman, 1974:46).

Υπάρχει επίσης μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ της εργατικής τάξης μεταναστών/στριών και γηγενή πληθυσμού. Με άλλα λόγια, η εργατική τάξη χωρίζεται σε δύο στρώματα: τους ντόπιους εργάτες και στους μετανάστες ως προς: α) *το είδος της εργασίας* (χαμηλού κύρους επαγγέλματα που μόνο οι μετανάστες πηγαίνουν και εργάζονται), β) *τις συνθήκες εργασίας* (ανθυγιεινές και επικίνδυνες), γ) *την αμοιβή* (κακοπληρωμένες εργασίες, δίχως ασφαλιστική κάλυψη (Κασιμάτη, 2001:28).

επιδιωχθεί η αποτελεσματική εφαρμογή τους. Πιστεύει ότι πρέπει να βρεθεί μια γραμμή φτώχειας που να μπορεί να εφαρμοστεί διεθνώς, που να καθορίζει ένα κατώτερο όριο εισοδήματος, ώστε τα μέλη των νοικοκυριών να ξεπερνούν την υλική και κοινωνική αποστέρηση⁵² (Townsend,2004:129). Υιοθετεί έναν πολυδιάστατο ορισμό βασισμένος στην σχετική αποστέρηση, όπου εννοεί την απουσία ή την ανεπάρκεια ως προς τις διατροφικές συνήθειες, τις χαρές της ζωής, τα πρότυπα, τις υπηρεσίες, και τις δραστηριότητες που είναι κοινές ή συνηθισμένες στην κοινωνία (Townsend, 1979: 915).

Στο πλαίσιο μιας πολυδιάστατης εκτίμησης της φτώχειας έχει προταθεί ο δείκτης «φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού» που επιχειρεί να συνδυάσει στοιχεία της φτώχειας, της αποστέρησης και του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας. Εκείνο όμως που είναι πολύ σημαντικό είναι ότι για να κατανοηθεί καλύτερα η ανισότητα πρέπει πάντα να υπάρχει η σύγκριση με κάποιον άλλον και να ληφθεί υπ' όψη ότι πάντα στην οικονομική ανισότητα εμπλέκονται αναπόφευκτα αξιολογικές κρίσεις και εκτιμήσεις σχετικά με τη συγκεκριμένη κατανομή πόρων(Παπαθεοδώρου,2018:647 228,630).

Η παράμετρος της φτώχειας συζητήθηκε πολύ για τη συμμετοχή της στην ανισότητα και τη στέρηση ίσων ευκαιριών από την κρατική πρόνοια. Για τον Gans, η φτώχεια δεν είναι τίποτε άλλο παρά απλή έλλειψη χρημάτων που δυσχεραίνει όμως την κατάσταση των φτωχών ανθρώπων. Αυτό έχει σαν συνέπεια τη δυσκολία πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες και τον στιγματισμό τους από την τοπική κοινωνία (Gans, 1995:2-8). Ο στιγματισμός αυτός όμως που προσδίδουν στους φτωχούς ως αναξιοπαθόντες τους κάνει να αποκλείονται από την οικονομία και τις θέσεις εργασίας. Επειδή η Αμερικανική κοινωνία θεωρούσε υπεύθυνα τα άτομα για το πρόβλημα της φτώχειας που αντιμετώπιζαν, κατά κάποιο τρόπο κήρυξε τον πόλεμο στους φτωχούς με τη στέρηση των ευκαιριών για αξιοπρεπή δουλειά, για πρόσβαση

⁵² Σαν αποστέρηση ορίζεται αν το άτομο ζει σε νοικοκυριό που αδυνατεί να ικανοποιήσει τουλάχιστον 3 από τις 9 βασικές ανάγκες και ακραία αποστέρηση όταν αδυνατεί να ικανοποιήσει τουλάχιστον 4 (πληρωμή παγίων λογαριασμών χωρίς δυσκολία, αντιμετώπιση εκτάκτων οικονομικών αναγκών, κατάλληλη διατροφή – κρέας ή ψάρι κάθε δεύτερη μέρα – εξασφάλιση επαρκούς θέρμανσης, 1 εβδομάδα διακοπές το χρόνο// τηλέφωνο, πλυντήριο ρούχων, έγχρωμη τηλεόραση, I.X. επιβατικό αυτοκίνητο) Παπαθεοδώρου, 2018:647.

στην εκπαίδευση, το δικαίωμα στη στέγαση και γενικά την ικανοποίηση διαφόρων αναγκών τους.

Με αυτόν τον τρόπο μετάθεσης των ευθυνών στα άτομα, η καπιταλιστική κοινωνία υιοθετεί μέτρα αντιμετώπισης του προβλήματος της φτώχειας όχι τόσο για την εξάλειψη των οικονομικών και πολιτικών ανισοτήτων, αλλά των πολιτισμικών συνηθειών και αξιών που οδηγούν στη διαιώνιση του κοινωνικού αποκλεισμού.

Ο στόχος της κοινωνικής προστασίας δεν φαίνεται να είναι μόνο η μεταρρύθμιση της κοινωνίας αλλά κυρίως η ηθική και πολιτισμική ένταξη όσων ατόμων βρίσκονται στο περιθώριο (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008:63).

Αναφερόμενοι και στην κουλτούρα της φτώχειας που έχει αναδειχθεί μέσα από τις μελέτες της Σχολής του Σικάγο πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο από τον Oscar Lewis αλλά και από τις μελέτες άλλων σύγχρονων ερευνητών (Levitas,1998/ Morris 1994), έμμεσα επιστρέφουμε στην ηθική πρόνοια του 19^{ου} αιώνα για να καταλήξουμε ότι:

α) η απασχόληση είναι ο βασικότερος παράγοντας ένταξης στην κοινωνία, ανεξάρτητα των συνθηκών εργασίας, της εθνικής και κατά φύλο κατανομής και της εργασιακής κουλτούρας που απορρέει από αυτήν,

β) επανέρχεται η ανεπάρκεια της κρατικής πρόνοιας της μεταπολεμικής περιόδου με την ανάπτυξη των ιδιωτικών και εθελοντικών οργανισμών (Welshman, 2006:193).

Κάνοντας όμως μια ανασκόπηση στην εποχή του 1980, ανακαλύπτουμε ότι εκείνο που κυριαρχεί στη μεταναστευτική πολιτική είναι να δημιουργήσει προϋποθέσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη ενός γυναικείου δυναμικού με μηδαμινές πιθανότητες εύρεσης εργασίας και διαβίωσης εκτός της παραοικονομίας ή εκτός των ορίων της φτώχειας (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008: 64).

Για μια αρκετά μεγάλη χρονική περίοδο η *πολιτισμική περιθωριοποίηση* του Oscar Lewis (1969) λόγω πολιτισμικών ή άλλων συνηθειών, η *οικονομική περιθωριοποίηση* του Townsend (1970) λόγω ανεργίας ή εισοδήματος και η *περιθωριοποίηση των πολιτών* λόγω εξάρτησής τους από την κρατική πρόνοια του Jordan (1996), μας έδιναν σταθερές παραμέτρους αποκλεισμού από τις κοινωνικές υπηρεσίες. Επίσης, οι κοινωνιολογικές αναφορές (π.χ. DuBois και Max Weber) για

τον κοινωνικό αποκλεισμό λόγω του ότι οι πολίτες εντάσσονται στα κυρίαρχα οικονομικά και πολιτισμικά πλαίσια της κοινωνίας, μας βοηθούσαν να κατανοήσουμε τις διακρίσεις που συνέτειναν στον αποκλεισμό κάποιων ομάδων από τα δικαιώματα και τις κρατικές παροχές.

Ο Weber προσδιόρισε τον αποκλεισμό ως μια μορφή κοινωνικής περιχαράκωσης (social closure) Parkin 1971. Επίσης θεώρησε ότι η αποκλείουσα περιχαράκωση (exclusionary closure) συνιστά προσπάθεια μιας ομάδας να εξασφαλίσει για τον εαυτό της μια προνομιούχα θέση σε βάρος μιας άλλης ομάδας, μέσω μιας διαδικασίας καθυπόταξης. Για άλλους (Tourain,1991) ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε μια διαφορετική γεωμετρική τοποθέτηση : «Εντός» ή «Εκτός» της περιφέρειας ενός κύκλου (Burchardt,Grand, Piachaud, 2006 :41-44).

Η σύγχρονη οικιακή εργασία φαίνεται να περιθωριοποιείται όχι μόνο από τους προαναφερόμενους παράγοντες αλλά λόγω της ένταξής της σε ένα σύστημα καταμερισμού της εργασίας και σε επαγγέλματα που αναπαράγουν φυλετικές, έμφυλες και ταξικές στρωματώσεις και πρότυπα προσδοκιών (Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008: 26-27).

Στη βιβλιογραφία, οι δείκτες που χρησιμοποιούνται για να μελετηθεί η πρόσβαση αφορούν την οικονομική, γεωγραφική και πολιτισμική διάσταση του προβλήματος (Townsend,Davidson 1982/1992).

Αντίστοιχα η πρόσβαση αναλύεται σε τρεις τομείς: στον **οικονομικό**, στο **γεωγραφικό** και στον **πολιτισμικό** τομέα πρόσβασης⁵³. Η **οικονομική** πρόσβαση συνδέεται συνήθως (Black Report and Health Divide, 1982 και 1992) με την ισότιμη διάθεση αγαθών, ανεξάρτητα της οικονομικής δυνατότητας του ατόμου, βάσει αναγκών και όχι κόστους ή παραγωγικότητας του φορέα και ανταποδοτικότητας του.

Η **γεωγραφική** πρόσβαση συνήθως συνδέεται με την ισότιμη διανομή των αγαθών σε διαφορετικές περιοχές, ιδιαίτερα όμως στην περίπτωση των οικιακών

⁵³ Σύμφωνα με τους Smith, Marx και Marshal οι βασικές ανάγκες ενός ατόμου μπορούν να προσδιορισθούν μόνο σε συνάρτηση με τις υλικές συνθήκες της εκάστοτε κοινωνία στο οποίο το άτομο ζει. Ο Sen (1981) αναφέρει ότι «φτώχεια δεν είναι μόνο η κατάσταση του να είναι κάποιος σχετικά φτωχότερος από άλλους στην κοινωνία αλλά είναι η κατάσταση της έλλειψης βασικών ευκαιριών για ένα υλικό «ευ ζην» (Τσακλόγλου 1990). Δεν μετράει δηλαδή τόσο η «σύγκριση» όσο η «στέρηση» αυτή καθ' αυτή.

εργατριών, έχει σχέση και με τη δυνατότητα διακίνησης, προσφυγής των αιτούντων και συνεχούς παρακολούθησης και συμμετοχής στις γραφειοκρατικές διαδικασίες, που απαιτούνται για την παροχή υπηρεσιών. Η κατανομή των κοινωνικών υπηρεσιών στο χώρο, ο αριθμός ή το πλήθος που καταλαμβάνουν στη κάθε κοινότητα, η απόσταση από τον τόπο διαμονής, η γνώση για την ύπαρξη τους, έχει σημασία τόσο για τις πιθανότητες πρόσβασης και την παραλαβή παροχών από αυτές, όσο και για τη μείωση εμποδίων και δυσκολιών που προκύπτουν λόγω μετακίνησης παρακολούθησης και ενημέρωσης των προσφερόμενων παροχών.

Η **πολιτισμική** πρόσβαση αναφέρεται στον τρόπο ζωής στη χώρα υποδοχής και στη σχέση ανάμεσα στους αιτούντες ή χρήστες και τους υπαλλήλους των υπηρεσιών, και κατά πόσο οι διαφορές σε φύλο, καταγωγή, εθνικότητα δημιουργούν εμπόδια στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008: 21). Εδώ αναλύονται αξιακά συστήματα, προκαταλήψεις ή στερεότυπα τρόποι ζωής και προσδοκίες που εν δυνάμει μπορεί να θέτουν φραγμούς στην πρόσβαση σε αγαθά και κοινωνικές υπηρεσίες, ή να δημιουργούν διακρίσεις ή ανισότητες, που συντηρούνται από προσωπικές απόψεις και συμπεριφορές που ενισχύονται από ιδεολογίες επιβεβλημένες κάποιων κυριάρχων ομάδων (Payne, 2000: 428-431)

Οι διοικητικοί υπάλληλοι που στελεχώνουν τις κοινωνικές υπηρεσίες κουβαλούν οι ίδιοι προκαταλήψεις και στερεότυπες αντιλήψεις – χωρίς απαραίτητα να γίνονται αντιληπτοί από τους φορείς τους – μ' αποτέλεσμα να επηρεάζεται η συμπεριφορά τους και η στάση τους απέναντι σε μία ίση αντιμετώπιση όλων των χρηστών. (Ψημμένος – Σκαμνάκης 2008: 387).

Η άτυπη διακριτική πολιτική των υπαλλήλων απέναντι στους μετανάστες κατηγοριοποιεί το μεταναστευτικό δυναμικό με βάση εθνικά χαρακτηριστικά και απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Σ' όλη αυτή τη διαδικασία, στο «ρατσισμό» των διοικητικών υπαλλήλων σημαντικότατο ρόλο για την αντιμετώπιση του μετανάστη/μετανάστρια έχει: α) η εμφάνιση του μετανάστη (ενδυμασία), β) η εγκράτεια-ευγένεια- υπακοή προς την αρχή (Διοικητικούς Υπαλλήλους) και γ) η κατανόηση της σχέσης του ξένου (κατανόηση δηλαδή της μειονεκτικής θέσης του) (Ψημμένος, 2000: 83).

Μέσα από τις περισσότερες μελέτες, η μετανάστευση κυρίως ερμηνεύεται αναλύοντας πάντα τον οικονομικό παράγοντα, που είναι και ο βασικός παράγοντας σ' αυτή τη μετακίνηση των ατόμων, παραλείποντας όμως σχεδόν πάντα τα πολιτισμικά στοιχεία της οικονομίας (συνήθειες, τρόπος ζωής, αντιλήψεις). Είναι σημαντικό το ότι το πολιτισμικό πλαίσιο επηρεάζει και διαμορφώνει την ατομική σκέψη και δράση των μεταναστριών (διακρίσεις, προσωπικές απόψεις, κυρίαρχες ιδεολογίες) (Payne, 2000: 428 – 431).

Η ζωή στη νέα χώρα διαμορφώνεται από τις πολιτισμικές αξίες και αντιλήψεις που ήδη κουβαλούν μαζί τους καθώς και από αυτές που βρίσκουν στο νέο τόπο διαμονής τους, ενώ οι σχέσεις τους με τους φορείς κοινωνικής προστασίας διαμορφώνονται σύμφωνα με τις στερεότυπες αντιλήψεις, αλλά και τον τρόπο που η εκάστοτε κρατικοί υπάλληλοι χειρίζονται τους νόμους. Αρχικά τα πολιτισμικά στοιχεία των μεταναστών θα τ' αναζητήσουμε από τον τόπο προέλευσης τους, γιατί εκεί συγκροτήθηκαν ιστορικά κι όχι στον τόπο που εγκαταστάθηκαν, στις μεγαλουπόλεις ή στις φτωχογειτονιές τους. Τα πολιτισμικά στοιχεία τους στην πραγματικότητα είναι οι ανάγκες που προκύπτουν και οι τρόποι που ανακαλύπτονται για την αντιμετώπιση καταστάσεων, πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες, γεγονότων, συνθηκών στη νέα χώρα μετάβασης (Πιζάνιας, 1993: 121).

Το ότι οι πολιτισμικοί παράγοντες δημιουργούν διακρίσεις και ανισότητες είναι φανερό και από μια σειρά ερευνών, όπου το φύλο, η τάξη και η εθνικότητα είναι παράγοντες που δυσχεραίνουν την πρόσβαση και οδηγούν στον αποκλεισμό των παροχών του ατόμου (Πίνακας 2).

**ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΜΟΡΦΕΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΥΓΕΙΑΣ
(Townsend&Davidson 1982/1992)**

Μορφή πρόσβασης	Χαρακτηριστικά πρόσβασης
Οικονομική	Ισότιμη διάθεση αγαθών, ανεξάρτητα της οικονομικής δυνατότητας του ατόμου.
Γεωγραφική	Γεωγραφική κατανομή κοινωνικών υπηρεσιών με ισότιμη διανομή αγαθών
Πολιτισμική	Τρόπος ζωής μεταναστών και σχέση ανάμεσα στους χρήστες και τους υπαλλήλους των υπηρεσιών / φύλο, καταγωγή, εθνικότητα

Θεωρείται ότι βασικός παράγοντας ανισότητας για την πρόσβαση των μεταναστριών και την χρήση της κοινωνικής πρόνοιας είναι η εργασιακή ιδιότητα, ως επάγγελμα και ως μορφή απασχόλησης (Black Report και Health Divide, 1992: 263). Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες, λόγω του επαγγέλματός τους, βιώνουν δυσκολίες πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες, ανισότητα και περιθωριοποίηση.

Σύμφωνα με την έκθεση του ΟΗΕ, οι μετανάστριες έχουν ανάγκη από κοινωνική προστασία, από μεγαλύτερη φροντίδα και ενδιαφέρον των κρατικών φορέων, εφαρμογή των κεκτημένων δικαιωμάτων ανεξαρτήτως ως άτομα και ως εργαζόμενοι αλλά και από καλύτερες συνθήκες εργασίας που δεν τους διαχωρίζει από οποιονδήποτε εργαζόμενο καθώς και από την συμπαράσταση διαφόρων δικτύων που τους παρέχουν στήριξη και βοήθεια (Avato, Koettl, Sabates-Wheeler 2008).

Μέσα από μελέτες όπως το Black Report στη Μεγάλη Βρετανία φαίνεται ότι δεν καταγράφονται τα προβλήματα των μεταναστών ιδιαίτερα στην υγεία, δεν

αναπτύσσεται κοινωνική πολιτική πρόληψης, ούτε στρατηγικές αντιμετώπισής τους (Black Report, 1982 και Health Divide, 1992).

Συγκεκριμένα, από διεθνείς μελέτες προκύπτει ότι σε φτωχές περιοχές υπήρχε μικρότερη πρόσβαση στις υπηρεσίες ψυχικής υγείας (Chow, 2003). Ότι τα παιδιά των οικογενειών που δεν είχαν την υπηκοότητα είχαν χαμηλή πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και η υγεία τους ήταν λιγότερη καλή (Huang, 2006) και ότι τα άτομα που είχαν μεγαλύτερο βαθμό πρόληψης ήταν γυναίκες (Solis, 1990). Επίσης πολλά παιδιά μεταναστών στις ΗΠΑ δεν είχαν αρκετή πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και παιδείας. Οι δεξιότητες τους στα νηπιαγωγεία και οι επιδόσεις τους στο τέλος της τρίτης τάξης αποτελούν σημαντικούς δείκτες για τις προοπτικές τους στη μελλοντική τους ζωή. Ενώ η συμμετοχή τους σε διάφορα προγράμματα εκπαίδευσης έχει ελάχιστες πιθανότητες (Takanishi, 2004).

Στους κρατικούς φορείς όπως και στους μετανάστες, είναι γνωστό επίσης ότι οι μετακινήσεις προϋποθέτουν την ύπαρξη ανισοτήτων. Οι ανισότητες αυτές αποτελούν το χαρακτηριστικό γνώρισμα της ταξικής ανάλυσης και της κοινωνικής στρωμάτωσης. Για τις χώρες που δέχτηκαν μετανάστες ο χαρακτήρας των κοινωνιών τους είχε υποστεί μεγάλες αλλαγές, όσο και για τα μετακινούμενα άτομα, τα οποία μέσα από τις αλλαγές αυτές στη ζωή τους προς τα «κάτω» είχαν να υποστούν διακρίσεις και ανισότητες. Άλλαξε γενικά ο χαρακτήρας των κοινωνιών με την είσοδο των ξένων, που απασχολούνται σε χαμηλού κύρους εργασίες και διαιρέθηκε η εργατική τάξη, όπου σύμφωνα με τους Castles and Kosack δημιουργήθηκαν δυο στρώματα: των ντόπιων προνομιούχων εργατών και των μεταναστών. Το ντόπιο στρώμα με το αίσθημα υπεροχής ανέβηκε βαθμίδα και δεν βρίσκεται στο τελευταίο σκαλοπάτι ενώ οι μετανάστες αντιμετωπίστηκαν ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας (Κασιμάτη, 2001:24,36).

Οι κυριότερες διακρίσεις που αντιμετωπίζουν με την εγκατάστασή τους στη χώρα υποδοχής απεικονίζονται στον πίνακα 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΒΑΣΕΙ ΤΑΞΗΣ, ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑΣ

Κυριότερες Διακρίσεις για τις Γυναίκες	<ul style="list-style-type: none">- Ήρθαν με οικογενειακή επανένωση- Είναι συνδεδεμένες με τον σύζυγο (βίζα)- Εργάζεται σε άτυπη εργασία- Απασχόληση στην οικιακή εργασία, ή είναι στη πορνεία
Κυριότερες διακρίσεις για τους άνδρες	<ul style="list-style-type: none">- Απασχόληση σε ανειδίκευτες εργασίας- Διακρίσεις λόγω εθνικότητας

Πηγές: Κασμάτη 2001, Ψημμένος – Σκαμνάκης 2008, Στρατηγάκη 2018

Οι περισσότερες γυναίκες ήρθαν για οικογενειακή επανένωση αφού ήδη οι άνδρες τους βρίσκονταν στη χώρα υποδοχής. Διατηρούν λοιπόν τόσο την εξάρτηση από τον σύζυγο για την ύπαρξη των νομιμοποιητικών εγγράφων (βίζα, άδεια παραμονής), όσο και από τον εργοδότη της στον οποίο μπορεί να προσφέρει άτυπα τις υπηρεσίες της. Η άτυπη αυτή μορφή εργασίας, χωρίς κανένα εργασιακό δικαίωμα στον εργαζόμενο παρά μόνο άνισες συνθήκες εργασίας εστιάζεται κατά κύριο λόγο σε προσφορά οικιακή φροντίδας και γενικά υπηρεσίες οικιακής εργασίας. Έτσι δημιουργείται έναν κατώτερο εργατικό δυναμικό, δίχως δικαιώματα και απαιτήσεις, το οποίο αποκτά νέα τάξη και απασχόληση μέσα από τις ανάγκες μετακίνησης του. Συγχρόνως, ταυτοποιείται σε ένα επάγγελμα αντιπροσωπευτικό της γυναικείας ιδιότητας και καθορίζεται ως ταυτόσημο τη μετανάστριας εργάτριας. Ο αποκλεισμός της από διάφορους άλλους τομείς εργασίας λόγω φύλου ή εθνικότητας την σπρώχνει μακριά από την αμειβόμενη εργασία και την «κοινωνική ενσωμάτωση», αφού η ίδια η εργασία είναι ένα είδος κοινωνικής ασχολίας, όπου τα χρήματα που της προσφέρει είναι ένα απαραίτητο διαβατήριο για όλες σχεδόν τις μορφές κοινωνικής συμμετοχής, απομακρύνοντας ταυτόχρονα και από τον κοινωνικό αποκλεισμό (Levitas, 2004:221).

Δεν είναι τυχαίο σύμφωνα με τον Janoski (1990) ότι διάφορα θέματα που σχετίζονται με την αγορά εργασίας όπως απασχόληση, διανομή εισοδήματος, πολιτικές μισθών, κατάρτιση και κοινωνική ασφάλιση να περιλαμβάνονται στη κοινωνική πολιτική των Γερμανών κοινωνικών επιστημόνων ως απόρροια βασικών παραγόντων. Τέτοιοι παράγοντες είναι τα κοινωνικά δικαιώματα, τα δικαιώματα συμμετοχής ή η ενιαία αντιμετώπιση της εργατικής τάξης από το κράτος. Σε αντίθεση με τους Αγγλοσάξονες, όπου παραδοσιακά υποστηρίζουν την ταύτιση του μακροχρόνια άνεργου με τον φτωχό, και κατά συνέπεια στην κοινωνική πολιτική της χώρας τους υπάρχουν θέματα όπως η φτώχεια, η θέση των κοινωνικών και φυλετικών μειονοτήτων, το αστικό περιβάλλον κλπ ενώ οι αναφορές στις πολιτικές για την αγορά εργασίας σπανίζουν⁵⁴ (Δεδουσόπουλος, 2018 :194).

Οι σχέσεις των δύο φύλων στη αγορά εργασίας και ο ρόλος που έχουν στην δημιουργία ανισοτήτων, καθώς και οι δυνατότητές τους να αποκλείουν και να περιθωριοποιούν άτομα, όπως οι μετανάστριες από αγαθά και υπηρεσίες, είναι η αιτία ώστε να δίνεται το έναυσμα για τη δημιουργία κοινωνικών πολιτικών με στόχο την απόδοση δικαιωμάτων στο τομέα της εργασίας και της ίσης κατανομής του εισοδήματος. Επι πλέον να έχει τη δυνατότητα το άτομο να καλύπτει τις βασικές του ανάγκες και να επιτυγχάνεται η πρόσβαση του στις κοινωνικές υπηρεσίες. Σύμφωνα και με την αντίληψη του Rawls, η συνολική κοινωνική ευημερία εξαρτάται από την ευημερία των ατόμων με τα χαμηλότερα εισοδήματα:

«Ένα άτομο θα πρέπει εκτός από την κάλυψη βασικών του αναγκών για την υλική του αναπαραγωγή να έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες και δυνατότητα να συμμετέχει στις κοινωνικές και τις πολιτικές δραστηριότητες της κοινωνίας στην οποία ζει.» (Παπαθεοδώρου, 2018 : 644).

Γενικά ο αποκλεισμός των ομάδων συνιστά ένα καθολικό φαινόμενο και η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός διαπιστώνεται σε παγκόσμιο επίπεδο ότι

⁵⁴Σύμφωνα με έναν αποδεκτό ορισμό από την Ε.Ε. οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης: « απευθύνονται σε κάποια ιδιαίτερη ομάδα... και βασικά αποσκοπούν στην αύξηση της πιθανότητας απασχόλησης ή στην βελτίωση των εισοδηματικών προοπτικών ανέργων ατόμων ή ομάδων που αντιμετωπίζουν δυσκολίες να εισέλθουν στην αγορά εργασίας» (Δεδουσόπουλος, 2018 : 194).

κατανέμονται άνισα, με τη φτώχεια να συγκεντρώνεται κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες (Ιατρίδης,2018: 17).

Η Δ. Παπαδοπούλου μελετώντας το κοινωνικό αποκλεισμό καταλήγει ότι: *«Η βάση του κοινωνικού αποκλεισμού προέρχεται από μια ακραία και συσσωρευμένη πολλαπλή κοινωνική ανισότητα. Είναι η συσσώρευση αρνητικών χαρακτηριστικών, κοινωνικών μειονεκτημάτων (φτώχειας, ανεργίας, ασθένειας, κ.λ.π), που διαμορφώνουν μια διαδικασία μη συμμετοχής που εκδηλώνεται στην καθημερινότητα των υποκειμένων και των ομάδων. Αυτή η συσσώρευση με τη σειρά της προκαλεί και προκαλείται από την αδυναμία άσκησης των κοινωνικών δικαιωμάτων που εκφράζουν και προστατεύουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Και αυτή ευθύνεται για την εκκίνηση της διαδικασίας του αποκλεισμού που πλήττει σταδιακά και πολλές φορές ταυτόχρονα την πρόσβαση στα κοινωνικά δικαιώματα και προκαλεί διάρρηξη κοινωνικού δεσμού»* (Παπαδοπούλου 2004 :370-371/ 2018 :288).

Σύμφωνα με τους Ξυπολυτά- Lazarescu (2013) οι μετανάστριες αποτελούν διακριτή ομάδα για τους μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας. Όπως η έρευνα έχει καταδείξει πρόκειται για μια ομάδα που βρίσκεται στο όριο του φάσματος της κοινωνικής προστασίας και μάλιστα η θέση τους βρίσκεται συχνά υπό διαπραγμάτευση.

Μέσα από τις αναφορές των Skamnakis, Malekaki (2017) φαίνεται καθαρά ότι τα προβλήματα λειτουργίας των υπηρεσιών ωθούν τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες προς την έξοδο, οι οποίες καλύπτουν τις ανάγκες τους ακολουθώντας πρακτικές επιβεβαίωσης της απαξίωσης της κοινωνικής προστασίας. Οι δομικές αδυναμίες του συστήματος κοινωνικής προστασίας δημιουργούν αποξένωση των μεταναστριών οικιακών εργατριών από αυτές και πλήρη απαξίωση των παροχών της κοινωνικής προστασίας.

Μερικά παραδείγματα από την έρευνα με τα λόγια των ίδιων των μεταναστριών οικιακών εργατριών, μας κάνουν να καταλάβουμε όχι μόνο την αδυναμία του συγκεκριμένου συστήματος κοινωνικής προστασίας σε περιόδους κρίσης, αλλά και την ανισότητα στο ίδιο υπολειμματικό κράτος ,απέναντι σε μια ευάλωτη ομάδα της κοινωνίας όπου τίποτα δεν απαιτήσε από το δίκιο της ,αλλά και που τίποτα δεν πήρε από αυτό που η πολιτεία όφειλε να της δώσει.

«.....Να σας πω εγώ πλερώνω λεφτά γιατί θέλω να αλλάξω, ν'ανανεώσω χαρτιάΌχι γιατί.....Δεν το βλέπω και καλά τι έχω από ΙΚΑ» Βιέρα σ.119

« Αν μείνουν τα νοσοκομεία να πληρώνεις ένα εισιτήριο θα είμαι ευχαριστημένη. Φοβάμαι όμως ότι θα πληρώνουμε όλα εμείς. ...» Μίνα σ.125

«....Εγώ φοβάμαι περισσότερο όχι που δεν έχουν λεφτά, ότι φεύγει όλο το καλό από ανθρώπους»Βιέρα σ.121

Σε εποχή ύφεσης όπου η ανεργία κυριαρχεί, η πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες συναντά ακόμη μεγαλύτερες δυσκολίες. Συνέπεια όλων αυτών είναι η επιδείνωση των συνθηκών ζωής και εργασίας και η περαιτέρω απομάκρυνση από το φάσμα της κοινωνικής προστασίας (Skamnakis, Malekaki, 2017:124)

2.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΠΡΩΤΗΣ ΓΡΑΜΜΗΣ

Οι διάφορες μελέτες που έχουν γίνει μέχρι σήμερα τονίζουν την ανισότητα που υπάρχει στην πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών από εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες, ειδικότερα όπως αποτυπώνεται στη κλασική και σύγχρονη βιβλιογραφία της κοινωνιολογίας και κοινωνικής πολιτικής.

Πληθώρα προβλημάτων, που έχουν εθνικό, έμφυλο, ταξικό και γεωγραφικό πλαίσιο αναφοράς (όπως στο τομέα της υγείας της εργασίας, της ασφάλισης, της βρεφονηπιακής φροντίδας, της εκπαίδευσης), δημιουργούν διαφορές στην προσβασιμότητα και στην ποιότητα κάλυψης των αναγκών ζωής των μεταναστριών (Petmezidou και Mosialos, 2006).

Πιο συγκεκριμένα: α) Ομάδες όπως οι μετανάστριες αποκόπτονται ευκολότερα από την πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών για την αντιμετώπιση των αναγκών τους. Αυτό συμβαίνει γιατί στο μεγαλύτερο μέρος της διαβίωσης τους στη χώρα υποδοχής αντιμετωπίζουν χρόνιες ομαδικές διακρίσεις σχετικά με το φύλο, την καταγωγή, την εθνικότητα, την εργασία και τις συνθήκες εργασίας και β) Οι εργαζόμενες μετανάστριες οικιακές εργάτριες είναι «δεμένες» από το άτυπο καθεστώς απασχόλησης, τις διαπροσωπικές σχέσεις με τον εργοδότη ή την

εργοδότης και τους κανόνες συμπεριφοράς καθώς και τις προοπτικές που χαρακτηρίζουν την παραοικονομία. Αυτό δημιουργεί αφενός πολλούς περιορισμούς και δυσκολίες πρόσβασης τους στη χώρα υποδοχής, αλλά και στους κρατικούς φορείς, αφετέρου δυσκολίες και στην κοινωνική τους προστασία από το κράτος σε περίπτωση ανάγκης (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008: 79, 87-88).

Σύμφωνα με τον George (1983) η πρόσβαση⁵⁵ στις υπηρεσίες είναι ενδιαφέρουσα γιατί διευκολύνει τη χρήση. Εκείνο που πρέπει να αντιμετωπιστεί είναι η προσπάθεια για μείωση της ανισότητας στην πρόσβαση. Οι Clark και Asquith (1985) αναφέρουν τα δικαιώματα των ατόμων ως «χρηστών» στις κοινωνικές υπηρεσίες. Θεωρούν απαραίτητη προϋπόθεση για την εκπλήρωση του στόχου των υπηρεσιών, τα άτομα να έχουν πρόσβαση στις πηγές και στην παροχή των υπηρεσιών που δικαιούται καθώς και την αντιμετώπιση του χρήστη ως του κυρίου στόχου των υπηρεσιών (Παπαϊωάννου, 2004). Η πρόσβαση των ατόμων συνδέεται στενά με την έννοια «χρήστες». Εκτός από τα δικαιώματα που αναφέρονται σε όλα τ' άτομα διεθνώς, υπάρχουν και δικαιώματα που έχει ο κάθε συγκεκριμένος χρήστης ως άτομο, ως πολίτης, ως καταναλωτής.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών στηρίζεται σε αξίες και παραδοχές με στόχο τις παροχές με ίσες ευκαιρίες και δυνατότητες για όλα της άτομα της κοινωνίας, μπορούμε να καθορίσουμε δύο βασικά πρότυπα οργάνωσης των κοινωνικών υπηρεσιών. Αυτά είναι το υπολειμματικό πρότυπο (το οποίο βασίζεται στην αρχή της καθολικότητας) και το θεσμικό πρότυπο (το οποίο βασίζεται στην αρχή της επιλεκτικότητας).

Η αρχή της επιλεκτικότητας αναφέρεται σε επιλεγμένα άτομα και ομάδες με στόχο την μείωση του στίγματος στον χρήστη. Επίσης μπορούμε να ταξινομήσουμε τις κοινωνικές υπηρεσίες σύμφωνα με τους στόχους, το επίπεδο, την έκταση και την λειτουργία των προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας (Pascal, 1969, Titmuss, 1907/1973) ή σύμφωνα με την αποστολή και τους σκοπούς του φορέα, κατατάσσοντας τις κοινωνικές υπηρεσίες σε πρωτογενείς (αυτοτελής υπηρεσίες δηλαδή π.χ. Δ/νση

⁵⁵ Με τον όρο «πρόσβαση» γενικά εννοούμε τη δυνατότητα κατανάλωσης των κοινωνικών υπηρεσιών από τα άτομα ενώ με τον όρο «χρήση» εννοούμε τη συμμετοχή των ατόμων σε προγράμματα κοινωνικών υπηρεσιών και την κατανάλωση των αγαθών ή των πόρων που οι κοινωνικές υπηρεσίες προσφέρουν.

Κοινωνικής Μέριμνας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης κλπ.) και δευτερογενείς (συμπληρωματικό υπηρεσιακό τμήμα, που ανήκει σε κεντρική υπηρεσία όπως οι κοινωνικές υπηρεσίες των νοσοκομείων ή το τμήμα ψυχικής υγείας μιας παιδιατρικής μονάδας κ.λ.π.) (Σταθόπουλος, 2012 :130-135).

Για τον Gans (1995) και τη Morris (1994) επίσης σημαντική σημασία έχουν οι ετικέτες στον μεταναστευτικό έλεγχο καθώς παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής και επαγγελματικής ταυτότητας των υπαλλήλων των κοινωνικών υπηρεσιών και στη δομή της αγοράς εργασίας. Παραδείγματος χάρη, ο διαχωρισμός των μεταναστών στη δεκαετία 1970 σε νόμιμους και παράνομους στις περισσότερες χώρες της κεντρικής Ευρώπης, έπαιξε σημαντικό ρόλο αφενός στη διαμόρφωση μιας κουλτούρας ελέγχου από τους υπαλλήλους, αφετέρου συνέτεινε στη διαμόρφωση μιας κουλτούρας εργασιακής ευελιξίας, που προχώρησε και σε άλλους διαχωρισμούς (π.χ προσωρινοί, εποχιακοί φιλοξενούμενοι, εμπροσθοσυνοριακοί μετανάστες και οι μετανάστες του Βελγίου). Έτσι, ενώ οι μετανάστες είχαν άδεια εργασίας, οι κοινωνικές υπηρεσίες μπορούσαν να αρνηθούν την έκδοση άδειας παραμονής και την παροχή σημαντικών δικαιωμάτων για τη διαβίωσή τους (Ψημμένος 2003: 203-204).

Πολλές φορές υπάρχουν διάφοροι παράγοντες, οι οποίοι δεν βοηθούν στη δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης μιας υπηρεσίας. Μέσα σ' αυτούς τους παράγοντες αναφέρεται και ο εγκλωβισμός της φτώχειας, παρ' όλο που οι επιστημονικές απόψεις από διάφορους κοινωνικούς επιστήμονες δίστανται (Welshman, 2006, Jordan 1996).

Πιο συγκεκριμένα, σημαντικός παράγοντας θεωρείται κατά πόσο τα άτομα ή οι ευπαθείς ομάδες, στη συγκεκριμένη περίπτωση οι μετανάστες/στρίες, γνωρίζουν να επιλέγουν και να χρησιμοποιούν σωστά τις υπηρεσίες που δικαιούνται, ώστε να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες και αποτελεσματικότερη παροχή (Στασινοπούλου, 1996: 274). Ιδιαίτερα στην περίπτωση των μεταναστριών οι συνθήκες εργασίας – απασχόλησης αλλά και ο τρόπος λειτουργίας των κοινωνικών υπηρεσιών δημιουργούν δυσκολίες και εμπόδια πρόσβασης σε κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες, μ' αποτέλεσμα την προνοιακή περιθωριοποίησή τους (Ψημμένος, 2009:141).

Οι διοικητικοί υπάλληλοι που στελεχώνουν τις κοινωνικές υπηρεσίες κουβαλούν οι ίδιοι προκαταλήψεις και στερεότυπες αντιλήψεις – χωρίς απαραίτητα να γίνονται αντιληπτοί από τους φορείς τους – μ' αποτέλεσμα να επηρεάζεται η συμπεριφορά τους και η στάση τους απέναντι σε μία ίση αντιμετώπιση όλων των χρηστών. (Ψημμένος – Σκαμνάκης 2008: 387). Η άτυπη διακριτική πολιτική των υπαλλήλων απέναντι στους μετανάστες κατηγοριοποιεί το μεταναστευτικό δυναμικό με βάση εθνικά χαρακτηριστικά και απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Σ' όλη αυτή τη διαδικασία, στο «ρατσισμό» των διοικητικών υπαλλήλων σημαντικότερο ρόλο για την αντιμετώπιση του μετανάστη/μετανάστρια έχει: α) η εμφάνιση του μετανάστη (ενδυμασία), β) η εγκράτεια-ευγένεια- υπακοή προς την αρχή (Διοικητικούς Υπαλλήλους) και γ) η κατανόηση της σχέσης του ξένου (κατανόηση δηλαδή της μειονεκτικής θέσης του) (Ψημμένος, 2000: 83).

Ο μετανάστης αντιμετωπίζει διάφορες προκλήσεις στη χώρα υποδοχής και ιδιαίτερα όταν έρχεται σε επαφή με τις κοινωνικές υπηρεσίες, που είναι υπεύθυνες για το μεταναστευτικό έλεγχο ή τις κοινωνικές παροχές που δικαιούται. Η κυριότερη όμως πρόκληση για τους μετανάστες δεν είναι η ξενοφοβία και ο ρατσισμός ή η δυσκαμψία των δημόσιων οργανισμών και των υπαλλήλων να εφαρμόσουν μια εκσυγχρονιστική κοινωνική πολιτική, αλλά η ίδια η διαδικασία του εκσυγχρονισμού. Η ανασφάλεια που βιώνει ο υπάλληλος γύρω από την εργασία του, το κύρος, τη δύναμη του, τις νέες αξίες για την εργασία του, την κοινωνική προστασία του πολίτη και γενικά την έννοια και την σημασία του εκσυγχρονισμού, αναπτύσσουν προκαταλήψεις και διακριτικές πρακτικές (Ψημμένος, 2003:196).

Επίσης τα στελέχη πρώτης γραμμής πολλές φορές λειτουργούν ως οι πραγματικοί διαμορφωτές των αποφάσεων και προβαίνουν σε επιλογές για την παροχή υπηρεσιών με βάση τους κανόνες του εθιμικού δικαίου και τις αποδεκτές κοινωνικές πρακτικές και δεν ακολουθούν τις οδηγίες ή τις εντολές που τους απευθύνει η επίσημη ηγεσία της διοίκησης. Οι αποφάσεις των «γραφειοκρατών πρώτης γραμμής», η ρουτίνα που αυτοί επιβάλλουν και οι μηχανισμοί που ανακαλύπτουν για να ανταπεξέλθουν στις ανασφάλειες και την πίεση της εργασίας, μετατρέπονται στις πραγματικές δημόσιες πολιτικές που αυτοί εκτελούν (Lipsky, 1980). Κατά κύριο λόγο οι πολίτες αποδυναμώνονται όσο μεγαλώνει η διακριτική

ευχέρεια των γραφειοκρατών υπαλλήλων ενώ αντιθέτως ενδυναμώνουν με την μείωση της διακριτικής ευχέρειας και τη θεσμοθέτηση ειδικών δικαιωμάτων πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών (Δημουλάς,2018: 619).

Η πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες θεωρείται προνόμιο ορισμένων μόνο επαγγελματικών ή κοινωνικών ομάδων, χωρίς να υπάρχουν ιδιαίτερες διεκδικήσεις από τις αδικημένες ομάδες πληθυσμού, λόγω της αδυναμίας που τις διακατέχει γενικά, αλλά και του χαμηλού κοινωνικού κύρους που διαθέτουν. Μέσα σε αυτές τις ομάδες πληθυσμού συμπεριλαμβάνονται και οι μετανάστες. Συγκεκριμένα, η μετανάστρια οικιακή εργάτρια γίνεται θύμα αποκλεισμού, άτυπων μεθόδων και πρακτικών που εφαρμόζονται στις κοινωνικές υπηρεσίες, της γραφειοκρατίας που ακολουθούν οι κοινωνικές υπηρεσίες ως δείκτη νομιμότητας και δικαιοσύνης, αλλά και στην ευελιξία ερμηνείας των νόμων. Επίσης, στην ύπαρξη πελατειακών δικτύων που δρουν στην καθημερινή λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών (Venieris,2003/ Petmesidou, 1996, Ψημμένος-Σκαμνάκης, 2008).

Σύμφωνα με τον πίνακα 4 ο αποκλεισμός των μεταναστών από τις δημόσιες υπηρεσίες έχει να κάνει κυρίως με δύο λόγους: έναν αντικειμενικό και έναν υποκειμενικό. Ο αντικειμενικός αναφέρεται στα νομιμοποιητικά έγγραφα (άδεια παραμονής, ένσημα, κλπ), ενώ ο υποκειμενικός αφορά στη διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων και τις πελατειακές σχέσεις. Τις περισσότερες φορές το αντικειμενικό και το υποκειμενικό συνυπάρχουν ακόμη και ένα το υποκειμενικό δεν φαίνεται εκ πρώτης όψης. Σύμφωνα με τις ανωτέρω έρευνες σε δημόσιες υπηρεσίες (ΙΚΑ-ΟΑΕΔ-ΠΑΙΔΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ), η διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων αλλά και οι πελατειακές σχέσεις είναι καθοριστικοί παράγοντες αποκλεισμού των μεταναστών/στριών από τις δημόσιες υπηρεσίες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΑΙΤΙΑ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΝΟΙΑ

Παιδική Φροντίδα	<ul style="list-style-type: none">- Έλλειψη υποδομών- Έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων- Διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων Βρεφονηπιακών Σταθμών- Πελατειακές σχέσεις
Ασφάλιση	<ul style="list-style-type: none">- Άτυπη εργασία- Προνοιακές προσδοκίες των μεταναστριών
Υγεία	<ul style="list-style-type: none">- Έλλειψη ασφάλισης- Έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων- Διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων Υγείας
Ιατρο-φαρμακευτική περίθαλψη	<ul style="list-style-type: none">- Ανασφάλιστη εργασία
Προνοιακά επιδόματα	<ul style="list-style-type: none">- Άτυπη εργασία- Έλλειψη φορολογικής Δήλωσης
Στεγαστικό επίδομα	<ul style="list-style-type: none">- Έλλειψη φορολογικής Δήλωσης
Σίτιση – Ρουχισμός	<ul style="list-style-type: none">- Διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων της Πρόνοιας- Πελατειακές σχέσεις
Εκπαιδευτικά Προγράμματα	<ul style="list-style-type: none">- Έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων

Πηγές: Cans 1995, Jordan 1996, Γετίμης-Πετρινιώτη 2003, Κασιμάτη-Ψημμένος 2004, Ψημμένος – Σκαμνάκης 2008, Στρατηγάκη 2018

Οι υπάλληλοι χειρίζονται τους μετανάστες σαν μια ομάδα πληθυσμού όπου επικρατεί η επιχειρηματική λογική, προσπαθώντας να αποδείξουν στους ανωτέρους τους την αξία τους στον οργανισμό. Όσοι υπάλληλοι μάλιστα κατέχουν μια ανώτερη θέση και έχουν σύμβαση, προσπαθούν να ισχυροποιήσουν τη θέση τους.(Ψημμένος,

2003: 217). Επίσης τα στελέχη των κοινωνικών υπηρεσιών έχουν τη δυνατότητα να διαχειρίζονται υποθέσεις ανάλογα με τις αντιλήψεις τους και τον τρόπο με τον οποίο εκτιμούν ότι θα πρέπει να οργανώνεται η διανομή των παροχών.(Ψημμένος – Σκαμνάκης 2008: 313).

Οι άτυπες πρακτικές που ακολουθούν οι υπάλληλοι πρώτης γραμμής έχει να κάνει με άτυπες πρακτικές ταξινόμησης των χρηστών, δημιουργώντας διακρίσεις εις βάρος των μεταναστών, κατατάσσοντας τους σε λίστες μη επιθυμητών χρηστών. σύμφωνα με τις απόψεις που έχουν διαμορφώσει από παλαιά αλλά και με τις αντιλήψεις που έχουν για τις συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού. Επίσης, η ευελιξία στην ερμηνεία των νόμων και διατάξεων που ορίζουν την λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών, σύμφωνα με την κάθε περίπτωση και ανάλογα με την κρίση του κάθε υπαλλήλου δημιουργεί μια παρα-θεσμική λειτουργία που κάθε άλλο παρά διευκολύνει την λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών ή δημιουργεί ισότητα ευκαιριών πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών αυτών.

Οι πελατειακές σχέσεις συμπληρώνουν την άνιση πρόσβαση και κατανομή παροχών σύμφωνα με τις προτιμήσεις των υπαλλήλων σε ταξικό, έμφυλο και εθνικό επίπεδο. Οι διακρίσεις σύμφωνα με το πελατειακό δίκτυο που οι διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες δημιουργούν έχει να κάνει με τις προτιμήσεις και τις ανταλλαγές πιθανών υλικών παροχών ή γραφειοκρατικού τύπου παροχές με υλικά αγαθά όπου διευκολύνουν την πρόσβαση ευκαιριακά μεμονωμένων ατόμων μέσα σε κλίμα παραοικονομίας και μη νόμιμων διαδικασιών.

Η άκαμπτη επίσης παροχή των υπηρεσιών και η τήρηση της γραφειοκρατίας ως ορθολογικού τύπου λειτουργίας και απόδοσης δικαιοσύνης και ισότητας ευκαιριών (Weber 1978) δημιουργεί εξίσου προβλήματα τόσο στην πρόσβαση των μεταναστριών οικιακών εργατριών στις κοινωνικές υπηρεσίες και στη χρήση των παροχών τους όσο και στην απλή κατανόηση της όλης διαδικασίας που οδηγεί στην πρόσβαση των κοινωνικών υπηρεσιών (Leadbeater 2002).

« Κάθε φορά πρέπει να μαζεύω τόσα πολλά χαρτιά, για να γράψω το παιδί στο παιδικό. Και ξοδεύομαι και ταλαιπωρούμαι...Μια ημερομηνία να είναι λάθος και πάνε όλα, σε πετάνε έξω. Πρέπει όλα στην εντέλεια να είναι. Γι' αυτό έχω άγχος κάθε φορά...» (Εντλίρα, 35 χρονών, Αλβανία)

Στην ελληνική πραγματικότητα, η λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών πλήττεται από διάσπαση της ενιαίας λειτουργίας του συστήματος κοινωνικής πολιτικής με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται πολλά προβλήματα αξιοπιστίας και αμφισβήτησης μέσω της άτυπης λειτουργίας που εφαρμόζεται από τους υπαλλήλους. Ο τρόπος λειτουργίας της κάθε υπηρεσίας ο οποίος δεν συμπεριλαμβάνεται μέσα σ' ένα ενιαίο σύστημα, δημιουργεί διακρίσεις εις βάρος των μεταναστών/στριών, μεθοδεύει τον κοινωνικό αποκλεισμό τους και απομακρύνει τους μετανάστες από την κοινωνική ένταξη. Οι πελατειακές σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα στις υπηρεσίες και η «ευελιξία» στην εφαρμογή των νόμων και διαφόρων στρατηγικών που εφαρμόζονται, δημιουργεί ταυτόχρονα δυσπιστία, ανασφάλεια και αίσθημα αποκλεισμού στους μετανάστες/στρίες. Στο αρχικό στάδιο κατά την παραμονή τους στη χώρα υποδοχής, συνήθως συναλλάσσονται με τις υπηρεσίες Ι.Κ.Α και Ο.Α.Ε.Δ. Αργότερα, με την παράταση διαμονής τους στη χώρα υποδοχής και μετά την απόκτηση παιδιών ή με την εγγραφή τους σε σχολικές μονάδες ή βρεφονηπιακούς σταθμούς συναντούν και νέες δυσκολίες ή εμπόδια για τη συμμετοχή τους.

Πολλές φορές όμως η ίδια η καθοδήγηση των επαγγελματικών ή κοινωνικών τους συμφερόντων τους ωθούν στο πλαίσιο των διακρίσεων και του αποκλεισμού, ενώ το γραφειοκρατικό σύστημα απαιτήσεων για πρόσβαση σε παροχές, τους καθιστά αδύναμους μπροστά στους μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας και τις εφαρμογές της κοινωνικής πολιτικής.

Από την μεριά τους οι υπάλληλοι διαμορφώνουν υποομάδες χρηστών των κοινωνικών υπηρεσιών με διαφορετικά προνόμια και δικαιώματα (Κασιμάτη, Ψημμένος, 2004: 477).

Βασικός μοχλός όμως στη λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών είναι η ανασφάλεια που βιώνει ο υπάλληλος των κοινωνικών υπηρεσιών γύρω από την απασχόλησή του, το κύρος και τη δύναμή του στην κοινωνία, καθώς και μια σειρά από νέες αξίες για την εργασία, την κοινωνική προστασία του πολίτη και τη σημασία και έννοια του εκσυγχρονισμού. Ως άμυνα απέναντι σε αυτά που τον αγχώνουν, τον φοβίζουν, τον γεμίζουν ανασφάλεια και αγωνία για την παραμονή και εδραίωση της θέσης του ή της «καλής» εικόνας της υπηρεσίας του, αναπτύσσει προκαταλήψεις, κατηγοριοποιήσεις και διακριτικές πρακτικές. Επιπλέον οι αλλαγές στο χαρακτήρα

των κοινωνικών υπηρεσιών, όπου ενώ διατηρούνται στοιχεία γραφειοκρατικού τρόπου λειτουργίας, προσπαθούν να προωθηθεί το επιχειρηματικό πνεύμα στη δημόσια διοίκηση, τους κάνει να αναπτύσσουν ταυτόχρονα μια σειρά από παλιές και νέες μορφές ανταγωνισμού, κερδοσκοπικές συμπεριφορές και ατομικά συμφέροντα. Αποδέκτες όλων αυτών είναι ομάδες αδύναμες κοινωνικά, όπως άνεργοι, μονογονεϊκές οικογένειες και όλα εκείνα τα άτομα που η κοινωνία οφείλει να τους παρέχει κοινωνική προστασία.

Μέσα σ' αυτά τα άτομα ο μετανάστης, σαν πιο αδύναμος κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, αλλά κυρίως σαν βασικός εκπρόσωπος των «κοινωνικών δικαιωμάτων» για παροχές της κρατικής κοινωνικής πολιτικής, βρίσκεται αντιμέτωπος με μια σειρά άτυπες πρακτικές στις κοινωνικές υπηρεσίες που επηρεάζουν την ένταξή του και την ισότιμη αντιμετώπισή του στη χώρα υποδοχής (Ψημμένος 2003: 197).

Για τη επίτευξη των στόχων των κοινωνικών υπηρεσιών, οι υπάλληλοι διαμορφώνουν κατηγορίες χρηστών και τη νομιμοποίηση αυτών μέσα από ετικέτες (labels). Οι ετικέτες αυτές παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας κουλτούρας ελέγχου των μεταναστών από τους υπαλλήλους στις κοινωνικές υπηρεσίες. Ο έλεγχος των μεταναστών από τους υπαλλήλους γενικά έχει να κάνει περισσότερο με τα προσωπικά ομαδικά, επιχειρηματικά ή κλαδικά συμφέροντα παρά με γενικές νομοθετικές ή κρατικές πολιτικές, ενώ το πιο σημαντικό είναι να κατανοηθεί ότι το δικαίωμα σε αγαθά είναι δικαίωμα αυτών που δικαιούνται τις παροχές.

Στη περίπτωση του I.K.A: οι μετανάστες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες : α) σ' αυτούς που χρειάζονται πραγματικά την βοήθεια του οργανισμού και β) σ' αυτούς που καταχρηστικά χρησιμοποιούν τις καλές υπηρεσίες του οργανισμού (ενώ δεν έχουν τόσο ανάγκη από τις υπηρεσίες του οργανισμού, τις χρησιμοποιούν συνέχεια) (IAPASIS 2000-2003).

Στην περίπτωση του Ο.Α.Ε.Δ: α) υπάλληλοι νομίζουν ότι έχουν δικαίωμα να μεταφράζουν την εφαρμογή του νομικού καθεστώτος κατά περίπτωση, β) θεωρούν ότι ο πελάτης εμφανίζεται ως προβληματικός όταν δεν έχουν τα μέσα να τον εξυπηρετήσουν ή να διακρίνουν πόσο ανάγκη έχει από την υπηρεσία τους, γ) η

ελαστικότητα που εφαρμόζουν και η παραγωγικότητα ως προσωπικές αξίες οδηγούν σε αυτονόμηση των υπαλλήλων από τις γραφειοκρατικές δομές που υπηρετούσαν και δ) οι υπάλληλοι κρίνουν τους μετανάστες μέσα από ένα κλίμα ευελιξίας και ανάλογα με το πώς κρίνουν το ρόλο τους στην κοινωνία.

Είναι φανερό ότι οι δυσκολίες πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες είναι τεράστιες όταν κάποιος, απαραίτητα πρέπει να εξαρτάται από την διάθεση, τα πιστεύω, την ερμηνεία και τη στάση του υπαλλήλου που θα συναντήσει στην κάθε κοινωνική υπηρεσία, πόσο μάλλον οι μετανάστες/στρίες οι οποίοι ανήκουν σε μια αδύναμη και ευάλωτη ομάδα του πληθυσμού. Και η περίπτωση γίνεται ακόμη πιο δύσκολη όταν η κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται σε περιόδους κρίσεις-όπως αυτή την περίοδο στη χώρα μας- σύμφωνα με τον Σκαμνάκη (2018) έχει στο σημείο εκκίνησης ένα διπλό εμπόδιο. Πρώτον την υστέρηση ανάπτυξης αυτοδιοικητικών θεσμών στη χώρα και δεύτερον την αναμικτή κοινωνική προστασία, τους αδύναμους και αναποτελεσματικούς δεσμούς άσκησης κοινωνικής προστασίας (Σκαμνάκης, 2018: 456)

2.3. ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Οι σύγχρονες κλασικές μελέτες στον τομέα της κοινωνικής προστασίας φανερώνουν ότι παρόλες τις διακηρύξεις για τα κοινωνικά και ανθρώπινα δικαιώματα, και παρόλα τα συστήματα προστασίας του πολίτη, η ανισότητα και οι διαχωρισμοί λόγω φύλου, εθνικότητας και κοινωνικής τάξης συνεχίζουν να υπάρχουν και να αποτελούν βασικά εμπόδια πρόσβασης και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών (Βεντούρα, 1999: 305-309).

Τα διάφορα συστήματα πρόνοιας που εφαρμόστηκαν σε μεταναστευτικούς πληθυσμούς στην Ευρώπη (π.χ Αγγλία, Γερμανία, Σκανδιναβία) ανέπτυξαν εμπόδια πρόσβασης σε υπηρεσίες όπως της υγείας και της εκπαίδευσης (Titmuss, 1978, 1979), ενώ διάφορες πολιτικές εργασίας και απασχόλησης καθώς και πολιτικές αφομοίωσης

ή περιχαράκωσης της διαφορετικότητας, διαμόρφωσαν στερεοτυπικές αντιλήψεις και διακριτικές πρακτικές κοινωνικής προστασίας (Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008: 51).

Η φιλοξενία επίσης μεταναστών σε μια χώρα δημιουργεί δικαιώματα και υποχρεώσεις του εργοδότη προς τον εργαζόμενο (Klausen και Tilly 1997) όπως στη Γερμανία τη δεκαετία 1960-1970 με τον φιλοξενούμενο «gastarbeiter» και τα «gastarbeiter δικαιώματα»(απαγόρευση οικογενειακής επανένωσης, των επιλεκτικών προγραμμάτων προσωρινής μετανάστευσης).Ακολουθούν μεθοδεύσεις για την επίτευξη της προσωρινότητας και της ευελιξίας των δικαιωμάτων στην κοινωνική προστασία, η ώθηση των μεταναστριών σε αποκλειστικά χαμηλού κύρους εργασίες και η ανάπτυξη της «βιομηχανία» των προσωπικών υπηρεσιών. Για όλους αυτούς τους λόγους οι περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες αρχίζουν να διαμορφώνουν την ανάλογη μεταναστευτική πολιτική (Cousins, 1997).

Στη διεθνή βιβλιογραφία, από την έρευνα της Parrenas (2001) με τις Φιλιππινέζες μετανάστριες, φαίνεται ότι το φύλο αλλά και η εθνικότητα είναι καθοριστικοί παράγοντες της σχέσης τους με τη χώρα υποδοχής. Η απασχόληση τους στην οικιακή εργασία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την γυναικεία υπόσταση και με την εθνικότητα τους σαν Φιλιππινέζες. Μέσα από την εργασία των μεταναστριών και τις συνθήκες εργασίας τους διαμορφώνεται η σχέση με την κοινωνική προστασία η οποία καταλήγει να είναι ατομική ευθύνη και όχι κοινωνική.

Μέσα απ' αυτό τον έμφυλο διαχωρισμό των γυναικών στο σπίτι και στην αγορά εργασίας και τις δυσκολίες πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες, αυτό που επιτυγχάνεται είναι να γίνεται διαχωρισμός του κράτους από την κρατική ευθύνη απέναντι στους μετανάστες και ιδιαίτερα στις μετανάστριες. Σύμφωνα με την Anderson (2002) οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες αντιμετωπίζουν δυσκολία πρόσβασης λόγω του φύλου τους και της ιδιότητας τους ως μετανάστριες εφόσον οι χώρες υποδοχής εφαρμόζουν μια μεταναστευτική πολιτική περισσότερο για «υπηρετικό προσωπικό» παρά για «φιλοξενούμενο» δυναμικό της περιόδου 1960-1970.

Στην έρευνα της Anderson and Phizacklea (1997) σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες-μεταξύ αυτών και η Ελλάδα- τονίζεται επίσης, όπως και στις προηγούμενες έρευνες, ο περιορισμός της μετανάστριας οικιακής εργάτριας στον παραδοσιακό ρόλο της

γυναίκας στη χώρα υποδοχής, στο σπίτι, και στο οικείο περιβάλλον της. Είναι η πρώτη κοινωνιολογική μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα και επικεντρώνεται στις συνθήκες εργασίας των οικιακών εργατριών. Οι αυξημένες υποχρεώσεις των γυναικών της μεσαίας τάξης καθιστούν απαραίτητη την ύπαρξη οικιακής εργάτριας στο νοικοκυριό τους.

Οι μετανάστριες προσφέροντας φθηνά εργατικά χέρια, αναλαμβάνουν την οικιακή φροντίδα, μέσα από σχέσεις ταύτισης με τον εργοδότη, υποταγής και πατρωνίας, όπου η εκμετάλλευση και η απομόνωση κυριαρχούν στη ζωή τους.

Στην έρευνα της Phizacklea (1983), “One way ticket: Migration and female labour”, αναφέρονται συγκεκριμένα οι δυσκολίες πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες από τις μητέρες μετανάστριες, οι οποίες έχουν ένα τριπλό χαρακτηριστικό που τις διαφοροποιεί και τις αποκλείει από τη χρήση και την παροχή αγαθών από την κρατική πρόνοια. Το ότι είναι μετανάστριες εργαζόμενες, σε χαμηλού κυρίως εργασίες, και γυναίκες τις κάνει περισσότερο ευάλωτες στην ανισότητα και στην κοινωνική αντιμετώπιση σε θέματα πρόνοιας και προστασίας.

Η Stone, στο Phizacklea (1983: 49), αναφέρεται ότι οι μετανάστριες δυσκολεύονται να κάνουν χρήση της καλύτερης και πιο σίγουρης λύσης για τα παιδιά τους που είναι οι Παιδικό Σταθμοί. Οι Brouwer και Priester, στο Phizacklea (1983: 125), μιλούν για τη μη δυνατότητα των μεταναστριών στην πρόσβαση και συμμετοχή σε προγράμματα φύλαξης, φροντίδας και αγωγής των Παιδικών Σταθμών, με αποτέλεσμα να ωθούνται ή στην ανεργία και οικονομική ανέχεια ή προς την εύρεση εργασίας με λίγες ώρες απασχόλησης. Έτσι μένουν χωρίς ασφαλιστική κάλυψη και δυνατότητα φύλαξης των νηπίων ή επιστρατεύουν στο ρόλο της baby-sitter, εάν υπάρχει, την πρωτότοκη κόρη.

Από την ελληνική βιβλιογραφία η Βεντούρα (1999) στην έρευνα με τις Ελληνίδες μετανάστριες στο Βέλγιο εστιάζει σε τρία βασικά σημεία:

- α) στο ότι οι γυναίκες αυτές για πρώτη φορά έβγαينا έξω από το σπίτι τους και μάλιστα στην αγορά εργασίας
- β) στο ότι η κοινωνική ζωή σε μια χώρα υποδοχής αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα ως προς την εθνική καταγωγή, τη χαμηλού κύρους εργασία, την

έλλειψη κοινωνικών δικτύων ελέγχου και πολλές άλλες διακρίσεις στην εργασία και στο σπίτι

γ) στο ότι οι κρατικές υπηρεσίες του Βελγίου αντιμετώπιζαν τις Ελληνίδες μετανάστριες με τέτοιο τρόπο ώστε η ζωή τόσο στην εργασία όσο και μέσα στην κοινωνία να αποτελεί μια επίπονη διαδικασία (Βεντούρα, 1999:196,197).

Στο σπίτι ήταν το μοναδικό οικιακό προσωπικό, υπήρχαν δυσκολίες για τη εγγραφή των παιδιών στους παιδικούς σταθμούς, ενώ στην εργασία αντιμετώπιζαν διακρίσεις χωρίς να έχουν την παραμικρή στήριξη από φορείς ή οικογενειακά δίκτυα και χωρίς κανείς να ενδιαφέρεται για τις ίδιες ή για τα προβλήματα τους.

Η έρευνα των Γετίμη - Πετρινώτη (2003) μελετά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα στελέχη του Δημόσιου Τομέα, που έρχονται σε επαφή με μετανάστες. Μέσα σε πολλά προβλήματα πρόσβασης που εντοπίζονται κύρια θέση έχουν το πρόβλημα της ξενοφοβίας, του ρατσισμού και μιας επαγγελματικής κουλτούρας που «νομιμοποιεί» τις διακρίσεις σε βάρος των μεταναστριών. Όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα την διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων και την αρνητική στάση τους απέναντι στους μετανάστες. Στις υπηρεσίες `σχολικής εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να εκτιμούν ότι οι πρωτοβουλίες που λαμβάνονται από την πολιτεία δεν είναι αρκετές για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα των μεταναστών, υποστηρίζουν ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να φοιτούν στα ίδια σχολεία με τους Έλληνες και να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα..(Στρατουδάκη, 2008/2020)

Στην έρευνα του Καψάλη (2003) τονίζονται οι πελατειακές σχέσεις μέσα στις υπηρεσίες υγείας των μεταναστών/στριών με το διοικητικό ή ιατρικό προσωπικό και η διάκριση ανάμεσα σε επείγοντα ή μη περιστατικά σύμφωνα με την κρίση του υπαλληλικού προσωπικού για τους ανεπίσημους μετανάστες που δεν έχουν σε ισχύ όλα τα έγγραφα. Χιλιάδες μετανάστες προκειμένου να νοσηλευτούν χρειάζεται να προκαταβάλλουν το 50% των κατά προσέγγιση εκτιμημένων νοσηλίων, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη άλλες παράμετροι, όπως το εισόδημα, οικογενειακή κατάσταση και η γενικότερη υγεία του ασθενούς. Η διάκριση επίσης από το ιατρικό και διοικητικό προσωπικό για τα επείγοντα και τακτικά περιστατικά θεωρείται μη αντικειμενική και ανεπίτρεπτη ιατρικά. (Καψάλης, 2003 :29).

Στην έρευνα IAPASIS (2000-2003) με υπεύθυνη την κ. Κασσιμάτη επιδιώκεται η διερεύνηση διοικητικών πρακτικών ενώ η μελέτη επικεντρώνεται α) στη διερεύνηση της οργανωτικής κουλτούρας των υπηρεσιών που εφαρμόζουν μέτρα μεταναστευτικής πολιτικής β) στη διερεύνηση του ρόλου που έπαιξε η ταυτότητα των μεταναστών ως προς τον τρόπο που τους αντιμετώπισαν οι υπάλληλοι των οργανισμών γ) στο πως οι μετανάστες αντιλαμβάνονται το θεσμικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής και προσαρμόζουν τα σχέδια και τις στρατηγικές τους δ) να εντοπίσει ομοιότητες και διαφορές από τις χώρες προέλευσης και υποδοχής και ε) να υποδειχθούν τρόποι μέσα από τα ευρήματα της έρευνας για την χάραξη κοινωνικής πολιτικής. Διαπιστώνεται ότι η προσβασιμότητα της μετανάστριας/η στις κοινωνικές υπηρεσίες πρόνοιας κρίνεται από το πως οι υπάλληλοι των υπηρεσιών κρίνουν και αξιολογούν κάθε φορά την περίπτωση, σύμφωνα με την επιχειρηματική κουλτούρα που έχει αναπτυχθεί στην υπηρεσία και την ατομική και πολιτισμική συμπεριφορά του ατόμου και τη συμμετοχή του απέναντι στην ευέλικτη αγορά εργασίας (Psimmenos and Kassimati, 2003).

Στη μελέτη του Παύλου (2003) γίνεται αναφορά για τις δυσκολίες πρόσβασης και τα προβλήματα στην εκπαίδευση. Αφορά την ένταξη των παιδιών ανεπίσημων μεταναστών στα Ελληνικά σχολεία αλλά και τις άτυπες διακριτικές συμπεριφορές του σχολικού περιβάλλοντος απέναντι στις πολιτισμικές διαφορές των αλλοδαπών μαθητών).

Από τις εκθέσεις-πορίσματα του Συνήγορου του Πολίτη (2002-2003) προκύπτει ότι οι φορείς κοινωνικής προστασίας πολλές φορές, εκτός από περιπτώσεις άτυπων διακρίσεων, προβαίνουν σε διακρίσεις σε βάρος του μεταναστευτικού πληθυσμού, πολλές φορές λόγω της ασάφειας των νόμων ή λόγω αδυναμίας ερμηνείας των εγκυκλίων και των πολιτικών μετανάστευσης. Οι φορείς και οι υπάλληλοι για τη λειτουργία των οργανισμών και την καλή διοικητική πρακτική χρησιμοποιούν τη διακριτική ευχέρεια των άμεσα υπεύθυνων υπαλλήλων. Παράδειγμα έχομε από το ΙΚΑ όπου όταν η άδεια εργασίας έχει λήξει ενώ το βιβλιάριο υγείας είναι σε ισχύ, το ιατρικό προσωπικό εξετάζει τους μετανάστες/τριες προκειμένου να εξυπηρετηθούν (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008:85).

Επίσης άλλες φορές οι υπάλληλοι για να δημιουργήσουν μια καλή εικόνα της υπηρεσίας επωμίζονται νέες εκσυγχρονιστικές αντιλήψεις . Όπως στην περίπτωση του ΙΚΑ και του ΟΑΕΔ όπου οι υπάλληλοι προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τους μετανάστες και να τους βοηθήσουν σε θέματα κοινωνικής προστασίας.

Η Έμκε-Παυλοπούλου (2007) αναφέρεται στις δυσκολίες πρόσβασης λόγω του γραφειοκρατικού τρόπου λειτουργίας των δομών και των ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Επίσης οι μετανάστες φαίνεται να αντιμετωπίζουν μεγάλα προβλήματα λόγω οικονομικών συνθηκών, πολιτισμικών διαφορών και χρόνιων στερήσεων σε θέματα πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, φροντίδας και εκπαίδευσης των παιδιών τους.

Η έρευνα ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ (Κασιμάτη, Μουσούρου, Καμπούρη, Θανοπούλου: 2007) Η έρευνα επικεντρώνεται σε 4 ερευνητικές προσεγγίσεις. α) στις σχέσεις φύλου στη καθημερινή ζωή όπου διερευνώνται οι σχέσεις φύλου μέσα στην οικογένεια, στις γηγενείς ομάδες, στη κοινότητα β) στην απασχόληση και το φύλο όπου διερευνάται η απασχόληση των μεταναστριών στον τομέα καθαριότητας χώρων και της φροντίδας ηλικιωμένων καθώς και οι συνθήκες εργασίας και οι σχέσεις με τους εργοδότες .γ) στους φορείς παροχής υπηρεσιών και στην πρόσβαση της μετανάστριας στην εκπαίδευση, Κοινωνική Ασφάλιση, Υγεία. δ)Ακόμη διερευνώνται οι σχέσεις φύλου κατά γενεές, όπως εξελίσσονται και διαμορφώνονται κατά τη διαδικασία ένταξης των μεταναστών. Από την έρευνα ως προς τον τομέα της πρόσβασης αποτυπώνονται οι δυσκολίες των μεταναστριών για εγγραφή των παιδιών τους στους παιδικούς σταθμούς, λόγω ελλείψεως νόμιμων εγγράφων και των προβλημάτων που απορρέουν από την φύση της εργασίας τους στην οικιακή φροντίδα, αλλά και λόγω της στάσης και αντιμετώπισης των υπαλλήλων των υπηρεσιών απέναντι τους. Επίσης για τους ίδιους λόγους αποτυπώνονται εξ ίσου δυσκολίες ως προς την πρόσβαση τους στους τομείς Υγείας και Κοινωνικής Ασφάλισης.

Στην έρευνα των Ψημμένος-Σκαμνάκης (2008) αναφέρονται τα προβλήματα των μεταναστριών στην οικιακή εργασία τα οποία δυσκολεύουν την πρόσβαση στις υπηρεσίες του ΙΚΑ, ΟΑΕΔ και των βρεφονηπιακών σταθμών καθώς και τα προβλήματα που προκύπτουν από την πλευρά των υπαλλήλων πρώτης γραμμής των

ανωτέρω κοινωνικών υπηρεσιών τα οποία δυσκολεύουν την πρόσβαση των μεταναστών/στριών σε παροχές και δικαιώματα.

Το ίδιο και η έρευνα του Μυλωνά (2009) στο ΙΚΑ, όπου παρατηρείται η δυσλειτουργία των υπηρεσιών του ΙΚΑ στο να προσφέρουν τις παροχές τους και να βοηθήσουν στην πρόσβαση κάποιες ιδιαίτερες ομάδες όπως αυτές των μεταναστών. Υπάρχει δυσκολία εξυπηρέτησης των μεταναστών από τους υπαλλήλους λόγω της γραφειοκρατικής λειτουργίας των υπηρεσιών, επίσης η αντιμετώπιση τους από τους υπαλλήλους με διακριτική ευχέρεια και με στοιχεία ξενοφοβίας, ρατσιστικά και με προκαταλήψεις.

Επίσης μέσα από τις έρευνες Τριανταφυλλίδου (2000), Μπάκαβος, Παπαδοπούλου (2002), Παπαδοπούλου – Δημουλάς (2002), Παύλου, Χριστόπουλου (2003), Ταστσόγλου-Χατσικωνσταντή (2003), Μαράτου – Αλιπράντη, Γκαζόν (2005), Ρομπόλης (2007), ΚΕΘΙ (2007), Μπάκαβος, Παπαδοπούλου, Συμεωνάκη (2008), Καμπουρίδης (2008), Λινού, Κοτσιώνη, Χατζηπροκοπίου, Ριζά (2009), Ζωγραφάκης, Κόντης, Μητράκος (2009), Μωυσίδης, Παπαδοπούλου (2010), αυτό που αναδύεται ως πρόβλημα είναι η ανισότητα και η διάκριση που υφίστανται οι μετανάστες / στρίες σχετικά με την πρόσβαση τους σε υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας και στις παροχές που πρέπει να λαμβάνουν για τη κοινωνική προστασία τους. Επί πλέον στις μελέτες, Κασιμάτη (1991), Λαζαρίδη (2000), Λαζαρίδη- Ψημμένος (2000), Ψημμένος (1995) οι εργαζόμενες γυναίκες μετανάστριες φαίνεται, λόγω των συνθηκών εργασίας, να μην μπορούν τόσο να διαπραγματευτούν τη θέση τους στην αγορά εργασίας όσο και να αναζητήσουν την προστασία της κοινωνικής πρόνοιας. Ενώ στις έρευνες Παπαταξιάρχη (2008), Βασιλικού (2007) τονίζεται ότι οι κοινωνικοί δεσμοί που αναπτύσσουν οι μετανάστριες με τους εργοδότες δημιουργούν δυσκολίες πρόσβασης και αποκλεισμού στις κρατικές παροχές (Psimmenos, 2011).

Η έρευνα των Βάιου- Στρατηγάκη (2011), ασχολείται με την μελέτη α) της σημασίας των ανεπίσημων πρακτικών υποστήριξης και βοήθειας σε επίπεδο γειτονιάς και β) με τον ρόλο των κοινωνικών υπηρεσιών (υγείας και παιδικής φροντίδας). Από τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύεται ότι οι μετανάστριες της έρευνας δεν μπορούν να ταυτισθούν ούτε με κοινότητες που μοιράζονται κάποια εθνοτική

κουλτούρα, αλλά ούτε και με την κινητικότητα από επιλογή της εύπορης διασποράς. Είναι γυναίκες που αγωνίζονται εντός των ορίων των πολλαπλών τους προσδιορισμών (τάξης, φύλου, εθνότητας, ηλικίας, κ.λ.π) και προσπαθούν να διαμορφώσουν μια ζωή πιο κοντινή στις (μεταβαλλόμενες) προσδοκίες τους, αντιμετωπίζοντας δυσκολίες πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες. Οι πρόσβαση στους παιδικούς σταθμούς επιτυγχάνεται με μεσολάβηση τρίτων ή διάφορες ανεπίσημες πρακτικές, ενώ με τις υπηρεσίες υγείας η επαφή των μεταναστριών γίνεται κατά κύριο λόγο στα νοσοκομεία όταν υπάρχει ανάγκη, αντιμετωπίζοντας δυσκολίες λόγω οικονομικών δυσκολιών και έλλειψη ελεύθερου χρόνου.

Η έρευνα του Χ. Μπέλλα (2012 επιμ.) σχετικά με την οικιακή εργασία και την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης, παρουσιάζει δυσκολίες πρόσβασης με τις κοινωνικές υπηρεσίες καθώς και διακρίσεις από εκπροσώπους του κράτους και διάφορους φορείς εξουσίας. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την ενταξιακή υστέρηση των οικιακών εργατριών στο πεδίο της πρόσβασης και της κινητικότητας στην αγορά εργασίας, στα πολιτικά δικαιώματα και στην πρόσβαση στην εκπαίδευση. Η έρευνα διατυπώνει διάφορες προτάσεις πολιτικής, με στόχο την κοινωνική αλλά και εργασιακή ένταξη των μεταναστριών. Μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνονται και πολιτικές όπως, η διευκόλυνση της πρόσβασης στην εκπαίδευση όλων των βαθμίδων καθώς και στις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας (Lazarescu, Μαλεκάκη, 2014).

Στη μελέτη του ο Μαρούκης (2013), σχετικά με τις προοπτικές ευημερίας των μεταναστών εργαζομένων στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της ύφεσης, υποστηρίζει ότι η κρίση επηρεάζει σοβαρά τις μορφές και τους τρόπους κοινωνικής προστασίας των μεταναστών. Η άτυπη κοινωνική προστασία των μέσα στην ομάδα που βασίζεται σε οικογενειακούς και εθνοτικούς δεσμούς φαίνεται να τίθεται υπό αμφισβήτηση κατά τη διάρκεια της κρίσης. Αυτό είναι πιο εμφανές σε περιπτώσεις όπου μέλη της υποστηρικτικής ομάδας καθώς έχουν οδηγηθεί στην ανεργία, είτε μετανάστευσαν είτε αδυνατούν να συνεχίσουν να παρέχουν βοήθεια σε άλλα μέλη. Επιπλέον, οι Μπέλλας και Ροζάκου (2012) αναδεικνύουν ότι η κρίση οδήγησε τις γυναίκες να επανεξετάσουν τους τύπους απασχόλησης που επικρατούσαν κατά την αρχική είσοδό τους στη χώρα. Για τις οικιακές εργάτριες αυτό σημαίνει ότι ακόμη και για τις απασχολούμενες στις

υπηρεσίες καθαρισμού, η εσωτερική οικιακή εργασία γίνεται ξανά μια εναλλακτική στρατηγική κοινωνικής προστασίας.

Στην έρευνα του Ξυπολυτά (2013) τονίζεται η απομόνωση που βιώνουν οι μετανάστριες στην εσωτερική οικιακή εργασία και οι «ψευδοοικογενειακές» σχέσεις εξάρτησης που αναπτύσσουν συναισθηματικά με τους εργοδότες τους. Όλα αυτά είναι η αιτία ώστε να απομακρύνονται από κοινωνικούς φορείς και από παροχές κοινωνικής προστασίας και να οδηγούνται σε ανασφάλεια και περιθωριοποίηση. Η Daria Lazarescu (2015) επικεντρώνεται στην εξάρτηση από τον εργοδότη και στο κύρος που τους προσδίδει η οικιακή εργασία ως επάγγελμα και ως σταδιοδρομία, αλλά και στις συνέπειες που έχει αυτή η αντίληψη στην επαφή τους με κοινωνικούς φορείς, υποτιμώντας την εκμετάλλευση και την εξάρτηση που βιώνουν στο πλαίσιο της εργασίας τους (Ξυπολυτάς-Lazarescu, 2013).

Μια άλλη σημαντική κοινωνιολογική μελέτη στα θέματα της κοινωνικής προστασίας, που φέρνει στο προσκήνιο αλλαγές στους μηχανισμούς και το ρόλο του επαγγέλματος κατά τη διάρκεια της κρίσης, είναι η μελέτη «Unveiling Domestic Work in Times of Crisis» (2017) – ΚΕΚΜΟΚΟΠ υπό την επίβλεψη του Ιορδάνη Ψημμένου, η οποία, μέσα από μια συγκριτική μεθοδολογία, εστιάζει στα χαρακτηριστικά της οικιακής εργασίας σε περιόδους ακμής (2005-2008) και ύφεσης (2009-1016) και μελετά, μεταξύ άλλων, την πρόσβαση στην κοινωνική προστασία. Η συγκεκριμένη έρευνα επαναφέρει τους μη οικονομικούς παράγοντες που είχε αναδείξει ο DuBois (1920) ως πρωταρχικούς παράγοντες εγκλωβισμού μέσα στην οικιακή εργασία. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται πως η περιθωριοποίηση των οικιακών εργατριών οφείλεται στην σταδιακή σύνδεση του επαγγέλματος και του κοινωνικού κύρους με τις αξίες της εργοδοτικής οικογένειας αλλά και τα γενετήσια χαρακτηριστικά.

Συγκεκριμένα, αναδεικνύεται ότι η οικονομική κρίση λειτούργησε ως καταλύτης για την περαιτέρω απομάκρυνση των μεταναστριών οικιακών εργατριών από την κοινωνική προστασία και στην περαιτέρω ενίσχυση της εξάρτησής τους από το νοικοκυριό του εργοδότη τους (Ψημμένος και Σκαμνάκης 2008). Μέσα στην κρίση διακυβεύεται η διάρκεια της πατρωνίας, και με την έλλειψη αλληλεγγύης ανάμεσα στους εργαζόμενους οι άτυπες μορφές πρόνοιας περιορίζονται, ενώ

αποκρυσταλλώνεται μια νοοτροπία ενδοεργασιακής προστασίας. Επιπλέον, η κρίση αποσταθεροποιεί την άτυπη προστασία, με αποτέλεσμα οι μετανάστριες που εξαρτώνται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τον εκάστοτε εργοδότη τους για την κάλυψη των αναγκών τους, να κινδυνεύουν να χάσουν την όποια μορφή κοινωνικής προστασίας είχαν στο παρελθόν (Psimmenos 2017, Skamnakis - Malekaki 2017).

Τέλος στην ίδια έρευνα σύμφωνα με τους Skamnakis - Malekaki (2017) για τις οικιακές εργάτριες και τη πρόσβαση τους σε εποχή κρίσης στις κοινωνικές υπηρεσίες, καταγράφεται ο διπλός αποκλεισμός των μεταναστριών οι οποίες ζουν όλες τις δυσκολίες πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες εις διπλούν (παλαιότερος και εκ νέου αποκλεισμός ή ο νέος αποκλεισμός των ήδη αποκλεισμένων). Τόσο οι αντικειμενικές δυσκολίες της οικονομικής κρίσης όσο και οι υποκειμενικές εκ μέρους των υπαλλήλων παρουσιάζουν ένα ενδυναμωμένο εις διπλούν σύστημα άτυπης λειτουργίας, πελατειακών σχέσεων και διάκρισης ως προς τη προσφορά της κοινωνικής προστασίας και των παροχών. Οι μετανάστριες απογοητευμένες από τις κοινωνικές παροχές και τις κοινωνικές υπηρεσίες δεν έχουν να προσδοκούν τίποτα που να μπορεί να τους ανακουφίσει από τη φτώχεια και τις ανάγκες της σύγχρονης ζωής.

2.3.1. Πρόσβαση και χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας

Στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας οι νηπιαγωγοί σύμφωνα με τις προσωπικές κρίσεις, απόψεις, αντιλήψεις αντιμετωπίζουν άνισα τους γονείς κατ' επέκταση και τα νήπια δημιουργώντας διαφορετικές υποομάδες με διαφορετικοί αντιμετώπιση άτυπα δικαιώματα και προνόμια μ' αποτέλεσμα τη μη πρόσβαση ή τον αποκλεισμό από την παροχή βρεφονηπιακής φροντίδας. (Ψημμένος –Σκαμνάκης 2008):

« ...Μου είπανε ότι έχουνε πολλά παιδιά και δεν τα παίρνουνε...Και γιατί πήρατε της λέω το άλλο και δεν παίρνετε το δικό μου;τότε μου λέει ,εντάξει φέρε τα χαρτιά...» Μαρία σ.290 και «... Η κόρη μου ήταν τριών χρονών και την έκλεινα μόνη στο σπίτι μέσα...»Λίντα σ.290.

Βασικά στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπ' όψη είναι τα πολιτιστικά μοντέλα που οι γυναίκες μετανάστριες διαθέτουν, οι διαφορές ανάμεσα στη μητρική και στην επικρατούσα στη χώρα υποδοχής κουλτούρα και τέλος οι διαφορετικές επιθυμίες και τα κίνητρα που τις ώθησαν στην μετανάστευση και στην εγκατάσταση σε μία νέα χώρα (Lee και Shearded, 2002, Σκλάβου 2007:146).

Επίσης οι μετανάστριες που βρίσκονται σε μία ξένη χώρα κάνουν μεγάλη προσπάθεια να κρατήσουν το νοικοκυριό τους και να μεγαλώσουν τα παιδιά τους μέσα σε δύσκολες συνθήκες αρχικά χωρίς να γνωρίζουν την ελληνική γλώσσα, και χωρίς να έχουν καμία βοήθεια για τη φύλαξη και την φροντίδα τους, χωρίς καμία ενημέρωση λόγω άγνοιας της ελληνικής γλώσσας (Σαλιά, 2007: 168).

Είναι απαραίτητο να έχει η μετανάστρια την δυνατότητα φροντίδας των παιδιών της από τον ανάλογο φορέα αφού ο τομέας της εργασίας είναι πολύ σημαντικός για αυτήν κι αφιερώνεται σ' αυτό κυνηγώντας μια καλύτερη ζωή⁵⁶. Η πρόσβαση της, η συμμετοχή των παιδιών στον παιδικό σταθμό αποτελούν πολύ σημαντικό γεγονός στη ζωή της καθώς «παρέχει τη δυνατότητα εργασίας στους γονείς, απελευθερώνοντας γι' αυτούς χρόνο τον οποίο μπορούν να επενδύσουν στην αμειβόμενη εργασία» (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008: 369).

Η ύπαρξη και μόνον παιδιών δημιουργεί προβλήματα καθημερινά που κάνουν ακόμη πιο δύσκολη την παραμονή στην ξένη χώρα. Όταν μιλάμε για μικρά παιδιά, ταυτόχρονα αναφερόμαστε σε οικογένειες μεταναστών με παιδιά, αλλά και μετανάστριες που βρίσκονται στην χώρα υποδοχής μόνες με παιδιά. Στην Ελλάδα ξεχωρίζει έντονα το φαινόμενο των Αλβανών μεταναστών, «όπου για τους Αλβανούς γονείς, άνδρες και γυναίκες, η μετανάστευση, είναι σχεδόν πάντα "οικογενειακή υπόθεση", δηλαδή βρίσκονται στην Ελλάδα μαζί με τα παιδιά τους» Το 87% των Αλβανών γονιών βρίσκονται στην Ελλάδα με τα παιδιά τους, ενώ 4% έχουν κάποια από τα παιδιά τους μαζί και μόνο 9% των Αλβανών έχουν αφήσει τα παιδιά τους στην πατρίδα τους (Καβουνίδη, 1998: 91).

⁵⁶ Η έννοια της φροντίδας περιλαμβάνει την αίσθηση του προσωπικού ενδιαφέροντος για το παιδί και τη ανάληψη ευθυνών για την ποιότητα ζωής του. «Η κοινωνική φροντίδα είναι ταυτόχρονα είδος εργασίας και προσωπική σχέση με σημαντικές ιδιαιτερότητες» (Στασινοπούλου, 1996:213).

Από τις έρευνες που έχουν γίνει φαίνεται καθαρά ότι τα περισσότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν με τα παιδιά τους οι μετανάστριες που ασχολούνται κυρίως σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, όπως οικιακή εργασία (οικιακές εργάτριες) έχουν σχέση με τα προβλήματα που προκύπτουν από την εργασία τους, και τα οποία καθιστούν απαραίτητη την πρόσβαση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας. Συγκεκριμένα είναι:

- Τα μεγάλα ωράρια εργασίας που δημιουργούν προβλήματα για την φύλαξη των νηπίων αλλά και για την διάθεση χρόνου παρακολούθησης σχετικά με την εκπαίδευση και την πρόοδό τους.
- Το οικονομικό πρόβλημα που προκύπτει από τους χαμηλούς μισθούς, από τα χρήματα που πιθανόν δεν πληρώνονται (ιδιαίτερα όταν δεν έχουν χαρτιά) και που δεν τους επιτρέπει την χρήση ιδιωτικών Παιδικών Σταθμών ή νηπιαγωγείων, μια και η πρόσβαση στους Δημόσιους Παιδικούς Σταθμούς είναι πολύ δύσκολη καθώς και η συμμετοχή σε προγράμματα φύλαξης στο νηπιαγωγείο.
- Το άγχος της εργασίας, η κόπωση και η έλλειψη μητρικής παρουσίας πολλές ώρες καθημερινά, δημιουργούν έντονα προβλήματα στα παιδιά των μεταναστριών.
- Η απομόνωση που βιώνουν από το επαγγελματικό και κοινωνικό περιβάλλον οι μετανάστριες μεταβιβάζεται στα παιδιά, περιορίζοντας την κοινωνική ζωή κι ανάπτυξή τους.
- Η έλλειψη της ασφάλισης στην εργασία τους δημιουργεί προβλήματα και με την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των παιδιών και την εισαγωγή τους στους Δημόσιους Παιδικούς Σταθμούς. Στην Ελλάδα απαιτείται επίσημη βεβαίωση εργοδότη και καρτέλα τελευταίων ενσήμων (ΦΕΚ 497/22-4-2002 τ. Β, άρθρο 7⁵⁷) ή επίσημα χαρτιά εργασίας (επί πλέον αναγγελία πρόσληψης, σύμβαση

⁵⁷ Στο ΦΕΚ 497/22-4-2002, που είναι ο Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών στο άρθρο 7, αναφέρεται στα δικαιολογητικά εγγραφής των παιδιών στους Βρεφονηπιακούς και Παιδικούς Σταθμούς εκτός των άλλων ότι απαιτείται: βεβαίωση εργοδότη ότι και οι δύο γονείς είναι εργαζόμενοι ή πρόκειται να εργασθούν εντός μηνός από την υποβολή της αίτησης εγγραφής, με προσδιορισμό του ύψους των αποδοχών τους και επικυρωμένο φωτοαντίγραφο βιβλιαρίου ενσήμων των γονέων προκειμένου για εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα.

εργασίας, έντυπο Ε4, όπου είναι ο επίσημος πίνακας προσωπικού κ.λ.π.) ή ανεργίας από τον ΟΑΕΔ, που προστέθηκε αργότερα (νέο ΦΕΚ 4249/5-12-2017 τ. Β, άρθρο 3⁵⁸) λόγω της μεγάλης ανεργίας που δημιούργησε η οικονομική κρίση.

- Η εργασιακή κουλτούρα που αποκτούν τους εγκλωβίζει σε επαγγέλματα χαμηλού κύρους όπως η οικιακή εργασία μ' όλα τ' ανωτέρω επακόλουθα.

Για τα παιδιά η πρόσβαση κι η εγγραφή τους στους παιδικούς σταθμούς είναι εξίσου πολύ σημαντικό γεγονός κι έχει να προσφέρει ομαλότερη κοινωνικοποίηση και καλύτερευση στη ζωή τους ως προς:

- την καθημερινή φροντίδα τους
- την εκμάθηση της γλώσσας
- την προσαρμογή στην κοινωνική ζωή της χώρας που ζουν και μεγαλώνουν
- την αγωγή τους
- την προσαρμογή και την δραστηριοποίηση τους στην σχολική κοινότητα.
- το προσδιορισμό της ταυτότητας των
- την απομάκρυνση του στίγματος του μετανάστη
- την ομαλή ψυχοκοινωνική ανάπτυξή τους.

Σχετικά με τα παιδιά προσχολικής ηλικίας το πρόβλημα είναι έντονο καθ' όσον η αγωγή τους αφορά πρωτογενείς τομείς κοινωνικοποίησης κι εξέλιξης. Ο αποκλεισμός από την πρωτογενή ομάδα κοινωνικοποίησης αποτελεί αφετηρία αρνητικών βιωμάτων (Παπαδοπούλου, 2004). Πιο συγκεκριμένα, η περίπτωση μη εγγραφής τους στους παιδικούς σταθμούς ενώ υπάρχει μεγάλη ανάγκη να εργαστεί η μητέρα, δημιουργούν μεγάλα προβλήματα που είναι εξ' ίσου σημαντικά κι άξια

⁵⁸ Το ΦΕΚ 497 του 2002 αντικαταστάθηκε από το ΦΕΚ 4249/5-12-2017 Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών. Στα δικαιολογητικά εγγραφής στο άρθρο 3, αναφέρει ότι πρέπει να προσκομίζονται εκτός από τη βεβαίωση του εργοδότη και αντίγραφο αναγγελίας πρόσληψης της αιτούσας/του αιτούντος ή της σύμβασης μαζί με το έντυπο Ε4 (ετήσιος πίνακας προσωπικού). Και για τους ανέργους βεβαίωση ανεργίας από τον ΟΑΕΔ ή κάρτα ανεργίας σε ισχύ του γονέα ή των γονέων που είναι άνεργοι. Φαίνεται καθαρά ότι η οικονομική κρίση και η ανεργία που πλήττει τη χώρα οδηγεί σε αλλαγή της κοινωνικής πολιτικής ως προς τον τομέα της βρεφονηπιακής φροντίδας, συμπεριλαμβάνοντας και τους ανέργους για πρώτη φορά ως δικαιούχους για εγγραφή των παιδιών τους στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς.

μελέτης, αφού επηρεάζουν την καθημερινότητα και καθορίζουν το μέλλον όχι μόνον των παιδιών, αλλά όλης της μεταναστευτικής οικογένειας.

Και η Stone⁵⁹ (1983) στην έρευνά της σχετικά με τη μητρότητα αναφέρει ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι τα παιδιά, για τις εργαζόμενες:

α) οι εργοδότες δεν προσλαμβάνουν μια γυναίκα με μικρά παιδιά.

β) δεν μπορούν να δουλέψουν κανονικά full-time γιατί έχουν την ευθύνη των παιδιών και πρέπει να τα φροντίσουν.

γ) όσες έχουν full-time ωράριο δουλεύουν ακόμη και παραπάνω, μ' αποτέλεσμα να έχουν μεγάλο πρόβλημα με τα παιδιά.

δ) η εξυπηρέτηση από τους Παιδικούς Σταθμούς είναι δύσκολη (γίνεται με κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια), π.χ πόσα μέλη έχει η οικογένεια, εάν οι γονείς εργάζονται ή είναι άνεργοι, τι είδους απασχόληση (πλήρης, ημιαπασχόληση αυτοαπασχόληση), τι ετήσιο οικογενειακό εισόδημα συγκεντρώνουν και οι δύο γονείς κ.λπ. Για το λόγο αυτό πρέπει να βρουν κάποιο άλλο πρόσωπο για τη φύλαξη των παιδιών ή να δουλεύουν με βάρδιες με το σύζυγο.

Η Brouwer και Priester, (1983), στην έρευνα της με τις Τουρκάλες που έρχονται από αγροτική περιοχή⁶⁰ στο Άμστερνταμ στην Ολλανδία αναφέρει ότι ο συγκεκριμένος μεταναστευτικός πληθυσμός δυσκολεύεται να εργαστεί, δεν έχει κάποιον να προσέχει τα παιδιά, γι' αυτό εργάζεται ανεπίσημα (καθαρίστριες, συνεργεία καθαρισμού). Δουλεύουν σε ευπαθείς δουλειές και συχνά είναι θύματα εκμετάλλευσης, ιδιαίτερα εάν δεν γνωρίζουν τη γλώσσα και ποια είναι τα δικαιώματά τους. Όσες δουλεύουν part-time για να φροντίσουν τα παιδιά τους αναγκάζονται να δέχονται άσχημες συνθήκες κι ανορθόδοξα ωράρια εργασίας, ενώ τα μικρά παιδιά τα κρατά συνήθως η πρωτότοκη κόρη.

Στην Ελλάδα στην έρευνα στην περιοχή της Αττικής του Ψημμένου – Σκαμνάκη (2008) αναφέρονται οι δυσκολίες πρόσβασης των μεταναστριών στις

⁵⁹ Η Stone, στην έρευνα της 1978 – 1979 σχετικά με τον εθνικισμό την αμειβόμενη εργασία και την μητρότητα. Ασχολήθηκε με μητέρες μετανάστριες εργαζόμενες σ' αμειβόμενη εργασία στο Μπέρμιγχαμ του Λονδίνου. (Phizacklea, 1983 :33-52)

⁶⁰ Οι Brouwer and Priester μελέτησαν τις Τούρκικες οικογένειες μεταναστών (1977) στο Άμστερνταμ, στην Ολλανδία, κυρίως αυτές που προέρχονται από ένα χωριό Άτρα πάνω στα τούρκικα βουνά.(Phizacklea,1983: 113-129)

υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών, ιδιαίτερα λόγω προβλημάτων που προκύπτουν από την εργασία τους. Έτσι, οι μητέρες φαίνεται να επωμίζονται κατά κύριο λόγο την φροντίδα των παιδιών τους και να αντιμετωπίζουν οι ίδιες δυσκολίες στην οργάνωση του χρόνου τους στις περιπτώσεις που επιθυμούν να εργάζονται παράλληλα. Επιπλέον ο τρόπος που λειτουργούν οι φορείς κοινωνικών υπηρεσιών καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τα στελέχη που υπηρετούν σ' αυτές.

Οι μετανάστες μπορεί να βρουν κοινωνική προστασία σε διάφορα ανεπίσημα δίκτυα που θα τους στηρίξουν και που λειτουργούν ως συμπλήρωμα στην επίσημη κοινωνική προστασία, ιδιαίτερα για τους μετανάστες που βρίσκονται ανεπίσημα στην χώρα υποδοχής (Avato, Koettl, Sabates-Wheeler 2008). Μέσα σ' αυτά τα δίκτυα τα μέλη μπορεί να έχουν πρόσβαση και να συνδέονται ταυτόχρονα είτε με πολλά επίπεδα κοινών χαρακτηριστικών είτε μόνο με ένα (Πετρονώτη 1995, Καβουνίδη 2002) όπως π.χ. ομοεθνών, επαγγελματικής συνεργασίας κοινών ενδιαφερόντων, αλληλοβοήθειας, οικονομικών συμφερόντων, συγγενών, φίλων κλπ).

Σήμερα, δεν υπάρχει κάποια ιδιαίτερη μεταναστευτική πολιτική ώστε να συμπεριλαμβάνει το θέμα της βρεφονηπιακής φροντίδας κι εκπαίδευσης και «...η ισχύουσα μεταναστευτική πολιτική δημιουργεί τεράστια και σχεδόν ανυπέρβλητα εμπόδια» (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008: 286). Παρ'όλο που κάποια πράγματα φαίνεται να έχουν αλλάξει προς όφελος των μεταναστριών, τα εμπόδια συνεχίζουν να υπάρχουν.

Είναι ευρέως γνωστό ότι οι Παιδικόι Σταθμοί αποτελούν την καλύτερη και πιο σίγουρη λύση για την εργαζόμενη μετανάστρια (Stone, 1983). Όμως είναι πολύ δύσκολη η εγγραφή σ' αυτούς, γιατί τις περισσότερες φορές οι ενδιαφερόμενες δεν πληρούν κατά τον νόμο τις προϋποθέσεις, αφού στην Ελλάδα το γυναικείο εργατικό δυναμικό των μεταναστριών σ' έναν από τους κύριους τομείς που απασχολείται είναι η οικιακή εργασία (Ψημμένος, 1999, 2008). Έτσι υπάρχουν προβλήματα στα χαρτιά τους που έχουν σχέση με την εργασία, την ασφάλεια ή τα κοινωνικά κριτήρια.

Η μη δυνατότητα πρόσβασης και συμμετοχής τους στα προγράμματα φύλαξης, φροντίδας κι αγωγής των Παιδικών Σταθμών, έχει σαν αποτέλεσμα να ωθούνται ή στην ανεργία και στην οικονομική ανέχεια ή προς την εύρεση εργασίας με λίγες ώρες απασχόλησης. Έτσι μένουν χωρίς ασφαλιστική κάλυψη και δυνατότητα φύλαξης των

νηπίων ή επιστρατεύουν στον ρόλο της baby-sitter, εάν υπάρχει, την πρωτότοκη κόρη (Brouwer, Priester, 1983).

Σύμφωνα με τις υπάρχουσες ενδείξεις στην Αγγλία, συμπεραίνεται ότι όταν υπάρχει η δυνατότητα για προσχολική παρακολούθηση ιδιαίτερα από την βρεφική ηλικία – αυτό έχει θετική επιρροή, όχι μόνο στην επίδοση του παιδιού κυρίως στις πρώτες τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά αποτρέπει κι από παραβατικές συμπεριφορές αργότερα. Επίσης, ότι η εργασία της μητέρας ανάλογα με το είδος και το εισόδημα, αλλά και με την ηλικία του παιδιού επηρεάζει την επίδοση του στο σχολείο (Sammons και Smees 1998, Daniel 1995, Sparkes και Glennerster 2002).

Αντιθέτως, η μη πρόσβαση των μεταναστριών στους παιδικούς σταθμούς και κατ' επέκταση η μη συμμετοχή εγγραφής των νηπίων των εργαζομένων μεταναστριών μητέρων, οδηγεί σ' ένα γενικότερο αποκλεισμό από αγαθά, υπηρεσίες και δραστηριότητες της κοινωνίας. Έτσι το ένα γεγονός επηρεάζει το άλλο και η μια αρνητική συνέπεια φέρνει την άλλη, δημιουργώντας μια αλυσίδα γεγονότων και συνεπειών, στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους που σταδιακά οδηγούν στον κοινωνικό αποκλεισμό και στα τρία επίπεδα (κοινωνικό, οικονομικό, νομικό). Ο κοινωνικός αποκλεισμός όμως οδηγεί σ' άνισες ευκαιρίες στην εκπαίδευση αλλά και στην απασχόληση (Brian Barry 2002).

Οι στερεότυπες πιθανόν αντιλήψεις των υπαλλήλων δεν τους επιτρέπουν να αξιολογήσουν σωστά την κάθε περίπτωση μεταναστών που επιδιώκει την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες. Παρόλες τις διαβεβαιώσεις του προσωπικού στους βρεφονηπιακούς σταθμούς και στα νηπιαγωγεία, στην έρευνα των Ψημμένου και Σκαμνάκη ότι *«κάθε περίπτωση αντιμετωπίζεται ως μοναδική και πάντοτε με τον ίδιο τρόπο ανεξαρτήτως καταγωγής και εθνικότητας, χρώματος και θρησκευτικής πίστης»* είναι προφανές ότι η ανωτέρω προσέγγιση αφορά την *«γραμμή άμυνας»* των στελεχών της προσχολικής εκπαίδευσής, η οποία στην πορεία αποδομείται μέσω των απόψεων που διατυπώνουν, και τις άτυπες πρακτικές που συχνά εφαρμόζουν (Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008:387).

Οι προσωπικές αντιλήψεις και απόψεις των λειτουργών – υπαλλήλων των κοινωνικών υπηρεσιών ομαδοποιούνται στην πορεία- πολλές φορές. Π.χ όταν συμβεί κάτι με έναν Αλβανό μια κλεψιά ή μια δολοφονία αυτό δεν πρέπει να κάνει κάποιον

να πιστεύει ότι όλοι οι Αλβανοί είναι κλέφτες ή δολοφόνοι. Σύμφωνα με τις γενικές εντυπώσεις μεμονωμένων γεγονότων όπου μια πράξη ή ένα άτομο προσδίδει αρνητικά χαρακτηριστικά σε ολόκληρη την ομάδα. Η αντίληψη ότι οι μετανάστες είναι αυτοί που έφεραν όλα τα «άσχημα» σε μια κοινωνία Έτσι, ένα τυχαίο γεγονός, σύμφωνα με τις υποκειμενικές αντιλήψεις του υπαλλήλου γίνεται κοινό χαρακτηριστικό εθνικότητας, φύλου, θρησκείας, χρώματος ή επαγγέλματος.

«... Δεν λέω με τους μετανάστες γενικά. Λέω με τους Αλβανούς. Κάνω αυτό το διαχωρισμό. Σαφέστατα. Εντάξει; Με αυτούς αντιμετωπίζεις έναν κακό τρόπο συμπεριφοράς, μέχρι εγκληματικά εδώ μέσα και βεβαίως και έξω. Είναι αυτό το στυλ το θρασύ, το θα σε σπρώξουνε, στο λεωφορείο, στη δουλειά, την κακοήθεια, την εγκληματικότητα τους...» (εργαζόμενος στο ΙΚΑ από την έρευνα Ψημμένος-Σκαμνάκης, 2008 :334)

«.... Έχουν έρθει οι μετανάστες και ανά πάσα στιγμή φοβάσαι.... Όλους τους αρρώστους σχεδόν στο νοσοκομείο τους έχουν κλέψει...Κλέβουνε πολλές τσάντες... Αυτό είναι...Ενώ πρώτα δεν γινότουσαν τόσα πολλά κρούσματα κλεψιάς, ας πούμε με τσάντες...Τώρα γίνονται κάθε μέρα. Εδώ έχουν κατακλέψει τους αρρώστους...» (εργαζόμενη σε νοσοκομείο, από την έρευνα Ψημμένος –Σκαμνάκης, 2008 :365)

Οι στερεότυπες αντιλήψεις και προκαταλήψεις των υπαλλήλων που εξυπηρετούν online τους χρήστες μπορεί να μην γίνονται αντιληπτές από τους φορείς ή τους ανωτέρω, με αποτέλεσμα να υπάρχει συχνά ο κίνδυνος της κατηγοριοποίησης και της διάκρισης απέναντι σε αυτούς που επιδιώκουν την πρόσβαση, ιδιαίτερα στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.

«...Προβλήματα υπάρχουν διάφορα βέβαια. Ο υπερπληθυσμός...Η εγκληματικότητα...Η ανωνυμία κάτω από την οποία κρύβονται...Ότι πάρα πολλοί έχουν κάνει φυλακές στην πατρίδα τους...Η εγκληματικότητα υπήρχε και στην Ελλάδα , ήταν διαφορετικού τύπου...» (εργαζόμενος στο ΙΚΑ από την έρευνα Ψημμένος- Σκαμνάκης, 2008 :335)

Όσο αφορά τον τρόπο που πρέπει να χρησιμοποιούν οι χρήστες των κοινωνικών υπηρεσιών για να γίνονται αποδεκτοί έχει να κάνει με την αποδοχή των κανόνων και τον σεβασμό προς τους εργαζόμενους των κοινωνικών υπηρεσιών. Η παραμικρή αντίρρηση ή μη παραδοχή στον τρόπο λειτουργίας έχει να κάνει με μια

διαφοροποίηση των υπαλλήλων απέναντί τους, προσδίδοντάς τους χαρακτηριστικά που ετικετοποιούν και στιγματίζουν όχι μόνο τον συγκεκριμένο μετανάστη αλλά και όλη την ομάδα στην οποία ανήκει. Οι υπάλληλοι προτιμούν χρήστες δίχως αντιρρήσεις ή απόψεις.

Οι διάφορες διακρίσεις και στερεότυπες αντιλήψεις που οι υπάλληλοι των κοινωνικών υπηρεσιών μεταφέρουν δημιουργούν πάντα δυσκολίες και προβλήματα στην ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

2.4. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σχετικά με την ιστορία της πρόσβασης και χρήσης στον τομέα της οικιακής εργασίας σημαντικό ρόλο βέβαια έχουν παράγοντες όπως η ταξική προέλευση, η εθνικότητα και το φύλο, αλλά καθοριστικό ρόλο έχουν και οι ειδικεύσεις και τα καθήκοντα των εργατριών, οι μορφές απασχόλησης και οι πολιτισμικές αξίες που απορρέουν από την εργασία και διαμορφώνουν διαφορετικές συνθήκες πρόσβασης (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008:36,37).

Επίσης υπάρχει μια τεράστια διαφορά ως προς την ιστορική διάσταση της πρόσβασης και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών τόσο σε επίπεδο διαφορετικών χωρών όσο και σε επίπεδο διαφορετικών χρονικών περιόδων.

Η ιστορία της πρόσβασης της εργαζόμενης μετανάστριας στις κοινωνικές υπηρεσίες και της χρήσης των αγαθών που παρέχουν οι ανάλογες υπηρεσίες προστασίας και φροντίδας, έχει να κάνει σε ένα μεγάλο βαθμό από την διαχείριση των παροχών σε μια χώρα καθώς και από την ταξινόμηση του πληθυσμού και την κοινωνικοποίηση του μεταναστευτικού εργατικού πληθυσμού. Οι περισσότεροι φορείς κοινωνικής φροντίδας προωθούν μέσω της κοινωνικοποίησης την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών στην οικονομική και κοινωνική οργάνωση μιας χώρας (Ψημμένος, 2006).

Εξετάζοντας λοιπόν τα ιστορικά γεγονότα στην εξέλιξη της οικιακής εργασίας, ιδιαίτερα από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά, διαπιστώνουμε από μελέτες (Booth

1890, Cunningham 1917, Gibbins 1920, Hammond and Hammond 1936, Thomas and Znaniecki 1984, du Bois 1995), αλλά και από μαρτυρίες των ίδιων των ατόμων στην απασχόληση αυτή, ότι η κάθε ιστορική στιγμή δίνει το δικό της στίγμα στη πορεία της οικιακής εργασίας. Από την έρευνα του Booth (1890) όπου διάφορες φτωχοποιημένες ομάδες της κοινωνίας επιβιώνουν μέσα από μορφές αλληλεγγύης όπως είναι τα οικογενειακά ή άλλα δίκτυα προστασίας έως τις έρευνες των Thomas and Znaniecki (1984) και du Bois Eaton (1899,1995) όπου η αποδιοργάνωση και η επαναδιοργάνωση της κοινωνικής προστασίας σε ένα νέο εργασιακό περιβάλλον στη βιομηχανική καπιταλιστική κοινωνία τροφοδοτείται από σχέσεις και αξίες του παρελθόντος, αλλά και από διάφορες μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης μεταξύ τους. Όλες αυτές λοιπόν οι μορφές της άτυπης κοινωνικής αλληλεγγύης κάνουν φανερές τις διάφορες διαδρομές, αλλά και τις μορφές της κοινωνικής προστασίας καθώς και τις δυσκολίες των ευάλωτων ομάδων με χαμηλού κύρους εργασίες, μεταξύ αυτών και των οικιακών εργατριών. Έτσι συσχετίζεται η ύπαρξη τους στις ανάλογες ιστορικές στιγμές με τη κοινωνική προστασία ή την πρόσβαση και την χρήση σε κοινωνικές παροχές. Το πιο σημαντικό όμως πάντα είναι ότι, σε όλες τις μελέτες η οικιακή εργασία βασίζεται σε όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που οριοθετούν τα πλαίσια μιας χαμηλού κύρους εργασίας, με έντονα: τον έμφυλο και ταξικό χαρακτήρα της, τα οποία καθορίζουν και τη σχέση της με την κοινωνική προστασία και το κράτος πρόνοιας σε ανάλογες ιστορικές στιγμές ή χρονικές περιόδους.

2.4.1. Κράτος Πρόνοιας και Γυναικεία Εργασία

Το Κράτος Πρόνοιας μετά την μετάβαση από την αγροτική προκαπιταλιστική κοινωνία στην βιομηχανική καπιταλιστική κοινωνία αλλάζει τρόπο λειτουργίας κι από κοινωνική φροντίδα και προστασία που παρέχει οδηγείται στην δημιουργία κοινωνικών υπηρεσιών, που στόχο έχουν την αποφυγή της εξαθλίωσης και την παροχή βοήθειας σ' εκείνους που πραγματικά την χρειάζονται καθώς και την ενθάρρυνση για ατομική πρωτοβουλία και υγιή ανταγωνισμό (Στασινοπούλου, 1996).

Ο Therborn (2006) αναφέρει ότι οι οικιακές εργάτριες αντιμετωπίζουν προβλήματα πρόσβασης σε τέτοιου είδους υπηρεσίες λόγω του είδους της εργασίας τους και του «κύρους» της στην κοινωνία. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν τους επιτρέπεται «να αντιμετωπίζουν τις ανάγκες τους» (Ψημμένος, Σκαμνάκης, 2008).

Σύμφωνα όμως με τον Marshall (1964) η ανάπτυξη του Κράτους Πρόνοιας δεν συνεπάγεται απαραίτητα και εξάλειψη της κοινωνικής ανισότητας, αντίθετα μπορεί και να την εδραιώνει. Συγχρόνως αποτελεί ένα ιδεατό μοντέλο κράτους βασισμένο στις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της σχεδιασμένης συλλογικής δράσης (Στασινοπούλου, 2006: 26).

Ο Abrams υποστηρίζει ότι «κοινωνικό κράτος» είναι τα μέτρα που παίρνει μια κυβέρνηση για να προστατέψει τα επίπεδα ζωής των πολιτών της σε συνθήκες όπου η συνήθης εργασία θεωρείται αδύνατη για να επιτύχει επαρκώς. Τέτοιες συνθήκες περιλαμβάνουν τους υπερήλικες, την παιδική ηλικία, την μητρότητα, αρρώστιες, ανικανότητα, ανεργία και χαμηλόμισθους εργαζόμενους (Abrams, 1982: 8).

Θεωρείται ότι η δημιουργία του Κράτους Πρόνοιας κάνει την εμφάνιση της τον 19^ο αιώνα στην Δυτική Ευρώπη είναι απόρροια της καπιταλιστικής κοινωνίας και των αναγκών που προκύπτουν στα μεγάλα αστικά κέντρα, σε συνδυασμό πάντα με την τοπική κοινωνία και την συνύπαρξη προκαπιταλιστικών μορφών (Στασινοπούλου, 1990). Μερικοί σύγχρονοι Επιστήμονες όπως οι Holoway και Piccioto (1978), Ginsburg (1979) και Daemer (1980) θεωρούν ότι ένας σημαντικός παράγοντας είναι η πίεση του εργατικού κινήματος, της οποίας η επιτυχία εξαρτάται από την ωρίμανση των αντικειμενικών συνθηκών και τις συγκεκριμένες συγκυρίες. Παραδείγματα πίεσης στο κράτος αποτελούν οι επιτυχίες : της Αγγλίας με την κρατική παροχή εργατικής στέγης το 1919 και της Γερμανίας του Βίσμαρκ με την δημιουργία του πρώτου οργανωμένου συστήματος κοινωνικής ασφάλισης το 1880 (Στασινοπούλου, 1990 :30).

Επίσης μπορεί να υπάρχει πλήρης αντίθεση ανάμεσα στους στόχους της κοινωνικής πολιτικής που εφαρμόζεται σε κάποια δεδομένη χρονική περίοδο και στις αξίες του καπιταλιστικού συστήματος που επικρατούν στην κοινωνία. Στην Μ. Βρετανία κυριαρχούσε ο μύθος του Κράτους Πρόνοιας αποτελώντας εγγύηση

σταθερότητας και δύναμη διάψευσης στις προβλέψεις ότι το σύστημα επρόκειτο να καταρρεύσει μέσα σε πλήρη αναρχία (Pinker, 1971, Στασινοπούλου, 2006).

Γενικά ο όρος «Κράτος Πρόνοιας» (welfare state) «αναφέρεται στην ιστορικά καθορισμένη μορφή του αστικού κράτους, στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, η οποία χαρακτηρίζεται από μεγάλη διεύρυνση της κοινωνικής λειτουργίας, ιδιαίτερα στη σφαίρα της κοινωνικής αναπαραγωγής⁶¹. Αναλαμβάνει την ευθύνη της κάλυψης αναγκών απασχόλησης, υγείας, παιδείας, κατοικίας, κοινωνικής φροντίδας, προστασίας του περιβάλλοντος και ελεύθερου χρόνου, αναπτύσσοντας τον μηχανισμό του για την παροχή των ανάλογων υπηρεσιών ή για την ρύθμιση της παροχής τους από τον Ιδιωτικό – Κερδοσκοπικό και μη τομέα» (Στασινοπούλου, 1990:26).

Το κράτος πρόνοιας αποτελεί τη συγκεκριμένη μορφή οργάνωσης του «κοινωνικού» δηλαδή μέσα από το κράτος πρόνοιας γίνεται η αναπαραγωγή της σχέσης ανάμεσα στο «οικονομικό» και στο «μη οικονομικό» πεδίο. Η αναπαραγωγή εμπορευμάτων αφορά το πρώτο πεδίο ενώ η αναπαραγωγή των ατόμων και της εργατικής τους δύναμης πραγματοποιείται μέσα στην οικογένεια και αφορά το «μη οικονομικό πεδίο». Σήμερα ο ρόλος του κράτους στην καπιταλιστική ανάπτυξη παραμένει ο ίδιος, έχουν αλλάξει όμως οι μορφές παρέμβασης του (Ρομπόλης, Χλέτσος 1995). Ο τρόπος οργάνωσης της σχέσης ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή είναι διαφορετικός απ' αυτό που επικρατούσε στις αρχές του αιώνα.

Υπάρχει μια ποικιλία απόψεων σχετικά με τους σκοπούς της κοινωνικής πρόνοιας (Marshall, 1970). Μερικοί πιστεύουν ότι οι σκοποί του κράτους πρόνοιας είναι να εξαλείφει την φτώχεια και να πετυχαίνει το εθνικό ελάχιστο επίπεδο ζωής, κάτω από το οποίο κανείς δεν επιτρέπεται να πέσει. Άλλοι πιστεύουν ότι τα προγράμματα πρόνοιας και οι κοινωνικές υπηρεσίες που δημιουργεί το κράτος πρόνοιας καλυτερεύουν την ποιότητα ζωής της κοινωνίας, όχι μόνο για λίγους αλλά για όλους. Κι άλλοι πάλι θεωρούν ότι ο σκοπός των μέτρων της κοινωνικής πρόνοιας είναι να επιδιώκει την κοινωνική ισότητα με την αναδιακατανομή του πραγματικού

⁶¹ "Κοινωνική αναπαραγωγή": εννοεί την απαραίτητη για κάθε κοινωνία διαδικασία, όποιο κι αν είναι το σύστημα παραγωγής, γιατί εξασφαλίζει τη συνέχεια και συνεπώς την επιβίωση και ανάπτυξη του κοινωνικού συνόλου. Η κοινωνική αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, εκτός από την βιολογική, την ποσοτική και ποιοτική διάσταση, αφορά και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης (Στασινοπούλου, 1988, Ρομπόλης, Χλέτσος, 1995 : 25).

εισοδήματος από τους ευπορότερους σε λιγότερο εύπορους τομείς της κοινωνίας. Στην πραγματικότητα βέβαια υπάρχει αποτυχία από το κράτος να κατανέμει τον πλούτο και να εξαλείψει την ανισότητα (Abrams, 1982: 9,10).

Καθώς επίσης το ελάχιστο επίπεδο ζωής σύμφωνα με τον George (1983: 18) έχει τρεις διαφορετικές, αλλά συσχετιζόμενες έννοιες:

- α) εισαγόμενα (αναφέρεται στην στάνταρ παροχή υπηρεσιών που υπάρχει)
- β) εξαγόμενα (αναφέρεται στα συγκεκριμένα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται)
- γ) αποτελέσματα (αναφέρεται στα γενικά αποτελέσματα των υπηρεσιών).

Η χρήση των ελάχιστων επιπέδων ζωής στον χώρο των κοινωνικών υπηρεσιών όσον αφορά τα εισαγόμενα και τα εξαγόμενα μπερδεύονται μερικές φορές με την ανισότητα και δεν καταφέρνουν να την μειώσουν. Η ανισότητα αυτή της κοινωνικής τάξης μπορεί να εξεταστεί με τρεις διαστάσεις: πρόσβαση, χρήση και εξαγόμενα. Η πρόσβαση στην υπηρεσία έχει μεγάλο ενδιαφέρον μόνο γιατί διευκολύνει την χρήση και η μείωση της ανισότητας στην πρόσβαση επίσης προϋποθέτει μια πιο δίκαιη χρήση (George, 1983: 18,20).

Οι διάφορες κοινωνικές πολιτικές που αναπτύσσονται μέσα σε ένα κράτος μπορούν να θεωρηθούν προσπάθειες "διευθέτησης" των διαφόρων εντάσεων και διαμαχών καθώς και προσπάθειες επίλυσης ή εξομάλυνσης τους με συγκεκριμένους τρόπους. Σαν συνέπεια εδραιώνουν τους όρους πρόσβασης στις υπηρεσίες και τα επιδόματα, αλλά εκφράζουν και την κατανομή των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων μεταξύ του κράτους και του πολίτη (Lewis,2007:33).

Η κοινωνική στρωμάτωση που είναι αναπόσπαστο μέρος των κοινωνιών δημιουργεί ανισότητες⁶², που είναι αδύνατον να εξαλείψει οποιαδήποτε πολιτική των κρατών πρόνοιας. Έτσι η ισότητα που υποτίθεται ότι παράγουν τα κράτη πρόνοιας, παραμένει μια ιδέα μάλλον ασαφής. Το κράτος πρόνοιας δεν μπορούμε να το κατανοήσουμε μόνο κάτω από το πρίσμα της ισότητας και των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει στους πολίτες, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι μέσα στις αρμοδιότητες και στους στόχους του είναι και δραστηριότητες που έχουν σχέση με το ρόλο της αγοράς και της

⁶²Με την ανάλογη πολιτική που αναπτύσσουν τα κράτη πρόνοιας σκοπός είναι να εξαλειφθεί όσο το δυνατόν η ανισότητα που υπάρχει λόγω κοινωνικής στρωμάτωσης, εκείνο όμως που επιτυγχάνεται είναι συνήθως να την παράγουν (Esping-Andersen, 1990)

οικογένειας στις κοινωνικές παροχές (Esping-Andersen, 2009:34, 64). Πολλές φορές ακόμη και οι προσπάθειες περιορισμού των κριτηρίων πρόσβασης στους πόρους ή ο αγώνας για ρήξη ή αντικατάσταση αυτών των κριτηρίων δημιουργεί κοινωνικές διαφορές ή ανισότητες (Lewis, 2007:36)

Για τον Esping Andersen (1990), υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στο κράτος και την οικονομία, ιδιαίτερα ανάμεσα στην πρόνοια και την εργασία, γι' αυτό ορίζει το προνοιακό καθεστώς με όρους αυτής της σχέσης. Όρισε την εργασία ως αμειβόμενη και την πρόνοια ως πολιτικές, εκείνο όμως που παρέλειψε ήταν το πρόβλημα της μη αμειβόμενης εργασίας που κυρίως αποτελείται από γυναίκες στην παροχή φροντίδας ιδιαίτερα στα πλαίσια της οικογένειας και της εξασφάλισης κοινωνικών δικαιωμάτων για αυτούς του φορείς φροντίδας (Lewis, 2007:61-62). Συνήθως η δουλειά που κάνουν στην αγορά εργασίας οι γυναίκες τείνει να αντικατοπτρίζει αυτή που κάνουν στο σπίτι και για κάποιες γυναίκες το σπίτι (είτε δικό τους είτε άλλων) αποτελεί χώρο αμειβόμενης εργασίας (Lister, 2007:50).

Οι μετανάστριες, οι οποίες κατά κύριο λόγο εργάζονται σε επαγγέλματα χαμηλά αμειβόμενα στα πλαίσια οικογενειακής φροντίδας (φύλαξη νηπίων, γερόντων, οικιακός καθαρισμός κλπ) συμπεριλαμβανομένων και των προβλημάτων ως μετανάστριες (πιθανά προβλήματα στην εργασία, παράνομη διαμονή, ανάγκη επιβίωσης και παραμονή σε ξένη χώρα) όχι μόνο είναι ανεπίσημα επαγγέλματα με ελάχιστη αμοιβή, αλλά και δίχως **κοινωνικά δικαιώματα**. Τα γυναικεία δικαιώματα έχουν μεγάλη σημασία για την εξασφάλιση ίσης πρόσβασης στους πόρους της κοινωνίας (Lewis, 2007:75).

Δεν μπορεί να φανταστεί φυσικά κανείς ότι υπάρχει κράτος πρόνοιας χωρίς να περιλαμβάνεται ο ρόλος των γυναικών μέσα σε αυτό, σε μια εποχή μάλιστα όπου κυρίως η σχέση της γυναίκας με την αγορά εργασίας είναι μεγάλη. Για να γίνει ιδιαίτερα κατανοητό ένα κράτος πρόνοιας πρέπει να γίνει κατανοητός πάνω απ' όλα ο τρόπος που μεταχειρίζεται τις γυναίκες και η πολιτική που ασκεί για το ρόλο της γυναίκας (Pascall, 1983). Με την ευρύτερη έννοια το κράτος πρόνοιας ασχολείται

περισσότερο⁶³, με τη διαχείριση και την οργάνωση της οικονομίας, μέσα στην οποία συμπεριλαμβάνονται θέματα απασχόλησης, μισθών, αμοιβές ή άλλα οικονομικά θέματα, στα οποία βασίζεται το βιωτικό επίπεδο, γενικά δηλαδή θέματα μικρο-οικονομικής διαχείρισης της καθημερινής ζωής. Αυτή η προσέγγιση σύμφωνα με τον Esping-Andersen, προσδιορίζει το αντικείμενό της ως «κεϋνσιανό κράτος πρόνοιας» ή ως καπιταλισμός της ευημερίας (Esping-Andersen, 2006:30).

Σύμφωνα με τους Antonen και Sipilä (1996), η παροχή κρατικής φροντίδας κατά την μεταπολεμική περίοδο διαφέρει υπερβολικά από χώρα σε χώρα. Η Hakim (1996) ανέφερε ότι στην Μεγάλη Βρετανία ο αριθμός των εργαζόμενων γυναικών χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, ένας αριθμός γυναικών επιλέγει την μερική απασχόληση για να μπορεί να περνά ένα σημαντικό μέρος του χρόνου φροντίζοντας τα παιδιά της και ένας μικρός αριθμός γυναικών επιθυμεί την επαγγελματική σταδιοδρομία.

Υπάρχουν τρεις προσεγγίσεις του κράτους πρόνοιας, σύμφωνα με τις οποίες μπορεί να κριθεί ένα κράτος ότι όντως είναι κράτος πρόνοιας ή εάν συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις για να συγκαταλέγεται στα κράτη πρόνοιας (Esping-Andersen, 2006:62-63).

α) Σύμφωνα με τον Therborn (1983), σ' ένα γνήσιο κράτος πρόνοιας η πλειονότητα των καθημερινών τακτικών δραστηριοτήτων του πρέπει να αφιερώνεται στις ανάγκες ευημερίας των νοικοκυριών.

β) Ο Titmuss (1958) κάνει διάκριση ανάμεσα στα υπολειμματικά και τα θεσμικά κράτη πρόνοιας. Στα υπολειμματικά το κράτος αναλαμβάνει την ευθύνη μόνο όταν η οικογένεια ή η αγορά παρουσιάζουν ελλείψεις. Στα θεσμικά το κράτος πρόνοιας απευθύνεται σ' όλον τον πληθυσμό, είναι καθολικού χαρακτήρα (universalist) και ενσαρκώνει μια θεσμοποιημένη δέσμευση στην ευημερία. Ο Titmuss μέσα από την σύγκριση αυτή αναγκάζει τους ερευνητές να ασχοληθούν όχι μόνο με τις δαπάνες που γίνονται, αλλά και με το περιεχόμενο των κρατών πρόνοιας. Δίνεται έμφαση στους στόχους των καθολικών προγραμμάτων, στις προϋποθέσεις επιλεξιμότητας, στην ποιότητα των επιδομάτων και των υπηρεσιών και κυρίως στον βαθμό που η

⁶³ Με την στενότερη άποψη εννοείται το παραδοσιακό πεδίο κοινωνικής βελτίωσης: εισοδηματικές μεταβιβάσεις, κοινωνικές υπηρεσίες, με μικρή αναφορά σε ζητήματα στέγασης (Esping-Andersen, 2009:30).

απασχόληση και η εργασιακή ζωή εμπεριέχονται εκ μέρους του κράτους στην διεύρυνση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

γ) Και η τρίτη προσέγγιση αναφέρεται βασικά σε μια ανιστορική οπτική, που έχει σχέση με διάφορα κριτήρια που θα επιλέξουμε για να κριθούν οι διάφοροι τύποι κρατών πρόνοιας έχοντας σαν γνώμονα κάποιο αφηρημένο μοντέλο δίνεται βαθμολογία σε ορισμένα προγράμματα ή κράτη πρόνοιας στο σύνολό τους (Myles, 1984).

Σύμφωνα με τον Titmus για να μπορέσει να κατανοηθεί οποιαδήποτε πολιτική πρέπει να διακρίνομε μεταξύ των σκοπών και των μέσων, πρέπει να αντιληφθούμε στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου συνόλου συνθηκών, μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και κουλτούρας και μιας λίγο ως πολύ συγκεκριμένης περιόδου ιστορίας, δηλαδή η κοινωνική πολιτική δεν μπορεί να υπάρξει εάν δεν λάβει υπ' όψη της όλα τα παραπάνω και δεν μπορεί να συζητηθεί και να εννοιοποιηθεί σε ένα κοινωνικό κενό (Titmus, 1974:25-26). Η κοινωνική πολιτική μπορεί να ορισθεί ως το μέσον που αντικατοπτρίζει ένα σύνολο κυβερνητικών πολιτικών που έχουν σχεδιαστεί για την προαγωγή κοινωνικών σκοπών ή στόχων. Μ' αυτή την έννοια γίνεται συνήθως κατανοητή ως πολιτικές που στοχεύουν στη βελτίωση της κοινωνικής ευημερίας ή της πρόνοιας των πολιτών και συχνά ταυτίζεται με τα «κράτη πρόνοιας». (Lewis, 2007).

Ο Titmus ορίζει την κοινωνική πολιτική σε δύο επίπεδα με μεγάλη διαντίδραση μεταξύ τους α) της κοινωνικής διοίκησης που αναφέρεται στην μελέτη των κοινωνικών υπηρεσιών και την ιστορική εξέλιξη τους β) στην κοινωνική δράση, στην λειτουργία των υπηρεσιών στον ρόλο τους στην ικανοποίηση των αναγκών των μελών της κοινότητας. (Titmus, 1958α).

Υποστηρίζεται ότι η μελέτη της κοινωνικής πολιτικής οφείλει να συμπεριλάβει όλους τους διαφορετικούς θεσμούς και φορείς, οι οποίοι μπορούν να διαμορφώσουν ή να επηρεάσουν την κοινωνική πρόνοια (Lewis, 2007, Titmus, 1974:26). Έτσι ο Ginsburg (1996:1) δίνει τον εξής ορισμό στην κοινωνική πολιτική «*θα όριζα το Κράτος Πρόνοιας ευρύτατα, για να συμπεριλάβω όλη την δημόσια δράση και έλλειψη δράσης με στόχο την ικανοποίηση των κοινωνικών ανισοτήτων, μεταξύ αυτών την άμεση δημόσια παροχή επιδομάτων και υπηρεσιών, την επιχορήγηση και τη ρύθμιση επαγγελματικών και άλλων ιδιωτικών παροχών και τις επιπτώσεις στην φορολόγησης*».

Τα κράτη πρόνοιας παρουσιάζουν διαφορές ως προς την κοινωνική διαστρωμάτωση που εμπεριέχει το καθένα καθώς και ως προς την παροχή δικαιωμάτων προς τους πολίτες αλλά και το βαθμό ισότητας που τα χαρακτηρίζει. Η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας για μεγάλο διάστημα ήταν συνδεδεμένη με δύο κύρια μοντέλα πρόνοιας, το «υπολειμματικό» και το «θεσμικό – αναδιανεμητικό»⁶⁴.

Δεν είναι δυνατόν να μιλάμε για κράτος πρόνοιας και να έχουμε ένα σταθερό μοντέλο στο μυαλό μας με εντελώς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Εκείνο που είναι σίγουρο είναι ότι διαφορετικές ομάδες κοινωνικών κρατών παρουσιάζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Μέσα από τις διάφορες παραλλαγές που παρουσιάζονται είναι δυνατόν μόνον ομαδοποιήσεις διαφόρων καθεστώτων κρατών πρόνοιας να δημιουργηθούν⁶⁵.

⁶⁴ Το υπολειμματικό μοντέλο στηρίζεται στην φιλοσοφία του *laissez - faire*, στην αντίληψη ότι η κάλυψη των αναγκών πρέπει να γίνεται μέσα από τους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς και την οικογένεια. Το κράτος επεμβαίνει μόνο όταν με κανέναν άλλο τρόπο η κάλυψη δεν είναι εφικτή. Παρέχει βοήθεια μόνο σε όσους πραγματικά την χρειάζονται ενώ ταυτόχρονα ενθαρρύνει την ατομική πρωτοβουλία και τον υγιή ανταγωνισμό. Το υπολειμματικό μοντέλο χρησιμοποιεί μεθόδους επιλεκτικής κάλυψης, μετά από εξακρίβωση της οικονομικής κατάστασης και των συγκεκριμένων αναγκών που τεκμηριώνουν το δικαίωμα στην παροχή βοήθειας (Στασινοπούλου, 1990: 24).

Το θεσμικό – αναδιανεμητικό μοντέλο αναπτύσσει μεθόδους καθολικής κάλυψης και , τονίζει την αδυναμία της κάλυψης των αναγκών από τους μηχανισμούς της αγοράς, η οποία αναπαράγει και εντείνει την κοινωνική ανισότητα. Ασκεί κριτική στο υπολειμματικό μοντέλο, γιατί επικεντρώνεται στην θεραπεία των κοινωνικών προβλημάτων και όχι στην πρόληψη τους και γιατί με τις μεθόδους που χρησιμοποιεί καταφέρνει να στιγματίζει όλους εκείνους που δέχονται βοήθεια ή προσφεύγουν στις κοινωνικές υπηρεσίες. Το θεσμικό – αναδιανεμητικό μοντέλο υιοθετήθηκε από τα ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη, στην μεταπολεμική περίοδο και ταυτίστηκε για μεγάλο διάστημα με το Κράτος Πρόνοιας. Ο στόχος του θεσμικού – αναδιανεμητικού μοντέλου για καθολική κάλυψη ήταν περισσότερο ελκυστικός απ' ότι του υπολειμματικού μοντέλου με το αναχρονιστικό κατάλοιπο (ο.π.).

⁶⁵ Μπορούμε να ορίσουμε τα κράτη πρόνοιας σε τρεις κύριες ομάδες (Esping-Andersen, 2006:74-78).

α) "Φιλελεύθερο" κράτος πρόνοιας.

Στα φιλελεύθερα κράτη τα επιδόματα απευθύνονται σε μια πελατεία που κυρίως αποτελείται από άτομα με χαμηλό εισόδημα, τα οποία ανήκουν στην εργατική τάξη και εξαρτώνται από το κράτος. Οι κανόνες απονομής δικαιωμάτων είναι επομένως αυστηροί και συχνά συνδέονται με στιγματισμό. Τα επιδόματα είναι πενιχρά και δημιουργεί μια σχετική ισότητα της φτώχειας και μια ευημερία διαφοροποιημένη βάσει της αγοράς.

Παραδείγματα αυτού του μοντέλου αντιπροσωπεύουν οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο Καναδάς και η Αυστραλία (οπ: 74-75).

β) "Συντηρητικό", Κορπορατιστικό κράτος πρόνοιας.

Στα συντηρητικά και έντονα κορπορατιστικά κράτη πρόνοιας αυτό που υπερέχει είναι η διατήρηση των ταξικών διαφορών, τα δικαιώματα συνδέονται στενά με την κοινωνική τάξη και θέση. Η ιδιωτική ασφάλεια και οι επαγγελματικές πρόσθετες παροχές παίζουν έναν πολύ ασήμαντο ρόλο. Από την άλλη πλευρά, η έμφαση που δίνει το κράτος στην διατήρηση των διαφορών ως προς την κοινωνική θέση

Ο συνδυασμός φιλελευθερισμού και σοσιαλισμού δίνει έναν ιδιόμορφο συνδυασμό και μια συγχώνευση όπου το κράτος πρόνοιας επιτυγχάνει ν' αναλαμβάνει την ευθύνη της φροντίδας των παιδιών, των ηλικιωμένων και των ανήμπορων καλύπτοντας όλες τις οικογενειακές ανάγκες, αλλά συγχρόνως επιτρέπει στις γυναίκες να επιλέγουν την μισθωτή εργασία αντί τις δραστηριότητες του νοικοκυριού (Esping Andersen, 2006: 76-77).

Παρ' όλο την ανωτέρω ομαδοποίηση των κρατών πρόνοιας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν υπάρχει καμία αμιγής περίπτωση, κανένα καθεστώς δεν είναι εντελώς αμιγής τύπος. Έτσι ενώ οι σκανδιναβικές χώρες είναι κατ' εξοχήν σοσιαλδημοκρατικές, δεν μπορεί κανείς να πει ότι δεν έχουν και φιλελεύθερα στοιχεία. Ακόμη το αμερικανικό σύστημα περιέχει φιλελεύθερα, αλλά και σοσιαλδημοκρατικά στοιχεία, ενώ οι ευρωπαϊκές χώρες με τα συντηρητικά καθεστώτα τους περιέχουν και φιλελεύθερα και σοσιαλδημοκρατικά στοιχεία με το πέρασμα του χρόνου (οπ: 78).

Οι βασικοί παράγοντες που συντελούν στην διαμόρφωση και ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας (Στασινοπούλου, 2006) είναι:

α) Οι επιπτώσεις της βιομηχανικής ανάπτυξης

σημαίνει ότι η αναδιανεμητική επίδραση του κράτους είναι αμελητέα. Η εκκλησία επηρεάζει τα κορπορατιστικά καθεστώτα και κατά συνέπεια προβάλλει μια ισχυρή δέσμευση για τη διαφύλαξη της παραδοσιακής οικογένειας. Η καθημερινή φροντίδα για την οικογένεια και διάφορες άλλες υπηρεσίες είναι φανερά υπανάπτυκτες. Η αρχή της "επικουρικότητας" χρησιμεύει για να υπογραμμίζει το γεγονός ότι το κράτος θα επεμβαίνει μόνο όταν η δυνατότητα της οικογένειας να συντηρεί τα μέλη της έχει εξαντληθεί (οπ: 75,76).

γ) "Σοσιαλδημοκρατικό" κράτος πρόνοιας.

Στα σοσιαλδημοκρατικά καθεστώτα επιδιώκεται ένα κράτος πρόνοιας που θα προάγει μια ισότητα των υψηλότερων επιπέδων, όχι μια ισότητα των ελάχιστων αναγκών. Αυτό προϋποθέτει ότι οι υπηρεσίες και τα επιδόματα θ' αναβαθμίζονται ώστε να φθάσουν σ' επίπεδα αντίστοιχα με τα πιο εκλεκτά γούστα των νέων μεσαίων τάξεων καθώς και ότι η ισότητα θα επιτυγχάνεται με το να εξασφαλίζεται στα εργατικά στρώματα πλήρης συμμετοχή στην ποιότητα των δικαιωμάτων που απολαμβάνουν οι ευκατάστατοι. Έτσι οι χειρόνακτες εργάτες απολαμβάνουν δικαιώματα ίδια ακριβώς με τα δικαιώματα των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα ή των δημοσίων υπαλλήλων. Υπάρχει καθολική ασφάλιση για όλα τα στρώματα, αλλά και τα επιδόματα διαβαθμίζονται ανάλογα με τις αποδοχές κάθε ομάδας. Όλοι παίρνουν επιδόματα, όλοι είναι εξαρτώμενοι κι όλοι είναι υποχρεωμένοι να πληρώσουν.

Επιπλέον το σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς ακολουθεί μια πολιτική χειραφέτησης τόσο προς την αγορά όσο και προς την οικογένεια. Η εξάρτηση από την οικογένεια δεν εμποδίζει την ανεξαρτησία του ατόμου. Αυτό που ιδιαίτερα χαρακτηρίζει το σοσιαλδημοκρατικό καθεστώς είναι η συγχώνευση της ευημερίας και της εργασίας.

- β) Η οργανωμένη δύναμη του εργατικού κινήματος
- γ) Η επικράτηση ιδεών και αρχών που προάγουν την ανάπτυξη της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους
- δ) Η επίδραση του Κρατικού μηχανισμού.

Επιπλέον βασικός παράγοντας μπορεί να θεωρηθεί η διεύρυνση της αγοράς εργασίας και η είσοδος της γυναίκας σ' αυτήν (αύξηση της προσφοράς εργασίας και η ταυτόχρονη αύξηση της ζήτησης εργατικού δυναμικού αλλά και η αύξηση των κινήτρων για γυναικεία απασχόληση). Ο Braverman (1974) σύμφωνα με την μαρξιστική θεωρία της αποειδίκευσης (deskilling) αναφέρει ότι η αύξηση της γυναικείας εργασίας γίνεται σε υποβαθμισμένη και υποδεέστερη εργασία. Σύμφωνα με τη θεωρία της διπλής αγοράς εργασίας τις περισσότερες φορές η έλλειψη φιλοδοξίας, χαμηλή εξειδίκευση κλπ κατατάσσει τη γυναίκα στην δευτερεύουσα αγορά εργασίας (Jenson – Hagen 1988, Μουσούρου, 2005).

Σύμφωνα με το Marx οι γυναίκες και οι μετανάστες/στρίες όσον αφορά τον οικονομικό ρόλο ανήκουν στο εφεδρικό εργατικό δυναμικό, η προσφορά εργασίας του οποίου θεωρείται ελαστική κι ανταποκρίνεται ανάλογα στις αυξομειώσεις της ζήτησης. Όσο για το Κράτος Πρόνοιας η Μαρξιστική προσέγγιση θεωρεί ότι το καπιταλιστικό κράτος πρόνοιας είναι αναπόφευκτο προϊόν του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, που εξυπηρετεί τα συμφέροντα του κεφαλαίου (Στασινοπούλου, 1996), σ' αντίθεση με τον Weber, ο οποίος ως υπερασπιστής του καπιταλισμού, θεωρεί το Κράτος Πρόνοιας ως φυσικό επακόλουθο και επιτακτική ανάγκη στην κοινωνία της καπιταλιστικής εξέλιξης (Watson, 2005).

Η δημιουργία των κοινωνικών υπηρεσιών προέκυψε σαν επακόλουθο όλων των ανωτέρω. Μπορεί οι κοινωνικές υπηρεσίες να παίρνουν τη θέση της βιομηχανίας όπως παλιότερα η βιομηχανία τη θέση της γεωργίας, όμως ο ρόλος τους είναι σημαντικός στην όλη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος. Κυρίως απευθύνονται στις ανάγκες των μισθωτών και στις αλλαγές που προκάλεσε η βιομηχανική κοινωνία στην αναπαραγωγή της οικογένειας και του νοικοκυριού (Esping – Andersen ,2009:369).

Η πορεία ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας διαχωρίζεται σε δύο μεγάλες περιόδους. Η πρώτη αφορά το τέλος του 18ου αιώνα έως τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο

και η δεύτερη από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο έως σήμερα. Το σημερινό κράτος πρόνοιας ξεκίνησε ως κοινωνική φροντίδα στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες και κατέληξε ως Κράτος Πρόνοιας στην βιομηχανική, καπιταλιστική κοινωνία (Στασινοπούλου, 1990, 2006). Γενικά η ιστορική ανασκόπηση και ο "αναστοχασμός" της κοινωνικής πολιτικής εστιάζονται στις αιτίες και τις συνέπειες της κατάρρευσης, στην αποσταθεροποίηση του κράτους πρόνοιας, που αναπτύχθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Δεν μπορεί να σταθεί κάποιος πλέον μόνο στις αλλαγές των διοικητικών ρυθμίσεων, των διασυνδέσεων ανάμεσα στις προνοιακές οργανώσεις ή των κριτηρίων πρόσβασης στις υπηρεσίες πρόνοιας αλλά και στο πως οποιαδήποτε κοινωνική υπηρεσία αποκλείει, υποτάσσει ή αποδυναμώνει ομάδες χρηστών της πρόνοιας (Lewis, 2007:24).

2.4.2. Η ιστορία της Οικιακής εργασίας και της Πρόσβασης στις Κοινωνικές Υπηρεσίες: η διεθνής εμπειρία

Ανατρέχοντας στο ιστορικό πλαίσιο διακρίσεων που κατά καιρούς βιώνει η μετανάστρια τόσο από την μεταναστευτική πολιτική που εφαρμόζεται στη χώρα υποδοχής, όσο και από την εργασία της αλλά και από τις παροχές κοινωνικής προστασίας από τους κοινωνικούς φορείς στη χώρα υποδοχής, συναντάμε πολλά εμπόδια πρόσβασης, διακρίσεων και ανισότητας ευκαιριών. Αναφέρονται εμπόδια πρόσβασης σε θέματα υγείας, ασφάλισης, εκπαίδευσης, πάντα στενά συνδεδεμένα με την αγορά εργασίας, τις πολιτισμικές αξίες για την οικογενειακή σχέση και το κύρος που έχει η μετανάστρια στη χώρα υποδοχής (Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008:36). 'Όλα αυτά κάτω από ένα σύστημα ηθικής της κρατικής πρόνοιας του πολίτη και την ανάπτυξη ενός νέου τύπου επιχειρηματικής, ευέλικτης και ατομοκεντρικής «πρόνοιας» που κάνουν όλο και περισσότερο πολύπλοκη την ιστορία της πρόσβασης και χρήσης στις κοινωνικές υπηρεσίες της οικιακής εργάτριας (Στασινοπούλου, 2007: 37).

Σύμφωνα με την Morokvasic, η μετανάστρια αντιμετωπίζει πλήθος διακρίσεων και προβλημάτων στη χώρα υποδοχής (Morokvasic, 1983: 26-27). Συγκεκριμένα, σαν μετανάστρια δεν ξεχωρίζει μόνο λόγω φύλου, αλλά και λόγω της

σχέσης της με την ανδροκρατούμενη κοινωνία προέλευσης και υποδοχής. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει έχουν σχέση τόσο με την εθνική και πολιτισμική της ταυτότητα καθώς και με τις διαδικασίες και συνθήκες ένταξής της στη χώρα υποδοχής. Φυσικό είναι μέσα από όλα αυτά τα προβλήματα να δημιουργούνται δυσκολίες και διαφορές στη προσβασιμότητα και στην ποιότητα κάλυψης των αναγκών ζωής των μεταναστριών οικιακών εργατριών.

Στην εποχή του Μεσοπολέμου και από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά μέσα από ιστορικές αναφορές αλλά και μέσα από διάφορες μελέτες και έρευνες που κατά καιρούς έχουν διεξαχθεί, διαπιστώνεται ότι η οικιακή εργασία κατατάσσεται στα χαμηλού κύρους επαγγέλματα και μάλιστα στα επαγγέλματα που κατά κύριο λόγο εκπροσωπούνται κατά αποκλειστικότητα από γυναίκες μετανάστριες. Η φύση της εργασίας τους αλλά και οι άσχημες συνθήκες στο εργασιακό περιβάλλον τους γίνονται η αιτία ώστε οι οικιακές εργάτριες να αντιμετωπίζουν προβλήματα πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες και κυρίως σε υπηρεσίες που σχετίζονται με την καθημερινότητα τους, όπως π.χ. στις υπηρεσίες της βρεφονηπιακής φροντίδας.

Όμως στο Μεσαίωνα η οικιακή εργασία δεν εθεωρείτο στοιχείο κοινωνικής ταξινόμησης και χαμηλού κύρους επάγγελμα, αλλά παράμετρος υποστήριξης της περιουσίας, της φιλίας, της κοινωνικής δύναμης και ιδιαίτερα στους αριστοκρατικούς κύκλους, οι υπηρέτες -υπηρέτριες έπαιζαν πολύ πιο σημαντικό ρόλο, ακόμα και από τα παιδιά της οικογένειας.⁶⁶ *“Η οικιακή βοήθεια την εποχή των Tudor και Stuart συνδέεται περισσότερο με την κοινωνική εκπαίδευση και δεν θεωρείται υποδεέστερη ούτε κοινωνικά ταξινομημένη στα χαμηλά και μη εύπορα στρώματα του πληθυσμού”* (Ψημμένος, 2006:178,179).

Μέχρι και τον 17^ο αιώνα στη Μ. Βρετανία οι αριστοκρατικές οικογένειες χρησιμοποιούσαν τις λεγόμενες παραμάνες (wet-nurses) και τις νταντάδες (nannies) για να θηλάζουν τα παιδιά της οικογένειας (Ψημμένος, 2006:180).

⁶⁶Το μερίδιο ευθύνης για τις δύσκολες εργασίες στο σπίτι καταμεριζόταν εξ ίσου στους υπηρέτες και τα παιδιά. Όπως εξηγεί ο Hardy (1974) τα παιδιά των αριστοκρατικών και των φτωχών οικογενειών έπρεπε να σταλούν σε άλλα σπίτια (μετά τα έξη ή επτά χρόνια τους), ώστε να μάθουν να υπηρετούν τους άλλους, προτού αποκτήσουν το δικαίωμα να υπηρετούν τους άλλους, προτού αποκτήσουν το δικαίωμα να υπηρετούν τους ίδιους τους εαυτούς τους στις καθημερινές τους ανάγκες (Ψημμένος, 2006:178,179).

Στη Μεγάλη Βρετανία λοιπόν του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, οι τροφοί και οι νταντάδες εξαρτιόνταν από τις σχέσεις τους με την εργοδοτική οικογένεια και το συναισθηματικό δέσιμο που είχαν με τα ανήλικα μέλη της. Οι νταντάδες ακολουθούσαν στην Βρετανία τις πλούσιες οικογένειες των εργοδοτών τους, που μετανάστευαν στην ΗΠΑ ή στην Αυστραλία, με κύριο στόχο την διαπαιδαγώγηση των ανηλικών μελών της και την διατήρηση του βρετανικού ήθους και τρόπου ζωής απέναντι στην επιρροή των ξένων. Η συναισθηματική σύνδεση με τα ανήλικα μέλη των οικογενειών ήταν αυτή που καθόριζε την πρόσβασή τους στις κοινωνικές υπηρεσίες και την κοινωνική προστασία. Ακόμη οι εργάτριες γενικών καθηκόντων συνήθων προέρχονταν από φτωχοκομεία, ορφανοτροφεία και άσυλα και η κοινωνική προστασία τους καθοριζόταν από την πολιτισμική ανοχή που έδειχναν απέναντι στην υποτέλεια και την σκληρή εργασία, ανάλογα βέβαια και την ιστορική περίοδο που βρισκόταν. Το πολιτισμικό στοιχείο και η οικιακή εργασία είναι δύο στοιχεία που καθορίζουν τα χαρακτηριστικά της πρόσβασης σε κάθε χρονική ιστορική περίοδο, προσδίδοντας τους μια κατηγοριοποιημένη κοινωνική προστασία από τις κοινωνικές υπηρεσίες.

Αργότερα στα πλαίσια του βιομηχανικού καπιταλισμού η οικιακή εργασία δεν αποτελεί μια ελεύθερη επιλογή επαγγέλματος αλλά ένα είδος καταναγκαστικής εργασίας, η οποία επιβάλλεται από τις κρατικές κοινωνικές υπηρεσίες στις μετανάστριες προκειμένου να εξασφαλίσουν άδεια παραμονής και εργασίας στη χώρα υποδοχής. Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου χιλιάδες γυναίκες πρόσφυγες αναζητώντας άσυλο από τα ναζιστικά στρατόπεδα εργασίας στις Η.Π.Α και τη Μ. Βρετανία υποχρεώνονται από τις υπηρεσίες μεταναστευτικού ελέγχου να αναλάβουν οικονομική δραστηριότητα στους τομείς οικιακών υπηρεσιών και νοσηλευτικής φροντίδας (Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008: 38-46).

Στη μελέτη της Horn αναφέρεται ότι την περίοδο αυτή που οι Εβραίοι κινδύνευαν (1938) από το ναζιστικό καθεστώς, οι αιτήσεις για άδειες παραμονής και εργασίας στον τομέα των οικιακών υπηρεσιών στη Βρετανία αυξήθηκαν σε μεγάλο βαθμό. Η κοινωνική προστασία που παρείχαν στις γυναίκες πρόσφυγες και η πρόσβαση στις υπηρεσίες για παροχή υπηρεσιών έγινε μέσα από μια κατηγοριοποίηση λόγω εθνικών, έμφυλων και ταξικών παραγόντων (Horn, 2001:217).

Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα και αρχές του 19^{ου} αιώνα οι πόλεις γεμίζουν εργάτες ιδιαίτερα τα μεγάλα αστικά κέντρα και παρόλο που η βιομηχανία κερδίζει τον ανδρικό πληθυσμό και γενικά τα γυναικεία επαγγέλματα παρουσιάζουν πτώση, το πρώτο επάγγελμα που μπορούσε κάποιος να βρει ανάμεσα στις γυναίκες ήταν η οικιακή εργασία (Lee, 2005). Το εργατικό δυναμικό ήταν περισσότερο και από την καπιταλιστική εποχή (19^{ος}) και ο κύριος όγκος αυτού του εργατικού δυναμικού ήταν οικιακές εργάτριες, δούλες όπως τις έλεγαν. Είναι η εποχή που μεγάλα μεταναστευτικά κύματα από αγροτικές κοινωνίες, πηγαίνουν στις βιομηχανικές κοινωνίες αλλάζοντας τις εργασιακές σχέσεις που μέχρι τότε επικρατούσαν, ορίζοντας τον άλλο ως κτήμα του εργοδότη. Ο εργαζόμενος δεν είναι πλέον κτήμα του εργοδότη (Davidoff, 1974).

Ταυτόχρονα το κύρος της οικιακής εργασίας αλλάζει μορφή, μέχρι το 1750 η οικιακή εργασία στο πρόσωπο των νταντάδων και των παραμάνων, είχε και κύρος στην κοινωνία και πρόσβαση στην κοινωνική προστασία ανάλογα με εκείνο της οικογένειας που βρισκόταν και που συνήθως ήταν εύπορες, αριστοκρατικές οικογένειες. Ενώ από το 1750 και μετά με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και της καπιταλιστικής κοινωνίας επικρατεί η αντίληψη ότι το κοινωνικό κύρος συνδέεται με το αν και κατά πόσο κάποιος μπορεί να αποφύγει τις χειρωνακτικές και μη παραγωγικές εργασίες στο σπίτι (Times, 1870, Ψημμένος, 2006:181).

Το 19^ο αιώνα στις ΗΠΑ και την Βρετανία όπου υπάρχει ανάπτυξη της ανεπίσημης οικιακής εργασίας, αυτό που ενδιαφέρει τις κρατικές αρχές είναι κυρίως ο έλεγχος των μεταναστριών, δηλαδή η καθιέρωση μέτρων εισόδου, επίσημες συμβάσεις εργασίας και επίσημη εκπαίδευση των υπηρετριών (Corfield and Keene 1990). Αυτό που κυρίως ενδιαφέρει δηλαδή είναι ο έλεγχος και η κοινωνικοποίηση των μεταναστριών στην οικιακή εργασία και σε άλλα επαγγέλματα χαμηλού κυρους. Για το λόγο αυτό ενθαρρύνεται η λειτουργία εθελοντικών και κρατικών υπηρεσιών οι οποίες ασχολούνται με την κοινωνική προστασία των μεταναστριών οικιακών εργατριών και οι παροχές που τους παρέχουν φαίνεται να συνδέονται στενά με την εργασιακή τους ιδιότητα, την οικογενειακή τους κατάσταση και την κοινωνική τους ένταξη στην τοπική αγορά εργασίας. Τέτοιου είδους οργανώσεις σύμφωνα με τον Mingay (1990) στη Μ. Βρετανία το 1840, ήταν η φεμινιστική οργάνωση «εθνική

ένωση κυριών» με πρωτοστάτησα την Florence Nightingale και την Harriet Martineau, η Φιλανθρωπική Οργάνωση της Webb και ο « Στρατός Σωτηρίας» του William Booth (Booth, 1890, Στασινοπούλου,2000: 46).

Υπολογίζεται ότι το 1890 στην Αμερική απασχολούνταν περισσότερες από 1.000.000 γυναίκες στα εργοστάσια σύμφωνα με Chafe,Kreps (1976: 9). Αλλά ήδη οι διακρίσεις στη Αμερικανική κοινωνία είναι μεγάλες. Δεν υπάρχει διάκριση μόνο μεταξύ λευκών και έγχρωμων γυναικών αλλά και μεταξύ λευκών γυναικών, σε γηγενείς και μετανάστριες (Μουσούρου, 2005:58).

Στην περίοδο ανάμεσα στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους οι γυναίκες αντιμετωπίζονται κυρίως από τις κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Βρετανίας, ως ένας εφεδρικός στρατός εξυπηρέτησης κυρίως της νέο-ανερχόμενης μεσαίας τάξης σε υπηρεσίες προσωπικών και οικιακών αναγκών. Ενώ κατά την διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχαν εγκαταλείψει την υπηρετική εργασία και η απασχόληση τους ήταν στην πολεμική βιομηχανία μετά το τέλος του πολέμου η τότε κυβέρνηση υποχρέωσε τις γυναίκες και ιδιαίτερα τις μετανάστριες να επιστρέψουν σε παραδοσιακές μορφές απασχόλησης και κυρίως στην οικιακή μισθωτή εργασία (Ψημμένος - Σκαμνάκης, 2008: 43 -44).

Γενικά δηλαδή οι κρατικές υπηρεσίες έσπρωχναν ή δεν εμπόδιζαν τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες προς την υπηρετική εργασία .Λαμβάνοντας υπόψη τις πολιτισμικές αξίες του τόπου προέλευσης, τις παραδόσεις, αλλά και τις ανάγκες του τόπου υποδοχής διαμόρφωναν μια συγκεκριμένη κατηγορία εργατικού δυναμικού (underclass). Έτσι οι Πολωνέζες που οι άντρες τους δεν δέχονταν να εργάζονται εκτός σπιτιού βρίσκουν δουλειά στο σπίτι (πλύστρες και φασόν),οι Εβραίες λόγω της αγροτικής και θρησκευτικής καταγωγής τους σπρώχνονται να αναπτύξουν οικονομικές δραστηριότητες στο σπίτι(π.χ. φασόν) και οι Αφροαμερικανές οδηγούνται έμμεσα στην εσωτερική οικιακή εργασία.

Οι Αφροαμερικανές θεωρούνται ταυτισμένες με την οικιακή εργασία, όπου για τον Myrdal (1972) όλες σχεδόν οι χαμηλού κύρους εργασίες χαρακτηρίζονται ως δουλειές των νέγρων (Negrojobs), που συνήθως εκείνη την εποχή περιλάμβαναν την οικιακή εργασία (εσωτερική, εξωτερική) και όλες τις δουλειές του σπιτιού(πλύσιμο, ράψιμο, σίδερο, ντάντεμα κ.λ.π) και τις υπηρεσίες γενικών καθηκόντων (θελήματα,

βοήθεια στο ντύσιμο, ψώνια κ.λ.π) που χαρακτηρίζονται ως βοηθητικές. Με αυτό τον τρόπο τα άτομα αυτά κουβάλαγαν ένα κοινωνικό στίγμα συνδεδεμένο με την καταγωγή τους, το χρώμα και τη κοινωνική τους τάξη.

Από την ηθική πρόνοια η μετανάστρια οδηγείται από τα χρόνια του Μεσοπολέμου και κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο σύστημα της οικουμενικής πρόνοιας, που εκμεταλλεύεται το προσφυγικό προσωπικό και τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες (Rowbotham,1997). Οι ανάγκες σε εργατικό δυναμικό που ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος δημιούργησε κατέστησαν την γυναικεία απασχόληση όχι μόνο ανεκτή, αλλά και επιθυμητή, όχι απλώς χρήσιμη αλλά και εθνικώς αναγκαία (Μουσούρου, 2005: 59).

Μέσα στα πλαίσια επίσης μιας βιομηχανικής οργάνωσης της οικονομίας, ο χώρος και ο χρόνος κατακερματίζονται και απομονώνονται ο ιδιωτικός από τον δημόσιο τομέα. Με αυτό τον τρόπο οι υπηρεσίες που παρέχονται « μέσα στο σπίτι» δεν θεωρούνται παραγωγικές, σε αντίθεση με αυτές που παρέχονται « έξω από το σπίτι» σε ξένους επί πληρωμή και για αυτόν τον λόγο θεωρούνται παραγωγικές και υπολογίζονται στο εθνικό προϊόν.

Η παραδοσιακή γυναικεία απασχόληση τα «οικιακά», όπου το άτομο υπηρετεί την ομάδα με τους τρόπους που προσδιορίζει το φύλο και η ηλικία του μεταφέρεται σε μια εξίσου αντίστοιχη παραδοσιακή « γυναικεία απασχόληση» που αποτελεί αμειβόμενη εργασία, αλλά δεν φαίνεται να είναι σε ισότητα με τον άνδρα – προμηθευτή (κουβαλητή) (Μουσούρου, 2005: 18-20. Dex,1983: 153).

Σχετικά με την ανισότητα αυτή των δύο φύλων ήδη από το 1781 ο J. Millar όχι μόνο προανήγγειλε τον Marx, συνδέοντας τα στάδια εξέλιξης των σχέσεων δούλου – αφέντη με αλλαγές στην οικονομική οργάνωση, αλλά συζητώντας την «κοινωνική θέση και την κατάσταση των γυναικών σε διάφορες εποχές» έδωσε και μια από τις πρώτες ιστορικές εξηγήσεις τις ανισότητας των δύο φύλων στο *Origins of the Distinctions of Ranks* (Thompson, 2002:71).

Επίσης σύμφωνα με τις μελέτες των du Bois (1995), Thomas-Znaniacki (1984) η μετανάστρια οικιακή εργάτρια στη χώρα υποδοχής κατηγοριοποιείται μέσα σε ένα πλαίσιο όπου το φύλο, η εθνικότητα, το οικονομικό στοιχείο και το θρήσκευμα δημιουργούν διακρίσεις τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στις κοινωνικές σχέσεις

μέσα στη κοινότητα. Ταυτόχρονα αναπτύσσεται μια εργασιακή κουλτούρα που εμποδίζει τη πρόσβαση των μεταναστριών οικιακών εργατριών στους επίσημους κρατικούς φορείς.

Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα η κοινωνική προστασία των μεταναστριών σε χαμηλού κύρους εργασίες να είναι ανύπαρκτη και να υποστηρίζεται μόνο από ιδιωτικούς φορείς ή οικογενειακά δίκτυα. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα στην έρευνα της Βεντούρα (1999) στο Βέλγιο με τις Ελληνίδες μετανάστριες, όπου αποτελούσαν το περιθωριακό και συχνά ευάλωτο συνδικαλιστικά εργατικό δυναμικό, όπου είχαν να αντιμετωπίσουν τεράστιες διακρίσεις στην εργασία και στο σπίτι, τόσο σαν μετανάστριες όσο και σαν γυναίκες. Το ίδιο και οι έρευνες των Brower-Priester(1983) με τις Τουρκάλες στην Ολλανδία και η Stone(1983) με τις Ασιάτισσες και τις Ινδές στην Αγγλία, όπου η μη δυνατότητα πρόσβασης τους σε κοινωνικές υπηρεσίες ιδιαίτερα για τα παιδιά τους της και η έλλειψη της κρατικής προστασίας τις ωθεί σε ανεπίσημους φορείς προστασίας, ενώ η χαμηλού κύρους εργασία τους δεν βοηθά στη γυναικεία χειραφέτηση τους, ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνουν ένα τρόπο ζωής χωρίς προσδοκίες και με παντελή έλλειψη της κρατικής πρόνοιας (βλ. κεφ. 2.4).

Ενώ η περίπτωση των Ελληνοκυπρίων στην Αγγλία στην έρευνα της Anthias (1983) παρουσιάζει την ανισότητα που δέχονται οι μετανάστριες σε τρεις πτυχές

α) ως προς τον έμφυλο διαχωρισμό από τον υπόλοιπο ανδρικό πληθυσμό β) ως προς τον εθνικό διαχωρισμό λόγω μετανάστευσης και γ) ως προς τον καταμερισμό εργασίας και οικονομικής εισφοράς στο οικογενειακό εισόδημα.

Εξετάζοντας γενικά τις ανισότητες ως προς τις παροχές κοινωνικής προστασίας και τις δυνατότητες πρόσβασης και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών κατά την ιστορική πορεία τους και λαμβάνοντας υπόψη όλες τις εκδοχές που πιθανό οδηγούν στην περιθωριοποίηση είτε λόγω έμφυλων ή εθνικών διαφοροποιήσεων, είτε λόγω ταξικών θέσεων είτε μη δυνατότητας χρήσης των παροχών κοινωνικής προστασίας, εκείνο που φαίνεται να επιστρέφει και να εγκαθιδρύεται στις σημερινές κοινωνίες είναι η προσφορά κοινωνικής πρόνοιας από εθελοντικές και μη κρατικές οργανώσεις, όπως ήταν την εποχή της ηθικής πρόνοιας.

2.4.3. Η Διαδρομή της οικιακής εργασίας και της κοινωνικής προστασίας των οικιακών εργατριών στην ελληνική κοινωνία

Η οικιακή εργασία παραδοσιακά συνδεδεμένη με την οικογένεια και την φροντίδα, στα πλαίσια της κατά φύλο ταύτισης με την γυναικεία υπόσταση, διαθέτει περιορισμένα όρια ανάμεσα στους ενήλικες και στα παιδιά. Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά από πολύ νωρίς έμπαιναν στο κόσμο των ενηλίκων και ότι τα φτωχά στρώματα όπου ανήκαν έσπρωχναν τα παιδιά, τα μικρά κορίτσια στην οικιακή εργασία. Παρόλο που σε κάποια αυτοβιογραφικά κείμενα καταγράφονται οι εμπειρίες κάποιων ανδρών, πως βίωσαν την υπηρετική εργασία ως παιδιά/ υπηρέτες με υποτίμηση του αντρικού εαυτού λόγω του συγκεκριμένης απασχόλησης, κάτω από το τίτλο του ψυχογιού ή του μαθητευόμενου, η οικιακή εργασία παρέμεινε και παραμένει μια γυναικεία υπόθεση.

Ο Μακρυγιάννης γράφει σε ένα αυτοβιογραφικό του κείμενο: « *Εγώ έγινα ως επτά χρονών. Με βάλαν να εργάζομαι σε έναν , εκατό παράδες τον χρόνο, τον άλλον χρόνο πέντε γρόσια. Αφού έκανα πολλές δουλειές, ήθελαν να κάνω κι άλλες δουλειές ταπεινές του σπιτιού και να περιποιούμαι τα παιδιά. Τότε αυτό ήταν ο θάνατος μου. Δεν ήθελα να κάμνω αυτό το έργον και μ' έδερναν και οι αφεντάδες και οι συγγενείς*» (Μακρυγιάννης ,1947: 13).

Εδώ φαίνεται καθαρά η αντίδραση από το ανδρικό πρότυπο για κάτι που δεν είναι συνυφασμένο προς τα στερεότυπα του φύλου του από την βρεφική ηλικία. Στην πραγματικότητα έχει «κατασκευαστεί» ώστε το κορίτσι να είναι αυτό που εξοικειώνεται από πολύ μικρή ηλικία με τα καθιερωμένα πλαίσια του καταμερισμού της εργασίας βάσει του φύλου του , ενώ το αγόρι εξοικειώνεται για άλλου είδους δραστηριότητες, συνήθως έξω-οικιακές δραστηριότητες (Μπάδα, 1993: 43-50, Μπάδα, Αργυρού, 2013: 91-92).

Η παιδική ηλικία μοιάζει να είναι κάτι που δεν ανήκει στα παιδιά αφού τα όρια, όπως ήδη αναφέρεται από τις Μπάδα-Αργυρού (2013) είναι περιορισμένα και η παιδική ηλικία καταλαμβάνει τον ελαχιστότατο χώρο και χρόνο στη ζωή του ατόμου. Στην πραγματικότητα δεν διαχωρίζουν την ενήλικη ζωή από την παιδική, με αποτέλεσμα να συμπεριφέρονται ή να αποδίδουν αρμοδιότητες και εργασίες στα παιδιά ακριβώς όπως στους ενήλικες και μάλιστα ακόμη χειρότερα αφού το αδύναμο

της ηλικίας τους, η πλήρης υποταγή στους ανώτερους και δυνατούς καθώς και η κρατική αδιαφορία ως προς την προστασία και τα δικαιώματά τους γίνεται η αιτία κακομεταχείρισης (σωματικής και ψυχικής), βάνουσης συμπεριφοράς και εκμετάλλευσης της ανθρώπινης υπόστασης τους. Είναι χαρακτηριστικά τα παραδείγματα από το βιβλίο του Τάκη Τρανούλη « Η ζωή μου στο καμίνι: το Κερατοχώρι» (1988) όπου οι οικογένειες εσωτερικών μεταναστών και προσφύγων που κατικούσαν σε παράγκες σε περιοχές γύρω από την Αθήνα (Περιστέρι, Ελαιώνα, Ρουφ, Σφαγεία), λόγω της μεγάλης φτώχειας που αντιμετώπιζαν έστελναν τα κορίτσια για υπηρέτριες σε σπίτια των Αθηνών ή του Πειραιά ενώ τα αγόρια για εξωτερική εργασία, σκληρή και ακατάλληλη για την ηλικία τους. Επίσης πολλά κορίτσια που ερχόταν μόνα τους από την επαρχία και την αγροτική ζωή, ανυποψίαστα για τους κινδύνους της πόλης και λόγω της οικονομικής ανέχειας που βίωναν κατέληγαν στη πορνεία.⁶⁷ Οικιακή εργασία και πορνεία ήταν γένους θυληκού ταυτισμένες πλήρως με το φύλο και την ιδιότητα της γυναίκας να υπηρετεί την οικογένεια τους ξένους και το ανδρικό πρότυπο.

Μεταφέροντας μερικά παραδείγματα από το βιβλίο του Τάκη Τρανούλη(1988) μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα το μέγεθος της ανισότητας της κοινωνικής αδικίας και της παιδικής δυστυχίας που είτε ένα παιδί δούλευε σε σπίτια σαν υπηρέτρια είτε μέσα σε ένα καμίνι σαν βοηθός, δεν έπαυε να υπηρετεί, να είναι κτήμα, να δέχεται εκμετάλλευση σύμφωνα με το φύλο και την κοινωνική τάξη του και να αισθάνεται ότι δεν αξίζει τίποτα μπροστά στο αφεντικό ή την κυρά. Ο Τρανούλης εξομολογείται μέσα στο βιβλίο του όλα όσα ο ίδιος έζησε από έξι-επτά χρονών με ένα απίστευτα ζωντανό αυτοβιογραφικό ύφος:

«Είναι δύσκολο να γράψω όλα όσα είδα και έζησα. Είναι πολλά από αυτά που δε βαστώ να τα ιστορήσω. Γράφω αυτά που μου αφήνουν το κουράγιο ν' αναπνέω. [...] Οι μάστοροι είχαν πάνω μας κοντοθεική εξουσία, με το παραμικρό μας δέρνανε άγρια. Από τις φωνές του καθενού μας ξέρανε οι μανάδες μας ποιος τις έτρωγε. Καμιά φορά

⁶⁷ Οι Μπάδα-Αργυρού (2013) έχοντας αναφορές και γεγονότα, όπως δηλώνουν, από το βιβλίο του Μητσάκη «Η κυρά Κώσταινα», αναφέρουν ότι το 19^ο αιώνα ένα οργανωμένο σχεδόν δίκτυο μεσιτείας προωθεί ένα δίκτυο μεσιτείας από νεαρά κορίτσια προς αυτήν τη σχέση πλέον μισθωτής εργασίας και ανεπίσημα ένα άλλο προς την πορνεία (Μπάδα-Αργυρού, 2013:99).

έφθανε κανενός η μάνα κλαίγοντας, και του έπλενε τα αίματα από τα μούτρα και το ρώταγε σιγά: Γιατί δεν ακούς βρε παιδί μου, τι έκανες πάλι και σε μακέλεψε; Πρόσεχε θα σε σκοτώσει καμμιά ώρα [.....] Οι σβερκιές που μας κατεβαίνανε όλη μέρα γεμίζανε λάσπη τα μαλλιά και το σβέρκο μας. Και όταν ξεραινότανε γινότανε μαλλιά και σβέρκος ένα....» (Τρανούλης, 1988:18-23).

Η εκμετάλλευση των μικρών κοριτσιών που ερχόταν για να δουλέψουν πρώτη φορά στην Αθήνα, να εργασθούν ως υπηρέτριες συγκεκριμένα ως «δούλες», σε μερικές περιπτώσεις ήταν μεθοδευμένη, έχοντας σαν στόχο την άγνοια και το νεαρό της ηλικίας τους, με αποτέλεσμα ή να τις προωθήσουν κατ' ευθείαν στην πορνεία ή αφού είχαν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση στα σπίτια που πήγαιναν να εργαστούν ως υπηρέτριες, να οδηγηθούν μερικές φορές, όταν δεν είχαν άλλη επιλογή στην πορνεία, όπως φαίνεται και στα ακόλουθα : « Πού πας, σου λέω, βρυχάται, μωρή κακούργα;... Πού τους βρήκες αυτούς, σου λέω; Σα θέλεις να μπεις σε σπήτι, γιατί δεν έρχεσαι να με βρεις εμένα;

— Να.. πού τους βρήκα.. σάματις τους ξέρω κι εγώ... εγώ ήρθ' απ' τη Σύρα... με το βαπόρι... να μπω σε σπήτι... και με βρήκ' αυτός στον Περαιά... κει πούβγαιν' από τη βάρκα... και μου λέει «από πού έρχεσαι;»... του λέω κ' εγώ «απ' τη Σύρα»... «τι θέλεις;», μου λέει, «να μπεις σε σπήτι;»... «ναι», του λέω... «έρχεσαι», μου λέει, «να σε βάλω σ' ένα σπήτι... καλό;»... «γιατί δεν έρχομαι», του λέω κ' εγώ, «σαν είναι καλό το σπήτι...», «άιντε πάμε», μου κάνει... μπήκαμε στο σιδερόδρομο μαζί και ηρθαμε...

—Ακούτε, κύργιοι, αναβοά εμμανώς η κυρά-Κώσταινα, εξαπτομένη έτι μάλλον εκ της αφηγήσεως, ακούτε, κύργιοι, έχουνε εταιρίες... και πάνε και βρίσκουνε στον Περαιά τις δούλες που βγαίνουνε από το βαπόρι... και τις παίρνουνε και τις γλεντάνε... και ύστερα τις πουλάνε στο Γκαζ... ακούτε... πήγε και την εβρήκε στον Περαιά... και την ανέβασ' απάνου... και ήτανε συνεννοημένοι και με το λεμονά... είχανε και την καρρότσα έτοιμη... να, ο ανηψιός μου τους είδε που κάνανε τα νοήματα... εγώ καθόμουνα κειπέρα με το άλλο το κορίτσι... δεν ήξερα τίποτα... μονέ τρέχει ο ανηψιός μου και μου λέει: «Θείτσα, αυτό κι αυτό»... «τρέξε», μου λέει... (Από την «Κυρά Κώσταινα» του Μιχάλη Μητσάκη, Ακρόπολης 6-2-1893)

*« Η Μαύρη δεν ζύγωνε κανέναν στη γειτονιά, πήγαινε και δούλευε με άντρες έξω...
Μια φορά την άκουσα να λέει στη Βεντούραινα:*

Είμαι από ορεινό χωριό της Βοιωτίας. Ορφάνεψα μωρό. Με ανάθρεψε μια αδελφή της μάνας μου. Με έδωσε μικρή σε σπίτι υπηρεσία. Όταν μεγάλωσα κι έγινα κοπελίτσα το αφεντικό μ' έκανε έγκυο. Για να αποφύγει το σκάνταλο στην οικογένεια του μούδωσε λίγα λεφτά και μ' έδιωξε.....» (Τρανούλης, 1988:38)

Το μικρό κορίτσι προσλαμβανόμενο άλλοτε ως ψυχοθυγατέρα και άλλοτε ως δουλεύτρα αξιολογείται από τα αφεντικά για την συνολική στάση του, τον τρόπο ζωής του, υποθηκεύοντας όχι μόνο την εργατική του δύναμη αλλά ολόκληρη την ύπαρξη του, ενώ ο ξυλοδαρμός επιτρέπεται προκειμένου να εξασφαλιστεί η υποταγή τους στα αφεντικά τους. (Μπάδα- Αργυρού, 2013: 95).

Το 1850 στην Αθήνα τα περισσότερα σπίτια είχαν υπηρέτες, ακόμα και οι φτωχές οικογένειες (Λεοντιάδου, 1989: 81). Ο αριθμός των οικιακών υπηρετών στην Αθήνα και τον Πειραιά δεν είναι ενδεικτικός του αριθμού των αστικών οικογενειών. Δείχνει περισσότερο τη περιθωριακότητα των λαϊκών στρωμάτων της πόλης, αλλά και τις επιπτώσεις της ελλιπούς υποδομής, που δημιουργούσε μεγάλο όγκο οικιακής εργασίας και επαγγέλματα που σήμερα δεν φανταζόμαστε, όπως τις νεροκουβαλήτρες και τους καρβουνιάρηδες. Τα σπίτια της αστικής τάξης διέθεταν πολλούς υπηρέτες, μια μικρή κοινωνία διαστρωματωμένη τόσο ανάλογα με τα καθήκοντα του κάθε μέλους της, όσο και ανάλογα με το φύλο: αμαξιάς, κηπουρός, αλλά και καμαριέρα, μαγειρίτσα, πλύστρα, παραμάννα(τροφός), νταντά, «δούλα»-υπηρέτρια (Ξηραδάκη, 1988:29).

«Όταν υπάρχει πλεόνασμα γυναικείων χεριών, μία προσοδοφόρα λύση είναι να σταλεί το κορίτσι στην πόλη υπηρέτρια. Το επάγγελμα της υπηρέτριας δεν χρειάζεται καμία εξειδίκευση. Επί πλέον, βάσει της ιδιότητας της, εξασφαλίζει στέγη στην κατοικία των αφεντικών της, φαγητό, μισθό και πολλές φορές ρούχα και υποδήματα. Στον Ελληνικό χώρο, από την εποχή της τουρκοκρατίας - τον 18^ο αιώνα σίγουρα – γυναίκες από τα νησιά του Αιγαίου, κυρίως από την Άνδρο και την Τήνο, πηγαίνουν στην

Κωνσταντινούπολη και στην Σμύρνη για να εργασθούν ως υπηρέτριες και ως τροφοί⁶⁸
(Λεοντιάδου, 1989).

Ότι το επάγγελμα της υπηρέτριας δεν χρειάζεται καμία εξειδίκευση έσπρωχνε όλο και περισσότερο κορίτσια από αγροτικές περιοχές, ιδιαίτερα από τον νησιωτικό χώρο στην υπηρετική εργασία στις μεγάλες αστικές πόλεις αλλά και στο εξωτερικό. Η Κασιμάτη (2018) στο βιβλίο της «Κυθήριοι στη Ρουμανία (Βραΐλα) και την Κωνσταντινούπολη (18^{ος}- 20^{ος} αιώνας) μιλώντας για την επαγγελματική κατανομή των Κυθηρίων, αναφέρει ότι ένα ποσοστό 21% ήταν «υπηρέτες», αυτοί είναι συνήθως νέοι που χωρίς να διαθέτουν γνώσεις και τεχνικές δεξιότητες εξασκούν εργασίες ρουτίνας. (Κασιμάτη, 2018:151,196).

Το 1861 παρουσιάζονται τα πρώτα γυναικεία επαγγέλματα στην επίσημη απογραφή: Οι μαίες και οι υπηρέτριες, ο αριθμός των υπηρετριών –το 1861- έφθανε τις 7.724 στην Ελλάδα, ενώ συνεχιζόταν η επιλεκτική μετανάστευση στο εξωτερικό (Σαλιμπά, 2002 : 35, 36). Πολύ αργότερα το 1912 με το νόμο 4030 καθορίζεται μισθός για τις υπηρέτριες. Για πρώτη φορά γίνεται επάγγελμα επ' αμοιβή, ξεχωρίζοντας επίσης την πνευματική από την χειρωνακτική εργασία και αποκλείοντας μάλιστα από την έννοια του εργάτη τις οικιακές εργάτριες, τους « υπηρέτες» συγκεκριμένα⁶⁹.

Οι οικιακές εργάτριες τον 19^ο αιώνα αρχίζουν να διοχετεύονται στην αγορά εργασίας με τη διαμεσολάβηση μεσιτικών γραφείων που αντικαθιστούν τις άτυπες μορφές μεσιτίας μεμονωμένων ατόμων (βλ. « κυρά Κώσταινα» σελ.140). Επειδή όμως οι οικιακές εργάτριες μέσω των μεσιτικών γραφείων κατευθύνονταν στην πορνεία, ανέλαβαν με αστυνομικές διατάξεις τα φιλανθρωπικά σωματεία. Σημαντικό ρόλο και ως μεσιτικό γραφείο αλλά και ως καταφύγιο είχε το Άσυλο της Αγίας Αικατερίνης, το οποίο ανέλαβε κατά κάποιο τρόπο την κοινωνική προστασία των οικιακών εργατριών, αλλά και τη κατασκευή ενός συγκεκριμένου είδους υπηρέτριας

⁶⁸Οι γυναίκες αυτές μετά από μεγάλο ή σύντομο χρονικό διάστημα γύριζαν στο νησί και χρησιμοποιούσαν τις αποταμιεύσεις τους για να φτιάξουν την προίκα τους

⁶⁹ Το 1914 με το Α.Φ. 106/24-4-1914 γίνεται νέα τροποποίηση του νόμου ΔΛ' (υπ.αρ. 4030) της 24^{ης} Ιανουαρίου 1912 “περί πληρωμής ημερομισθίων των εργατών και περί των μισθών των υπηρετών και υπαλλήλων” ο οποίος τροποποιείται με το νόμο υπ. αρ. 185 της 26^{ης} Μαρτίου 1914 ΒΔ 11-9-1912. Η οικιακή εργασία καθιερώθηκε για πρώτη φορά επίσης στην Ελλάδα ως επάγγελμα επ αμοιβή.

σύμφωνα με τα πρότυπα των εργοδοτών (υπάκουη, έντιμη, ειδικευμένη) (Χαντζαρούλα, 2012).

Το προσφυγικό ζήτημα με την Μικρασιατική Καταστροφή και ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος έγιναν η αιτία ώστε η οικιακή εργασία να χρησιμοποιηθεί από τους ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς ως προνοιακή πολιτική. Επειδή η πλειοψηφία του προσφυγικού πληθυσμού αποτελείτο από γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένους οργανώσεις όπως η Near East Relief και το πατριωτικό Ίδρυμα, τα οποία είχαν αναλάβει την αποκατάσταση τους, τοποθέτησαν γυναίκες και παιδιά ως οικιακές εργάτριες. Επειδή όμως η φτώχεια, η ανέχεια και οι δυσκολίες επιβίωσης κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν τόσο μεγάλες το Πατριωτικό Ίδρυμα έστελνε φτωχά ή ορφανά παιδιά ως οικιακές εργάτριες χωρίς χρήματα, χωρίς μισθό. Επίσης πολλές οικογένειες που αντιμετώπιζαν οικονομικά ή κοινωνικά προβλήματα έστελναν τα παιδιά τους στην οικιακή εργασία για να επιβιώσουν ή να ανταπεξέλθουν στα προβλήματα τους. Έτσι δημιουργήθηκε μια αγορά εργασίας που τροφοδοτούσε δωρεάν εργατικό δυναμικό, ακόμη και σε αυτά τα νοικοκυριά που προηγουμένως δεν είχαν τη δυνατότητα να προσλάβουν. Με αυτό τον τρόπο μπορούσαν και οι οικιακές εργάτριες να έχουν κάποιο σπίτι να μείνουν και ένα πιάτο φαγητό να φάνε, αλλά και κάποια νοικοκυριά να αποκτήσουν οικιακό προσωπικό, ή να το αυξήσουν. Αυτό όμως το εργατικό δυναμικό δεν φαινόταν πουθενά, δεν εμφανιζόταν στις απογραφές, ήταν άορατο, γιατί δεν περιλάμβανε παιδιά κάτω των δέκα ετών ή γιατί ο τίτλος της ψυχοκόρης ή του ψυχοπαιδιού απέκρυπτε την πραγματικότητα: δηλαδή την παιδική εργασία και την εκμετάλλευση (Χαντζαρούλα, 2012: 32).

Και ενώ μέχρι τώρα κανείς δεν είχε ενδιαφερθεί για το επάγγελμα της οικιακής εργάτριας και της παιδικής εργασίας ξαφνικά κατά την διάρκεια του 20^ο αιώνα η κατηγορία αυτών των ατόμων που απασχολείτο στην οικιακή εργασία άρχισε να προσελκύει τη προσοχή, τον οίκτο και το ενδιαφέρον, να βγαίνει από την αφάνεια και να μπαίνει στη σφαίρα του ορατού κόσμου. Πολλά από την προσωπική τους ζωή που δυστυχώς ταυτίζεται με την επαγγελματική και που τίποτα δεν τους ανήκει, αφού άλλοι την ρυθμίζουν, μαθαίνονται μέσω των εγκληματικών ενεργειών εναντίον τους, την κακομεταχείριση που είχαν, την βία που ασκούσαν πάνω τους οι εργοδότες/εργοδότης και τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης που έβγαιναν στην

επιφάνεια μέσα από τα αστυνομικά δελτία και τις εκθέσεις των επιθεωρητών εργασίας (Χαντζαρούλα,2012:33,172).

Από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα κακοποίησης είναι το παράδειγμα της δεκατριάχρονης Σπυριδούλας Ράπτη από το Αγρίνιο που το 1955 την έκαψαν με σίδερο, γιατί πίστευαν ότι είχε κλέψει ένα πενηντοδόλαρο. Η εμμονή αυτή των εργοδοτριών συναντάται σε όλη την ιστορία της έμμισθης οικιακής εργασίας. Ο πατέρας της Ράπτη πήγε στην πόλη να πάρει τα εισοδήματα των παιδιών και διηγείται: « Πριν από τρεις μήνες, ήρθα πάλι.....μου έδωσαν 80 δραχ, ένα παλιό πουκάμισο και ένα ζευγάρι παλιά παπούτσια. Ήταν μεσημέρι και με κάλεσαν να φάω μαζί τους. Φώναζαν και την Σπυριδούλα. Έτρωγε με βουλιμία .Δεν προλάβαιναν να της γεμίζουν το πιάτο με φαΐ.....μου είπε σήμερα το παιδί ότι αυτή ήταν η μοναδική φορά που έφαγε όσο ήθελε. Τις άλλες φορές σηκωνόταν από το τραπέζι πεινασμένη, αφού πρώτα έκανε όλες τις δουλειές του σπιτιού.»

Η ίδια η Σπυριδούλα λέει στους δημοσιογράφους:

«Είμαι από την Ματαράγκα του Αγρινίου. Οι γονείς μου έχουν ακόμα άλλα επτά παιδιά. Ήρθε η Αντιγόνη Βειζαδέ στην Ματαράγκα και ζητούσε να πάρει ένα μικρό κοριτσάκι για να προσέχει το μωρό της και να την βοηθάει λίγο στο σπίτι. Δήλωνε ότι το κοριτσάκι που θα την ακολουθήσει θα κάνει την τύχη του και δεν θα το ξεχωρίζει από το δικό της παιδί. Οι γονείς μου είναι φτωχοί άνθρωποι και έτσι ξεγελάστηκαν και με έδωσαν. Έμεινα μαζί τους δυό χρόνια. Φρόντιζα το παιδί, καθάριζα σφουγγάριζα έπλενα,κουβάλαγα τα ψώνια του σπιτιού.....Έκανα υπομονή και δεν μιλούσα.»
(Χαντζαρούλα,2012:172-173)

Η έμμισθη οικιακή εργασία παρέμεινε μέχρι το 1960 εκτός εργατικής νομοθεσίας. Με το καθεστώς του Μεταξά έγινε προσπάθεια απαγόρευσης της παιδικής εργασίας στην έμμισθη οικιακή εργασία, όπου συνάντησε τεράστιες δυσκολίες, επειδή η παιδική εργασία ήταν μια λύση στο υπηρετικό προσωπικό και ιδιαίτερα στο θέμα των οικόσιτων οικιακών βοηθών. Με το νόμο 1837/1989 ορίζεται να μην προσλαμβάνεται ανήλικος εάν δεν έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του και δεν έχει εφοδιασθεί με βιβλιάριο εργασίας. Με το νομοθετικό διάταγμα αρ, 4104 σχετικά με τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στο νόμο του 1960, καθορίζονται εισφορές για κοινωνική ασφάλιση (ΙΚΑ) που όμως περιλαμβάνει πολλές δυσκολίες,

ενώ οι οικιακές εργάτριες εξαιρούνται από τον ΟΑΕΔ. Ακόμη ο διακανονισμός των ωρών εργασίας και του μισθού εξαρτάται από την συμφωνία με τον εργοδότη.

Δεν άλλαξαν ιδιαίτερα οι καταστάσεις σχετικά με την κοινωνική προστασία των οικιακών εργατριών ή με την πρόσβαση και τη χρήση τους στις κοινωνικές υπηρεσίες, αφού η οικιακή εργασία συνεχίζει να είναι ένα υποτιμημένο επάγγελμα, μια ιδιάζουσα περίπτωση εργασίας και τα δικαιώματα των οικιακών εργατριών πολύ περιορισμένα. Η δε ανισότητα αντιμετώπισης τους σε πολλούς τομείς είναι χαρακτηριστική. Το μόνο που άλλαξε είναι ό,τι όλο πλέον το εργατικό δυναμικό που απασχολείται στην οικιακή εργασία είναι ξένες μετανάστριες οικιακές εργάτριες οι οποίες αντικατέστησαν από το 1980 κυρίως και μετά τις Ελληνίδες οικιακούς βοηθούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται αναλυτικά η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε προκειμένου να διεξαχθεί ή έρευνα της συγκεκριμένης διδακτορικής διατριβής. Λαμβάνοντας υπ' όψη τον στόχο της έρευνας που αποβλέπει στο να διαπιστωθεί εάν και κατά πόσο οι μετανάστριες εργαζόμενες μητέρες που απασχολούνται στην οικιακή εργασία βρίσκουν εμπόδια στην πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, διαμορφώθηκαν τα πλαίσια της έρευνας και έγινε ο ανάλογος σχεδιασμός για την πραγματοποίησή της. Οι διάφοροι μεθοδολογικοί προβληματισμοί που προέκυψαν κατά την διεξαγωγή της με την βοήθεια του θεωρητικού υποβάθρου και της εμπειρικής διερεύνησης, προσπάθησαν να δώσουν όσο το δυνατόν τα καλύτερα αποτελέσματα μέσα από την συγκεκριμένη έρευνα.

Είναι σημαντικό να υπενθυμίσω ότι όλη η μεθοδολογία στηρίζεται σε μια κριτική ανάλυση σε περίοδο κρίσης, που ουσιαστικά χαρακτηρίζεται από έξι βασικά θέματα: 1) Δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στη σύγκριση πριν και κατά τη διάρκεια των μεταβολών της κρίσης επάνω στις συνθήκες της ζωής. 2) Η έρευνα σπρώχνεται περισσότερο στις διαδικασίες και στις διαδρομές των αλλαγών, από ότι στην ίδια την αλλαγή. 3) Δίνει έμφαση στη διαδικασία παραγωγής και στη θέση και ιεραρχία των υποκειμένων στην οικονομία και τη κοινωνία. 4) Επίσης δίνει έμφαση στο επάγγελμα ή την δραστηριότητα. 5) Αναφέρεται στις μεθόδους ελέγχου των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας. 6) Και αφορά φυσικά στη διαδικασία εσωτερίκευσης αυτών των καθεστώτων ελέγχου από τα υποκείμενα.

Οι υποθέσεις εργασίας οι οποίες είχαν ορισθεί από την αρχή της διαδικασίας απετέλεσαν τον βασικό οδηγό διερεύνησης και επίσης βοήθησαν τόσο στον καθορισμό μεθοδολογικών πρακτικών και τεχνικών όσο και στην καλύτερη ανάλυση του υπό εξέταση θέματος.

3.1. ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Η φύση της απασχόλησης και το είδος της εργασίας των μεταναστριών μητέρων που απασχολούνται στην οικιακή εργασία επηρεάζουν την πρόσβαση και τη χρήση υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.

Οι οικιακές εργάτριες που εργάζονται σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν από την εργασία τους είναι αυτό που έχει σχέση με τα παιδιά τους. Με τη φύλαξη και φροντίδα των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Το πρόβλημα επισημαίνουν οι Anthias, Stone, Brouwer and Priester (1983), καθώς και Ψημμένος-Σκαμνάκης (2008) (βλέπε κεφάλαιο 2).

Η εργαζόμενη μετανάστρια αντιμετωπίζει επιπλέον προβλήματα από την ιδιότητα της ως μετανάστρια, τα οποία δυσκολεύουν την όλη κατάσταση εάν ο Παιδικός Σταθμός δεν λύσει το πρόβλημά της με τη φύλαξη των νηπίων προσχολικής ηλικίας. Έτσι η όλη κατάσταση που επικρατεί στην χώρα μας πλήττει περισσότερο τα πιο ευάλωτα μέλη της ομάδας των μεταναστών, τις γυναίκες που είναι και μητέρες και τα παιδιά τους κυρίως στις μικρές ηλικίες. (Σκλάβου, 2007).

Επίσης οι εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες άθελά τους μεταφέρουν μέσα από την εργασία τους και από την εργασιακή σχέση που βιώνουν με τους Έλληνες εργοδότες τους προβλήματα και δυσκολίες στη ζωή και στην εκπαίδευση των παιδιών τους. Κατά κύριο λόγο η έλλειψη χρόνου για το κυνήγι καλύτερης ζωής, στερεί από την μετανάστρια μητέρα το ρόλο «της μητέρας» (Σαλιάι, 2007).

α) Οι πολλές ώρες εργασίας στερούν από την μητέρα τον ελεύθερο χρόνο για να ασχοληθεί με τα παιδιά της. *Μερικές φορές "αφήνει τα παιδιά στον ύπνο το πρωί και στον ύπνο τα βρίσκει το βράδυ"* (Σαλιάι, 2007: 172).

β) Οι απογοητεύσεις πιθανόν από την εργασία της γίνονται αιτία να μεταφέρουν απογοητευτικό κλίμα και στην οικογενειακή ζωή.

γ) Η υπερβολική κούραση από ένα σωρό εργασίες, αφήνει αμμέτοχη την παρουσία τους στη ζωή των παιδιών, ενώ αρκετές φορές τα μεγαλύτερα παιδιά βοηθάνε σε δουλειές του σπιτιού (πιάτα, κρεββάτια, ξεσκόνισμα, ψώνια κ.λ.π.) ή προσέχουν τα μικρότερα αδελφάκια (Brouwer, Priester, 1983)

δ) Η απομόνωση που βιώνει η μετανάστρια από ένα εξαντλητικό τρόπο εργασίας και η έλλειψη κύκλου γνωριμιών περιορίζει την κοινωνικότητα του παιδιού.

ε) Οι πολλές ώρες εργασίας και ο περιορισμένος κοινωνικός κύκλος της δεν επιτρέπουν την καλή εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, τόσο για την ίδια όσο και για το παιδί (Σαλιάϊ, 2007).

Η φτώχεια και οι κακές συνθήκες διαβίωσης (πολλά άτομα σ' ένα δωμάτιο, έλλειψη ρεύματος, θέρμανσης, καλής διατροφής, ερειπωμένα σπίτια ή σκοτεινά υπόγεια), δημιουργούν ενοχές γι' αυτό που έχει να προσφέρει στα παιδιά της. Οι δε κακές συνθήκες εργασίας της δημιουργούν απογοήτευση και το μόνο που της δίνει κουράγιο είναι να ονειρεύεται το μέλλον των παιδιών της. *«Για τις περισσότερες οικιακές εργάτριες το μέλλον έδειχνε αβέβαιο. Για όσες ήταν παντρεμένες και είχαν παιδιά, το μέλλον σήμαινε κυρίως την ικανότητα να φροντίσουν τα παιδιά τους. Για πολλές η σκέψη των παιδιών τους τις έκανε ν' αντέχουν τις κακουχίες της δουλειάς»* (Κασιμάτη, Ψημμένος, 2002: 101).

2. Η πρόσβαση και η χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας από μητέρες μετανάστριες οικιακές εργάτριες , εξαρτάται από το πώς αντιμετωπίζουν τις μετανάστριες οι δημόσιοι υπάλληλοι (βρεφονηπιοκόμοι και διοικητικοί υπάλληλοι).

Οι δυσκολίες που προκύπτουν καθιστούν απαραίτητη την πρόσβαση των μεταναστριών στις κοινωνικές υπηρεσίες και ιδιαίτερα αυτές της βρεφονηπιακής φροντίδας. Όμως συνήθως οι υπάλληλοι των υπηρεσιών πιστεύουν ότι αν αυξηθούν οι αρμοδιότητες τους επάνω στο νομικό πλαίσιο κι αφεθούν ελεύθεροι να μεταφράζουν εκείνοι την κατά περίπτωση εφαρμογή του, θα μπορέσει να εφαρμοσθεί και η μεταναστευτική πολιτική. Κι ακόμη φαίνεται ότι είναι στην διακριτική ευχέρεια του κάθε υπαλλήλου αν κάποιος δικαιούται το κοινωνικό αγαθό ή αν θα συνεχίσει να το έχει (Ψημμένος, 2003) (βλέπε κεφάλαιο 2).

Επισημαίνοντας ο Vic George (1983) τις ανισότητες που υπάρχουν στην πρόσβαση τονίζει ότι αρχικά είναι ευκολότερο να παρεμποδίσει η πολιτεία τις ανισότητες στην πρόσβαση παρά στην χρήση. Μπορεί δηλαδή να γίνει πρόληψη της

ανισότητας και να τεθούν ορισμένα στάνταρς όπου θα υπάρχουν ίσα δικαιώματα, έτσι η πρόσβαση θα γίνεται πιο εύκολη δίχως ανισότητες και κατά επέκταση θα ακολουθεί με ίσες ευκαιρίες και η χρήση. Η πρόσβαση είναι μεγάλης σημασίας κι αποτελεί την πρόληψη για την εξάλειψη της αδικίας και το δικαίωμα στη χρήση αγαθών.

Από την έρευνα Ψημμένου και Σκαμνάκη (2008), προκύπτει επίσης ότι μεταξύ μεταναστριών κι υπαλλήλων δημιουργούνται άτυπες οικονομικές συναλλαγές και συνθήκες εκμετάλλευσης.

Γενικά, οι κοινωνικές παροχές και τα δικαιώματα των μεταναστών όλο και ελαστικοποιούνται ανάλογα με την περίπτωση, τις σχέσεις των μεταναστών με τις κοινωνικές υπηρεσίες και τους υπαλλήλους (Ψημμένος, 2003).

Η έρευνα για την εξέταση των ανωτέρω υποθέσεων περιλαμβάνει μια διαδικασία με δύο βασικά μέρη α) προερευνητική διαδικασία β) κύρια ερευνητική διαδικασία, ενώ η κάθε διαδικασία περιέχει μια σειρά διεργασιών –σταδίων-, η τήρηση των οποίων θεωρείται απαραίτητη για την διεξαγωγή μιας σωστής ερευνητικής διαδικασίας.

Η όλη αυτή διαδικασία, προερευνητική-ερευνητική συμπεριλαμβάνεται μέσα σε τέσσερα στάδια τα οποία είναι απαραίτητο να ακολουθήσει ο ερευνητής κατά βήμα, ώστε να φτάσει στους σκοπούς της έρευνας.

3.2. ΣΤΑΔΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στη συγκεκριμένη ποιοτική μέθοδο ο ερευνητής ακολουθεί τα κάτωθι στάδια:

1. Προερευνητικό στάδιο
2. Πιλοτική έρευνα
3. Κύρια ερευνητική διαδικασία
4. Ανάλυση δεδομένων.

3.2.1. Προερευνητικό Στάδιο

3.2.1.1. Επιλογή του πληθυσμού της έρευνας

Η συγκεκριμένη διατριβή μελετά δύο ομάδες α) την ομάδα των μεταναστριών οικιακών εργατριών όπου περιλαμβάνει αυτοαπασχολούμενες οικιακές εργάτριες αλλά και όσες εργάζονται σε συνεργεία ή εταιρείες και αποτελεί την κύρια ομάδα της έρευνας και β) την ομάδα των δημοσίων υπαλλήλων όπου η μελέτη περιλαμβάνει παιδαγωγικό προσωπικό (παιδαγωγούς) και διοικητικό προσωπικό (υπαλλήλους), οι οποίοι έρχονται σε καθημερινή ή συχνή επαφή με μετανάστριες και συναλλάσσονται μαζί τους. Εδώ παρουσιάζεται η άποψη της άλλης πλευράς από την μεριά των δημοσίων υπαλλήλων σε σχέση με την άποψη της κύριας ομάδας της έρευνας που είναι οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες. Ο τρόπος επιλογής του πληθυσμού της έρευνας ήταν τυχαίος.

Η περιοχή που επιλέχθηκε για την διεξαγωγή της έρευνας είναι η περιοχή της Αττικής λόγω της συγκέντρωσης μεγάλου αριθμού οικιακών εργατριών αλλά και υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας και αγωγής (βρεφικοί και παιδικοί σταθμοί), με τυχαία επιλογή κοινοτήτων στην πορεία. Έτσι ήταν ευκολότερη η ανεύρεση μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών, που προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν ή που ήδη χρησιμοποιούσαν παιδικό σταθμό, καθώς και υπαλλήλων που εργάζονταν σε αυτούς.

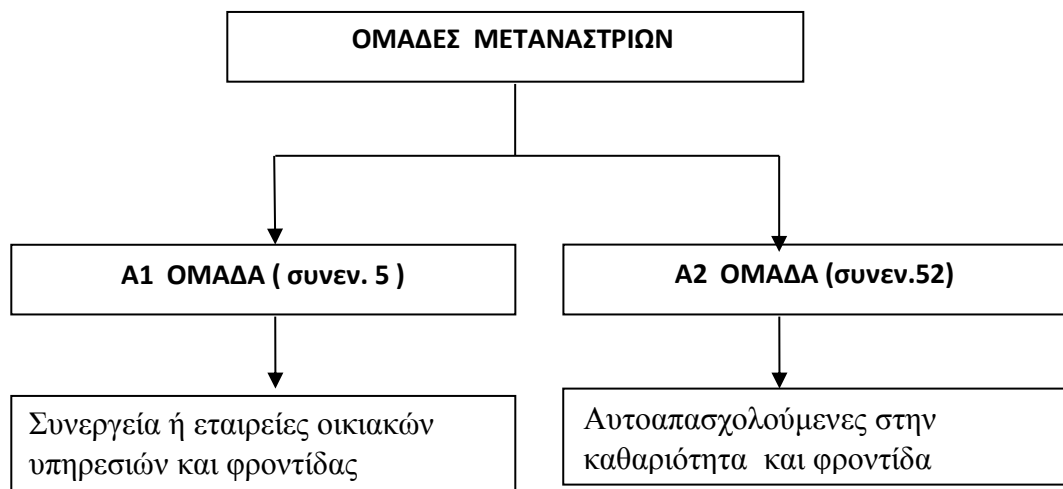
Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ότι το σύνολο των γυναικών οικιακών εργατριών μόνο το 2005 ήταν 65.041 (πηγή: ΕΣΥΕ, έρευνα εργατικού δυναμικού β' τριμήνου 2005 ΙΝΕ/ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ Κρητικίδης). Σύμφωνα με τη Κακλαμάνη (2020) όπως αποδεικνύεται και από τις επίσημες στατιστικές, το 2001 ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός των αλλοδαπών ανερχόταν σε 391.624 άτομα, εκ των οποίων το 31% ήταν γυναίκες. Το 2011 ανερχόταν σε 511.669 με το 37% να είναι γυναίκες, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό είναι άτυπα εργαζόμενοι και δεν φαίνονται στις επίσημες στατιστικές. Το μεγαλύτερο ποσοστό των αλλοδαπών αυτών γυναικών εργάζεται στην άτυπη αγορά εργασίας κυρίως ως οικιακό προσωπικό στις μεγάλες αστικές πόλεις, (φροντίδα σπιτιών, παιδιών, ηλικιωμένων, κ.λ.π), καλύπτοντας ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας (Κακλαμάνη, Μ. 2020: 180).

Οι ομάδες της έρευνας:

Α΄ ομάδα: Η διερεύνηση περιλαμβάνει μετανάστριες (με οποιαδήποτε εθνικότητα) οικιακές εργάτριες (σε συνεργεία ή αυτοαπασχολούμενες, Σχ.1) που επιθυμούν να έχουν ή που ήδη έχουν πρόσβαση και χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας. Οι μετανάστριες εκτός από εργαζόμενες λοιπόν στην οικιακή εργασία πρέπει να είναι και μητέρες και επί πλέον να έχουν τουλάχιστον δέκα χρόνια παραμονής στη χώρα μας.

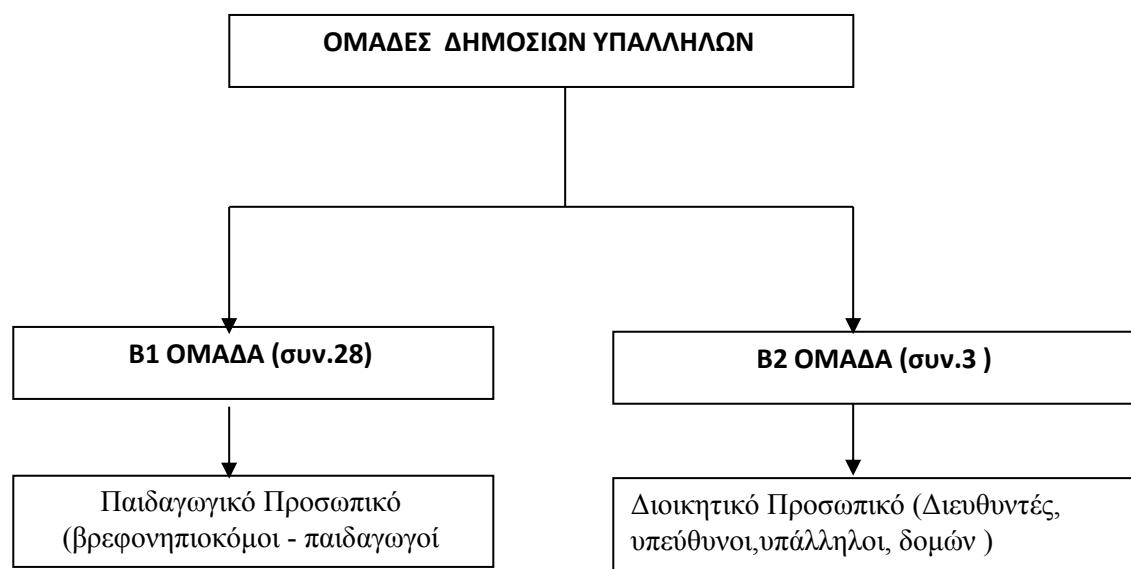
Το τελευταίο κριτήριο της παραμονής των δέκα χρόνων στην Ελλάδα δίνει την δυνατότητα στον ερευνητή να στηρίζεται σε δύο βασικά πλεονεκτήματα, στο ότι α) οι μετανάστριες σε αυτά τα χρόνια παραμονής στη χώρα μας έχουν φτιάξει τη ζωή τους ,έχουν οικογένεια παιδιά και εργασία, έχουν κατά κάποιο τρόπο κοινωνικοποιηθεί και ενταχθεί όσο το δυνατόν στο κοινωνικό σύστημα της νέας χώρας, αλλά έχουν και την εμπειρία της εργασίας και της πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες και ιδιαίτερα των παιδικών σταθμών. β) ότι γνωρίζουν καλά την γλώσσα και σίγουρα θα υπάρχει καλύτερη επικοινωνία. Οι συνεντεύξεις με τις μετανάστριες διεξάγονται στην Ελληνική γλώσσα, δίχως την ύπαρξη μεταφραστή, ο οποίος παρ' όλη την πολύτιμη βοήθεια που προσφέρει πιθανόν επηρεάζει τα λεγόμενα, τη σκέψη και την αυθεντικότητα των συνεντευξιζόμενων. Η διερεύνηση της ομάδας των μεταναστριών αποτελεί και τη βασική ομάδα διερεύνησης της έρευνας.

ΣΧΗΜΑ 1: ΟΜΑΔΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ (ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ 50 - ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ. ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ 57)



Β΄ ομάδα: Η διερεύνηση περιλαμβάνει εργαζόμενες στις κρατικές υπηρεσίες παροχής βρεφονηπιακής φροντίδας (βρεφονηπιοκόμοι και παιδαγωγοί-διοικητικοί υπάλληλοι⁷⁰) (σχήμα 2). Ο λόγος που επιλέχθηκε η συγκεκριμένη ομάδα είναι γιατί η μέχρι τώρα ερευνητική εμπειρία μας έχει δείξει ότι η πρόσβαση στις υπηρεσίες επηρεάζεται άμεσα από την διακριτική ευχέρεια που παρουσιάζουν οι υπάλληλοι κατά την επαφή τους με τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς (Ψημμένος, 2003, Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008). Με την έρευνα έγινε προσπάθεια να εμβαθύνουμε και να επεκτείνουμε την ερευνητική διαδικασία σε άλλους παράγοντες, όπως οι αντιλήψεις, οι στάσεις κι οι συμπεριφορές των δημοσίων υπαλλήλων. Η διερεύνηση της ομάδας των δημοσίων υπαλλήλων αποτελεί την άλλη άποψη στα λεγόμενα της κύριας ομάδας της έρευνας που είναι οι ομάδα των μεταναστριών οικιακών εργατριών.

ΣΧΗΜΑ 2: ΟΜΑΔΕΣ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ (ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ 26-ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ, ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ 31)



⁷⁰ Παιδαγωγοί που έχουν τοποθετηθεί σε διοικητικές θέσεις

Πέραν από τις τυπικές διαδικασίες που είναι αναγκαίες για την εξυπηρέτηση των μεταναστριών, η μέχρι τώρα ερευνητική εμπειρία συγκλίνει στην άποψη ότι οι εργαζόμενοι παρουσιάζουν μια ευέλικτη στάση απέναντι στους μετανάστες. Πιο συγκεκριμένα επηρεαζόμενοι από ένα **αξιακό** σύστημα υπευθυνότητας απέναντι στην υπηρεσία, αλλά και αντιλήψεων σχετικά με τους μετανάστες και ως προς το αν «πραγματικά» δικαιούνται την παροχή αυτή. Επίσης η ελαστικότητα και η παραγωγικότητα τους, ως προσωπικές αξίες, φαίνεται να συνδέονται με το πώς αντιμετωπίζουν οι υπάλληλοι τους μετανάστες (Ψημμένος,2003). Στην έρευνα εξετάζεται με βάση το αξιακό σύστημα, το κοινωνικό υπόβαθρο αποφάσεων των υπαλλήλων.

3.2.1.2. Επιλογή ποιοτικής μεθοδολογίας

Δεν είναι εύκολο να κατανοηθεί η μετανάστευση με όλα τα διαφορετικά προβλήματα που προκύπτουν χωρίς την περιγραφή από τους ίδιους τους ανθρώπους που βιώνουν το συγκεκριμένο καθεστώς.

Για τη διεξαγωγή της έρευνας έχει επιλεγεί η ποιοτική μέθοδος ως καταλληλότερη σε σχέση με το αντικείμενο της έρευνας (Philips,1976). Όλο και περισσότερο γίνεται φανερό ότι τα κοινωνικά φαινόμενα πέρα από τους αριθμούς, απαιτούν και μια άλλη προσέγγιση, ποιοτικής φύσης(Λυδάκη,2001). Ιδίως στην προσέγγιση για θέματα κοινωνικής προστασίας όπου οι ερμηνείες κοινωνικής αλληλεγγύης, πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες και παροχές ασφάλειας, μάθησης ή παιδείας την θεωρούν απαραίτητη.

Επειδή η ποιοτική μέθοδος α) βασίζεται σε ελαστικές και ευαίσθητες μεθόδους παραγωγής δεδομένων β) αποσκοπεί στην παραγωγή σφαιρικής αντίληψης των στοιχείων γ) διατηρεί μια θέση "ερμηνευτική" του κοινωνικού κόσμου (Mason,1996), είναι μερικοί από τους λόγους που επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος καθώς και ότι δ) γίνεται καταγραφή του λόγου, των στοιχείων και των υποκειμενικών εμπειριών των μεταναστριών και υπαλλήλων και ότι οι αναλύσεις των δεδομένων ή στοιχείων γίνονται πάνω ακριβώς σε αυτά που ειπώθηκαν από τους ίδιους. Έτσι ο ερευνητής

προσπαθεί να δει τα πράγματα από τη σκοπιά των ερευνώμενων (Κυριαζή,1998). Η «φωνή» των ίδιων των μεταναστριών έχει τεράστια σημασία για την κατάκτηση του θέματος (Glavanis,1995). ε) επίσης οι ιστορίες ζωής των υπό ερεύνηση υποκειμένων αναφέρονται στις αλλαγές και στις εξελίξεις του προσωπικού τους κύκλου ζωής και στις επιρροές από τις διάφορες εξωτερικές συγκυρίες και κρίσεις (πόλεμοι, πολιτικές αλλαγές, εργασία και συνθήκες ανεργίας οικονομικές μεταβολές κ.λ.π) (Thompson στον Bertaux 1981, Plummer, 2000:126). Μέσα από αυτές τις ιστορίες ζωής και τις βιογραφικές αναφορές υπάρχει το μεγάλο πλεονέκτημα ότι μπορεί ο ερευνητής να κατανοήσει καλύτερα το πρόβλημα, ενώ υπάρχει μια αλληλοσυμπλήρωση του αντικειμενισμού με τον υποκειμενισμό⁷¹ (Burgess, 1945, Shaw,1966, Bogue, 1974, Plummer, 2000:131).

Για την διερεύνηση του προβλήματος της πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας η ποιοτική μέθοδος φάνηκε να είναι η πλέον κατάλληλη αφού θα συγκέντρωνε τις προσωπικές απόψεις των ίδιων των μεταναστριών αλλά και των δημοσίων υπαλλήλων. Έγινε προσπάθεια ώστε να διερευνηθούν οι δυσκολίες και τα προβλήματα πρόσβασης και χρήσης, αλλά και να προβληθούν οι προσδοκίες και οι επιθυμίες των μεταναστριών οικιακών εργατριών, ως σημαντικοί παράγοντες διαμόρφωσης αξιών και προτύπων εξέλιξης στη ζωή τους(Κασιμάτη, 2004).

Μέσω της αφήγησης τα υποκείμενα της έρευνας έχουν την δυνατότητα να αξιολογήσουν τα ίδια τις επιδράσεις της κοινωνίας στην προσωπική τους ζωή και να εκφράσουν τις απόψεις τους για τις επιπτώσεις του προβλήματος και τις δυσκολίες που συναντούν(Κασιμάτη –Μουσούρου 2007,Βασιλικού 2007).

Στο πρώτο στάδιο του πρερευνητικού μέρους της έρευνας , έγινε προσπάθεια συγκέντρωσης όσο το δυνατόν περισσότερου υλικού και στοιχείων που θα βοηθούσε στη διεξαγωγή της έρευνας. Αναζητήθηκαν στατιστικά στοιχεία μεταναστριών που βρίσκονται στην Ελλάδα (Πίνακας 5) και κυρίως στην περιοχή της Αττικής και του

⁷¹ Ο Engels το 1844 στο Μάντσεστερ της Αγγλίας χρησιμοποίησε προφορικές μαρτυρίες από ορισμένους ηγέτες των χαρτιστών (πολιτικό κίνημα της αγγλικής εργατικής τάξης για δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις την περίοδο 1838-1848), για να εξερευνήσει τις συνθήκες που επικρατούσαν στις βιομηχανίες της πόλης. (Thompson,1978/2002:73)

συγκεκριμένου πληθυσμού που διεξάγεται η έρευνα⁷². Επίσης στοιχεία μεταναστριών που ζητούν να εξυπηρετηθούν (να έχουν πρόσβαση) σε μονάδες βρεφονηπιακής φροντίδας, αριθμό αυτών που ήδη εξυπηρετούνται και εγγεγραμμένα νήπια μεταναστών στους παιδικούς σταθμούς . Δεν ήταν εύκολη η συγκέντρωση των συγκεκριμένων στοιχείων, σχετικά με τους παιδικούς σταθμούς, αφού δεν υπήρχαν σε καμία υπηρεσία. Η Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία μόλις τα τελευταία χρόνια προσπαθεί με την συνεργασία των δομών να συγκεντρώσει τα εγγεγραμμένα κατά έτος νήπια στους παιδικούς σταθμούς, μεταξύ αυτών και των αλλοδαπών νηπίων -βρεφών αλλά ακόμη βρίσκεται σε στάδιο επεξεργασίας των στοιχείων , ενώ οι Δήμοι δεν συγκεντρώνουν στατιστικά στοιχεία.

Εν συνεχεία αναζητήθηκαν ιστορικά στοιχεία σε σχέση με τα ιδρύματα και τις μονάδες βρεφονηπιακής φροντίδας (ίδρυση, ανάγκες, εξέλιξη κ.ά.), ΦΕΚ, νομοσχέδια, Προεδρικά Διατάγματα. Ιστορικά στοιχεία επίσης σχετικά με την οικιακή εργασία στην Ελλάδα και την κατάληξη της σε οικιακή εργασία των μεταναστριών.

Οτιδήποτε στοιχείο ή υλικό (προφορικό ή γραπτό), ντοκουμέντα, Νόμοι, δημοσιεύματα, άρθρα κτλ είχε σχέση με την έρευνα ή φάνηκε ότι θα ήταν χρήσιμο, συγκεντρώθηκε για να χρησιμοποιηθεί.

Αναζητήθηκαν στοιχεία και πληροφορίες σχετικά με το ποιος ασχολείται ιδιαίτερα μ' αυτές τις ανάγκες (Υπουργεία, Δήμοι κλπ), ποιοι μεριμνούν ή θέτουν τα όρια και τους όρους για την καλύτερη εξυπηρέτηση του κοινού, και ποιοι είναι οι κρατικοί υπάλληλοι που έρχονται λόγω καθηκόντων απ' ευθείας σε επαφή στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας με τις μετανάστριες που επιθυμούν να έχουν πρόσβαση σ' αυτές (Psimmenos – Kassimati, 2003 Πρόγραμμα IAPASIS). Αυτή είναι η ομάδα εργαζομένων frontline officers (ή υπάλληλοι της πρώτης γραμμής εξυπηρέτησης) (Frenkeletal 1999, Ψημμένος - Σκαμνάκης 2008). Επίσης αναζητήθηκαν και μελετήθηκαν τα ιδιαίτερα δικαιολογητικά που οι μετανάστριες οφείλουν να προσκομίσουν για να έχουν ευκολότερη πρόσβαση στις υπηρεσίες βρεφικών – παιδικών σταθμών. Ταυτόχρονα ξεκίνησα προσωπικές επαφές και

⁷²Το 2001 στην Αττική στο σύνολο του πληθυσμού το 9% ήταν μετανάστες, ενώ στο σύνολο των μεταναστών το 53% ήταν άνδρες και το 47% γυναίκες (Kandyliis, Arapoglou, Maloutas, 2008). Επίσης στο σύνολο των γυναικών οικιακών εργατριών το 2005 ήταν 65.041 (πηγή ΈΣΥΕ, έρευνα εργατικού δυναμικού β' τριμήνου 2005 ΙΝΕ/ΓΣΕΕ- ΑΔΕΔΥ Κρητικίδης)

συναντήσεις για τις ανάλογες διευκρινίσεις και την υποστήριξη μου ως ερευνητή στο όλο κομμάτι της έρευνας, κυρίως όσο αφορά την είσοδο στις κοινωνικές υπηρεσίες, για όσες φορές χρειάστηκε μελλοντικά.

Κυρίως αναζητήθηκαν οι άνθρωποι «κλειδιά» (key – people), που θα βοηθούσαν στην έρευνα του προβλήματος. Οι άνθρωποι «κλειδιά» έχουν ικανότητα πρόσβασης στον υπό έρευνα πληθυσμό (Berg,1988) μπορεί να είναι ειδικοί επιστήμονες, άνθρωποι κύρους ή απλά άτομα χωρίς ιδιαίτερη αναγνώριση, που βοηθούν με τις οδηγίες και τις γνώσεις τους (Ross 1972, Σταθόπουλος 1995). Μέσα απ' αυτούς τους ανθρώπους γνωρίζουμε άλλα πρόσωπα, άτομα «κλειδιά» που μας βοηθούν, προωθούν και στηρίζουν την έρευνά μας. Μας βοηθάνε επίσης να γίνουμε δεκτοί και να έχουμε καλύτερη προσέγγιση στον υπό έρευνα πληθυσμό (Ross 1972).

Στη συγκεκριμένη έρευνα ,πειδή η ερευνήτρια είναι άτομο του χώρου, εργάζεται σε Ν.Π.Δ.Δ. βρεφονηπιακής φροντίδας, πολλά πράγματα θεωρήθηκαν εύκολα και δεδομένα, αρχικά, στη πορεία όμως φάνηκε ότι ήταν πολύ δύσκολο μια και ο ίδιος ο χώρος και το ανώτερο ανθρώπινο δυναμικό που τον αποτελούσε, ιδιαίτερα άνθρωποι κύρους κλειδιά, έφερναν μεγάλες δυσκολίες στη διεξαγωγή της έρευνας κυρίως στο κομμάτι συνεντεύξεων με τους υπαλλήλους , αλλά και στη βοήθεια που έπρεπε να προσφέρουν, μεταφέροντας μάλιστα την αρνητική τους διάθεση και στο υπό έρευνα front-line προσωπικό. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να συγκεντρωθούν με δυσκολία οι συνεντεύξεις των δημοσίων υπαλλήλων, αλλά με μεγάλο θετικό στοιχείο ότι όσοι δέχτηκαν τη συνέντευξη, είχαν τη διάθεση και ήταν πρόθυμοι για ένα πραγματικό διάλογο, ήθελαν δηλαδή από μόνοι τους να γίνει η συνέντευξη. Το βασικό πλεονέκτημα που υπήρξε είναι ότι η ερευνήτρια είχε την δυνατότητα με άνεση και γνώση να επαναπροσδιορίσει και να βρει τους επόμενους ανθρώπους – κλειδιά, γρήγορους τρόπους προσέγγισης του πληθυσμού της καθώς και πληθώρα επιλογή κοινοτήτων μέσα σε μια μεγάλη περιφέρεια – νομό, δίχως να γίνει η παραμικρή αλλαγή στο σχέδιο της έρευνας. Η ίδια πλέον χρησιμοποιήθηκε ως ο βασικός άνθρωπος –κλειδί της έρευνας, η οποία οδηγήθηκε σε άλλους ανθρώπους – κλειδιά, όταν διαπίστωσε το κλίμα μη συνεργασίας που εισέπραξε. Υπήρξαν βέβαια και δύο άνθρωποι – κλειδιά , ο ένας στην ανώτατη θέση της διοικητικής βαθμίδας και ο άλλος στη κατώτερη(άγνωστοι ο ένας με τον άλλο), οι οποίοι στήριξαν αυτή την προσπάθεια της έρευνας

έως το τέλος. Κατά κύριο λόγο ,όμως οι άνθρωποι - κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν ήταν απλοί άνθρωποι που έφεραν την ερευνήτρια σε επαφή με αρκετά από τα υποκείμενα της έρευνας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΑΝΑ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ (2007)

Κλάδοι Υπηκοότητα	Γεωργία Κτηνοτροφία	Βιομηχανία Βιοτεχνία	Εμπόριο	Ξενοδοχεία Εστιατόρια	Εκπαίδευση	Υγεία	Ιδιωτικά Νοικοκυριά
ΑΛΒΑΝΙΑ	4,7	11,1	5,4	19,3	0,5	1,6	47,2
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	6,1	0,9	2,0	12,6	2,1	7,7	56,0
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	18,2	8,1	5,4	23,6			18,3
<i>ΓΕΩΡΓΙΑ</i>	<i>2,1</i>	<i>7,1</i>	<i>6,5</i>	<i>13,5</i>			66,8
ΠΟΛΩΝΙΑ	2,1	10,3	21,5	23,0			33,3
ΟΥΚΡΑΝΙΑ	0,9	10,9	5,0	8,0			60,5
ΡΩΣΙΑ		3,3	9,7	48,7			31,9
ARMENIA		33,4		23,7			36,9
Η.Π.Α.		54,4	11,5	34,1			
Μ.ΒΡΕΤΑΝΙΑ			6,8	38,2	13,2	4,8	
ΚΥΠΡΟΣ					27,1	14,4	
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	11,7		6,5	30,9	30,4	20,4	
<i>ΦΙΛΙΠΠΙΝΕΣ</i>			<i>23,1</i>				<i>76,9</i>

Πηγή: Γ.Γ. ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 2007 (Β' τριμήνου) /**Επεξεργασία:** ΙΝΕ/ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔ
(Γ.Κρητικίδης)

Στον ανωτέρω πίνακα φαίνεται καθαρά το ποσοστό των μεταναστριών σύμφωνα με την χώρα καταγωγής τους, που απασχολείται στην οικιακή εργασία το 2007. Με έντονα γράμματα φαίνεται το ποσοστό των μεταναστριών που τελικά περιλαμβάνει η έρευνα μας.

3.2.1.3. Επιλογή ημιδομημένων συνεντεύξεων

Στο δεύτερο στάδιο του προερευνητικού μέρους, η ποιοτική συνέντευξη αποτελεί την βασική μέθοδο έρευνας του προβλήματος. Η συνέντευξη χαρακτηρίζεται από ημι-δομημένη μορφή ερωτήσεων, δίνοντας στον ερωτώμενο την αίσθηση της "συζήτησης με κάποιο σκοπό" ενώ ταυτόχρονα υπάρχει η υποχρέωση από τον ερευνητή ενός λεπτομερούς και αυστηρού σχεδιασμού (Mason, 1996). Η τεχνική της οφείλει να είναι προσαρμοσμένη στο αντικείμενο της έρευνας (Grawitz, Brinio, Jahoda, 2003) και μέσα από συνεντεύξεις βάθους, αφηγήσεις ζωής, να υπάρχει η δυνατότητα μιας σφαιρικής εικόνας της ζωής κάθε μετανάστριας ή της κατάστασης που πραγματικά βιώνει στην χώρα υποδοχής (Θανοπούλου, 2007, Κασιμάτη – Μουσσούρη 2007), γιατί το να διηγηθεί κάποιος τη ζωή του δεν σημαίνει μόνο να μιλάει ή να θυμάται. Είναι μια ενέργεια, μια συνάντηση με την πραγματικότητα (Bertaux –Wiame, 1981).

Μέσα από τις αφηγήσεις ζωής των μεταναστριών μπορεί κάποιος να αποκαλύψει τις σκέψεις τους γύρω απ' ότι έχει ήδη συμβεί, τις βασικές αντιλήψεις και πεποιθήσεις, τα βιώματα αλλά και τους μελλοντικούς τρόπους υπέρβασης της παρούσας κατάστασης. Μέσα από τις συνεντεύξεις εις βάθος των υπαλλήλων μπορούμε να διαπιστώσουμε αντιλήψεις, σκέψεις, πιθανόν προκαταλήψεις και στερεότυπα που επηρεάζουν την πρόσβαση των μεταναστριών και τη χρήση τους στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.

Η ερευνήτρια όπως αναφέρθηκε είναι εργαζόμενη σε Νομικό Πρόσωπο "Παιδικών Σταθμών" και χρησιμοποίησε το σύνολο των επαφών που είχε στα πλαίσια της εργασίας της. Οι επαφές αυτές αφορούν ανθρώπους κλειδιά α) εργαζόμενους σε παιδικούς σταθμούς και γενικά υπαλλήλους υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας β) όσο και μετανάστριες που φθάνουν στις υπηρεσίες αυτές ή κάνουν ήδη χρήση των παροχών τους.

Ο τελικός αριθμός των συνεντεύξεων έφτασε σε ένα σημείο «κορεσμού» (Oakley, 1999), δεν είχε πια κάτι νέο να δώσει και από τις δύο πλευρές (μετανάστριες οικιακές εργάτριες και δημόσιοι υπάλληλοι). Το σύνολο τους έχει ως εξής: πιλοτικές συνεντεύξεις 8 (5 μεταναστριών, 3 δημοσίων υπαλλήλων), 65 κύριες συνεντεύξεις

(42 μεταναστριών και 23 δημοσίων υπαλλήλων), ενώ μετά από διάστημα δύο χρόνων έγιναν 15 συμπληρωματικές συνεντεύξεις α) 7 με τις ίδιες μετανάστριες που βρέθηκαν ξανά στη διαδικασία αναζήτησης παιδικού σταθμού μετά την πρώτη συνέντευξη, με τον ερχομό νέου νηπίου στην οικογένεια τα επόμενα χρόνια ή που ήδη είχαν κάποιο βρέφος λίγων μηνών κατά την πρώτη συνέντευξη β) 5 με υπαλλήλους που παρέμειναν στις ίδιες υπηρεσίες από την διεξαγωγή της πρώτης συνέντευξης γ) 3 με μετανάστριες οικιακές εργάτριες που εργάστηκαν α) ως υπάλληλοι σε κρατικούς παιδικούς σταθμούς στην χώρα καταγωγής(Αλβανία και Ρωσία), β) ή πρόλαβαν τα παιδιά τους να φοιτήσουν σε αυτούς πριν έρθουν στην Ελλάδα γ) φοιτούν τα εγγόνια τους τώρα στη χώρα καταγωγής ή σε άλλη χώρα. Επί πλέον μεταξύ αυτών υπάρχουν 2 συνεντεύξεις που αφορούν μελέτες περίπτωσης για μετανάστριες και 1 που αφορά δημόσιο υπάλληλο. Γενικά η πρώτη φάση, μαζί με το πιλοτικό στάδιο συμπεριελάμβανε σύνολο 73 συνεντεύξεις και η δεύτερη φάση σύνολο 15 συνεντεύξεις. Γενικό σύνολο 88. Οι συνεντεύξεις της δεύτερης φάσης παρέχουν συμπληρωματικά στοιχεία κυρίως ως προς τη πρώτη φάση και το χρόνο που μεσολάβησε ή τις αλλαγές που επήλθαν. Ο δε αριθμός των μεταναστριών που συμμετείχε στην έρευνα ήταν 50 μετανάστριες και ο αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων ήταν 26 δημόσιοι υπάλληλοι.

Δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν ακριβώς εκ των προτέρων οι συνεντεύξεις για την έρευνα αφού δεν γνωρίζουμε πότε θα επέλθει το σημείο κορεσμού, ή πως θα εξελιχθεί η όλη πορεία της έρευνας. Ο ερευνητής αρχικά μπορεί μόνο να δώσει έναν υποθετικά ικανοποιητικό αριθμό συνεντεύξεων για το υπό έρευνα θέμα τόσο όσο νομίζει ότι μπορεί να πλησιάσει περισσότερο της ανάγκες της έρευνας (Bertaux 1981, Πανταζής 2001, Θαναπούλου – Πετρονώτη, 1987).

Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις της έρευνας δεν παύουν να είναι κοινωνιολογικές συνεντεύξεις όπου η όλη διαδικασία δημιουργεί μια κοινωνική και ψυχολογική σχέση ανάμεσα στον συνεντευκτή και στον ερωτώμενο, στην οποία οι ρόλοι είναι αμετάβλητοι (Φίλιας, 2003:131). Χρησιμοποιώντας λοιπόν ο ερευνητής αυτή τη μορφή της συνέντευξης ως ερευνητική τεχνική, προσπαθεί να επιτύχει όσο το δυνατόν περισσότερο τους στόχους της έρευνας. Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις περιλαμβάνουν κάποια γενικά θέματα και ένα αριθμό κλειστών και ανοιχτών ερωτήσεων. Στις κλειστές ερωτήσεις μπορεί να είναι ερωτήσεις όπως π.χ. Πότε ήρθατε στη Ελλάδα; Πόσα χρόνια

εργάζεστε; Η πόσες προσπάθειες κάνατε για να εγγραφεί το παιδί σας στο παιδικό σταθμό; Στις ανοιχτές ερωτήσεις συμπεριλαμβάνονται ερωτήσεις όπως π.χ. Τι προσδοκίες έχετε για τα παιδιά σας; Ποια είναι η γνώμη σας για τη διαδικασία που εφαρμόζεται στις εγγραφές των νηπίων-βρεφών; Στις ημιδομημένες συνεντεύξεις το ποσοστό των ανοιχτών ερωτήσεων υπερτερεί των κλειστών, οι οποίες είναι πολύ λιγότερες. Οι ανοιχτές ερωτήσεις έχουν το πλεονέκτημα της ελευθερίας ως προς την απάντηση του ερωτώμενου, ο οποίος έχει την δυνατότητα να απαντήσει όπως θέλει και να εκφράσει τις απόψεις του σε βάθος με ελάχιστες αν χρειαστεί παρεμβάσεις από τον ερευνητή, μόνο σε περιπτώσεις επικέντρωσης, επιβεβαίωσης, διευκρίνισης ή περεταίρω επεξήγησης.

Η τεχνική αυτή της συλλογής πληροφοριών μέσω των ημιδομημένων συνεντεύξεων, θεωρείται ότι είναι η πλέον κατάλληλη για την διερεύνηση του προβλήματος της πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας από τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες. Καμία άλλη τεχνική δεν θα είχε τη δυνατότητα να παρέχει τόσα πολλά στοιχεία και πληροφορίες, καταθέτοντας προσωπικές απόψεις, σκέψεις, αφηγήσεις, προσδοκίες, όνειρα, γεγονότα και διαπιστώσεις, εκτός από το συγκεκριμένο είδος συνέντευξης. Αυτός ήταν και ο λόγος που επιλέχθηκε μέσα στα πλαίσια της ποιοτικής μεθόδου που εξ αρχής καθορίστηκε για την συγκεκριμένη έρευνα.

3.2.1.4. Οδηγός Συνέντευξης

Λαμβάνοντας υπ' όψη ορισμένες παραμέτρους έγινε προσπάθεια να σχεδιαστεί ο οδηγός συνέντευξης, χρησιμοποιώντας τις ανάλογες ερωτήσεις.

Μέσα από τις ερωτήσεις γίνεται προσπάθεια όσο το δυνατόν να παρουσιασθεί η κοινωνική πραγματικότητα, έτσι όπως γίνεται αντιληπτή από τους ίδιους (μετανάστριες και κρατικούς λειτουργούς). Οι ερωτήσεις αυτές βοηθούν να διερευνηθεί το πρόβλημα της πρόσβασης και χρήσης όχι μόνον μέσα σ' ένα τυπικό, νομικό θεσμικό πλαίσιο αλλά και μέσα από αντιλήψεις συμπεριφοράς και τρόπους ζωής όλων εκείνων που εμπλέκονται σ' αυτή την διαδικασία πρόσβασης και χρήσης.

Οι ερωτήσεις βοηθούν τις περισσότερες φορές την ανάδειξη πολιτισμικών, οικονομικών ή χωροταξικών παραγόντων που επηρεάζουν την διάθεση, τις νοοτροπίες και τις πρακτικές των ατόμων. Ακόμη μπορεί να αποκαλυφθεί το πολύπλοκο πλέγμα καταστάσεων, πρακτικών, ιδεολογιών που διαμορφώνουν στερεότυπα, διακρίσεις και διαχωρισμούς σε μετανάστριες και υπαλλήλους (Κασιμάτη, Μουσούρου 2007).

Εξετάζονται οι παράμετροι που επηρεάζουν την πρόσβαση και χρήση των μεταναστριών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας και αγωγής και ανάλογα δημιουργείται και το πλαίσιο σύμφωνα με το οποίο διαμορφώνονται οι ανάλογες ερωτήσεις.

Λαμβάνοντας υπ' όψη τ' αποτελέσματα από προηγούμενες έρευνες σχετικά με την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες και την αντιμετώπιση των μεταναστών – μεταναστριών από τους κρατικούς υπάλληλους (Iarasis 2003, Davaki, Mosialos 2006, Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008) αλλά και τις συνθήκες εργασίας απασχόλησης (Anderson, Phizacklea 1997, Phizacklea 1983) καθώς και τις εκθέσεις από Black Report (1982), Health Divide (1988) σχετικά με στοιχεία που επιδρούν στην ποιότητα ζωής ατόμων ή ομάδων και τις ανισότητες στους διάφορους τομείς, οι **παράμετροι** αφορούν την διερεύνηση τεσσάρων παραγόντων:

α) **χρονικό**, β) **γεωγραφικό**, γ) **εργασιακό**, δ) **οικονομικό**, ε) **πολιτισμικό**.

α) Χρονικός παράγοντας: αφορά τον χρόνο πρόσβασης, τις χρονικές περιόδους που έγιναν προσπάθειες πρόσβασης, το χρόνο φοίτησης του νηπίου στον Παιδικό Σταθμό. Η παράμετρος αυτή χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τις μετανάστριες και τις περισσότερες φορές βρίσκεται μέσα από άλλους παράγοντες, όπως ο γεωγραφικός ή ο εργασιακός, επειδή ο χρόνος πρόσβασης και χρήσης τις περισσότερες φορές συνυπάρχει με την περιοχή και τις δομές αλλά κυρίως με τον εργασιακό παράγοντα.

β) γεωγραφικός παράγοντας: αφορά την κατανομή των παιδικών- βρεφικών σταθμών στο χώρο. Πόσους παιδικούς σταθμούς, δηλαδή διαθέτει η περιοχή και εάν επαρκούν γεωγραφικά και σύμφωνα με τον πληθυσμό της περιοχής. Εάν καλύπτουν τα γεωγραφικά όρια που οριοθετείται η κάθε περιοχή ή ο κάθε δήμος, ή εάν υπάρχει ανάλογη κάλυψη κατά συνοικία. Μέχρι τώρα οι έρευνες (Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008) μας οδηγούν ότι υπάρχει πρόβλημα χωρικής διανομής, κι ότι οι Παιδικοί Σταθμοί δεν

επαρκούν γεωγραφικά, ιδιαίτερα σε πολυπληθείς περιοχές με χαμηλού κύρους επαγγέλματα.

Επίσης εάν η επιλογή των γονέων (μεταναστών) για τον Παιδικό Σταθμό είναι σύμφωνα με την απόσταση από την εργασία τους ή από την κατοικία τους ή εάν γραφειοκρατικοί παράγοντες δεν δίνουν περιθώρια επιλογής και κατά πόσο αυτό δημιουργεί δυσκολίες στην πρόσβαση και χρήση των μεταναστών.

γ) εργασιακός παράγοντας: αφορά το είδος εργασίας ή απασχόλησης της μητέρας τις συνθήκες εργασίας (κοινωνική ασφάλεια, απόσταση από τον τόπο διανομής, ώρες και μέρες εργασίας, μισθός, τρόπος συμπεριφοράς εργοδοτών, ελεύθερος χρόνος). Αντιμετώπιση προσωπικού παιδικού σταθμού, διευκολύνσεις, ή δυσκολίες πρόσβασης σε σχέση με το είδος εργασίας. Οι μέχρι τώρα έρευνες (Phizackleva 1983, Ψημμένος, Σκαμνάκης 2008, πρόγραμμα Πυθαγόρας) δείχνουν ότι οι συνθήκες εργασίας επηρεάζουν την πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.

δ) οικονομικός παράγοντας: έχει να κάνει με το εισόδημα των ερωτώμενων, τη δυνατότητα τους για επιλογή πρόσβασης στον ιδιωτικό τομέα τις οικονομικές συνθήκες γενικά μέσα στην οικογένεια την οικονομική συνεισφορά τους στον κρατικό φορέα βρεφονηπιακής φροντίδας ή την δυνατότητα ενημέρωσης τους για την συνεισφορά αυτή. Επίσης εάν και κατά πόσο η πρόσβαση τους και η χρήση στον κρατικό βρεφονηπιακό σταθμό επηρεάζει θετικά και ανοδικά το εισόδημα της οικογένειας και κατά πόσο το χαμηλό εισόδημα γίνεται δέκτης παροχής υπηρεσιών.

ε) πολιτισμικός παράγοντας: αφορά σχέσεις και αντιλήψεις του προσωπικού απέναντι στους μετανάστες ή την κοινωνικό – οικονομική τάξη που ανήκουν. Αντιλήψεις απέναντι στα παιδιά που είναι εγγεγραμμένα, αλλά και αντιλήψεις και προσωπικές απόψεις των μεταναστριών απέναντι στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας και στους υπαλλήλους που τις εκπροσωπούν ή έρχονται σ' επαφή μαζί τους. Συμπεριφορά νηπίων στους παιδικούς σταθμούς, σχέσεις με άλλα νήπια και σχέσεις μεταναστών με γηγενείς γονείς. Διευκολύνσεις και σχέσεις εργαζομένων δημοσίων υπαλλήλων και μεταναστριών για οδηγίες ή επεξηγήσεις που απαιτούνται και ποιοι άλλοι από την ίδια υπηρεσία εμπλέκονται σ' αυτή την αρχική διαδικασία πρόσβασης ή παρεμβαίνουν για την παροχή ή μη παροχή της χρήσης του Παιδικού σταθμού.

Πολιτισμικούς παράγοντες θα συναντήσουμε και μέσα σε όλους τους άλλους παράγοντες τις έρευνας, αφού είναι φανερό ότι οι απόψεις των μεταναστριών ,αλλά και των άλλων καθώς και η ελαστικότητα και η παραγωγικότητα ως προσωπικές αξίες φαίνεται, να συνδέονται με το πώς αντιμετωπίζουν οι υπάλληλοι τους μετανάστες (Ψημμένος, 2003).

A) Οδηγός συνέντευξης μεταναστριών

Ο οδηγός συνέντευξης των μεταναστριών επικεντρώνεται στις συνέπειες της οικιακής εργασίας στο τομέα της πρόσβασης και χρήσης στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας καθώς και στα προβλήματα που προκύπτουν λόγω της φύσης της εργασίας τους από την πλευρά των υπαλλήλων. Επίσης οι ερωτήσεις που διατυπώνονται στον οδηγό συνέντευξης ακολουθούν την εξέλιξη παρελθόν, παρόν και μέλλον δημιουργώντας ένα πλαίσιο σύγκρισης στο όλη πορεία της μεταναστευτικής τους ζωής. Το πρώτο μέρος του οδηγού περιλαμβάνει τα βασικά κοινωνικά και δημογραφικά στοιχεία της μετανάστριας, τη σύνθεση της οικογένειάς της και το χρόνο που ήρθε στην Ελλάδα.

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται σε όλη τη μεταναστευτική ροή και τον τρόπο εγκατάστασης της στην Ελλάδα ,καθώς και γεγονότα από τη ζωή της στη χώρα καταγωγής.

Το τρίτο μέρος αφορά την περιοχή εγκατάστασης της, τις πρώτες πληροφορίες και την προσπάθεια πρόσβασης της στους παιδικούς σταθμούς της περιοχής, καθώς και μια σύγκριση του πλαισίου βρεφονηπιακής φροντίδας της χώρα υποδοχής με εκείνο της χώρα καταγωγής .

Το τέταρτο μέρος περιλαμβάνει τον οικονομικό παράγοντα και προσπαθεί να διερευνήσει κατά πόσο η ζωή της επηρεάζεται από αυτόν και κατά συνέπεια και η πρόσβαση της στις κοινωνικές υπηρεσίες.

Το πέμπτο μέρος αναφέρεται στην εργασία της και στις συνθήκες που βιώνει, αλλά και κατά πόσο αυτές δημιουργούν προβλήματα στη πρόσβαση και χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών

Το έκτο μέρος προσπαθεί να ερευνήσει τις σχέσεις της ,μέσα στη κοινότητα ,στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και τις απόψεις των άλλων (παιδαγωγών, γονέων) για το

άτομο της .Επί πλέον σε αυτή την τελευταία ενότητα εξετάζονται οι προσδοκίες που πιθανόν έχουν διαμορφώσει για τις ίδιες και τα παιδιά τους.

B) Οδηγός συνέντευξης Δημοσίων Υπαλλήλων

Ο οδηγός συνέντευξης των δημοσίων υπαλλήλων επικεντρώνεται κατά κύριο λόγο στα εμπόδια που από την πλευρά τους θεωρούν ότι δυσκολεύουν τη πρόσβαση των μεταναστριών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας ,καθώς και στην εικόνα που οι ίδιοι έχουν σχηματίσει για τις μετανάστριες αλλά και στην εντύπωση που θεωρούν ότι έχει δημιουργηθεί για αυτές στον επαγγελματικό τους χώρο.

Το **πρώτο** τμήμα ερωτήσεων περιλαμβάνει δημογραφικά στοιχεία και κοινωνικά χαρακτηριστικά των δημοσίων υπαλλήλων.

Το **δεύτερο** τμήμα ερωτήσεων περιλαμβάνει στοιχεία σύμφωνα με την περιοχή που καλύπτει η υπηρεσία, αλλά και στοιχεία διαμονής και εργασίας δικής τους. Επίσης εάν η υπηρεσία εξυπηρετεί "χρήστες" σε μεγάλη ή μικρή απόσταση, με τι κριτήρια τους εξυπηρετεί και τι συμμετοχή από παιδιά μεταναστών υπάρχει ή πόσα εγγράφονται κατά έτος.

Το **τρίτο** τμήμα ερωτήσεων περιλαμβάνει στοιχεία που αφορούν την οικονομική κατάσταση α) των ίδιων των υπαλλήλων β) των μεταναστριών σε σχέση με τις απαιτήσεις των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας και γ) την οικονομική λειτουργία των υπηρεσιών αυτών.

Το **τέταρτο** τμήμα ερωτήσεων περιλαμβάνει ερωτήσεις που έχουν να κάνουν με την εργασία των δημοσίων υπαλλήλων, το ιστορικό της και τα πιθανά προβλήματα τους από αυτήν, στη συνέχεια αναφέρεται στην εργασία των μεταναστριών σε σχέση με τα προβλήματα που νομίζουν οι υπάλληλοι ότι δημιουργούνται από αυτήν κατά την περίοδο εγγραφών ή κατά την περίοδο πρόσβασης τους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, αλλά και στη στάση της υπηρεσίας απέναντι σε αυτό το κομμάτι και στο τρόπο που προσπαθεί- εάν προσπαθεί- να βοηθήσει στη λύση αυτών των προβλημάτων.

Στο **πέμπτο** τμήμα ερωτήσεων αναφέρονται αποκλειστικά οι απόψεις και οι αντιλήψεις των δημοσίων υπαλλήλων για τις μετανάστριες και τα παιδιά τους που φοιτούν στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, στις προσδοκίες και τα όνειρα τα δικά τους αλλά και αυτά που πιθανόν εκδηλώνουν οι μετανάστριες για τις ίδιες και τα παιδιά τους.

3.2.2. Πιλοτικό Στάδιο

Πριν την κανονική διεξαγωγή των συνεντεύξεων – στο κυρίως ερευνητικό στάδιο – προηγήθηκαν πιλοτικές συνεντεύξεις, οι οποίες βοήθησαν στην τελειοποίηση των ερωτήσεων και στην οριστική μορφή του οδηγού συνέντευξης. Οι πιλοτικές συνεντεύξεις έγιναν από Απρίλιο 2013 έως και Ιούλιο 2013. Στόχος ήταν να διαπιστωθεί κατά πόσο ο οδηγός συνέντευξης μέσα από αντικειμενικούς και υποκειμενικούς παράγοντες κατάφερε να αναδείξει το πρόβλημα της πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας και αγωγής από τις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες. Έγιναν 5 συνεντεύξεις με μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες και 3 με υπαλλήλους των υπηρεσιών. Σύνολο οκτώ (8). Διαμορφώνοντας λοιπόν τον οδηγό συνέντευξης μέσα από τις πιλοτικές συνεντεύξεις μερικές ερωτήσεις κατέληξαν να συγχωνευτούν με άλλες ή να γίνουν περισσότερο συγκεκριμένες και συγκεκριμένες επί του θέματος και άλλες να αποκλειστούν, γιατί δεν είχαν κάτι να προσφέρουν στην τρέχουσα έρευνα⁷³. Οι ερωτήσεις στις διάφορες ενότητες των δημοσίων υπαλλήλων διαμορφώθηκαν, διαφοροποιήθηκαν ή δεν χρησιμοποιήθηκαν, πάντοτε ανάλογα σε ποιους απευθύνονταν (διοικητικούς ή εκπαιδευτικούς ιδρυμάτων βρεφονηπιακής φροντίδας). Μετά την τελειοποίηση των οδηγιών για την οριστική μορφή διεξαγωγής των συνεντεύξεων και αφού έγινε ο τελικός επανέλεγχος, ώστε η «ουσία» του θέματος να παραμείνει η ίδια για την εκπλήρωση του στόχου, η διεξαγωγή των συνεντεύξεων μπήκε στην πορεία της κυρίας έρευνας.

Αυτό που κατά κύριο λόγο επιδιώχθηκε στο στάδιο αυτό ήταν να γίνει ένας οδηγός με μικρές, κατανοητές, περιεκτικές και με σαφήνεια ερωτήσεις, οι οποίες θα βοηθούσαν τόσο τον ερευνητή όσο και τον συνεντευξιζόμενο σε μία δίχως εμπόδια και προβλήματα συνέντευξη. Επίσης οι πιλοτικές συνεντεύξεις βοήθησαν ώστε να

⁷³ Οι πιλοτικές συνεντεύξεις αν και υπολογίσθηκαν στο σύνολο των συνεντεύξεων, δεν χρησιμοποιήθηκαν αργότερα στους ερευνητικούς πίνακες, αφού όλη η ανάλυση έγινε με τις συνεντεύξεις του κυρίως ερευνητικού σταδίου.

λυθούν βασικά πρακτικά θέματα όπως να καθορισθεί ο τρόπος και το ύφος διεξαγωγής των συνεντεύξεων, η μέση διάρκεια ολοκλήρωσης τους, ο χρόνος απομαγνητοφώνησης, οι ώρες συναντήσεων που εξυπηρετούσαν τους συνεντευξιαζόμενους καθώς και ο τόπος διεξαγωγής τους.

3.2.3. Κύρια Ερευνητική Διαδικασία

Η κύρια έρευνα της παρούσας διατριβής πραγματοποιήθηκε μέσα σε μια περίοδο 20 μηνών από τον Σεπτέμβριο του 2013 έως και τον Μάιο του 2015. Η επανάληψη των συνεντεύξεων-σε ίδια άτομα, που είχε ήδη πραγματοποιηθεί μία συνέντευξη- ακολούθησε περίπου μετά από δύο χρόνια σε μία δεύτερη κύρια φάση που διήρκεσε 6 μήνες από τον Οκτώβριο του 2016 έως και τον Μάρτιο του 2017. Κατά την διάρκεια αυτών των περιόδων πραγματοποιήθηκαν 80 συνεντεύξεις της έρευνας με τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες και με τους υπαλλήλους των Βρεφονηπιακών σταθμών στην περιοχή της Αττικής. Αναλυτικά πραγματοποιήθηκαν στην κύρια ερευνητική διαδικασία 57 συνεντεύξεις μεταναστριών, (α' φάση: 42 μετανάστριες οικιακές εργάτριες και 23 δημόσιοι υπάλληλοι, β' φάση: 7 μετανάστριες, 5 υπάλληλοι και 3 μετανάστριες πρώην υπάλληλοι σε παιδικό σταθμό στη χώρα καταγωγής τους).

3.2.3.1. Προσέγγιση του πληθυσμού της έρευνας

Στα πλαίσια της κύριας ερευνητικής διαδικασίας η προσέγγιση του πληθυσμού της συγκεκριμένης ποιοτικής έρευνας έγινε α) με προσέγγιση απ' ευθείας της ίδιας της ερευνήτριας, λόγω της δυνατότητας επαφής της με τα υποκείμενα στο χώρο εργασίας της β) με την βοήθεια «ανθρώπων-κλειδιά», όπου βοήθησαν στην επαφή με συνεντευξιαζόμενες γ) με χρήση της μεθόδου της χιονοστιβάδας (Ψημμένος 1995, Vogt 1999) όπου βασίζεται στην κατ' ακολουθία επαφή γνωριμιών ξεκινώντας από διαφορετικούς ανθρώπους κλειδιά.

Η μέθοδος της χιονοστιβάδας χρησιμοποιείται όταν ο υπό έρευνα πληθυσμός είναι δύσκολο να εντοπισθεί. Ξεκινώντας από κάποιο «άνθρωπο κλειδί» (key –people)

γίνεται η γνωριμία ή επαφή με κάποιο από τα υποκείμενα της έρευνας και στην συνέχεια το θέμα κυλά με την μία γνωριμία μετά την άλλη, συστήνοντας ο ένας τον άλλο. Η μέθοδος αυτή έχει το φοβερό πλεονέκτημα ότι δίνει την δυνατότητα στον ερευνητή να φτάσει τον πληθυσμό της έρευνας με μεγαλύτερη ευκολία , ενώ σε διαφορετικές συνθήκες θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο. Και επί πλέον πέρα από τον εντοπισμό των υποκειμένων του δείγματος ,επειδή η επαφή γίνεται από κάποιο γνωστό τους άτομο αυτό βοηθά και στην αποδοχή του ερευνητή από το υποκείμενο, προετοιμάζοντας τη σχέση συνεντευκτική και συνεντευξιαζόμενου μέσα από ένα κλίμα εμπιστοσύνης και άνεσης για διάλογο. Υπάρχουν βέβαια και κάποια μειονεκτήματα που αφορούν τη συγκεκριμένη μέθοδο όπως αυτά που αναφέρονται στην αξιοπιστία της μελέτης, εάν υπάρχουν αλυσιδωτές συστάσεις (chain referrals) μονάχα από έναν άνθρωπο κλειδί (Biernacki and Waldorf, 1981) .Στην συγκεκριμένη έρευνα για να μην υπάρξει επηρεασμός ως προς τις κατευθύνσεις ή τις απαντήσεις ,αλλά και για να μην επέλθει κορεσμός λόγω της ομοιομορφίας της ομάδας από έναν άνθρωπο-κλειδί, έγινε χρήση περισσότερων ανθρώπων –κλειδιά, οι οποίοι ήταν και άγνωστοι μεταξύ τους ,όπως ήδη έχει αναφερθεί, με στόχο τη διασφάλιση της όσο το δυνατόν καλύτερης αξιοπιστίας της έρευνας.

3.2.3.2. Διεξαγωγή συνεντεύξεων

Στο στάδιο της κύριας ερευνητικής διαδικασίας έγιναν όλες οι συνεντεύξεις μετά την οριστική διαμόρφωση του οδηγού συνέντευξης , σύνολο ογδόντα (80) συνεντεύξεις, οι οποίες περιλάμβαναν και τις δύο (2) φάσεις της έρευνας. Αναλυτικά όπως ήδη αναφέρθηκε, οι συνεντεύξεις της πρώτης φάσης ήταν 42 μετανάστριες οικιακές εργάτριες και 23 δημόσιοι υπάλληλοι. Οι συνεντεύξεις της δεύτερης φάσης ήταν 7 μετανάστριες οικιακές εργάτριες, 3 μετανάστριες πρώην υπάλληλοι σε παιδικό σταθμό στην χώρα καταγωγής τους και 5 υπάλληλοι των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.

Επειδή κατά την διεξαγωγή των συνεντεύξεων ο συνεντευκτής γνωρίζει ότι η συνέντευξη είναι μια διαδικασία αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε αυτόν που ρωτά και σε αυτόν που απαντά, οφείλει να προσέχει κάποια πράγματα στη συμπεριφορά του ώστε

να βοηθήσει τον συνεντευξιαζόμενο όχι απλώς να μιλήσει αλλά και να τον βοηθήσει να αισθανθεί άνετα ώστε να πει την αλήθεια.(Φίλιας, 2003:140)

Η ερευνήτρια στο ρόλο του συνεντευκτή ήταν προετοιμασμένη και έδειξε τον ανάλογο σεβασμό και στις αρνήσεις κάποιων υπαλλήλων για συνέντευξη και στις αρνήσεις για κάποιες απαντήσεις αλλά και στο ψέμα που μπορεί να έπαιρνε ως απάντηση και στην αφήγηση για ένα τρίτο πρόσωπο που στην πραγματικότητα ήταν οι ίδιοι αλλά δεν ήθελαν να το ομολογήσουν. Στην περίπτωση αυτή σημαντικό ρόλο είχαν οι διασταυρώσεις των απαντήσεων με διπλωματικές ερωτήσεις, ή η επανάληψη κάποιων ερωτήσεων για επιβεβαίωση ιδιαίτερα σε σημείο της συνέντευξης όπου η σχέση επικοινωνίας βρισκόταν σε μία περισσότερη « ζεστή», άνετη και οικία ατμόσφαιρα από ότι αρχικά. Πολλά ραντεβού για συνεντεύξεις με υπαλλήλους ακυρώθηκαν, γιατί τελικά οι ερωτώμενοι δεν ήθελαν να μουν σε αυτή τη διαδικασία περισσότερο από φόβο για τη δουλειά τους αν και γνώριζαν ότι υπάρχει ανωνυμία και εμπιστευτικότητα, αλλά γιατί ή έρευνα αυτή *« δεν έχει κάτι να μου προσφέρει πάνω στο μισθό ή στην μονιμοποίηση μου, και δεν θέλω να σπαταλώ άσκοπα το χρόνο μου »*, όπως χαρακτηριστικά είπε κάποια υπάλληλος. Σε αντίθεση οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες ανταποκρίθηκαν με συνέπεια στα ραντεβού των συνεντεύξεων και έδειξαν πρόθυμες, γιατί πίστευαν όπως αναφέρθηκε ότι *« κάπου πρέπει να πούμε και εμείς το δικό μας, κάποιος να μας ακούσει... »*.

Παρόλο ότι οι συνεντεύξεις των οικιακών εργατριών είχαν ένα σχετικά πιο υψηλό βαθμό ευκολίας εξ αρχής και πολύ περισσότερο της δεύτερης φάσης (λόγω πρότερης γνωριμίας και διατήρησης κάποιας επαφής), η ερευνήτρια και στις δύο ομάδες του πληθυσμού της έρευνας προσπάθησε να εφαρμόσει όλες εκείνες τις αρχές, που θα βοηθούσαν στην όσο το δυνατόν καλύτερη διεξαγωγή της συνέντευξης⁷⁴.

⁷⁴ Το 1840 στην δημοσιογραφική έρευνα του Henry Mayhew, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Morning Chronicle, σχετικά με τα ημερομίσθια των βιομηχανικών εργατών και των κοινωνικών συνθηκών, το πιο εντυπωσιακό στοιχείο ήταν η τεχνική που χρησιμοποίησε στις συνεντεύξεις του. Ήταν ο πρώτος που ακολούθησε την τεχνική των focus groups (εστιασμένες ομαδικές συνεντεύξεις) και εφάρμοσε τη συνέντευξη. Φαίνεται καθαρά ότι είχε ένα σπάνιο για την εποχή του σεβασμό για τους πληροφορητές του, ενώ οι παρατηρήσεις του δείχνουν τόσο μια ευαίσθητη συμπάθεια όσο και μια προθυμία να ακούει τις απόψεις τους, όσο και μια ειλικρινή διάθεση να δεχτεί την επιρροή τους. Η στάση αυτή τον βοήθησε να γίνει δεκτός στα σπίτια των εργατικών οικογενειών και να ακούσει τις αφηγήσεις ζωής και τα συναισθήματά τους. Επίσης συνοδευόταν από στενογράφο για να καταγράφει με ακρίβεια ολόκληρη τη συζήτηση. Γι' αυτό μέσα στις σελίδες του Mayhew, μπορεί να ακούσει κανείς, όπως

Προσπάθησε να είναι ευγενική, ειλικρινής, σαφής και με ευθύτητα στα λεγόμενα της, να ακούει με ενδιαφέρον και προσοχή τον ομιλητή της συνέντευξης να τον αποδέχεται όπως είναι δίνοντας του αξία σαν άτομο, να σέβεται την ανάγκη του για επικοινωνία, να μην σχολιάζει ή κρίνει τις απαντήσεις του, να μην εμπλέκει προσωπικές της απόψεις, να μην διακόπτει χωρίς λόγο, να ξέρει πώς να κατευθύνει μια άσκοπη πολυλογία που έχει ξεφύγει προς το θέμα, να είναι ενθαρρυντική, προσιτή και απλή μαζί του. Δεν ασκούσε πίεση, αλλά προσπαθούσε επανερχόμενη στο θέμα εντέχνως να αποσπά απαντήσεις. Κυρίως όμως προσπάθησε ώστε να δώσει μια καλή εντύπωση από την αρχή στον συνεντευξιαζόμενο, να φανεί γενικά συμπαθητική, γιατί αυτό αποτελεί και το πρώτο «κλικ» σε μια καλή επικοινωνία. Όλα αυτά είχαν σαν αποτέλεσμα αρκετές συνεντεύξεις να είναι συνεντεύξεις «ψυχής», όπως φάνηκε από τις εκμυστηρεύσεις των μεταναστριών / υπαλλήλων σε πάρα πολλά θέματα.

Επίσης από τα πρώτα στιγμή συνάντησης ο συνεντευξιαζόμενος ενημερωνόταν για το σκοπό της έρευνας, τον τρόπο διεξαγωγής της, την επιστημονική μορφή της και τον σκοπό που γίνεται. Έτσι με πλήρη γνώση του αντικειμένου για το οποίο καλείται να κάνει μια ενέργεια, αλλά και της προσωπικότητας του άλλου που έχει απέναντι του μετριάζεται το άγχος του έως και εξαλείφεται, καθησυχάζει, τροφοδοτείται το αίσθημα εμπιστοσύνης και του δημιουργείται και το ανάλογο ενδιαφέρον για τη συγκεκριμένη διαδικασία και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της έρευνας (Mason,2003,Λυδάκη,2001, Φίλιας, 2003).

Έγινε ξεκάθαρο από την αρχή μαζί με το σκοπό της έρευνας ότι κανείς δεν είχε να λαβαίνει κάτι από αυτή την έρευνα είτε χρήματα, είτε να εξασφαλίσει θέση για το παιδί του στο παιδικό σταθμό είτε μονιμοποίηση θέσης. Η ερευνήτρια επίσης απέφευγε να προβάλλει ή να ενημερώνει τα υποκείμενα της έρευνας για την ιδιότητα της ως υπάλληλος στο χώρο των παιδικών σταθμών δίνοντας έμφαση μόνο στην ιδιότητα της ως κοινωνική ερευνήτρια, αποτρέποντας με αυτό τον τρόπο δυσκολίες ή επηρεασμό στις απαντήσεις. Για όσους συνέβαινε να γνωρίζουν η επικέντρωση γινόταν στην έρευνα και η επεξήγηση ότι δεν υπήρχε καμία σχέση με την εργασία ή τους παράγοντες του εργασιακού περιβάλλοντος,

πουθενά αλλού τη φωνή των απλών Άγγλων της μέσης Βικτωριανής εποχής. Και γι' αυτό το λόγο διαβάζονται ακόμη και σήμερα (Thompson,1978/2002:74-75)

Κάτι άλλο που καθιστούσε τον ερωτώμενο και λεγόταν εξ αρχής ήταν το ξεκαθάρισμα ότι η συνέντευξη είναι ανώνυμη. Οι δημόσιοι υπάλληλοι είχαν ιδιαίτεροι ανησυχία, φοβούμενοι να μην γίνουν αντιληπτοί με αντίκτυπο στη δουλειά τους και αυτός είναι και ο λόγος που στις συνεντεύξεις τους θα μπαίνει μόνο το νούμερο της συνέντευξης και τίποτα άλλο. Στις μετανάστριες αν και δεν έδειξαν να τις φοβίζει κάτι γενικά, μερικές εκδήλωσαν κάποιες ανησυχίες στα σημεία που εξέφρασαν κάποια παράπονα για τη φοίτηση των παιδιών τους στο παιδικό σταθμό, φοβούμενες για συνέπειες περισσότερο στα παιδιά τους.

Για το λόγο αυτό, στις συνεντεύξεις τους θα μπαίνει ένα μικρό όνομα από κάτω -αντιπροσωπευτικό της χώρας καταγωγής τους- το οποίο όμως είναι τυχαίο και δεν ανταποκρίνεται στη πραγματικότητα, ενώ ελάχιστα αποσπάσματα θα είναι ανώνυμα. Αυτά αποφασίστηκαν με συναίνεση του κάθε ερωτώμενου.

Η ανωνυμία έκανε τους ερωτώμενους να απαντούν με μεγαλύτερη άνεση, να μην έχουν αναστολές και δυσκολίες στην έκφραση και να έχουν μια βαθύτερη επικοινωνία με τον συνεντευκτή, «γιατί σε κάθε περίπτωση μεγαλύτερη βαρύτητα έχει ο λόγος που αναβλύζει αυθόρμητα και με δική τους πρωτοβουλία» (Λυδάκη,2001:202). Η συνεντεύτρια όφειλε να καθιστούσε τους ερωτώμενους για το απόρρητο της συζήτησης και την ανωνυμία του κειμένου και αυτό έκανε. Σύμφωνα με τους Cohen and Manion (2000):498-500 η ουσία της ανωνυμίας βρίσκεται όταν οι πληροφορίες που παρέχονται από τους συμμετέχοντες δεν πρέπει με κανένα τρόπο να αποκαλύπτουν την ταυτότητα τους. Ένας συμμετέχων ή το υποκειμένο θεωρείται ανώνυμος όταν κανείς δεν μπορεί να τον εντοπίσει από τις πληροφορίες που παρέχονται. Ο Plummer (1983) αναφέρεται σε βιογραφίες στις οποίες έχουν αλλαχτεί τα ονόματα, έχουν μετατοπιστεί οι τοποθεσίες και έχουν προστεθεί φανταστικά γεγονότα, για να αποτραπεί η αναγνώριση των υποκειμένων από τυχόν γνωστούς τους. Οι κύριοι τρόποι για να εξασφαλιστεί η ανωνυμία είναι να μην χρησιμοποιούμε τα ονόματα των υποκειμένων ή άλλα στοιχεία που πιστοποιούν την ταυτότητα τους.

Και κάτι ακόμη που ειπώθηκε από την πρώτη στιγμή ήταν ότι οι συνεντεύξεις θα μαγνητοφωνούνται, ώστε να υπάρχει ακριβή καταγραφή του λόγου τους και στη συνέχεια να διευκολυνθεί η ερευνήτρια στην επεξεργασία των λεγόμενων. Κάποιοι από τους δημοσίους υπαλλήλους αρνήθηκαν να μαγνητοφωνηθεί η συνέντευξη τους. Όπως

λέει και η Λυδάκη (2001):223« το μαγνητόφωνο συνήθως προκαλεί διαφορετικά συναισθήματα: άλλοι το βλέπουν με φόβο γιατί θα καταγράψει αυτά που λένε για να χρησιμοποιηθούν με τρόπο που οι ίδιοι δεν γνωρίζουν, και αυτό τους κάνει δύσπιστους, επιφυλακτικούς και λογοκριτές των ίδιων των λόγων τους. Άλλοι πάλι πιστεύουν ότι ο ερευνητής δίνει πολύ μεγάλη σημασία στα λεγόμενα τους, για το λόγο αυτό επιδιώκει να τα καταγράψει.» Αυτό βέβαια μερικούς τους ευχαριστεί και τους κάνει ιδιαίτερα ομιλητικούς και εκφραστικούς στα λεγόμενα τους. Στην συγκεκριμένη περίπτωση που δεν μαγνητοφωνήθηκαν οι συνεντεύξεις η ερευνήτρια προσπάθησε να εξηγήσει ότι έπρεπε να κρατήσει κάποιες σημειώσεις τουλάχιστον για να μην ξεχάσει τα όσα ειπώθηκαν, αλλά και για να βοηθηθεί στην σωστή καταγραφή τους αργότερα. Βέβαια ακόμη και σε αυτό συνάντησε δυσκολίες και αυτό που προσπάθησε να κάνει τελειώνοντας τις συνεντεύξεις αυτές ήταν να τρέξει κατευθείαν να κάνει την καταγραφή, επειδή τα λεγόμενα ήταν πρόσφατα στη μνήμη και μπορούσε εύκολα να επαναφέρει τη κάθε λεπτομέρεια των όσων ειπώθηκαν στις συναντήσεις. «*Η καταγραφή των γεγονότων και των φαινομένων πρέπει να γίνεται έγκαιρα, γιατί κάθε καθυστέρηση αφήνει περιθώρια στη φαντασία και τη μνήμη να αυθαιρετούν και ενδεχομένως, προβολές και προκατασκευασμένα σχήματα, εικασίες του ερευνητή, να παίρνουν την θέση αντικειμενικών γεγονότων*» (Λυδάκη, 2001:222). Η πραγματικότητα όμως είναι ότι και στις μαγνητοφωνήσεις, μετά το πέρας της συνέντευξης και το κλείσιμο του μαγνητοφώνου, τις περισσότερες φορές ειπώθηκαν πολλά καλά σημαντικά και χρήσιμα πράγματα, τα οποία η ερευνήτρια κατέγραφε εγκαίρως ως συνέχεια των συνεντεύξεων.

Ο μέσος όρος της κάθε συνέντευξης ήταν περίπου μία ώρα (1) αν και υπήρξαν συνεντεύξεις που κράτησαν λιγότερο ή περισσότερο και αυτό είχε σχέση τόσο με τον τύπο του κάθε ερωτώμενου και την διάθεση του για ομιλία όσο και με τις τεχνικές δυσκολίες που μερικές φορές συνέβαιναν (τηλέφωνα που έπρεπε να απαντήσουν, επίσπευση συνέντευξης για διάφορους λόγους, διακοπή από κάποιον κ.λ.π.). Επειδή από το πιλοτικό στάδιο φάνηκε ότι βασικός παράγοντας που καθόριζε τις συνεντεύξεις ήταν τα παιδιά των μεταναστριών και η εργασία τους, η ερευνήτρια έπρεπε κλείνοντας το ραντεβού μαζί τους να τους έχει ξεκαθαρίσει πόση ώρα θα απασχοληθούν σε αυτή τη διαδικασία ώστε να μπορούν να ρυθμίσουν τις υποχρεώσεις τους. Οι πιλοτικές

συνεντεύξεις καθόρισαν κατά κάποιο τρόπο το μέσο χρόνο απασχόλησης οπότε εάν η συνέντευξη κρατούσε 1 ώρα η κάθε μετανάστρια ή υπάλληλος χρειαζόταν γύρω στη 1 ώρα και 30 λεπτά το λιγότερο να αφιερώσει από το προσωπικό της χρόνο, για το ραντεβού της συνέντευξης . Πολλοί μόνιμοι κυρίως υπάλληλοι δεν ήταν διατεθειμένοι να διαθέσουν καθόλου από το προσωπικό τους χρόνο για την συνέντευξη. Στην περίπτωση αυτή έπρεπε εάν ήθελαν να έρθουν στην συνέντευξη, να τους εξασφαλίσω κατόπιν δικής τους απαίτησης, 1 ώρα άδεια στις αρχές ή το τέλος του ωραρίου τους με την προϋπόθεση βέβαια ότι η ίδια και η έρευνα μου είχαν γίνει δεκτά από την διοίκηση της κοινότητας που βρίσκονταν οι υπάλληλοι.

Σε όλες τις συνεντεύξεις η ερευνήτρια προσπάθησε ώστε να είναι καλά προετοιμασμένη ως προς την ευστοχία των ερωτήσεων, αλλά και στο πως θα δημιουργούσε μια ζεστή ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης πριν ξεκινήσει τις ερωτήσεις της έρευνας, για να μην χάνεται ο χρόνος, αλλά και να μπορεί να εκμεταλλευτεί τον υπάρχοντα με μια σωστή διαχείριση.

Ο χρόνος συναντήσεων περιλάμβανε ραντεβού συνεντεύξεων καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και πολλές φορές γινόταν συγχρόνως μεταναστριών και υπαλλήλων μέσα στην ίδια ημέρα, δηλαδή δεν έγιναν σε διαφορετική χρονική περίοδο οι συνεντεύξεις των 2 ομάδων. Πολλές φορές αυτό βοήθησε ώστε η εμπειρία της μιας ομάδας να βοηθά στη βελτίωση διεξαγωγής της έρευνας στην άλλη ομάδα, ή στην διασταύρωση πληροφοριών. Με τους υπαλλήλους όπως αναφέρθηκε οι συνεντεύξεις γίνονταν είτε εντός του ωραρίου τους ή απογευματινές ώρες. Τα περισσότερα ραντεβού αφορούσαν απογευματινές ώρες, μετά την εργασία τους, όπου κανείς δεν ήξερε για τη συνάντηση αυτή και ήταν κυρίως υπάλληλοι με σύμβαση ορισμένου χρόνου . Με τις μετανάστριες οι συνεντεύξεις γινόταν πρωινές ώρες όταν τα παιδιά τους ήταν στο σχολείο ή τον παιδικό σταθμό, ή οι ίδιες δεν είχαν απασχόληση, αλλά και απογευματινές ώρες μετά την εργασία τους όταν ο σύζυγος ή κάποιος άλλος πρόσεχε για λίγο τα παιδιά ή η συνέντευξη γινόταν στο σπίτι τους.

Ο χώρος διεξαγωγής των συνεντεύξεων για τους υπαλλήλους, ήταν κάποια γραφεία που μου είχαν παραχωρηθεί σε κάποιες κοινότητες, ανεξάρτητα από το χώρο των παιδικών σταθμών, τα οποία ήταν διαθέσιμα έως αργά το απόγευμα και διάφορα

café μακριά συνήθως από το χώρο εργασίας τους, όπου μπορούσε να γίνει ήσυχα και χωρίς δυσκολίες η διεξαγωγή της συνέντευξης.

Για τις μετανάστριες οι συνεντεύξεις διεξαγόταν είτε στο χώρο του γραφείου της ερευνήτριας μερικές φορές αλλά κυρίως στα γραφεία παραχώρησης από τις κοινότητες, σε ήσυχα συνοικιακά café κοντά στο σπίτι τους, αλλά και στο σπίτι των μεταναστριών σε μικρότερη συχνότητα. Οι συνεντεύξεις στο σπίτι παρουσίαζαν κάποιες δυσκολίες, λόγω της ύπαρξης των παιδιών που συνεχώς διέκοπταν, αλλά διέθεταν και πλούσιο υλικό ως προς το να αντιληφθεί ο ερευνητής πολλά πράγματα από τη ζωή της μετανάστριας και να διαπιστώσει ή να διασταυρώσει διάφορα άλλα. Επίσης η μετανάστρια βρισκόμενη μέσα στο χώρο της είχε την δυνατότητα να εκφρασθεί ελεύθερα και να είναι περισσότερο εκδηλωτική, φιλική και ομιλητική προς την ερευνήτρια.

Αυτό που βοήθησε πάρα πολύ την ερευνήτρια αλλά και την όλη διεξαγωγή των συνεντεύξεων ήταν οι στοχευμένες ερωτήσεις και ο περιεκτικός χαρακτήρας των οδηγών συνέντευξης οι οποίες άφηναν ελευθερία έκφρασης αλλά ταυτόχρονα έδιναν και συγκεκριμένες απαντήσεις. Το πιο σημαντικό όμως ήταν ότι η ερευνήτρια δεν ήταν απαραίτητο συνεχώς να συμβουλευεται ένα χαρτί για να κάνει τις ερωτήσεις της γιατί η διαμόρφωση του κάθε οδηγού επέτρεπε να μπορεί κάποιος να θυμάται το περιεχόμενο του, το οποίο δεν ήταν χαοτικό και μπερδεμένο, με πληθώρα μικρών η μεγάλων ερωτήσεων. Το χαρτί του οδηγού συνέντευξης υπήρχε πάντα στην συνέντευξη, αλλά η ερευνήτρια μπορούσε να ρίχνει διακριτικές ματιές μόνο για επαλήθευση ή επιβεβαίωση, μήπως κάτι είχε ξεχαστεί. Αυτό ήταν κάτι που φάνηκε να βοήθησε και τους συνεντευξιαζόμενους γιατί έτσι ο συνεντευκτής δείχνει να αφοσιώνεται περισσότερο σε αυτόν που έχει απέναντι του παρά στο χαρτί που κρατά στα χέρια του.

Στην πρώτη φάση των συνεντεύξεων η ερευνήτρια προσπάθησε και κράτησε επαφή με τις μετανάστριες που ήδη είχαν βρέφη και επρόκειτο αργότερα να πάνε στο βρεφονηπιακό σταθμό ή βρίσκονταν σε κατάσταση εγκυμοσύνης, με στόχο να επαναλάβει τη συνέντευξη μαζί τους. Μάλιστα τις ενημέρωσε για την επόμενη πιθανή συνέντευξη και πήρε την έγκρισή τους και την υπόσχεση για την επανάληψή τους. Το ίδιο έκανε και με μερικούς μόνιμους και συμβασιούχους με συνεχή ανανέωση, υπαλλήλους των βρεφονηπιακών σταθμών, οι οποίοι δέχτηκαν και κράτησα τα

τηλέφωνα τους για επικοινωνία .Οι συνεντεύξεις της δεύτερης φάσης, δια μέσου μιας χρονικής τριγωνοποίησης⁷⁵, στόχο έχουν την καλύτερη διερεύνηση του θέματος της πρόσβασης μέσα από τις ερμηνείες των ίδιων ατόμων, μέσα από μια δεύτερη ματιά σε μία σχετικά απόσταση χρόνου. Οι συνεντεύξεις της δεύτερης φάσης έγιναν όλες σε café απογευματινές ώρες και η διάρκεια τους ήταν περίπου 1 ώρα. Στις συνεντεύξεις υπήρχε άνεση προγραμματισμού, με απευθείας ραντεβού δίχως άτομα να μεσολαβούν για την συνέντευξη, υπήρχε ήδη κλίμα εμπιστοσύνης ,οι συνεντεύξεις ήταν πολύ μικρότερες σε αριθμό και γενικά δεν υπήρχαν οι δυσκολίες της πρώτης φάσης για την διεξαγωγή τους

3.2.3.3. Μελέτες περίπτωσης

Μεταξύ των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν κάποιες επιλέχθηκαν να αποτελέσουν μελέτες περίπτωσης, με στόχο την εις βάθος κατανόηση του θέματος της πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας από τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες, με τη βοήθεια μελών της οικογένειας τους και φιλικών ατόμων του στενού οικογενειακού και του ευρύτερου κοινωνικού τους κύκλου. Οι μελέτες περίπτωσης των μεταναστριών πραγματοποιήθηκαν στο χώρο του σπιτιού τους, όπου η ερευνήτρια είχε την δυνατότητα να εξετάσει το θέμα από περισσότερες οπτικές γωνίες⁷⁶, να συγκεντρώσει προσωπικές απόψεις για το ίδιο θέμα και από άλλα άτομα και να παρατηρήσει τα χαρακτηριστικά μιας μονάδας μέσω διαφόρων φαινομένων της ζωής τους, προκειμένου να κάνει γενικεύσεις σχετικά με τον ευρύτερο πληθυσμό στον οποίο ανήκει αυτή η ομάδα (Cohen and Manion,2000 :152-153). Γενικά είχε τη δυνατότητα να κάνει περισσότερο προσβάσιμη την ίδια την ερευνητική διαδικασία για την οποία εργαζόταν (Adelman,Jenkins,Kemmis,1980),προσδίδοντας της ταυτόχρονα μέσα από διάφορους συσχετισμούς μια οριστική εγκυρότητα.(Boring,1953).

⁷⁵ Η συγκεκριμένη χρονική τριγωνοποίηση εξετάζει το ίδιο πρόβλημα με τα ίδια άτομα σε χρονική συνέχεια σε μια προσπάθεια επιβεβαίωσης των ευρημάτων της έρευνας.

⁷⁶Μιλάμε για την τεχνική της τριγωνοποίησης όπου γίνεται χρήση δύο ή περισσότερων μεθόδων συλλογής στοιχείων για την μελέτη κάποιας πλευράς της ανθρώπινης συμπεριφοράς, με στόχο τον έλεγχο της αξιοπιστίας και την επιβεβαίωση της θεωρίας .(Cohen, Manion,2000, Smith,1975)

Όλα όσα πρόσφεραν οι μελέτες περίπτωσης (και αυτά ήταν πολλά), φάνηκαν χρήσιμα στην ερευνήτρια για την καλύτερη διερεύνηση του προβλήματος της πρόσβασης και χρήσης των μεταναστριών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας . Μέσα από τις μελέτες περίπτωσης κατάφερε να ανακαλύψει πόσο τα διάφορα γεγονότα της ζωής τους και όλα όσα της εξομολογήθηκαν επηρεάζουν πραγματικά την καθημερινότητά τους. Όλα αυτά απεικονίζονται μέσα στο χώρο του σπιτιού, στην εξωτερική εικόνα τους και στην συμπεριφορά τους. Τα ενθύμια ζωής από τη χώρα καταγωγής , οι φωτογραφίες , η γλώσσα επικοινωνίας τους, οι άνθρωποι που τους επισκέπτονται και ότι άλλο θυμίζει τη χώρα προέλευσης περικλείουν έναν άλλο κόσμο, μια άλλη χώρα μέσα στο χώρο της κατοικίας τους, που συνεχώς αντιπαραβάλλεται με το «έξω» κόσμο που είναι μια άλλη χώρα, η χώρα υποδοχής, στην πραγματικότητα ξένη για αυτούς.(Thomas and Znaniecki, 1918/ 1984).

Η εργασία των μεταναστριών οικιακών εργατριών αποτελεί τη γέφυρα ανάμεσα σε αυτούς τους δύο κόσμους, τη δυνατότητα πρόσβασης τόσο με τον έξω κόσμο όσο και με τις κρατικές υπηρεσίες. Μέσα από αυτές τις μελέτες περίπτωσης των μεταναστριών οικιακών εργατριών γίνεται περισσότερο αντιληπτό μέσα από ομολογίες και τρίτων ατόμων κατά πόσο το είδος της εργασίας τους επηρεάζει την πρόσβαση και την χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, αλλά και πόσο οι υπηρεσίες μέσω του ανθρώπινου δυναμικού τους δυσκολεύουν την πρόσβαση των συγκεκριμένων ατόμων.

Οι μελέτες περίπτωσης που επιλέχθηκαν είναι μία αυτοαπασχολούμενη οικιακή εργάτρια από την Αλβανία και μία εργαζόμενη σε συνεργείο καθαρισμού από την Ρουμανία, προέρχονται από αγροτικές περιοχές, δεν έχουν κάποια συγκεκριμένη ειδικότητα επαγγέλματος από την χώρα καταγωγής τους ,εργάστηκαν από την αρχή στην Ελλάδα ως οικιακές εργάτριες και η ζωή τους σαν μητέρες ξεκίνησε στην Ελλάδα. Η μελέτη περίπτωσης των δημοσίων υπαλλήλων είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση που αναφέρεται μόνο για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, επειδή η αναφερόμενη υπάλληλος υπήρξε και «μετανάστρια» μητέρα κατά κάποιο τρόπο εργαζόμενη σε χαμηλού κύρους εργασία. Αποφασίστηκε να μπει ως μελέτη περίπτωσης τη τελευταία στιγμή , αφού η ερευνήτρια έκρινε ότι άξιζε το κόπο να μελετηθεί ιδιαίτερα.

Η επιλογή για τις μελέτες περίπτωσης είναι τυχαία, αλλά και ιδιαίτερη, μια και οι συνθήκες συνέντευξης αλλά και κάτι ιδιαίτερο που χαρακτήριζε την κάθε μία, έγιναν η αιτία ώστε να μπορούν από μόνες τους να χαρακτηρισθούν μελέτες περίπτωσης ή είχαν τη δυνατότητα όπως φάνηκε εξ αρχής μέσω διαφόρων χειρισμών από τον ερευνητή, από απλές συνεντεύξεις να μετατραπούν, σε μελέτες περίπτωσης. Η επαφή με τρίτα άτομα, η διασταύρωση απόψεων κατά την διάρκεια της συνέντευξης ή στη συνέχεια και ο χώρος διεξαγωγής των συνεντεύξεων, που ήταν οικείος και ασφαλής για τα υποκείμενα (μετανάστριες) ώστε να βοηθά ιδιαίτερα τις εξομολογήσεις κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, καθόρισαν κατά κύριο λόγο τις μελέτες περίπτωσης στην παρούσα έρευνα.

3.2.4. Ανάλυση Δεδομένων

3.2.4.1. Απομαγνητοφώνηση συνεντεύξεων

Μετά το πέρας της έρευνας και αφού ολοκληρώθηκε η διαδικασία των συνεντεύξεων με την μαγνητοφώνηση τους, η ερευνήτρια προχώρησε στην απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, για να αναλυθεί το υπάρχον υλικό. Η απομαγνητοφώνηση έγινε ακριβώς με ότι ειπώθηκε, για την πλήρη αποτύπωση της αφήγησης και διατήρησε με ακρίβεια όλα τα χαρακτηριστικά του διαλόγου, το τρόπο ομιλίας και έκφρασης, την αποτύπωση των συναισθηματικών μεταπτώσεων (αναστεναγμούς, χιουμοριστικές εκφράσεις και λεγόμενα, κλάμα, γέλιο, γκριμάτσες, κινήσεις, μισόλογα, παύσεις, λέξεις ειπωμένες με ιδιαίτερο τρόπο, συντακτικά και γραμματικά λάθη). Με τον ίδιο τρόπο προσπάθησαν να αποτυπωθούν και οι συνεντεύξεις που δεν είχαν μαγνητοφωνηθεί, οι οποίες όμως καταγράφηκαν αμέσως όπως αναφέρθηκε, καθώς και στοιχεία ή αναφορές που υπήρχαν σε μερικές συνεντεύξεις μετά το τέλος της μαγνητοφώνησης.

Κατά τη διάρκεια όμως της καταγραφής αλλά και της απομαγνητοφώνησης η ερευνήτρια είχε τη δυνατότητα να επαναφέρει στη μνήμη ζωντανά την κάθε συνέντευξη να εστιαστεί στα λεγόμενα των υποκειμένων με μεγάλη προσοχή και να ξεκινήσει ήδη

αποκωδικοποιήσεις στο μυαλό της για την επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας. Κατάφερε να εντοπίσει σημαντικά στοιχεία των συνεντεύξεων και λεπτομέρειες ή ιδιαίτερα σημεία, τα οποία θα βοηθούσαν σημαντικά στην ανάλυση για το πρόβλημα της πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, τα οποία δεν διακρινόταν με μια πρώτη ματιά ή με ένα απλό άκουσμα. Το πιο σπουδαίο όμως είναι ότι ενώ οι συνεντεύξεις είχαν πολλά κοινά σημεία αξιοπιστίας εν τούτοις κάθε συνέντευξη ήταν ξεχωριστή για την ερευνήτρια και περιλάμβανε το ξεχωριστό ανθρώπινο στοιχείο εκείνο που είναι απαραίτητο για την εγκυρότητα της⁷⁷. Αυτό έδινε την ικανοποίηση μιας επιτυχημένης διαπροσωπικής σχέσης, όπου οι άνθρωποι με κάποιο τρόπο αποκαλύπτουν μέσα σε ένα φιλικό κλίμα διάφορες πλευρές του εαυτού τους, προσδίδοντας σε αυτή την επικοινωνία τη μοναδικότητα της προσωπικότητας τους και των εκφράσεων ή των συναισθημάτων τους (Kitwood,1977)⁷⁸.

3.2.4.2. Κωδικοποίηση και ανάλυση

Μετά από την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων ακολουθεί η ανάλυση των δεδομένων μέσα από την κωδικοποίηση του απομαγνητοφωνημένου υλικού. Πριν φτάσουμε στην κωδικοποίηση των δεδομένων πρέπει να δημιουργήσουμε κατηγορίες όπου θα κατατάξουμε τις απαντήσεις σύμφωνα με το περιεχόμενο των κατηγοριών που έχουμε επιλέξει. Οι κατηγορίες πρέπει να είναι σαφώς καθορισμένες από εννοιολογική πλευρά και πρέπει να έχουν σχέση με τους σκοπούς της έρευνας. Αφού αποφασισθεί ποιες πλευρές του υλικού θα κατηγοριοποιηθούν⁷⁹, δηλαδή ποιες αρχές ταξινόμησης θα χρησιμοποιηθούν, για τη διαμόρφωση ομάδων κατηγοριών, ώστε να συμπεριλάβουν

⁷⁷Ο Kitwood (1997) στην κριτική του για την συνέντευξη αναφέρει ότι: « όταν επιτυγχάνεται αυξημένη αξιοπιστία της συνέντευξης με μεγαλύτερο έλεγχο των στοιχείων της, αυτό συμβαίνει, ισχυρίζεται με το κόστος της μειωμένης της εγκυρότητας. Δηλαδή: Ανάλογα με την έκταση στην οποία η «αξιοπιστία» αυξάνεται με την ορθολογιστική οργάνωση, η «εγκυρότητα» θα μειώνεται. Υποδεικνύει ότι η λύση στο πρόβλημα μπορεί να βρίσκεται προς την κατεύθυνση ενός «συνετού συμβιβασμού», τονίζοντας ότι «κάθε διαπροσωπική κατάσταση θεωρείται αξιόπιστη».

⁷⁸Kitwood, T.M., “Values in adolescent life: towards a critical description”, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, School of Research in Education, University of Bradford,1977, στο Cohen,L. and Manion, L. “Research Methods of Education”, Routledge, London and New York, 2000.

⁷⁹ Μπορούν να γίνουν πάρα πολλές κατηγορίες και υποκατηγορίες ακόμη και για τον βαθμό της έντασης που προβάλλονται διάφορα θέματα αξιών και στάσεων(Κυριαζή, 1998: 297).

όλο το υλικό της ανάλυσης, προχωράμε στην κωδικοποίηση μέσω της διαδικασίας της κωδικογράφησης. Με τον τρόπο αυτό όλο το ακατέργαστο υλικό- των κειμένων της απομαγνητοφώνησης-μετατρέπεται σε σύμβολα, σε κωδικούς (Κυριαζή,1998,Φίλιας,2003). Συνήθως στις ποιοτικές μεθόδους η κωδικοποίηση είναι αρκετά γενική, δυσκολευόμενη να εντάξει τα αποτελέσματα σε ένα συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο (Mason 2002, Madison,2005).

Στην παρούσα έρευνα ακολουθήθηκε μια προσέγγιση με ίδιες γενικές κατηγορίες τόσο για τις συνεντεύξεις των μεταναστριών όσο και των υπαλλήλων οι οποίες στη συνέχεια χωρίστηκαν σε υποκατηγορίες για να καταλήξουν στο τέλος στη διαμόρφωση συγκεκριμένων κωδικών (βλ. πίνακα 6). Στις βασικές γενικές κατηγορίες ανήκουν δύο κατηγορίες που αφορούν γενικές μεταβλητές, οι οποίες έχουν σχέση με τις υποθέσεις εργασίας της έρευνας (εργασία και βρεφονηπιακοί σταθμοί). Βασιζόμενοι σε αυτές τις δύο μεταβλητές, η ταξινόμηση προχώρησε στη δημιουργία υποκατηγοριών με αντικειμενικούς και υποκειμενικούς παράγοντες και στη συνέχεια στη δημιουργία των ανάλογων κωδικών (σύνολο 40 και για τις δύο ομάδες πληθυσμού,20 για τη κάθε μία από αυτές). Σε κάθε κωδικό οι μισές αναλογούν στις μετανάστριες και οι άλλες μισές στους δημοσίους υπαλλήλους, σύμφωνα βέβαια με την υποκειμενική άποψη της ερευνήτριας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΣΕ ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ, ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΟ ΚΩΔΙΚΩΝ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ: ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ- ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ				
ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΕΡΓΑΣΙΑ		ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ- ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ	
	Αντικειμενικοί παράμετροι	Υποκειμενικοί παράμετροι	Αντικειμενικοί παράμετροι	Υποκειμενικοί παράμετροι
ΚΩΔΙΚΟΙ	10	10	10	10

Εργασία: οι αντικειμενικοί παράμετροι της εργασίας μεταξύ των άλλων περιλαμβάνουν τις συνθήκες εργασίας, τα ωράρια, το ασφαλιστικό, το εισόδημα, την

ύπαρξη επίσημων εγγράφων, τη σχέση εργασίας .Ο υποκειμενικοί παράγοντες: τη σχέση με τους εργοδότες, με το αντικείμενο της εργασίας, την αντίληψη των άλλων για τη εργασία τους, στερεότυπες αντιλήψεις-προκαταλήψεις.

Στους βρεφονηπιακούς Σταθμούς: οι αντικειμενικοί παράγοντες περιλαμβάνουν τον τρόπο λειτουργίας τους, τα ωράρια λειτουργίας, το γραφειοκρατικό μέρος που απαιτείται, τις καθημερινές συνθήκες και απαιτήσεις, τον οικονομικό παράγοντα που προβάλλουν. Οι υποκειμενικοί παράγοντες: τις υποκειμενικές απόψεις, τις σχέσεις που αναπτύσσονται, διακρίσεις ,στερεότυπες αντιλήψεις-προκαταλήψεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΕΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΕΣ ΜΗΤΕΡΕΣ

4.1. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΗΤΕΡΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ

Δεν θα είναι εύκολο να μελετήσουμε τις δυσκολίες στην πρόσβαση των μεταναστριών οικιακών εργατριών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας εάν δεν μελετήσουμε πρώτα με λεπτομέρειες τους παράγοντες που αποτελούν το όλο πλαίσιο της έρευνας και έχουν σχέση με τη μεταναστευτική διαδρομή τους στη χώρα υποδοχής, το χώρο – τόπο – κατοικία τους, τον οικονομικό παράγοντα στη ζωή τους, την εργασία που εκτελούν και τις συνθήκες εργασίας τους καθώς και τους πολιτισμικούς παράγοντες που καθορίζουν την ποιότητα της ζωής τους στη χώρα υποδοχής.

Βασικό κομμάτι σ' όλη αυτή τη διαδικασία ανάλυσης της έρευνας είναι ο τομέας με τα δημογραφικά κι κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστριών, τα οποία κάνουν γνωστά τα υποκείμενα της έρευνας, μέσα από πληροφορίες που παρέχονται στον ερευνητή για τη ζωή και τη προσωπικότητα τους. Επίσης βοηθούν επηρεάζουν ή δυσκολεύουν την πρόσβαση τους στις κοινωνικές υπηρεσίες μέσα από βιώματα και καταστάσεις της παρούσας ζωής, που πλαισιώνουν και καθοδηγούν τις ενέργειες τους, αλλά και από βιώματα προηγούμενων χρόνων που τους ακολουθούν «φανερά» ή μη «φανερά» στην καθημερινότητα τους στη νέα χώρα εγκατάστασης και στην διαμόρφωση της έως τώρα ταυτότητα τους.

Γενικά μέσα από αυτά τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά γίνεται αντιληπτή η όλη διαδικασία της μεταναστευτικής ροής και η πορεία των γυναικών αυτών από τη χώρα καταγωγής στη χώρα υποδοχής. Επιπλέον βοηθούν ώστε να γίνει περισσότερο κατανοητό στην πορεία της έρευνας η σχέση και η θέση τους μέσα στην κοινότητα όπου διαμένουν, αλλά και οι σχέσεις που πιθανόν αναπτύσσουν με τις κοινωνικές υπηρεσίες της περιοχής τους ή την εικόνα που έχουν γι' αυτές και ιδιαίτερα με τους βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Συνοπτικά, τα κοινωνικά και δημογραφικά στοιχεία μας δίνουν την ταυτότητα των υπό έρευνα υποκειμένων του συνόλου αλλά κυρίως, μας καθοδηγούν στην όλη ερευνητική διαδρομή ενώ ταυτόχρονα αποτελούν τη σταθερή βάση και το σίγουρο

υπόβαθρο γύρω από τα οποία εξελίσσεται και κινείται η ανάλυση όλων των παραγόντων.

Η έναρξη της μελέτης με τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της κύριας ερευνητικής διαδικασίας, θα αποτελέσει το πρώτο μέρος της ανάλυσης αυτής της έρευνας, το οποίο περιλαμβάνει συγκεκριμένα στοιχεία της ταυτότητας τους, όπως την εθνικότητα και τη χώρα προέλευσης, την οικογενειακή τους κατάσταση, την ηλικία τους, την εκπαίδευση τους, τη θρησκεία τους και την εργασία που έκαναν. Επίσης περιλαμβάνει τη διαδικασία της μεταναστευτικής ροής, φανερώνοντας το τρόπο που επέλεξαν να κινηθούν από τη χώρα καταγωγής στη χώρα υποδοχής, με όλες εκείνες τις δυσκολίες που καθορίζουν τα πρώτα χρόνια κυρίως στο τόπο εγκατάστασης, αλλά και τις δυσκολίες που επιφέρουν στην πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών.

4.1.1. Χώρα καταγωγής

Οι μητέρες μετανάστριες οικιακές εργάτριες που λαμβάνουν μέρος στις συνεντεύξεις της κύριας ερευνητικής διαδικασίας είναι κατά κύριο λόγο από την Αλβανία (26).

ΠΙΝΑΚΑΣ 7: ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ

	ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ
1	ΑΛΒΑΝΙΑ	26
2	ΡΟΥΜΑΝΙΑ	5
3	ΡΩΣΙΑ	3
4	ΜΟΛΔΑΒΙΑ	3
5	ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	2
6	ΠΟΛΩΝΙΑ	1
7	ΙΝΔΙΑ	1
8	ΑΙΘΙΟΠΙΑ	1
	ΣΥΝΟΛΟΝ	42

Επίσης υπάρχουν μετανάστριες και από Ρουμανία (5), Ρωσία (3), Μολδαβία (3), Βουλγαρία (2), Πολωνία (1), Ινδία (1), και Αιθιοπία (1), σύμφωνα με το πίνακα 7.

Οι μετανάστριες από την Αλβανία, οι οποίες αποτελούν και τον κύριο όγκο της έρευνας προέρχονται κυρίως από χωριά κοντά σε μεγάλες πόλεις, διάσπαρτες σ' όλη την περιοχή της Αλβανίας. Ο αριθμός των μεταναστριών της έρευνας καλύπτει όλη τη χώρα της Αλβανίας κοντά στα Τίρανα, Άγιους Σαράντα, Μπεράτι, Λούσνια, Αυλώνα, Λατς, Ελβασάν, Φιέρι, Δυρράχιο, Δελβίνο, Πρεμετή, Χειμάρρα, κι άλλες πόλεις.

Οι Ρουμάνες μετανάστριες μητέρες εργαζόμενες στην οικιακή εργασία κουβαλούσαν όχι μόνο διαφορετικές εθνικότητες, αλλά και κουλτούρες. Μέσα σ' αυτές τις κουλτούρες υπήρχαν κάποιες ομοιότητες, αλλά και πολλές διαφορές, παρ' όλα αυτά οι περισσότερες εκτός των μεταναστριών από Αιθιοπία και Ινδία είχαν ένα κοινό σημείο την επιρροή και την εμπειρία του κουμμουνιστικού καθεστώτος στη χώρα που γεννήθηκαν.

Αρκετές από τις μετανάστριες που κατάγονται από Αλβανία είχαν ήδη υποστεί μια εσωτερική μετανάστευση με την πατρική τους οικογένεια⁸⁰ ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση του κουμμουνιστικού καθεστώτος.

«Ήμασταν στο χωριό, γεννήθηκα στο χωριό... πολύ βαθιά στην Αλβανία είναι... στο Σκοπίλια... Εκεί μεγάλωσα μέχρι τα 15 μου μετά γύρω στο 1997 πήγα με τους γονείς μου στα Τίρανα. Είχαμε φτιάξει σπίτι, αγόρασε ο μπαμπάς μου ένα στρέμμα στα Τίρανα και φτιάξαμε σπίτι δικό μας... Ο μπαμπάς μου δούλενε εδώ στην Ελλάδα από το '90»

(Άλμπα, 31 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 13)

⁸⁰Το ασφυκτικό σοσιαλιστικό μοντέλο το οποίο είχε επιβληθεί στην Αλβανία το 1944 κατέρρευσε οριστικά το 1991. Είχε περιορίσει καταστροφικά για τέσσερις δεκαετίες την εθνική ευημερία και την πρόοδο της οικονομίας στην αυστηρή επίβλεψη και παρέμβαση του κράτους σ' όλους τους τομείς της εγχώριας παραγωγής (κυρίως στη γεωργία και τη βιομηχανία), στην υποχρεωτική εθνικοποίηση όλων των παραγωγικών φορέων, στην απαγόρευση και πάταξη κάθε μορφής ιδιωτικής πρωτοβουλίας, στην υποχρεωτική ένταξη του εργατικού δυναμικού σε δυσκίνητες και ελεγχόμενες κολεκτίβες και συντεχνίες και στη μονοπωλιακή συγκέντρωση και διακίνηση των εγχώριων προϊόντων από την κρατική μηχανή. Μετά την πτώση του κουμμουνισμού η χώρα στράφηκε στην καπιταλιστική οικονομία και προσπάθησε να χρησιμοποιήσει φιλελεύθερες μεθόδους μ' αναδιανομή της καλλιεργήσιμης γης, αποκρατικοποίηση της εγχώριας παραγωγής με ενθάρρυνση ης ιδιωτικής πρωτοβουλίας και πρόσκληση ξένων επενδυτών και κεφαλαίων (w.w.liverpedia.gr) . Κάτι ανάλογο συνέβη και στις υπόλοιπες κουμμουνιστικές χώρες όπως Ρωσία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Μολδαβία).

«Είμαι από ένα χωριό κοντά στα Τίρανα... Αλλά έχουμε κάνει πολύ δρόμο μέσα στις πόλεις. Έχουμε πάει... μια ζούσαμε σε μια πόλη, μετά σε άλλη. Τώρα φτάσαμε στα Τίρανα. Αλλάζαμε σπίτια...

Ειδικά για θέματα τέτοια έχω το δικαίωμα...».

(Ενκελέντα, 31 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 14)

Έτσι από την αγροτική ζωή στην επαρχία βρέθηκαν στην καπιταλιστική βιομηχανία της αστικής ζωής. Έγινε μια επαγγελματική μετακίνηση από τα αγροτικά επαγγέλματα στα βιομηχανικά⁸¹ (Κασιμάτη : 2001, Moustaka, 1964).

Οι μετανάστριες από την Αλβανία επισκέπτονται πιο συχνά τη χώρα τους και μάλιστα τις περισσότερες φορές οδικώς με το δικό τους αυτοκίνητο ή με πούλμαν που κάνει δρομολόγια Αλβανία – Ελλάδα.

«Πηγαίνω κάθε καλοκαίρι ένα μήνα στο χωριό μου. Ο μικρός τρελαίνεται εκεί με τη γιαγιά και τον παππού. Είναι ωραία. Πηγαίνουμε πιο πολύ με το δικό μας αυτοκίνητο και γυρίζουμε μ' ένα σωρό πράγματα, φρούτα, τυριά, τα καλύτερα που μπορείς να βρεις. Εμείς μόνο από την Αλβανία τρώμε κοτόπουλο.

Με το πούλμαν πας καλά, αλλά με το παιδί ταλαιπωρείσαι, μόνη μου εντάξει, είναι καλά».

(Μπρουνίλντα, 35 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 8)

«Πήγαμε πέρυσι το καλοκαίρι στο Καύκασο με το αυτοκίνητο μας. Πολλές ώρες, δύσκολα, δεν είναι εύκολο αν έχεις μεγάλη οικογένεια να κάνεις τέτοια ταξίδια. Δεν μπορείς συνέχεια είναι πολλά έξοδα. Είμαστε 5 άτομα, 3 παιδιά και εμείς. Είχαμε όμως να πάμε αρκετά χρόνια τώρα πιο με τη κρίση δεν είναι καθόλου εύκολο... Είχαμε ξαναπάει μια φορά οδικώς.

Πρώτα κάναμε στάση στη Μολδαβία για να δούμε και την πεθερά μου, να βλέπει και τα παιδιά. Μετά συνεχίσαμε στο Καύκασο. Είναι σύνολον περίπου 5 ημέρες

⁸¹Στην έρευνα της Μουστάκα στον «Εσωτερικό Μετανάστη» (Moustaka, “The internal Migrant” (1964), αναφέρεται σχετικά με μετανάστες από Ζαγόρια και Πάρο προς Αθήνα ότι η επαγγελματική μετακίνηση από τα αγροτικά επαγγέλματα στα βιομηχανικά δημιουργείται κυρίως από τη μετάβαση των μεταναστών από το χωριό στην πόλη και ακολουθεί τη διάμετρο τα του αγροτοαστικού συνεχούς κι ότι οι περισσότεροι μετανάστες προτιμούν τη ζωή της πόλης από τη ζωή του χωριού και κυρίως επιθυμούν την οικονομική τους προαγωγή. Επίσης ότι ήδη μ' αυτό καλύπτουν κενές θέσεις εργασίας.

ταξίδι. Μέχρι τη Μολδαβία είναι μια μέρα, είναι πιο εύκολο μετά άλλες τέσσερις μέρες. Είναι ερημιά αλλά όχι τόσο φόβος, έχουν αλλάξει λίγο τα πράγματα, όλο δάσος, πράσινο, πολύ ομορφιά στο ταξίδι....»

(Λιλιάννα, 36 χρονών, Ρωσία, συνέντευξη : 35)

Όλες οι μετανάστριες μιλούν για τη χώρα καταγωγής τους και για την ομορφιά της φύσης που υπάρχει εκεί.

«Το χωριό μου λέγεται Λούμας. Είναι πολύ ωραίο. Έχει πολύ πρασινάδα. Έχουμε κτίσει και το δικό μας σπίτι εκεί».

(Αμάντα, 32 χρόνων, Αλβανία, συνέντευξη : 28)

«Είμαι από το Τιμπαζάρ. Μια μικρή πόλη της επαρχίας... Είναι μικρό ήσυχο μέρος με πολύ πράσινο... Πάμε έξω και μαζεύουμε και μανιτάρια.»

(Μαρίνα, 35 χρονών, Ρωσία, συνέντευξη : 3)

Στη χώρα τους εκτός από τα συγγενικά τους πρόσωπα έχουν αφήσει και τα πατρικά σπίτια ή αυτό που έφτιαξαν με χρήματα που μάζεψαν από την μετανάστευση τους στην Ελλάδα.

Η επίσκεψη στην πατρίδα περιλαμβάνει συνήθως τις καλοκαιρινές διακοπές τους, μέσα σ' ένα ήσυχο και όμορφο φυσικό περιβάλλον. Άλλες μετανάστριες πηγαίνουν κάθε χρόνο κι άλλες μόλις τους δοθεί η ευκαιρία ή το επιτρέπουν τα οικονομικά τους.

Οι περισσότερες μητέρες μετανάστριες οι οποίες κατάγονται από την Αλβανία καταφέρνουν – λόγω απόστασης και οικονομικού κόστους – να επισκέπτονται συχνότερα τη χώρα τους από τις υπόλοιπες.

Καμία όμως δεν ήρθε πριν 10 χρόνια στην Ελλάδα χωρίς να επισκεφτεί ξανά έστω 2 ή 3 φορές μέσα στο διάστημα αυτό τη χώρα της. Όσο γι' αυτές που έχουν 17 ή περισσότερα χρόνια στην Ελλάδα τα ταξίδια επιστροφής – επίσκεψης είναι περισσότερα.

«Εγώ έζησα όλη τη ζωή μου εδώ, ήρθα μόλις 11 χρονών παιδάκι και τώρα είμαι 29. Τελείωσα σχολεία εδώ δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο, μετά πέρασα Τ.Ε.Ι. Παντρεύτηκα μετά....»

(Βασιλίκα, 29 χρονών, συνέντευξη : 32)

«Ήρθα το 1996. Έχω πολλά χρόνια εδώ 17, 18 σχεδόν. Η ζωή μου η μισή εδώ η μισή εκεί. Εκεί μεγάλωσα και μετά εδώ. Παντρεύτηκα στη Ρουμανία και μετά από δύο βδομάδες που κάναμε το γάμο φύγαμε.»

(Ολντέα, 37 χρονών, Ρουμανία, συνέντευξη : 24)

Είναι όλες δραστήριες και μ' έντονη την επιθυμία για εργασία παρ' όλες τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στο επάγγελμα τους. Ενώ οι πιο μεγάλες στην ηλικία επειδή συμβαίνει να έχουν μικρά παιδιά, αισθάνονται ανανεωμένες και παραδέχονται ότι ένα μικρό παιδί σε κάνει να αισθάνεσαι πιο χαρούμενος και με περισσότερη διάθεση.

«Το να δουλεύεις στα σπίτια είναι λίγο πώς να το πω.. όχι εύκολο... αλλά έχω το γιο μου, είναι μικρός 3 χρονών μα πρέπει να δουλέψω γι' αυτόν κι έχω διάθεση, είμαι πάντα χαρούμενη, γιατί έκαμα αυτό το παιδί στην Ελλάδα.»

(Σοφία, 48 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 40)

4.1.2. Ηλικία

Κατά κύριο λόγο η ηλικία των μεταναστριών στην έρευνα καλύπτει τη δεκαετία μεταξύ 20-30 και τη δεκαετία από 30-40 με μια κλίση περισσότερο στη δεκαετία των 30 (τριάντα) όπου υπάγονται οι περισσότερες μετανάστριες, ενώ η δεκαετία 40-50 περιλαμβάνει 4 μετανάστριες μόνο όπως αναφέρθηκε (βλ. πίνακα 8).

Η ηλικία όμως αυτή είναι η ηλικία που οι μετανάστριες ξεκίνησαν τη δική τους οικογενειακή ζωή, έχουν μικρά παιδιά και ο παράγοντας «ηλικία» είναι πολύ σημαντικός για την ανάγκη πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Κατά την περίοδο αυτή χρειάζονται βοήθεια για να κτίσουν τη ζωή τους, ν' απελευθερώσουν το χρόνο τους και να επενδύσουν στην αμειβόμενη εργασία. (Ψημμένος – Σκαμνάκης, 2008: 6.369)

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: ΗΛΙΚΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ

ΗΛΙΚΙΑ	ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΕΣ
20 – 30	12
30 – 40	26
40 – 50	4

Η ηλικία των οικιακών εργατριών που συμμετέχουν στην έρευνα είναι από 24-48 χρονών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: ΧΡΟΝΟΣ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΧΡΟΝΙΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ	ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΕΣ
10	14
11	2
12	4
13	6
14	3
15	4
16	5
17	1
18	1
19	1
20	1

Οι ηλικίες από 24-29 μεγάλωσαν στην Ελλάδα και ήρθαν σε ηλικία παιδική ή εφηβική με τους γονείς τους. Είναι παιδιά δεύτερης γενιάς μεταναστών.

Μερικές απ' αυτές έχουν τα περισσότερα χρόνια στην Ελλάδα απ' όλες, όπως η Ελόνα (27 χρονών-Αλβανία), που ήρθε 8 χρονών παιδάκι, ζει δηλαδή στην Ελλάδα σχεδόν 19 χρόνια. Και η Βασιλίκα (29 χρόνων, Αλβανία) που ήρθε 11 χρονών και την ημέρα της συνέντευξης είχε 18 χρόνια ακριβώς.

Όλες έχουν από δέκα χρόνια και πάνω στην Ελλάδα κι έχουν χτίσει κάθε κομμάτι της ζωής τους σ' αυτό τον τόπο.

Δέκα (10) μετανάστριες έχουν δεκατέσσερα (14) χρόνια παραμονής και οι υπόλοιπες είναι πάνω από έντεκα (11) με μέγιστο τα είκοσι (20) χρόνια (βλ. πίνακα 9). Το νεαρό της ηλικίας τους οι περισσότερες είναι από 30-40 χρονών μ' ένα εξίσου σημαντικό ποσοστό 20 – 30 χρονών, δικαιολογεί τα δέκα χρόνια παραμονής ως το μεγαλύτερο ποσοστό παραμονής στην Ελλάδα (βλέπε πίνακα 7). Βρίσκονται σε μια ηλικία όπου ξεκινούν τη δική τους οικογενειακή ζωή, έχουν μικρά παιδιά και διάθεση για εργασία, ή τουλάχιστον ακόμη δυνάμεις.

4.1.3. Εκπαίδευση

ΠΙΝΑΚΑΣ 10: ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ

ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	Υ.Ε	Μ.Ε	Τ.Ε	Π.Ε
ΑΛΒΑΝΙΑ	6	17		3
ΡΟΥΜΑΝΙΑ		4		1
ΡΩΣΙΑ			1	2
ΜΟΛΔΑΒΙΑ			2	1
ΠΟΛΩΝΙΑ				1
ΙΝΔΙΑ		1		
ΑΙΘΙΟΠΙΑ	1			
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ		2		
ΣΥΝΟΛΟΝ	7	24	3	8

Σύμφωνα με τον πίνακα 10 οι μητέρες μετανάστριες, οικιακές εργάτριες της έρευνας έχουν κυρίως μια μέση εκπαίδευση αντίστοιχη του Ελληνικού Λυκείου. Οι περισσότερες απ' αυτές ανήκουν στην κατηγορία της Μέσης Εκπαίδευσης (σύνολο 24). Υπάρχει ένας μικρός σχετικά αριθμός υποχρεωτικής εκπαίδευσης (7), ένας επίσης ανάλογος αριθμός Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης (8) και ένας πολύ μικρότερος Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (3) (βλέπε πίνακα 10).

ΠΙΝΑΚΑΣ 11: ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥ ΤΙΤΛΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	40
ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ	2
ΣΥΝΟΛΟΝ	42

Η εκπαίδευση είναι ένα από τα βασικότερα δημογραφικά στοιχεία που εμφανίζεται έντονα στις περισσότερες συνεντεύξεις (Δημουλάς 2006, Cavouridis 2006, Ψημμένος – Σκαμνάκης 2008). Η εκπαίδευση, το μορφωτικό επίπεδο της κάθε μετανάστριας συμβάλλει σημαντικά στην πρόσβαση της και στη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, οι οποίες απέκτησαν ένα δύσκολο γραφειοκρατικό και απαιτητικό σύστημα πρόσβασης και χρήσης καθώς και μια απαιτητική ηλεκτρονική διαδικασία μέσω των προσκλήσεων του ΕΣΠΑ από το 2011 και μετά⁸². Οι γνώσεις που απέκτησαν τόσο στη χώρα καταγωγής τους όσο και στη χώρα υποδοχής, αφού μερικές μεγάλωσαν στην Ελλάδα και ήδη δύο απέκτησαν το τελευταίο τίτλο εκπαίδευσης τους (βλ. πίνακα 11) στη χώρα υποδοχής είναι σημαντικότερος παράγοντας για την πρόσβαση τους στους Βρεφονηπιακούς σταθμούς. Η εκπαίδευση τους αυτή θα γίνει το μέσον για την προώθηση των επιμέρους στόχων τους (Collins, 2002) και θα καθορίσει την προσπάθεια και τον αγώνα τους για το δικαίωμα στην πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών.

Και επειδή η πρόσβαση στις Κοινωνικές Υπηρεσίες και η χρήση των αγαθών που παρέχουν είναι δικαίωμα κάποιας κατηγορίας πολιτών, αλλά δεν παρέχεται ποτέ με ευκολία, οι μετανάστριες μητέρες αναγκάζονται, στηριζόμενες στον εαυτό τους, να αγωνιστούν και να διεκδικήσουν το δικαίωμα τους για πρόσβαση και χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.

Η εκπαίδευση τους είναι το εργαλείο για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, γιατί όπως αναφέρει και ο Castells (1978), οι άνθρωποι έχουν κεκτημένο συμφέρον ν' αγωνίζονται πάντα για κρατικές υπηρεσίες σε μια εποχή σημαντικής μείωσης των παροχών πρόνοιας, ενώ στην πραγματικότητα ίσως να προτιμούσαν ν' αποκτήσουν υπηρεσίες μ' άλλους τρόπους (Savage and warde, 2005:287).

⁸²Αρχείο Ε.Ε.Τ.Α.Α.(2011-2020)

Μερικές μετανάστριες είχαν όνειρα να σπουδάσουν αλλά επειδή δεν υπήρχαν χρήματα και οι πολιτικές καταστάσεις ήταν δύσκολες, έδιωξαν μακριά το όνειρο και την επιθυμία για σπουδές. Το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστριών είχαν γονείς που δούλευαν ως εργάτες στην πόλη ή ως αγρότες στο χωριό, στα κτήματα τους, όπου ακολούθησαν κι οι ίδιες και άρχισαν ν' απασχολούνται μετά την υποχρεωτική ή τη μέση εκπαίδευση τους.

Οι γονείς απέκλειαν την επιθυμία ή την προσδοκία για σπουδές των παιδιών τους. Φοβόντουσαν ν' απομακρυνθούν τα παιδιά τους από το σπίτι και να είναι εσώκλειστα στην πόλη για να σπουδάσουν αφού η αναρχία επικρατούσε μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος και ο κίνδυνος παραμόνευε παντού⁸³.

«Έχω τελειώσει μόνο γυμνάσιο, είναι οκτώ τάξεις κάτι σαν λύκειο εδώ. Δεν σπούδασα γιατί έπρεπε να πάω στα Τίρανα τότε που ήταν ο Μπερίσα και δεν μπορούσα να κοιμηθώ σε γυμνάσια μέσα, γιατί εμείς κοιμόμασταν μέσα. Δεν μ' άφηναν οι γονείς μου, γιατί φοβόντουσαν. Γινόντουσαν πάρα πολλά πράγματα. Από κει το σταμάτησα...»

(Δάφνη, 35 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 1)

«Εκείνη την εποχή ήταν πάρα πολύ δύσκολα. Να φανταστείτε ο πατέρας μου με κράτησε μέσα γιατί ο χρόνος που τελείωσα το σχολείο... και δεν υπήρχε περίπτωση να συνεχίσω γιατί ήταν εποχή που παίρνανε κορίτσια. Ήταν μια κατάσταση μπάχαλο και παίρνανε πολλά κορίτσια έτσι και για να τους....«δουλέψουν».....χάνονταν, δύσκολα ,απελπιστικά χρόνια.Ήταν η εποχή που κλέβαν τα κορίτσια και τα φέρναν εδώ για την πορνεία Ελλάδα, Ιταλία παντού. Και το χωριό μας είχε δημοτικό μόνο, μετά έπρεπε να πας πιο κέντρο για να συνεχίσεις στο σχολείο. Και ήταν το άγχος. Πέντε κορίτσια είμασταν....

' Ίσα που προλάβουμε να τελειώσουμε. Δεν ήταν και κοντά. Έπρεπε να πας σ' ένα χωριό πιο πέρα. Μας πήγαινε και μας έφερνε ο μπαμπάς. Ήταν συνέχεια πάνω μας ο

⁸³Siddharth Kara “Sex Trafficking. Inside the business of modern slavery” ColumbiaUniversityPress.2009/Αθήνα, 2010. Ο S. Kara μέσα από αυτή την έρευνα που ο ίδιος πραγματοποίησε αναφέρει την ύπαρξη συμμοριών Αλβανικής μαφίας. Διευκρινίζει ότι αυτές οι Αλβανικές μαφίες έπαιρναν τα κορίτσια σκλάβες από όλη την Ανατολική Ευρώπη με στόχο τη μεταφορά τους στη Δυτική Ευρώπη που τις ανάγκαζαν να εργάζονται πόρνες σε μαγαζιά ή πορνεία, τα οποία διαχειρίζονταν η ίδια η εγκληματική οργάνωση.

καημένος. Το άγχος του... Και αυτή την εποχή ήταν αδύνατο να συνεχίσεις κάτι (σε σπουδές). Τα παίρναν τα κορίτσια από το δρόμο. Εκεί στο διπλανό χωριό είχε γίνει. Τότε εύκολα τα ξεγελούσανε τα κορίτσια. Όταν έβλεπαν ένα αμάξι καλό, τα κορίτσια φεύγανε. Δεν γύρισαν ποτέ πίσω. Χαθήκανε ή τα σκοτώνανε. Ή έχουν κάνει τη ζωή τους...»

(Ζαμίρα, Αλβανία, 35 χρόνων, συνέντευξη: 7)

Με τις άσχημες καταστάσεις που είχαν στη χώρα τους, πολιτικές αναταραχές και φτώχεια το μόνο που ενδιέφερε όλους ήταν να φύγουν, να πάνε σ' άλλη χώρα, για να βρουν μια καλύτερη ζωή και ασφάλεια για τα παιδιά τους .

«Ήθελα να σπουδάσω αλλά ήταν μια τρέλα η εποχή εκείνη. Ήταν όλοι να φύγουνε. Είτε είχαν σπουδές, είτε Πανεπιστήμιο. Ήταν να φύγουν και δεν ξέρω πως θα ήταν η ζωή αν είχα σπουδάσει. Δεν ήθελα να κάνω παιδιά και να μεγαλώνουν εκεί στην Αλβανία. Έβλεπα τι τράβαγαν οι γονείς μου και πόσο άγχος είχαν για μας...»

(Εντλίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 6)

Οι μετανάστριες μητέρες που ήρθαν σε μικρή ηλικία στην Ελλάδα και συνέχισαν βασικές σπουδές στη χώρα υποδοχής συνάντησαν δυσκολίες με τη γλώσσα, η οποία ήταν ο βασικός παράγοντας που δημιουργούσε προβλήματα όχι μόνον στην εκπαίδευση τους αλλά και γενικά στην κοινωνική προσαρμογή τους στη χώρα υποδοχής τη «δεύτερη πατρίδα» όπως μερικές ανέφεραν.

Η Ελβίρα από την Αλβανία 25 χρόνων μας λέει:

«Στην Αλβανία τελείωσα το Δημοτικό. Αλλά έχω κάνει και δύο χρόνια εδώ σχολείο, την Πέμπτη και την έκτη Όταν ήμουν με τους γονείς μου πριν παντρευτώ είχα πάει δύο χρόνια σχολείο εδώ. Είχαμε μια κυρία που μας βοήθησε. Εκείνη μ' έγραψε. Όταν ήρθα ήμουν έντεκα χρονών. Δεν ήξερα τη γλώσσα τίποτα. Την έμαθα μετά στο σχολείο. Εμείς ήρθαμε Μάρτιο και το σχολείο το ξεκίνησα Σεπτέμβρη οπότε κάτι ήξερα. Διάβασμα δεν ήξερα όμως τίποτα. Μάθαμε μετά.»

Η εκπαίδευση στην Ελλάδα συνοδεύεται με το βασικό πρόβλημα της γλώσσας, αλλά και με προβλήματα αλλαγής σχολείων, δασκάλων και συμμαθητών ενώ η αντιμετώπιση τους σαν κάτι «διαφορετικό» συνοδεύει τη σχολική ζωή των παιδιών αυτών φέρνοντας τα αντιμέτωπα με ρατσιστικές συμπεριφορές τόσο από τους συνομήλικους τους στη σχολική κοινότητα όσο και από τους ενήλικες. Επιπλέον οι

γονείς πήγαιναν όπου έβρισκαν μεροκάματα. Ιδιαίτερα ο πατέρας, ο οποίος συντηρούσε την οικογένεια. Όπως η οικογένεια της Βασιλίκας:

«Πήγαμε στο χωριό, έξω από Καλαμάτα εκεί δούλευε αρχικά ο πατέρας μου, ... μετά πόλη Καλαμάτα και μετά Αθήνα»

Και η Ολντέα που πρωτοπήγε στο χωριό :

«Πήγαμε στο χωριό στη Κυπαρισσία μείναμε εκεί ,δουλεύαμε στα χωράφια και οι δυό. Μετά είπαμε ότι είναι καλύτερη ζωή στην Αθήνα πιο εύκολα, είναι πιο πληρωμένη και αυτά...και φύγαμε και ήρθαμε εδώ.»

Η πατρική οικογένεια των μεταναστριών βρισκόταν σε μια συνεχή εσωτερική μετανάστευση τα πρώτα χρόνια παραμονής στην Ελλάδα αλλάζοντας πόλεις και χωριά, αναζητώντας το μεροκάματο ανεξαρτήτου είδους απασχόλησης. Αυτή η επαγγελματική μετακίνηση που χαρακτηρίζει τους μετανάστες οφείλεται στην περιθωριακή επαγγελματική ένταξη που είχε υποστεί ο πληθυσμός τους, καθώς διέπονται από ένα εργασιακό καθεστώς με άσχημες συνθήκες με χαμηλές αμοιβές και με ετεροαπασχόληση (Κασιμάτη, 1993:324).

Η Βασιλικά αναφερόμενη στην περίοδο της σχολικής ζωής της στην Ελλάδα θυμάται τον ρατσισμό που υπέστη σαν μικρό παιδί και πόσο βαθιά της έμεινε η πληγή μέσα στην ψυχή της :

«Ήρθα 9 χρονών, τελείωσα γυμνάσιο, λύκειο εδώ. Τελείωσα Τ.Ε.Ε. Μετά πέρασα Συντήρηση Έργων Τέχνης, Λάρισα. Όταν ήμουν στην Δ' Δημοτικού, περνά η μητέρα ενός παιδιού και λέει : αυτή δεν θα κάνεις παρέα, γιατί είναι Αλβανέζα και οι Αλβανοί μας έχουν κατασπαράξει τα σπίτια. Το θυμάμαι πολύ καλά γιατί μου 'κατσε εδώ αν και δεν ήξερα καλά ελληνικά αλλά μου 'χει κάτσει, το θυμάμαι, όμως, σαν να ήτανε χθες. Λες και έφταιγα εγώ που οι Αλβανοί έκαναν αυτά.

Στο χωριό υπήρχε ο ρατσισμός πάντα, όχι τόσο έντονα όπως στην αρχή. Όμως όταν πήγα στην Καλαμάτα στο γυμνάσιο και είδα άλλο κόσμο ... ήταν διαφορετικά τα πράγματα έχουν συνηθίσει με τους ξένους. Άλλο στην πόλη, άλλο στο χωριό»

(Βασιλικά, 29 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 32)

Ακόμα και αυτές που σπούδασαν και τελείωσαν Πανεπιστήμιο και είχαν μια ανάλογη εργασία, ήταν πολύ δύσκολα ν' ανταπεξέλθουν οικονομικά και αναγκάστηκαν να φύγουν από τη χώρα, μη δίνοντας σημασία στο τίτλο ή το επάγγελμα που κατείχαν

«Έφυγα από το χωριό μου και σπούδασα γιατρός στην πρωτεύουσα της Μολδαβίας στο Κεσινάμ. Όταν τελείωσα δούλεψα ένα χρόνο σε νοσοκομείο, όμως ήταν πολύ δύσκολα οικονομικά και αναγκάστηκα να έλθω στην Ελλάδα.»

(Βικτωρία, 37 χρόνων, Μολδαβία, συνέντευξη : 19)

Και επειδή το οικογενειακό περιβάλλον και το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας, οι σπουδές των γονιών και η εργασία τους πολλές φορές καθορίζουν και την εκπαίδευση των παιδιών⁸⁴ η Βικτώρια από την Μολδαβία που η μητέρα της ήταν δασκάλα και ο πατέρας της αγρονόμος έγινε γιατρός, αλλά αναγκάστηκε να φύγει στην Ελλάδα.

Η Ενγκελέντα όμως από την Αλβανία που προερχόταν από μια φτωχή πολύτεκνη αγροτική οικογένεια, παρ' όλο που ήθελε να σπουδάσει, οι γονείς δεν είχαν χρήματα να της διαθέσουν, γι' αυτούς μέτραγε η εργασία περισσότερο για να μπορέσουν να ζήσουν.

«Ήμασταν πολλά παιδιά, φτώχεια... δεν είχαμε. Έπρεπε να πληρώνουμε Πανεπιστήμιο ήταν και μακριά, δεν γινότανε. Θα έπρεπε να βρω να μείνω. Θα πλήρωνα δωμάτιο φαγητό. Θα ήμουν μακριά από την οικογένεια δεν θα μπορούσα να δουλεύω. Η μάνα μου τα έβαλε όλα τα παιδιά στη δουλειά, να δουλεύουν. Μάνα και πατέρα δεν είχανε για να μπορούνε να επιβιώσουν να τα βοηθήσει. Κανείς δεν σπούδασε μόνο εγώ τελείωσατο λύκειο. Το τελείωσα γιατί επέμεινα. Επέμεινε και η ίδια η μάνα μου. Μου έλεγε να πας να το κάνεις, αλλά παραπέρα δεν μπορούσανε. Ούτε εδώ μπορούσα να κάνω γιατί μπήκα κατ' ευθείαν στη δουλειά. Τότε μου άρεσε να σπουδάσω ψυχολογία. Δεν ήμουν τέλεια μαθήτρια, ήμουν μέτρια μαθήτρια. Δηλαδή καλή. Μπορούσα να περάσω, αλλά το αφήσαμε, τώρα μόνο δουλεύω....»

⁸⁴Σύμφωνα με τους Lipset -Bendix :α) Τα παιδιά από οικογένειες που ανήκουν σε χαμηλά στρώματα δεν έχουν πολλές ευκαιρίες και δυνατότητες να συνεχίσουν τις σπουδές, όπως συμβαίνει με τα παιδιά των ανωτέρω στρωμάτων, β) Εκείνοι που έχουν γονείς (πατέρα) εργάτες συνήθως μπαίνουν στην αγορά εργασίας ως εργάτες σε χειρωνακτικά επαγγέλματα, ενώ αντίθετα αυτοί που προέρχονται από οικογένειες μη χειρωνακτών συνήθως βρίσκουν επαγγέλματα μη χειρωνακτικά, γ) Αν το άτομο προέρχεται από την εργατική τάξη, θα έχει κατά κανόνα περιορισμένο εκπαιδευτικό επίπεδο ή επαγγελματική πληροφόρηση. Ακόμα κι αν εγκαταλείψει το σχολείο το μέλλον του περιλαμβάνει ασαφή επαγγελματικά σχέδια και πολύ πιθανόν να απασχοληθεί στην πρώτη εργασία που θα βρει (Lipset – Bendix, 1959,1967:Κασιμάτη 2001:304-305).

(Ενκελέντα , 31χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 14)

Η επιθυμία για σπουδές για τις περισσότερες έμεινε ένα όνειρο λόγω φτώχειας και δύσκολων καταστάσεων, η επιθυμία να φύγουν μακριά υπερίσχυσε. Το όνειρο για τις καλύτερες μέρες και την αλλαγή στη ζωή τους τις ανάγκασε να εγκαταλείψουν την εκπαίδευση τους, αφού δεν μπορούσε να τους προσφέρει μια οικονομικά άνετη ζωή στη χώρα τους, ακόμη κι' όταν είχαν ξεκινήσει το πανεπιστήμιο και το όνειρο των σπουδών είχε αρχίσει να εκπληρώνεται.

Η Ιουλιάννα που σπούδαζε στη Ρουμανία στο Πανεπιστήμιο παρ' ολίγο να χάσει τις σπουδές της παίρνοντας την απόφαση να μείνει στην Ελλάδα για να μαζέψει «κάτι λεφτά» για να έχει για το σχολείο της.

«Ηρθα στην Ελλάδα όταν ήμουν στο δεύτερο έτος στο Πανεπιστήμιο στην Κωνσταντία και σπούδαζα λογίστρια κάτι σαν οικονομικά. Σταμάτησα για λίγο το Πανεπιστήμιο, έμεινα εδώ με τον αδελφό μου, για να μην είναι μόνος. Μετά που μπήκαμε στην Ευρωπαϊκή Ένωση ξαναπήγα. Έχω φτιάξει χαρτιά και μπορούσα να πάω και να έρθω ένα μήνα κάθε χρόνο. Έδινα εξετάσεις και πέρασα δεύτερο, τρίτο, τέταρτο έτος.... Είναι καλό. Πηγαίνεις και τράπεζα.. »

(Ιουλιάννα, 31 χρονών, Ρουμανία, συνέντευξη : 16)

Το ίδιο και η Κλαούντια από την Πολωνία άφησε την οδοντιατρική για να έρθει στην Ελλάδα.

«Άφησα την οδοντοτριάτικη και έμεινα στην Ελλάδα. Με κέρδισε η ομορφιά της, η καλύτερη ζωή.»

(Κλαούντια, 42 χρονών, Πολωνία, συνέντευξη : 41)

Και η Μαριάννα από την Αλβανία έχει τελειώσει μαθηματικός στο Ελμπασάν στην Αλβανία κι έμεινε 3,5 χρόνια στο Πανεπιστήμιο.

«Άφησα 4 μαθήματα, τα οποία είπα ότι θα τα δώσω σιγά – σιγά και πήγα κι έδινα εξετάσεις γιατί λέω ότι για 4 μαθήματα τζάμπα θα χάσω το πανεπιστήμιο. Και πήγα τα έδωσα και το πήρα. Και τώρα κάνω καριέρα στις δουλειές του σπιτιού⁸⁵.

⁸⁵Η Daria Lazarescu, στην έρευνα της «Οι μεταβολές στην εξέλιξη και στην κατανόηση της σταδιοδρομίας από τις Ρουμάνες μετανάστριες. Από τις εργασίες στη Ρουμανία στις υπηρεσίες καθαρισμού στην Ελλάδα» το 2013, διαπιστώνει την αδυναμία των Ρουμάνων μεταναστριών, οι οποίες εργάζονται στις υπηρεσίες καθαρισμού να αντιληφθούν τον εαυτό τους έξω από το πλαίσιο της οικιακής εργασίας, καθώς η εξέλιξη μέσα στο επάγγελμα, φαίνεται πως δεν έχει αφήσει κανένα περιθώριο για

Δεν παραπονέθηκα όμως ποτέ, για μένα είναι μια καλή δουλειά εδώ για να ζήσω, αυτό έκανα από τότε που ήρθα».

(Μαριάννα, 36 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 17)

ΠΙΝΑΚΑΣ 12: ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ

	ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΕΣ	ΦΟΙΤΗΣΗ
ΑΡ.	37	ΦΟΙΤΟΥΝ ΣΤΟ Π.Σ.
	3	ΕΧΟΥΝ ΗΔΗ ΦΟΙΤΗΣΕΙ
	2	ΔΕΝ ΚΑΤΑΦΕΡΑΝ ΝΑ ΦΟΙΤΗΣΟΥΝ

Το μεγάλο ποσοστό των μεταναστριών οικιακών εργατριών της έρευνας μετά από μια ταλαιπωρία έχουν επιτύχει την πρόσβαση σε βρεφονηπιακού σταθμούς, ενώ ένα μικρό ποσοστό είχε ήδη φοιτήσει και ένα πιο μικρό δεν τα κατάφερε να έχει πρόσβαση.

4.1.4. Εργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 13: ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

Εργασία σε εργοστάσια και εταιρείες	8
Εργασία σε δημόσιες υπηρεσίες	5
Εργασία σε αγροτικές εργασίες	14
Μη εργαζόμενες	16

Από τις συνεντεύξεις φαίνεται ότι οι περισσότερες μετανάστριες της έρευνας άρχισαν την επαγγελματική τους δραστηριότητα στην Ελλάδα και αυτό για δυο βασικούς λόγους:

προσδοκίες και επιθυμίες, που να σχετίζονται με την επαγγελματική ζωή του παρελθόντος, και την κινητικότητα τους προς την κατεύθυνση άσκησης του επαγγέλματος, για το οποίο είχαν σπουδάσει ή είχαν ασκήσει στη χώρα καταγωγής. (Διδακτορική διατριβή, σ. 558. Αθήνα, 2014).

α) Δεν πρόλαβαν να εργασθούν στη χώρα καταγωγής ,μετανάστευσαν μόλις τέλειωσαν τις σπουδές τους, διότι όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενα κεφάλαια ήρθαν στην Ελλάδα σε πολύ νεαρή ηλικία όπου ξεκίνησαν το οικογενειακό και επαγγελματικό κομμάτι της ζωής τους.

β) Όσες πρόλαβαν να εργασθούν ,απασχολήθηκαν στα οικιακά και στις αγροτικές εργασίες της οικογένειας (κυρίως οι μετανάστριες από Αλβανία) γιατί η πλειονότητα των μεταναστών προέρχεται από επαρχίες και μικρά χωριά όπου συνηθίζεται κατά κύριο λόγο οι γυναίκες να παραμένουν στο σπίτι, να μην έχουν κάποιο συγκεκριμένο επάγγελμα και να μην εργάζονται σε άλλες εργασίες. Στην περίπτωση αυτή οι γυναίκες ασχολούνται εκτός από τις δουλειές του νοικοκυριού και το μεγάλωμα των παιδιών, και με τις αγροτικές δουλειές της οικογένειας, τους κήπους, τα ζώα, την γεωργική παραγωγή που πιθανόν έχουν και γενικά με τις απασχολήσεις της πατρικής οικογένειας κατ' αρχήν.

Αργότερα το ίδιο συμβαίνει και με τις απασχολήσεις της οικογένειας του συζύγου(για όσες παντρεύτηκαν στην χώρα καταγωγής τους) αφού σαν νύφη μένει πλέον, σύμφωνα με το έθιμο, με τους γονείς του συζύγου και συνεχίζει την εργασία που έκανε η πεθερά στο νέο νοικοκυριό. Η παραδοσιακή θέση της γυναίκας στην οικογένεια δεν επιτρέπει επαγγελματικά άλματα και δυνατότητα καριέρας, αφού επάγγελμα δεν υπάρχει, κυρίως στα όρια της επαρχίας, όπου η εργασία είναι βοηθητική, οικογενειακή υπόθεση, και στα πλαίσια του παραδοσιακού σχήματος οικογένεια-παιδιά-φροντίδα νοικοκυριού, ηλικιωμένων-απασχόληση στην οικογενειακή αγροτική περιουσία. Η δυνατότητα για εργασία επί πληρωμή γίνεται κατά κύριο λόγο στη χώρα υποδοχής για πρώτη φορά κι αυτή επικουρική για συμπλήρωμα στο αντρικό εισόδημα που έρχεται στο σπίτι.

γ) Όλες είχαν κοινά σημεία στα βασικά αίτια μετανάστευσης τους. Αφ' ενός δεν υπήρχαν θέσεις εργασίας κι αφ' ετέρου η εργασία στη χώρα τους δεν τους προσέφερε παρά ελάχιστα, έτσι δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις καθημερινές ανάγκες τους. Κατά κύριο λόγο κυριαρχεί η πολιτική και οικονομική κατάρρευση στην

χώρα τους, η οποία συνθλίβει την αγορά εργασίας και τις σπρώχνει στη μετανάστευση και την αναγκαστική σχεδόν επιλογή της οικιακής εργασίας.⁸⁶

Είναι σημαντικό ότι η εργασία προσφέρει όλα εκείνα τα απαραίτητα στοιχεία, ασφάλιση, κύρος, χρήματα που διευκολύνουν την πρόσβαση. Πολλές φορές ο δρόμος προς τη πρόσβαση είναι αμφίδρομος, αφού η εργασία διευκολύνει τη πρόσβαση, αλλά και η πρόσβαση και η χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών, την διατήρηση της εργασίας και την εξασφάλιση στοιχείων για την καλύτερευση της ζωής.

Έτσι στον πίνακα 13 φαίνεται ότι 13 μετανάστριες εργάστηκαν στην αγροτική ζωή πριν την μετανάστευση τους.

«Είμαστε σε μια περιοχή σαν χωριό. Δούλευα στα χωράφια. Φυτεύαμε κρεμμύδια, λάχανα, ντομάτες μόνο με λίπασμα από αγελάδες, την κοπριά, και τα πηγαίναμε στη πόλη και τα πουλάγαμε. Δουλεύαμε οικογενειακά, έτσι ζούσαμε»

(Εντλίρα, 24 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 5)

«Στην Αλβανία, δούλεψα στο χωριό. Στο σπίτι με τα ζώα. Αγροτική, δεν δούλεψα σε τίποτα άλλο. Εδώ άρχισα να δουλεύω...»

(Γιούλκα, 30 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 2)

Από όλες τις μετανάστριες μόνο 13 εργάστηκαν κανονικά πριν έρθουν στην Ελλάδα κι αυτό γιατί ήδη είχαν κάποιο επάγγελμα μετά τις σπουδές τους, το οποίο εξασκούσαν σε μεγαλύτερες πόλεις (βλ. πίνακα 14), ή απασχολήθηκαν σε εργοστάσια και εταιρείες που υπήρχαν στις πόλεις που ζούσαν. Παρατηρούμε μια συνάφεια της εκπαίδευσης που έχουν λάβει οι μετανάστριες με το επάγγελμα που εξασκούσαν στη χώρα τους. Στην Ελλάδα δυσκολεύονται να εξασκήσουν το ίδιο επάγγελμα, αφού χρειάζονται αναγνώριση, έτσι οδηγούνται στην επιλογή της οικιακής εργασίας.

Η Άννα στην Μολδαβία ήταν νοσηλεύτρια.

« Δούλευα χρόνια σαν νοσηλεύτρια, τα λεφτά ήταν πολύ λίγα, δεν μπορούσα να συνεχίσω... εδώ δεν είναι αναγνωρισμένο το πτυχίο, είναι δύσκολο....»

⁸⁶Η Daria Lazarescu (2014) στην έρευνα της αναφέρει ότι: "Με τον ερχομό στην Ελλάδα των Ρουμάνων μεταναστριών μετά την κατάρρευση του σοσιαλισμού, οι μετανάστριες αναζητούν μια συνέχιση της εργασιακής τους πορείας μέσα στην οικιακή οικονομία"(Daria Lazarescu, 2014 :552)

(Άννα, 43 χρονών, Μολδαβία, συνέντευξη 31)

Η Βικτόρια γιατρός.

« Δούλεβα σαν γιατρός στο νοσοκομείο ένα χρόνο. Τώρα πρέπει να δώσω εξετάσεις...»

(Βικτόρια, 37 χρονών, Μολδαβία, συνέντευξη 13)

Η Μπρουνίλτα νηπιαγωγός.

« Ήμουν δασκάλα σε μικρά παιδιά, τα λεφτά ήταν λίγα, εκατό ευρώ τον μήνα»

(Μπρουνίλτα, 33 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 8)

Τα επαγγέλματα που είχαν ονειρευτεί να κατακτήσουν δεν τους προσέφεραν μια καλύτερη ζωή, έτσι τα απαρνήθηκαν για να μεταναστεύσουν, ενώ οι βιομηχανίες, τα εργοστάσια και οι εταιρείες που λειτουργούσαν απορροφούσαν εργάτες με ελάχιστα χρήματα.

«Πριν φύγω δούλεψα 2 χρόνια. Δούλεψα στα τζιν. Φτιάχναμε έτσι με 100 ευρώ, φαντάσου το μήνα»

(Φαβιόλα, 28 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 20)

«Στη πόλη μου το Λούκοζ υπάρχει δουλειά πολύ, είτε από εξωτερικό, είτε από Ιταλία με παπούτσια. Είναι η μοναδική πόλη με πάρα πολλά εργοστάσια. Δούλεβα σε εργοστάσιο με ύφασμα, μετά σε ένα με παπούτσια.»

(Νικολίνα, 40 χρονών, Ρουμανία, συνέντευξη 9)

«Δούλεψα μόνο ένα χρόνο. Σε μία εταιρεία γερμανική που κεντούσαμε. Με πολύ λίγα χρήματα ενώ εκείνοι τα δίνανε πανάκριβα. Δουλεύαμε σταυροβελονιά και κοφτό στο χέρι. Τα χρήματα ήταν πολύ λίγα, ούτε που θυμάμαι... Είχα όμως ασφάλεια και μπήκα στο ταμείο ανεργίας.»

(Λουμτουρία, 20 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 11)

Η εργασία των μεταναστριών στη χώρα προέλευσης είναι σημαντικός παράγοντας εξοικείωσης με τις κοινωνικές υπηρεσίες. Μέσω της εργασίας έρχονται σε επαφή με διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες και μέσω αυτής επιδιώκουν την πρόσβαση για την απόκτηση παροχών που δικαιούνται. Η χρήση υπηρεσιών σχετικά με ασφάλιση, νοσοκομειακή περίθαλψη, παιδικούς σταθμούς, κλπ. είναι μία καλή εμπειρία για τη δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης ανάλογων υπηρεσιών και στη χώρα υποδοχής. Η δε

σύγκριση της πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες της χώρας τους με την χώρα υποδοχής είναι αναπόφευκτη αλλά και απαραίτητη, για να κατανοηθούν οι δυσκολίες ή οι ευκολίες που προκύπτουν και ο τρόπος που λειτουργούν και αντιμετωπίζουν τον υποψήφιο χρήστη. Η εργασία στην περίοδο του κομμουνιστικού καθεστώτος καθιστούσε απαραίτητη τη χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, η οποία προσφερόταν άνευ δυσκολίας και ήταν δεδομένη και προκαθορισμένη από την κρατική μέριμνα για κάθε εργαζόμενη στις χώρες του ανατολικού block, που παρείχαν μόνιμη απασχόληση και οικονομική ασφάλεια. Μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος τα πράγματα άλλαξαν με το νέο καπιταλιστικό σύστημα, κι ενώ η πρόσβαση παρέμεινε με μια σχετική ευκολία, οι παροχές των συγκεκριμένων υπηρεσιών αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν μεγάλα προβλήματα όπως φαίνεται. Οι μετανάστριες της έρευνας λόγω της εργασίας τους αλλά και για την απόκτηση εργασίας, αναζητούν την πρόσβαση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας τόσο στην χώρα προέλευσης όσο και στη χώρα υποδοχής.

Η εργασία για τον μετανάστη/μετανάστρια αποτελεί σημαντικό παράγοντα κοινωνικοποίησης και ένταξης στην χώρα υποδοχής, και κατά συνέπεια βοηθά την πρόσβαση του σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες, προσπαθώντας να συμμετέχει στη νέα κοινωνία αποδεχόμενος τις αλλαγές που επήλθαν από την μετανάστευσή του.

Σύμφωνα με τους Thomas and Znaniecki (1958) η "κοινωνική αποδιοργάνωση" των μεταναστών οφείλεται κατά κύριο λόγο στις κοινωνικές αλλαγές που επήλθαν στην καθημερινότητα τους. Η αλλαγή στον τρόπο ζωής σε μία ξένη χώρα δημιουργεί ανασφάλεια, αντικοινωνικότητα και συνεπώς απομόνωση από το κοινωνικό σύνολο. Μέσω της εργασίας ο μετανάστης/μετανάστρια προσπαθεί να βελτιώσει την καθημερινότητα, όμως η ύπαρξη παιδιών είναι ένα εμπόδιο, κάποιος πρέπει να μένει μαζί τους, να τα φροντίζει. Η ευρύτερη οικογένεια πλέον δεν είναι κοντά, και η μητέρα μετανάστρια πρέπει να βγει στην αγορά εργασίας για να επιβιώσει και για να έχουν μία καλύτερη ζωή. Η μόνη λύση είναι ο παιδικός σταθμός. Η πρόσβαση και η χρήση σε τέτοιου είδους υπηρεσίες δίνει τη δυνατότητα στη μετανάστρια, όχι μόνο να βρει εργασία ή να τη διατηρήσει, αλλά και να μπει σε ένα δρόμο κοινωνικοποίησης μαζί με το παιδί της. Για την ακρίβεια, σε μια πορεία

επανακοινωνικοποίησης στο νέο τόπο, που θα την βοηθήσει στην ένταξη της και τη συμμετοχή της στα νέα κοινωνικά δρώμενα.

Μέσα από την πρόσβαση στις υπηρεσίες αυτές και κάνοντας χρήση των προνομίων που παρέχουν, προσπαθεί κατά κύριο λόγο, να διατηρήσει την εργασία της, να είναι νόμιμη, να έχει ιατρικές-φαρμακευτικές-νοσοκομειακές παροχές και κυρίως να εμπιστευθεί κάπου τα παιδιά της για να έχει ελεύθερο χρόνο για εργασία.

Η πρόσβαση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας αποτελεί θεμελιώδη λίθο για τους μετανάστες αφού βοηθά όχι μόνο τον τομέα εργασία αλλά και την διατήρηση του δεσμού της οικογένειας των νέων μεταναστριών. Οι περισσότερες μετανάστριες της έρευνας βρίσκονται με την οικογένειά τους στην Ελλάδα και προσπαθούν να κρατήσουν τα παιδιά κοντά τους με όσες δυσκολίες και αν αντιμετωπίζουν, κάνοντας επανειλημμένες προσπάθειες για πρόσβαση σε παιδικούς σταθμούς, αποφεύγοντας την διάσπαση της οικογένειας⁸⁷, και τον εξαναγκασμό να τα στέλνουν στην χώρα προέλευσης για φύλαξη σε γιαγιάδες και παππούδες.

Η εργασία τους παρέχει τη δυνατότητα να έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας όπως και για να βρουν δουλειά σύμφωνα με τα τελευταία ευρωπαϊκά προγράμματα. Τώρα, πόσες εξυπηρετούνται από αυτό το δικαίωμα που έχουν και πόσες τελικά έχουν πρόσβαση στις υπηρεσίες αυτές και τι δυσκολίες συναντούν, είναι κάτι που θα φανεί στην πορεία αυτής της έρευνας.

4.1.5. Οικογενειακή κατάσταση

Οι μετανάστριες της έρευνας είναι όλες μητέρες οι οποίες βρίσκονται με την οικογένεια τους στην Ελλάδα. Οι περισσότερες έχουν από δύο παιδιά (25 μετανάστριες) και ακολουθούν όσες έχουν από ένα (14) μερικές εκ των οποίων όμως ήδη περιμένουν το δεύτερο παιδί, που πρόκειται να έρθει στην οικογένεια. Επίσης υπάρχουν δύο

⁸⁷Σύμφωνα με τον Ξυπολυτά (διδαστορική διατριβή, 2012): « Οι ουκρανές εσωτερικές μετανάστριες έχουν υποστεί διάρρηξη των οικογενειακών σχέσεων ακολουθώντας μια πορεία απομάκρυνσης αρχικά σε χωρικό επίπεδο και στη συνέχεια σε αξιακό».

μετανάστριες που έχουν από 3 παιδιά και μία που έχει 4. Πολλές από αυτές ήρθαν στην Ελλάδα για να παντρευτούν και να συνεχίσουν τη ζωή τους κάνοντας οικογένεια με καλύτερες συνθήκες από ότι στη χώρα τους και άλλες ήρθαν ήδη παντρεμένες αναζητώντας καλύτερη τύχη για τις ίδιες και τα παιδιά τους. Μία μετανάστρια έμεινε πρόσφατα χήρα, παλεύοντας μόνη να ανταπεξέλθει στο τραγικό γεγονός και στις νέες δραματικές καταστάσεις που ο θάνατος του συζύγου έφερε στη ζωή της

« η μοίρα μου το φύλαγε, ... πάνω που η ζωή πήγε να μου χαμογελάσει για λίγο, μετά από τόσες δυσκολίες. Δεν είναι εύκολο να χάνεις τον άνθρωπο σου, περάσαμε τόσα... ήρθαμε με όνειρα παλέψαμε αγωνιστήκαμε, δουλέψαμε πολύ σαν σκυλιά, πεινάσαμε, στερηθήκαμε...δούλεψε μέχρι την τελευταία στιγμή της ζωής του, οικονομία ,οικονομία... καταφέραμε να πάρουμε το σπίτι και τώρα χρωστάω, δουλειά σίγουρη δεν έχω , δυο παιδιά , το μικρό τον ζητά συνέχεια ...απελπισία... καταλαβαίνεις... »

Αυτή είναι μόνο μία παράγραφος μέσα από το κλάμα με αναφιλητά της Εύας 38 χρονών από την Αλβανία (συνέντευξη, 10) .

Υπάρχει μία μόνο διαζευγμένη μετανάστρια , η οποία έχει την υποστήριξη και τη βοήθεια του συντρόφου της και στην πραγματικότητα δεν έχουν πάρει διαζύγιο, αλλά ζουν χωριστά.

« Έχω την βοήθεια λίγο του άντρα και την πεθερά γιατί δεν γίνεται ξέρεις ...ο μικρός χρειάζεται πράγματα...πως αλλιώς να ζήσεις, ευτυχώς ο πατέρας του μένει κοντά... χωριστά ,αλλά δεν υπάρχει διαζύγιο ...»

(Γιάννα , Βουλγαρία, 31 χρονών, συνέντευξη 19)

Και επίσης στις μετανάστριες οικιακές εργάτριες συμπεριλαμβάνονται 2 άγαμες μητέρες η Βερόνικα (39 χρονών) από τη Ρωσία, και η Κλαούντια (42 χρονών) από την Πολωνία πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και οι δύο, οι οποίες μεγαλώνουν μόνες εντελώς τα παιδιά τους χωρίς καμία οικονομική βοήθεια από το πατέρα του παιδιού τους και χωρίς ανθρώπους να τις βοηθήσουν ή να κρατήσουν τα παιδιά τους. Τελευταία

αναγκάστηκαν να φέρουν την μητέρα τους από την χώρα καταγωγής (με πολλές δυσκολίες και μεγάλο κόστος), επειδή είχαν κάνει προσπάθειες και παλαιότερα στο παιδικό σταθμό και δεν είχαν καταφέρει την εγγραφή τους, φοβόντουσαν λοιπόν ότι το ίδιο θα συνέβαινε και φέτος.

Οι οικογένειες των μεταναστριών χαρακτηρίζονται από μεγάλο δέσιμο και από αξίες που διατηρούν ισχυρό το δεσμό της οικογένειας. Σε αυτό βοηθά τόσο το ότι προέρχονται από μικρές παραδοσιακές κοινωνίες όπου οι αρχές και οι αξίες για την οικογένεια είναι πολύ ισχυρές ακόμη, με αποτέλεσμα αυτό να το μεταφέρουν και στη νέα πατρίδα, αλλά και το ότι βρίσκονται σε ένα ξένο τόπο όπου πολλές φορές το ζευγάρι είναι μόνο του, έχοντας ο ένας μόνο τον άλλον, δημιουργώντας ένα μεγαλύτερο δέσιμο μεταξύ τους. Επί πλέον υπάρχει ο κοινός στόχος για καλύτερευση της ζωής τους και για τη απόκτηση κάποιων υλικών αγαθών, ο οποίος είναι αρκετά σημαντικός και τους κρατά ενωμένους στο κοινό αγώνα.

Πολύ σημαντικό ιδιαίτερα στις οικογένειες των Αλβανών είναι ότι το πρότυπο που επικρατεί άντρας αφέντης -γυναίκα με υποταγή, δημιουργεί μια ισορροπία ανισότητας και υποτέλειας, η οποία όμως καταφέρει όχι μόνο να διατηρεί την οικογένεια, αλλά και να την παρουσιάζει ως πρότυπο. Το δε στενό οικογενειακό περιβάλλον διατηρεί την δύναμη της επιβολής ιδεών και αξιών καθώς και τον έλεγχο των πράξεων ή των αποφάσεων σε ασφυκτικό κλοιό, ακόμη και αν δεν είναι παρών. Ενώ ακόμη ενδιαφέρει η εικόνα που παρουσιάζουν στο στενό κύκλο και στους φίλους ή γνωστούς στην πατρίδα τους, όπως και η γνώμη που έχουν οι άλλοι για αυτούς. Υπάρχει ένας συνεχόμενος αγώνας για καλή εικόνα εαυτού τόσο στη χώρα προέλευσης όσο και στη χώρα εγκατάστασης, η οποία όμως είναι εντελώς διαφορετική, με δύο εντελώς διαφορετικές όψεις, όσο διαφορετικές είναι και οι χώρες που προέρχονται ή ζούνε. Γιατί όπως λέει και η Άλμπα:

« Εμείς έτσι τόχομε ότι πει ο άντρας...εγώ λέω ,λέω αλλά αυτός λέει μια κουβέντα και γίνεται, το ξέρουν και τα παιδιά, πρέπει να αποφασίσει για όλα...Εμείς έτσι μάθαμε και από τους γονείς μας... είναι και οι πεθεροί και το σόι και όλοι, δεν μπορείς να κάνεις άλλα πράγματα για εκεί, εδώ είναι αλλιώς το ξέρω....λίγο πιο ανοικτό το μυαλό...»

(Άλμπα, Αλβανία, 31 χρονών, συνέντευξη: 13)

4.1.6. Θρησκεία

Η θρησκεία για όλες τις μετανάστριες ήταν το καινούργιο απόκτημα στη ζωή τους. Στη χώρα υποδοχής υπήρχε η άνεση να επιλέγουν το Θεό τους και η ελευθερία να τον λατρεύουν. Οι περισσότερες άθεες από πεποίθηση στη χώρα τους, αλλά και από άγνοια ή φόβο, καμαρώνουν μιλώντας για τον «Θεό» που πιστεύουν σήμερα. Υπάρχει η ικανοποίηση της διαφοροποίησης από τους γονείς και τους παππούδες, που όχι να δηλώσουν την πίστη τους δεν μπορούσαν, στις ανατολικές χώρες που ζούσαν, αλλά ούτε να την εκδηλώσουν στον προσωπικό τους χώρο, στο σπίτι ή στο δωμάτιο τους, από φόβο μην ανακαλυφθούν και κινδυνέψει ακόμη και η ζωή τους. Θυμούνται όμως όλα εκείνα « τα κρυφά» από τις γιαγιάδες, οι οποίες με μεγάλο αγώνα προσπαθούσαν να τα διατηρούν για παρηγοριά και στήριξη, με στόχο να τα μεταδώσουν ως κληρονομιά στα εγγόνια, να τους τα γνωρίσουν και να τους κάνουν να τα αγαπήσουν.

«.....Εγώ πηγαίνω στην εκκλησία Δεν είναι τίποτα. Προσεύχομαι. Μήπως ξέρω κάτι που είμαι μουσουλμάνα; Τίποτα δεν ξέρω. Γιατί τότε απαγορεύονταν και η εκκλησία και η τζαμί εκεί. Τώρα όχι. Τότε θυμάμαι τη γιαγιά μου που κλεινότανε σε ένα δωμάτιο και προσευχότανε και μου έλεγε μη το λες πουθενά σε παρακαλώ γιατί θα με κλείσουνε στη φυλακή. Μπορεί και εσάς...και όλων που το ξέρουν. Τότε η κυβέρνηση ήθελε να κάνει ότι ήθελε αυτός. Έτσι ήταν τα πράγματα. Ναι η μάνα μου είναι μουσουλμάνα, ξέρει τα πάντα για τη θρησκεία. Τα κάνουνε ότι χρειάζεται, όλα...»

(Ριάνα, Αλβανία.40 χρονών,συνέντευξη:18)

Ο φόβος είχε κυριεύσει τη ζωή τους. Η έκφραση των θρησκευτικών πεποιθήσεων τους όχι μόνο ήταν απαγορευμένη, αλλά είχε και μια σκληρή τιμωρία, που κατέστρεφε, που τελείωνε τη ζωή τους και αυτό ήταν: ο εγκλεισμός στην φυλακή, όχι μόνο των ίδιων, αλλά πιθανόν και άλλων συγγενικών προσώπων. Από ότι φαίνεται οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ενός ατόμου στιγματίζαν όχι μόνο το στενό οικογενειακό περιβάλλον, αλλά και το ευρύτερο συγγενικό και φιλικό.

«Ο πατέρας μου έλεγε : Πριν 500 χρόνια πριν εισέλθουν οι Τούρκοι, η Αλβανία ήταν χριστιανή. Όταν ήρθαν οι Τούρκοι μετά από 500 χρόνια, στα 500 χρόνια άρχιζαν να το μπασταρδεύουν λίγο, γιατί σφάζανε και άρχιζαν και σταμάταγαν.

Γινόντουσαν μουσουλμάνοι. Τα χωριά των γονιών μου δεν υπήρχε τίποτα. Ούτε το ένα, ούτε το άλλο. Άθεοι. Ξύπναγαν το πρωί και λέγαν «Πρώτα ο Θεός» Ποιος Θεός; Τίποτα. Δεν υπήρχε τίποτα ούτε εκκλησία, ούτε τζαμί. Τα είχαν καταστρέψει όλα αυτά τα χρόνια. Δεν υπήρχε τίποτα. Ούτε από μια θρησκεία, ούτε από την άλλη. Και μετά όταν ήρθε ο κομμουνισμός, εκεί που δεν υπήρχε τίποτα,.... έτσι μεγαλώσαμε εκεί τα παιδιά, ούτε «πρώτα ο Θεός» δεν μπορούσαμε να πούμε εμείς. Η γενιά μας δεν υπήρχε καν. Δεν μου άρεσε αυτό. Τώρα νοιώθω πολύ ωραία. Γιατί; Ανάβω και διαβάζω το «Πάτερ ημών» ανάβω λίγο λιβάνι, λίγο φασκόμηλο, ένα κεράκι και το κάνω τέσσερις φορές την εβδομάδα και μου δίνει μια πολλή θετική ενέργεια. Μου τα έμαθε μια κυρία... Είμαι βαφτισμένη. Βαφτιστήκαμε εδώ στην εκκλησία, τα παιδιά μου τα βάφτισα εδώ.

Γίναμε χριστιανοί μόνοι μας. Αφού ήρθαμε εδώ. Μετά παντρεύτηκα με τον άντρα μου...»

(Εντλίρα, Αλβανία, 35 χρόνων, συνέντευξη:6)

Η θρησκεία για αυτούς δεν υπήρχε. Όλα ήταν μία απαγόρευση. Αισθάνονται ωραία λοιπόν να πιστεύουν κάπου και να τηρούν τα τελετουργικά με ελευθερία. Ακόμη και αυτά που δεν αναφέρει η θρησκεία, αλλά πιστεύει ο λαός (όπως το φασκόμηλο, που προστίθεται με το λιβάνι για το θυμίαμα).

«Το χωριό ήταν ορθόδοξο όλο. Η γιαγιά μου έκανε δέκα παιδιά. Και όλους στα τρία, τέσσερα παιδιά τους ονόμαζε ο μπαμπάς μου Βαγγέλης, ο θείος μου Σπύρος, ο άλλος θείος Αντώνης. Υπήρχαν τέτοια ονόματα. Στα μικρά κορίτσια μετά άλλαζε τα ονόματα από φόβο. Η γιαγιά μου ότι έκανε κρυφά. Τα Χριστούγεννα θα μας έκανε τα κουλουράκια. Παλιά είχαν θρησκεία εκεί πέρα. Από τον πόλεμο. Υπήρχαν παππάδες. Να φανταστείτε κάποιες εκκλησίες δεν τα χάλασε αυτός. Έχουμε ένα μοναστήρι που είναι κοντά δεν το άγγιξε. Κάποιες εκκλησίες δεν τα χάλασε δεν ξέρω για ποιο λόγο. Κάποιες εκκλησίες τα χάλασε. Και η γιαγιά μου προσπαθούσε κρυφά να τα κάνει. Αλλά τις μέρες αυτές έκανε αυτά που μπορούσε να κάνει. Δεν ξέραμε. Απλά τα έκανε όχι Χριστούγεννα εμείς τα λέγαμε για την Πρωτοχρονιά. Και το Πάσχα έκανε τα δικά της. Ότι μπορούσε

η καμμένη. Ιστορίες έλεγε. Για τους παππάδες στο χωριό πώς ήταν αλλά, άλλα διαβάζαμε στο σχολείο. Αλλά δεν βλέπαμε και κάτι για να πιστεύουμε σε κάτι....

Και συνεχίζει παρακάτω να εξηγεί για το θρησκευτικό συναίσθημα, το οποίο οι Βλάχοι διατηρούσαν έντονο, μια και ο άντρας της καταγόταν από τους Βλάχους της Αλβανίας, όπως αναφέρει.

Και ο άντρας μου είναι χριστιανός. Ναι αυτός ήταν ακόμα χειρότερος. Ξέρεις πώς κάνουν οι βλάχοι⁸⁸ σ' αυτά. Παραδοσιακά πράγματα. Ότι μπορούσαν κρυφά κάνανε. Τώρα έχουμε εκκλησίες πολύ ωραίες. Εκεί που ήταν η παλιά η θέση τους πήγαιναν και φτιάχναν εκκλησίες. Θυμόντουσαν από τα παλιά. Είναι ένας Αρχιεπίσκοπος Έλληνας και κάνει εκκλησίες. Εμείς τότε κάναμε γάμο απλό, ένα δημαρχείο κάναμε. Δεν μπορούσαμε να κάνουμε Εκκλησίες τότε. Τα παιδιά τα έχω βαπτίσει εδώ πέρα . Και ο άντρας μου βαπτίσθηκε μετά.....»

(Ζαμίρα, Αλβανία, 35 χρονών, συνέντευξη:7)

Η Ζαμίρα μας δίνει τη πληροφορία ότι η θρησκεία βρισκόταν μέσα στο σπίτι αν και κρυφά. Η γιαγιά τους μετέφερε έντονα το θρησκευτικό συναίσθημα και τηρούσε τις παραδόσεις με μεγάλη προφύλαξη, μυστικά, για να μην γίνει αντιληπτή από τους εκτός σπιτιού. Έτσι όμως μετέφερε στα παιδιά και στα εγγόνια της ότι είχε μάθει από τους προγόνους της και κρατούσε καλά κρυμμένο στη καρδιά της. Προσπάθησε να διατηρήσει τη θρησκεία της με κάθε τρόπο και να κρατήσει ζωντανή στη μνήμη την ορθόδοξη πίστη. Ο ερχομός μελών της οικογένειας της στη νέα χώρα, τους έδωσε την ευκαιρία να εκπληρώσουν ελεύθερα όλα αυτά που τόσο καιρό ο φόβος έκρυβε. Είχαν θρησκεία πλέον και εκδήλωναν φανερά τη πίστη τους.

Παρ' όλο που ερχόμενοι στην Ελλάδα οι μετανάστες έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης και υποταγής μέσα από διάφορα θρησκευτικά στοιχεία, που οι εργοδότες εφάρμοσαν με επιβολή, δήθεν οικειότητας, καλοσύνης ή ανθρωπιάς πάνω τους, οι μετανάστριες δημιούργησαν μία καλή σχέση με την θρησκεία, η οποία πολλές φορές απετέλεσε στήριγμα παρηγοριάς και στοιχείο καλής προσαρμογής στη κοινότητα. Η περίπτωση της βάπτισης και του ονόματος είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα επιβολής

⁸⁸Οι Βλάχοι της Αλβανίας υπήρξαν για αιώνες νομάδες. Μέχρι πριν εξήντα χρόνια συνέχιζαν τη νομαδική ζωή. Μιλούν Βλάχικα και Αλβανικά. Είναι ένα τμήμα των Βλάχων των Βαλκανίων. Είναι περήφανοι που δεν άλλαξαν ποτέ την Ορθόδοξη πίστη τους, παρότι έχασαν την εθνικότητα τους. (Κουκούδης, 2000/ Έξαρχος, 2001)

στην προσωπικότητα των μεταναστριών, αφαίρεση της ταυτότητας που ήδη είχαν και καθαρή ένδειξη κτημοσύνης στην κατοχή των εργοδοτών, κατωτερότητας και υποταγής των υποκειμένων⁸⁹. Το αίσθημα της κτημοσύνης φαίνεται όμως να καθορίζει αποκλειστικά δουλικά στοιχεία και δέσμευση της ελευθερίας του ατόμου, εξωτερικά μόνο, ενώ εσωτερικά τα άτομα καλλιεργούν επίμονα αντιστάσεις σε μια προσπάθεια διατήρησης της ταυτότητας τους. Έτσι διατηρούν αυτό που πραγματικά είναι, την αληθινή ταυτότητα, αποδεχόμενοι την υποταγή και τη δουλειά, μόνο για λόγους καλής προσαρμογής και ένδειξη σταθεροποίησης της θέσης τους μέσα στον επαγγελματικό και κοινωνικό χώρο, αφού ολόκληρη η ζωή τους και η πρόσβαση τους στην αναγνώριση εξαρτάται από τις σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτόν.

Δύο απ' αυτές είχαν και δεύτερο όνομα, το οποίο προέκυψε από τη βάφτιση τους, για να γίνουν χριστιανές ορθόδοξες, στην Ελλάδα. Οι βαφτίσεις έγιναν σε ηλικία 17 και 18 χρονών με στόχο να γίνουν χριστιανές, αλλά και για να πάρουν το όνομα που η νονά ήθελε. Οι ίδιες όμως χρησιμοποιούν το όνομα που είχαν από την πατρίδα τους αναφερόμενες στο δεύτερο όνομα μόνο για να βεβαιώσουν ότι είναι βαπτισμένες και ότι έχουν όνομα ελληνικό.

« Η νονά μου καλή γυναίκα ... με βοήθησε πολύ στην αρχή, ήθελε να βαπτίσει εμένα Μαρία μετά Ευαγγελία, της αδελφής της όνομα. Όμως με λένε Μάϊρα... Λέει και δυο είναι Παναγίας δε με νοιάζει... Μάϊρα, αυτό φωνάζουν σπίτι. Στο σπίτι φωνάζουν αυτό που είχα πριν βάφτιση, εκείνη και αδελφός της λέει εμένα Ευαγγελία.»

(Μάϊρα, 30 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη : 42)

Οι ονοματοδοσίες που είχαν αρχικά κυρίως παρέπεμπαν σε ονόματα από παραμύθια, λουλούδια και ονόματα πρωταγωνιστριών του σινεμά ή της τηλεόρασης όπως μου εξήγησαν στην ερμηνεία τους. Με αυτό τον τρόπο οι γονείς των μεταναστριών αναζητούσαν για τα παιδιά τους όπως φάνηκε, μέσα από τη ζωή διάσημων, αναγνωρισμένων ή πρωταγωνιστών, τη δήλωση της παρουσίας τους και την αναγνώριση μέσα στην κοινωνία. Αυτός ήταν ο λόγος που ταύτιζαν τα όνειρα και τις προσδοκίες τους μέσα από μια άλλη ζωή, ξένων προτύπων και ενδόμυχων προσδοκιών

⁸⁹Ποθητή Χαντζαρούλα «Οι δυναμικές της σχέσης εργοδότης και οικιακής εργάτριας»:147 στο Ψημμένος Ι. επιμ. «Εργασία και Κοινωνικές ανισότητες» Αθήνα,2013.

για τα παιδιά τους(σημερινές μετανάστριες της έρευνας). Ακόμη και σήμερα πολλές μετανάστριες κάνουν το ίδιο στα παιδιά τους παρόλο που πρόκειται να τα βαφτίσουν αργότερα ή έχουν βαφτιστεί..

«Έχω κανονίσει με τη νονά, βρήκα...θα βαφτίσει τη μικρή το καλοκαίρι, έχομε πει και όνομα....σκέφτομαι που θα κλαίει, είναι λίγο μεγάλη, καταλαβαίνει....Τώρα όμως όλοι την λέμε Τσιντερέλλα (Σταχτομπούτα). Μας άρεσε και στην κόρη μου την μεγάλη άρεσε, ας έχει καλή τύχη...Να σκεφτείς την ανηψιά μου τη λέμε Πενέλοπε (εννοώντας την ηθοποιό Πενέλοπε Κρουζ),..... μοιάζει και είναι σαν ηθοποιός.....»

(Αλμπα, Αλβανία, 31 χρονών:συνέντευξη 13)

Άλλες γύρισαν στην Αλβανία να κάνουν το γάμο τους παραδοσιακό και χριστιανικό μετά από λίγα χρόνια. Η Φαβιόλα έχει ρίζες βορειοηπειρώτικες από την μητέρα της, ήθελε λοιπόν να δείξει σε όλους τους συγγενείς ότι ακολούθησε αυτό τον δρόμο της θρησκείας, παρόλο ότι η οικογένεια του άντρα της ήταν μουσουλμάνοι.

«Όταν ήρθαμε στην Ελλάδα βαφτιστήκαμε και οι δύο, έχομε και χριστιανικά ονόματα . Μαζέψαμε λεφτά και κάναμε γάμο στην Αλβανία με χορό μουσική, τραγούδια, φαγητά.....μια βδομάδα διασκεδάσαμε. Ξοδέψαμε πολλά λεφτά, αλλά έγινε έτσι όπως έπρεπε να γίνει, στην εκκλησία με όλα.....»

(Φαβιόλα,Αλβανία,28 χρονών, συνέντευξη,20)

Η θρησκεία αποτελεί την ελπίδα για κάθε καλό που επιθυμούν στη ζωή τους και το στήριγμα για κάθε δυσκολία. Είναι η ανάγκη της ύπαρξης μια ανώτερης δύναμης ,όπου να μπορούν να την επικαλούνται στις δύσκολες στιγμές και να μπορούν να την λατρεύουν άφοβα όποτε το επιθυμούν. Σημαντικό όμως παραμένει και ότι είναι αποδεκτή και σύμφωνη με την κοινωνία που ζουν. Αυτό τους βοηθά στο να εκφράζονται ελεύθερα δίχως αυτό να αποτελεί μια ιδιαιτερότητα της ταυτότητας τους στο χώρο υποδοχής. Η θρησκεία είναι η παρηγοριά και ο φόβος για τις πράξεις τους, είναι ένας εσωτερικός έλεγχος που τους κάνει καλύτερους.

«Πηγαίνω στην εκκλησία .Μπορεί να πάω και να μην καταλαβαίνω τι λέει ο παπάς. Αλλά πάω στην εκκλησία ανάβω ένα κερί και λέω ένα ευχαριστώ για ότι μου έχει δώσει και δεν θέλω τίποτα άλλο.

Είναι μια παρηγοριά, είναι και φόβος. Όταν κάνω κάτι λέω «Παναγιά μου μη μου γυρίσει πάνω μου».

(Εντλίρα, Αλβανία, 35 χρόνων, συνέντευξη:6)

Πολλές φορές από κατ' όνομα μουσουλμάνοι στη πατρίδα τους, γίνονται πραγματικοί χριστιανοί στην Ελλάδα, μπαίνοντας στη διαδικασία λατρείας, πιστεύοντας τόσο πολύ, που εκτελούν όλα εκείνα που η χριστιανική θρησκεία ορίζει, με ευλάβεια, σεβασμό και βαθιά πίστη. Επειδή μέχρι τώρα όμως η θρησκεία ήταν κάτι άγνωστο στις περισσότερες/ περισσότερους, κανείς δεν ξέρει αν θα βρισκόταν σε μια άλλη χώρα με άλλη θρησκεία, αν θα αντιδρούσαν ή θα ενεργούσαν το ίδιο ή διαφορετικά, αν δηλαδή αποδεχόταν τη θρησκεία ενός άλλου τόπου. Οι περισσότερες όμως δείχνουν την επιλογή τους στο χριστιανισμό μέσα από ένα αίσθημα πληρότητας και ψυχικού αγγίγματος, αλλά και μιας εξοικείωσης που υπήρχε παλαιότερα από τους γονείς, κυρίως από τις γιαγιάδες.

Πάντως η Λειλά και ο άντρας της από την Αλβανία αν και θεωρούνται μουσουλμάνοι στο τόπο τους στην Ελλάδα τηρούν όλες τις παραδόσεις και ακολουθούν με ευλάβεια την ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία.

«Ο Θεός είναι ένας. Αυτό είναι. Ο άντρας μου το λέει γιατί εγώ στο σπίτι όλες εικόνες έχω. Από εσάς. Στην κουζίνα ειδικά που έχει φτιάξει ο άντρας μου και πιστεύει πολύ. Ήθελα να πω ότι δεν είμαι από αυτούς που δεν θέλουνε να αλλάξουνε θρησκεία. Ο άντρας πάει κάθε χρόνο το Πάσχα στην εκκλησία και παίρνει το φως. Τρώμε από όλα τα κρέατα και χοιρινό, ότι φτιάχνουμε ... Αλλά εγώ στο σπίτι μόνο την Μεγάλη Εβδομάδα που δεν φτιάχνω κρέατα σπίτια και τέτοια. Ξέρεις τι έπαθα τη Μεγάλη Παρασκευή; Επειδή δεν είχα φτιάξει ούτε μια δουλειά στο σπίτι, δεν προλάβαινα, επειδή είχα δουλειά μέχρι δέκα το βράδυ και η κόρη μου δεν μπορούσε, είχα και το μικρό παιδί και αυτό... Την Παρασκευή μετά τις 12 έκανα δουλειές και έπεσα κάτω και έσπασα εδώ. Ο άντρας μου: σου έλεγα να μην κάνεις σήμερα, μη κάνεις σήμερα. Πιστεύει πολύ. Αφού λέω κοίτα το σπίτι. Μου λέει αύριο Κυριακή ή άστα μη κάνεις, σιγά τι έχει το σπίτι; Αλλά ξέρεις έχω μάθει να είναι όλα καλά. Και από τότε έχω μάθει Μεγάλη Παρασκευή και να είναι το σπίτι να βρομάει, συγγνώμη, δεν θα κάνω τίποτα. Εδώ δεν

ακολουθώ ποτέ το Ραμαζάνι, άμα πάω δεν ξέρω...: Ποτέ δεν έχουμε πάει όταν είναι εκεί το ραμαζάνι. Ποτέ Οι γονείς κάνουν εκεί...»

(Λειλά ,Αλβανία,38 χρονών, συνέντευξη: 22)

Οι Αλβανές φαίνεται να μεταφέρουν πια τη θρησκεία του Χριστιανισμού στη χώρα τους , αφού πλέον μετά το Χότζα δεν υπάρχουν τόσο ισχυρές απαγορεύσεις, ενώ οι υπόλοιπες ανατολικές χώρες μετά την κατάρρευση του κουμμουνιστικού μοντέλου δεν είχαν κανένα πρόβλημα και ο Χριστιανισμός επικρατεί εκεί με τις εκκλησίες να λειτουργούν και να αυξάνουν συνεχώς την παρουσία τους.

Μερικές από επιλογή τους είναι Χριστιανές ορθόδοξες στην Ελλάδα και Μουσουλμάνες στην Αλβανία. Σεβόμενες τους γεροντότερους ή τους γονείς, αλλά φοβούμενες και την αποδοκιμασία του κοινωνικού περιβάλλοντος στη χώρα τους, εκδηλώνουν και διατηρούν όλα τα στοιχεία της μουσουλμανικής θρησκείας που ο περίγυρος τους έχει υιοθετήσει και ασπάζεται. Ακόμη και όταν στο σπίτι στην Ελλάδα βρίσκονται οι γονείς, δεν τους προκαλούν με τον Χριστιανισμό, γιατί πιστεύουν ότι η θρησκεία μπορεί να είναι μέσα τους χωρίς να επιδεικνύεται.

«Να σου πω εγώ κάνω το σταυρό ,πάω στην εκκλησία έχω πει στα παιδιά να πιστεύουν στο Θεό όπως τα άλλα παιδιά στο σχολείο, αλλά ζω εδώ τον περισσότερο καιρό με την πεθερά, ξέρεις δεν είναι εύκολο....εκείνη είναι πολύ μουσουλμάνα, αν και δεν το δείχνει όμως ...με βοηθάει , δεν ξέρω πως θα το πάρει, δεν χρειάζεται να το λέω, σέβομαιτον έχω μέσα μου τον Θεό, όταν φεύγει δεν έχω πρόβλημα.....»

(Άλμπα, Αλβανία, 31 χρονών, συνέντευξη:13)

Η Ράνια από την Ινδία μένει με τα πεθερικά της και τηρεί τη θρησκεία των Σίχ κατά γράμμα. Η πεθερά της φροντίζει να τους τα θυμίζει όλα και εκείνη ενώ πηγαίνει στην εκκλησία των Σιχ με τους ομοεθνείς της δεν παραλείπει μερικές φορές να μπαίνει και στον Άγιο που είναι κοντά στο σπίτι της και να ανάβει ένα κεράκι, χωρίς να το σχολιάζει ή να το συζητάει με άλλους.

«Ζούμε με τα πεθερικά μου, είμαστε όλοι Σιχ ,πηγαίνουμε τις Κυριακές στην εκκλησία.... Η πεθερά θέλει να είμαστε πάντα μέσα στη θρησκεία, τι να τρώμε.., μαθαίνει στο γιό μου για αυτό, ο μικρός έχει μακριά μαλλιά και τα μαζεύει κοτσάκι ,τα θέλει όλα στο παιδί..... Εγώ μερικές φορές πηγαίνω στον Άγιο δική

σας εκκλησία, κάνω και σταυρό, ανάβω κεράκι, το ξέρω εγώ και δεν κουβεντιάζω...»

(Ράνια, Ινδία, 25 χρονών, συνέντευξη:36)

Αυτή η διπλή όψη της ζωής των μεταναστριών με τη θρησκεία μπορεί να εξηγηθεί ως εξής: Οι μετανάστριες της έρευνας προσπαθούν να διατηρήσουν τα θρησκευτικά στοιχεία της χώρας προέλευσης, ώστε να έχουν μια ηρεμία και ένα σημείο αναφοράς στην προηγούμενη ζωή τους. Διατηρούν έτσι στοιχεία της πατρίδας που δεν χάνεται, που είναι συνδεδετικά με το συγγενικό περιβάλλον και τους ενώνουν με το παρελθόν, και τη ζωή στο τόπο καταγωγής τους. Ταυτόχρονα βοηθούν ώστε να τους διατηρούν αποδεκτούς και αναγνωρίσιμους στη κοινότητα του τόπου τους και να ικανοποιούν την ανάγκη της μη αποκοπής από τη ομάδα των ομοεθνών τους. Επίσης η ικανοποίηση να επιλέγεις κάτι μόνος σου χωρίς να ελέγχεται από το στενό οικογενειακό περιβάλλον για τον τρόπο εφαρμογής ή λειτουργίας είναι δελεαστικό και αποτελεί επιλογή ελευθερίας, επιλογή που σε αγγίζει ψυχικά και σε τοποθετεί στη κοινωνία στη θέση που εσύ επέλεξες. Το να γνωρίζεις το «Θεό» τελικά μέσα από μια θρησκεία που σε αγγίζει, που την επιθυμείς και σου ταιριάζει είναι μια πολύ σημαντική αναφορά από τις μετανάστριες. Αισθάνεσαι αποδεκτός λοιπόν και σε μια άλλη κοινωνία, στη κοινωνία του τόπου υποδοχής, όπου ο αγώνας για αναγνώριση, αποδοχή και μη διαφοροποίηση έχει μεγάλη σημασία για την μετανάστρια. Η θρησκεία οδηγεί σε κοινές εκδηλώσεις και πιστεύω, βοηθά τόσο στην πρόσβαση μέσα στη κοινωνία όσο και στη καλύτερη πρόσβαση των κοινωνικών υπηρεσιών, αλλά κυρίως στη χρήση των παροχών που προσφέρουν και ιδιαίτερα στις παροχές των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.

Στις παροχές, όταν υπάρχουν δεσμεύσεις και απαγορεύσεις που οι θρησκευτικές αξίες επιβάλλουν (π.χ η μη συμμετοχή σε δραστηριότητες ή εκδηλώσεις όπως αγιασμός, εκκλησιασμός, προσευχή, εορταστικές εκδηλώσεις ή η άρνηση στο φαγητό για λήψη μοσχαρίσιου κρέατος, το συγκεκριμένο ντύσιμο ή η ιδιαίτερη εμφάνιση κ.λπ.), είναι σίγουρο ότι η χρήση και η απολαβή των αγαθών συναντά εμπόδια με αποτέλεσμα η πρόσβαση να παραμένει ατελής ή μη εκπληρώσιμη, λαμβάνοντας υπ' όψη βασικά και τον παράγοντα το πώς οι άλλοι εκλαμβάνουν και χειρίζονται τις συγκεκριμένες διαφοροποιήσεις των δεσμεύσεων, παίρνοντας ως παράδειγμα την περίπτωση του

μικρού Σιχ από την Ινδία, ο οποίος τουλάχιστον εμφανισιακά διατηρεί όλα εκείνα τα στοιχεία που η θρησκεία τους απαιτεί.

4.2. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΡΟΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ 14: ΤΡΟΠΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	ΕΠΙΣΗΜΑ	ΑΝΕΠΙΣΗΜΑ
ΑΛΒΑΝΙΑ	6	20
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	1	4
ΡΩΣΙΑ	3	
ΜΟΛΔΑΒΙΑ	2	1
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ		2
ΠΟΛΩΝΙΑ	1	
ΙΝΔΙΑ	1	
ΑΙΘΙΟΠΙΑ	1	
ΣΥΝΟΛΟ	15	27

Σχετικά με την μεταναστευτική ροή των μεταναστριών της έρευνας, αυτό που διαπιστώθηκε από τις συνεντεύξεις είναι ότι οι περισσότερες από αυτές ήρθαν με μη νόμιμη διαδικασία στην Ελλάδα. Έτσι μόνο οι 15 από αυτές ήρθαν με VISA και με νόμιμα χαρτιά. Ένας διπλάσιος σχεδόν αριθμός 27 μετανάστριες ήρθαν με μη νόμιμη διαδικασία, παράνομα όπως συνηθίζεται να λέγεται. Κατάφεραν να φτάσουν στην Ελλάδα πληρώνοντας κάποιους ανθρώπους με μεγάλα ποσά, ταξιδεύοντας με τα πόδια μέρες και νύχτες πάνω στα βουνά με δύσκολες καιρικές συνθήκες, παρέα με κάποιους που τους υπόσχονταν την κατάκτηση του ονείρου για μια «άλλη ζωή».

Υπάρχει φαινομενικά μια επαφή με τις υπηρεσίες (ακόμη και εάν το ανέλαβαν άλλοι και όχι οι ίδιες οι μετανάστριες), που τις βοήθησαν να μεταναστεύσουν και συντέλεσαν, στην έκδοση των απαραίτητων εγγράφων για όσες ήρθαν νόμιμα. Ακόμη

και αυτές που δεν ήρθαν νόμιμα κάποιοι με παράνομο τρόπο αντικατέστησαν αυτές τις υπηρεσίες, εκδίδοντας ψεύτικα χαρτιά . Είτε γιατί δεν είχαν δικαίωμα πρόσβασης, είτε γιατί η πρόσβαση ήταν τόσο δύσκολη και ακατόρθωτη για τις μετανάστριες, που τις ανάγκασε να οδηγηθούν στην εύνοια του παρακράτους.

Το πρόβλημα είναι κατά πόσο ασχολήθηκαν οι ίδιες με τις υπηρεσίες στη χώρα τους ή μπήκαν στη διαδικασία να σκεφτούν το όλο διαδικαστικό γεγονός της πρόσβασης και της χρήσης, και κατά πόσο αυτό όχι μόνο στη χώρα καταγωγής αλλά και στη χώρα προορισμού με νόμιμες ή μη διαδικασίες-συναλλαγές τις έκανε να αποκτήσουν κάποια συγκεκριμένη άποψη, αρχής γενομένης από την είσοδο στα φυλάκια ελέγχου των συνόρων.

Το θέμα της χρηματοδότησης ατόμων και υπηρεσιών τόσο στη χώρα τους όσο και στη χώρα υποδοχής πιθανόν να καταλήγει σαν μια αποκρυστάλλωση μιας πλέον αναπόφευκτης κατάστασης ή να δημιουργεί ένα προσωπικό στερεότυπο ότι σε καμία κοινωνική υπηρεσία δεν είναι δυνατή η πρόσβαση ή η χρήση και η παροχή υπηρεσιών εάν κάποιος ή κάποιοι δεν *«τα πάρουν, δεν έχουν το φακελάκι»* για να σε εξυπηρετήσουν όπως λέει και η Λαρίσα από την Ουκρανία.

Η πρόσβαση και η χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας έχουν πίσω τους την ιστορία της διαδρομής, που έχει σαν αφετηρία την απόφαση για μετανάστευση και τη διαδικασία για την πραγματοποίησή της. Παράγοντες από εμπειρίες και προσωπικά βιώματα επηρεάζουν ίσως και τις αναγκάζουν πιθανών να έχουν συγκεκριμένη αντίδραση απέναντι στα προβλήματα και τις δυσκολίες της πρόσβασης και της χρήσης, δημιουργώντας τους ταυτόχρονα την ανάλογη αγωνιστικότητα και αντιμετώπιση.

4.2.1. Η διαδικασία της μετανάστευσης

Μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος, η αποδιοργάνωση, η οικονομική ανέχεια και οι πολιτικές ταραχές οδηγούν τις μετανάστριες να πάρουν την απόφαση και να αλλάξουν χώρα. Υπήρχε ένας βασικός κοινός λόγος που τις οδήγησε

να εγκαταλείψουν την χώρα τους: «το όνειρο της καλύτερης ζωής», μακριά από την ανασφάλεια, τη φτώχεια, την εξαθλίωση και την μιζέρια.

Η μετανάστευση τους έγινε είτε από επιθυμία αποκλειστικά δική τους, όπου φρόντισαν για όλη την διαδικασία, είτε με τη βοήθεια κάποιου συγγενή ή συζύγου, που φρόντισε εκείνος να φύγουν από τη χώρα καταγωγής. Οι περισσότερες είχαν κάποιο σύζυγο που τις περίμενε στην Ελλάδα ή έρχονταν επειδή επρόκειτο να παντρευτούν. Άλλες ακολούθησαν τις οδηγίες και πληροφορίες που έδιναν φίλοι και γνωστοί που ήδη ήταν στην Ελλάδα, και άλλες ήρθαν να συναντήσουν μέλη της οικογένειάς τους που είχαν μεταναστεύσει πολύ πριν. Η γειτνίαση των χωρών Αλβανίας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας με την Ελλάδα διευκολύνει την πρόσβαση των μεταναστριών με μη νόμιμο τρόπο μετανάστευσης, διευκολύνοντας τη διέλευση τους από τη μία χώρα στην άλλη με τα πόδια.

Από ότι φαίνεται και από τον πίνακα 15 οι περισσότερες μετανάστριες που ήρθαν με μη νόμιμο τρόπο είναι οι Αλβανές, οι οποίες καταλαμβάνουν και τον κύριο όγκο των συνεντευξιαζόμενων, ακολουθούν οι Ρουμάνες, Βουλγάρες και Μολδαβές.

Οι Αλβανές υπερτερούν, όχι μόνο στο γενικό σύνολο αλλά και στο ποσοστό που αφορά το σύνολο της χώρας τους. Οι μετανάστριες από τις πιο μακρινές χώρες χρησιμοποιούν VISA για να έρθουν στην Ελλάδα, ενώ από τη Μολδαβία έρχονται έως την Ρουμανία και μετά παράνομα με τα πόδια στην Ελλάδα.

Η Δάφνη από την Αλβανία μας λέει την εμπειρία της για να έρθει στην Ελλάδα από τα βουνά, λίγο πριν μπει το 2003, για να συναντήσει τον αρραβωνιαστικό της και να παντρευτεί.

« Ήρθα παράνομα από τα βουνά, περπάταγα, περπάταγα... δεν ξέρω πόσες μέρες. Δύο γυναίκες ήμασταν και δύο άντρες. Στα σύνορα ήρθε ένα ζευγάρι από το Βόλο και μας πήραν. Δεν ξέρω που μέναμε. Έλληνας το αγόρι, Αλβανίδα η κοπέλα. Έλληνες που κάνανε τέτοια πράγματα. Εγώ πλήρωσα 2.500 €. Τα πληρώσανε οι γονείς μου. Μακρινό ταξίδι πολύ. Χειμώνας ήτανε. Έχω έρθει δεκαπέντε μέρες πριν μπει το 2003. Ένα παλτό φόραγα, γιατί δεν μπορούσες να πάρεις ρούχα και τέτοια τίποτα. Άντεξα. Άστα να πάνε. Και η άλλη η κοπέλα. Η κοπέλα μου έλεγε " Άσε να πεθάνω στο δρόμο, δεν αντέχω άλλο».

Η κοπέλα είχε δύο παιδιά η καημένη και τα είχε εδώ στην Ελλάδα με τον άντρα της. Γιατί ξέρεις τα παιδιά έχουν γεννηθεί εδώ όμως οι μανάδες δεν είχανε χαρτιά. Πήγε μήπως έβγαζα VISA. Είχε βγει ένας νόμος στην Αλβανία να βγάζουν VISA και τέτοια. Περπατάγαμε μέρα-νύχτα. Το βράδυ δεν σταματάγαμε γιατί φοβόμασταν. Στα σύνορα μας πήρε αυτός ο Έλληνας, μπήκαμε στο αμάξι, μπήκαμε ξημερώματα και δεν είχε αστυνομία. Δεν ήταν οι δικοί σας. Βγήκαμε σε άλλο μέρος. Δεν βγήκαμε στην Κακαβιά, δεν είχε περιπολία εκεί. Μας περίμεναν άλλοι και μας πήραν κατευθείαν. Αλλά πλήρωσα πολλά λεφτά όπως σου είπα, η κάθε μία 2500€. Ο πατέρας μου τα πήρε βερεσέ. Δούλευα εδώ αργότερα και τα έστελνα, τι να έκανα; Πας σε ένα που σε έχω γνωστή μου λες να μου δίνεις αυτά και θα στα δώσω. Παραπάνω δεν τους δίνεις. Αυτά που παίρνεις. Όμως και ο πατέρας μου δανείζει, δίνει γιατί έχουμε κάτι πρόβατα, είχανε μουσκάρια και τα πούλησε. Τι να κάνω... Είχα οκτώ μήνες αρραβωνιασμένη. Περάσανε οκτώ μήνες μου έλεγε ο αδελφός που έκανε το προξενιό, αυτοί σε περιμένουνε αλλιώς να γυρίσεις τα πράγματα πίσω, τη βέρα... Δεν γίνεται αλλιώς...."

(Δάφνη, Αλβανία, 35 χρονών, συνέντευξη 1)

Μέσα από την αφήγηση της Δάφνης φαίνονται καθαρά οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν ερχόμενες παράνομα με τα πόδια, ξεκινώντας από το οικονομικό πρόβλημα που η λύση ήταν το "βερεσέ". Όμως ο ένας βοήθαγε τον άλλο για τέτοιες περιπτώσεις παρ' όλη τη φτώχεια που υπήρχε, γιατί άλλοι οικονομικοί πόροι δεν υπήρχαν πέρα από "τα πρόβατα και τα μουσκάρια που πουλούσαν". Έτσι πλέον ανακαλύπτουμε δύο από τους βασικούς λόγους του τολμήματος αυτού, α) την μετανάστευση για λόγους δημιουργίας νέας οικογένειας σε μία άλλη χώρα που τους παρέχει καλύτερες προοπτικές, ασφάλεια και οικονομικές δυνατότητες. Ο γάμος στην Ελλάδα ήταν η σωτηρία από την ανέχεια. Όποιος βρισκόταν στην Ελλάδα βρισκόταν σε πλεονεκτική θέση και είχε κύρος, εργασία και οικονομική άνεση. Έτσι ένας γαμπρός στην Ελλάδα ακόμη και με προξενιό ήταν ένα λαχείο για να ξεφύγεις από την μιζέρια και να αλλάξεις την ζωή σου, και β) φαίνεται επίσης ο αγώνας μιας μάνας να γίνει νόμιμη στη χώρα υποδοχής, χωρίς να καταφέρνει τίποτα, ξοδεύοντας μόνο χρήματα. Οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν στην πορεία όταν δεν μπορούσαν να γίνουν νόμιμες ήταν

πολλές. Διότι μια μητέρα δίχως χαρτιά, όχι μόνο δεν μπορούσε να παραμείνει στην Ελλάδα να κυκλοφορήσει, αλλά δεν είχε πρόσβαση και σε καμία υπηρεσία. Έτσι πιθανόν τα παιδιά είχαν χαρτιά, η μητέρα όμως δεν μπορούσε να φροντίσει για παιδικό σταθμό, όπως η περίπτωση της Εσμεράλντας από την Αλβανία (31 χρονών, συν.21) όπου πάλευε 10 χρόνια στην Ελλάδα για τη νομιμότητά της. Ήρθε παράνομα, στην αρχή λειτούργησε με ψεύτικα-πλαστά χαρτιά όταν όμως ανακαλύφθηκε, τρέχει μόνο στα δικαστήρια και τους δικηγόρους.

«Έχω δώσει 5.000€ και τώρα μου ζητάνε ακόμη 700€ για να ανοίξει ένα άλλο δικαστήριο.

Πήγα, ξαναπήγα στην Αλβανία... αλλά τίποτα. Θέλω να μουν τα παιδιά στο παιδικό σταθμό, να πηγαίνω που και που σε κάποιο σπίτι... όμως είναι αδύνατον..»

(Εσμεράλντα, Αλβανία, 31 χρονών, συν.21)

Στην αφήγηση της Δάφνης φαίνεται επίσης πως λειτουργούσε το κύκλωμα για την εισαγωγή μεταναστών στην Ελλάδα. Άτυπα δίκτυα πληροφοριοδοτών και ανθρώπων πρόθυμων να μεταφέρουν και να βοηθήσουν έναντι αδρής αμοιβής.

Το εθιμικό στοιχείο, έντονο στους στόχους εξαρχής αυτής της περιπέτειας, τονίζει πολιτισμικούς παράγοντες που ώθησαν στη διαδικασία της μετανάστευσης και στην εγκατάσταση σε μία άλλη χώρα. Το 2003 ο αδελφός κάνει το προξενιό, ενώ ο αρραβωνιαστικός βρίσκεται σε ξένη χώρα *«είχαμε ιδωθεί δύο-τρεις φορές στα σύνορα στην Κακαβιά»* μας λέει η Δάφνη. Η νύφη με όλες τις δυσκολίες πρέπει να φύγει να συναντήσει τον επί οκτώ μήνες αρραβωνιαστικό, γιατί έτσι και αλλιώς πιστεύουν ότι στην Ελλάδα η ζωή θα είναι καλύτερη, αλλιώς να στείλει τη βέρα πίσω(να διώξει δηλαδή τη τύχη της που της δίνει τη δυνατότητα να φύγει από την Αλβανία)

Υπήρχαν και οικογένειες οι οποίες προτιμούσαν να μεταναστεύσουν μόνο με τα μέλη τους ή με δικούς τους ανθρώπους, για μεγαλύτερη ασφάλεια, αποφεύγοντας να βρίσκονται στα βουνά με άλλα άτομα, που δεν ήξεραν ποιοι και τι ήταν και που δεν ήξεραν τι μπορεί να τους συνέβαινε μέσα στην ερημιά, ιδιαίτερα όταν στην ομάδα βρισκόταν νέες κοπέλες.

Αυτό ακριβώς μας αφηγείται η Ενκελέντα,

« Ήρθα με τα πόδια από την Αλβανία. Όχι με φίλες, μας πήρε ο αδελφός μου με

*κάποιον. Ο αδελφός αυτός ήταν εδώ. Τώρα ζει Καναδά. Αυτός μας πήρε και με την
την
αδελφή μου, με την ανιψιά μου, με την νύφη μου, με έναν αδελφό μου. Όχι με
φίλες,
γιατί είμαστε πολύ φανατική οικογένεια. Δεν γινόταν αυτά τα πράγματα.
Περπατήσαμε κάποιες ώρες και μετά ήρθαμε με καράβι. Ο αδελφός μου ήξερε
από
τα βουνά, γιατί είχε ξανάρθει με τα πόδια»*

(Εγκελέντα, 31 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 14)

Η αλήθεια είναι ότι είχαν συμβεί όπως αναφέρθηκε από τις συνεντεύξεις πολλές περιπτώσεις κακοποίησης γυναικών, βιασμών, ιδιαίτερα στα σύνορα από Έλληνες, στο τελωνείο, ή φύλακες.

Συγκλονιστικές είναι οι μαρτυρίες μεταναστριών από εμπειρίες δικές τους αλλά και συγγενικών ή φιλικών προσώπων που τους εμπιστεύθηκαν την προσωπική τραγική περιπέτεια τους.

*« Υπάρχει κάτι που θα το πάρω μαζί μου... Μόνο εγώ το ξέρω... καταστράφηκε
η*

Κοπέλα Έλληνας εκεί δικός σας στα σύνορα, υπάλληλος ,την πήρε παράμερα... μικρό κορίτσι ήταν... μην μιλήσεις κουβέντα ,της έκλεισε το στόμα... με το ζόρι... και ποιος να ακούσει... Την φοβέρισε ...,την απείλησε. Η ζωή της πάει χάλασε καταστράφηκε για πάντα. Πώς να σβήσει αυτό το πράγμα από μέσα της...Θα υποφέρει μέχρι να πεθάνει ...πάει η ζωή της.

Είναι άρρωστη με φάρμακα ζει, κλαίει μέρα νύχτα δεν την ενδιαφέρει τίποτα και κανείς δεν ξέρει... ντρέπεται τι να πει»

« Όταν ερχόμουν φοβόμουν πιο πολύ αυτά τα πράγματα, που άκουγα που κάνανε στις κοπέλες εκεί στα σύνορα ή στις συνεργασίες και στα παζαρέματα με άλλους που

έφθαναν εκεί να βοηθήσουν και όχι όταν ήμασταν στα βουνά γιατί εκεί έχουμε όλοι τον ίδιο πόνο και την ίδια αγωνία .Πείνα, κρύο, κούραση ,κακουχία, αγωνία, φόβοςΕυτυχώς τα κατάφερα ,γιατί στην παρέα υπήρχαν κάποιοι γνωστοί που με

προστάτευαν... Έχω να σου λέω ιστορίες μέχρι αύριο... Άλλη έπαθε αιμορραγία κόντευε να πεθάνει, άλλη εξαφανίστηκε ,δεκαπέντε χρόνια κανείς δεν ξέρει που, γιατί ντρέπεται μάλλον, είχε πολύ αυστηρό πατέρα...ή συνέχισε κάτι άλλο.... Άστα δυστυχία.... Πόσα δεν ακούγονται....»

Το να μοιραστείς ένα τέτοιο γεγονός με την οικογένεια φαίνεται αδύνατον. Οι αντιλήψεις ηθικής είναι πολύ αυστηρές για την κοινωνία που προέρχονται. Είναι ένα γεγονός που αποτελεί ντροπή για την οικογένεια σύμφωνα με τα στερεότυπα τους αλλά και αιτία που αλλάζει και στιγματίζει την εικόνα ολόκληρης της οικογένειας απέναντι στο κοινωνικό περιβάλλον τους. Επί πλέον θα αποτελεί ένα πένθος που θα βαραίνει τη ζωή τους με αποτέλεσμα το θύμα να εγκλωβιστεί σε μια μεγαλύτερη δυστυχία. Και ύστερα πόσο θα γίνει πιστευτή, πόσο θα γίνει κατανοητό ότι ήταν κάτι που συνέβη χωρίς τη θέληση της; (Kara,2009,2010)⁹⁰. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι το άτομο στιγματίζεται στον κύκλο της και η εικόνα αυτή δεν αλλάζει εύκολα, σχεδόν ποτέ με αποτέλεσμα να μην έχει καμία αξία σαν άτομο, να είναι η ατιμασμένη, να είναι η «διαφορετική». Σαν στιγματισμένη θα πρέπει να αποδεχθεί την κατώτερη κοινωνική της θέση σε μια στερεοτυπική κοινωνία όπου εξ ορισμού δεν μπορεί να είναι το ίδιο με τους άλλους ανθρώπους, γιατί «το στίγμα» την θέτει εκτός των ορίων του «φυσιολογικού». (Goffman,20001).

*«Δεν υπάρχει περίπτωση να ξεχάσω αυτό που έζησα. και στάθηκα τυχερή θα έλεγα... όπου και να τον δω θα τον γνωρίσω... τον μισώ, ήταν ένα κτήνος.. Μεγάλος στην ηλικία, τι να σου πω, ένας σιχαμερός.... Με βале στο μάτι μόλις με είδε, με κοίταζε περίεργα .Επειδή απαντούσα με θάρρος σε ότι ρωτούσαν, μου λεγε μην κάνεις την έξυπνη εσύ ... Μόλις βρήκε ευκαιρία... αχ όποτε τα θυμάμαι τρελαίνομαι... Κοίτα ιδρώσα, τρέμω....Ερχόμουν στην Ελλάδα να συναντήσω τον άντρα μου...είχαμε λίγο καιρό παντρεμένοι στη χώρα μου. Ευτυχώς που κράτησα την ψυχραιμία μου...
Έμπηξα τα νύχια μου και του κρέμασα τη μούρη, φώναζα...Με βοήθησε που είμαι γερή, έχω δύναμη... Γλύτωσα από θάυμα... Μετά δεν άντεχα να το 'χω μέσα μου,*

⁹⁰Η Ινές στην έρευνα του Kara όταν εξομολογήθηκε στον πατέρα της τι της είχε συμβεί, ο πατέρας της δεν την πίστευε, της είπε ότι μόνη της το διάλεξε και την αποκήρυξε.(Kara,2010:223)

από καιρό το ομολόγησα στον άντρα μου. Έγινε θηρίο.... ήθελε να του τον περιγράψω ακριβώς, ψάχνει ακόμη να τον βρει να τον σκοτώσει....»

« Ο αδερφός μου που ήρθε είπε ότι περάσαμε από κει που έπρεπε να περάσουμε στην Ελλάδα, πήγε πρώτα ο άνθρωπος, τον πλήρωσε αυτός, μετά περάσαμε κατευθείαν. Έχω ακούσει ότι στα σύνορα γίνονταν και βιασμοί κοριτσιών. Πάρα πολύ. Το έχει πάθει μια κοπέλα από τη δουλειά. Τις βιάζανε για να τις περάσουνε απέναντι. Τη διάλεξε από όλους, την πήρε κατά μέρος. “ Έλα και εσύ μαζί μου και.... Έτσι μου είπε να πάω εγώ. Και είπε θα σας περάσω έναν ένα χωρίς να βλέπει κανένα. Δεν μπορώ να πάρω δύο δυο και μετά. Πήρε εμένα, περάσαμε λίγο εκεί που ήτανε νύχτα παντού και του λέω που θα πάμε τώρα; «Κάτσε κάτσε, σε λίγο θα έχουμε δουλειά.» Τελείωσε τη δουλειά.....Ποιος να ακούει; Και να φωνάζει εδώ θα ακούει κάποιος; Που να ακούει στα βουνά. Ήρθε από εδώ, έκατσε δύο χρόνια και γύρισε, έπαθε ψυχολογικό, δεν έχει παντρευτεί, ντρέπεται, δεν θέλει...» .

Το να είσαι φτωχιά πεινασμένη, ταλαιπωρημένη, γυναίκα και κυρίως να εξαρτάσαι από την διάθεση ή την εύνοια της «εξουσίας», και μάλιστα αντρικής, κρατικής εξουσίας σε κάνουν περισσότερο ευάλωτη και απροστάτευτη. Επί πλέον γίνεσαι αντικείμενο κακοποίησης ευκολότερα και βορά στα στόματα πεινασμένων λύκων, που τροφοδοτούν ένα αντικείμενο υποβιβασμού δίχως το παραμικρό δικαίωμα⁹¹, μέσα στη διαφθορά και την σαθρότητα ενός αρρωστημένου καπιταλιστικού συστήματος. Η μετανάστρια θύμα έρχεται να ζήσει και να συνυπάρξει μέσα σε ένα κλίμα αναγκαστικής υποταγής με το δράστη να υπερτερεί καλυμμένος τον κρατικό μανδύα ή τουλάχιστον υποστηριζόμενος από αυτόν⁹².

⁹¹«Οι άνθρωποι μπορούν να συνυπάρχουν με την προϋπόθεση ότι αναγνωρίζουν αμοιβαία πως, παρά το ότι διαφέρουν, είναι άνθρωποι, αλλά μπορούν επίσης να συνυπάρχουν αρνούμενοι ότι έχουν την ίδια ανθρώπινη υπόσταση, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ένα σύστημα υποταγής» (ClaudeLevi-Strauss:1958,1979).

⁹²Σύμφωνα με τον Sen η ελευθερία -ως εξατομικευμένη έννοια- είναι η πραγματική ευκαιρία που έχουμε να εκπληρώσουμε ότι θεωρούμε πολύτιμο. Η έννοια αυτή συμπεριλαμβάνει : δικαιώματα ,εισόδημα ,πλούτο και τις κοινωνικές βάσεις του αυτοσεβασμού, ώστε να επιτύχει ότι αξιολογεί ως πολύτιμο ο καθένας (Sen,1992:31,81). Αυτό ακριβώς έχει υπονομεύσει η παγκοσμιοποίηση και συνεπώς έχει υπονομεύσει τις ατομικές ελευθερίες και έχει συμβάλλει στο φαινόμενο της σύγχρονης δουλείας (Kara,2010:391).

Η Ολντέα και η Μιχαέλα από την Ρουμανία αντιθέτως διασκέδασαν αυτή τη περιπέτεια, 20 και 21 χρονών τότε αντίστοιχα, και απέκτησαν μία διαφορετική εμπειρία που εστιάζεται στην ομαδική ζωή, στη περιπέτεια για κάτι νέο, στην απόκτηση φίλων, στη διασκέδαση και στην αίσθηση του να μοιράζεσαι αυτό το λίγο που έχεις με τον άλλον, να ενώνεσαι και να βοηθείσαι.

« Ήρθα εδώ παντρεμένη. Μετά από δύο εβδομάδες που κάναμε το γάμο φύγαμε. Με τα πόδια. Παράνομα. Από το χωριό μου, επάνω βόρεια, δίπλα στο Ιάσιο πήγαμε Σερβία, Μακεδονία και από κει με τα πόδια περάσαμε Ελλάδα. Δεν ξέρω, δεν θυμάμαι. Πέντε μέρες, έξι μέρες, μία βδομάδα; Είχαμε φαΐ μαζί μας (γέλια). Περιπέτεια. Ήμασταν και άλλοι. Παρέα ήμασταν. Εμείς που να ξέρουμε που να περάσουμε. Κάποιος μας πέρναγε. Δώσαμε χρήματα πολλά, αλλά δεν θυμάμαι...»

(Ολντέα, Ρουμανία, 37 χρονών, συνέντευξη 24)

« Μου πρότεινε η ξαδέλφη μου να έρθω που ήτανε εδώ, και έτσι ήρθα. Με τα πόδια. Παράνομα ήρθα. Μιάμιση εβδομάδα με τα πόδια ήρθα. Με αυτοκίνητο μέχρι το Βουκουρέστι και μετά με τα πόδια. Γιουγκοσλαβία, Μακεδονία και περπατήσαμε με τα πόδια Ελλάδα. Κρυφά. Έδωσα πολλά χρήματα, βασικά μου τα δάνεισε η ξαδέλφη μου και εγώ της τα επέστρεψα μετά. Όταν δούλεψα εδώ, γιατί δεν είχαμε. Μας πέρναγε κάποιος που ήξερε. Ήμασταν 50 άτομα. Πολλοί αρρωσταίνανε. Όταν πίνεις νερό από το Βαρδάρη, είναι βρώμικο εκεί πέρα. Είναι πεθαμένες γάτες, είναι βρώμικο, αλλά όταν δεν έχεις.. Κουβαλούσαμε μαζί μας, αλλά ένα μπουκάλι νερό. Δεν μπορείς να κουβαλήσεις 5 μπουκάλια. Δεν προχωράς έτσι.

Είχαμε ρουχαλάκια καλά να αλλάζουμε όταν ερχόμαστε στην Αθήνα. Να μην μας δούνε βρώμικους, γιατί αμέσως σε πιάνει η αστυνομία, και λίγο φαγητό. Τα υπόλοιπα πείνα... Ήρθα 3 φορές με τα πόδια, αλλά είναι πιο ωραίο και πιο διασκεδαστικό με τα πόδια και στα κρυφά. Και οι άνθρωποι όταν έχουν δυσκολίες ενώνονται και βοηθάνε ο ένας τον άλλο. Είναι κάτι που δεν υπάρχουν λεφτά εκεί, δεν υπάρχει έχω εγώ, εσύ δεν έχεις. Υπάρχει αυτό το κομμάτι ψωμί και το μοιράζομαι με τον άλλον που δεν έχει. Είναι πιο ωραία. Πιστεύω ότι μαθαίνεις από αυτά. Από αυτό το ταξίδι κράτησα φίλους μέχρι ενός σημείου, ειδικά στην αρχή και

για αρκετό καιρό, αλλά μετά χαθήκαμε ,αλλάξαμε μέρη για τη δουλειά, ο ένας εδώ ο άλλος εκεί, πώς να επικοινωνούμε ...»

(Μιχαέλα, Ρουμανία, 35 χρονών, συνέντευξη 15)

Η σιγουριά και η ασφάλεια ότι κάποιος συγγενής ή φίλος τους περίμενε στην Ελλάδα τους έκανε να διακινδυνεύσουν και να περάσουν όλες αυτές τις δυσκολίες του ταξιδιού με κέφι, αλλά ακόμη να το δουν και σαν μία παρέα που πάει να ζήσει τη περιπέτεια, που βιώνουν μαζί το κίνδυνο της σύλληψης και που μοιράζονται το κομμάτι του ψωμιού που κάποιος έχει μαζί του.

Αυτές οι δυσκολίες που ζούνε μαζί στο ταξίδι, πολλές φορές τους ενώνουν και στη χώρα υποδοχής. Συνδέονται με φιλίες μεταξύ τους, δημιουργούν το πρώτο κοινωνικό δίκτυο στη νέα χώρα αλλά αποκτούν και την συναίσθηση να βοηθήσουν τους συντοπίτες τους που θα βρεθούν στην ίδια θέση με αυτούς ή μόνοι τους σε ξένη χώρα. Έτσι δημιουργείται μία αλυσίδα βοήθειας και ένα δίκτυο όπου ο σημερινός βοηθούμενος, γίνεται χέρι βοήθειας για κάποιον άλλον την επόμενη μέρα. Η ξαδέλφη από κάποιον άλλον είχε βοηθηθεί και μετά η ίδια βοήθησε τη Μιχαέλα. Όταν φτάνεις στην χώρα υποδοχής έχεις ανάγκη να κάνεις φίλους, στην αρχή βέβαια είναι δύσκολο, αλλά θέλεις να μοιράζεσαι τα προβλήματα σου με ανθρώπους που μπορούν να σε καταλάβουν, με ανθρώπους που είναι στην ίδια μοίρα με εσένα, έτσι έχεις ήδη μερικούς από το παράνομο αυτό ταξίδι, γιατί μέσα από τα 50 άτομα και τις πολλές δυσκολίες, όλες αυτές τις μέρες με κάποιους δένεσαι περισσότερο. Με κάποιους έχεις κοινές εμπειρίες και βιώματα, που σε συνδέουν και σε ξεχωρίζουν από τους «άλλους», που σε δένουν σαν ομάδα και διαρθρώνουν την ταυτότητα σου σαν μετανάστη στη χώρα υποδοχής.

Μετά από όλα αυτά τα λίγο θετικά και τα πολύ αρνητικά της παράνομης εισόδου στη χώρα υποδοχής, εκείνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι η διαδικασία και ο τρόπος που κάποιος μεταναστεύει σε μία άλλη χώρα είναι καθοριστικά σημεία για το πώς θα καταφέρει κάποιος να επιβιώσει σε μία κοινωνία όπου απαιτεί νομιμότητα, οικογένεια ως στήριγμα, κοινωνικό περίγυρο, εργασία και προσαρμογή στο νέο τρόπο ζωής, ως το καλύτερο μοντέλο κοινωνικής ένταξης.

Η νομιμότητα, από τα λεγόμενα των μεταναστριών, σου προσδίδει μία θέση στη κοινωνία όπου προσπαθείς να διεκδικήσεις την πρόσβαση σου στους τομείς που έχεις

δικαίωμα και ανάγκη για να ρυθμίσεις τη ζωή σου και την καθημερινότητά σου πολλές φορές παλεύοντας μόνος, χωρίς να έχεις κάποιον δίπλα σου από το νέο περιβάλλον με εμπειρία να βοηθήσει στη γλώσσα, στην εύρεση εργασίας, στην επιβίωση σου . Ο παράνομος τρόπος και τα "ταξίδια περιπέτειας" που περιγράφουν δυσκολεύουν την πρόσβαση τους στη νέα κοινωνία γενικά, αλλά αρχικά έχεις στήριξη, φίλους, συγγενείς από το παλιό περιβάλλον, παράνομη εργασία ίσως και πλαστά χαρτιά...

Φαίνεται όμως ότι ο συνδυασμός των δύο(νομιμότητα και κοινωνικό δίκτυο) είναι η πλήρης επιτυχία στη προσπάθεια προσαρμογής στο νέο περιβάλλον, στην επανακοινωνικοποίηση του ατόμου και στην πρόσβαση του στις υπηρεσίες του τόπου διαμονής. Στην πρόσβαση των μεταναστριών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής Φροντίδας α) ο νόμιμος τρόπος μετανάστευσης, είναι ο μόνος που λαμβάνεται υπόψη σε συνδυασμό με το οικογενειακό περιβάλλον που μπορεί να υπάρξει και βοηθά το παιδί και τη μητέρα, β) καθώς και η εργασία που με τη στήριξή της και εξ' αιτίας της, οι δομές αυτές είναι αναγκαίες.

Ο νόμιμος τρόπος προσέλευσης στην Ελλάδα δίνει την δυνατότητα στη μετανάστρια να εργασθεί, να παραμείνει στη χώρα μας, αλλά και να έχει την δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών της, μερικές εκ των οποίων θεωρούνται απαραίτητες και αναγκαίες σε νέες εργαζόμενες μητέρες και αυτές είναι : οι " βρεφονηπιακοί σταθμοί", όπου εμπιστεύονται τα παιδιά τους.

4.2.2. Η ζωή στη χώρα υποδοχής

Οι δυσκολίες της μετανάστευσης δεν σταματούν στο ταξίδι της διαδρομής, ούτε τελειώνουν με την άφιξη στο προορισμό, απλώς αλλάζουν όψη, πλαίσιο και χρόνο. Νέες δυσκολίες συνοδεύουν την εγκατάστασή τους στον ξένο τόπο και στην προσπάθεια προσαρμογής τους σε ένα περιβάλλον εντελώς διαφορετικό με αυτό που είχαν έως τότε ζήσει. Ο χώρος υποδοχής σηματοδοτεί μία νέα περίοδο της ζωής τους, μέσα σε ένα νέο πλαίσιο, με νέες επιρροές και προοπτικές, με νέους σχεδιασμούς για το μέλλον, με νέες προσπάθειες και αγώνες για την εκπλήρωση του ονείρου.

Ο πρώτος καιρός για τις περισσότερες μετανάστριες είχε τη βασική δυσκολία της παρανομίας. Δεν μπορούσαν να δουλέψουν, να κυκλοφορήσουν, να έρθουν σε επαφή

με ανθρώπους, να δουν και να καταλάβουν πράγματα. Ακόμη και όταν δούλευαν στα κρυφά ήταν ή εσωτερικές σε σπίτια ή πήγαιναν για εργασία με το φόβο μήπως τις ανακαλύψουν και τις στείλουν πίσω στη πατρίδα τους. Ακόμη και όσες είχαν έρθει με νόμιμες διαδικασίες με VISA μετά από λίγο καιρό, συνήθως 3 μηνών, γινόταν παράνομες και έτσι ξεκίναγαν έναν νέο αγώνα.

« Ήρθα για 3 μήνες και ήταν δύσκολα. Ήρθα για διακοπές. Έτσι έχω πει στα σύνορα. Για διακοπές. Όταν είχα έρθει στην αρχή να μου άρεσε. Ήρθα με VISA τότε. Έπρεπε να καθίσω 3 μήνες. Μετά από 3 μήνες αν σε έπιανε η αστυνομία μπορεί να σε κλείσουνε και να σε στείλουνε Ρουμανία. Και μετά έπρεπε να σου βάλουνε πάνω στο διαβατήριό ότι απαγορεύεται να μπεις στην Ελλάδα για 5 χρόνια.

Αλλά ήταν πολύ στρες με αστυνομία. Δεν μπορούσα να βγω στο δρόμο. Τζάμπα είχα λεφτά. Δεν μπορούσα να πάω στα μαγαζιά να ψωνίσω κάτι. Πήγαινα με τον αδελφό μου, με άφηνε με το αυτοκίνητο εδώ και ήταν δίπλα τα μαγαζιά, λέει θα μπεις εδώ και αυτά...»

(Ιουλιάννα, 31 χρονών, Ρουμανία, συν.16)

Με το συγκλονιστικό "τζάμπα είχα λεφτά" ειπωμένο από ανθρώπους, που δεν είχαν να αγοράσουν τα βασικά στη χώρα τους, λόγω έλλειψης χρημάτων, διαπιστώνεται ότι ακόμη και τα λεφτά που με τόσο κόπο προσπάθησαν να κερδίσουν στη νέα χώρα, και τα οποία δεν υπήρχε περίπτωση να τα κέρδιζαν στην πατρίδα τους, δεν μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν πλέον αφού δεν μπορούσαν να κυκλοφορήσουν με άνεση και να έχουν ελεύθερες επιλογές στην αγορά κατανάλωσης.

Μερικές μετανάστριες ήρθαν στην Ελλάδα για να γευτούν τα οφέλη ή τα προϊόντα μίας σύγχρονης καταναλωτικής κοινωνίας, όπου ο καπιταλισμός και η νέα αγορά εργασίας δημιούργησαν. Ακόμη για να εκπληρώσουν απλές μικρές επιθυμίες, για να έχουν μία καλύτερη καθημερινότητα, όπως ένα σπίτι δικό τους στη χώρα τους, καλύτερο φαγητό για τα παιδιά τους, χρήματα για να μπορούν να αγοράζουν αυτά που έχουν ανάγκη και κυρίως για να ζήσουν δίχως φόβο, να ονειρεύονται και να εκφράζονται ελεύθερα. Η ζωή όμως δεν ήταν παράδεισος από την αρχή, όλα ήταν δύσκολα και χρειάζονταν σκληρή δουλειά, επιμονή, υπομονή και μεγάλο αγώνα για να αγγίξουν το στόχο τους.

« Ήρθα και είπα μήπως είναι μόνο λουλούδια, αλλά μόνο λουλούδια δεν βρήκα... Το πρώτο πράγμα που ήρθα εδώ, μετά σε μια εβδομάδα έπιασα δουλειά τι να βλέπω, έλεγα πιο χειρότερα από την πόλη μας. Γιατί δούλευα σε ένα μέρος και εκεί είχε πάρα πολλά σκουπίδια...»

(Μπρουνίλτα, 35 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 8)

Αντιμετώπισαν το φαινόμενο του ρατσισμού που ιδιαίτερα πλήγωνε τα μικρά παιδιά και δημιουργούσε σε μικρούς και μεγάλους μια τεράστια απογοήτευση και «θλίψη όπως μας λέει η Βασιλικά. Οι πράξεις ορισμένων ομοεθνών τους γινότανε η αιτία να κατατάσσονται όλοι στην ίδια λίστα με τους ίδιους χαρακτηρισμούς μόνο και μόνο επειδή ήταν μετανάστες ή κατάγονταν από την ίδια χώρα με κάποιον, που είχε διαπράξει μια εγκληματική ενέργεια ή είχε στο ενεργητικό του αξιόποινες πράξεις. Το στίγμα και η ταμπέλα του «κακού» του κλέφτη ή του δολοφόνου που προκαλεί ότι αρνητικό συμβαίνει στην ελληνική κοινωνία, δημιουργούσε φόβο στους ντόπιους και συνόδευε έντονα τους μετανάστες στο αρχικό στάδιο εγκατάστασης τους, ιδιαίτερα στις μικρές επαρχιακές κοινότητες.

«Η Ελλάδα στην αρχή μου προσέφερε μόνο θλίψη ,μόνο ρατσισμό ,μόνο κλάμα μόνο τσαντίλα μόνο αυτά, στην αρχή- αρχή εντάζει δεν φταίνε κιόλας, έχουμε κάνει οι Αλβανοί τόσα πολλά... Τότε όμως αυτό πόνναγε, τι ρατσισμός: του τύπου είμουνα Ε' δημοτικού και περνά η μητέρα ενός παιδιού και λέει αυτή δεν θα την κάνεις παρέα, γιατί είναι Αλβανέζα και οι Αλβανοί μας έχουνε κατασπαράζει τα σπίτια. Το θυμάμαι πολύ καλά, γιατί μου κάτσε εδώ, αν και δεν ήξερα καλά ελληνικά, αλλά μούχει κάτσει όμως σαν να ήτανε χθες. Λες και έφταιγα εγώ που οι Αλβανοί έκαναν αυτά ή που όταν ήρθαμε στην αρχή κανείς δεν μας έβαζε μέσα κανείς ή να βρούμε σπίτι...ή ...κοιμόμασταν δύο μέρες στη πλατεία του χωριού, σαν τους γύφτους. Μας έδιναν φαΐ, αλλά κανείς δεν μας έβαζε μέσα, ώσπου ένας φίλος του πατέρα μου λέει: δεν πάει να με δείχνουν με το δάχτυλο, γιατί έτσι κάνουν στα χωριά ,(εμείς δεν το θέλουμε να μας δείχνουν είναι κακό, γρουσουζιά), εγώ θα σας βάλω μέσα. Μας έβαλε μέσα σε μια αποθήκη...»

(Βασιλικά, 29 χρονών, Αλβανία ,συνέντευξη 30)

Παρ' όλες λοιπόν τις δυσκολίες που συνάντησαν και την ρατσιστική αντιμετώπιση που βρήκαν, απέκτησαν σπουδαία πράγματα στη καθημερινότητα τους

και έζησαν σημαντικά γεγονότα που οι συνθήκες ζωής στη χώρα τους δεν θα τους το επέτρεπαν, λόγω της προσωπικής και γενικής ανέχειας που επικρατούσε.

« Ηρθαμε εδώ για καλύτερη ζωή, οικονομικά όλα... ήταν δύσκολα, ειδικά για τους γονείς, εγώ είμουν μικρή. Μέναμε όλοι μαζί, τρία παιδιά, οι γονείς σε ένα μικρό δωμάρι, όλοι μαζί. Δούλευε μόνο ο πατέρας. Η μητέρα δεν δούλευε. Δεν ήξερε τη γλώσσα, τίποτα και δυσκολευόταν πολύ. Ούτε εμείς... Στην αρχή ήθελα να φύγω ήθελα το παππού και τη γιαγιά μου. Όταν παντρεύτηκα, στην αρχή δύσκολα... πιο δύσκολα. Μέναμε όλοι μαζί, η πεθερά μου, ο κουνιάδος μου, άλλος κουνιάδος μου παντρεμένος με παιδί και οι τρεις νύφες στο σπίτι ήταν λίγο... μικροί, μεγάλοι, όλοι μαζί. Μετά χωρίσαμε. Ήταν καλύτερα από κει πάντως... Καθένας μόνος... στο σπίτι του Όμως όλα καλύτερα στη ζωή από την Αλβανία. Σίγουρα, είχαμε ένα φαγητό, καλύτερες συνθήκες χωρίς φόβο. Υπήρχε μια δουλίσσα....παρόλες τις δυσκολίες, ακόμη και αν δεν ήταν καθημερινή..., ειδικά όταν καθένας πήγε σπίτι του.»

(Ελβίρα, 25 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη.4)

Συνήθως οι μετανάστες για οικονομικούς λόγους έμεναν όλοι μαζί, μεγάλες οικογένειες (γονείς, αδέρφια, νύφες κλπ). Οι χώροι ήταν μικροί, που ενώ θα έπρεπε να μένουν 3-4 άτομα το πολύ εκεί, έμεναν τριπλάσια ή και περισσότερα άτομα. Έτσι προσπαθούσαν να βοηθήσουν για να ανταπεξέλθουν οικονομικά. Η ζωή βέβαια με τόσα άτομα σε ένα σπίτι κάθε άλλο παρά εύκολη ήταν, είχε δυσκολίες αντικειμενικές και δημιουργούσε πολλά προβλήματα, λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι και τα σπίτια ήταν παλιά οικοδομήματα με ελλείψεις βασικές όπως τουαλέτα έξω, έλλειψη θέρμανσης, πρόχειρες συνδέσεις ηλεκτρικού ρεύματος, επικίνδυνες κατασκευές, υγρασία, σπασμένα κουφώματα.

« Έπρεπε να βλέπεις τι σπίτι ήταν αυτό... Ένα δωμάτιο, στη γωνία ένας νεροχύτης, στη ταράτσα μία τουαλέτα, το κρύο να μπαίνει από το παράθυρο, από παντού... Όμως τα καταφέραμε, ήρθαν και πιο καλά. Μείναμε 2 χρόνια εκεί. Μετά στην ίδια γειτονιά νοικιάσαμε ένα καλύτερο, πιο μεγάλο...»

(Γιάννα, Βουλγαρία, 31 χρονών, συνέντευξη.19)

Όταν ρωτήθηκαν τι ήταν το χειρότερο και τι το καλύτερο που τους χάρισε η Ελλάδα, οι μετανάστριες της έρευνας απάντησαν ότι τίποτα από αυτό που βρήκαν ή ζούσαν στην

Ελλάδα δεν ήταν σαν την κατάσταση στη χώρα προέλευσης τους, όπως χαρακτηριστικά λέει και η Εντλίρα :

«Εκεί όλα ήταν χειρότερα. Τα πάντα ήταν τα καλύτερα στην Ελλάδα. Ήταν δύσκολα. Αυτό δεν πάει να πει αν ήμασταν Αλβανία δεν θα ήταν δύσκολο. Πολύ δύσκολο θα ήταν και εκεί.

«Δεν υπήρχε χειρότερο στην Ελλάδα. Αυτό που έμαθα το μόνο, ήρθα στα είκοσι και έμαθα το εξής : Ότι έπρεπε να παλέψω. Δεν υπάρχει γυρισμός πίσω. Και Αλβανία να ήμουνα αυτό. Ότι στέκεσαι στα πόδια σου ανεξάρτητη, δουλεύεις και ότι δυσκολία, δεν υπάρχει δύσκολο και στέκομαι. Όχι στέκεσαι και σιγά σιγά το παλεύεις. Και δεν κλείνεις ποτέ πόρτα σε κανέναν και σε τίποτα. Γιατί ποτέ δεν ξέρεις τι γίνεται. Γίνεται κύκλος και μπορεί να χεις ανάγκη να ξαναχτυπήσεις αυτή την πόρτα.»

(Εντλίρα, Αλβανία, 35 χρόνων, συνέντευξη:6)

Το χειρότερο από όλα στην Ελλάδα από ότι φαίνεται και από τις συνεντεύξεις ήταν η μη νόμιμη παραμονή τους στο αρχικό ιδιαίτερα στάδιο, που τους στερούσε τη πρόσβαση στην ίδια την ζωή, αφού δυσκολεύονταν να κυκλοφορήσουν, να εργαστούν να απολαύσουν αγαθά και ζούσαν μόνο με το φόβο. Άλλο χειρότερο ήταν η γλώσσα, η γλώσσα που τους στερούσε την επικοινωνία και τη συμμετοχή στο κοινωνικό περιβάλλον. Η δυσκολία του να μην γνωρίζεις, να μην μπορείς να μιλήσεις την γλώσσα του τόπου που βρίσκεσαι, αυτό δημιουργεί ένα σωρό προβλήματα. Είναι σίγουρο ότι δεν μπορείς να έχεις πρόσβαση στη κοινωνική ζωή, να διευκολύνεις την καθημερινότητα σου.

«να τακτοποιήσεις τις ανάγκες σου, να τρέξεις σε υπηρεσίες»

(Αμάντα 32 χρονών, Αλβανία, συν.28)

Είναι σημαντικό μέσον η γλώσσα για την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες και γενικά στην επαφή με τον έξω κόσμο.

« Εδώ είναι αλλιώς. Πιο όμορφα. Εντάξει σε μας μετά τον Τσαουσέσκου ήταν λίγο δύσκολα στα πάντα. Εδώ βρήκες τα πάντα. Το χειρότερο ήταν που δεν μπορούσες να μιλήσεις. Δεν μπορούσες. Η γλώσσα. Ειδικά εγώ την έχω μάθει δύσκολα. Αλλά εντάξει το κατάφερα. Και που πήγα να γεννήσω τον γιό μου και δεν ήξερα να μιλήσω και εκείνοι με ρωτούσανε και δεν ήξερα τι να τους απαντήσω. Τι είναι να έχεις ένα παιδί στην αγκαλιά σου και να μην... πώς να ρωτήσω, βρήκα εγώ καλούς ανθρώπους από εκεί που με

βοηθούσανε, μου δώσανε ρούχα, μου κάνανε φαγητό και αυτό αλλά να μπορούσα να μιλήσω, το παιδί τι να το κάνω, άστο. Μια κοπέλα που να μην ξέρει τίποτα για ένα παιδί. Μου έστειλε η αδερφή μου ένα βιβλίο από τη Ρουμανία για τα παιδιά, « Η μαμά και το παιδί» και από εκεί διάβαζα και μεγάλωσα τον γιό μου.»

(Ολντέα, Ρουμανία, 37 χρονών, συνέντευξη 24)

«Το χειρότερο ήταν με την αστυνομία. Δηλαδή μετά που έχω φτιάξει χαρτιά και πήγα στη Ρουμανία και έβλεπα αστυνόμους στο δρόμο κάτι πάθαινα.... Δηλαδή είχα σοκ. Γιατί έχουν πάρει πολλούς φίλους, έκατσαν ένα μήνα και δύο μήνες μέχρι να τους βγάλουν με τον δικηγόρο. Τώρα πολλές φορές λέω δεν με παίρνει και εμένα ένας αστυνόμος να με πάει στην αστυνομία για να φτάσω πιο γρήγορα στη δουλειά μου. Όταν πήγα στην Ομόνοια και είχε απεργία τα λεωφορεία, ταξί, τα πάντα και δεν είχα με τι να φτάσω και λέω δεν με παίρνει τώρα. Ήταν αστυνομία με τζίπ. Δεν με παίρνουνε...»

(Ιουλιάνα, 31 χρονών, Ρουμανία, συν.16)

Αυτά θεωρούνται από τις χειρότερες καταστάσεις που τους χάρισε η νέα χώρα και που έχουν να θυμούνται το πρώτο καιρό ή τα πρώτα χρόνια εγκατάστασης τους στην Ελλάδα. Περνώντας τα χρόνια όμως η Ολντέα έμαθε όπως και όλες οι υπόλοιπες μετανάστριες της έρευνας καλά Ελληνικά, όχι μόνο να τα μιλούν αλλά και να τα γράφουν ,γιατί «πήγαν σχολείο μαζί με τα παιδιά τους».

«Διάβαζα το γιο μου και μάθαινα και εγώ, έτσι από την αρχή σιγά σιγά και να γράφω ξέρω, δεν δυσκολεύομαι σε τίποτα, όλα τα καταφέρνω, για όλα εγώ τρέχω, συμπληρώνω χαρτιά...τρέχω για όλα, δεν έχω πρόβλημα και να μιλώ»

(Ολντέα, Ρουμανία, 37 χρονών, συνέντευξη 24)

Ενώ η Ιουλιάνα με τη σιγουριά πλέον της νόμιμης παραμονής στη χώρα υποδοχής, παρόλο το σοκ που παθαίνει ακόμη όταν βλέπει αστυνομικούς, αστειεύεται με την όλη κατάσταση και βρίσκει τρόπους να γελά χωρίς κανένα φόβο. Οι μετανάστριες μητέρες κέρδισαν πολλά πράγματα στην Ελλάδα, αλλά έχασαν και πολλά ταυτόχρονα. Η δουλειά τους πρόσφερε μια καλύτερη ποιότητα ζωής, αλλά έχασαν την επαφή με τον τόπο τους και με τους συγγενείς τους, « *διχάσθηκαν σε δύο πατρίδες*». Ακόμη μέσα από τα χειρότερα έμαθαν τα καλύτερα, ότι πρέπει να παλεύουν, να στέκονται στα πόδια τους, να δουλεύουν, να είναι ανεξάρτητες:

«Τα πάντα ήταν τα καλύτερα. Ήταν δύσκολα. Αυτό δεν πάει να πει αν ήμασταν Αλβανία δεν θα ήταν δύσκολο. Πολύ δύσκολα θα ήταν και εκεί. Δεν υπήρχε χειρότερο. Αυτό που έμαθα το μόνο, ήρθα στα είκοσι και έμαθα το εξής: Ότι έπρεπε να παλέψω. Δεν υπάρχει γυρισμός πίσω. Και Αλβανία να ήμουνα αυτό. Ότι στέκεσαι στα πόδια σου ανεξάρτητη, δουλεύεις και ότι δυσκολία... δεν υπάρχει δύσκολο και στέκομαι. Όχι στέκεσαι και σιγά σιγά το παλεύεις. Και δεν κλείνεις ποτέ πόρτα σε κανέναν και σε τίποτα. Γιατί ποτέ δεν ξέρεις τι γίνεται. Γίνεται κύκλος και μπορεί να έχεις ανάγκη να ξαναχτυπήσεις αυτή την πόρτα.»

(Εντλίρα,35 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 6)

«Το καλύτερο που μου έχει προσφέρει η Ελλάδα είναι ότι έχουμε δουλέψει. Τώρα από δω και πέρα δεν ξέρω τι θα γίνει. Η δουλειά και η καλύτερη ποιότητα ζωής. Το χειρότερο είναι ότι όλα έχουν το τίμημα τους. Μπορεί να έφυγα από κει και δω να είναι καλύτερα σε σχέση με τα οικονομικά αλλά όταν είσαι πιο νέος δεν τα σκέφτεσαι αυτά. Τώρα που είμαι πιο ώριμη ...αλλά έχω χάσει. Έχω χάσει την επαφή με τους συγγενείς μου. Με τον τόπο μου. Νοιώθω ότι είμαι με δύο πατρίδες. Η ψυχολογία όσο να 'ναι επηρεάζεται απ' όλα αυτά και είσαι όσο περνάνε τα χρόνια σ' ένα διχασμό.»

(Λουμτουρία,39 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 11)

«Το χειρότερο ήταν ο ρατσισμός που συνάντησα στο σχολείο από τους συμμαθητές μου, καταλαβαίνεις μικρό παιδί ήμουν...,αλλά το καλύτερο ήταν η μάθηση , δεν θα ξεχάσω το δάσκαλο στην Ε' Τάξη δημοτικού, γιατί δεν ήξερα τι σημαίνει η λέξη ρε ,δεν ήξερα που χρησιμοποιείται, ότι δεν χρησιμοποιείται στους δασκάλους, καθηγητές. Μου εξήγησε με ωραίο τρόπο χωρίς να με κάνει ρεζίλι ότι δεν είναι ωραίο να το λέω στους καθηγητές.»

(Βασιλικά,29 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη: 30)

Μετά τα χειρότερα όμως και αφού οι πρώτες δυσκολίες ξεπεράστηκαν ήρθαν και κάποια που ήταν τα πολύ καλύτερα και που οι ίδιες θεωρούν ότι εάν δεν ήταν στην Ελλάδα δεν θα ήταν δυνατόν να τα αποκτήσουν ή καλύτερα να έχουν πρόσβαση σε αυτόν το τομέα της ζωής.

« Πρώτα ψυχικά το μόνο καλό είναι που μου έδωσε ο Θεός τη κόρη μου. Αν ήμουνα στην Αλβανία δεν θα είχα κάνει παιδί. Ενώ στην Ελλάδα είχα τη δυνατότητα και έκανα το παιδί. Θα είχα παντρευτεί αλλά δεν θα έκανα παιδιά γιατί θα είχα πρόβλημα να κάνω

παιδιά. . Αν ήμουν στην Αλβανία δεν θα το είχα κάνει. Δεν θα είχα χρήματα, δεν θα είχα τη δυνατότητα να δουλέψω. Δεν θα είχα γιατρό. Γιατί οι γιατροί κοροϊδεύουνε πάρα πολύ. Και εδώ έχει κοροϊδία αλλά είναι τύχη να βρεις...και έχεις πιο πιθανότητες, έχει πιο καλά νοσοκομεία, είναι πιο εξελιγμένη η επιστήμη.

Δεν ζω εκεί, όσο ακούω. Δεν θα έκανα παιδί. Αυτό που μου πρόσφερε δηλαδή.... Μας έχει προσφέρει και πολλά πράγματα, αλλά αυτό... Χρειάστηκα βοήθεια από γιατρούς, 9 μήνες έκατσα στο κρεβάτι, 100 κιλά είχα φτάσει, 15 μέρες στο νοσοκομείο, πολύ ταλαιπωρία. Αλλά στο τέλος πολύ τυχερή. Αυτό το λέω και το ζαναλέω. Αν ήμουν στην Αλβανία δεν θα είχα κάνει παιδί.»

(Εγκελέντα,31 χρονών, Αλβανία ,συνέντευξη 14)

«Είχα δέκα χρόνια παντρεμένη στην Αλβανία και δεν είχα παιδί. Πώς να κοιταχτώ δεν είχα λεφτά αφού να σκεφτείς πέθανε ο πεθερός και δεν είχαμε να τον θάψουμε...άστα να πάνε. Ηρθαμε στην Ελλάδα το 2000,γιατί ήθελα να δουλέψω να μαζέψω λεφτά να πάω στους γιατρούς, έφτασα να είμαι 20 χρόνια παντρεμένη ,ευτυχώς με χάρη του Θεού έμεινα έγκυος από την πρώτη εξωσωματική στα 45,ογιός μου τώρα είναι 3 χρονών. Είμαι περήφανη για αυτόν δουλεύω ακούραστα,, είναι η χαρά μου...

(Σοφία, Αλβανία,48 χρονών, συνέντευξη 40)

Όμως και απλά πράγματα, που δεν περίμεναν ποτέ ότι θα συμβούν στη ζωή τους όσο ζούσαν στην χώρα τους, συνέβη να τα ζήσουν στην Ελλάδα.

«Για διακοπές... Δεν έχω πάει ποτέ στην Αλβανία. Για διακοπές εδώ τις έχω κάνει, παίρνω και αυτά τα εισιτήρια πως τα λένε για το κοινωνικό τουρισμό από το ΙΚΑ από την Εργατική Εστία»

(Μαριάννα,36 χρονών ,Αλβανία, συνέντευξη 17)

Η εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής συνεπάγεται και την ανάγκη πρόσβασης στις υπηρεσίες που είναι απαραίτητες για το μετανάστη για την νόμιμη παραμονή του για την υγεία του, την εργασία του, την εκπαίδευση των παιδιών του και για την φύλαξη τους. Υπηρεσίες όπως το Αλλοδαπών, ο Δήμος το ΚΕΠ το ΙΚΑ, τα Σχολεία της περιοχής και οι Βρεφονηπιακοί Σταθμοί είναι κοινωνικές υπηρεσίες που πλαισιώνουν τη περιοχή διαμονής του και που πρόκειται να επιδιώξει πρόσβαση αμέσως μετά την εγκατάσταση του ή σε μικρό χρονικό διάστημα. Η επίτευξη των στόχων του και η εκπλήρωση των ονείρων του είναι αδύνατον να πραγματοποιηθούν δίχως την πρόσβαση

και την χρήση αγαθών από ορισμένες κοινωνικές υπηρεσίες. Και βέβαια η μεγαλύτερη αγωνία της μετανάστριας μητέρας αλλά και όλης της μεταναστευτικής οικογένειας είναι, που να εμπιστευτεί τα παιδιά της για να μπορέσει να εργαστεί και να ζήσει. Έτσι μέσα στις πρώτες της διερευνήσεις στη κοινότητα βρίσκεται η προσπάθεια ενημέρωσης για τους παιδικούς σταθμούς της περιοχής.

4.3. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

Στο τμήμα αυτό της έρευνας μελετάται το πως βρέθηκαν οι μετανάστριες της έρευνας στην περιοχή που μένουν τώρα και γιατί παραμένουν σε αυτήν. Πως επέλεξαν τη συγκεκριμένη περιοχή, ποιους παράγοντες έλαβαν περισσότερο υπόψη τους και για ποιο λόγο; Η ανάγκη για παιδικό σταθμό και η πρόσβαση στις συγκεκριμένες υπηρεσίες, πόσο σημαντικό ρόλο είχαν; Οι παιδικοί σταθμοί που υπάρχουν στην περιοχή τους εξυπηρετούν, έχουν δυνατότητα πρόσβασης σε αυτούς, επαρκούν για τις ανάγκες τους και ποιοι παράγοντες δημιουργούν εμπόδια πρόσβασης στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας της περιοχής κατοικίας τους; Επίσης γίνεται μια αναφορά στους παιδικούς σταθμούς της χώρας καταγωγής τους και ταυτόχρονα μια σύγκριση με τους παιδικούς σταθμούς στη χώρα εγκατάστασης τους.

4.3.1. Περιοχή διαμονής

Ο τόπος διαμονής κατά κύριο λόγο επιλέγεται σύμφωνα με τις ανάγκες της καθημερινότητας ή των σχέσεων που δημιουργούνται με τα άτομα. Παράγοντες όπως η εργασία, η οικονομία, οι διάφορες κοινωνικές συνθήκες αλλά και οι δραστηριότητες ρουτίνας καθορίζουν ή γίνονται αιτία επιλογής του τόπου διαμονής.

Γενικά ο χώρος που επιλέγει να κατοικήσει το άτομο δεν είναι άσχετος από το κοινωνικό του περιβάλλον, οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα άτομα το σπρώχνουν να οδηγηθεί κοντά σ' αυτούς που αποτελούν το κοινωνικό του περίγυρο. Υπάρχει και η αντίθετη άποψη όπου το άτομο οδηγείται εκεί που έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει το κοινωνικό περίγυρο, γιατί σύμφωνα με τον Rabinow (1992) υπάρχει

σχετικότητα της σημασίας του κοινωνικού χώρου τόσο με τα άτομα που τον απαρτίζουν όσο και με τις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα σε άτομα από διαφορετικές κοινωνίες. Ο κοινωνικός χώρος αυτός δεν είναι απομονωμένος από παραμέτρους όπως η οικονομία και η ταξική διάρθρωση της κοινωνίας, ενώ ταυτόχρονα παίζει καθοριστικό ρόλο στις σχέσεις των ανθρώπων. (Letebere, 1991, Ψημμένος 1995)

Επιπλέον ο κοινωνικός χώρος δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα ουδέτερο και αμελητέο στην κοινωνική εξέλιξη περιβάλλον (Giddens, 1989). Ο χώρος δεν είναι απλώς η χωροταξική παράμετρος και το φυσικό περιβάλλον στο οποίο επέρχεται η ανθρώπινη αλληλεπίδραση, αλλά είναι κομμάτι αυτής της αλληλεπίδρασης (Ψημμένος, 1995 : 85)

Οι μετανάστριες της έρευνας οδηγήθηκαν στο συγκεκριμένο τόπο διαμονής, στις συγκεκριμένες κοινότητες α) γιατί συνήθως είχαν κάποιο γνωστό συγγενή να μένει εκεί, έτσι υπήρχε κάποιος για να ξεκινήσει μια κοινωνική σχέση ή να συνεχιστεί, β) γιατί κάποιος τους σύστησε ότι εκεί υπήρχαν οικονομικά σπίτια προς πληρωμή και αυτό ήταν κάτι που ταίριαζε στο οικονομικό τους status γ) γιατί υπήρχε δουλειά γύρω από την περιοχή και εύκολη μετάβαση, δ) γιατί οι συγκεκριμένες κοινότητες παρ' όλο ότι ήταν κοντά στην πόλη, είχαν κάτι που ταίριαζε στον τρόπο ζωής τους και θύμιζε σε πολλά τον τόπο προέλευσης, κατά κύριο λόγο επαρχιακό και με περιορισμένα κοινοτικά και κοινωνικά πλαίσια, ε) γιατί θεωρούν ότι η περιοχή αυτή είναι καλή για να μεγαλώσουν τα παιδιά τους με καλή πρόσβαση σε σχολείο και παιδικούς σταθμούς.

Παρ' όλο που οι περισσότερες μετανάστριες επέλεξαν τον τόπο διαμονής τους γεωγραφικά ακολουθώντας κάποιο συγγενική ή φιλικό πρόσωπο οι παράγοντες οικονομία, εργασία, συνθήκες διαβίωσης έπαιξαν σημαντικό ρόλο και συνέτειναν στην επιλογή αυτή αφού το φτηνό ενοίκιο, η εργασία στη γύρω περιοχή, πρόσβαση στην κοινότητα, στα μέσα συγκοινωνίας και γενικά στον τρόπο διαβίωσης καθώς και στην παρουσία ομοεθνών τους, συνέτειναν στην παραμονή τους αυτή και βοήθησαν εξ ίσου στο να γίνει πιο προσιτή και εύκολη.

Η συγκεκριμένη κοινότητα ή γειτονιά κατοικίας κατάφερε να προσφέρει στις μετανάστριες κάτι πολύ σημαντικό: την απλότητα και το λαϊκό στοιχείο, που τις έκανε να νοιώθουν πιο οικεία και επί πλέον να έχουν πολύ καλή πρόσβαση για τα σχολεία των παιδιών τους, αφού ήταν κοντά στα σπίτια τους.

«Είναι μια χαρά εδώ. Πολλοί απλοί άνθρωποι. Μπαίνεις μέσα στο ασανσέρ και σου λένε όλοι καλημέρα. Πουθενά δεν το κάνουν οι άλλες γειτονιές που έχουν επίπεδο. Είναι λίγο σαν το χωριό μου, αυτή η γειτονιά. Μ' αρέσει γιατί και τα παιδιά μου μεγαλώνουν όμορφα. Μπαίνουν το πρωί στο ασανσέρ και λένε το πρωί καλημέρα. Η κόρη μου πηγαίνει στο σχολείο εδώ δίπλα και το μικρό απέναντι, περνάω το δρόμο για το παιδικό σταθμό μόνο».

(Εντλίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συν. 6)

Η Ενκελέντα μένει κοντά, μαζί με όλα τα αδέλφια της και αυτό την κάνει χαρούμενη γιατί είναι πάντα όλοι μαζί, αισθάνονται ένα κομμάτι της πατρίδας τους, με τα ήθη και τα έθιμα τους να διατηρούνται και την προσφορά της αλληλοβοήθειας να υπάρχει ανάμεσα τους.

«Εδώ ήρθαμε από τον αδελφό μου. Αυτός ήρθε πριν πολλά χρόνια. Πέρασε και αυτός πολλά. Ποιος δεν πέραναγε; Κανείς. Δούλευε πολύ σκληρά. Μας βοήθησε και εμάς, μας έδωσε χέρι και μας. Τώρα έχει πάει Καναδά. Με τα αδέλφια μου όλα μέναμε όλοι μαζί. Δουλεύαμε όλοι εδώ κοντά.»

(Ενκελέντα, 31 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 14)

Η μεταφορά των συνηθειών στο νέο αστικό περιβάλλον ενισχύεται συνήθως από την ύπαρξη άλλων ομοεθνών, βοηθώντας έτσι στη διατήρηση όχι μόνο του παλιού τρόπου ζωής, αλλά ταυτόχρονα μέσα από την ομάδα υπήρχε η στήριξη και ώθηση για την προσαρμογή στο νέο τρόπο ζωής μιας άλλης χώρας.

Η περιοχή που διάλεξαν για το συγκεκριμένο τόπο κατοικίας, από την μια ήταν η επιλογή να ζήσουν κοντά με συγγενείς, με κάποιο που γνώριζαν ή «είχαν φίλιες μαζί του», γιατί αυτό τους έκανε να αισθάνονται ασφάλεια, σιγουριά, από την άλλη τους ενίσχυε το αίσθημα της συντροφικότητας στο ξένο περιβάλλον και τους πρόσφερε την δυνατότητα της επανακοινωνικοποίησης μέσα στο νέο χώρο εγκατάστασης.

«Στην αρχή σε ξενοδοχείο μέναμε στο κέντρο.

Τώρα να μου πεις να φύγω, δεν θέλω να φύγω από εδώ. Και σε εκείνο το σπίτι που μπήκα, δεν ξαναβγήκα να πάω σε άλλο σπίτι. Είχα μια οικογένεια, ήτανε ένας παππούς και μία γιαγιά, δεν είχανε παιδιά, τους βοηθούσα κιόλας, δεν ήθελα να τους αφήσω. Εδώ που μένω. Δεν ήθελα να πάω να βρω καλύτερο σπίτι. Το μπαλκόνι είναι ενωμένο και πήγαινα από εκεί. Μας έδινε φαγητό, τους έδινα φαγητό. Αλλά τώρα πέθανε η γιαγιά και ο παππούς είναι στο χωριό. Τους βοήθαγα, αλλά και αυτοί με στήριζαν, όταν δεν ήξερα κανέναν και τίποτα. Τώρα με ξέρει όλη η γειτονιά εδώ. Από εδώ καθαρίζω σκάλες, από εδώ είναι όλες οι σκάλες και με ξέρουν όλοι. Ούτε στο χωριό. Στο χωριό τώρα δεν ξέρω κανέναν. Εδώ όλοι με ξέρουν. Η δουλειά μου είναι δίπλα στο σπίτι, ξεκίναγα από το σπίτι και όλες τις διπλανές πολυκατοικίες. Όλοι με ξέρουν για αυτό. Μου έλεγε και η κουμπάρα μου. « Ρε εγώ δεν ξέρω τόσο κόσμο, εγώ εδώ μέσα στην περιοχή είμαι, αλλά...»

(Ολντέα, 37 χρονών, Ρουμανία, συν.24)

«Εδώ ήρθα γιατί έμενε ο αδελφός μου, μετά ο άντρας μου, εδώ σ' αυτή την περιοχή. Υπάρχουν και πολλοί από την πατρίδα εδώ. Δουλεύαμε στην αρχή κοντά, όμως από εδώ πηγαίνεις εύκολα και δουλεύεις μακριά, γιατί έχεις όλα τα μέσα.....»

(Βικτόρια, 37 χρονών, Μολδαβία συν. 12)

Η απομάκρυνση από ένα ταραχώδες περιβάλλον τις έκανε να εκτιμούν την «ησυχία» και την ασφάλεια που τους παρείχε ο νέος τόπος εγκατάστασης, το κλίμα ελευθερίας που τους χάριζε και τις μικρές αναγκαίες, καθημερινές απολαύσεις που η ζωή τους προσέφερε.

«Ηρθα εδώ από την αρχή επειδή ήταν ήσυχη περιοχή. Έμεναν τα πεθερικά μου, ο άντρας μου, είχαν εγκατασταθεί και εμείς εδώ μείναμε. Μου αρέσει αρκετά. Εκεί που είμαστε εμείς, δόξα τω Θεώ, καθαρίζουνε, το νερό εντάξει, το ρεύμα εντάξει. Δεν έχουμε κανένα πρόβλημα Εντάξει. Αν είχα τη δυνατότητα θα πήγαινα αλλού που είναι καλύτερα. Αλλά είναι και μια ήσυχη περιοχή. Έχουμε τις δουλειές μας εδώ. Μένω σε μονοκατοικία, μεγάλο είναι, όχι πολύ ακριβό.

Διακόσια τριάντα ευρώ. Έχω τριάρι. Τώρα μας το κατέβασε η σπιτονοικοκυρά. Δύο δωμάτια, σαλόνι, κουζίνα και μπάνιο. Μικρή αυλή, θέρμανση με aircondition. Δεν έχει καλοριφέρ γιατί είναι παλιό κτίριο. Όμως πέντε λεπτά και πας στο τρένο. Ο παιδικός σταθμός είναι κοντά, έχω φίλες εδώ, η μία φέρνει το παιδί της στο παιδικό...»

(Λίντα, 24 χρονών, Αλβανία, συν 5)

Μερικές κατάφεραν με σκληρές οικονομίες ακόμη και να αγοράσουν σπίτι πριν την οικονομική κρίση στην περιοχή κατοικίας λόγω φτηνού κόστους, παραμένοντας έτσι στον τόπο όπου μεγαλώνουν τα παιδιά τους, και πηγαίνουν παιδικό σταθμό ή σχολείο. Το θεωρούν μάλιστα μεγάλη τύχη και ευκαιρία που είναι κοντά στο παιδικό σταθμό και δεν ταλαιπωρούνται στην εργασία και στη διαδρομή για την μεταφορά του παιδιού τους.

«Έχω πάρει δυο σπίτια εδώ, όχι ένα. Σε αυτό που μένω. Εμείς τα πήραμε έτσι. Εμείς πήραμε ένα μικρό. Ζήσαμε 5 χρόνια σε αυτό το μικρό. Κατευθείαν ούτε δύο χρόνια πήραμε ένα άλλο μεγάλο στην ίδια πολυκατοικία, ενώ είχαμε πάρει το δάνειο. Τι κάναμε; Το αφήσαμε με ενοίκιο. Το μεγάλο σπίτι. Και παίρναμε το νοίκι και πλήρωνα το δάνειο. Το μικρό το πήραμε με τα δικά μας λεφτά. Με τα λεφτά του άντρα μου εννοώ, όχι με τα δικά μου, ήταν πάντα λίγα και φρόντιζα να βγάζω τα έξοδα τα καθημερινά σούπερ μάρκετ, τέτοια....

Πέντε χρόνια ζούσαμε σε αυτό, μια γκαρσονιέρα. Όσο μεγάλωσε ο μικρός μου. Μέχρι που πήγε τεσσεράμισι χρονών.....Έμενα τόσα χρόνια σε αυτή τη περιοχή, ήταν μια ευκαιρία. πολύ ζόρι όμως...

Μετά αφήσαμε το μικρό με νοίκι και ζούμε εδώ στο μεγάλο, τριάρι είναι. Αλλά τώρα είναι δύσκολα.... Τώρα να περιμένεις από τον ΟΑΕΔ...

Είναι ακριβώς στον παιδικό σταθμό απέναντι, περνάς το μεγάλο δρόμο, όχι στο πρώτο, στο δεύτερο στενό, τόσο κοντά...Μεγάλη ευκαιρία γλυτώνεις την ταλαιπωρία πάνω κάτω και κανονίζεις τη δουλειά σου πιο εύκολα...»

(Αμάντα, 32 χρονών, Αλβανία, συν.28)

Όπου είναι συγγενείς η περιοχή για κατοικία είναι πιο οικεία και η οργάνωση της ζωής γίνεται καλύτερα και μόνο με τη σκέψη ότι δεν βρίσκονται στο άγνωστο και ότι μπορούν κάπου να στεριώσουν.

«Εκεί έμενε ο άντρας μου στο κέντρο και ήξερε την περιοχή καλά. Βρήκαμε σπίτι εκεί πέρα καθίσαμε, μετά φύγαμε από το σπίτι αυτό. Δεν μας άρεσε ήρθαμε εδώ σε αυτή τη περιοχή κοντά με την άλλη κουνιάδα μου και έβαλα την κόρη μου στο Παιδικό Σταθμό τεσσάρων χρονών, όχι του κράτους σε ιδιωτικό, αλλά την πήγαινα εγώ, νομίζω ότι εδώ μπορούσα να ζήσω».

(Ζαμίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη συν.7)

Το να έχεις κοντά σου όλες τις δραστηριότητες, όταν ο χρόνος σε πιέζει και η κούραση σε εξαντλεί από μια κουραστική ημέρα, το πιο σπουδαίο πράγμα είναι να μην κινείσαι σε μεγάλες αποστάσεις και να μην σπαταλάς χρόνο που δεν υπάρχει.

«Εδώ είναι καλά για τα παιδιά, ησυχία, κούνιες, γειτονιά, γνωριζόμαστε... Είναι ηρεμία το πρώτο από όλα αυτό είναι. Κοντά και τα σχολεία και ο Παιδικός Σταθμός... Όλα κοντά, καλή συγκοινωνία, πάω εύκολα παντού».

(Ριάνα, 40 χρονών, Αλβανία, συν.18)

Επειδή μέσα τους κουβαλούν το τόπο τους, παρ' όλη την προσαρμογή που δηλώνουν στη νέα χώρα εγκατάστασης, το να βρίσκουν ένα χώρο διαμονής που τους θυμίζει το πατρικό ή τη γειτονιά τους είναι πάντα επιθυμητό και παρήγορο.

«Μένω σε μονοκατοικία, παλιά με λίγα χρήματα 200,00€ πληρώνω, χρόνια... πολλά δεν θέλω ν'αλλάζω σπίτι, τ'αγαπώ μου θυμίζει το τόπο μου. Έχω τα λουλούδια μου και ακόμη μια ελιά και μια λεμονιά. Φυτεύω στο κηπάκο, μ'αρέσει αυτό πολύ... με γιαγιά που έχει το σπίτι μου λέει: μείνε όσο θέλεις και κάνε ότι θέλεις. Θα 'θελα να το αγοράσω...μήπως με βοηθήσει ο Θεός, αλλά τώρα αυτή η κρίση...δεν έχουμε επιλογές...»

(Γιάννα, 31 χρονών, Αλβανία, συν.9)

Η πρόσβαση και η χρήση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς είναι ένας βασικός παράγοντας συνέχισης παραμονής των μεταναστριών σε μια γεωγραφική περιοχή, προκειμένου να μη διαταράξουν το σίγουρο κομμάτι της φροντίδας και της εκπαίδευσης των παιδιών τους όταν έχει ήδη εξασφαλιστεί. Ακόμη, παρόλο που η αρχική τους παραμονή σε μια συγκεκριμένη περιοχή αναζητούσε την ασφάλεια, τη σταθερότητα και

τη συντροφικότητα των ομοεθνών τους, αυτό αργότερα έγινε συνήθεια και μετά ανάγκη παραμονής, ακόμη και αν οι προτιμήσεις τους άλλαξαν και η ανέχεια τους περιορίστηκε.

«Η περιοχή που είμαι είναι καλή, αλλά εγώ εκεί που μένω όχι. Το σπίτι είναι μικρό και όχι όπως θα το ήθελα, με πολύ θόρυβο, όμως τι να κάνω, οικονομικά δε βγαίνω. Όταν ήρθα έμεινα εκεί γιατί είχα κάποιους γνωστούς, τώρα αυτοί φύγανε...για τις δουλειές τους, τι να σου πω... εγώ έχω το παιδί, δεν θέλω να αλλάξει παιδικό σταθμό, συνηθίσαμε κι' αυτό είναι...Ακούω που αλλού είναι δυσκολότερα για τα παιδιά...και στην ίδια περιοχή, σ'άλλο μέρος είναι ακριβά. Γι' αυτό λέω κάτσε, κάτσε κάτω Σοφία, μια χαρά είσαι».

(Σοφία, 48 χρονών, Αλβανία, συν.40)

« Είχε έρθει ένας ξάδελφος του άντρα μου εδώ και αυτός τους τράβηξε. Μου αρέσει σαν περιοχή γιατί είναι πιο αναβαθμισμένα από την πατρίδα μου. Υπάρχουν δυσκολίες πάρα πολλές. Υπάρχει γραφειοκρατία τα οποία δυσκολεύουν τη ζωή. Σε γενικές γραμμές μ' αρέσει σαν περιοχή. Είναι ήσυχη περιοχή. Ο παιδικός σταθμός όμως εδώ στη περιοχή ένας δεν φτάνει. - Τελευταία έχουν πολλά αλλάζει πάρα πολύ. Προς το καλύτερο. Έχουν γίνει πολλά καινούργια κτίρια. Έχουν φτιάξει παιδική χαρά. Έχει αλλάξει πάρα πολύ από τότε που έχω έρθει γιατί όταν πρωτοήρθα εγώ εδώ δεν μου έκανε καμία τρομερή εντύπωση παρόλο που είναι πολύ καλύτερα από κει που έμεινα εγώ, στον τόπο μου. Όταν πήγα σε μια άλλη περιοχή πιο μακριά είπα «Εδώ είμαι στην Ελλάδα». Αλλά όταν είχα έρθει εδώ και πήγα στο σπίτι που έμενε ο σύζυγος τρελάθηκα. Ήρθα στην Ελλάδα είπα; Ήταν ένα σπίτι πολύ ψηλοτάβανο. Παλιό. Πολύ χάλια ήτανε και η γειτονιά κάπως φτωχική, ερημιά.. Και είπα «Που ήρθα! Μετά από χρόνια θα μπορούσα να αλλάζω, αλλά έμεινα.»

(Λουμτουρία,39 χρονών, Αλβανία, συν.14)

Η βοήθεια όταν έχεις παιδιά είναι απαραίτητη, άρα είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει κάποιος, φίλος ,γνωστός ή συγγενής στην ίδια περιοχή, κοντά σου ώστε να παραλάβει τα παιδιά σε περίπτωση που δεν προλαβαίνεις. Εάν η μετανάστρια εργάζεται και το ωράριο της είναι μεγαλύτερο από το ωράριο του παιδικού ή εάν έρχεται από

μακριά, η ανάγκη ενός δεύτερου προσώπου για την παραλαβή των παιδιών είναι απαραίτητη.

«Το καλό με την περιοχή αυτή ξέρεις ποια είναι; Ότι αν δεν μπορούμε εμείς να πάρουμε το παιδί από τον παιδικό, θα περάσει η αδελφή του που είναι κοντά το σχολείο της, αλλά έχουμε και ανθρώπους δικούς μας εδώ που μπορούν να τον πάρουν, έχουμε φίλους, συγγενείς...είναι πολύ καλό αυτό...»

(Άννα, 43 χρονών, Μολδαβία, συν 31)

Η άποψη της Μαριάννας μέσα από τη συνέντευξη της συνοψίζεται στη μεγάλη σημασία των παιδικών σταθμών και την ανάγκη για πρόσβαση και χρήση σε αυτούς. Οι παιδικοί σταθμοί είναι γεγονός από ότι φαίνεται ότι δεν επαρκούν στις περισσότερες περιοχές και αυτό γίνεται αιτία διαμάχης μεταξύ Ελλήνων και ξένων, αφού οι φήμες που κυκλοφορούν δείχνουν ευνοημένους τους ξένους στο θέμα των παιδικών σταθμών. Η ανάγκη να δημιουργηθούν νέες δομές βρεφονηπιακών σταθμών κρίνεται απαραίτητη, αφού οι ήδη υπάρχουσες δεν επαρκούν. Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες θεωρούν ότι και η εργαζόμενη και η άνεργη μητέρα έχουν εξ ίσου ανάγκη τον παιδικό σταθμό. Η άνεργη γιατί εάν το παιδί δεν πάει στον παιδικό σταθμό δεν πρόκειται να βρει δουλειά, αλλά και εάν δουλεύει και δεν έχει που να το αφήνει αυτό είναι ένα μεγάλο πρόβλημα. Επίσης η πρόσβαση και η χρήση στον παιδικό σταθμό βοηθά πάρα πολύ στην εκμάθηση της γλώσσας του τόπου εγκατάστασης, δίνοντας το πρώτο εισιτήριο πρόσβασης στη κοινωνία της νέας χώρας, στην εκπαίδευση των παιδιών τους και γενικά στην μελλοντική τους εξέλιξη.

« Ο παιδικός σταθμός βοηθάει πάρα πολύ. Δεν μπορώ να πω εγώ τίποτα. Βοηθάει πάρα πολύ. Εγώ σε αυτή την άποψη είμαι. Το παιδί δεν πρέπει να κάθεται σπίτι γιατί μαθαίνει και τη γλώσσα, λέξεις που εμείς δεν ξέρομε. Όμως που δουλεύομε είναι το μεγαλύτερο. Η μόνη λύση. Ο σωσμός που λένε. (γέλια). Θεωρώ ότι όχι μόνο στις εργαζόμενες μητέρες αλλά και στους άνεργους. Γιατί που θα βρεις τη δουλειά, αν δεν έχεις βολέψει το παιδί;

Το μόνο που πρέπει να λειτουργήσει σήμερα είναι ο παιδικός σταθμός. Είναι και μικρά τα παιδιά και οι μανάδες θέλουν μεγάλη υποστήριξη. Και πάλι καλά που έχουν κάποιους ανθρώπους μέσα που βοηθάνε, γιατί οι πιο πολύ δεν μας δίνουν

σημασία. Υπάρχουν κάποιοι... Και το κράτος εδώ πρέπει να βάλει χέρι. Να ανοίξουν όσο περισσότεροι παιδικοί σταθμοί. Εγώ σε αυτή τη γνώμη είμαι τώρα. Ειδικά εδώ στη περιοχή πρέπει να ανοίξουν παιδικοί σταθμοί. Με όποιον μιλάω δηλαδή, δεν μου το παίρνουν το παιδί, δεν μου το παίρνουν, δεν φτάνουν οι θέσεις και τέτοια. Είναι για κλάματα. Οι περισσότεροι που πάω στο πάρκο είναι ξένοι. Αλλά και οι Έλληνες που μιλάμε το μόνο που λένε δηλαδή, δεν μας αφήνουν οι ξένοι χώρο για μας. Το έχουν πει και αυτό. Νομίζουν ότι οι ξένοι τους παίρνουν τις θέσεις.»

(Μαριάννα, 36 χρονών, Αλβανία, συν 17)

4.3.2. Βρεφονηπιακοί Σταθμοί στη χώρα καταγωγής

Όλες οι μετανάστριες της έρευνας έχουν παιδιά σε παιδικό σταθμό ή πέρασαν από τους παιδικούς σταθμούς πρόσφατα. Θεωρούν ότι η μεγαλύτερη βοήθεια στη ζωή τους είναι η ύπαρξη των σταθμών αυτών και η φοίτηση των παιδιών τους σε αυτούς. Ο βασικός παράγοντας στήριξης του οικονομικού εργασιακού τομέα της ζωής τους είναι η εξασφάλιση φύλαξης των παιδιών τους.

Οι ίδιες είχαν μεγαλώσει κυρίως στη χώρα τους με γιαγιάδες και παππούδες ή με συγγενικά πρόσωπα όταν οι γονείς δούλευαν. Επειδή οι περισσότερες ήταν από χωριά, εκείνο που επικρατούσε ήταν ότι τα παιδιά μεγαλώνουν παραμένοντας στο στενό οικογενειακό περιβάλλον μέχρι το δημοτικό. Παρέμεναν με τη γιαγιά και τον παππού ή πήγαιναν μαζί με τους γονείς στα χωράφια εάν δεν υπήρχε κάποιος να τα κρατήσει. Όσες όμως μεγάλωσαν στην πόλη οι παιδικοί σταθμοί ήταν η λύση για την οικογένεια τους και τις ανάγκες της, αλλά κυρίως έλυνε τα χέρια των εργαζομένων γονιών τους όταν δεν υπήρχε διαθέσιμη γιαγιά ή παππούς. Οι μετανάστριες μας – κατά κύριο λόγο νέες στην ηλικία – όσες πήγαν σε παιδικό σταθμό στη χώρα τους, δεν έχουν να θυμόνται πολλά πράγματα, όπως συνήθως συμβαίνει με τους περισσότερους ανθρώπους στην ηλικία των 3,4,5 χρονών. Υπάρχουν όμως κάποια πράγματα που σαν ανεξίτηλες εικόνες παραμένουν στη μνήμη, καρφωμένες μέσα στο χώρο του

παρελθόντος, χαρακτηρίζοντας και συγκρίνοντας την κάθε χρονική περίοδο της ζωής μας με το παρόν.

Κάποιες από αυτές λοιπόν μοιράστηκαν μαζί μου μοναδικές παιδικές αναμνήσεις και τα χαρακτηριστικά βιώματα της προσχολικής ζωής τους με όσο πιο παραστατικό τρόπο μπορούσαν. Ότι είχε παραμείνει στη μνήμη τους, το ανέστυραν ευλαβικά και μου το περιέγραψαν με μια τρυφερότητα και με ένα παιδικό ενθουσιασμό, που ομολογώ ότι σε καμία άλλη αφήγηση της ζωής τους από τη χώρα καταγωγής δεν συνάντησα μέσα σε ολόκληρη την έρευνα.

Το κομμάτι «παιδικοί σταθμοί» στη χώρα καταγωγής ήταν η πιο θετική εμπειρία για όσες την είχαν μέσα σ' όλη τη συνέντευξη.

Οι εντυπώσεις δε για τους σημερινούς παιδικούς σταθμούς, τον τρόπο λειτουργίας τους και το χώρο που στεγάζονται είναι συγκεκριμένες, μια και οι πληροφορίες τους προέρχονται είτε από αυτά που ακούν από φίλες ή γνωστούς ομοεθνείς τους, είτε από εντυπώσεις που οι ίδιες έχουν αποκτήσει βλέποντας τα κτίρια των παιδικών σταθμών στην πόλη ή το χωριό τους, χωρίς όμως να γνωρίζουν λεπτομέρειες από προσωπική εμπειρία.. Από ότι έχουν ακούσει ή γνωρίζουν ένα είναι όμως το σίγουρο, όπως φαίνεται και από τις αφηγήσεις τους, ότι ή πρόσβαση και η χρήση σε βρεφονηπιακούς σταθμούς στη χώρα τους:

« δεν είναι τόσο δύσκολη όπως εδώ, εκεί είναι πιο εύκολο να πάει το παιδί σε παιδικό σταθμό»

(Βερόνικα, 39 χρονών, Ρωσία, συνέντευξη 33)

«καμιά σχέση με όλη αυτά τα χαρτιά που ζητάτε εδώ, μπορεί σε μας γιατί είμαστε ξένοι....»

(Ρόζα, 31 χρονών, Αλβανία, πιλοτική συνέντευξη).

«Αν δουλεύεις ή θέλεις να δουλέψεις, το θέμα του παιδιού μπορείς να το λύσεις εκεί ,εδώ δεν είναι σίγουρο, μάλλον όχι....πολύ δύσκολο, πιο εύκολο να μένεις χωρίς δουλειά...»

(Λουκία, 36 χρονών Μολδαβία, συνέντευξη 26)

Φαίνεται ότι η γραφειοκρατία που υπάρχει στην ελληνική κοινωνία έχει δημιουργήσει φόβο, ανασφάλεια και δυσπιστία απέναντι στη πρόσβαση των βρεφονηπιακών σταθμών και στη διαδικασία διεκδίκησης των παροχών τους.

4.3.2.1. Εμπειρία μεταναστριών μητέρων από παιδικούς σταθμούς στη χώρα καταγωγής

Η εμπειρία των μεταναστριών από επαρχιακούς παιδικούς σταθμούς έχει να κάνει με μια διαφορετική μορφή λειτουργίας σε σχέση με την λειτουργία των παιδικών σταθμών στις μεγάλες πόλεις, μια ελλιπή λειτουργία θα λέγαμε καλύτερα, ως προς τις παροχές των δομών αυτών. Η δε διαδικασία πρόσβασης χαρακτηρίζεται πιο εύκολη από την Ελλάδα και οικονομικά πιο συμφέρουσα, ακόμη και με τη σημερινή πολιτική κατάσταση που επικρατεί στις χώρες τους.

«Οι παιδικοί σταθμοί καμία σχέση με εδώ. Μιλώ για το χωριό μου. Γιατί άμα πας Όλυμπο που λένε, στην πόλη ειδικά στα Τίρανα δεν έχει καμία διαφορά με εδώ. Είναι πολλή ωραία και εκεί. Στο χωριό που είμαι εγώ, που πάνε και στο σχολείο, φαντάσου το παιδί μου του αρέσει να πάει πάνω δηλαδή μια στο τόσο που πάει το έχουν όλοι στα όπα όπα και χαίρονται όλοι.

Πιο εύκολα είναι εκεί σίγουρα για να πάνε παιδικό σταθμό. Το κτίριο είναι καλό, αλλά δεν είναι ο χώρος. Τα φαγητά τα πάνε μόνα τους από το σπίτι. Είναι ένα σπίτι μικρό και τα προσέχουν. Όποιος θέλει πηγαίνει. Δεν είναι απαραίτητο να δουλεύει, γιατί δεν είναι μεγάλο χωριό. Στην πόλη ναι. Αλλά στο χωριό που είμαι να είναι 10-15 παιδιά. Είναι μικρό χωριό. Και δεν πληρώνανε ποτέ».

(Λίντα, 24 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 5)

«Δεν ξέρω πολλά πράγματα για τους παιδικούς σταθμούς τώρα, γιατί δεν χρειάστηκε για τα παιδιά μου, έλειπα. Εγώ θυμάμαι γιατί πήγαινα, θυμάμαι θολά όμως, ότι ήταν μια τάξη μόνο, στο χωριό όμως. Το φαγητό το παίρναμε μαζί και τρώγαμε ο καθένας το φαγητό του. - Γιατί όλοι οι γονείς δουλεύανε τότε. Ναι. - Δεν πιστεύω ότι πληρώνανε. Θα ήταν κομμουνιστικού καθεστώτος.

Όχι δεν πληρώνανε. - Σαν κτίρια πώς ήτανε; Τότε ήταν καινούργιο το κτίριο, ωραίο. Τώρα είναι πολύ παλιό, αλλά ωραίο ακόμα, νομίζω και τώρα δεν πληρώνουν».

(Λουμτουρία, 39 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 11)

Ακόμη και οι υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας στις χώρες καταγωγής των μεταναστριών έχουν το δικό τους «φακελάκι» ως εισιτήριο για την πρόσβαση και την χρήση των υπηρεσιών τους. Αυτός ο τρόπος λειτουργίας του όλου συστήματος στο τόπο που μεγαλώνει κάποιος έχει τις περισσότερες φορές τη μόνιμη πεποίθηση ότι τα πάντα αποκτώνται με το χρήμα και όχι με αγώνα ή προσπάθεια, έτσι πολύ εύκολα συνεχίζουν να τροφοδοτούν παντού παρόμοιες καταστάσεις, οι οποίες ακόμη και αν δεν έχουν καθιερωθεί στη κοινωνία τους με τέτοια μορφή, όντας πολύ ευάλωτες σε τέτοιου είδους ενέργειες παγιώνονται μέσα σε ένα σύστημα πλέον, εκμεταλλευόμενες την αδυναμία και την ανασφάλεια των απλών ανθρώπων.

«Τώρα δεν ξέρω πως είναι οι παιδικοί σταθμοί, αλλά εγώ θυμάμαι τα αδέρφια μου που τα έστειλαν. Τα παίρνανε εύκολα. Καλά ήταν εκεί. Τότε ήταν καλά, τώρα δεν ξέρω. Φαντάσου εγώ έστειλα τη μικρή αδελφή μου όταν ήμουν 8 χρονών. Τρώγανε κανονικά. Και ύπνο και όλα. Όταν έφυγε το κομμουνιστικό καθεστώς έγινε λίγο χαμός. Κάτι πληρώνεις τώρα και στα δημόσια. Αλλά έχω ακούσει ότι τους δίνεις στο χέρι. Φακελάκι. Αν γίνουν αυτά τα κοιτάνε καλύτερα. Αυτό άκουσα εγώ στις ειδήσεις. Ότι την άλλη Κυριακή ψηφίζουμε στην Αλβανία και λέμε ποιος θα το πάρει και ποιος θα κλέψει πιο πολύ.»

(Ριάνα, 40 χρονών, Αλβανία, συν 18)

Σε μερικές οι αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας έρχονται στην επιφάνεια μέσα από τα μάτια ενός μικρού παιδιού που όλα ίσως τα βλέπει μεγάλα και υπέροχα, τα κτίρια, τις αίθουσες κ.λ.π. Αυτό που έχει όμως ίδιες διαστάσεις και παραμένει στη ζωή πάντα ίδιο είναι τα συναισθήματα που αγγίζουν τη ψυχή και δεν αλλάζουν όσα χρόνια και αν περάσουν. Οι υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας είναι από τις λίγες κοινωνικές υπηρεσίες που οι παροχές στη χρήση τους περιλαμβάνουν συναισθήματα, συναισθήματα που αν δεν είναι πραγματικά και αν δεν δίνονται απλόχερα καταλήγουν σε μια αρνητική πρόσβαση, ατελή και κακοποιητική για τις παιδικές ψυχές. Οι άνθρωποι που έχουν μεγάλη ανάγκη πρόσβασης όπως οι μετανάστριες οικιακές

εργάτριες σε υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας ,προκειμένου να καταφέρουν τη πρόσβαση αυτή που τόσο πολύ επιθυμούν, για να διευκολύνουν τη ζωή τους ,δεν μπορούν αρχικά να σκεφτούν όλα όσα έχουν σχέση με τη χρήση και με το πώς παρέχονται οι υπηρεσίες. «εδώ έχει ωραίο φαγητό, αλλά όχι με τόση φροντίδα όπως εκεί». Οι αναμνήσεις της Εντλίρας άφησαν θετικά σημάδια στη ψυχή της και γλυκιά αίσθηση από την περίοδο εκείνη. Έχοντας αυτό το πρότυπο μέσα της δεν διστάζει να εκφράσει αυτό που νοιώθει σήμερα για αυτό που βλέπει στη περίπτωση του παιδιού της « μας παίρναν αγκαλιά, εδώ λείπει αυτό», που ίσως όμως θεωρεί ότι τώρα πια έτσι έχουν τα πράγματα, σαν η εκδήλωση αγάπης με τα χρόνια να άλλαξε μορφή.

«Στον κουμμουνισμό ήταν αρκετά αυστηρά. Υπήρχαν τα φαγητά, υπήρχαν όλα. Αρχίζαν και πέφταν όμως. Δεν ήταν η λύση σωστή. Αν είχαν βρει η κυβέρνηση μια άλλη λύση θα πηγαίναν καλύτερα. Υποχρεωτικά όλοι πήγαιναν, όλα τα παιδιά δηλαδή, γιατί όλοι δουλεύανε. Εγώ μεγάλωσα σε παιδικό σταθμό, ο αδελφός μου σε παιδικό σταθμό. Καταπληκτικό φαγητό. Κοιμόμασταν και στον παιδικό.

Θυμάμαι τα κρεβάτια ήταν κάγκελα. Καθαρά σεντόνια, άσπρα, μόνο άσπρα σεντόνια και όταν ζυπνάγαμε από τον ύπνο μας είχαν πάντα ή κέικ ή γλυκά. Θυμάμαι το έπαιρνα και δεν το έτρωγα γιατί είχα ήδη φάει το πρωινό, το μεσημεριανό. Είχαμε τη σούπα υποχρεωτικά σε κάτι κούπες, σαν των Γερμανών τα καπέλα, πρέπει να είχε μέσα ζαρζαβατικά γιατί δεν μου άρεσε ποτέ, μετά φαγητό και σαλάτα. Μαγειρεύανε ,είχες μετά τον ύπνο το φαγητό. Και εδώ έχει ωραίο φαγητό, αλλά όχι με τόση φροντίδα όπως εκεί. Και φεύγαμε...

Διακόπτει για λίγο συγκινημένη, φαίνεται να αναπολεί τη περίοδο εκείνη. Οι αναμνήσεις από τα πρώτα παιδικά χρόνια έρχονται μπροστά της μπλέκοντας γεγονότα, συναισθήματα και πρόσωπα, μέσα σε μια εικόνα έντονης ονειροπόλησης και νοσταλγίας, για αυτά τα καλά που θεωρεί ότι έζησε. Και συνεχίζει:

Και οι δασκάλες ήταν πολύ καλές, μεγάλες. Ήταν όλες μεγάλες. Δεν ήταν νέα κορίτσια. Καμία. Ήταν όλες σπουδασμένες. Ναι πρέπει να ήταν. Ήταν καλές. Μας παίρναν και αγκαλιά. Εδώ λείπει αυτό. Έχω τόσο καλές αναμνήσεις. Τα κτίρια ήταν πολύ ωραία, τότε ήταν όλα κρατικά.

Κρατικά. Αλλά κάποτε πριν, υπήρχε ο ιδιώτης που ήταν το οικόπεδο και μετά στον κομμουνισμό δεν υπήρχε ιδιώτης. Τα πήρε όλα το κράτος. Και έφτιαχνε κτίρια. Όταν χάλασε όμως ερχόταν ο ιδιώτης που τα είχε πριν από εκατό χρόνια και τα ξανάπαιρνε.

Υπάρχουν όμως ακόμη. Το κράτος έχει βρει άλλη λύση αλλά δεν ξέρω πώς λειτουργούνε γιατί δεν πηγαίνω. Πήγα φέτος για να δείξω στα παιδιά μου το σπίτι το πατρικό και δεν ξαναπήγα... Τους έδειξα και το παιδικό σταθμό που πήγαινα μικρή, ένας παιδικός σταθμός, που δεν έμοιαζε απ'έξω με τον παλιό, γιατί ήταν βαμμένος διαφορετικά, αλλά πολύ όμορφος. Συγκινήθηκα πολύ, δεν μπήκα μέσα...Μεγάλοι χώροι, τεράστιο κτίριο, κήπος, παιχνίδια, δεν υπάρχει εδώ, τα παιδιά μου χάζευαν να κοιτάνε...Τι είναι αυτό λένε. Η μαμά σας πήγαινε εδώ μικρό παιδάκι...ήθελα να κλάψω...».

Η Εντλίρα άρχισε να κλαίει στη πραγματικότητα...

(Εντλίρα 35 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 6)

Ο φόβος για το τι μπορεί να γινόταν όταν η πόρτα του παιδικού σταθμού έκλεινε και το πώς παρέχονταν οι υπηρεσίες τους, οδηγούσε πολλούς παιδικούς σταθμούς στη Ρουμανία να έχουν σύστημα παρακολούθησης των βρεφών και των νηπίων από τους γονείς . Παρόλα αυτά το σύστημα λειτουργίας των παιδικών σταθμών παρείχε τη δυνατότητα στο γονιό να μπορεί να βλέπει το παιδί του κατά τη διάρκεια της ημέρας που βρισκόταν στο παιδικό σταθμό, γεγονός που οδηγεί μαζί με ένα διευρυμένο ωράριο λειτουργίας των παιδικών σταθμών, σε μια θέση φαινομενικά καλύτερης πρόσβασης και χρήσης των δομών αυτών, για τους εργαζόμενους γονείς.

« Για να πας στο παιδικό σταθμό πήγαινες το χαρτί. Όπως πας και εδώ τη φορολογική δήλωση Το κοιτάει ο νηπιαγωγός και σου λέει αυτό πληρώνεις εσύ, αυτό εσύ. Ήταν καλοί οι Παιδικό Σταθμοί Πάρα πολλοί καλοί. Ήταν φαγητό πρωί, μεσημέρι και βράδυ. Έξι ώρα το έπαιρνα από εκεί το παιδί. Τα κτίρια ήταν καλά, και οι δασκάλες πολύ καλές. Δεν είχαν σαν εδώ που κλειδώνουν την πόρτα και άνοιγαν μόνο κάποια ώρα, εκεί μπαίνεις μέσα ότι ώρα θέλεις. Να βλέπεις τι κάνει οι δασκάλες με τα παιδιά. Όλα. Και τώρα στο τέλος ξέρεις τι έκαναν; Έχει βάλει κάμερα, δηλαδή πώς εσάς είναι τώρα με το Internet; Θ' ανοίξετε με τον Παιδικό Σταθμό και θα δείτε τι κάνει το παιδί σας στον

Παιδικό Σταθμό. Επειδή εκεί είναι πολύ κακά πράγματα. Μπορεί και εδώ; Χτυπάνε τα παιδιά δασκάλες. Δεν έβαλε το κράτος. Μαμάδες το ζήτησαν, από το υπουργείο παιδείας. Είπε ναι και το κάναμε. Και το ενέκρινε το υπουργείο και όλοι οι Παιδικοί Σταθμοί. Έχουν κάμερα.

Πήρε το κινητό της και άρχισε να μου λέει για μια εφαρμογή με την οποία είναι συνδεδεμένες οι κάμερες και που η αδελφή της αυτή τη στιγμή μπορεί να δει το γιό της στη τάξη μέσα στο Παιδικό Σταθμό στη Ρουμανία.

Και αυτό είναι πολύ ωραίο. Επειδή δεν είσαι με άγχος όταν πας στη δουλειά. Επειδή ξέρεις ότι το παιδί σου δεν τρώει κάποιο φαγητό ή είναι λίγο...μπορεί να είναι κάποια δασκάλα που δεν έχει υπομονή. Δεν το βρίσκω άσχημο αυτό, γιατί μια μάνα πρέπει να ξέρει.

Γιατί να φοβηθείς; Άμα είσαι σωστή γιατί; Υπάρχει πολλές δασκάλες τώρα – και τελειώνεις ένα πανεπιστήμιο άμα δεν έχει ένα παιδί, όσα πανεπιστήμια να τελειώνεις – δεν ξέρεις να προσέχεις τα παιδιά. Υπάρχει πολλές γυναίκες που έχουν πολλά νεύρα. Και άμα δεν έχεις παιδί σπίτι....»

(Νικολίνα, 40 χρονών, Ρουμανία, συνέντευξη 9)

Η σύγκριση που μπορεί να περικλείει και μια συναισθηματική υπερβολή ως προς τη χώρα καταγωγής, παρουσιάζει παρ'όλα αυτά αντικειμενικές διαφορές ως προς τη λειτουργία των παιδικών σταθμών και τη χρήση τους με αποτέλεσμα η εξυπηρέτηση μιας εργαζομένης μετανάστριας μητέρας σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα να μην βρίσκει πλήρη ανταπόκριση ακόμη και μετά την πρόσβαση στις χώρες υποδοχής. Μία βασική διαφορά είναι το ωράριο λειτουργίας των παιδικών σταθμών καθώς και ο χρόνος παραμονής των βρεφών και νηπίων σε αυτούς. Όμως εάν το παιδί πηγαίνει στο παιδικό σταθμό, αυτό είναι το καλύτερο σε όποια χώρα και αν βρίσκεται η μετανάστρια, όπως μας λέει η Μαρίνα από την Ρωσία. Το μόνο σίγουρο είναι ότι εκεί δεν σου κλείνουν τις πόρτες στη πρόσβαση των παιδικών σταθμών, κάτι θα βρεις, ενώ εδώ (στην Ελλάδα εννοεί) η κατάσταση είναι πολύ δύσκολη, μπορείς να μείνεις χωρίς παιδικό σταθμό.

« Και εκεί καλά και εδώ καλά. Αλλά έχει μεγάλη διαφορά.

Αν έχει πολλά παιδιά είναι λίγο δύσκολα. Πρέπει να βρεις άλλο να πας πιο μακριά. Αν δεν έχει παιδιά πολλά εύκολα μπαίνεις. Και δεν κλείνουνε πόρτα

έτσι όπως εσείς. Δεν ξέρω, αλλά έτσι γίνεται. Εγώ δούλευα τρεις μήνες το καλοκαίρι στους Π.Σ. όταν δεν είχα σχολείο. Δεν σταμάταγαν και δούλευαν από 7:00 το πρωί μέχρι 19:00 – 20:00 απόγευμα. Εμείς στη Ρωσία δουλεύουμε από 8:00 μέχρι 20:00 χωρίς να κλείνει μαγαζί ούτε για μια ώρα. Και Κυριακή. Και τώρα το ίδιο είναι. Ναι όλα μαγαζιά με ρούχα, σούπερ μάρκετ είναι από 8:00 μέχρι 20:00. Μένει ένας άντρας αν δεν προλαβαίνουν κάποιοι γονείς να πάρουν τα παιδιά έως τις 20:00 τ' αφήνουν εκεί. Γιατί αυτός κάθεται όλη νύχτα και κοιτάει μην έρθει κάποιος. Όχι νύχτα – νύχτα. Μια ωρίτσα μετά που πρέπει να κλείνει ο σταθμός.

Δεν ξέρω αλλά και εγώ σαν μητέρα μπορώ να έρθω και μεσημέρι, να δω τι κάνουν παιδιά, τι τρώνε να κάτσω μια ωρίτσα. Πόρτες ανοιχτά είναι.

Όχι στο χώρο κλείνουνε. Αλλά κλείνουνε έτσι. Υπάρχει φύλακας και απέξω μεγάλος κήπος, δεν υπάρχει φόβος για παιδιά. . Εγώ δούλευα τρεις μήνες βοηθός γι' αυτό ξέρω. Ναι, , εδώ είναι δύσκολα όλα. Μπορεί να πληρώνουν εκεί κάποιοι αλλά ελάχιστα.»

(Μαρίνα, 35 χρονών ,Ρωσία, συν 3)

4.3.2.2. Εμπειρία πρώην εργαζομένων σε παιδικούς σταθμούς στη χώρα καταγωγής

Η Βέφα είναι από την Αλβανία, έχει 23 χρόνια στην Ελλάδα και έχει δύο παιδιά, τα οποία πρόλαβαν πριν φύγουν για το μεταναστευτικό ταξίδι τους να φιλοξενηθούν σε παιδικούς σταθμούς της χώρα τους (Παράρτημα 3). Η Βέφα είχε εργαστεί ως μαγείρισσα σε παιδικό σταθμό στην πόλη που ζούσε στην Αλβανία για αρκετά χρόνια, ενώ αργότερα τελειώνοντας μια παιδαγωγική σχολή άρχισε να εργάζεται ως βοηθός παιδαγωγού στον ίδιο παιδικό σταθμό. Έχει 2 ανίψια που πηγαίνουν σε παιδικό σταθμό στην Ελλάδα και παρακολουθεί συνεχώς τις εξελίξεις με τα διάφορα προγράμματα που εφαρμόζονται για να συμμετέχουν τα παιδιά όπως και τον τρόπο λειτουργία τους, αφού όπως λέει μπορεί πλέον να εργάζεται ως οικιακή εργάτρια, αλλά η δουλειά που της αρέσει είναι να ασχολείται με τα παιδιά όπως παλιά. Στην Αλβανία έχει συγγενείς που πηγαίνουν τα παιδιά ή τα εγγόνια τους σε παιδικό σταθμό και πολλές φορές συζητά μαζί

τους τα διάφορα που συμβαίνουν ή αλλάζουν. Σε ερωτήσεις που της έγιναν για τους παιδικούς σταθμούς της χώρα της, έδωσε τις κάτωθι πληροφορίες:

« Δεν μπορώ να συγκρίνω τους παιδικούς σταθμούς εκεί με αυτούς εδώ. Και εδώ καλά είναι , αρκεί να μπει το παιδί, αλλά πρέπει να σου πω ότι εκεί οι παιδικοί σταθμοί ήταν και είναι ότι καλύτερο έχουμε να παρουσιάσουμε. Καταρχήν εκεί οι παιδικοί σταθμοί είναι φτιαγμένοι αποκλειστικά για τέτοια χρήση, οι αίθουσες είναι τεράστιες , φωτεινές ,με ωραία χρώματα, ακόμη και τώρα που έχουν περάσει τόσα χρόνια. Τα πατώματα στις τάξεις από ξύλο, πως τα λένε παρκέ, έχουν βάλει, καινούργια έπιπλα. Είναι καταπληκτικοί. Εμείς τότε δίναμε πάντα πρώτο πιάτο σε όλα τα παιδιά ένα μπολ σούπα και μετά το φαγητό .Δηλαδή π.χ. σούπα λαχανικών ή κρεατόσουπα και παστίτσιο.

Θυμήθηκα την Εντλίρα (35 χρονών, Αλβανία, βλ. σελ.240-241), η οποία μου διηγήθηκε με μεγάλη συγκίνηση και νοσταλγία τα ίδια πράγματα για το φαγητό στο παιδικό σταθμό, τα οποία είχαν τυπωθεί στη μνήμη της, ως οι καλές αναμνήσεις της παιδικής της ηλικίας. Συνήθως το φαγητό πάντα συνδέεται με τη θαλπωρή, τη στοργή και την αγάπη, ανάλογα βέβαια και με τον τρόπο που προσφέρεται.

Η Βέφα συνεχίζει:

Τα παιδιά τα ταΐζαμε καλά , γιατί έμεναν αρκετές ώρες στο παιδικό σταθμό, κοιμόντουσαν το μεσημέρι και είχαν διάφορες δραστηριότητες εκεί, όπως χορό, μουσική, θέατρο κλπ. Και σήμερα λειτουργούν καλά, αλλά κάτι λίγο μερικοί πληρώνουν. Όλοι πήγαιναν τα παιδιά τους στο παιδικό σταθμό, χωρίς πολλά χαρτιά και χωρίς δυσκολίες. Το ίδιο είναι και σήμερα από ότι γνωρίζω, αν κάποιος θέλει να βάλει το παιδί του στο παιδικό σταθμό θα το βάλει ακόμη και αν της γειτονιάς του είναι γεμάτος, θα πάει σε άλλον ,στην πιο κάτω γειτονιά . Δεν θα μείνει χωρίς παιδικό σταθμό όπως εδώ. Το παιδί θα μείνει εκεί όσο τον εξυπηρετεί για τη δουλειά του και όχι ζόρι και καλά να το παίρνει ότι ώρα θέλουνε στο παιδικό σταθμό. Μπορεί να πάει να το δει στο διάλειμμα της δουλειάς, που εδώ δεν επιτρέπεται, δεν πληρώνει ενδιάμεσα τίποτα, όλα είναι από τον παιδικό σταθμό και δεν τραβά αυτό το βάσανο-βλέπω τα ανίψια μου, τις φίλες μου-να μαζεύει χαρτιά, χαρτιά .Εκεί σε μια μέρα μαζεύει λίγα χαρτιά

και εντάζει, εδώ και για τους Έλληνες είναι δύσκολο, πόσο μάλλον για τους ξένους...»

(Βέφα, 56 χρονών, πρώην εργαζόμενη σε παιδικό σταθμό στην Αλβανία)

Και ενώ η Βέφα θεωρεί ότι η πρόσβαση στην Αλβανία είναι πιο εύκολη από ότι στην Ελλάδα και η χρήση περισσότερο ποιοτική και με καλύτερες παροχές στην εργαζόμενη, η Μερίτα συμφωνεί για όλα αυτά προσθέτοντας επιπλέον έναν παράγοντα τον τρόπο συμπεριφοράς του προσωπικού απέναντι στα παιδιά, αλλά και στους γονείς.

Η Μερίτα είναι 58 χρονών και έχει 25 χρόνια στην Ελλάδα. Έχει δύο γιούς, οι οποίοι και οι δύο πήγαιναν σε παιδικό σταθμό στην Αλβανία, αφού και οι γονείς τους εργαζόταν σε εργοστάσιο με υπεύθυνη θέση έως αργά το απόγευμα. Η Μερίτα είναι χημικός και παιδαγωγός, εργάστηκε για μερικά χρόνια στους παιδικούς σταθμούς, αλλά μετά πήγε στο εργοστάσιο, υπεύθυνη στο τμήμα αναλύσεων. Η Μερίτα από όταν ήρθε στην Ελλάδα έως και σήμερα εργάζεται σε σπίτια σαν οικιακή βοηθός και κατάφερε να σπουδάσει τα παιδιά της και να ορθοποδήσει οικονομικά *«με μεγάλο αγώνα και στερήσεις»*. Ο ένας της γιός τέλειωσε πληροφορική στο πανεπιστήμιο και ο άλλος οικονομικά. Και οι δύο εργάζονται σε μεγάλες ιδιωτικές εταιρίες. Πρόσφατα ο ένας που εργάζεται σε εταιρεία με προγράμματα υπολογιστών και επειδή η εταιρεία του δραστηριοποιείται σε βαλκανικές χώρες μετακόμισε στην Ρουμανία με την οικογένεια του. Η Μερίτα πήγε μαζί τους για λίγο καιρό να τους βοηθήσει επειδή στην οικογένεια υπήρχε και ένα μωρό μόλις 4 μηνών. Εκεί έγραψαν το μεγαλύτερο παιδί 2,5 χρονών στον παιδικό σταθμό όπου η γιαγιά Μερίτα το πήγαινε, το έφερνε και βοήθησε στην προσαρμογή του. Το ίδιο έκανε και στην Ελλάδα με το άλλο εγγόνι από τον άλλο γιό της, *«επειδή οι γονείς εργάζονται πολλές και δύσκολες ώρες, κάποιος πρέπει να βοηθάει, όσο μπορεί»*. Η Μερίτα σαν εργαζόμενη στους παιδικούς σταθμούς στην Αλβανία, σαν μητέρα που είχε παιδιά σε παιδικό σταθμό στη χώρα της, σαν γιαγιά που γνώρισε τους παιδικούς σταθμούς στην Ρουμανία αλλά και την Ελλάδα μπορεί να έχει μια σφαιρική άποψη για το όλο θέμα:

«Κοίτα ένα πράγμα θα σου πω, εγώ είμαι ευχαριστημένη και από αυτό που έχει στην Ελλάδα, όμως θα σου πω αυτό πως το λένε, οι λεπτομέρειες κάνουν

το διαφορετικό, τη διαφορά. Αν και δεν είναι ακριβώς λεπτομέρειες ,αλλά σημαντικά πράγματα. Αυτό που είχα ζήσει στην Αλβανία σίγουρα δεν υπάρχει εδώ ,ήταν πολύ καλύτερα γιατί δινόταν περισσότερη προσοχή στο παιδί, τι του πρόσφεραν και πως συμπεριφερόμασταν στο γονιό, ήταν πολύ σημαντικό. Δεν ξέρω αν το κάνουν σε κάποιους ξένους αυτό να είναι ειρωνικοί και υποτιμητικοί κάποιες φορές, όχι όλοι βέβαια, είναι και θέμα ανθρώπων, όμως γίνεται συχνά και το έχω συζητήσει και με τη νύφη μου και με άλλες μαμάδες, είναι κάτι που ενοχλεί αφάνταστα. Εμείς δεν υπήρχε περίπτωση να μιλήσομε έτσι σε κανέναν ούτε στο χειρότερο, είχαμε και μεγάλο έλεγχο και καθοδήγηση.

Η Μερίτα αναφέρει ένα πρόβλημα που έχει να κάνει με τη συμπεριφορά των υπαλλήλων απέναντι στις μητέρες μετανάστριες, αλλά και του κρατικού ελέγχου πιθανότητα, ως προς το τρόπο λειτουργίας των υπηρεσιών.

Τα παιδιά που είναι μικρά σε αυτή την ηλικία θέλουν πολύ χάδι και αγκαλιά, δεν νομίζω ότι εδώ το κάνουν , μάλλον το έχουν καταργήσει ή δεν ξέρω αν είναι οδηγία σε αυτή την περιοχή από τον γενικό υπεύθυνο, αλλά δεν νομίζω γιατί κάθε παιδαγωγός έχει το μέσα της που την καθοδηγεί μπροστά σε ένα ανυπεράσπιστο παιδί, που φεύγει πρώτη φορά από την αγκαλιά της μάνας του. Ευτυχώς το δικό μας προσαρμόστηκε σχετικά εύκολα. Μια φορά όμως που το παιδάκι λερώθηκε πάνω του με κακά η δασκάλα το πρόσβαλλε μπροστά σε όλη την τάξη και πήρε τηλέφωνο τη μάνα του να έρθει από τη Λυκόβρυση που δουλεύει σε ένα εργοστάσιο, να το πάρει σπίτι και να το αλλάξει. Αυτά δεν γίνονται στο πολιτισμένο κόσμο. Τα ακούς και τρελαίνεσαι. Έπρεπε να έπαιρνε εμένα τηλέφωνο να δεις τι θα έκανα και που θα πήγαινα... Και η νύφη μου μετά δεν με άφησε να μιλήσω, « άστο μαμά μην μιλάς για το παιδί, μήπως μετά δεν το αντιμετωπίζουν καλά...» Πάντως λείπει η καλή παιδαγωγική γνώση νομίζω και το συναίσθημα, βασικά πράγματα.

Εντοπίζει άλλο ένα πρόβλημα που έχει να κάνει με την έλλειψη εκπαίδευσης του παιδαγωγικού προσωπικού και την επαγγελματική του επάρκεια, παράγοντες που παίζουν σημαντικό ρόλο στη συμπεριφορά του προσωπικού.

Μην μας καλεί ο Δήμαρχος και μας λέει βλακείες «το άξιο προσωπικό μας, τα παιδιά σας είναι παιδιά μας, προσφέρουμε τα καλύτερα» και τέτοιες αερολογίες, πληρώνουμε και μείς τα πάντα όπως όλοι οι δημότες, δεν έχουμε μόνο ψήφο να του δώσουμε, σημαντικό για αυτούς βέβαια....Και το προσωπικό για αυτούς δουλεύει, δικό του είναι, δεν δουλεύει για μένα, μια γροθιά είναι όλοι στα ψέματα...Άσε που αν δεν βρίσκαμε κάποιον που δουλεύει στο Δήμο να μιλήσει και να πιέσει, το παιδί δεν θα κοιμόταν στον παιδικό σταθμό και δεν ξέρω τι θα το κάναμε, αφού όλοι δουλεύουμε, μας έλεγαν « δεν έχει κρεββάτια, παρακαλώ βρείτε κάποιον να το παίρνει μέχρι τις 1.30» σκασίλα τους, τι θα κάναμε εμείς, αρκεί αυτές να φεύγουνε νωρίς και να μην έχουν τη φασαρία των παιδιών. Είπαμε να το κρατάνε έτσι χωρίς να κοιμάται, να απασχολείται ζύπνιο τουλάχιστον έως τις 3.15, αδύνατον «δεν γίνεται όποιος δεν κοιμάται πρέπει να φεύγει, είναι κανόνας» Έτσι βέβαια δεν εξυπηρετεί ο παιδικός σταθμός γιατί οι γονείς δουλεύουν πολλές ώρες, εγώ τελειώνω πρώτη, είμαι και πιο κοντά και πηγαίνω να πάρω το παιδί, σπάνια ο παππούς όταν μπορεί.

Παραπονιέται για την ισότητα που πρέπει να αντιμετωπίζονται όλοι οι δημότες, είτε έχουν είτε δεν έχουν ψήφο να προσφέρουν καθώς και για τις πελατειακές σχέσεις που υπάρχουν και που από ότι φαίνεται είναι απαραίτητες, για να επιτύχεις τη πρόσβαση και τη χρήση στο παιδικό σταθμό.

Οι πιο πολύ δεν κάνουν για αυτή τη δουλειά νομίζω, δεν την αγαπούν, σε μένα δεν μπορούν να προσποιηθούν, καταλαβαίνω τι γίνεται όταν μένουν μόνοι με το παιδί, μερικά πράγματα μαθαίνω και από το παιδί, το χειρότερο είναι ότι κάνουν όλους να νοιώθουν ότι τους κάνουν χάρη που τα παιδιά τους πάνε παιδικό σταθμό... και οι ξένοι νοιώθουμε έτσι γιατί έχουμε ανάγκη και που να παραπονεθούμε δηλαδή...

Αισθάνεται ότι τους συμπεριφέρονται σαν να τους κάνουν χάρη και ότι δεν έχουν κάπου να πουν το παράπονο τους.

Στη Ρουμανία άλλο επίπεδο...πολύ διαφορετική αντιμετώπιση....έμεινα έκπληκτη, η συμπεριφορά στο παιδί, τι να πω μέσα στην αγκαλιά και το χάδι, το έβλεπα από μακριά και στο κήπο όταν έβγαιναν. Έκαναν μάθημα έξω μέσα

στα δέντρα και τα λουλούδια Μας ενημέρωναν με λεπτομέρειες, με πολύ ευγένεια και σεβασμό, όχι γιατί είμασταν από Ελλάδα ήξεραν ότι είμαστε από Αλβανία. Κάθε μεσημέρι το παιδί είχε στη τσάντα του ένα χαρτί που ενημέρωναν τους γονείς τι έγινε όλη την ημέρα, τι έφαγε κλπ. στα Αγγλικά μάλιστα. Τα κτίρια ωραία και μέσα και έξω, τεράστια κτίρια, νομίζεις ότι είναι ιδιωτικοί σταθμοί τόσο ωραίοι και πληρώνεις ένα μικρό ποσό μόνο, ελάχιστο. Έμαθα ότι οι πιο πολλοί δεν πληρώνουν τίποτα όμως. Μέσα σε μία μέρα μάζεψαν τα χαρτιά δεν ζήτησαν κάτι δύσκολο. Πήγαμε τα χαρτιά Πέμπτη στο παιδικό σταθμό και την Δευτέρα πήγε η νύφη μου το παιδί, τις πρώτες μέρες καθόταν μαζί του μέχρι να προσαρμοστεί, δεν το παράταγε να ουρλιάζει....Άλλη αντιμετώπιση σου λέω, πώς να μην κάνω σύγκριση; Λειτουργούν και από 6 το πρωί μέχρι 6 το απόγευμα, έτσι τώρα τον πάει ο πατέρας του και περνάει όταν σχολάει και τον παίρνει. Όμως και εδώ καλά που υπάρχουν οι παιδικοί σταθμοί με τα καλά με τα στραβά, διαφορετικά δεν θα δουλεύαμε, δεν θα ζούσαμε... Είναι απαραίτητοι στη ζωή μας.»

(Μερίτα, 58 χρονών, πρώην εργαζόμενη σε παιδικό σταθμό στην Αλβανία)

Η Μερίτα ξεκινά ότι είναι ευχαριστημένη με τους παιδικούς στην Ελλάδα, όμως πολύ γρήγορα βγάζει όλα τα παράπονα της, μέσα σε μια σύγκριση με τους παιδικούς σταθμούς στην Αλβανία και την Ρουμανία, ιδιαίτερα στη φάση της χρήσης των παιδικών σταθμών, στις παροχές που προσφέρουν και τη στάση του προσωπικού απέναντι στους μετανάστες, αλλά και στα παιδιά των μεταναστών, που κατά κύριο λόγο εργάζονται σε χαμηλού κύρους εργασίες. Σημαντικό είναι ότι αισθάνεται όπως αναφέρει, ότι στη Ρουμανία τους αντιμετωπίζουν με ευγένεια, εκτίμηση και σεβασμό, αν και γνωρίζουν ότι κατάγονται από την Αλβανία και ότι δεν είναι Έλληνες. Αυτό αυτομάτως δηλώνει ότι δεν αισθάνονται το ίδιο και στην Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά καταλήγει ότι οι παιδικοί σταθμοί στην Ελλάδα είναι μεγάλη βοήθεια και απαραίτητοι για να ζήσουν, να εργαστούν και να φροντίσουν τα παιδιά τους.

Η Ηλιάννα έρχεται να συμπληρώσει τις πληροφορίες για τους παιδικούς σταθμούς στη χώρα καταγωγής των μεταναστριών δίνοντας πληροφορίες για τους παιδικούς σταθμούς στη Ρωσία. Οι πληροφορίες εστιάζονται στις παροχές των παιδικών σταθμών

την εποχή που εκείνη εργαζόταν σε αυτούς, αλλά και στις παροχές του σήμερα, καθώς και στα πλεονεκτήματα που παρουσιάζουν κατά την πρόσβαση και χρήση και τους κάνουν ποιοτικά ανώτερους από ότι στην Ελλάδα, τόσο για τα παιδιά, όσο και για τους εργαζόμενους γονείς.

Η Ηλιάνα γεννήθηκε σε μια μικρή πόλη 2 ώρες μακριά από τη Μόσχα, όμως από πολύ νωρίς η οικογένεια της μετακόμισε στη Μόσχα όπου μεγάλωσε, σπούδασε και παντρεύτηκε. Είναι 60 χρονών, αλλά μοιάζει 40, παρόλο που στη ζωή της έχει ταλαιπωρηθεί πάρα πολύ. Στην Ελλάδα έχει 20 χρόνια και ήρθε γιατί μετά το θάνατο του άντρα της από τροχαίο και την πολιτική κατάσταση που επικρατούσε εκεί, με τις ανάλογες επιπτώσεις στη οικονομική και κοινωνική ζωή, παρόλο που είχε μια καλή δουλειά, δεν έβλεπε να υπήρχε προοπτική στη ζωή της, για να μπορέσει να βοηθήσει τα παιδιά της. Η Ηλιάνα είναι παιδοψυχολόγος, τα πρώτα χρόνια της καριέρας της είχε εργαστεί στους παιδικούς σταθμούς και αργότερα σε μεγάλο νοσοκομείο της Μόσχας.

Όταν ήρθε στην Ελλάδα εργάστηκε εσώκλειστη οικιακή βοηθός για τουλάχιστον 8 χρόνια, πράγμα που έκανε κακό στην υγεία και την ψυχολογία της. Μετά εργαζόταν ως εξωτερική οικιακή βοηθός και έμενε σε δικό της σπίτι με ενοίκιο και «*άρχισα να καταλαβαίνω ότι ζω ξανά*» όπως χαρακτηριστικά είπε. Στερήθηκε πάρα πολύ τα παιδιά της, αφού έφυγε και τα άφησε στην εφηβεία, μια δύσκολη ηλικία (14 και 16 χρονών). Τα παιδιά έμειναν με τους γονείς της, οι οποίοι τα λάτρευαν και φρόντιζαν τα πάντα για εκείνα, αλλά δεν μπορούσαν να αντικαταστήσουν τη μάνα και τον πατέρα τους. Η Ηλιάνα έστελνε χρήματα κάθε μήνα για τα σχολεία και τις σπουδές τους. Κατάφερε να βοηθήσει τα παιδιά της ώστε να μην στερηθούν τίποτα και επί πλέον να δικαιώσουν τις προσδοκίες της, αφού και οι δύο έγιναν γιατροί, ο ένας γαστρεντερολόγος και ο άλλος ουρολόγος. Τα τελευταία 5 χρόνια είναι παντρεμένη με Έλληνα με τον οποίο είχε σχέση αρκετά χρόνια πριν, ο οποίος είχε επιχείρηση με οικοδομικά υλικά. Η οικονομική κρίση όμως που έπληξε ιδιαίτερα τον οικοδομικό κλάδο τον ανάγκασε να κλείσει την επιχείρηση και να ψάχνει μεροκάματο, ενώ η Ηλιάνα πάνω που πήγε να ξεκουραστεί επιστρέφει στην οικιακή εργασία, μια και τα χρέη τους πνίζανε. Προσπαθεί να πηγαίνει κάθε χρόνο στη Ρωσία, γιατί έχει 2 εγγόνια, τα οποία τα λατρεύει και θέλει να τα βλέπει. Όταν βρίσκεται στη Ρωσία τα πηγαίνει εκείνη και τα παίρνει από τον παιδικό σταθμό, ενώ είναι καθημερινά σε επαφή μαζί τους μέσω Skype. Για τις δραστηριότητες τους

στο παιδικό σταθμό ενημερώνεται και με video , τα οποία καθημερινά της στέλνουν από την Ρωσία. Η Ηλιάνα θεωρεί ότι στην πατρίδα της δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην εκπαίδευση από τα πρώτα χρόνια της ζωής ενός παιδιού, έτσι ότι έχει να κάνει γύρω από αυτόν τον τομέα είναι φοβερά μελετημένο και προσεγμένο. Επίσης ότι υπάρχει μια δικαιοσύνη για όλους ακόμη και μετά από τον κομμουνισμό γύρω από την πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, πράγμα που κυρίως οφείλεται στην κουλτούρα που έχουν αναπτύξει και στην παιδεία που έχουν δεχτεί.

« Νομίζω ότι δεν υπάρχει περίπτωση να βρει κάποιος καλύτερες συνθήκες λειτουργίας σε παιδικούς σταθμούς από ότι στην Ρωσία. Καταρχήν δεν είναι τόσο δύσκολο να πας το παιδί σου στο παιδικό σταθμό ή να παρακαλές για χρόνια, ή να ετοιμάζεις για μέρες τα χαρτιά ή να ζητάς βοήθεια για να τα μαζέψεις ή να πληρώνεις χρήματα για να ετοιμαστούν. Κάποια χαρτιά τα πας και εκεί όπως το πιστοποιητικό γέννησης και το χαρτί του γιατρού, αλλά η διαδικασία είναι απλή. Δεν κάνεις συμφωνίες πόση ώρα θα αφήνεις το παιδί, εκεί οι παιδικοί σταθμοί έχουν μεγάλο ωράριο λειτουργούν έως το βράδυ, οπότε ο γονιός πηγαίνει άνετα στη δουλειά του , χωρίς να αγχώνεται που θα μείνουν τα παιδιά ή εάν προλάβει να τα πάρει. Τα παιδιά τρώνε πρωινό, μεσημεριανό και βραδινό, έχουν καλή φύλαξη και φροντίδα .Οι περισσότεροι σταθμοί έχουν πολλές δραστηριότητες μέσα. Όπως πισίνα, χορό, μουσική, ζωγραφική, θέατρο κλπ, χωρίς να πληρώνεις χωριστά χρήματα, είναι μέσα στο πρόγραμμα του παιδικού σταθμού. Δίνεις ένα μικρό, συμβολικό ποσό ως συμμετοχή από την αρχή και μετά δεν σου ζητάνε άλλα χρήματα, ανάλογα τι εισόδημα έχεις. Σκέψου εμένα τα παιδιά μου που θεωρούνται σαν γιατροί υψηλόμισθοι πληρώνουν ένα ποσό, που δεν ανταποκρίνεται ούτε στα 20 ευρώ εδώ, αλλά και τι παροχές έχει....

Η Ηλιάνα μιλούσε με πολύ υπερηφάνεια για όλα αυτά που προσφέρονται στους παιδικούς σταθμούς στη χώρα της και θεωρούσε όπως ανέφερε ήδη στην αρχή, ότι δεν υπάρχει περίπτωση να βρει κάποιος καλύτερες συνθήκες λειτουργίας από ότι στη Ρωσία.

Αυτά είναι για όλα τα παιδιά, όλοι έχουν δικαίωμα σε όλα. Εάν κάποιος θέλει το παιδί του να κάνει επιπλέον πράγματα ή να προχωρήσει περισσότερο σε κάτι

ή να μάθει ένα άλλο όργανο εκτός από το πιάνο ή το βιολί, τότε έρχεται σε συνεννόηση με τον υπεύθυνο του παιδικού σταθμού και πληρώνοντας κάτι παραπάνω παίρνει τα μαθήματα που θέλει. Σπάνια όμως, γιατί ήδη κάνουν πολλά πράγματα. Εκεί δεν ζητάνε χρήματα για χρώματα, θέατρο ή φωτογραφίες, δεν ζητάνε τίποτα, όλα επιβαρύνουν τον παιδικό σταθμό. Υπάρχει μεγάλη ζεστασιά απέναντι στα παιδιά, ιδιαίτερα αν είναι ξένα από άλλη πόλη ή χώρα, και πολύ καλή συνεργασία με τους γονείς, οι οποίοι ενημερώνονται λεπτομερώς για την πρόοδο του παιδιού τους καθημερινά. Τα κτίρια είναι κτίρια για παιδικούς σταθμούς, φτιαγμένα και μελετημένα για μικρά παιδιά και όχι νοικιασμένα κτίρια όπως συμβαίνει σε πολλά εδώ στην Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά βέβαια ο κόσμος τα χρειάζεται...για αυτό τα λες καλά, τι να πεις; Εκεί σε μας έχουν μεγάλες αυλές, κήπους με δέντρα και φυτά, πολλές φορές και μικρά ζώα όπως χελώνες, πάπιες ή λαγουδάκια. Τις καλές μέρες τα παιδιά κάνουν πικ-νικ στο κήπο, και υπάρχουν πολλά όργανα παιδικής χαράς, όπου τα παιδιά δεν χορταίνουν να παίζουν έξω. Γενικά χαίρονται τη φύση με όλες τις καιρικές συνθήκες. «Η εγγονή μου τρελαίνεται όταν βγαίνουν στο κήπο στην παιδική χαρά, εκτονώνει όλη την ενέργεια που έχει»

Και ενώ συνέχιζε να μιλά πήγε στην απέναντι καρέκλα πήρε μια μεγάλη πάνινη τσάντα και από μέσα έβγαλε κάτι σαν βιβλίο, που στο εξώφυλλο του είχε ζωγραφισμένη μια πολύχρωμη ματριόσκα⁹³ με χρυσαφί λεπτομέρειες. Ήταν άλμπουμ με φωτογραφίες τελικά και όχι βιβλίο όπως αρχικά νόμισα εγώ. Το άνοιξε και άρχισε να μου δείχνει φωτογραφίες της εγγονής της κυρίως από τις δραστηριότητες της στο παιδικό σταθμό, οι οποίες επιβεβαίωναν τα λεγόμενα της (Παράρτημα 3).

«Πιο κάτω από το σπίτι μου εδώ στην Ελλάδα έχει έναν παιδικό σταθμό στο ισόγειο μιας πολυκατοικίας που μόνο οι φωνές των παιδιών όταν περνάω από έξω μου θυμίζουν ότι εκεί βρίσκεται ένας παιδικός σταθμός.» Στους παιδικούς σταθμούς στη Ρωσία έχει πάντα μέσα στο κτίριο εκτός από παιδίατρο, νοσηλεύτη, αθλητικό και καλλιτεχνικό προσωπικό, έχει και ψυχολόγο και

⁹³ Ματριόσκα (Matryoshka) ή παπούσκα: παραδοσιακή ρώσικη κούκλα με παραδοσιακά ρώσικα φορέματα. Συνήθως είναι ξύλινη και περικλείει 6-7 μικρότερες κούκλες, τη μία μέσα στην άλλη. Λέγεται και παπούσκα (γιαγιάκα), όμως θεωρείται ότι δεν είναι η σωστή ονομασία αυτή.

κοινωνικό λειτουργό. «Κοίτα εδώ video που τράβηξε ο γιος μου το πρωί που την πήγε στον παιδικό σταθμό, κοίτα πως απασχολούνται, είναι καταπληκτικό!»

Έβγαλε το κινητό της και άρχισε να μου δείχνει ένα πεντάλεπτο video, από την ώρα που το παιδί μπήκε στη πόρτα του παιδικού σταθμού μέχρι την ώρα που το καλωσορίζει η δασκάλα του, συναντά τους φίλους του και κάθεται στο τραπέζακι του για πρωινό. Μετά άνοιξε ένα άλλο και άρχισε να μου δείχνει εκπληκτικά όμορφους χώρους μέσα στο κτίριο του παιδικού σταθμού, καθώς και διάφορες δραστηριότητες που κατά καιρούς είχαν τραβήξει.

Ο γονιός αφήνει το παιδί μέσα στη τάξη και όχι όπως εδώ στη πόρτα που μου λένε οι φίλες μου και τα συζητάμε ξέρεις, γιατί ζητούν την άποψη μου, λόγω του ότι ξέρουν ότι η πραγματική μου δουλειά είναι παιδοψυχολόγος και είχα εργαστεί και στους παιδικούς σταθμούς.

Εκεί είναι όλα μπροστά στα μάτια του γονιού, δεν έχουν να κρύψουν κάτι και ο γονιός μπορεί να πάει ότι ώρα θέλει απροειδοποίητα να δει τι κάνει το παιδί του, όχι να μπουκάρει μέσα στη τάξη, αλλά να περάσει από το γραφείο του υπεύθυνου του διευθυντή και να τον οδηγήσει μέχρι το χώρο που είναι το παιδί του, να το δει με τρόπο πως λειτουργεί μέσα στην ομάδα, ακόμη να το πάρει αν θέλει σε κάποιο χώρο του παιδικού σταθμού και να μείνει για λίγο μαζί του. Καταλαβαίνεις πόσο διαφορετικό είναι το σύστημα... Όμως πάντα υπήρχε στη χώρα μου ιδιαίτερη προσοχή σε αυτή την ηλικία, έτσι είχαμε μάθει και με αυτό τον τρόπο μεγαλώσαμε, άλλωστε το θέμα της εκπαίδευσης και της φροντίδας των παιδιών νομίζω ήταν και το πρωταρχικό του κουμμουνιστικού κράτους και αυτό κρατάει έως και σήμερα,, είναι ένα με εμάς...».

(Ιλιάννα, 60 χρονών Ρωσία)

Η Ηλιάννα με τις γνώσεις και την εμπειρία που διαθέτει αξιολογεί και συγκρίνει τους παιδικούς σταθμούς της χώρας της με τους παιδικούς σταθμούς της χώρας υποδοχής που βρίσκεται, κυρίως κατά την περίοδο της χρήσης. Με υπερηφάνεια και καμάρι παρουσιάζει το σύστημα λειτουργίας των παιδικών σταθμών στη Ρωσία, τονίζοντας τη ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος και την ιδιαίτερη κουλτούρα που χαρακτηρίζει αυτούς τους τομείς στη πατρίδα της. Το αποτύπωμα του

κουμμουνιστικού καθεστώτος σε θέματα εκπαίδευσης είναι ότι καλύτερο απέμεινε από μια εποχή όπου η εκπαίδευση ήταν και συνεχίζει να είναι από ότι αναφέρει, πρωταρχικό μέλημα της χώρας της.

Ίσως είναι και από τα λίγα σημεία της έρευνας όπου οι μετανάστριες έχουν μιλήσει για κάτι καλύτερο στη χώρα καταγωγής τους, όμως η πραγματικότητα είναι ότι πρέπει να ακολουθήσουν αυτό που έχουν βρει στη χώρα υποδοχής και να το αποδεχτούν έτσι όπως είναι α) γιατί δεν έχουν άλλη επιλογή β) γιατί η ανάγκη για παιδικό σταθμό είναι πρωταρχική για μια μετανάστρια οικιακή εργάτρια που έχει μικρά παιδιά γ) κυρίως γιατί ολόκληρη η ζωή της οικογένειας τους και η βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου, η επιβίωση τους γενικά εξαρτάται από την πρόσβαση και την χρήση σε βρεφονηπιακό σταθμό. Αυτό μας δείχνουν οι έρευνες που ήδη έχουν αναφερθεί, αλλά αυτό έχει αρχίσει ήδη να φαίνεται και από την παρούσα έρευνα. Πλήρως συνειδητοποιημένες όμως η Βέφα, η Μερίτα και η Ηλιάνα δεν στέκονται τελικά στη σύγκριση, αλλά στην επιτακτική ανάγκη της πρόσβασης και της χρήσης των βρεφονηπιακών σταθμών, θεωρώντας χωρίς βαθιά ανάλυση ότι: «καλά είναι και εδώ».

4.4. ΧΡΟΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

Πολλές μητέρες μετανάστριες μπήκαν στη διαδικασία πάνω από μία και δύο φορές, ίσως και περισσότερο να προσπαθήσουν για να επιτύχουν την πρόσβαση τους σε παιδικό σταθμό. Η επιμονή τους για εγγραφή στο παιδικό σταθμό είχε να κάνει κατά κύριο λόγο με την ανάγκη τους για εργασία και την οικονομική συμβολή τους αρχικά στο οικογενειακό εισόδημα, ενώ τα τελευταία χρόνια αποκλειστικά με την συντήρηση της οικογένειας και ολόκληρου του νοικοκυριού. Οι χρονικές περιόδους που έγιναν προσπάθειες πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, διαφοροποιούνται κάθε φορά από διαδικασίες και προϋποθέσεις που όριζαν με έναν ιδιαίτερο τρόπο το πλαίσιο της πρόσβασης, προσδίδοντας του κάθε φορά νέες δυσκολίες και εμπόδια, μέσα σε ένα φαινομενικά ευνοϊκότερο σύστημα λειτουργίας για τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες. Δυσκολίες πρόσβασης συναντούσαν κάθε φορά στον γραφειοκρατικό παράγοντα, ο οποίος παρόλο που άλλαζε μορφή κατά διαστήματα, συνέχιζε να διατηρεί την ίδια δυσκολία και να επιφέρει την ίδια

ανασφάλεια στις μετανάστριες οικιακές εργάτριες. Η δε σύγκριση που αναπόφευκτα γινόταν τοποθετούσε τα περισσότερα αρνητικά σχόλια στα τελευταία έτη, αν και τα οφέλη που επέφερε στις μετανάστριες, κάνοντας χρήση της ανεργίας και της οικονομικής ανέχειας που κυρίως βίωναν, ήταν σημαντικά και πλήρως απαραίτητα στις προτεραιότητες της πρόσβασης και της χρήση των συγκεκριμένων κοινωνικών υπηρεσιών.

4.4.1. Εναλλακτικές λύσεις απέναντι στη μη πρόσβαση και χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας

Η ανάγκη για παιδικό σταθμό και η έλλειψη δυνατοτήτων για πρόσβαση και χρήση στις συγκεκριμένες υπηρεσίες οδηγούσε τις μητέρες μετανάστριες να βρουν λύσεις μόνες τους για την φύλαξη των παιδιών τους, αφού η πολιτεία αδυνατούσε να εξυπηρετήσει τις ανάγκες τους, ακόμη και όταν συμπλήρωναν όλες τις προϋποθέσεις. Τις περισσότερες φορές οι λύσεις που κατέφευγαν έκρυβαν πολλούς κινδύνους και μη λογικές καταστάσεις για την τρυφερή ηλικία των παιδιών, ενώ για τις ίδιες δεν ήταν παρά μόνο πηγή άγχους, αγωνίας, εξαναγκασμού λόγω των καταστάσεων, με ρίσκο την ασφάλεια των παιδιών τους μέσα σε περιόδους απόγνωσης και απελπισίας. Άλλες φορές πάλι προτιμούσαν να πληρώνουν για να δίνεται λύση στο πρόβλημα τους και να μπορούν να εργαστούν, με αποτέλεσμα τα χρήματά τους να μην επαρκούν ως φυσικό, αφού η εργασία τους σπάνιζε πλέον. Εάν τίποτα από όλα αυτά δεν μπορούσε να γίνει και εάν η ανάγκη για εργασία, για να ζήσουν ήταν επιτακτική, τότε η μόνη λύση ήταν ο αποχωρισμός του παιδιού από την μητέρα και η φύλαξη του στη χώρα καταγωγής από έμπιστο πρόσωπο της οικογένειας. Η τελευταία λύση αποτελούσε την έσχατη λύση του προβλήματος με έναν τρόπο που δυστυχώς πολλά προβλήματα άλλα επέφερε στην οικογένεια, αλλά κυρίως στο ψυχισμό του παιδιού και της μητέρας. Η τελευταία λύση είναι αυτή που συνήθως ακολουθούσαν και πολλές Ελληνίδες μετανάστριες την δεκαετία του 1950 και 1960 όταν έφευγαν για να εργαστούν στην Βορειοδυτική

Ευρώπη ιδιαίτερα στο Βέλγιο⁹⁴ και την Γερμανία. Άφηναν τα παιδιά τους πίσω και πήγαιναν στο άγνωστο με έναν τεράστιο πόνο έλλειψης μέσα τους, που δυσκόλευε την παραμονή στη ξένη χώρα.

Στην περίπτωση της Φαβιόλας, όπως διηγείται παρακάτω η ίδια, η μεγαλύτερη κόρη εκτελεί καθήκοντα baby sister και είναι μόλις 4 ετών! Το κοριτσάκι αυτό, έχει ήδη βιώσει δύσκολες καταστάσεις χωρίς τους γονείς του, γιατί έμεινε στην Αλβανία με τη γιαγιά και τον παππού όταν εκείνοι δούλευαν στην Ελλάδα. Μέσα από μια πλήρη υπευθυνότητα και ωριμότητα γίνεται ο φύλακας άγγελος της μικρότερης, μόλις 1 έτους αδελφής του. Έχει τον ρόλο της μητέρας-παιδί μέσα από ένα παιχνίδι ευθύνης που επωμίζεται για την μικρότερη αδελφή του. Η μητέρα ξέρει ότι αυτό δεν είναι το σωστό, αλλά δεν έχει κανέναν άλλο να την αντικαταστήσει στο ρόλο αυτό, για να εργαστεί και να ζήσουν. Το ίδιο εκμυστηρεύτηκαν πολλές μετανάστριες στην ερευνήτρια, το οποίο συνέβαινε κατά καιρούς αφού με τους παιδικούς σταθμούς υπήρχε τεράστιο πρόβλημα για να φιλοξενήσουν τα παιδιά τους. Η φύλαξη και η φροντίδα γινόταν από την πρωτότοκη⁹⁵ κόρη με όλους τους κινδύνους που αυτό συνεπάγεται.

« Άφηνα τη μεγάλη μου κόρη, πολλές φορές όταν πήγαινε και ο άντρας μου στη δουλειά, με το μωρό, την αλλάζει, την προσέχει. Είναι 4 χρονών, αλλά πολύ ώριμο παιδί, την εμπιστεύομαι. Είμαι πάρα πολύ ευχαριστημένη. Δεν φοβάμαι επειδή είναι μικρή και κρατάει ένα παιδί ενός χρόνου, ξέρω ότι δεν πρέπει, αλλά τι να έκανα; Αν είχε και ο άντρας μου μεροκάματο κάθε μέρα, ποιος θα κράταγε τα παιδιά, ειδικά το μικρό, ο παιδικός είναι απέναντι, αλλά δεν μου το παίρνουν το μικρό, ούτε το μεγάλο δηλαδή... Όταν έκανα την μεγάλη μου την πήγα να την κρατήσει η μαμά μου, την πήγα στην Αλβανία και δούλεψα εδώ μετά. Την άφησα 1 χρόνο. Την πήγα ένα και την πήρα δύο. Ήταν πολύ δύσκολο. Μόνο έκλαιγα. Πολύ δύσκολο. Δούλεψα και έστελνα χρήματα, αλλά πώς να έβαζα το παιδί στο παιδικό; Ήταν μικρό και ειδικά για μικρή ηλικία είναι τόσο δύσκολο... Και το μικρό δεν μπορούσα να το βάλω στο παιδικό, το πήγα σε παιδικό με λεφτά, αλλά

⁹⁴ Λίνα Βεντούρα, «Ελληνες Μετανάστες στο Βέλγιο», 1999.

⁹⁵ Phizacklea (1983), “One way ticket: Migration and Female Labour”, London, Routledge.

πιο πολλά πλέρωνα παρά που έπαιρνα. Έτσι το έβγαλα, γιατί δεν πήγαινε... όμως δεν μπορούσα να δουλέψω καθόλου μετά...»

(Φαβιόλα, 28 χρονών, Αλβανία, συν 20)

Η ανάγκη για φύλαξη των παιδιών τους οδηγούσε στην ιδιωτική προσχολική αγωγή, αν και τα οικονομικά τους ήταν αδύναμα για τέτοιου είδους έξοδα. Ιδιαίτερα όταν ήταν πολύ μικρά, βρέφη, γνώριζαν ότι δεν είχαν καμία ελπίδα για βρεφονηπιακό σταθμό αφ' ενός γιατί οι δομές αυτές είναι ελάχιστες, αφ' ετέρου γιατί η όλη διαδικασία τους αποθάρρυνε και οι προσπάθειες τους αποτύγχαναν. Το μικρό εισόδημα που είχαν και η μη σταθερότητα της εργασίας τους, δεν επέτρεπαν να συνεχίσει αυτό το έξοδο του ιδιωτικού και αναγκαστικά μετά από λίγο καιρό γινόταν διακοπή, παρόλο που η ανάγκη για εργασία παρέμενε αυξημένη. Η χρήση της ιδιωτικής προσχολικής αγωγής ήταν ένα έξοδο μεγαλύτερο από το έσοδο που επέφερε η περιστασιακή πλέον οικιακή εργασία. Η παραμονή του παιδιού από εδώ και στο εξής στο σπίτι συνεπάγεται ανεργία για τη Φαβιόλα, με όλα τα επακόλουθα της στέρησης και της ανέχειας, αφού και ο σύζυγος βρίσκεται στο κυνήγι για το μεροκάματο. Το ίδιο ισχύει και για οποιαδήποτε μετανάστρια, η οποία αναγκάζεται να μείνει στο σπίτι λόγω μη πρόσβασης στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας. Το ίδιο συμβαίνει και για την Εύα, όπου η θέση της επιβαρύνεται περισσότερο μέσα στη μονογονεϊκή πλέον οικογένεια που ανήκει.

« Το πήγα για αρχή πλερωτικός. Δεν έβγαινα όμως να πλερώνω ιδιωτικό, δεν είχα δουλειά, μου τυχαν και αυτά που μου τυχαν, έπρεπε να πάει στο δημόσιο, αλλά πως;»

(Εύα, 38 χρονών, Αλβανία, συν.10)

Πολλές φορές έβρισκαν ομοεθνείς τους που έμεναν κοντά, δεν εργάζονταν και τους άφηναν τα παιδιά για φύλαξη με λίγα χρήματα. Μπορεί ένα άτομο να κράταγε 2 ή και 3 παιδιά μαζί. Αυτό ήταν μια λύση στο πρόβλημα που αντιμετώπιζαν, αλλά δεν τους ευχαριστούσε ιδιαίτερα, γιατί αυτό αισθανόταν ότι δεν είχε να προσφέρει τίποτα στο παιδί, μια και δεν ήταν σίγουρο αν μπορούσε αυτό το άτομο να ασχοληθεί έστω ελάχιστα μαζί του, δεν γνώριζε πώς να ασχοληθεί και δεν είχε τις ικανότητες. Το ίδιο συνέβαινε και όταν έβρισκαν κάποια γειτόνισσα, μπορεί και Ελληνίδα, με την οποία είχαν κάποια φιλική σχέση μαζί της, όπου σε ώρα ανάγκης της άφηναν τα παιδιά, χωρίς χρήματα συνήθως ή δίνοντας μόνον ένα μικρό ποσό για ευγνωμοσύνη..

« Αναγκάστηκα να αφήσω το παιδί σε μια γυναίκα... δεν είχα άλλη επιλογή. Ήταν μεγάλη γυναίκα, ήταν από τα μέρη μας και έμενε στη πολυκατοικία, που μέναμε μαζί. Της το πήγαινα το πρωί κοιμισμένο, μερικές φορές κράταγε και ένα άλλο παιδάκι μαζί είχε και 2 μεγαλύτερα δικά της. Τώρα πόσο το πρόσεχε ή πόσο απασχολούταν μαζί του κανένας δεν ξέρει. Το παιδί πάντως δεν πολυήθελε να μένει μαζί της, μεγάλη γυναίκα ήταν έδειχνε να βαριέται. Φαντάζομαι ότι όλη την ημέρα θα έκανε τις δουλειές του σπιτιού της, δεν είχε κάτι το ιδιαίτερο να προσφέρει, το αγαπούσε όμως. Ήταν φτηνή, κοντά και συνέφερε για την ανάγκη μου...»

Επιπλέον ένας μεγάλος άνθρωπος, ο οποίος δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα εύκολα με ένα ζωντανό παιδί, ο οποίος έχει και προβλήματα υγείας, δεν αποδίδει εύκολα το αίσθημα της ασφάλειας.

«Είχα μια κουμπάρα Ελληνίδα στη πολυκατοικία, μεγάλη σχεδόν 75 χρόνων, φτωχούλα με προβλήματα υγείας αλλά καλός άνθρωπος, αυτή με βοήθησε στην αρχή με το μωρό μου, μου το κράταγε αρκετούς μήνες από όταν πήγα στη δουλειά. Δεν την πλήρωνα κανονικά, ποτέ ποτέ κάτι έδινα έτσι...Αλλά το παιδί θέλει παιδιά, ήθελε παιδικό, να μάθει κάτι καλύτερο, είναι και πολύ ζωντανό...»

(Μάιρα, 30 χρονών, Αλβανία, συν 42)

Το πιο οδυνηρό από όλα όμως ήταν ο χωρισμός μάνας παιδιού. Αυτό σήμαινε ότι αφού οι γονείς δεν κατάφεραν να έχουν κάποιο συγγενή ή γνωστό κοντά τους να βοηθήσει με τα παιδιά και αφού δεν υπήρχε καμία περίπτωση να έχει πρόσβαση το παιδί στο Βρεφονηπιακό Σταθμό, παρόλο που η μητέρα εργάζεται ή ψάχνει για εργασία. χρησιμοποιούσε την τελευταία λύση. Η τελευταία λύση ή μάλλον αυτή που κατέληγαν εάν ο παιδικός σταθμός δεν ερχόταν ως σωτήρας στη ζωή τους, ήταν να κρατήσει κάποια γιαγιά το παιδί. Επειδή όμως οι γιαγιάδες βρισκόταν στις χώρες καταγωγής, το παιδί πήγαινε να μείνει μαζί τους, μακριά από την μητέρα, τον πατέρα ή τα μεγαλύτερα αδέρφια του.

«Όσο σκέφτομαι, τι τράβηξα με το μωρό μου μέχρι τα 3,5, μόνο να κλαίω θέλω. Έχω ρίξει κλάμα (κλαίει με λυγμούς και διακόπτεται για λίγο η συνέντευξη)...Μας χώριζε απόσταση, δεν το έβλεπα να μεγαλώνει, μόνο

ένοιωθα χάλια σαν μάνα και ας είχα τη μητέρα μου που το μεγάλωνε στο χωριό. Ξέρεις τι είναι να μεγαλώνει το μωρό σου μακριά και να μην το βλέπεις... Το καλοκαίρι πήγαινα μόνο. Φωνάζει από το τηλέφωνο «μαμά». Φωνάζει, εντάξει η μητέρα μου τον έχει κάνει να αισθανθεί να με γνωρίζει όχι να πάω και να αισθανθώ ξένη. Βλέπει φωτογραφίες.... Το ίδιο έκανα και με το άλλο, επειδή όμως η μάνα μου καταλαβαίνει αυτό που περνώ, το πέρασε και αυτή, γιατί και εγώ έμεινα με τη γιαγιά και τον παππού στην Αλβανία όταν ήρθαν οι γονείς μου να δουλέψουν στην Ελλάδα. Εγώ ήρθα μαζί τους όταν έπρεπε να εγχειριστώ για ένα πρόβλημα υγείας που έχω. Αυτόν τον πιο μικρό τον έφερε συχνά εδώ, για να το βλέπω....πάνω κάτω την είχα τη γυναίκα. Πέρασα μαρτύριο..... Στον Σ. όμως έζησα τα χειρότερα, ήταν πολύ δύσκολα όλα τότε. Δουλεύαμε πολλές ώρες, ένα αφεντικό παράξενο, έψαχνε ευκαιρία να απολύσει, εγώ τρεχάματα με γιατρούς ακόμη. Πήγα όλα τα χαρτιά από την αρχή στον Παιδικό Σταθμό και του Νοσοκομείου, για να δικαιολογήσω που είχα αργήσει, αλλά δεν νομίζω ότι έδωσαν σημασία Και τώρα ακόμη παρακαλώ για παιδικό, να πάει και ο άλλος»

(Ρετζιάνα, 24 χρονών, Αλβανία ,συν.25)

Η Ρετζιάνα είναι μια από τις πονεμένες μετανάστριες μητέρες ,λόγω στέρησης των παιδιών της, που μπήκε από νωρίς στην οικιακή εργασία για να επιβιώσει και για να φτιάξει την καινούργια οικογένεια της. Στερήθηκε τα παιδιά της στην πιο τρυφερή ηλικία λόγω μη ύπαρξης δομών για βρέφη στην περιοχή ,όπως ανέφερε, αλλά και λόγω μη δυνατότητας πρόσβασης στις ήδη υπάρχουσες δομές. Το βιογραφικό της Ρετζιάνας, σύμφωνα με την ερευνήτρια προσέφερε κανονικά όλα εκείνα τα υπέρ, αλλά και παραπάνω για να έχει μια πρόσβαση δίχως δυσκολίες, γρήγορη, αλλά και μέσα στα πλαίσια των δικαιωμάτων της. Ο πόνος που βίωσε ως παιδί η ίδια μακριά από τους γονείς της επιδεινώθηκε με έναν μεγαλύτερο πόνο ως μάνα που στερείται τα παιδιά της. Αρκούσε μόνο κάποιος να ελέγξει με προσοχή τα χαρτιά που από την πρώτη στιγμή κατέθεσε στον Βρεφονηπιακό σταθμό ή να την κατευθύνει για τις περαιτέρω διεκδικήσεις της πρόσβασης στον παιδικό σταθμό. Γιατί η Ρετζιάνα δεν ήταν απλώς μια μάνα μετανάστρια οικιακή εργάτρια , αλλά μια νεαρή μάνα που μπαινόβγαινε στα νοσοκομεία και παρ' όλα αυτά συνέχιζε να δουλεύει με δύσκολες συνθήκες στην

οικιακή εργασία, καθ' όλα νόμιμη στην Ελλάδα, για να μπορέσει να έχει μια αξιοπρεπή διαβίωση αυτή και η οικογένεια της. Κατά πόσο ευθύνεται η γραφειοκρατία και οι υπάλληλοι πρώτης γραμμής σε αυτό είναι ένα θέμα, που τουλάχιστον αφού συνεχίζει να υφίσταται, ένα είναι σίγουρο, ότι πρέπει να διαφοροποιηθεί και να εξελιχθεί.

Η καλύτερη περίπτωση βέβαια μετά την πρόσβαση σε βρεφονηπιακό σταθμό, ήταν όταν κατάφερναν και έφερναν τη γιαγιά ή και τον παππού από τη χώρα προέλευσης. Αυτό βέβαια όχι μόνο τους στοίχιζε οικονομικά (εισιτήρια, διαδικασία ταξιδιού) αλλά και δυσκόλευε την καθημερινότητα των γιαγιάδων, οι οποίες δεν γνώριζαν βασικά την γλώσσα, έρχονταν κυρίως από αγροτικές περιοχές και περιοριζόνταν μέσα σε μία πόλη που δεν ήξεραν κανέναν και τίποτα. Τις περισσότερες φορές δεν άντεχαν πολύ και παρ' όλο που ήθελαν να βοηθήσουν το παιδί τους, τελικά σε λίγους μήνες έφευγαν.

« Αναγκάστηκα να φέρω τη μητέρα μου ,δεν είχα κανέναν και δύο φορές που έκανα χαρτιά για παιδικό δεν μου το πήραν το παιδί. Στην αρχή καλά ήταν, όμως αργότερα ήθελε να φύγει να πάει πίσω στο σπίτι της, ευτυχώς φέτος μου το πήραν στο παιδικό, όμως η παρουσία της μαμάς μου κοντά μας με γεμίζει ασφάλεια και με ηρεμεί. Έτσι κατάφερα να κρατήσω τη δουλειά μου λόγω της μητέρας μου»

(Κλαούντια, 42 χρόνων, Πολωνία, συν.41)

«Έχω τη μαμά στο σπίτι, τι να περιμένω από παιδικό, τόσα χρόνια παρακαλάμε. Έπρεπε να δουλέψω τι θα έκανα το παιδί. Δυσκολεύομε που ζω μαζί της βασικό, η μαμά έχει άλλο τρόπο να ζει, αλλά την έχω ανάγκη, πολύ ανάγκη, πιστεύω να μείνει. Χάλασα όλες μου τις οικονομίες για να την φέρω, μόνο τα εισιτήρια είναι ένα σωρό λεφτά και όσο να είναι συντηρείς έναν ακόμη άνθρωπο. Τρέμω στην ιδέα ότι θα φύγει, τουλάχιστον όσο είναι το παιδί μικρό.»

(Βερόνικα, 39 χρονών, Ρωσία συν.33)

Μετά από όλα αυτά φαίνεται καθαρά πόσο ανάγκη έχουν οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες τον παιδικό σταθμό και πόσο σημαντικός είναι για την εργασία και κατ' επέκταση για την ζωή τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να ψάχνουν μόνες τους

λύσεις για τα παιδιά τους αντικαθιστώντας στην προκειμένη περίπτωση τον ρόλο της πολιτείας, μέσα σε μια εποχή που η κοινωνική πολιτική και η κοινωνική πρόνοια καθημερινά αποκτούν όλο και μεγαλύτερη σημασία, για να ανταπεξέλθει κάποιος στις δυσκολίες και τα προβλήματα που η σύγχρονη κοινωνία και η οικονομική κρίση επιφέρουν.

4.4.2. Γραφειοκρατία, Τεχνολογία, Οικονομικοί παράγοντες και πρόσβαση-χρήση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς

Οι περισσότερες από τις μητέρες μετανάστριες οικιακές εργάτριες έκαναν πάνω από 2 φορές αίτηση για πρόσβαση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, είτε κατευθείαν στην υπηρεσία των βρεφονηπιακών σταθμών είτε μέσω του προγράμματος ΕΣΠΑ ή και τα δύο συγχρόνως.

Το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ ευνοεί τους χαμηλόμισθους και επιτρέπει την συμμετοχή των ανέργων μητέρων με στόχο να βοηθήσει τις μητέρες αυτές να βρουν εργασία εξασφαλίζοντας την φύλαξη των παιδιών τους στον παιδικό σταθμό. Στην πραγματικότητα οι μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες είναι ευνοούμενες περισσότερο μέσω του προγράμματος αφού ο βραχνάς των ενσήμων δεν υπάρχει για την συμμετοχή, αρκεί να είναι εγγεγραμμένες στο ταμείο ανεργίας για να αποδεικνύεται η ανεργία τους, πράγμα που εύκολα γίνεται εάν δεν υπάρχουν ένσημα. Βέβαια η πλήρης απασχόληση και τα ένσημα μοριοδοτούνται περισσότερο. Οι μητέρες αφού επιλεχθούν από το πρόγραμμα, καταθέτουν το Voucher⁹⁶, που τους δίνει το ΕΣΠΑ μέσω internet και υπογράφουν σύμβαση με τον παιδικό σταθμό, τον οποίο επιλέγουν για να πάει το παιδί τους⁹⁷. Η σύμβαση αυτή μεταξύ άλλων αναφέρεται και σε όλα αυτά που ο

⁹⁶ Το νέο σύστημα διοίκησης των μηχανισμών κοινωνικής προστασίας οδηγεί το κεντρικό κράτος και την αυτοδιοίκηση να διαχειρίζονται τους δημόσιους πόρους είτε μέσω του ελέγχου των δαπανών τους, είτε μέσω συστημάτων κουπονιών (vouchers). Το σύστημα αυτό βρίσκεται εφαρμογή στο πεδίο της βρεφονηπιακής φροντίδας και γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη μετά κυρίως το 2010 και το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης (Skamnakis 2016, Σκαμνάκης 2020:45-46).

⁹⁷ Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της ΕΕΤΑΑ(Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης), η οποία χειρίζεται τις χρηματοδοτήσεις στους φορείς των Δήμων και τα vouchers, το σχ.έτος 2013-2014 οι αιτήσεις ενδιαφερομένων αλλοδαπών γυναικών ανά περιφέρεια και υπηκοότητα ήταν: Εντός ΕΕ 1,67% και Εκτός ΕΕ 4,23%, ενώ των ωφελουμένων ήταν: Εντός ΕΕ 1,6% και Εκτός ΕΕ 3,9%. Το 2016-2017 αντίστοιχα ήταν: Ενδιαφερόμενες Εντός ΕΕ 1,83%, Εκτός ΕΕ

παιδικός σταθμός οφείλει να παρέχει στο παιδί κατά την εγγραφή του (φαγητό πρωινό, μεσημεριανό, φύλαξη από 7-4, οικονομικές επιβαρύνσεις εντός παιδικού σταθμού ,που αφορούν μόνον τον παιδικό σταθμό και όχι τους γονείς κ.λ.π).

Η μεγάλη δυσκολία που υπάρχει όπως φαίνεται και από τις εξομολογήσεις των μεταναστριών παρακάτω, είναι γραφειοκρατικού τύπου και μάλιστα ενός νέου τύπου που δεν αφήνει περιθώρια διαλόγου ή εύκολων επανορθώσεων και αφορά την διαδικασία μέσω της τεχνολογίας του κομπιούτερ και του internet .Ενώ οι υπηρεσίες προσπαθούν να βελτιώσουν το γραφειοκρατικό τρόπο λειτουργίας, φαίνεται να δημιουργείται τεράστιο πρόβλημα σε ένα μη εξοικειωμένο κοινό, το οποίο πολλές φορές στερείται ακόμη και τα εργαλεία εκπλήρωσης του στόχου (κομπιούτερ, εκτυπωτή).Επιπλέον προβλήματα κατανόησης γλώσσας, χρόνου, οικονομικά και άλλα δυσκολεύουν τις μετανάστριες μητέρες οι οποίες τις περισσότερες φορές χάνουν την πρόσβαση και την χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών ενώ στην πραγματικότητα είχαν το δικαίωμα να το κερδίσουν. Έτσι η μέσω τεχνολογίας αλλαγή του γραφειοκρατικού τρόπου λειτουργίας του όλου συστήματος για την πρόσβαση των συγκεκριμένων κοινωνικών υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας δημιουργεί ένα τρομαγμένο, ανασφαλές, αγανακτισμένο και χαμένο οικονομικά κοινό μεταξύ των μεταναστριών μητέρων.

Στον νέο τρόπο αναγκαστικά χρησιμοποιείται και η βοήθεια τρίτων, η οποία τις περισσότερες φορές περιπλέκει ή ξεμπλέκει τα πράγματα ανάλογα το ενδιαφέρον και τις γνώσεις που διαθέτει . Πρώτος στη σειρά για βοήθεια βρίσκεται ο λογιστής , ο οποίος χειρίζεται όλες τις υποθέσεις του ενδιαφερομένου μέσω κομπιούτερ, εκτός από την εφορία όπως φαίνεται, με πληρωμή πάντοτε και με ποσό κανονισμένο και στρογγυλοποιημένο εξ αρχής.

6,08%,ωφελούμενες Εντός ΕΕ 2,0% και Εκτός ΕΕ 6,6%. Το 2019-2020 ήταν: ενδιαφερόμενες Εντός ΕΕ 2%, Εκτός ΕΕ 6%, ωφελούμενες Εντός ΕΕ 2% και Εκτός ΕΕ 6% (Στατιστικά στοιχεία ΕΕΤΑΑ, 2013-2014/ 2016-2017/2019-2020). Παρατηρείται ότι ενώ το ποσοστό ωφελουμένων αρχικά ήταν λιγότερο από των ενδιαφερομένων, σιγά –σιγά αρχίζει να ισοβαθμίζει.Αυτό έχει να κάνει με τα Vouchers και τις χρηματοδοτήσεις που προσφέρονται, τα οποία τελευταία αυξήθηκαν. Το συνολικό ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών μητέρων επίσημα στο πρόγραμμα όμως παραμένει περίπου το ίδιο.Δεν υπάρχουν πουθενά στατιστικά στοιχεία βέβαια για το πόσες αιτήσεις δεν καταχωρούνται στο σύστημα και γιατί. Δίνεται έμφαση στον οικονομικό τομέα και στο τι χρήμα δαπανάται μόνο και όχι στο κοινωνικό κομμάτι της διαδικασίας,στους λόγους μη καταχώρησης ή απόρριψης των αιτήσεων και στις δυσκολίες που το νέο σύστημα πιθανόν επιφέρει.

« Ναι έκανα μία φορά στο παιδικό σταθμό ,που δεν μου το πήραν και στο ΕΣΠΑ. 2 φορές έκανα. Την τρίτη φορά μου το πήρανε. Βγήκα αναγκαστικά ένα χρόνο ταμείο ανεργίας, γιατί δεν μπορούσαμε άλλο με τον μικρούλη. Ζήτησα να με βγάλουνε ταμείο ανεργίας ένα χρόνο και μετά ξανά γύρισα στη δουλειά, αλλά έχασα καλή δουλειά, καθάριζα κάτι γραφεία, τώρα στα σπίτια δεν είναι το ίδιο. Και δεν ξέρω γιατί δεν μου το πήρανε. Την πρώτη φορά στο ΕΣΠΑ ήταν πιο χαμηλό το εισόδημα από ότι τη δεύτερη. Την πρώτη δεν το πήρανε, την δεύτερη, φορά το πήρανε. Προσπάθησα μόνη μου, αλλά μετά πλήρωσα και λογιστή. Έδωσα 50 ευρώ στην αίτηση και 50 στην ένσταση για ένα λάθος που βρήκαν.»

(Λίντα, 24 χρονών, Αλβανία, συνέντευξη 5)

Η ένσταση αποτελούσε ένα πολύ σημαντικό σημείο στην όλη διαδικασία, και είχε ένα ρόλο διορθωτικό, ή επανόρθωσης για τυχόν λάθη που είχαν γίνει. Έπρεπε όμως να παρακολουθεί κάποιος στενά τις ανακοινώσεις και να προλαβαίνει την ένσταση , η οποία διαρκούσε μόνο λίγες ημέρες. Διαφορετικά αποκλειόταν από την πρόσβαση σε παιδικό σταθμό.

«Δύο φορές εδώ έχω έρθει. Και όταν ήταν ενάμισι χρονών και όταν ήταν δύομισι χρονών έχω έρθει. Μια φορά το έχω κάνει μέσω ΕΣΠΑ, πρόπερσι, ενώ πέρυσι ήρθα στην υπεύθυνη και μου έδωσε κάτι χαρτιά βέβαια μετά από την ημερομηνία, που είχε κλείσει η πρόσληψη των παιδιών και μου είπε : «Κάνε αυτά τα χαρτιά αν είναι να σε πάρουν θα στο πάρουν». Τα έστειλα, περίμενα απάντηση αλλά δεν... έγινε. Νομίζω ότι ούτε τα κοίταζαν, μου έδωσε να το καταλάβω και με το τρόπο της. Στο ΕΣΠΑ μου το απέρριψαν. Απλά μάλλον δεν ήμασταν ασφαλισμένοι και όταν δουλεύεις στα σπίτια δεν σε ασφαλίζει κανένας. Εγώ δεν είχα ένσημα. Γι' αυτό το λόγο πιστεύω δεν μου το πήρανε γιατί όλα τα χαρτιά τα είχα. Τα έφτιαξα μόνη μου.. Πιστεύω να σταθώ τυχερή φέτος επιτέλους, τόχω πολύ μεγάλη ανάγκη, μακάρι, προσεύχομαι για αυτό... »

(Λίντα, 24 χρονών, Αλβανία συνέντευξη 5)

Η « απόρριψη» δεν ερχόταν βέβαια, γιατί δεν είχε κάποια ένσημα, αρκεί να υπήρχαν σωστά τα δικαιολογητικά της ανεργίας . Όμως ούτε οι μετανάστριες δεν

καταλάβαιναν το στόχο του προγράμματος και πως λειτουργούσε στην πραγματικότητα .Εκείνο που σίγουρα ήξεραν και πολύ καλά κατάλαβαν είναι ότι ο παιδικός σταθμός είναι απαραίτητος και τον έχουν ανάγκη όλες οι μητέρες. Και εκείνες που εργάζονται και εκείνες που δεν εργάζονται, γιατί ψάχνονται για δουλειά και πρέπει να έχουν κάπου να αφήσουν τα παιδιά τους. Πουθενά αλλού δεν είναι καλύτερα από ότι στο παιδικό σταθμό, γιατί η δασκάλα από ότι λέει η Μαριάννα από την Αλβανία παρακάτω είναι η δεύτερη μάνα του παιδιού. Η αίτηση εγγραφής κατ' ευθείαν στο παιδικό σταθμό δεν έχει καμία προοπτική εάν δεν συνοδεύεται και με αίτηση στο ΕΣΠΑ, γι' αυτό η Λίντα από την Αλβανία προηγούμενα ανέφερε: . «*Νομίζω ότι ούτε τα κοίταζαν, μου έδωσε να το καταλάβω και με το τρόπο της (εννοώντας αυτή την υπάλληλο που τα παρέλαβε)*». Άρα οι αιτήσεις των μεταναστριών δεν έχουν μέλλον χωρίς το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ, κανείς δεν ενδιαφέρεται Το πρόγραμμα στο όνομα τους δίνει κάποιο κεφάλαιο στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας , το οποίο όμως αποτελεί μόνο μια έσοδο για αυτές τις υπηρεσίες, φέρνοντας τεράστιες δυσκολίες στην ολοκλήρωση της πρόσβασης και κατά τη διάρκεια της χρήσης των προνομίων που δικαιούνται οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες σύμφωνα με το πρόγραμμα. Όμως το μεγαλύτερο πρόβλημα από ότι φαίνεται που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες είναι ότι ακόμη και εάν έχουν επιτύχει την πρόσβαση μέσω του προγράμματος του ΕΣΠΑ βρίσκουν δυσκολίες στη χρήση των υπηρεσιών μέσα από όρους και δυσκολίες ,που οι υπεύθυνοι υπάλληλοι των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας προβάλλουν κάθε φορά στις μετανάστριες μητέρες, όπως φαίνεται από τις εξομολογήσεις τους στα παρακάτω αποσπάσματα.

*«... Α ναι μπήκα με το ΕΣΠΑ. Με την ΕΤΤΑ, με το πρόγραμμα. Πολύ δύσκολα έχει γίνει με τους παιδικούς σταθμούς. Δεν πρέπει να είναι τόσο δύσκολα γιατί αυτοί που έχουνε δουλειά και αυτοί που δεν έχουνε δουλειά έχουν πρόβλημα και ψάχνονται. Ο κόσμος σήμερα ψάχνεται και πρέπει να κάνουν πιο πολύ παραπάνω με τους παιδικούς σταθμούς, με τα σχολεία, γιατί οι άνθρωποι δεν έχουν που να αφήσουν τα παιδιά. Ξέρεις τι λέγαμε από τα μέρη μας; Ότι η δασκάλα είναι η δεύτερη μάνα του παιδιού; Έτσι λέμε εμείς.
Είναι πολύ δύσκολα να φτιάξεις τα χαρτιά. Δηλαδή πρέπει να είναι πιο άνετα τα πράγματα. Πόσο πρόβλημα είχα εγώ στο φούρνο γιατί πήραν το παιδί τέλος Οκτωβρίου; Εν τω μεταξύ είχαν ξεκινήσει και είχα φτάσει να πάω μέχρι τον*

δήμαρχο. Μιλάμε για πέρυσι είχα πάει γιατί δεν γίνεται. Το είχα το παιδί στο σπίτι και δεν είχα και κανένα εκεί. Η μάνα μου θα ερχότανε αλλά θα ερχότανε πιο μετά. Το πρόγραμμα είχε βγει, μου είχαν πάρει το παιδί αλλά η διαδικασία στους παιδικούς αργούσε. Το όνομα της μικρής είχε βγει αλλά δεν γινότανε. Πήγαινα εκεί και λένε εμείς δεν μπορούμε. Τώρα είναι πάρα πολύ δύσκολα. Να πάει όποτε ήθελαν εκείνες δηλαδή. Πρέπει δηλαδή κάτι να κάνουν να φτιάξουν αυτό το σύστημα με τους παιδικούς σταθμούς. Όχι μόνο για τις εργαζόμενες κανονικά μητέρες, εγώ πνιγόμενα να κυνηγώ το μεροκάματο και να ψάχνω για σίγουρη δουλειά.»

(Μαριάννα, 36 χρονών, συν 17)

«Έχω μεγάλο πρόβλημα, τους παρακαλάω τώρα 3 μήνες να μου κρατάνε το παιδί περισσότερο από τη 1 η ώρα. Έχω βρει μια δουλειά 10-3 προσωρινά, αλλά πως να πάω. Αργότερα θα δουλεύω κανονικό ωράριο, αλλά δεν μπορώ να φεύγω νωρίτερα από τις 3, γιατί είναι βιοτεχνία και πρέπει να μένω τελευταία να καθαρίζω. Θα τη χάσω σίγουρα και αυτή, δεν μπορούν να την φυλάνε για μένα. Τόσο καιρό παρακάλαγα να βρω κάτι και τώρα δεν μπορώ να πάω, γιατί δεν μου κρατάνε το παιδί στο παιδικό. Μου λένε δεν δουλεύω και ότι λέω ψέματα, ζήτησαν χαρτί δουλειάς, τους πήγα και πάλι τα ίδια. Όταν θα σου πούμε εμείς θα το αφήσεις, τρελά πράγματα.....Πρέπει να δουλέψω να ανανεώσω τα χαρτιά μου, αλλά και να ζήσω, είμαι χωρίς τον άντρα, αλλά και αυτός δεν βοηθά το παιδί είναι άνεργος...»

(Γιάννα, 31 χρονών Βουλγαρία, συν. 19)

Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες κάθε φορά που κάνουν προσπάθεια πρόσβασης σε βρεφονηπιακό σταθμό έχουν να αντιμετωπίσουν ένα σωρό δυσκολίες, άλλες μετανάστριες περισσότερες και άλλες λιγότερες, ξεκινώντας από απλές δυσκολίες έως σύνθετες εμπλεκόμενες με το οικονομικό στοιχείο. Η έλλειψη κομπιούτερ, η μη γνώση χειρισμού του ηλεκτρονικού υπολογιστή, η μη καλή κατανόηση της ελληνικής γλώσσας έτσι όπως αποτυπώνεται σε γραπτό κείμενο, η τήρηση στη σειρά διαδικασίας, η νομιμότητα των εγγράφων σύμφωνα με τις ημερομηνίες και το χρόνο έκδοσης και κυρίως ο χρόνος που απαιτείται για την όλη

διαδικασία αυτή και την συγκέντρωση όλων των απαραίτητων στοιχείων, το χάσιμο χρόνου από το μεροκάματο τους αλλά κυρίως το οικονομικό κόστος είναι όπως περιγράφει και η Λιλιάνα από τη Ρωσία μερικές από τις πιο συνηθισμένες δυσκολίες που συναντούν.

«Πολλές δυσκολίες υπάρχουν με το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ. Από πού να αρχίσω. Ότι πρέπει να έχεις κομπιούτερ για να μην τρέχεις γύρω γύρω να παρακαλάς, αλλά και να ξέρεις καλό κομπιούτερ η ίδια, γιατί κανείς δεν νοιάζεται για το παιδί σου όσο εσύ, για να είναι κολλημένος να παρακολουθεί το πρόγραμμα. Χρειάζεσαι και καλά ελληνικά για να καταλαβαίνεις τι θέλουν, τι εννοούν, αλλά και να συμπληρώνεις σωστά, μέσα στο internet είσαι αβοήθητος και τα λάθη δεν συγχωρούνται. Χρειάζεσαι και λεφτά, το πιο σημαντικό. Πολλά χαρτιά, πολλά λεφτά. Πρέπει να βγάλεις χαρτιά τελευταία, πρόσφατα, πως τα λένε, τουλάχιστον 100 ευρώ και δεν γίνεται όποτε το θέλεις εσύ. Γι' αυτό οι ξένοι χάνομε τις θέσεις. Πολλοί φίλοι και πατριώτες ξέρω ότι δεν κατάφεραν να έρθουν γι' αυτό τον λόγο, ούτε στη πόρτα του παιδικού σταθμού.

Για τις μετανάστριες κάθε ενέργεια που συνοδεύεται από οικονομικό κόστος είναι κάτι που δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν, ειδικά σε αυτή τη περίοδο της οικονομικής κρίσης. Η δυσκολία γίνεται διπλή δυσκολία όταν δεν υπάρχουν τα χρήματα. Η Λιλιάνα συνεχίζει:

Εδώ στην περιοχή έχει πολλούς μετανάστες και ας μην φαίνεται από Ρωσία, Ουκρανία, Ρουμανία που ήταν παλαιότερα πριν την κρίση ευκατάστατοι, είχαν δουλειές δικές τους, με εργασίες οικοδομικές, όπως εμείς. Τώρα παρακαλούν για ένα μεροκάματο και μια θέση στον παιδικό σταθμό. Ξέρω γυναίκες που καθαρίζουν σπίτια μόνο ένα- δύο μεροκάματα την βδομάδα κάνουν και προσπαθούν να ζουν οικογένεια. Δεν έχουν τη δυνατότητα να κάνουν τα χαρτιά, αλλιώς θα τους τα έπαιρναν ίσως, αλλά αν δεν τους τα πάρουν πάνε χαμένα 100 ευρώ, τόσο πηγαίνει. Θέλεις 15 ευρώ για το τελευταίο πιστοποιητικό, 20 ευρώ για να γίνει γρήγορα η μετάφραση στο Υπουργείο Εξωτερικών, 5 ευρώ για τη σφραγίδα του δικηγόρου και πρέπει να πληρώνεις και ταξί για να πας γρήγορα στο Χαλάνδρι, είναι μακριά πολύ

από εδώ και δύσκολο με συγκοινωνία, χάνεις και τα μεροκάματα σου εάν δουλεύεις. Υστερα δεν είναι μπακάλικο εκεί, χρειάζεσαι 2-3 βδομάδες να πάρεις το χαρτί. Άσε που μπορείς να πληρώνεις και λογιστή, αν δεν ξέρεις να τα φτιάξεις στο internet για το ΕΣΠΑ το λιγότερο 50-100 ευρώ. Έτσι χάνουν οι ξένοι τις θέσεις...»

(Λιλιάννα, 36 χρονών, Ρωσία. συν 35)

Σημαντικό στοιχείο ανάλυσης το ανωτέρω, όπου πολύ δύσκολα κάποιος χωρίς αυτό θα καταλάβαινε, γιατί περιέχει τόσο έντονο οικονομικό πρόβλημα η όλη διαδικασία ετοιμασίας δικαιολογητικών, για εγγραφή σε παιδικό σταθμό. Η Λιλιάννα λοιπόν μας δίνει αναλυτικά μια πλήρη εικόνα του οικονομικού κόστους, το οποίο απαιτείται, προκειμένου να ετοιμάσει μια μετανάστρια τα χαρτιά της για να μπει στο πρόγραμμα, που θα τη βοηθήσει να πάρει μια θέση στο παιδικό σταθμό. Από ότι φαίνεται η δυσκολία για να φτιαχτούν τα χαρτιά είναι μεγάλη, αλλά ποιο μεγάλο φαίνεται το οικονομικό θέμα που προκύπτει, το οποίο ευθύνεται και για τη μεγαλύτερη δυσκολία. Το ποσό των 50 και 100 ευρώ είναι ένα πολύ σημαντικό ποσό, απαγορευτικό θα έλεγε κανείς για τα οικονομικά των μεταναστριών και για την ανεργία που βιώνουν τα τελευταία χρόνια.

4.4.3. Ρατσιστικές αντιδράσεις: η επίδραση τους στη πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας

Παρόλο που το πρόγραμμα ευνοεί τους χαμηλόμισθους και τους ανέργους, μεταξύ των οποίων βρίσκονται και οι μετανάστες, διαδικαστικά όπως ήδη αναφέρθηκε έχει πολλές δυσκολίες με αποτέλεσμα τις περισσότερες φορές να μην επιτυγχάνεται η πρόσβαση σε βρεφονηπιακό σταθμό. Ακόμη η φύση της εργασίας των μεταναστριών οικιακών εργατριών δημιουργούσε εντυπώσεις και αρνητικές κριτικές όχι μόνο στους υπαλλήλους δυσκολεύοντας τη χρήση των παροχών μέσα στο βρεφονηπιακό σταθμό αλλά και στους υπόλοιπους γηγενείς, θεωρώντας την σαν μη κανονική εργασία, που δεν συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την συμμετοχή στο πρόγραμμα και κατά συνέπεια τη πρόσβαση σε παιδικό σταθμό. Θεωρούσαν ότι οι μετανάστριες

αδίκως συμμετείχαν σε αυτή την ευκαιρία του προγράμματος και ότι στην πραγματικότητα δεν είχαν το δικαίωμα. Τα ένσημα ήταν πάντα το πρώτο θέμα συζήτησης υποδηλώνοντας την αδικία εις βάρος των γηγενών, αν και οι όροι συμμετοχής είναι ίδιοι για όλους. Αν και στην καθημερινότητα γηγενείς και μετανάστες φαίνεται να συμβιώνουν δίχως ιδιαίτερα προβλήματα και δίχως ενδείξεις ρατσισμού, οι εκδηλώσεις ρατσιστικών συμπεριφορών άρχισαν να παίρνουν θέση μόλις το προσωπικό συμφέρον μπήκε στη μέση, άσχετα από την συμπεριφορά των ατόμων σε άλλες εκδηλώσεις της καθημερινής ζωής και συμβίωσης. Όμως στην πραγματικότητα από ότι λέει παρακάτω και η Ριάνα από την Αλβανία, καμία μετανάστρια δεν ευθύνεται γι' αυτό παρά μόνο οι Ελληνίδες εργοδότες, οι οποίες δεν δέχονται να τους βάλουν ένσημα, με αποτέλεσμα να δυσκολεύονται να βάλουν τα παιδιά τους στον παιδικό σταθμό. Η Ριάνα συχνά στις αφηγήσεις της αναφέρει περιπτώσεις όπου προσπαθεί με θάρρος και « τσαμπουκά» να πει τα πράγματα όπως έχουν και να διεκδικήσει το δίκιο της. Στη συγκεκριμένη περίπτωση υπερασπίζεται κάποια ξένη, η οποία δεν ξέρει καλά ελληνικά για να βρει το δίκιο της και επειδή είναι κάτι που αφορά και την ίδια επεμβαίνει να διευθετήσει την κατάσταση.

«Πως μου φαίνεται το πρόγραμμα αυτό; Καλό φαίνεται. Καλό. Έχει κόσμο που δουλεύει στα σπίτια και δεν τους βάζουν τα ένσημα. Και αυτό πρέπει να δουλέψει κάπου για να στείλει τα παιδιά στον παιδικό. Να κάτσει στο σπίτι να κρατά το παιδί πάλι είναι δύσκολο πολύ. Αλλά αυτό που εγώ δουλεύω στο σπίτι σου να καθαρίζω και εσύ μου δίνεις τα λεφτά μαύρα χωρίς να μου βάλεις ένσημα, για μένα αυτό δεν είναι σωστό. Για μένα καλό θα είναι να μου δώσεις 20 ευρώ και τα άλλα να μου βάλεις ένσημα και το παιδί να το έχω κάπου. Και να μάθει τι είναι ζωή, να μάθει το καλημέρα και τα λοιπά. Εγώ είδα εκεί που πήγα να καταθέσω τα χαρτιά κάποιος άνθρωπος τον ξέρω είναι πάρα πολύ πλούσιο, πάρα πολύ πλούσιο και λέει γιατί δεν πήραν το παιδί στο παιδικό στο δήμο και πήραν το άλλο. Αμα έχεις λεφτά τόσα πολλά πήγαινε άλλου. Γιατί τσακωθήκαν με μια κοπέλα, ήταν ξένη, δεν ξέρω από που ήταν η κοπέλα, και του λέει που να αφήσω το παιδί μου για να πάω να δουλέψω; Μη δουλέψεις στα σπίτια εσύ, πας να δουλέψεις αλλού.

Στο σημείο αυτό φαίνεται να νευριάζει πολύ η Ριάνα. Κάποια στιγμή κοκκίνησε και ύψωσε τη φωνή της σε εκνευριστικό τόνο. Μιλούσε με πάθος και φαινόταν να ξαναζεί το γεγονός. Χειρονομούσε και σηκώθηκε όρθια με τα χέρια στη μέση, σε μια προσπάθεια να γίνει όσο το δυνατόν πιο παραστατική και πιστευτή στην περιγραφή του συγκεκριμένου επεισοδίου.

Και δεν μπορούσα εγώ νομίζεις να απαντήσω να της πω, έλα εδώ κοπέλα μου, σε βλέπω πλούσια; Ναι μίλησα... Αν είναι έτσι και το παίζεις έξυπνη την κοπέλα που παίρνεις στο σπίτι σου και το παίζεις εσύ εδώ κυρία, βάλε ένσημα στην κοπέλα που δουλεύει στο σπίτι σου και να πάει η κοπέλα να βάλει το παιδί στον παιδικό. Έτσι της είπα. Εκεί μπροστά. Και μου είπε ποια είσαι εσύ μωρή τρελή; Της λέω να σου πω κοπέλα μου δεν ήρθα να κάνω τη μάγκα εδώ. Μίλησες της κοπέλας, δεν ξέρω ποια είναι και δεν με ενδιαφέρει, θα δώσω εγώ την απάντηση. Εντάξει; Όχι είναι ξένη δεν μιλάει ελληνικά όπως και εγώ άλλεν ντάλεν. Αλλά εσείς να μάθετε να μιλήσετε. Εγώ έρχομαι εδώ έχω ανάγκη αλλά είναι και Έλληνας που είναι έξω και έχει ανάγκη. Να μάθετε να μιλήσετε της λέω. Εντάξει; Τελείωσα εγώ και έφυγα. (γέλια).

Έχει ρατσισμός. Όχι σε όλες. Γιατί σου λέω 15 κορίτσια που κάνω εγώ παρέα δεν μπορώ να πω τίποτα. Η άλλη που δεν έχει σεβασμό και μόρφωση το κάνει αυτό. Γιατί ένας άνθρωπος που έχει σεβασμό και μόρφωση, τι σε νοιάζει εσένα από που είμαι εγώ, από που είσαι εσύ. Πρέπει να κάνω το καλύτερο να λείι σε σένα μπράβο πρώτα.»

(Ριάνα, 40 χρονών, Αλβανία, συν 18)

Το ξέσπασμα της Ριάνας και η μεγάλη προσπάθεια να υπερασπιστεί μια «ξένη» κοπέλα, δίνει την αίσθηση ότι ταυτόχρονα υπερασπίζεται αφ' ενός τον εαυτό της και αφ' ετέρου ταυτόχρονα τις «ξένες» όλου του κόσμου. Γνωρίζοντας η ίδια της δυσκολίες που μια ξένη αντιμετωπίζει στην εργασία της, και μπορώντας να εκφραστεί με θάρρος στη γλώσσα της χώρας υποδοχής, έχοντας και τη δύναμη να μπει σε μια διεκδίκηση για το δίκιο που πίστευε ότι είχε, έδωσε τον αγώνα της για υπεράσπιση. Ρίχνει ευθύνες στον εργοδότη για την «μαύρη εργασία», που αποκλείει μια ξένη από το δικαίωμα του να έχει ένσημα και δικαίωμα πρόσβασης στο παιδικό σταθμό. Ενώ ταυτόχρονα πιστεύει

ότι κάποια πράγματα είναι θέμα ρατσισμού, ο οποίος έχει σχέση με τη μόρφωση του ατόμου και το σεβασμό που νοιώθει προς τον άλλο.

Βέβαια δεν έχουν όλοι ρατσισμό, αλλά οι περισσότεροι έχουν όταν θίγονται τα συμφέροντα τους σύμφωνα με τις εξομολογήσεις των μεταναστριών.

Η όλη διαδικασία για την πρόσβαση σε παιδικό σταθμό και ιδιαίτερα μέσω του internet όπως θέλει το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ δημιουργεί μεγάλη ανασφάλεια και άγχος στις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες. Στις ηλεκτρονικές αιτήσεις δεν συγχωρείται το παραμικρό λάθος, γιατί μπορεί να είναι η αιτία ώστε η αίτηση να βγει εκτός συμμετοχής. Η Εντλίρα από την Αλβανία παραλίγο να τα χάσει όλα γιατί είχε ξεχάσει να βάλει υπογραφή, αλλά το πιο κουραστικό και δύσκολο για εκείνην ήταν ότι έφυγε για μια μέρα στην Αλβανία, άφησε στην Ελλάδα τα παιδιά της μόνα, για να πάει να φέρει τα χαρτιά που χρειαζόταν από την χώρα της, αφού δεν είχε κανέναν άλλο να το αναλάβει και να την βοηθήσει. Χρειάστηκε χρόνος και χρήμα. Επίσης αυτό που καθημερινά ακούει στο φούρνο που εργάζεται, είναι παράπονα όπως ότι: «*παίρνουν τους ξένους και όχι τους Έλληνες*» και ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση «*δίνει χρήματα για κάθε παιδί μετανάστη*». Όλα τα κακώς κείμενα των γηγενών για την πρόσβαση γενικώς στους Βρεφονηπιακούς σταθμούς έχουν να κάνουν με τα οφέλη των μεταναστών, για τα οποία οι γηγενείς θεωρούν ότι είναι προνομιούχοι οι μετανάστες και προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

«Πολλή ανασφάλεια. Πέρσι ήταν πρώτη χρονιά πολλή ανασφάλεια. Και μετά μου είπαν μπες στο internet να δεις τι λάθος είχες κάνει. Και μπαίνω στο internet και δεν έχω βάλει υπογραφή στο τέλος.

Ξανά από την αρχή κάναμε άλλη αίτηση να βάλω υπογραφή. Και γέλασα. Τόσα χαρτιά... Σου βγάζει τρεις μέρες για οτιδήποτε λάθος, πας και κάνεις μια άλλη αίτηση και το διορθώνεις.

Είχα πει σε τόσο κόσμο. Όποιον έβλεπα τους έλεγα. Έδινά το όνομα της κόρης μου και τον αριθμό της αίτησης και τους έλεγα. «Μπείτε στο internet για να το δείτε».

Θα έκανα και κάτι άλλο. Έχουμε και internet και laptop στο σπίτι θα έπαιρνα κόσμο στο σπίτι μπες και δες. Όπως και να 'ναι έχει άγχος. Και ζητάνε πάρα πολλά. Ας πούμε εγώ πρέπει να πάω στην Αλβανία, να στείλω κάποιον, ποιος

να μου φέρει οικογενειακή κατάσταση, να το μεταφράσω, σφραγίδες. Και κάνει 60€ το ένα χαρτί, 60€ θέλει το ένα παιδί φέτος, 60€ το άλλο. Μετά Υπουργείο εσωτερικών, υπουργείο εξωτερικών, προξενείο ελληνικό. Άσε που αυτά πρέπει να βγουν από το Αργυρόκαστρο και να είσαι ο ίδιος. Πέρυσι πήγαμε εγώ και ο άντρας μου όλη νύχτα και ξαναήρθαμε το πρωί. Πρέπει να έχεις μαμά, μπαμπά να φανεί ότι είναι πρώτου βαθμού συγγένεια. Εμείς δεν έχουμε πρώτου βαθμού. Και πήγαμε μόνο για τα χαρτιά τη μια μέρα και ήρθαμε την άλλη.

Και μόνο με την ενέργεια αυτή της Εντλίρας φαίνεται καθαρά πόσο μεγάλη ανάγκη είχε για την εγγραφή του παιδιού της σε βρεφονηπιακό σταθμό. Συνεχίζει στην αφήγηση της:

..Όχι τους έχουν βοηθήσει αρκετά τους μετανάστες σ' αυτό το θέμα. Δεν πρέπει να έχουν παράπονο. Πιο πολύ ακούω στο φούρνο παράπονα από τις Ελληνίδες μάνες. Έρχονται και για το παραμικρό λένε ότι παίρνουν τους ξένους και δεν παίρνουν εμάς. Άλλοι λένε ότι δίνουνε για τους μετανάστες η Ευρωπαϊκή Ένωση ένα ποσό σε κάθε παιδί. Και σου λέει εσένα. Εσένα ο άντρας σου δεν τα δηλώνει και το πήραν. Εμείς που πληρώνουμε και στο κράτος, εφορία και όλα πιο πολύ; Τώρα; Δεν δίνω και σημασία και όλοι από την πίκρα τους θα ρίχνουν πίκρα. Δεν θέλω να με πειράζει η πίκρα του αλλοιού. Οπότε άστο δεν δίνω σημασία.»

(Εντλίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συν 6)

Οι αντιλήψεις λοιπόν που επικρατούσαν εκ μέρους των μεταναστριών ήταν: α) υπήρχαν τεράστιες δυσκολίες που αντιμετώπιζαν από το νέο γραφειοκρατικό τρόπο και με τις οποίες δεν ήταν εξοικειωμένες. Ο τρόπος αυτός κατά ένα τρόπο ενώ φαινόταν ότι βοήθαγε περισσότερο τη πρόσβαση των μεταναστριών και όντως βοήθαγε, στην πραγματικότητα έκρυβε παγίδες, δυσκολίες και εμπόδια. β) Η επιτυχία της πρόσβασης συνοδευόταν κατά κύριο λόγο από εμπόδια και δυσκολίες στη χρήση και την παροχή αγαθών γ) η δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης συνοδευόταν από ρατσιστικά σχόλια και αντιδράσεις όπως: «Γιατί οι ξένοι να μπουν πιο εύκολα από μας.»; «Παίρνει λεφτά από το πρόγραμμα... Γι' αυτό το κράτος κρατάει τόσους μετανάστες στη χώρα». Όλα αυτά φυσικά συζητιόνται στα κατά παράδοση μέρη συγκέντρωσης αλλοδαπών και γηγενών, όταν βγάζουν έξω για παιχνίδι τα παιδιά τους στις συνοικίες που μένουν, που

δεν είναι άλλα από την πλατεία και κυρίως τις κούνιες. Όσο βρίσκονται εκεί όλοι είναι φίλοι, τα παιδιά παίζουν μεταξύ τους και ταυτόχρονα μέσω «κοινών σχολίων» εκφράζονται οι πραγματικές σκέψεις και απόψεις.

«Το πρώτο χρόνο δεν μου τον έπαιρναν, δεν μπορούσα να δουλέψω, τον άφηνα και μόνο στο σπίτι μερικές φορές, μωρό παιδί στη κούνια, να τρελαίνομε μέχρι να πάει το μεγάλο παιδί από το σχολείο. Τώρα μπαίνει με το πρόγραμμα, αλλά τι τραβάω μέχρι να μπει. Παρ'όλο ότι έχω χαρτί ανεργίας. Οι Έλληνες μας κατηγορούν ότι παίρνουν μόνο τα δικά μας τα παιδιά. «Γιατί οι ξένοι να μπουν πιο εύκολα από μας.»; λένε, ακούω δηλαδή συνέχεια.

Εγώ δεν το έχω δει το εύκολο αυτό. Κάθε φορά που έφτιαχνα χαρτιά είχα την αγωνία να το πάρουν φέτος, δεν θα το πάρουν. Αλλά πέρυσι άκουσα πολλές στις κούνιες. Ότι δεν γίνεται. Λένε: είμαστε στη χώρα μας και δεν μπορούμε να βάλουμε τα παιδιά μας στο παιδικό σταθμό, γιατί να μην πηγαίνουνε τα Ελληνάκια, αλλά να παίρνουν τα Αλβανάκια και όλα τα ξένα;

Αναρωτιέμαι είναι αλήθεια ότι παίρνουν πιο εύκολα τα παιδιά των μεταναστών επειδή πληρώνει το κράτος; Παίρνει λεφτά από το πρόγραμμα αυτό πιο πολύ από τους μετανάστες, γι' αυτό πρέπει να μπαίνουν στους παιδικούς σταθμούς, άραγε; Αυτό ήταν το πρόβλημα, από ότι λένε, ότι πληρώνονται ειδικά για τους μετανάστες. Γι' αυτό το κράτος κρατάει τόσους μετανάστες στη χώρα. Εντάξει. Αυτό λεγόταν στις πλατείες πέρυσι δηλαδή και φέτος το άκουσα.»

(Ζαμίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συν 7)

Η Αμάντα από την Αλβανία « πετάχτηκε» έξω από το πρόγραμμα για ένα λάθος που έκανε. Δεν πρόλαβε να το διορθώσει, άλλωστε ήταν σίγουρη ότι όλα ήταν καλά. Στην ίδια θέση βρέθηκαν και 2-3 Ελληνίδες μητέρες. Τα παιδιά εκείνα όμως ήδη τα πήραν ξεχωριστά από το πρόγραμμα, το δικό της επειδή ήταν ξένο δεν το πήραν. Επί πλέον σε συγκέντρωση που έγινε στο παιδικό σταθμό, που ήθελε να φοιτήσει το παιδί της ο υπεύθυνος από το Δήμο ανέφερε για την αδιαφορία των γονέων που πηγαίνουν το καλοκαίρι διακοπές, χωρίς να ενδιαφέρονται για την τύχη της αίτησης που έκαναν για το παιδί τους. Η Αμάντα ένοιωσε προσβεβλημένη και σε πολύ άσχημη θέση. Αισθάνθηκε ότι την φωτογράφησαν και ότι μίλαγαν για αυτήν, χωρίς να γνωρίζουν τα

πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζει. Πιστεύει ότι όλα αυτά γίνονται γιατί είναι ξένη, για αυτό δεν πήραν το παιδί της ,ενώ «τα Ελληνάκια βέβαια τα πήραν πρώτα».

Φαίνεται ότι οι υπάλληλοι πρώτης γραμμής , αλλά και οι προϊστάμενοι τους αιρετοί από τον κάθε Δήμο ακολουθούν τις περισσότερες φορές κοινή γραμμή αντιμετώπισης απέναντι στις μετανάστριες μητέρες και στις παροχές που οι υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας παρέχουν.

«Το πρόβλημα ήταν με ένα πιστοποιητικό γέννησης του παιδιού. Α! μπράβο. Πρέπει να ήταν αυτό που δεν ήταν μεταφρασμένο.

Καταρχήν εγώ πήγα κλαίγοντας στον παιδικό σταθμό. Γιατί για εμένα ήταν να πέσω από τα σύννεφα. Ήταν ο άντρας μου άνεργος, να μη μου πάρουν, το παιδί στον παιδικό σταθμό... Για πέρυσσι. Που λες Παναγία μου τι γίνεται τώρα. Μάνα με 3 παιδιά.... Για αυτό το χαρτί εγώ πήρα απόρριψη. Έπαθα πλάκα.

Μου είπανε μη στεναχωριέσαι. Μου είπανε ότι θα το συζητήσουνε.. Και είπα μια φορά και στο σύλλογο γονέων όταν μαζευτήκανε.... Πήγαμε μαζί με το σύλλογο γονέων και εκεί μιλήσανε για κάτι άλλα παιδιά που θα μπαίνανε με το ΕΣΠΑ . Γιατί δεν ήταν ότι εγώ προσωπικά έπαιρνα παραπάνω από 18 χιλιάδες. Όταν μιλάγαμε για άλλες μανάδες....

Φέτος μου την πήρανε αλλά δεν πληρώνω ,όχι με το πρόγραμμα. Ήταν να πληρώνω 40 ευρώ, αλλά δεν είχα, δεν μπορούσα. Πήγε ο άντρας μου με το χαρτί ανεργίας και με την κάρτα του κοινωνικού παντοπωλείου στο Δήμο, αυτό που παίρνομε τρόφιμα

Η μεγάλη δυσκολία με τον ηλεκτρονικά τρόπο κατάθεσης των δικαιολογητικών είναι ότι τίποτα δεν μπορεί να αποκλίνει από αυτό που το σύστημα πρέπει να δέχεται. Έτσι ένα Αλβανικό πιστοποιητικό γέννησης χωρίς μετάφραση έγινε η αιτία αποκλεισμού της Αμάντας από τη λίστα δικαιούχων.

Ναι αυτό. Και πάει και επειδή δεν έχει, παίρνει τόσα, εγώ παίρνω τόσα, δεν βγαίνουμε. Μας δίνουν κάποια τρόφιμα. Εκεί έδειξε αυτό το χαρτί και τελικά δεν πληρώνουμε. Πήγε και ο σύλλογος γονέων , σε μια συνάντηση και....

Όταν μαζευτήκαμε εκεί οι μανάδες πετάχτηκε αυτό, ότι ξεχνάνε τα χαρτιά, πάνε και κάνουν διακοπές. Αυτό ήταν μάλλον για εμάς τους ξένους. Ότι πήγαμε σε άλλη χώρα εμείς. Ο υπεύθυνος του δήμου το είπε. Οτι κάναμε διακοπές. Το

πέταξε έτσι. Δεν μου άρεσε αυτό. Πήγα να σηκώσω το χέρι και να πω, συγγνώμη αλλά δεν πήγαμε π.χ προσωπικά για εμάς, δεν πήγαμε διακοπές. Το ξέρετε εσείς ότι εγώ αυτό το μήνα τον Αύγουστο πήγα να με ταΐζει η μάνα μου. Να προσφέρω στα 3 παιδιά μου. Εντάξει, περασμένα ξεχασμένα για μένα.... Κανένας δεν μίλησε δεν είπε τίποτα. Κανένας Είμαι αυτής της άποψης. Όταν πετάχτηκε και είπε ένας κύριος ότι δεν προσέχετε τα χαρτιά σας και πάτε διακοπές και μετά θέλετε να πάρουμε τα παιδιά σας. Αλλοίμονο. Που το ξέρει ο κύριος και ο κάθε κύριος ότι εγώ πήγα διακοπές. Έτσι δεν είναι; Δεν ξέρω. Αλλά εγώ λέω αυτό ότι με έναν άντρα άνεργο, με 3 παιδιά, με τα 800 το πολύ και δεν θα πάρω και 800 να προσφέρω στο σπίτι. Με τα 800 το πολύ το μήνα, έλα να τα δώσω εγώ σε κάθε κυρία για να δω θα τα βγάλει πέρα; Με δάνεια και αυτά έτσι; Διότι είχαμε και αυτά. Πήραμε σπίτι εδώ. Δανειστήκαμε εδώ γιατί νομίζαμε ότι θα είχαμε καλύτερο μέλλον εδώ. Λοιπόν, όταν πετάχτηκε και είπε ότι πηγαίνετε διακοπές και μετά....

Η Αμάντα αναφέρεται στο μεγάλο οικονομικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν. Οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που η οικονομική κρίση διαμόρφωσε στην οικογένεια της, οδήγησαν τα μέλη της σε αναγκαστική προσωρινή μετάβαση πίσω στη χώρα καταγωγής στη πατρική οικογένεια, σε μια περίοδο που αυτή η καλοκαιρινή μετάβαση για τους υπόλοιπους φαντάζει μόνο σαν καλοκαιρινές διακοπές.

Αυτό ήθελα να πω ότι εγώ πήγα να με ταΐζει η μάνα μου με 3 παιδιά. Γιατί είχα ένα άντρα άνεργο, ήταν να πληρώσουμε και τα δάνεια, να είμαστε σωστοί στο ρεύμα, στη ΔΕΗ, στην ΕΥΔΑΠ, στα τηλέφωνα, στο δάνειο, τα πάντα. Να μην χρωστάμε τίποτα. Να πάμε στη μαμά μου, να με ταΐζει η μάνα μου και τα 3 μου παιδιά. Το ξέρω ότι το λάθος μας ήταν τα χαρτιά, αλλά δεν μπορείς να πετάγεσαι και να πεις ότι πηγαίνετε διακοπές. Αυτό δεν είναι δικαιολογία. Γιατί για μένα πηγαίνει κάποιος διακοπές όταν παίρνει 28 και 40 χιλιάδες ευρώ το χρόνο. Όχι εγώ. Που δεν φτάνω τα 12 εγώ προσωπικά, να ταΐζω τα παιδιά και να πάρει και ο άντρας 360 ευρώ το μήνα..Είμουνα σίγουρη ότι σίγουρα ότι θα έμπαινε το παιδί, αλλά.... Έγινε μετά η συγκέντρωση. Τον Σεπτέμβρη. Είχανε μείνει 3 με 4 παιδιά, αλλά ο λόγος ήταν διότι η μία ήταν η δικιά μου η αίτηση γιατί δεν είχαμε κάνει μετάφραση το χαρτί και οι άλλοι που είχαν άλλες μανάδες

που είχαν πρόβλημα με τη φορολογική δήλωση στα ύψη ...Η μόνη ξένη ήταν η δική μου δηλαδή. Τα άλλα τα Ελληνάκια, που ήταν δημότες τους, τους δίνουν το ψήφο, τα πήρανε πρώτα. Ε βέβαια, τα πήρανε. Εννοείται. Από μένα τι να πάρουν... Και πληρώνουν αυτές. Αλλά οι μανάδες αυτές δεν έχουν πρόβλημα να ρίξουν 50 ευρώ το μήνα. Εγώ μακάρι να τα είχα, θα τα έδινα. Αλλά αυτή τη στιγμή δεν τα είχα.»

(Αμάντα,32 χρονών, Αλβανία, συν 28)

Η Αμάντα αναγνωρίζει τη δύναμη που έχει η «ψήφος» σχετικά με τη πρόσβαση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς. Φαίνεται ότι σε κοινοτικό και δημοτικό επίπεδο υπάρχει μια άτυπη συναλλαγή μεταξύ δημοτών και αιρετών που κάνει τη ζωή ευκολότερη μέσα στη κοινότητα βοηθώντας τη πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες.

4.4.4. Δημόσιοι υπάλληλοι: η συμβολή τους στη πρόσβαση και τη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών

Ο ρόλος των υπαλλήλων πρώτης γραμμής στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, είναι όπως έχει ήδη αναφερθεί, πολύ σημαντικός παράγοντας πρόσβασης και χρήσης για τις υπηρεσίες αυτές. Η προσωπικότητα των υπαλλήλων, τα πιστεύω και οι αξίες τους Η συμπεριφορά τους απέναντι στους μετανάστες, ο τρόπος ερμηνείας του γραφειοκρατικού κατεστημένου σύμφωνα με την δική τους άποψη, αλλά και η καθοδήγηση που πιθανόν παρέχουν αν χρειαστεί ή εάν θελήσουν, είναι καθοριστικοί παράγοντες για την δυνατότητα παροχής ή την μη παροχή των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. «*άμα πέσεις σε ιδιόρρυθμο άνθρωπο, την έκανες*» αναφέρει η Βασιλικά από την Αλβανία.

« Οι υπηρεσίες εδώ έχουν μεγάλη γραφειοκρατία, εγώ τόσα χαρτιά που ετοίμασα για τον παιδικό σταθμό, στην Αλβανία τα θέλωμε για 10 χρόνια. Οι υπάλληλοι φταίνε, γιατί κάνουν ότι θέλουν, άμα πέσεις σε ιδιόρρυθμο άνθρωπο, την έκανες... Δυστυχώς εγώ όλο σε καθυστερημένους πέφτω, που δεν ξέρουν, ή έχουν σκοπό να μας τυραννούν τους ξένους.»

(Βασιλικά,29 χρονών, Αλβανία,συν 32)

Η εντύπωση των μεταναστριών για τους υπαλλήλους των κοινωνικών υπηρεσιών δεν είναι και η καλύτερη, ιδιαίτερα για τους υπαλλήλους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, εκτός από εξαιρέσεις που δεν ξεχνιούνται και μένουν μέσα στη μνήμη γιατί «Όλο αυτό σου δείχνει ότι κάποιος νοιάζεται».

«Μόνο για τα χαρτιά. Ταξιδέψαμε όλη τη νύχτα. Το πρωί επτά η ώρα είμαστε εκεί, πήραμε τα χαρτιά και ξανά ταξιδέψαμε και ήμασταν το βράδυ πάλι εδώ. Με δύο μικρά παιδιά μόνα Και μια γριά, άρρωστη γιαγιά, που δεν ξέρει τίποτα να μιλά ελληνικά και αν γίνει κάτι; Πέρυσι – πρόπερσι είχε μια καλή υπεύθυνη και μου τα κοίταξε, μου είπε τι να κάνω και φύγε και έλα πάλι γρήγορα, μη χάνεις χρόνο. Όλο αυτό σου δείχνει ότι κάποιος νοιάζεται. Ενώ εκεί σου λένε μόνο «ρίζτε». Μεγάλη ανασφάλεια. Τουλάχιστον με το πρόγραμμα υπάρχει μια πιθανότητα να σου πάρουν το παιδί. Του χρόνου θα υπάρχουν και αυτά, δεν θα υπάρχουν; Θα πάρουν παιδιά δεν θα πάρουν; Μεγάλη ανασφάλεια.

(Εντλίρα, Αλβανία, 35 χρονών, συν.6)

Πολλές μετανάστριες μητέρες πιέζονται ψυχολογικά από την συμπεριφορά των υπαλλήλων απέναντι τους. Τα πάντα στο παιδικό σταθμό είναι σύμφωνα με την ερμηνεία και με τους όρους που οι υπάλληλοι θέλουν να λειτουργεί η υπηρεσία. Θέλουν να ρυθμίζουν τα πάντα στο παιδικό σταθμό σύμφωνα με ότι εξυπηρετεί τους ίδιους, αδιαφορώντας στη πραγματικότητα για τις ανάγκες των παιδιών, των γονιών και τις δυσκολίες που οι φραγμοί και οι όροι τους προσθέτουν στη ζωή τους. Πότε ακριβώς θα ξεκινήσει το παιδί στο παιδικό σταθμό, το πως θα προσαρμοστεί τον πρώτο καιρό, τι ώρα θα φεύγει, εάν το νήπιο αυτοεξυπηρετείται, όλα αυτά περνούν από τον έλεγχο των υπαλλήλων και αυτοί αποφασίζουν για τον χειρισμό τους προφασιζόμενοι κανονισμούς και νόμους, αφήνοντας τον γονιό ανήμπορο και δημιουργώντας προβλήματα στην εργασία ή την απασχόληση της μετανάστριας μητέρας στην προκειμένη περίπτωση. « Βέβαια ευχαριστημένος είναι κάποιος όταν έχει που να αφήσει το παιδί του....» Χαρακτηριστικά τα λόγια της Λουμτουρίας από την Αλβανία. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν κάποιοι υπάλληλοι που φέρονται και καλύτερα. Δεν υπάρχει όμως αυτή η ομοιομορφία που θα έπρεπε να υπάρχει στη λειτουργία των παιδικών σταθμών, μια και θεωρούνται κρατικές υπηρεσίες. Κάθε παιδικός σταθμός χρωστά την λειτουργία του

στην προσωπικότητα των υπαλλήλων και δη του υπευθύνου κυρίως για λειτουργικά θέματα.

«Είχα πια συνηθίσει και ήξερα και τη γλώσσα γιατί είχα και τα ένσημα. Είχα και όλα τα χαρτιά. Βέβαια σ' αυτό τον Π.Σ. το δεύτερο κορίτσι, το τρίτο παιδί, δεν μου το πήρανε. Ξέρεις γιατί; Γιατί δεν ήταν έτοιμη. Λέει πρέπει να περάσει κάποιος καιρός να πηγαίνει τουαλέτα μόνη της, γιατί δεν έχουν έρθει τόσες δασκάλες, που να μπορούν να καθαρίζουν τα παιδιά. Όμως το παιδί ήταν 2,7 μηνών, αλλά θέλει το χρόνο του και ξέρω ότι έπρεπε να το πάρουν γιατί ρώτησα στο πρόγραμμα. Είχα voucher, γιατί είμουν με το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ. Δεν υπήρχαν περιορισμοί σε αυτό, μόνοι τους στο παιδικό σταθμό τα έλεγαν και τα έκαναν αυτά, η υπεύθυνη του παιδικού σταθμού και οι δασκάλες. Μου έκαναν και άλλα ενώ έπρεπε να πάω από αρχές Σεπτεμβρη όπως ήταν το πρόγραμμα αυτές μου έλεγαν κάθε φορά που τηλεφωνούσα, θα σε ειδοποιήσουμε εμείς, τελικά με πήραν τηλέφωνο τέλος Σεπτεμβρη για να πάω τον Οκτώβρη. Βέβαια είχα υπογράψει από τη πρώτη μέρα του Σεπτεμβρη τη σύμβαση, για να μην χάσουν το voucher. Μετά πήγα και για πάνω από 15 μέρες το πήγαινα μόνο για 2-3 ώρες και καλά για να προσαρμοστεί, ενώ στη πραγματικότητα δεν υπήρχε πρόβλημα, «Όχι, όχι είναι έτσι πρέπει έντεκα η ώρα να το πάρεις». Εγώ δούλευα εννέα με πέντε. Δεν ωφελούσε σε κάτι.

Το πρόβλημα της Λουμτουρίας δεν φαίνεται λοιπόν να λύνεται. Από την πρώτη στιγμή στο παιδικό σταθμό άρχισαν οι δυσκολίες, που από ότι φαίνεται οι ίδιοι οι υπάλληλοι δημιουργούσαν κατά την άποψη της.

Μετά μου έλεγαν ότι δεν έχει κρεβάτι να κοιμάται και πρέπει να το παίρνω στις 1.30, ενώ εγώ ήθελα να φεύγει στις 4, να το παίρνει το μεγάλο παιδί και εν τω μεταξύ να προλαβαίνω να έρχομαι, παίρνω λεωφορείο και τρένο, περπατάω και ένα τέταρτο. Και στο τέλος μου είπαν να την κρατήσω στο σπίτι μέχρι να μάθει να πηγαίνει τουαλέτα μόνη της, « η θέση της θα την περιμένει, δεν θα την διαγράψουμε». Κατάλαβες με κορόιδευαν και από πάνω, εγώ να κινδυνεύω να χάσω τη δουλειά μου, να πληρώνω καθημερινά γυναίκα να την κρατά, με τεράστιο οικονομικό πρόβλημα, που σας είπα ότι έχω και αυτές να παίζουν με τη ψυχή μου, δεν το άντεχα αυτό. Πήγα στα γραφεία και παραπονέθηκα στη Δ/ντρια, μου, ρίξε δίκιο, μα από ότι φάνηκε κάνανε ότι ήθελαν χωρίς να υπολογίζουν κανέναν. Την επόμενη που πήγα μου είπε η

υπεύθυνη «Θα φοβηθούμε επειδή πήγες στο γραφείο, αυτοί είναι κανόνες του παιδικού σταθμού και όλοι οι γονείς πρέπει να τους τηρούν» Δεν απάντησα σε αυτό αν και εγώ ξέρω να έχω μεγάλη γλώσσα... Είπα μόνο θα πρέπει να σέβεστε και το μυρμήγκι και να αισθάνεστε τυχερή για τη δουλειά σας Κάτι είπε του στυλ ήρθες εσύ από την Αλβανία να μας το πειςΜου ανέβηκε το αίμα στο κεφάλι, αλλά δεν ξαναμίλησα...

Από τα λεγόμενα της Λουμτουρίας φαίνεται ότι η έλλειψη ενσυναίσθησης στις δυσκολίες μιας εργαζόμενης μητέρας, η άσκηση εξουσίας σε αδύναμους και οι ρατσιστικές αντιλήψεις προς τους ξένους, έχουν κυρίαρχο λόγο στη λειτουργία των βρεφονηπιακών σταθμών, τα οποία μόνο κατά τη χρήση τους μπορεί κάποιος να ανακαλύψει.

Μετά από λίγο πήρα το παιδί, έφυγα και δεν ξαναπάτησα. Ένοιωσα μεγάλη ανακούφιση, δεν ήθελα να τους ξαναδώ, ούτε το παιδί αναζήτησε τη δασκάλα ή το παιδικό σταθμό. Με αυτές τις συνθήκες πέστε μου αν εγώ μπορούσα να δουλέψω ή να εξυπηρετηθώ από τον παιδικό σταθμό, που τόσο ανάγκη τον είχα εκείνη την περίοδο. Μου δώσανε voucher να μπω στο παιδικό σταθμό, αλλά τι να το κάνω, εξυπηρέτηση μηδέν, δεν μπορείς να βρεις το δικίο σου ειδικά όταν είσαι ξένος. Μετά δεν εύρισκα θέση σε κανένα άλλο κοντινό σταθμό σε άλλη περιοχή, είπα να πάρει η οργή δεν θα το στείλω πουθενά, πάλι γύρισα στο ίδιο σημείο, να πληρώνω γυναίκα στο σπίτι και που να τα βρίσκω...Με άνεργο άντρα και παιδιά στο Πανεπιστήμιο... Στα μεγάλα μου παιδιά είχα πέσει σε καλούς ανθρώπους, η υπεύθυνη του παιδικού σταθμού ήταν άνθρωπος με κατανόηση, με βοήθησε να δουλέψω, μου πήρε τα παιδιά για να μην τα αφήνω μόνα στο σπίτι, δεν ήξερα ούτε τη γλώσσα καλά τότε, δεν είχα κυρίως ένσημα, μόνο μια υπεύθυνη δήλωση από μια κυρία που φρόντιζα. Είναι τελικά θέμα ανθρώπων, πως το νοιώθεις...Μιλάω και με φίλες μου, και αυτές προβλήματα έχουν και ας λένε ότι είναι ευχαριστημένες. Βέβαια ευχαριστημένος είναι κάποιος όταν έχει που να αφήσει το παιδί του, αυτό αρκεί για τους περισσότερους και παραβλέπουν τα άλλα αν μπορούν, τι να κάνει ο κόσμος... Εγώ όμως δεν μπορούσα, γιατί θα πάθαινα κακό στη ψυχή, αρκετά έχω περάσει, πλέον το μέσα μου το προσέχω, γιατί από αυτό εξαρτάται η οικογένεια μου.»

(Λουμτουρία, 39 χρονών, Αλβανία συν 11)

Η Ιουλιάννα από την Ρουμανία συνάντησε πολλά που δεν τις άρεσαν και πολλά που δεν την εξυπηρετούσαν, όμως δεν είχε και πολλές επιλογές για να μπορέσει να κρατήσει την εργασία της «είμαστε τυχεροί που το πήραν , τα άλλα είναι, άστα...». Το ωράριο παρ' όλο ότι είναι 7-4 κανονικά ,εκείνη πιεζόταν να το παίρνει νωρίτερα, η ενημέρωση που είχε για το παιδί ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, η γνώση του χώρου που βρισκόταν το παιδί της ήταν δύσκολη, αφού το άφηνε στη πόρτα και δεν την άφηναν να μπει μέσα. Πολλά δεν της άρεσαν , αλλά τον παιδικό σταθμό έστω και έτσι τον είχε ανάγκη και για εκείνην και για το παιδί.

«Είμαι ευχαριστημένη, εντάξει, αλλά... Εντάξει. Στην αρχή ήθελα να κοιμηθεί γιατί είχα άλλο ωράριο. Στην αρχή είχα ωράριο μέχρι 4, αλλά στο παιδικό δεν μου τον κράταγαν. Σκεφτόμουνα πώς να κάνω, πως αυτό. Έφερα τη μαμά μου από τη Ρουμανία. Και μετά πέθανε η γιαγιά μου και έφυγε η μαμά μου στη Ρουμανία για δύο μήνες και δεν είχα πώς να το κάνω. Έστειλα επί πληρωμή μια γυναίκα Όταν ήρθε η μαμά μου από τη γιαγιά μου της είπα ότι δεν τα βγάζω πέρα, ο παιδικός σταθμός είναι μέχρι τις 4, αλλά εγώ πιέζομαι να το παίρνω νωρίς πολύ πριν τις 4. Εγώ δεν έχω σταθερό ωράριο. Δεν είναι στάνταρ το ωράριο μου. Μπορεί και να τελειώσω και 3.30, να πάρω λεωφορείο μέχρι να έρθω. Τώρα είναι η γιαγιά του εδώ. Η δασκάλα βλέπω ότι έχει τώρα αλλάζει. Δύο μήνες, 3 μήνες; Ήταν άλλη δασκάλα. Νομίζω πιο πολύ τον πρόσεχε η προηγούμενη κυρία. Στην αρχή, μου λέγε τη ρωτούσε πως τα πάει ο μικρός, σας δυσκολεύει; Μου λέει ότι δεν καταλαβαίνει. Λέω, ναι ξέρω ότι δεν καταλαβαίνει ελληνικά αλλά προσπαθούσε αυτό, να τον μάθει κάποια πράγματα. Το έβλεπα. Ξέρω, να μου πείτε αν έκανε τσίσα πάνω του, αν δεν σας έχει ακούσει. Αυτά. Δεν με ενημέρωνε η αλήθεια, έπρεπε να ρωτάω συνέχεια, αφού και το παιδί δεν καταλάβαινε καλά, είχα μεγάλη αγωνία. Μέσα στην τάξη δεν έμπαινα δεν με άφηναν, στη πόρτα το έπαιρνα το παιδί, αυτό δεν γίνεται στη χώρα μου βέβαια, τι τακτική και αυτή....Και εγώ και το παιδί είχαμε ανάγκη από τον Παιδικό Σταθμό, είμαστε τυχεροί που το πήραν , τα άλλα είναι, άστα...»

(Ιουλιάννα, 31 χρονών, Ρουμανία, συν 16)

Η Ενκελέντα από την Αλβανία ήθελε να έχει μια καλή σχέση με το προσωπικό του παιδικού σταθμού και αυτό το συντηρούσε με δωράκια και άλλες ευχαριστίες,

Όμως μόλις αυτό σταμάτησε λόγω κρίσης, η συμπεριφορά των νηπιαγωγών και της υπεύθυνης άλλαξε απέναντι της. Γενικά είχε πολλά παράπονα συμπεριφοράς απέναντι τους, αλλά δεν μπορούσε να παραπονεθεί πουθενά, γιατί μέσα της πίστευε ότι κανείς δεν ακούει μια ξένη. *«Θα βρω το δίκιο μου εγώ σαν ξένη; Μάλλον όχι.»*

«Όλα καλά.....κάποια παράπονα έχω. Εγώ σαν ξένη αγωνίστηκα πάρα πολύ να έχω μια καλή σχέση με τις δασκάλες του παιδικού, πάντα πήγαινα με τα δώρα μου, με τα γλυκά μου με τα λουλούδια μου με φαγητό από το σουβλατζίδικο που δούλευα, ότι μπορούσα, ήθελα να δείξω την ευχαρίστηση μου, γιατί έτσι έχω μάθει και γιατί ήθελα να προσέχουν το παιδί μου, σαν να μου είχαν κάνει χάρη, έτσι ένοιωθα.... Αυτή τη χρονιά έχω μαζέψει το χέρι γιατί οικονομικά είμαι πολύ χάλια, δεν έχω να πάρω βασικά πράγματα για το παιδί μου... Είδα λοιπόν πόσο άλλαξε η στάση τους και πως μου μιλούν, πρώτα ήταν «κορίτσι μου και κοπέλα μου» και τώρα «κυρία... τάδε, και σας παρακαλώ δεν κάνουμε εξαιρέσεις», έχω απογοητευτεί. Με πιέζουμε τόσο πολύ με την ώρα να παίρνω νωρίς το παιδί που σκέφτομαι να πάω στο Υπουργείο. Έρχομαι κάθε φορά με τη γλώσσα έξω από το άγχος, λες και η ώρα τους δεν είναι να δουλεύουν έως τις 4. Η ώρα ακόμη και 3.30 να είναι μου λένε μπροστά στο παιδί «αργήσατε, το παιδί έμεινε μόνο του και στεναχωριόταν», αφού είχαν καταφέρει βέβαια να διώξουν με τον ίδιο τρόπο όλα τα παιδιά πιστεύω, γιατί πως μένει τόσο νωρίς το παιδί μου μόνο του;

Η Ενκελέντα αφήνει να εννοηθεί ότι όσο έφερνε κάποια δωράκια στο προσωπικό, εκείνο είχε και διαφορετική αντιμετώπιση απέναντι της.

Άλλη μια φορά έκανε εμετό το παιδί, χωρίς πυρετό ή κάτι άλλο, με πήραν 3 φορές τηλέφωνο από τις 11 έως τις 11.30 να πάω να το πάρω. Τους είπα θα στείλω την αδελφή στη μία η ώρα που σχόλαγε αυτή νωρίτερα, γιατί είμουν μακριά και το αφεντικό παράξενο δεν ήθελε να λείπω. Φώναζε η δασκάλα και η υπεύθυνη μαζί, ότι έπρεπε να φύγει όσο πιο γρήγορα γινόταν. Είπα «έχετε δίκιο, και εγώ ανησυχώ για το παιδί μου, αλλά πώς να έρθω γρήγορα δεν γίνεται, αυτή τη λύση βρήκα, για πιο κοντινή ώρα». Στο Υπουργείο θα πάω όχι στο Δήμο, γιατί αυτοί όλοι είναι μια κλίκα. Φέτος τους δυσκολεύω ,γιατί πέρυσι είχα τη δυνατότητα να το παίρνω νωρίτερα, αλλά φέτος είναι αδύνατον και το ξέρουν. Δεν μπορώ να πετάξω, ούτε έχω την πολυτέλεια να φεύγω ότι ώρα θέλω. Ξέρω μια κοπέλα που πήγε για

παράπονα στο Δήμο και κόντεψαν να την βγάλουν τρελή. Τις έλεγαν συνέχεια τι καλές δασκάλες και προϊσταμένη έχουνε και βλακείες, και ότι αυτή δηλαδή κάτι κάνει λάθος ή ότι δεν είναι σωστή, μετά την κοίταζαν με στραβό μάτι και στο σταθμό, γιατί μάλλον είπαν για τα παράπονα της. Όμως και στο Υπουργείο κάποιους δικούς τους θα έχουν μέσα..... Θα βρω το δίκιο μου εγώ σαν ξένη; Μάλλον όχι.»

(Ενκελέντα, 31 χρονών, Αλβανία, συν 14)

Η Εύα από την Αλβανία σε μία πολύ δύσκολη στιγμή της ζωής της είχε ανάγκη τον παιδικό σταθμό για να εργαστεί και να ζήσει τα παιδιά της. Όταν πήγε να ρωτήσει όμως στο παιδικό σταθμό, της απέκλεισαν την πρόσβαση. Τυχαία βρήκε μια παλιά υπάλληλο, η οποία την καθοδήγησε πως θα ενεργήσει. Η πρόσβαση όπως φαίνεται εμποδίζεται κατά επιλογή, με μια αδυναμία στον ευάλωτο πληθυσμό, στους αδύναμους και σε αυτούς που δεν έχουν φωνή. Ακόμη οι εργαζόμενοι και οι υπεύθυνοι στους παιδικούς σταθμούς είναι αυτοί που καθορίζουν τη λειτουργία των μονάδων τους, χωρίς να υπάρχει ο φόβος του ελέγχου από μια ανώτερη κρατική αρχή, με αποτέλεσμα να λειτουργούν ουσιαστικά προς όφελος περισσότερο των ίδιων των υπαλλήλων παρά των ενδιαφερομένων πολιτών.

« Είχα κάνει δυο φορές αίτηση. Την πρώτη φορά κάποια ημερομηνία δεν ήταν σωστή και δεν ήξερα να κάνω την ένσταση, την άλλη όλα εντάζει πήρα voucher, αλλά ο παιδικός δεν μου το δεχόταν γιατί λέει δεν έπαιρνε τόσο μικρά. Ξέρω ήταν ψέματα, γιατί πήραν άλλα παιδιά μικρά, ήταν όλα Ελληνάκια, μπορεί επειδή είναι λίγες οι θέσεις, να μην θέλουν να εξυπηρετήσουν εμάς που είμαστε ξένοι. Φέτο είπα να μην περνώ πάλι τα ίδια βάσανα, χωρίς αποτέλεσμα και το 'στειλα ιδιωτικό, αλλά με αυτό που μας έτυχε ήταν αδύνατον.... Πέθανε ο άντρας μου και μετά από λίγο εγώ απολύθηκα από τη δουλειά πώς να βγω οικονομικά όταν έδινα στο ιδιωτικό 380 ευρώ, το έβγαλα το παιδί και όσο είμουν στο σπίτι το κράταγα, αλλά έπρεπε επειγόντως να δουλέψω. Πήγα στο παιδικό να μου το πάρουν μου είπαν ότι τέτοια εποχή(Δεκέμβριος) δεν παίρνουν παιδιά και ότι δεν έχουν θέσεις. Είμουν απελπισμένη. Τυχαία συνάντησα ένα άτομο που δούλευε παλιά στο παιδικό σταθμό και με είχε εξυπηρετήσει στο μεγάλο παιδί πριν χρόνια, με συμβούλεψε τι χαρτιά επί πλέον να μαζέψω, τι να γράψω στην αίτηση και σε ποια άτομα να τη στείλω, έτσι μου το πήραν από τη καινούργια χρονιά το Φεβρουάριο πιά...Άρα

μπορούσαν αλλά δεν ήθελαν και δεν καταλαβαίνω καθένας που έρχεται κάνει ότι θέλει μέσα στους παιδικούς σταθμούς; Είχα έναν πολύ σοβαρό λόγο στη ζωή μου, δεν ήθελαν να τον λάβουν υπ' όψη τους; Αν ήταν κάποιος δικός τους, που τους ψήφιζε θα του άφηναν με τέτοια κατάσταση το παιδί απέξω;»

(Εύα, 38 χρονών, Αλβανία, συν10)

4.5. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

4.5.1. Η περίοδος των πρώτων χρόνων εισόδου, η οικονομική κρίση και η πρόσβαση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς

Οι μετανάστριες της έρευνας περνούν για δεύτερη φορά μια δύσκολη οικονομική περίοδο προσαρμογής και μια ζωή που δύσκολα μπορεί να περιγραφεί ή να συγκριθεί με την προηγούμενη μεταβατική περίοδο από την δυστυχία της χώρας καταγωγής στην οικονομική και κοινωνική προσαρμογή στη χώρα υποδοχής. Η πρώτη περίοδος ήταν μια περίοδος που πάλευαν για το καλύτερο ελπίζοντας σε καλύτερες μέρες, όπως και ήρθαν βέβαια, αν και η Λιλιάνα από τη Ρωσία δεν θέλει να τα θυμάται καθόλου. Η δυσκολία όμως είναι τώρα. Και τότε πείναγαν, τώρα όμως είναι διαφορετικά, βρίσκονται μέσα σε μια κοινωνία όπου κατάφεραν να φτιάξουν την ζωή τους με το καλύτερο τρόπο και όμως για δεύτερη φορά βρίσκονται στην αρχή. Τώρα έχουν παιδιά, έχουν μια περιουσία που κινδυνεύει να χαθεί, αλλά κατά βάθος ελπίζουν.

«...Περάσαμε δυσκολίες, μετά ήρθαν καλές εποχές και τώρα ζούμε ακόμη πιο δύσκολα. Όταν πρωτοήρθα έμεινα στην Ομόνοια σε ένα ξενοδοχείο, δεν θέλω να το θυμάμαι καθόλου. Μετά είχα μία θεία που έμενε εδώ και ήρθα να μείνω κοντά της σε αυτή την περιοχή. Μου βρήκε μια δουλειά να φροντίζω ένα παππού, λίγο αργότερα γνώρισα τον άντρα μου. Ο παππούς μας έδωσε μια μονοκατοικία παλιά να μείνουμε, για να μας βοηθήσει. Τι ήταν αυτό... Τουαλέτα έξω στην αυλή, ρεύμα δεν είχε, νερό δεν είχε, μόνο ένα πηγάδι. Πολύ δύσκολα ...Πολύ αργότερα νοικιάσαμε ένα σπίτι και το 2005 που είχαν φτιάξει πολύ οι δουλειές μας πήραμε

δάνειο και αγοράσαμε ένα ωραίο διαμέρισμα σε καινούργια πολυκατοικία, καλύτερο και από αυτό που έχει ένας Έλληνας. Τώρα όμως είμαστε χωρίς δουλειά και οι δύο. Ο άντρας μου είναι άνεργος 3 χρόνια. Κινδυνεύουμε να χάσουμε το σπίτι και πεινάμε. Δύο πράγματα ακούγονται στο σπίτι μας « δεν έχω λεφτά» και « ο Θεός έχει», καταλαβαίνεις...»

(Λιλιάνα, 36 χρονών, Αλβανία, συν 35)

Οι δουλειές είναι σπάνιες και το μεροκάματο έχει πέσει. Το μεροκάματο από την οικιακή εργασία δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες ενός νοικοκυριού, αφού η οικοδομή όπου απασχολούταν ο περισσότερος αντρικός πληθυσμός των μεταναστών δεν έχει πλέον μεροκάματο. Οι σύζυγοι δηλαδή έχουν να προσφέρουν ελάχιστα πλέον μέσα στην οικογένεια, με αποτέλεσμα το βάρος να πέφτει στην γυναίκα και σύζυγο.

«Παλιά πριν τρία χρόνια παίρναμε 8 ευρώ. Τώρα το έχουμε κατεβάσει με 6 ευρώ αλλά δέχονται οι κυρίες που έχω. Γιατί είμαι άνθρωπος εμπιστοσύνης και τους κάνω καλή δουλειά. Το μεροκάματο βγαίνει 30 ευρώ. Δηλαδή 120 ευρώ την εβδομάδα. Δεν είναι πολλά αλλά κάτι κάνεις. . Με οικονομικό συμμάζεμα λίγο από δω λίγο από κει. Ο άντρας μου ήταν οικοδόμος αλλά επειδή σταμάτησε η δουλειά τώρα είναι με το θείο του και δουλεύει σε παζάρια, σε πανηγύρια σε πράγματα που πουλάνε 1€. Έχει πάγκο ο θείος του και δουλεύει σαν υπάλληλος. Αν βγάλει το πολύ 30 ευρώ την ημέρα, αλλά δουλεύει 12 ώρες. Όχι κάθε μέρα π.χ. σήμερα και χτες ήτανε. Πηγαίνουν στα παζάρια Σαββατοκύριακα.»

(Λίντα, 24 χρονών, Αλβανία, συν 5)

Τα τροφεία που θα αναγκαστεί να πληρώσει μία μετανάστρια στον παιδικό σταθμό εάν δεν καταφέρει να πάρει voucher από το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ, είναι ένα οικονομικό έξοδο που αδυνατεί να ανταπεξέλθει, αφού ήδη έχει αρχίσει να σκέφτεται ότι πρέπει να στερήσει δραστηριότητες στα μεγαλύτερα παιδιά, όπως φροντιστήρια και αγγλικά . Πάει πια ο καιρός που έστελναν χρήματα στην χώρα καταγωγής για να βοηθήσουν τους γονείς ή για να φτιάξουν ένα σπίτι. Παρ' όλα αυτά δεν σκέφτονται την επιστροφή στη χώρα τους καθώς γνωρίζουν πολύ καλά ότι η κατάσταση εκεί είναι πολύ χειρότερα από ότι στην Ελλάδα.

«Αν μου έλεγαν να πληρώνω ένα ποσό στον παιδικό σταθμό δεν θα μπορούσα, αυτά τα τροφεία που λένε. Με τίποτα. Φαντάσου που πάω τώρα το μεγάλο παιδί

στα αγγλικά το συζητάμε συνέχεια να το βγάλω. Μου βγαίνουν 60 ευρώ το μήνα. Και σκέφτομαι πολύ να το βγάλω. Και το λυπάμαι. Εγώ στο εργοστάσιο που καθαρίζω παίρνω 700 ευρώ, κάθε δεκαπέντε μέρες παίρνω 350 ευρώ. Ο άντρας τίποτα που να βρει μεροκάματο πια, πάει η οικοδομή.

Πολλές φορές που μιλάω με τη μαμά στην Αλβανία ότι δεν έχουμε δουλειά «κάτσε όσο μπορείς» μου λέει, εδώ είναι πολύ δύσκολα, χειρότερα.

Εκεί έχω φτιάξει ένα σπίτι τώρα πριν δύο χρόνια το φτιάξαμε το σπίτι. Γκαρσονιέρα είναι, ένα υπνοδωμάτιο έχει μόνο, σαλόνι, κουζίνα είναι. Εμείς έχουμε ένα φούρνο στο χωριό αλλά είναι μικρός δεν βγάζει κάτι. Δηλαδή έχω τη δουλειά μου εκεί και πάλι δεν θέλω να πάω. Τώρα είναι κλειστός, πρώτα δούλευε ο πατέρας και η μάνα. Μεγαλώσανε όμως και αυτοί. Αλλά δεν θέλω να πάω. Δεν βγάζεις με αυτή τη δουλειά. Στην αρχή στέλναμε και κάτι χρήματα στους γονείς τώρα τίποτα, δεν έχουμε εμείς να περάσουμε...»

(Γιούλκα,30 χρονών, Αλβανία,συν 2)

Και δεν είναι μόνο τα πάγια έξοδα που χρειάζεται το σπίτι και που οικονομικά δεν μπορούν να ανταποκριθούν, είναι και αυτά που βγαίνουν ξαφνικά και έχουν σχέση με αρρώστιες, νοσοκομεία ή οτιδήποτε άλλη δύσκολη κατάσταση που τους αποδυναμώνουν εντελώς.

«Κάθε μήνα ενοίκιο, ρεύματα, νερά, τηλέφωνα. Πολλά έξοδα. Το παιδί δεν τον έβαλα στο φροντιστήριο γιατί δεν έχω άλλα λεφτά. Που να βρω άλλα λεφτά. Τελειώνει πρώτη λυκείου. Τον έκοψα και από τα αγγλικά, δεν τελείωσε ούτε τα αγγλικά. Αφού ο άντρας πόσο καιρό έχει να δουλέψει. Είναι άνεργος, άνεργος δεν είναι στα χαρτιά αλλά μεροκάματο δεν έχει. Δεν έχει βγάλει εδώ και καιρό. Δούλευε με οικοδομές, δική του δουλειά. Τώρα που να δουλεύει. Έχει σταματήσει τα πάντα. Εντάξει παντού είναι το ίδιο. Πολλά έξοδα, Οου. Δεν βγαίνουν. Και τώρα με το θέμα το δικό μου με το νοσοκομείο...

(Ολντέα,37 χρονών, Ρουμανία,συν.24)

Και τα παιδιά των μεταναστριών της έρευνας από ότι φαίνεται βιώνουν τις δύσκολες οικονομικές καταστάσεις με πλήρη επίγνωση, κυρίως τα μεγαλύτερα, και προσπαθούν να βοηθήσουν όπως μπορούν την όλη κατάσταση που υπάρχει στην οικογένεια. Τα παιδιά αυτά στερούνται ακόμη και το φαγητό, το ψωμί είναι

καθορισμένο πόσο θα φάνε « μόνο μία φέτα» για να φτάσει το φραντζολάκι πρωί βράδυ. Ένα παιδί στην εφηβεία και μάλιστα αγόρι να στερείται μια δεύτερη φέτα ψωμί είναι πραγματικά δραματικό. Ο δε παιδικός σταθμός προσφέρει ένα πιάτο φαγητό στο μικρότερο παιδί της οικογένειας όπως αναφέρει η Λιλιάννα από την Ρωσία. Ο παιδικός σταθμός ιδιαίτερα σε αυτά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης, όπου η ανεργία μαστίζει τη χώρα, θα έπρεπε να είχε περισσότερες δυνατότητες πρόσβασης για όλα τα παιδιά προσχολικής ηλικίας ανεξάρτητα από το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ. Η κάτωθι αφήγηση της Λιλιάννας είναι συγκλονιστική και συγκινητική ,δίνοντας μια εντελώς ξεκάθαρη εικόνα του τι βιώνουν οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες σε μια εποχή όπου η κακή κατάσταση στην οικονομία πλήττει ανελέητα την κατηγορία αυτών των ανθρώπων σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα.

«Ο μεγάλος μου ο γιος είναι 14 χρονών. Παίρνει το ποδήλατο και τον σάκο και πηγαίνει πάνω από 20 λεπτά σε άλλη περιοχή, ανακάλυψε ένα φούρνο, για να πάρει το ψωμί 0,50 λεπτά, γιατί εδώ στη περιοχή μας το έχουν 0,80 λεπτά. Μάλιστα το ζυγίσαμε και είναι 350 gr. , αλλού είναι λιγότερο. Παίρνει 10 φραντζόλες ,γεμίζει το σάκο , έτσι γλυτώνομε 3 ευρώ. Το βάζομε στη κατάψυξη, τι να κάνομε δεν βγαίνει αλλιώς...Μια φέτα τρώει ο καθένας κάθε φορά, δεν έχει δεύτερη, γιατί πρωί βράδυ δεν φτάνει ένα φραντζολάκι την ημέρα...Είμαστε και πολλά άτομα (5 άτομα) . Ξέρουν δεν έχει δεύτερη φέτα... Καταλαβαίνουνε...Ο μικρός ο γιός τρώει τώρα στο παιδικό σταθμό το μεσημέρι, για μένα είναι πολύ σπουδαίο, εξασφαλίζω μια μερίδα φαγητό για το ένα παιδί τουλάχιστον, κανείς δεν μπορεί να το καταλάβει, αλλά για μένα είναι μια ανακούφιση ότι το παιδί έχει το μεσημεριανό του.

Όμως όταν το παιδί σου ζητά ψωμί και δεν μπορείς να του δώσεις δεύτερη φέτα, είναι μαχαίρι στη καρδιά....Εγώ προσωπικά τόσο δύσκολα δεν έχω περάσει ούτε στη χώρα μου, μπορεί οι γονείς μου. Όχι εγώ, δεν θυμάμαι....Από 'κει που τα είχαμε όλα εδώ πριν λίγα χρόνια, τώρα δεν έχομε να φάμε... Όμως η ζωή μου είναι εδώ, για τα παιδιά μου , αυτή η χώρα είναι η πατρίδα τους...»

(Λιλιάννα, 36 χρόνων, Ρωσία, συν 35)

Η αφήγηση της Λιλιάννας δίνει μια πλήρη εικόνα της πραγματικής οικονομικής κατάστασης που βιώνουν οι μετανάστες μέσα στην ανέχεια , τη στέρηση, και τη

φτώχεια . Η «πείνα» των παιδιών τους και η «έλλειψη μιας δεύτερης φέτας ψωμιού» αποτελούν όντως όπως χαρακτηριστικά λέει η Λιλιάννα « μαχαίρι στη καρδιά», όχι μόνο για εκείνη, αλλά και για όποιον το ακούει και το αισθάνεται.

4.5.2. «Φακελάκι»: ο ρόλος του στη πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών

«Το φακελάκι» έχει καθιερωθεί πλέον ως το μέσον για να έχει πρόσβαση κάποιος μέσα στις κοινωνικές υπηρεσίες και για να έχει τη δυνατότητα χρήσης των παροχών τους. Η οικονομική κρίση των τελευταίων χρόνων δυστυχώς αντί να εξαλείψει αυτή την κακή έξη, φαίνεται ότι όχι μόνο την διατηρεί αλλά και την ενδυναμώνει. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργεί τεράστιο άγχος και ανασφάλεια για το μέλλον φτωχών ανθρώπων όπως οι μετανάστες/στρίες, οι οποίοι συμβαίνει σε κάποιες στιγμές της ζωής τους να φτάνουν σε απόγνωση, λόγω των δυσκολιών και της ανέχειας που αντιμετωπίζουν (ανεργία στέρση, φτώχεια, κακές συνθήκες διαβίωσης, ενδο-οικογενειακές καταστάσεις), ενώ πρέπει ταυτόχρονα να δώσουν «φακελάκι» κυρίως για θέματα υγείας, αλλά και για πρόσβαση σε άλλες παροχές του δημόσιου τομέα. Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες αισθάνονται κοινωνικά αποκλεισμένες εις διπλούν στη παρούσα οικονομική κρίση, από μια αποδυναμωμένη κοινωνική πρόνοια. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να παραμελούν την υγεία τους, ή να εφευρίσκουν παράλληλες πρακτικές αντιμετώπισης. Επισκέπτονται ομοεθνείς γιατρούς που βρίσκονται στη χώρα υποδοχής ή μεταβαίνουν για μικρά διαστήματα στη χώρα καταγωγής τους, για γιατρούς, θεραπείες ή νοσοκομεία, επειδή θεωρούν ότι τους έρχεται φθηνότερα οικονομικά (Skamnakis-Malekaki,2017:123-124). Αλλά η μεγάλη δυσκολία είναι όταν κάποιος βρίσκεται σε σοβαρή κατάσταση και αναγκάζεται να παραμείνει στη χώρα υποδοχής δεχόμενος να επωμισθεί ένα οικονομικό βάρος χάρη της υγείας, το οποίο στη πραγματικότητα δεν ανταποκρίνεται καθόλου στις οικονομικές του δυνατότητες, μόνο και μόνο επειδή ελπίζει σε κάτι καλύτερο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Ολντέα η οποία εάν δεν δώσουν στο παιδί της voucher δεν έχει να πληρώσει τροφεία,

έχει βγάλει ήδη το μεγάλο παιδί από το φροντιστήριο και τα αγγλικά, χαλάει ότι χρήματα έχει μόνο στους γιατρούς γιατί αντιμετωπίζει ένα σοβαρό πρόβλημα υγείας, και όμως αναγκάζεται να δώσει «φακελάκι» σε κρατικό νοσοκομείο επιδιώκοντας να μην καθυστερήσει το χειρουργείο της και για να κάνει «καλή δουλειά» ο γιατρός όπως λέει. Το γεγονός βέβαια αυτό καθόλου δεν την εκπλήσσει αφού και στην χώρα της το ίδιο συμβαίνει και μάλιστα εκεί τα πράγματα είναι ακόμη πιο χειρότερα απ' ότι στην Ελλάδα, από ότι μας διηγείται παρακάτω. Το φακελάκι ως κοινός άτυπος θεσμός στις περισσότερες χώρες δεν εκπλήσσει καμία μετανάστρια για την ύπαρξη του, αρκεί να μπορούν να το δώσουν, για να έχουν καλύτερη αντιμετώπιση.

«Μάζεψα και τα ΤΕΒΕ και τα ΦΠΑ και ότι είχα, τα μάζεψα όλα και τα έδωσα στο νοσοκομείο. Τι να έκανα; Ε. Και τους γιατρούς και αυτά. Τα φακελάκια. Τι να κάνουμε. Γύρω στις δυο χιλιάδες μαζί με τους αναισθησιολόγους. Ο γιατρός ζήτησε 800.

Εγώ τον ρώτησα από την αρχή πόσο μου κοστίζει, γιατί ο γαστρεντερολόγος που με βρήκε είπε ότι θα σε στείλω σε ένα γιατρό, ξέρεις λέει ότι έτσι πάει το σύστημα, έτσι μου το είπε κατευθείαν. Έτσι πάει το σύστημα σήμερα. Πρέπει να δώσεις για να σε βάλει αμέσως στο χειρουργείο, αλλιώς πρέπει να κλείσεις ραντεβού, να σε πάει ένα δύο μήνες και ξέρω εγώ πόσο. Έτσι λειτουργεί. Και είπε εκείνος στο ένα χιλιάριο θα σου πάρει, πήγαινε να κάνεις την εγχείρηση. Έτσι με έχει κάνει και κατευθείαν στην εγχείρηση με πήγε. Βρήκα το γιατρό, μου ζήτησε..

Το άτυπο κατεστημένο με το «φακελάκι» δεν αφήνει περιθώρια ενσυναίσθησης και κατανόησης για αυτόν που ο γιατρός έχει απέναντι του. Η δε οικονομική κρίση ουδόλως άγγιξε θετικά τη διαμόρφωση τέτοιων καταστάσεων ενσυναίσθησης. Παρ'όλο που η Ολντέα αποδείχθηκε μέσα από τη συνέντευξη ότι είχε σοβαρότατο πρόβλημα υγείας αλλά και επιβίωσης. Δεν ήταν δύσκολο να αντιληφθεί κάποιος την οικονομική τους κατάσταση και μόνο με τη δήλωση του επαγγέλματος τους, που σίγουρα ο γιατρός θα γνώριζε. Ο ίδιος από την πρώτη στιγμή είχε πει στην Ολντέα όπως χαρακτηριστικά μου ανέφερε εκείνη μέσα στη συνέντευξη «...ζέχνα τώρα τη δουλειά σου, προέχει η υγεία σου...»

Όχι, κάτσε. Τι ένα χιλιάριο, όχι. Ρώτησα και τον άλλο που έφτασα και τον είδα, λέω πόσο θα μου κοστίζει; Λέει θα δούμε μετά. Αλλά επειδή κράτησε πολύ ώρα το

χειρουργείο, όλη μέρα, μετά πήγε ο άντρας και του είπε 1500. Μετά στους άλλους, πήγε 1800. Τι να κάνω; Έτσι λειτουργεί το σύστημα. Και σε μας στη Ρουμανία. Χειρότερα. Τι το ίδιο; Εγώ το είδα. Δίνεις στον γιατρό αλλά μετά οι άλλοι σε προσέχουν. Ενώ σε μας όλοι περιμένουν. Θα έρθει να σου κάνει μια ένεση, περιμένει. Περιμένουν και οι άλλοι. Εδώ που έρχονται και σου κάνουν αλλαγές, που σου βάζει ορούς, που σου βάζει το ένα, δεν περιμένει κανένας τίποτα. Κάνει τη δουλειά του. Αλλά εκεί περιμένουν τα πάντα. Η καθαρίστρια περιμένει να της δώσεις κάτι για να έρθει να καθαρίσει. Ναι είναι πολύ χειρότερα με τα φακελάκια. Παλιά δεν ήταν. Ναι γιατί τώρα εδώ δύο τρεις γιατροί είπαν γιατί δεν πήγα να κάνω εγχείρηση εκεί. Υπάρχουν τώρα μεγάλα νοσοκομεία και αυτά, αλλά και εκεί πρέπει να δώσεις. Το ίδιο ένα χιλιάρικο, δύο χιλιάρικά θα δώσεις και εκεί. Αλλά να πας όπως πας σε μία πόλη, σε ένα νοσοκομείο, καταστροφή γίνεται. Σε μας. Εδώ το βλέπω καλύτερα. Αυτός που με έστειλε εδώ μου είπε ότι αυτό γίνεται, πρέπει να δώσω. Λέει ότι εγώ θα σου μιλήσω στα ίσια. Για να μπεις τώρα που πρέπει να το κάνεις πρέπει να δώσεις. Αλλιώς θα πρέπει να κλείσεις ραντεβού, θα σε πάει σε ένα δυο μήνες, θα αργήσεις. Και εσύ πρέπει να μπεις τώρα. Αλλιώς αν δεν δίνεις δεν μπαίνεις. Μετά την εγχείρηση τον ρώτησε ο άντρας μου, πόσα θες γιατρέ; Και του είπε 1500, αλλά τελικά πήγε 1800. Α και οι αναισθησιολόγοι χωριστά. Ναι χωριστά γιατί βγήκαν οι αναισθησιολόγοι από το χειρουργείο και του είπανε εκείνη τη στιγμή. Αυτός (ο γιατρός) περίμενε δυο τρεις μέρες, μετά τον φώναξε στο γραφείο. Δεν πειράζει. Εγώ ήθελα μόνο να κάνει καλή δουλειά.

Ανάμεσα στη χώρα καταγωγής και στη χώρα υποδοχής φαίνεται να αλλάζει μόνο η διαδικασία εφαρμογής σχετικά με το «φακελάκι». Η Ολντέα μέσα σε όλη αυτή την απελπισία που βρίσκεται λόγω της κατάστασης της θέλει να πιστεύει ότι για κάθε επιλογή στη χώρα υποδοχής ακόμη και σε αυτή με το «φακελάκι», έχει να κερδίσει κάτι περισσότερο από τη χώρα καταγωγής. Θεωρεί ότι είναι καλύτερα. Αυτό που τη λυπεί αφάνταστα όπως αναφέρει και παρακάτω, είναι ότι ίσως αναγκαστεί να επιλέξει την επιστροφή στη πατρίδα της αργότερα, λόγω των δύσκολων οικονομικών συνθηκών που βιώνει.

Τώρα πια με ανεργία και αρρώστιες δεν μπαίνουν καθόλου λεφτά στο σπίτι, είμαστε πολύ χάλια, που να μπουνε τώρα... Σκέφτομαι μερικές φορές την

Ρουμανία, έχομε φτιάξει το παλιό σπίτι της πεθεράς μου, καλό είναι .Πριν λίγο καιρό δεν ήθελα με τίποτα να το σκεφτώ, μα όλα άλλαξαν... θα ξαναδουλέψω; Δεν είναι καλύτερα αλλά τουλάχιστον είσαι στο χωριό. Να ηρεμήσεις. Δεν έχεις νοίκι, βάζεις και μια πατάτα, βάζεις και αυτό, κρατάς και δυο κότες, κρατάς και ένα γουρουνάκι, περνάς αλλιώς. Αλλά εδώ δεν έχεις τίποτα. Και μένεις άνεργος κάηκες. Πώς να πάω όμως η ζωή μου είναι εδώ, δύσκολο να γυρίσω πίσω, το μεγάλο παιδί δεν θα ακολουθήσει, ούτε να το ακούσει, εδώ είναι οι φίλοι του , η κοπέλα του... Δεν ξέρω. Καμιά φορά το συζητάμε με τον άντρα μου, το σκέφτομαι τώρα τελευταία. Αλλά δεν ξέρω. Εδώ είναι δύσκολα γιατί αν μείνεις χωρίς δουλειά, τι θα κάνεις; Θα πεθάνεις από την πείνα⁹⁸; Και τώρα αυτό περνάμε δηλαδή, με μια ελπίδα...»

(Ολντέα, 37 χρονών, Ρουμανία, συν 24)

Γιατί λοιπόν να φαίνεται περίεργο και στη Λουκία από την Μολδαβία ότι και για την εγγραφή του παιδιού της στο παιδικό σταθμό χρειάζεται «φακελάκι»; Αφού κρατική υπηρεσία είναι και αυτή το ίδιο πρέπει να λειτουργεί, αλλά και επειδή τίποτα δεν γίνεται χωρίς φακελάκι στη ζωή αυτή, «έτσι μια ευχαρίστηση» όπως χαρακτηριστικά λέει, γιατί να εξαιρούνται λοιπόν οι παιδικοί σταθμοί από αυτό; Αναφέρει βέβαια ότι σε εκείνη κανείς δεν ζήτησε και ούτε θα ήθελε να δώσει, αλλά εάν υπήρχε κάποιος να πει έναν λόγο. Έχει ακούσει από γνωστούς ότι αυτό με το «φακελάκι» συμβαίνει ,όχι στους υπαλλήλους, αλλά στους μεσάζοντες . Τόσο δύσκολη θεωρείται η πρόσβαση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς ώστε έχουν αποκτήσει και μεσάζοντες , που παίρνουν «φακελάκι»!

«Παλιά ήταν καλύτερα, αλλά και τώρα το ίδιο, άμα δεν έχεις κανένα γνωστό.... συνηθώς έτσι, να δώσεις εσύ κανένα φακελάκι δεν πρόκειται να πάρουν το παιδάκι σου.

Δεν έχω συνηθίσει έτσι όμως, δεν θα ήθελα να δώσω φακελάκι για τον παιδικό σταθμό, πάλι άμα έχεις κανένα έτσι κανένα λόγο να πει ή να πέσεις σ' ένα καλό

⁹⁸ Η Ολντέα μετά από ένα χρόνο περίπου από τη συνέντευξη, έχασε τη μάχη για τη ζωή και ταξίδεψε για πάντα στη χώρα καταγωγής της, στο μικρό χωριό της στη Ρουμανία. Η Ολντέα με την σιδερένια θέληση με την επιμονή με την αισιοδοξία και την ελπίδα πάντα στη ψυχή της, δεν τα κατάφερε να νικήσει την αρρώστια της .Όταν έπαιρνα τηλέφωνο να δω πως πηγαίνει με την υγεία της, πάντα μου έλεγε μια λέξη «ελπίζω».

άνθρωπο έτσι, ή καμιά φορά είναι απ' έξω άνθρωποι δεν καταλαβαίνουν, νομίζουνε ότι δεν έχεις ανάγκη ή νομίζουνε ότι λες ψέματα ότι.... Έχω ακούσει μέσα σε κάποιους γνωστούς. Άμα μιλήσεις και τα πουν, έτσι κανένα λόγο κάτι, ναι έχω ακούσει, τώρα για φακελάκι δεν μου ζήτησαν, αλλά έχω ακούσει.... Όχι, όχι προσωπικό, δεν ξέρω ποιοι, κάποιους άλλους, αυτούς τους μεσάζοντες να πούμε... Ε...να ευχαριστήσουν κάτι ναι, ναι. Κι από πολλούς φίλους, το ξέρω αυτό, γιατί λέει άμα δεν δώσεις κάτι, έτσι μια ευχαρίστηση, δηλαδή έτσι κάτι δεν πρόκειται... μα κι εγώ με το μικρό δούλεμα κι είχα κανονικά όλα που έπρεπε κι άντρας μου, κι ο μικρός τώρα μπήκε στο σχολείο, πλέρωνα γυναίκες και για να κρατάνε το μικρό, δεν μου το έπαιρναν στον παιδικό, αν κάποιος ζήταγε φακελάκι θα το έδινα, γιατί είχα ανάγκη μεγάλη.

(Λουκία, 36 χρονών, Μολδαβία, συν 26)

Τόσο μεγάλη δύναμη φαίνεται να έχει το «φακελάκι» για τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες, για τη καθημερινότητα και για τις ανάγκες του. Τους λύνει τα χέρια στις δυσκολίες.

4.5.3. Ο Οικονομικός παράγοντας και η πρόσβαση των κοινωνικών υπηρεσιών

Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες ιδιαίτερα σε αυτά τα δύσκολα χρόνια της οικονομικής κρίσης, στερούνται τα πάντα στη ζωή τους προκειμένου να τα βγάλουν οικονομικά εις πέρας. Ήδη αναφέρθηκαν γεγονότα από τη ζωή τους στα προηγούμενα κεφάλαια που δείχνουν τις δυσκολίες που βιώνουν οικονομικά και που δεν τους επιτρέπουν ούτε την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες (όπως τα τροφεία στο παιδικό σταθμό). Στο θέμα της εργασίας υπάρχει μια ρατσιστική αντιμετώπιση των μεταναστριών από τους γηγενείς, ακριβώς για την ύπαρξη εργασίας, επειδή η μετανάστριες μπορεί να έχουν εργασία, σε αντίθεση με Ελληνίδες. Όσοι εργάζονται θεωρούνται προνομιούχοι, γιατί σε εποχή κρίσης κατάφεραν να έχουν μια δουλειά, ενώ πολλοί Έλληνες δεν έχουν δουλειά και είναι άνεργοι. Είναι φανερό ότι η οικονομική

κρίση μαζί με την ανεργία και την φτώχεια φέρνει και αλλαγή συναισθημάτων ,στάσεων και αντιδράσεων ακόμη και στις καλύτερες σχέσεις. Η Ριάνα σε μια τέτοιου είδους κουβέντα αντιδρά και αμύνεται με μια επιθετικότητα γεμάτη αγανάκτηση, υπενθυμίζοντας στην Ελληνίδα συνάδελφο της τις στερήσεις που εκείνη περνά καθημερινά, για να μπορεί να επιβιώνει. Σε αντίθεση με εκείνη που φαίνεται να περνά καλά και να χαίρεται τη ζωή της παρ' όλη την οικονομική κρίση που επικρατεί και επί πλέον επιβαρύνοντας την και στην εργασία αφού εργαζόταν περισσότερο για να την καλύπτει .

«Δεν ξέρω τι θα πει καφές, σουβλάκι, καινούργιο ρούχο, στερούμαστε τα πάντα, δουλειά σπίτι κάθε μέρα και πάλι δεν βγαίνουμε οικονομικά.

Μου είπε μια κοπέλα στη δουλειά, τώρα που είναι κρίση εσύ μη μιλήσεις καθόλου. Έχεις καλή δουλειά και έχεις Έλληνες που δεν δουλεύουνε καθόλου. Συγγνώμη, να σου πω κάτι της λέω. Εγώ δουλεύω εδώ και όχι να λέει είμαι καλή κοπέλα στη δουλειά, αλλά δουλεύω σαν δύο κοπέλες εδώ μέσα. Μάλλον το ξέρεις πολύ καλά. Εντάξει; Είσαι ρατσίστρια εσύ, μη μιλάς. Εγώ δεν πάω κάθε Σάββατο και Παρασκευή στα μπουζούκια. Εσύ όμως πας. Έρχεται η Δευτέρα να δουλέψεις και κάνω εγώ τη δουλειά σου, έτσι δεν είναι; Είπε η άλλη μπράβο, έτσι είναι. Εκεί στη δουλειά κοιμάται γιατί πάει στη Θεσσαλονίκη με το τζίπ, ναι και τζίπ. Εγώ δεν κοροϊδεύω στη δουλειά μου. προσπαθώ να κάνω τη δουλειά μου σωστή. Δουλεύω. Δεν λέω όχι πουθενά γιατί εγώ πάντα δουλεύω και όχι να κοροϊδεύω τη δουλειά. Πρώτα από όλα δεν θέλω να κοροϊδεύω τον άνθρωπο που με πήγε στη δουλειά.»

(Ριάνα,40 χρονών, Αλβανία, συν 18)

Επειδή δεν υπάρχει εισόδημα που να μπαίνει στο σπίτι, υπάρχει πρόβλημα για οτιδήποτε είναι να δώσουν χρήματα, Κατά αρχήν στο παιδικό σταθμό όταν ζητούν χρήματα δύσκολα τα δίνουν. Δεν πληρώνουν για φωτογραφίες ,για θέατρο ή για χαρτομάντηλα. Καμιά φορά παίρνουν μια φωτογραφία για ενθύμιο ή δίνουν κάποιο χαρτομάντηλο μόνο. Στη πραγματικότητα θα ήθελαν να συμμετέχουν σε όλα, όμως ο παρούσες οικονομικές συνθήκες δεν το επιτρέπουν.

«Στο σπίτι έχουμε μεγάλο πρόβλημα οικονομικό, δεν υπάρχει εισόδημα ...Τώρα είναι ο μεγάλος γιος, γιατί θα πάει φροντιστήριο πρώτα ο Θεός. Και επειδή δεν εργάζεται ο σύζυγος δυσκολεύεται. Αλλά δεν συμφωνώ να μην πάει φροντιστήριο γιατί τη μεγάλη την πήγα. Ναι. Δεν γίνεται να πάμε το ένα παιδί και να μην πάμε το άλλο πανεπιστήμιο.

Πρέπει όλα τα παιδιά το ίδιο. Είναι πολύ δύσκολο για τους γονείς, εμείς έχουμε και τέσσερα. Εδώ στον παιδικό σταθμό δεν πληρώνω, μόνο φέρνω καμιά φορά χαρτομάντιλα. Δεν πληρώνω όμως ούτε για θέατρο όταν ζητάνε, ούτε για φωτογραφίες, διαλέγω ίσως μια για ενθύμιο. Έκανα άλλα χαρτιά για να μην πληρώνω στο παιδικό σταθμό, επειδή είμαστε πολύτεκνοι και άνεργοι, το πάλεψα πολύ, αγωνίστηκα, τέρμα δεν δίνω χρήματα, γιατί που να τα βρω. Μου λείπει ακόμη και το ένα ευρώ. Ότι υπήρχε στην άκρη φαγώθηκε. Στο σπίτι μας μπαίνει μόνο το ποσό του ταμείου 468 ευρώ.»

(Λουμτουρία, 39 χρονών, Αλβανία, συν 11)

Ήρθαν στην Ελλάδα για να φτιάξουν κάτι καλύτερο, κάτι παραπάνω. Γι' αυτό έφυγαν από το τόπο τους, όπως τότε τα παλιά τα χρόνια, που οι Έλληνες έφευγαν και πήγαιναν στο εξωτερικό για να προοδεύσουν. Με χίλιες θυσίες κατάφεραν να δημιουργηθούν να μην λείπει τίποτα στα παιδιά τους, να πάρουν και ένα σπίτι. Ήρθε όμως ο θάνατος και τα γκρέμισε όλα, Πως να τα βγάλεις πέρα, χωρίς άντρα χωρίς ένα μεροκάματο; Μόνο με τα τρόφιμα από το κοινωνικό παντοπωλείο, δεν μπορείς να ζήσεις. Και όμως η Εύα από την Αλβανία όπως αναφέρθηκε και πιο πριν, με τόσα κοινωνικά κριτήρια δυσκολευόταν να έχει πρόσβαση στο παιδικό σταθμό. Οι υπηρεσίες Βρεφονηπιακής φροντίδας σε τέτοιες περιπτώσεις θα έπρεπε να είναι ανοιχτές στη πρόσβαση ,χωρίς την παραμικρή δυσκολία σε όλους, ανεξαρτήτως αν είναι Έλληνας κάποιος ή αλλοδαπός.

« Με πολλή δυσκολία αντιμετωπίζω τα πολλά έξοδα που έχω κάθε μήνα. Γιατί τώρα καλύτερα είναι να είσαι ενοικιαστής παρά ιδιώτης σ' ένα σπίτι. Γιατί πληρώνω τα χαράτσια, το ρεύμα, το τηλέφωνο. Δουλεύω μόνο για τα έξοδα και να φάμε. Τιποτ' άλλο.

Παλιά δεν ήταν το ίδιο. Δουλεύαμε αντρόγυνο. Μπορούσα να βάλω κάτι στην άκρη γι' αυτό αγόρασα και ένα σπίτι. Προσπαθούσαμε για να κάνουμε κάτι παραπάνω. Ήρθα να κάνω κάτι καλύτερο. Αν ήταν να καθόμουν σπίτι, θα καθόμουν στην Αλβανία. Και ας ήταν ο άντρας μου εδώ. Ήρθα να δουλέψω να βοηθήσω το σπίτι. Παντρευτήκαμε, ν' αγοράσουμε ένα σπίτι δηλαδή όπως όλοι οι άλλοι. Όπως πάνε οι Έλληνες στο εξωτερικό εμείς ήρθαμε εδώ. Με το θάνατο του άντρα μου γκρεμίστηκαν όλα. Περνάω δυσκολίες. Πάρα πολλά. Αλλά με βοηθάει από μια μεριά λίγο που μου

δίνουν τρόφιμα από το κοινωνικό παντοπωλείο και βγαίνω ίσα – ίσα. Με πάρα πολύ οικονομία. Ποτέ δεν είχα τέτοιο πρόβλημα. Από τότε που πέθανε ο άντρας μου. Τρία χρόνια. Έτυχε και αυτή η κρίση να μην μπορείς να κάνεις ούτε ένα μεροκάματο.»

(Εύα, 38 χρονών, Αλβανία, συν 10)

Γενικά οι οικονομικές συνθήκες που βιώνουν οι μετανάστριες της έρευνας σε όλα αυτά τα χρόνια της κρίσης είναι δραματικές στερούνται ακόμη και το ευρώ, το μεροκάματο, το φαγητό για τα παιδιά τους, ενώ είναι εγκλωβισμένες σε μια φτώχεια που δεν τους επιτρέπει βήματα πίσω στη χώρα καταγωγής αλλά ούτε και ένα βήμα μπροστά στη χώρα προέλευσης.

4.6. ΕΡΓΑΣΙΑΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

4.6.1. Εργασία και πρόσβαση –χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας

Οι μητέρες μετανάστριες οικιακές εργάτριες θεωρούν απαραίτητη προϋπόθεση τα παιδιά τους να μπαίνουν σε βρεφονηπιακό σταθμό για να μπορέσουν να εργαστούν, να αποδώσουν στη δουλειά τους και ταυτόχρονα να ψάξουν για κάτι καλύτερο. Θεωρούν επιπλέον ότι είναι αδύνατον να έχουν μαζί στην εργασία τα παιδιά τους αφ' ενός γιατί δεν είναι επιθυμητά πάντοτε, αφ' ετέρου γιατί δημιουργούν ένα σωρό προβλήματα σαν παιδιά. Αισθάνονται ακόμη ότι το πλαίσιο του παιδικού σταθμού είναι το πιο κατάλληλο για τα παιδιά και ότι τους παρέχει « μόρφωση», ίσως την πρώτη μέχρι να ικανοποιηθούν οι προσδοκίες τους για σπουδές.

«Εμείς τα θέλουμε τα παιδιά μας να σπουδάσουν γιατί δεν είναι κακό πράγμα. Γιατί αν μπεις Π.Σ. και θα μάθει μόρφωση και εμείς θα έχουμε την άνεση να δουλέψουμε, να βρούμε και άλλες δουλειές. Το πρόγραμμα αυτό στους παιδικούς σταθμούς μας δυσκολεύει, για να το επιτύχουμε. Όταν έχουμε το παιδί στο σπίτι δεν μπορούμε να ψάξουμε και αλλού δουλειά. Όταν έχουμε το παιδί στον Π.Σ. άνετα μπορούμε να ψάξουμε. Είναι πολύ δύσκολο όλο αυτό για το πρόγραμμα και αν το χάσεις, τι να κάνεις με το παιδί ; Να το έχεις μαζί στη δουλειά ; Δεν στο παίρνει κανένας. Δεν δέχεται. Όταν είναι γενικώς ηλικιωμένες δεν παίρνουν και να έχουν παιδιά. Καλύτερα λέει να βρω μια άλλη. Άμα γίνει

καμία ζημιιά θα το πληρώσω εγώ μετά; Και τα παιδιά εντάζει δεν κάθονται φρόνιμα. Εδώ στο σπίτι σου και δεν κάθονται σε μια μεριά όχι να κάτσουν εκεί στο ξένο σπίτι. Εκεί που θα κάνεις τις δουλειές, θα τα κάνει άνω κάτω πάλι.»

(Λίντα, 24 χρονών, Αλβανία, συν 5)

Η οικιακή εργασία των μεταναστριών δεν περιλαμβάνει μόνο άτομα κατώτερης ή μέσης εκπαίδευσης, αλλά και άτομα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, οι οποίες ουδόλως ενοχλούνται από την επιλογή αυτή της εργασίας τους, αρκεί που καταφέρνουν να ζουν τίμια. Παρ' όλα αυτά όμως το μεροκάματο είναι πολύ μικρό και δεν είναι σταθερό και η δυσκολία με τα παιδιά μεγάλη. Κάθε φορά όταν βρεθεί ένα μεροκάματο εάν το παιδί δεν πηγαίνει στον παιδικό σταθμό η μητέρα «ψάχνεται γύρω – γύρω» που να αφήσει το παιδί. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και με την Βικτώρια από την Μολδαβία όπως η ίδια μας διηγείται:

Έχω πάρα πολλές δυσκολίες, δουλειά σταθερή δεν υπάρχει, που και που κανένα μεροκάματο και ψάχνω γύρω- γύρω, που να αφήσω το παιδί. Κάνω οικονομίες και τα βγάζω πέρα γιατί ο άντρας μου παίρνει επτακόσια ευρώ και δίνω τα τριακόσια στο ενοίκιο. Να πάω πίσω. Ναι πολλές φορές το σκέφτομαι αλλά ξέρετε με τα παιδιά, πάνε σχολείο δεν μπορώ να πάμε από κει και από εδώ. Παρόλο που είμαι γιατρός δεν με πειράζει τι δουλειά θα κάνω, αρκεί να έχω δουλειά και να μπορώ να δουλέψω. Εμένα η δουλειά δεν με πειράζει όταν ζω τίμια. Τώρα σας είπα κάνω τα χαρτιά μου θα ήθελα να γίνω και γιατρός άμα μπορέσω εδώ. Στο σπίτι που δουλεύω κάποιες φορές είναι πάρα πολύ καλοί άνθρωποι. Το ίδιο με εκείνους με θεωρούνε. Είναι σημαντικό για μένα. Δεν ξέρουν ότι είμαι γιατρός. Εγώ σε κανέναν δεν λέω άμα δεν με ρωτάει. Παίρνω με την ώρα. Είναι πέντε ευρώ την ώρα. Άμα θέλει οκτώ ώρες με πληρώνει σαράντα ευρώ. Το απόγευμα που έρχεται ο άντρας μου πηγαίνω στους γιατρούς του κόσμου. Μόνο το απόγευμα πηγαίνω. Θα μπορούσα να πηγαίνω όλη μέρα αλλά δεν έχω που ν' αφήσω τη μικρή.

(Βικτώρια, 37 χρονών, Μολδαβία, συν 12)

Παλαιότερα στις εποχές όπου δεν υπήρχε οικονομική κρίση οι μετανάστριες της έρευνας δούλευαν και δύο μεροκάματα την ημέρα. Σήμερα το δεύτερο μεροκάματο είναι δυσεύρετο, εάν κάτι τους τύχει όμως δεν το αφήνουν. Όλος αυτός ο ρυθμός εργασίας τους έχει κουράσει πάρα πολύ, όσο και το ίδιο το επάγγελμα, το οποίο είναι

αρκετά απαιτητικό και κουραστικό με αποτέλεσμα να μην έχουν ποτέ χρόνο για τα παιδιά τους, εκτός εξαιρέσεων, να αισθάνονται ψυχικά ερείπια και να δημιουργούνται στα παιδιά τους διάφορα ψυχολογικά προβλήματα από την ουσιαστική έλλειψη της μητέρας. Δεν έχουν το κουράγιο να ασχοληθούν με τα διάφορα προβλήματα του παιδιού ακόμη και όταν γνωρίζουν ότι προέρχονται από την έλλειψη τη δική τους, γιατί παρ' ότι είναι ψυχικά ερείπια, ο αγώνας στο σπίτι συνεχίζεται και ο χρόνος δεν υπάρχει.

« Δεν είναι όπως πριν. Πριν δούλευα πιο πολύ. Έκανα διπλό μεροκάματο. Τώρα που να το βρεις το διπλό μεροκάματο, ευτυχώς που βρήκα τη δουλειά στο εργοστάσιο, μπορεί όλη μέρα να καθαρίζω μέσα στα νερά και στις βρωμιές, αλλά είμαι ευχαριστημένη. Έχω κουραστεί. Νοιώθω κουρασμένη. Δεν είμαι όπως πριν. Θα πάω αν μου τύχει διπλό μεροκάματο, αλλά δεν έχω κουράγια. Δεν λέω όχι ποτέ. Άλλωστε είμαι και με βάρδιες στο εργοστάσιο, πρωί –βράδυ. Δεν έχω χρόνο ούτε για τα παιδιά ούτε για το σπίτι, ούτε για μένα φυσικά, όλα είναι δύσκολα, γιατί έρχομαι ερείπιο από τη δουλειά. Που να βρεθεί χρόνος; Δεν έχω χρόνο για τα παιδιά μου Και το μικρό που είχε πρόβλημα για την ηλικία του, που «τα κάνει πάνω» του μου λέει πρέπει να ηρεμήσει που το πήγα σ' ένα ψυχολόγο, πρέπει να ηρεμήσεις εσύ και να είσαι πιο πολύ με τα παιδιά. Το παιδί βρέχεται, γιατί κάποιο ψυχολογικό το βαραίνει. Όταν φεύγω το απόγευμα για δουλειά, κάθεται μαζί τους ο άντρας μου ή καμιά φορά η κουνιάδα μου. Δεν είναι ότι κάθομαι όταν πάω σπίτι, αλλά θα μαγειρέψω, πλυντήριο όλα αυτά.»

(Γιούλκα, 30 χρονών, Αλβανία, συν 2)

Δουλειά όμως δεν μπορούν να βρουν, εάν δεν αποκτήσουν πρόσβαση στο βρεφονηπιακό σταθμό. Αυτό είναι κάτι που ακούστηκε από όλες τις μετανάστριες από την αρχή της συνέντευξης έως το τέλος. Η Ελβίρα από την Αλβανία κάθεται σπίτι και δεν πάει για δουλειά, γιατί δεν έχει τι να κάνει τα παιδιά της αφού δεν της τα παίρνουν στο βρεφονηπιακό σταθμό. Προτιμά να μην δουλέψει παρ' όλο ότι δεν έχουν ούτε τα βασικά, για να περάσουν, από το να τα κλειδώνει μέσα και να πηγαίνει για δουλειά όπως κάνει η συννυφάδα της.

« τα παιδιά, ποιος να τα κρατήσει; Η πεθερά μου θα δουλεύει στα σπίτια μόλις γίνει καλά (έχει σπασμένο χέρι) και η συννυφάδα μου δεν δουλεύει κάθε μέρα σε σπίτια, μπορεί κάποια μέρα να δουλεύει. Όχι δεν έχω κάποια άλλη λύση. Δεν έχω ποιος να τα κρατήσει. Απλά θα κάτσω σπίτι. Τι να κάνω. Του κουνιάδου μου μένει μόνο του, μέσα στο σπίτι.»

Δεν το πήρανε στο παιδικό σταθμό, αναγκάζονται και την κλειδώνουν μέσα για να πάνε να δουλέψουν έχουν τεράστια ανάγκη, δεν θέλω να κάνω αυτό, θα αναγκαστώ να μην δουλέψω... Αν και οικονομικά είμαστε δύσκολα, πολύ χάλια, πολύ σου λέω. Οι γυναίκες μπορούν να βρουν κάποια δουλειά σε σπίτια, οι άντρες είναι πολύ δύσκολο τώρα σ' αυτή την εποχή. Ούτε τα βασικά δεν μπορούμε να πάρουμε....

Έχομε ευτυχώς μια βοήθεια από την εκκλησία, αλλά δεν αρκεί....»

(Ελβίρα, 25 χρονών, Αλβανία, συν 4)

4.6.2. Συνθήκες εργασίας από τα χαμηλού κύρους επαγγέλματα και οι συνέπειες στη πρόσβαση –χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας

Οι συνθήκες εργασίας των μεταναστριών οικιακών εργασιών δεν είναι οι καλύτερες στην κάθε εργασία που απασχολούνται, με αποτέλεσμα να έχουν πολλά προβλήματα, τα οποία επιδεινώνονται από τα προβλήματα πρόσβασης και χρήσης των βρεφονηπιακών σταθμών όπου μπορεί να εμπιστευτούνται τα παιδιά τους. Οι λιγότερες ώρες παραμονής στο παιδικό σταθμό παρά τα παρακάλια της κάθε μετανάστριας ότι δεν βοηθάνε για την εργασία της, γίνονται αιτία μειωμένου ωραρίου με πολύ και σκληρή δουλειά και άσχημες εργασιακές συνέπειες.

« Στη δουλειά.....Εκεί πιο χειρότερα. Με 'βαλαν στην κουζίνα χωρίς να θέλω εγώ – γιατί τους είπα έξι ώρες με φτάνουν έχω και μικρό παιδί δεν το κρατάνε πέρα τις μια στο παιδικό σταθμό. Τι κάνω εκεί; Την κουζίνα όλη. Θεσ λάντζα, θεσ πίτσα, τα μακαρόνια όλα. Καθάριζα στο τέλος όλο το μαγαζί. Χωρίς να είναι συμφωνημένα όλα. Όχι βέβαια, μόνο τα ένημα και έξι ώρες. Κάθε μέρα δουλειά χωρίς ρεπό. Είχε αρρωστήσει ο μικρός μια εβδομάδα. Αυτοί τρελαθήκανε. «Θα σε διώξουμε» μου λέγανε. Εγώ για τα ένημα πήγα. Όχι σε σπίτια δεν μπορώ να πάρω ένημα. Δεν άντεξα και έφυγα. Έφυγα από μόνη μου και δεν πήρα αποζημίωση, Δεν είμαι στο ταμείο ανεργίας.... Έστελνα χρήματα έξω όταν είχαμε και βοηθούσα λίγο τους γονείς, αλλά μετά σταματήσαμε και εμείς. Οι γονείς του άντρα μου είναι πολλά αδέρφια και έχει αναλάβει ο μικρός, τους γονείς. Δίναμε, τώρα δεν δίνουμε.

Όχι ότι είναι καλύτερα από δουλειά, δεν είναι. Απλά έχει το σπίτι του. Γιατί σ' εμάς το αγόρι παίρνει το σπίτι το πιο μικρό αν έχει πολλά αδέρφια, έχει την υποχρέωση να τους βοηθά.»

(Μπρουνίλτα, 35 χρονών, Αλβανία, συν 8)

Και η δουλειά στα συνεργεία καθαρισμού δεν είναι ότι καλύτερο, οι συνθήκες εργασίας πολύ σκληρές και σε αυτό το πλαίσιο, Αρκεί να σκεφτεί κάποιος ότι κάθε μέρα πρέπει να καθαρίζονται 30-40 σκάλες . Που να αντέξει κάποιος και με εργασία από τις 5 το πρωί μέχρι τις 2 ή 3 το μεσημέρι. Κοντεύεις να πεθάνεις. Κάθεσαι να διαβάσεις το παιδί και κοιμάσαι όρθια. Ομολογεί η Ολντέα από την Ρουμανία. Ευτυχώς που αγωνίστηκε και το μικρότερο παιδί βρίσκεται στο παιδικό σταθμό. Γιατί πλέον η πρόσβαση και η χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών έχει φτάσει να είναι μεγάλο επίτευγμα και όχι δικαίωμα της κάθε μετανάστριας οικιακής εργάτριας από ότι φαίνεται.

«Η δουλειά μου δεν είναι εύκολη, δεν είναι αλλά εγώ μετά από τόσα χρόνια που την ξέρω, τα έχω μάθει τα κόλπα, φεύγει πιο εύκολα. Δεν έχω μεγάλο συνεργείο, εγώ και μια κοπέλα, τσούκου τσούκου το βγάζουμε. Μου άρεσε γιατί την είχα συνηθίσει. Δεν ήθελα να πάω στα σπίτια. Μπορούσα. Δεν ήθελα να αλλάξω. Δεν ήθελα. Όχι δεν ήθελα εγώ να πάω γραφεία και αυτά. Μου άρεσε. Μετά το είχα συνηθίσει και ήξερα τη δουλειά. Πήγαινα πρωί και δεν τελείωνα και αργά και πήγαινα στο σπίτι. Κοντά στο σπίτι μου ήταν. Μια χαρά. Έβγαλα και τα χαρτιά, είχα και ασφάλεια. Ευτυχώς που είχα και ασφάλεια. Ο κόσμος που δουλεύω με αγαπά, Έκανα καλή δουλειά πάντα.

Για την Ολντέα και για κάθε μετανάστρια το να έχεις δικό σου συνεργείο, δική σου δουλειά είναι πολύ σημαντικό. Αποτελεί ικανοποίηση για την ίδια και ένδειξη ότι τα κατάφερε στη ζωή της. Αισθάνεται ότι ξεφεύγει από την άσχημη μοίρα της και ότι δεν δουλεύει κάτω από το ζυγό κανενός πλέον, αφού παίρνει τη θέση του αφεντικού. Θεωρείται ότι είναι ένδειξη επιτυχίας και καλού επιπέδου ζωής και διαβίωσης ενώ ταυτόχρονα αποκτά αυτοπεποίθηση και καλή εικόνα εαυτού, αποδεικνύοντας ότι πέτυχε στη ζωή της και σε αυτό που επέλεξε να κάνει. Στις συνεντεύξεις αναφέρθηκε ότι αρκετές ήταν οι μετανάστριες που στην περίοδο της οικονομικής κρίσης ανέλαβαν τις εργασίες των αφεντικών τους, επενδύοντας με ρίσκο, ότι χρήματα είχαν μαζέψει όλα αυτά τα χρόνια (σε συνεργεία καθαρισμού, café ή καταστήματα εστίασης). Έτσι

προσπαθώντας να κυνηγήσουν το όνειρο της επιτυχίας ανέβαινε ταυτόχρονα και το κύρος της εργασίας τους, η θέση τους μέσα στη κοινωνία και η αντιμετώπιση των άλλων απέναντι τους. Η Ολντέα συνεχίζει:

Πάντα δούλευα στα συνεργεία. Α, πολύ δύσκολο. Δούλευα στα συνεργεία σε Έλληνα, πολύ δύσκολη δουλειά, κούραση. Πέθαινα από την κούραση, τι φίλους, τι να πας, τι συλλόγους να πας; Κοιμόμουνα όρθια από τη κούραση. Πέθαινα από την κούραση καθόμουνα να διαβάσω το παιδί και το παιδί διάβαζε μόνο του και εγώ κοιμόμουνα όρθια. Για αυτό ήθελα να δουλέψω μόνη μου. Δεν μπορούσα άλλο στο συνεργείο. Λέω θα πεθάνω. Λέω δεν θα ξαναπάω συνεργείο. Πάρα πολύ κούραση. Εγώ δεν ήθελα να γίνω αφεντικό. Ήθελα να δουλέψω για μένα, να μη με τρέχουν οι άλλοι, δεν μπορώ άλλο λέω. Το μεροκάματο. 600 ευρώ. Με τα έξοδα και αυτά όχι, το ίδιο. Αλλά τουλάχιστον δούλευα για μένα. Δεν με έτρεχε κανένας. Να μη με πεθάνουν στη δουλειά λέω. Δούλευα από τις 5 μέχρι δύο τρεις. Πάρα πολύ τρεχάλα.

Καθάριζα τριάντα, σαράντα σκάλες την ημέρα. Να πεθάνεις από την κούραση ξέρεις; Πολύ δουλειά. Για αυτό δεν είχα όρεξη ούτε για να βγω, ούτε για να πάω συλλόγους, ούτε να βγω με τα παιδιά μου μέχρι τις κούνιες. Ευτυχώς κατάφερα με πολύ αγώνα να βάλω το μικρό στο παιδικό και εκεί τουλάχιστον απασχολείται. Τρέχεις. Από τις 5 το πρωί τρέχεις. Είμασταν πέντε έξι άτομα. Και εγώ είμαι αυτή που δεν θέλω να αλλάξω δουλειά. Δεν μου αρέσει να πάω από εδώ, να πάω στην άλλη δουλειά. Που να βρεις; Να πας πάλι από την αρχή;»

(Ολντέα, 37 χρονών, Ρουμανία, συν 24)

Για την Ριάνα από την Αλβανία οι συνθήκες οικιακής εργασίας στα σπίτια όπου έχεις περισσότερες πιθανότητες να μείνεις μόνη με τον εργοδότη είναι οι χειρότερες από ότι στα συνεργεία, στα εργοστάσια, στα εστιατόρια κ.λ.π. Και αυτό γιατί είχε μια δυσάρεστη περίπτωση σεξουαλικής παρενόχλησης, που την έκανε να μην θέλει να πάει ξανά να δουλέψει σε σπίτια. Την συγκεκριμένη χρονική περίοδο αναγκάστηκε να πάει γιατί δεν μπορούσε να κάνει κάτι διαφορετικό. Είχε και μικρό παιδί και είχε ανάγκη, το οποίο μετά από πολλά βάσανα έβαλε σε παιδικό, αν και πλέον είχε χαρτιά και ένσημα.

« Τι να σου πω, εγώ μπορώ να κάνω όλες τις δουλειές. Όχι σαν δουλειά και να ντρέπομαι αλλά.... Είναι δύσκολη, είναι δύσκολη δουλειά να καθαρίζεις σπίτια

άλλων, να μπαίνεις στο νοικοκυριό του άλλου γιατί δεν είναι σαν το σπίτι σου και να καθαρίζεις ότι θέλεις και να πει στο τέλος ότι δεν είσαι καθαρή.

Ήτανε, ήτανε περίεργοι εκεί που πήγα. Αλλά δεν θέλω να κοροϊδεύω σε κανέναν. Αλλά να βρίσκω μια τουαλέτα, να κάτσω δύο ώρες να το κάνω τέλεια και στο τέλος μου λες γιατί δεν πέταξες τα σκουπίδια, είσαι βρώμικη γυναίκα. Δεν είναι σωστό και αυτό. Το ξέχασα στην πόρτα. Και στο τέλος με 20 ευρώ, 9 μέχρι 5 δούλενα... Πριν αρκετά χρόνια βέβαια, αλλά μου 'χει μείνει. Είχα ανάγκη τότε. Να βρεις δουλειά, χωρίς χαρτιά, ο άντρας μου μόλις έπιασε δουλειά εκεί που πήγε. Μωρό παιδί που είχε έξοδα είχα. Ήταν μικρό και δεν μου το έπαιρναν στο παιδικό άσε που δεν είχα και ένσημα, ούτε χαρτιά δηλαδή... Έδιναν ένα χαρτζιλίκι στην ανιψιά μου και μου το κράταγε. Πήγαινα κάθε μέρα, πέντε φορές την εβδομάδα και 20 ευρώ την ημέρα. Μάλλον αυτή είχε πρόβλημα με τον άντρα της... αυτό δεν ήταν άντρας. Γιατί ένας άντρας να έρχεται σπίτι του και να έχεις την κοπέλα που καθαρίζει και να έρχεσαι με βρακί εκεί που δουλεύω εγώ στο δωμάτιο, αυτό δεν είναι άντρα. Να λέω την αλήθεια. Και μου κάνεις πράγματα που δεν είναι σωστό.;

Εδώ η Ριάνα παρουσιάζει ένα άλλο πολύ σημαντικό πρόβλημα, αυτό της σεξουαλικής παρενόχλησης, που από ότι φαίνεται αντιμετώπιζαν οι μετανάστριες στην εργασία τους, αλλά που σπανίως μιλάγαν για αυτό. Το ότι ήταν γυναίκες, ξένες, και δούλευαν σε μια «υποδεέστερη» εργασία κατά την άποψη των εργοδοτικών μελών της οικογένειας τις έκανε πρόσφορες και ευάλωτες σε τέτοιου είδους συμπεριφορές και παρενοχλήσεις. Παρατηρείται ότι και πάλι λόγω φύλου, εθνικότητας και τάξης συναντούσαν και τέτοιου είδους προβλήματα στο εργασιακό τους περιβάλλον. Η Ριάνα συνεχίζει:

Αλλά μάλλον είδε τον τρόπο που έκατσα εγώ, φόρεσε το παντελόνι και έφυγε. Και μετά σε δύο μέρες με έδιωξε η κοπέλα. Μάλλον δεν βρήκε κάτι άλλο για μένα, αλλά κατάλαβε και είπε κάτσε να το διώξω. Ούτε στην αδερφή μου είπα αυτό το πράγμα. Μετά που με διώξανε της λέω. Να σου πω κάτι, αυτό και αυτό είναι.. Δεν της είπα ακριβώς όμως, φοβήθηκα μην της ξεφύγει στον άντρα...Είπαμίλαγε άσχημα, τέτοια... Όπου πάω θέλω να κάνω μια δουλειά με όλη την καρδιά μου. Θέλω να το βγάλω καλύτερα, όσο μπορώ, να κάνω τα πάντα, αλλά σε σπίτι δεν ξαναπάω. Και είπα στην αδερφή μου θα πεθάνω από το ψωμί, μην φάω και δεν πάω σε κανέναν

άλλο, με τέτοιους ανθρώπους, θα φεύγω την ίδια ώρα. Τέρμα. Δεν ξαναπήγα. Έμεινα καιρό χωρίς δουλειά, δεν μπορούσε ούτε η ανιψιά μου να κρατά το μικρό γιατί πήγαινε σε μια σχολή. Μετά πήγα στο εργοστάσιο και δούλενα σαν καθαρίστρια πάλι, αλλά τώρα πια έχω ωράριο, ένσημα είναι αλλιώς... έστειλα το παιδί και παιδικό μετά από πολλά βάσανα ,πεθαίνω όμως στη δουλειά κάνω κι' άλλα κουβαλάω πράγματα....το προτιμώ, εκεί είμαι μέχρι σήμερα.»

(Ριάνα, 40 χρονών, Αλβανία, συν18)

Δεν ξέρω αν η Ριάνα μου ανέφερε όλα όσα είχαν σχέση με το συγκεκριμένο γεγονός της σεξουαλικής παρενόχλησης ή αν απλώς μου είπε τόσα όσα ήθελε να γνωρίζω, αυτό όμως που κατάλαβα και είμουνα σίγουρη ήταν ότι η Ριάνα μου άνοιξε τη καρδιά της, με εμπιστεύτηκε και ότι αυτά που είπε, όσα είπε ήταν αληθινά και ήθελε να καταγραφούν ότι υπάρχουν. Το γεγονός αυτό ήταν ένα γεγονός που το κρατούσε κρυμμένο καλά μέσα της, αλλά που ουδόλως είχε ξεχάσει. Ήταν ένα γεγονός που παρ' όλο το χρόνο που είχε περάσει φαινόταν να το επεξεργάζεται συνεχώς μαζί με τα εκάστοτε συναισθήματα που η κάθε σκέψη ανάλογα δημιουργούσε. Πιστεύω, από ότι έχει φανεί και από την όλη έρευνα ,ότι δεν τόλμησε να το εμπιστευτεί ποτέ σε κανέναν δικό της, γιατί όλοι στη χώρα της έχουν μεγαλώσει με κάποια «ταμπού» και με μια αυστηρή ηθική «κολλημένη» στο παρελθόν. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τον τρόπο που μου το εκμυστηρεύτηκε. Είχε σκύψει κοντά προς εμένα, είχε κοκκινίσει και μίλαγε σιγά με δυσκολία και κοφτά. Κάποιες φορές αναστέναξε, ενώ ένοιωθα στις λέξεις της το μίσος για αυτόν τον άντρα. Σταμάτησε αρκετές φορές και είχε πιάσει μια χαρτοπετσέτα στα χέρια της, που την είχε κάνει κομμάτια. Είχα την αίσθηση ότι αυτή η χαρτοπετσέτα αντιπροσώπευε εκείνο τον άνδρα για τον οποίο μίλαγε, που προφανώς ήθελε να τον «σκίσει», να τον κάνει κομμάτια σαν την χαρτοπετσέτα. Νομίζω ότι είχε ξεχάσει και την ύπαρξη μου και ήταν σαν να μονολογούσε.

Αξίζει όμως να αναφερθώ ως ερευνήτρια στην όλη διαδρομή που προηγήθηκε με τη Ριάνα μέχρι την ώρα που έφτασε να γίνει η συνέντευξη. Ο λόγος που πρέπει να αναφερθώ σε αυτό είναι για να φανεί ,αυτό που και εγώ κατάλαβα εκ των υστέρων, ότι δηλαδή ήθελε να δει εάν μπορεί να μου εκμυστηρευτεί σοβαρά θέματα και να μου ανοίξει την καρδιά. της και όχι απλώς να με εμπιστευτεί για μια συνέντευξη ή απλώς να με γνωρίσει από περιέργεια, μέχρι να έρθει η ώρα της συνέντευξης. Ήθελε να με

εξετάσει δηλαδή για να με εμπιστευτεί πραγματικά. Η Ριάνα είναι μια πανέξυπνη ,επαναστατική και διεκδικητική νέα γυναίκα, όπως έχει φανεί και από πολλά άλλα αποσπάσματα της συνέντευξης της μέσα σε αυτή την έρευνα. Ίσως οι δυσκολίες που συνάντησε στη ζωή της σαν μετανάστρια να την οδήγησαν, ώστε να διαμορφώσει ένα χαρακτήρα που να επιζητά το δίκαιο, να διεκδικεί και να μην υποκύπτει στο άδικο και σε ότι την προσβάλλει σαν γυναίκα. Την συνάντησα δύο φορές πριν τη συνέντευξη για λίγα λεπτά, μετά από επιθυμία δική της. Συναντηθήκαμε σε ένα σταθμό του μετρό μετά την εργασία μας. Την πρώτη φορά όπως μου είπε για να με γνωρίσει από κοντά και να της πω τι ακριβώς θέλω από αυτήν και πως ακριβώς θα γίνει η συνέντευξη, έτσι θα αποφασίσει και εκείνη εάν θα δεχτεί να μιλήσει μαζί μου. Στη συνάντηση αυτή ένοιωθα ότι με εξέταζε προσεχτικά, δεισδυτικά, ένοιωθα ότι πέρναγα από εξετάσεις, από τεστ καταλληλότητας. Τη δεύτερη φορά ήθελε να συναντηθούμε για να μου δώσει ένα χαρτάκι με τηλέφωνα από δύο γνωστές της μετανάστριες, ήταν πολύ φιλική μαζί μου και κλείσαμε και το ραντεβού της συνέντευξης. Στη συνέντευξη αργότερα αισθάνθηκα ότι μου άνοιγε πραγματικά την καρδιά της και ότι ήταν ειλικρινής σε ότι διηγείτο και σε ότι μου απαντούσε. Άλλωστε οι πρώτες της κουβέντες ήταν: *«δεν ξέρω ..., εγώ πάντως είμαι νόμιμη και έχω σκοπό να κάνω μια καλή κουβέντα μαζί σου ειλικρινή, αρκεί εσύ να με καταλάβεις και να γράψεις αυτά που θα βοηθήσουν για τα προβλήματα μας.»* Η Ριάνα με «τσεκάρισε» πρώτα πολύ καλά και μετά με εμπιστεύτηκε. Το γεγονός της σεξουαλικής παρενόχλησης που υπέστη πριν χρόνια και που έγινε αφορμή να αλλάξει οριστικά πλαίσιο εργασίας φάνηκε ότι όχι μόνο την απασχολεί ακόμη έντονα, την πονά και δεν ξεχνιέται, αλλά ότι τη γεμίζει και με οργή. Φαίνεται να ψάχνεται αρκετά και να έχει ανακαλύψει και άλλες περιπτώσεις κοριτσιών από την χώρα της οι οποίες έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση και βιασμό σε διάφορα στάδια της ζωής τους σαν μετανάστριες, μερικές από τις οποίες αναφέρθηκαν και μέσα στη συνέντευξη της. Κατάλαβα ότι το να μιλάει μαζί τους και να μοιράζεται βιώματα την ανακουφίζει. Όμως με το θέμα αυτό όπως χαρακτηριστικά μου ανέφερε «...τέρμα δεν θέλω να το κουβεντιάζω πουθενά και με κανένα, σου είπα μεγάλο μυστικό...» Βέβαια αυτό το μεγάλο μυστικό, τόσο όσο μου ειπώθηκε, γνώριζε ότι κάπου θα καταγραφόταν μέσα στην έρευνα. Στη συνέχεια το ότι βρήκε δουλειά σε εργοστάσιο και έφυγε από τα σπίτια την ανακούφισε επίσης αφάνταστα. Σε αυτό όμως βοήθησε πολύ η εγγραφή του παιδιού

της στο παιδικό σταθμό. Επιτέλους κατάφερε μετά από πολλές προσπάθειες να πάει την κατάλληλη στιγμή στο παιδικό σταθμό, ώστε να μπορέσει και εκείνη να εργαστεί σε μια εργασία έτσι όπως την ήθελε, «κανονικά, κάθε μέρα», όπως έλεγε.

Η Εντλίρα από την Αλβανία αισθάνεται ευτυχισμένη που τον τελευταίο χρόνο μπορεί και αφιερώνει χρόνο στα παιδιά της και καταφέρνει να τον αξιοποιεί όσο μπορεί καλύτερα. Παλαιότερα δεν ήταν έτσι, τώρα όμως παρ' όλη την οικονομική κρίση και τα λιγότερα χρήματα από την εργασία της, εκείνη καταφέρνει να χαίρεται με τα παιδιά της στιγμές που παλαιότερα της έλλειψαν. Απλά αλλά σημαντικά πράγματα. Κάθε Κυριακή πηγαίνουν όλη μέρα βόλτα και κάνουν πικ νικ ή τρώνε σουβλάκι. Το μεσημέρι τα πηγαίνει στις κούνιες τώρα που μπορεί... Πέρυσι δούλευε περισσότερες ώρες με περισσότερα χρήματα, δεν είχε καθόλου χρόνο, την είχαν πνίξει και από τον παιδικό σταθμό να παίρνει νωρίς το παιδί. Βέβαια είναι πολύ περίεργο πως μια υπηρεσία ακόμη και εάν έχει κανονισμό λειτουργίας μπορεί να βάζει αμετάκλητα όρια μέσω των υπαλλήλων της, στους χρήστες της δημιουργώντας τους προβλήματα εργασιακά, οικονομικά και κοινωνικά.

«Το τελευταίο χρόνο η Κυριακή είναι η καλύτερη μας μέρα, για τα παιδιά. Παλαιότερα άστα... Από πρωί φεύγουμε από το σπίτι και ερχόμαστε το βράδυ. Όλη μέρα βόλτες. Μια μέρα πήγαμε Μαραθώνα, μια μέρα πήγαμε Βάρκιζα. Φεύγω και τρώμε έξω. Σουβλάκι. Δεν έχω δυνατότητες. Ή πικ νικ. Δεν έχουμε μπει στα διαβάσματα ευτυχώς. Το ένα πηγαίνει παιδικό, αλλά το παίρνω νωρίς ευτυχώς που μπορώ, γιατί πέρυσι με είχαν πνίξει να το παίρνω νωρίς, είχα πρόβλημα μεγάλο, φέτος ευτυχώς... Από του χρόνου όμως ξεκινάει ο μεγάλος. Αλλά τα παίρνω το μεσημέρι, τα πάω στις κούνιες, κάθονται μια ώρα κούνιες, πάω σπίτι, τα πλένω, τα ταΐζω, τους διαβάζω ένα παραμύθι και φεύγω. Δηλαδή, αυτά που κάνω εγώ το πρωί τα κάνουν άλλες μαμάδες το απόγευμα. Στη δουλειά δουλεύω έξι ώρες. Τέσσερις με δέκα. Την ώρα που έρχομαι σπίτι τα παιδιά κοιμούνται.»

(Εντλίρα, Αλβανία, 35 χρόνων συν 6)

Το ίδιο αναφέρουν και η Λουμτούρια με την Εύα από την Αλβανία, οι οποίες σε προηγούμενο κεφάλαιο μας εξέθεσαν όλες εκείνες τις δυσκολίες που είχαν περάσει και περνάνε με την πρόσβαση και την χρήση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς ταυτόχρονα με τις άσχημες καταστάσεις στην εργασία τους, όπου το ένα επηρέαζε το άλλο. Τώρα

είναι χωρίς δουλειά και χωρίς λεφτά, περνάνε όμως καλύτερα με τα παιδιά τους γιατί «η ζωή είναι περίεργη».

«Πως άντεχα στη δουλειά...Ήταν καθημερινά πολλές ώρες. Δέκα ώρες. Τα παιδιά σχολείο. Μετά τα 'παιρνε ο πατέρας τους . Σχεδόν τα μεγάλα δεν είδα πώς μεγαλώσανε. Δούλευα δύο μεροκάματα στα σπίτια, έφευγα από το ένα και πήγαινα στο άλλο. Η διπλή βάρδια ήταν το δύσκολο. Και δούλευα έτσι μέχρι και το τρίτο παιδί. Αυτό ήταν το άσχημο, πάντα και μέσα στο κομμωτήριο ήταν τα ωράρια. Τα πρώτα χρόνια στο κομμωτήριο δούλευα δωδεκάωρο. Μπορεί και δεκατρείς να καθόμασταν. Άμα είχε δουλειά καθόμασταν και πιο αργά. Υπήρχαν περιπτώσεις . Έκανα τα πάντα , σφουγγάρισμα, καθάρισμα, λούσιμο, έφευγα όταν η αφεντικίνα κλείδωνε την πόρτα Για τα παιδιά μου δεν είχα ελεύθερο χρόνο. Τώρα χαίρομαι τα παιδιά μου. Τώρα που είμαι στο ταμείο ανεργίας, που δεν έχω δουλειά και λεφτά...τι να πεις, η ζωή είναι περίεργη. Το απόγευμα τα δύο μικρά τα πηγαίνομε με τον μπαμπά στις κούνιες, καθόμαστε σχεδόν ένα δίωρο...»

(Λουμτουρία, 39 χρονών, Αλβανία, συν 11)

« Τέσσερα χρόνια το μεγάλο παιδί δεν με βλέπε καθόλου . Το άφηνα σε μια ξαδέλφη το πρωί 5 η ώρα και ερχόμουν 12 το βράδυ και το έπαιρνα. Έκανα διπλά μεροκάματα στα σπίτια, έφευγα από το ένα πήγαινα στο άλλο και μετά πήγαινα και βοήθαγα τον άντρα μου και σφουγγάριζα πλακάκια. Τώρα δεν έχω πολύ δουλειά, δεν έχω λεφτά και έχω χρόνο για τα παιδιά μου...αλλά δεν μπορώ να τους πάρω μια σοκολάτα.»

(Εύα, 38 χρονών, Αλβανία, συν 10)

Δεν ξεχνιέται πλέον ότι στη περίοδο αυτή της οικονομικής κρίσης η γυναίκα μετανάστρια είναι αυτή που συντηρεί το σπίτι με το μικρό μεροκάματο της, άρα έχει τεράστια ανάγκη να αφήσει τα παιδιά της στο παιδικό σταθμό για να μπορέσει ήρεμα και ήσυχα να ασχοληθεί με την δουλειά της, δίχως το άγχος και την έννοια ποιος θα τα φροντίσει και ποιος θα τα προσέξει. Όταν υπάρχει δυσκολία για πρόσβαση στο παιδικό σταθμό και δεν υπάρχει άτομο να μείνει με τα παιδιά ή δεν υπάρχει η δυνατότητα για άλλη λύση γιατί μπαίνει στη μέση ο οικονομικός παράγοντας , τότε η μετανάστρια μητέρα αποχωρίζεται με σπαραγμό ψυχής το παιδί της για να το στείλει όσο καιρό

χρειάζεται στον τόπο καταγωγής της. Ο πατέρας είναι εκείνος που όντας άνεργος από την οικοδομή περιμένει πότε θα βγει ένα μεροκάματο για να μπορέσει να προσφέρει κάτι και κείνος στο σπίτι, ανίκανος όμως ψυχολογικά να μπορέσει να ασχοληθεί με τα παιδιά ή να αναλάβει αποκλειστικά τη φύλαξη και τη φροντίδα τους μπαίνοντας στη διαδικασία να απαρνηθεί την ελπίδα για κάποιο μεροκάματο και την δυνατότητα για εύρεση εργασίας. Η Ρετζιάνα από την Αλβανία είναι μία από της μητέρες που κλαίει κάθε στιγμή, γιατί δυστυχώς είναι μακριά από το παιδί της, το έστειλε στη μητέρα της στην Αλβανία, προκειμένου να μπορέσει να εργαστεί, για να συντηρεί την οικογένεια της και να καταφέρουν να επιβιώσουν, Ο άντρας της είναι εδώ και πολύ καιρό άνεργος. Και η δυνατότητα για να μπει στο παιδικό σταθμό είναι άπιαστο όνειρο.

« Οι γονείς μου τα τελευταία χρόνια γύρισαν στην Αλβανία, κυρίως λόγω κρίσης, όμως εμείς μεγαλώσαμε εδώ... Έχω δύο παιδιά τέσσερα (4) και δύο (2). Το δύο χρονών είναι αυτό που έχω στείλει στη μητέρα μου, το μεγάλο μου με κόπο επιτέλους μπήκε σε παιδικό σταθμό. Διαφορετικά πώς να δουλέψω. Το μωρό από τεσσάρων μηνών τόχω στην Αλβανία. Θα πάω να το πάρω να περάσουμε εδώ γιορτές γιατί δεν θα φύγουμε, ο άντρας μου είναι άνεργος. Αυτός δεν μπορεί να πάει γιατί είναι στο ταμείο και επειδή εγώ δεν έχω πολλές μέρες άδεια ...Θα το πάρω εγώ και θα το στείλω πάλι, θα το ξαναπάω μέχρι του χρόνου. Δεν μπορούμε να πάμε πάνω. Μόνο εγώ δουλεύω καθαριότητα και λάντζα σε μια ταβέρνα και κάνα μεροκάματο σε σπίτι. Δεν βγαίνει... Μακάρι να μπορούσα να έβαζα το μικρό σε παιδικό σταθμό να το έχω κοντά μου, μου λείπει πολύ (κλαίει). Ο παιδικός σταθμός θα είναι σωτηρία για μένα...»

(Ρετζιάνα, 24 χρονών, Αλβανία, συν 2)

4.7. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

4.7.1. Η χρήση των παροχών στους βρεφονηπιακούς σταθμούς

Το στάδιο της χρήσης των παροχών στους παιδικούς σταθμούς, η περίοδος φοίτησης του παιδιού δηλαδή, έχει να κάνει με το τι απολαμβάνει ο γονιός και το παιδί μετά την πρόσβαση του στις υπηρεσίες αυτές και κατά πόσο απολαμβάνουν τα αγαθά,

που από το νόμο προβλέπεται να τους προσφέρουν και να χρησιμοποιούν, έτσι ώστε να ολοκληρώνεται η πρόσβαση, η είσοδος του στη λειτουργία των υπηρεσιών αυτών.

Σημαντικό ρόλο παίζει η αντιμετώπιση των υπαλλήλων απέναντι στους χρήστες, η προσφορά των παροχών σύμφωνα με αυτά που δικαιούται ο χρήστης, η τήρηση του κανονισμού λειτουργίας ή του ΦΕΚ⁹⁹ στο έπακρο με ένα ισότιμο, και δημοκρατικό τρόπο πάντα προς όφελος του δικαιούχου, και όχι εις βάρος του, η ελάφρυνση της δύσκολης κατάστασης που πιθανόν βρισκόταν ο χρήστης πριν τη πρόσβαση και η εκπλήρωση των στόχων της υπηρεσίας σύμφωνα με τους αρχικούς σκοπούς.

Στη προκειμένη περίπτωση οι παροχές που προσφέρονται στους χρήστες των βρεφονηπιακών σταθμών είναι σύμφωνα με κρατικές αποφάσεις, εγκυκλίους, κοινές υπουργικές αποφάσεις και ψηφισμένους νόμους δημοσιευμένα στην εφημερίδα της Κυβέρνησης (ΦΕΚ 4249/ 5-12-2017 τ.Β΄ και ΦΕΚ 497/22-4-2002 τ.Β΄)¹⁰⁰. Τα ΦΕΚ αυτά αναφέρονται ακριβώς στον τρόπο λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών, στο σκοπό και στους στόχους των υπηρεσιών αυτών, στο ωράριο τους, στο προσωπικό που πρέπει να απασχολείται σε αυτούς και τα καθήκοντα του, ποια παιδιά έχουν δικαίωμα να φιλοξενούν, σε ποιους γονείς απευθύνονται και έχουν δικαίωμα συμμετοχής στις παροχές τους, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους απέναντι στις υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών και το ημερήσιο πρόγραμμα απασχόλησης βρεφών και νηπίων που ακολουθούν οι συγκεκριμένες υπηρεσίες κατά το ωράριο λειτουργίας τους. Πουθενά δεν αναφέρει ότι εννοεί μόνο το γηγενή πληθυσμό αποκλείοντας τους ξένους ή αλλοδαπούς από τη πρόσβαση ή τις παροχές. Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες όμως αισθάνονται αρκετά συχνά ότι δεν αντιμετωπίζονται ίδια με τις άλλες μητέρες και ότι γίνεται διάκριση απέναντι στο άτομό τους ή το παιδί τους επειδή ακριβώς είναι ξένοι.

Η αίσθηση αυτή τις πικραίνει και τις κάνει να αισθάνονται μειονεκτικά, αλλά και θυμωμένα. Παρ' όλα αυτά αισθάνονται ότι είναι τυχερές γιατί το παιδί τους πηγαίνει στον παιδικό σταθμό και προσπαθούν τις περισσότερες φορές να μην δίνουν ιδιαίτερη

⁹⁹ Δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης

¹⁰⁰ Το ΦΕΚ 4249/ 5-12-2017 τ.Β΄, το οποίο αντικατέστησε το ΦΕΚ 497/22-4-2002 τ.Β΄, αποτελεί τον Πρότυπο Κανονισμό Λειτουργίας Δημοτικών Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών.

σημασία, δηλώνοντας μάλιστα και ευχαριστημένες βάζοντας ένα «αλλά» για να ξεκινήσει η άλλη πλευρά της αφήγησης.

4.7.2. Οι σχέσεις με το προσωπικό

Ο τρόπος που το προσωπικό αντιμετώπιζε τις μετανάστριες ήταν καθοριστικός για να διαμορφώσει συναισθήματα και εικόνες για την αντίληψη που είχαν οι άλλοι για το πρόσωπο τους και για την προσωπικότητα τους. Ο προσβλητικός τρόπος απέναντι τους, οι παρατηρήσεις που αισθάνονταν ότι γινόταν ιδιαίτερα στο πρόσωπο τους επειδή είναι ξένες, ο αποκλεισμός του δικαιώματος σχετικά με την ελευθερία έκφρασης της γνώμης, είναι καταστάσεις που αναγκαστικά τις έκαναν να αισθάνονται ότι υπάρχει διάκριση απέναντι τους και ότι σαν άτομα δεν χαίρουν εκτίμησης και σεβασμού, ακριβώς γιατί είναι «ξένες» και τις θεωρούν κατώτερα άτομα. Όταν μάλιστα την κατεύθυνση αυτή την δίνει ο υπεύθυνος του παιδικού σταθμού, το θέμα γίνεται ακόμη πιο δύσκολο και η πεποίθηση ότι αντιμετωπίζονται άνισα, προσβλητικά και σαν σκουπίδια μεγαλώνει.

Όλη αυτή η κατάσταση έχει αντίκτυπο και στα παιδιά με αποτέλεσμα μετά από τέτοιου είδους γεγονότα ή συμπεριφορές να αισθάνονται και εκείνα ανασφάλεια, φόβο, αρνητικά συναισθήματα και μη εμπιστοσύνη στις σχέσεις με το παιδαγωγικό προσωπικό.

« Ευχαριστημένη που είχα το παιδί στο παιδικό είμουνα, γιατί είχα που να το αφήνω να πηγαίνω για δουλειά ,αλλά αν το αναλύσουμε είχα πολλές φορές προβλήματα. Να σου πω παράδειγμα. Τις τελευταίες μέρες που τελείωνε ο Π.Σ. και φεύγαμε από δω και κάποιο παιδάκι είχε γεμίσει το κεφάλι της κόρης με χόματα και έρχομαι και ήταν η δασκάλα και της λέω : «Συγγνώμη θέλω αυτές τις ημέρες που έχουν μείνει να μου το προσέχετε γιατί αυτό και αυτό, η μικρή έχει γεμίσει όλο χόματα μου λεγε και τσουζούν και τα μάτια μου και μου λέει η δασκάλα: “Παιδιά είναι και τι έγινε» και εκείνη τη στιγμή μπαίνει και η διευθύντρια, η ανώτερη «τι κάνεις μια ώρα εδώ μέσα μπουρ μπουρ». «Δεν το κατάλαβα» της λέω «να μη συζητήσω το πρόβλημα που μου

έκανε το παιδί μου;» Μου λέει : «Παιδιά είναι και τι έγινε!». Να κατάλαβες, είναι ο τρόπος που σου συμπεριφέρονται, σαν να μην έχεις αξία και αυτή κάτι είναι...Καταλαβαίνω ότι είναι παιδιά, αλλά δεν καταλαβαίνω όταν μιλάς με αυτό τον τρόπο στον άλλο, όλο προσβολή, αυτό γινόταν πάντα, δηλαδή έπρεπε να αφήνω το παιδί, αλλά να έχω πάντα κλειστό το στόμα. Έκανα πολύ υπομονή...Άσε που δεν μπορούσα να φορέσω ότι ήθελα στο παιδί, έπρεπε να του φορώ ότι ήθελαν εκείνες στρατός λες και ήταν. Μου είχε μιλήσει μια φορά που φόραγε η μικρή φούστα με καλσόν και μου έκανε παράπονο «Με έχουν κάνει παράπονο οι άλλες μανάδες να μη φέρνεις το παιδί έτσι.» Λέει απαγορεύεται. Μόνο με παντελόνι και φόρμες. Ναι μου έκανε τέτοιο παράπονο. Για να μην βοηθάνε τα παιδιά στο ντύσιμο, δεν ξέρω.. Το παιδί ήξερε και ανέβαζε μόνο το καλσόν. Η δασκάλα έκανε τα λιγότερα παράπονα και μου έλεγε σε ζητάει η υπεύθυνη να πας από κει, για τα μεγαλύτερα παράπονα κατάλαβες...

Η Δάφνη δεν θέλει και δεν επιτρέπει να της κλείνουν το στόμα και να την προσβάλλουν. Δεν δέχεται να μην της επιτρέπουν να εκφράζει τα παράπονα της. Υπερασπίζεται το παιδί της και τη θέση της σαν μετανάστρια μητέρα και αγανακτισμένη για την συμπεριφορά τους με τον απαξιωτικό τρόπο απέναντι της συνεχίζει:

Μπορεί να τα έκανε αυτά σε όλους, όμως σε μένα φέρθηκε πολύ –πολύ άσχημα, σαν να είμουνα σκουπίδι, και το παιδί τα καταλάβαινε και είχε έναν φόβο πάντα . Έτσι πολλές φορές εγώ έφερνα το παιδί και έφευγα, να μην τις συναντώ να μην τις βλέπω. Στο βάθος ευχαριστημένη δεν είμουνα. Πολύ όχι, να σου πω την αλήθεια. Γιατί συνέχεια κάνανε παράπονα. Τα 'κανε σε μένα γιατί είμουν ξένη και δεν ήξερα που να μιλήσω, δεν ξέρω, τι να σου πω... Τώρα στο νηπιαγωγείο δεν έχω παράπονο. Έχω μια καλή σχέση με τη δασκάλα, με ευγένεια, χωρίς προσβολές...»

(Δάφνη, Αλβανία, 35 χρονών, συν 1)

Έτυχε φορές να συμπεριφέρονται άσχημα στο παιδί και να ουρλιάζουν μπροστά στη μητέρα, αγνοώντας ότι ένα παιδί χρειάζεται διαφορετική συμπεριφορά και ότι μια μάνα δεν ανέχεται να συμπεριφέρονται με αυτό το τρόπο στο παιδί της ιδιαίτερα όταν είναι μπροστά. Αισθάνονται ότι δεν υπολογίζονται σαν μανάδες και αυτό είναι απογοητευτικό, γιατί όλη τους η έννοια και ο αγώνας τους είναι για τα παιδιά τους. Για

κάθε μάνα, αλλά για τις μετανάστριες ειδικά, το να μην έχουν την αξία που θέλουν σαν μανάδες είναι πάρα πολύ σημαντικό. Όλη αυτή η υπέρτατη προσπάθεια που κάνουν να επιβιώσουν, να δώσουν στα παιδιά τους ότι καλύτερο μπορούν, να τα βοηθήσουν να γίνουν κάτι καλύτερο από τις ίδιες, να απολαμβάνουν σεβασμό και αξιοπρέπεια από τους άλλους υποβιβάζεται και ακυρώνεται με ένα τρόπο που η αντίληψη των μεταναστριών οικιακών εργατριών ούτε να αποδεχθεί δεν μπορεί, αλλά ούτε και να συγχωρήσει. Μια τέτοια περίπτωση είναι και η Μαριάννα από την Αλβανία, η οποία αισθάνθηκε αγανάκτηση και προσβολή για το τρόπο που συμπεριφέρθηκαν στο παιδί της, και στην ίδια σαν μάνα. «Δεν την υπολόγισε σαν μάνα, ούτε νοιάστηκε για το παιδί της». Σε συνδυασμό με μια τραυματική εμπειρία που η ίδια βίωσε στα μαθητικά της χρόνια, αισθάνεται να διαλύει μπροστά σε όλα αυτά που συμβαίνουν.

« Οι σχέσεις με τις δασκάλες της μικρής είναι καλές, όχι τίποτα ιδιαίτερο, φροντίζω να είμαι σωστή σε ότι μου λένε. Με άλλους γονείς δεν προλαβαίνω να έχω σχέσεις και φιλίες, αλλά μιλάω με όλους στις κούνιες. Σε συγκέντρωση γονέων στον παιδικό σταθμό να πω την αλήθεια μια φορά έχω πάει πέρυσι. Και δεν έχω πάει γιατί έχει τύχει ώρες που δεν μπορούσα. Πάντα τυχαίνει ώρες που δεν μπορούσα. Στις γιορτές δεν έχω αφήσει τη γιορτή. Όντως τον μεγάλο τον έχω αφήσει αλλά στη μικρή όχι. Επειδή εγώ στο σχολείο με αυτό που είχε γίνει, δηλαδή με έδερνε η δασκάλα και με έκανε έτσι, φοβόμουνά πολύ. Και είχε τύχει να ακούσω μια φορά την δασκάλα να φωνάζει στο παιδί που ήμουνά εγώ συγκεκριμένα εκεί με το παιδί μπροστά μου. Και του μίλαγε άγρια. Πήγαινε να κάτσεις στη θέση σου τώρα, αλλά ούρλιαζε και το έλεγε με ένα τέτοιο ύφος, τρελάθηκα. Και εγώ ήμουνά εκεί. Όταν λείπω τι κάνει; Δεν με υπολόγισε σαν μάνα ούτε νοιάστηκε για το παιδί μου. Εκείνη την ώρα ήθελα να ήξερα τον μεγαλύτερο ανώτερο της και να πήγαινα να του λέγα τι ανθρώπους πληρώνει για να πληρώνει τα παιδιά μας και την αξιοπρέπεια μας. Αγωνιζόμαστε για τα παιδιά μας, σαν γονείς και θέλομε το καλύτερο, να ζήσουν καλύτερα από μας, να μην υποφέρουν. Εμένα το παιδί μου είναι η αξία, η καρδιά μου, για αυτό δούλευα όλη τη νύχτα, για καλύτερο... Έρχεται αυτή η κυρία για να φέρεται έτσι στο παιδί μου και να το γεμίζει φόβο, ποια είναι αυτή, που δε υπολογίζει κανέναν...

Η Μαριάννα σαν μάννα αλλά και σαν παιδαγωγός ήξερε πολύ καλά πως έπρεπε να φέρονται στο παιδί της. Έχοντας όμως και μια άσχημη εμπειρία δική της από τα μαθητικά της χρόνια, αυτό που ήθελε ήταν να μην συμβεί το ίδιο στο παιδί της.

Την στιγμή που σκέφτηκα, όχι γιατί εγώ σαν παιδαγωγός, γιατί και εγώ αυτό έχω τελειώσει, έλεγα ότι δεν πρέπει να μιλάς μπροστά στα παιδιά. Πήρα το παιδί, το μόνο που πήρα δηλαδή γιατί είδα που έτρεμε το παιδί, γιατί είναι ευαίσθητο παιδί. Γιατί υπάρχουν παιδιά και παιδιά. Παιδιά που το περνάνε ντούκου και παιδιά που είναι αυτό. Παίρνω το παιδί και το παίρνω αγκαλιά και ήμουν τόσο κουρασμένη, είχα από 3 τη νύχτα και είχε πάει 3 το μεσημέρι και δούλευα στο φούρνο. Φτιάχναμε κάτι γλυκά και αυτά και εκεί όλες αυτές τις ώρες έπρεπε να ήμωνα εκεί να βοηθάω, να πλένω, να καθαρίζω. Αυτή την εικόνα την έχω συνέχεια στο μυαλό μου. Το βλέπω και δεν με πιάνει ο ύπνος. Δεν με πιάνει όλη τη νύχτα ο ύπνος.

Της το είπα την άλλη μέρα. Έφυγα από τη δουλειά 7 η ώρα το πρωί. Ήταν άλλη κυρία εκεί, η υπεύθυνη, η διευθύντρια και λέω εγώ έτσι συμβαίνει με το παιδί. Λέω εγώ φώναζε στο παιδί να πάει στη θέση του αλλά ουρλιαχτά όχι φωναχτά. Λέει θα της το πω.

Λέω να το πεις στην ίδια γιατί δεν ήταν εκεί. Να το πεις λέω στην κυρία αλλά να δω εγώ τη θα πει. Γιατί άμα λέει ότι δεν είναι έτσι, θα ήταν για μένα πιο πολύ έτσι, ότι θα λέει ψέματα γιατί εγώ ξέρω τι έγινε, κατάλαβες; Γιατί να το παραδεχτεί; Η διευθύντρια λέει, εντάξει ήτανε η κακιά η ώρα. Τα μάζευε κατάλαβες, τι να πει, έδειχνε να ξέρει όμως για το χαρακτήρα της, τι να πει. Με καλόπιανε να το σταματήσω....»

(Μαριάννα, 36 χρονών, Αλβανία, συν 17)

Η Μαριάννα συγκινεί με τα παράπονα της για το παιδί της, αυτό όμως που ιδιαίτερα προβληματίζει στην αφήγηση της και που είναι αδύνατον να περάσει απαρατήρητο ή ασχολίαστο είναι: «*Εκείνη την ώρα ήθελα να ήξερα τον μεγαλύτερο ανώτερο της και να πήγαινα να του λέγα **τι ανθρώπους πληρώνει για να πληρώνει τα παιδιά μας και την αξιοπρέπεια μας.** Αγωνιζόμαστε για τα παιδιά μας, σαν γονείς και θέλομε το καλύτερο, να ζήσουν καλύτερα από μας, να μην υποφέρουν*». Νομίζω ότι τα λόγια αυτά πληγώνουν όχι μόνο τις μετανάστριες μητέρες ή τα παιδιά τους αλλά και όποιο μπορεί να τα

ακούσει ή να τα διαβάσει, γιατί είναι όλος ο πόνος συμπυκνωμένος στη ζωή του μετανάστη και κάθε ευάλωτου ατόμου που έχει ένα πολύτιμο πράγμα μόνο στη ζωή του, τα παιδιά του. Ενώ παραγκωνίζεται, καταπατάται και θίγεται η προσπάθεια του και ο αγώνας του σε ένα ξένο τόπο να κρατήσει την αξιοπρέπεια του. Η Μαριάννα σαν μετανάστρια μητέρα αλλά και σαν παιδαγωγός τοποθετήθηκε με τον σωστότερο τρόπο αναφερόμενη στο κακό που γίνεται στα παιδιά τους και στις πληγές που ανοίγονται σε αυτή τη τρυφερή ηλικία, που δυστυχώς σημαδεύουν το κάθε παιδί με έναν ιδιαίτερο τρόπο χωρίς ποτέ να επουλώνονται. Είναι γνωστό ότι τα βιώματα στην παιδική ηλικία και ιδιαίτερα αυτά μέχρι 5 ετών σημαδεύουν για πάντα τη ζωή του ατόμου, καθορίζοντας και επηρεάζοντας την μετέπειτα ζωή του. Και δυστυχώς στη συγκεκριμένη περίπτωση όπως αναφέρεται οι άνθρωποι που το κάνουν αυτό είναι δημόσιοι λειτουργοί και πληρώνονται από το κράτος. Πληρώνονται για να κάνουν κακό σε παιδικές ψυχές σύμφωνα με τη Μαριάννα και να δημιουργήσουν προβληματικούς ενήλικες στο μέλλον. Κανείς γονιός δεν θα άντεχε μια λεκτική επίθεση στο παιδί του μπροστά του και ένα γενικά bullying εκφοβισμού, σκεπτόμενος ταυτόχρονα όπως και η Μαριάννα ότι θα γίνονται χειρότερα όταν απουσιάζει ο γονιός και το παιδί είναι μόνο με τη δασκάλα στη τάξη. Λεπτά και σημαντικά όμως θέματα που κάποιοι κοιτούν να τα «μαζεύουν» και να μην «δίνουν συνέχεια» όπως ακριβώς στη περίπτωση της Μαριάννας.

Μέσα από την έρευνα φαίνεται καθαρά και η Μαριάννα άλλωστε το αναφέρει με τα δικά της λόγια, ότι η Αχιλλείος πτέρνα για τον κάθε μετανάστη/στρια είναι τα παιδιά τους. Μην ενοχλήσει κάποιος ή μην φερθεί άσχημα στα παιδιά τους γιατί αυτό όχι μόνο καταρρακώνει ψυχικά, πικραίνει ή πονάει, αλλά τους κάνει θηρία, ακόμη και αν δεν το εκδηλώνουν ευθέως. Ιδιαίτερα η μετανάστρια μητέρα ζει και υπομένει τα πάντα για τα παιδιά της αλλά και μέσα από αυτό που ονειρεύεται να γίνουν τα παιδιά της. Οι προσδοκίες της μετανάστριας μητέρας είναι να προσφέρει ότι καλύτερο για τα παιδιά της με την ελπίδα ότι θα έχουν μια καλύτερη και ευκολότερη ζωή από εκείνην, για να μην υποφέρουν. Η Μαριάννα αναφέρει ότι για εκείνην το παιδί της είναι «η αξία, η καρδιά της», ότι πιο πολύτιμο έχει, η ψυχή της όλη. Έτσι θέλει να του φέρονται και στο παιδικό σταθμό με αξία και αγάπη και όχι με τον τρόπο που αναφέρει στην αφήγηση της. Στο παιδικό σταθμό το αφήνει από ανάγκη, επειδή δουλεύει πολλές ώρες και για

να μάθει κάτι παραπάνω, όχι γιατί δεν το θέλει κοντά της ή για να υποστεί αυτή την άπρεπη συμπεριφορά τους και να του δημιουργήσει προβλήματα, ούτε για να την προσβάλλουν σαν μάννα και σαν προσωπικότητα επειδή είναι «ξένη».

Επίσης ο κάθε γονιός θέλει να ενημερώνεται για ότι συμβαίνει στο σχολείο για το παιδί του, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την υγεία του. Είναι υποχρέωση άλλωστε του προσωπικού και των υπευθύνων των βρεφονηπιακών σταθμών να κρατούν ενημέρους τους γονείς στη κάθε λεπτομέρεια¹⁰¹. Η Βιολέτα από την Ρουμανία όμως δεν είχε αυτή την αντιμετώπιση στο παιδικό σταθμό που πήγαινε το παιδί της, παρόλο που είχε ενημερώσει τον υπεύθυνο του παιδικού σταθμού για προηγούμενα δυσάρεστα γεγονότα που είχαν συμβεί στο παιδί και που θα έπρεπε να τους είχαν ευαισθητοποίηση περισσότερο απέναντι του. Θεωρεί ότι όλη αυτή η αδιαφορία για το παιδί, το γεγονός που συνέβη και τη στάση τους απέναντι στην ίδια σαν γονιό, έχει να κάνει με το ότι είναι «ξένη» και δεν ξέρει κανέναν ή που να παραπονεθεί.

«Αυτό που με είχε στεναχωρήσει ήταν ο τρόπος τους όταν χτύπησε η μικρή, μπροστά από το σαρόνι. Πραγματικά είχαν αδιαφορία. Δεν με ειδοποίησαν καθόλου, εμένα που το παιδί μου έχει περάσει τόσο μεγάλο πρόβλημα με προηγούμενο ατύχημα (κάψιμο με βραστό νερό). Άφησαν το παιδί να κλαίει ώσπου πήγε η γιαγιά που δεν ξέρει λέξη ελληνικά και δεν σκέφτηκαν σε ένα παιδί με ήδη σημάδια στο πρόσωπο ότι αυτό ήταν ακόμη ένα σημάδι, ένας πόνος....Ήταν βαθύ το χτύπημα, ήθελε ράψιμο για να κλείσει και να μην αφήσει σημάδι. Δεν νομίζω ότι θα το έκαναν σε άλλο γονιό αυτό. Εμένα σκέφτηκαν, ξένη είναι δεν ξέρει κανέναν, θα της πούμε συμβαίνουν αυτά στο σχολείο...Ο άντρας μου ήθελε να κάνει φασαρία, αλλά εγώ του είπα άστο έχουμε ανάγκη τον παιδικό, μην βάλουνε και στο μάτι το παιδί....Πληγώθηκα πολύ και εγώ και το παιδί για άλλο λόγο....»

(Βιολέτα, 32 χρονών, Ρουμανία, συν 29)

Οι εκφοβισμοί και οι τιμωρίες στα παιδιά απαγορεύονται. Μήπως όμως σε ένα ζωηρό, ξένο παιδάκι, που οι γονείς του δεν έχουν χρόνο «να ασχοληθούν με πολλά πολλά», είναι ευκολότερο να γίνει, χωρίς οι γονείς να δημιουργήσουν πρόβλημα

¹⁰¹ Η συνεργασία εκπαιδευτικών και γονέων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ομαλή εξέλιξη του παιδιού και την πορεία της φοίτησης του σε κάθε εκπαιδευτική βαθμίδα. Όταν μάλιστα το παιδί, βρέφος ή νήπιο είναι εγγεγραμμένο και παρακολουθεί πρόγραμμα σε βρεφονηπιακό σταθμό, η στενή συνεργασία επιβάλλεται λόγω της ιδιαίτερα τρυφερής ηλικίας που αυτό βρίσκεται.

ιδιαίτερα η μητέρα που έρχεται περισσότερο σε επαφή με τον παιδικό σταθμό; Δυστυχώς η Λουμτουρία από την Αλβανία αυτό υποψιάζεται.

«Το πρώτο καιρό μια φορά είχα δυσαρεστηθεί πάρα πολύ που είχαν βάλει το μικρό μου στο υπόγειο για τιμωρία επειδή δεν κοιμήθηκε το μεσημέρι. Τότε είχα φωνάζει. Δεν ξέρω αν το έκαναν συχνά ή το έκαναν στο δικό μου το παιδί. Δεν ξέρω. Δεν είχα χρόνο ν' ασχοληθώ με πολλά πολλά. Τα σκέφτομαι και στεναχωριέμαι τώρα... Το βράδυ το έβαζα για ύπνο και τρόμαζε. Και μου λέει η μεγαλύτερη «αυτό και αυτό μαμά» Νομίζω το έκαναν γιατί ήταν ζωηρό 'ξένο και δεν ήξερε τη γλώσσα .

(Λουμτουρία, 39 χρονών, Αλβανία, συν 11)

Οποιαδήποτε διαφοροποίηση γίνεται μέσα στο παιδικό σταθμό απέναντι στα παιδιά των μεταναστριών οικιακών εργατριών, αφήνει εντυπώσεις κακού παιδαγωγικού χειρισμού, ανισότητας, διάκρισης και ρατσιστικού τρόπου συμπεριφοράς.

«Έφερα στο γιό μου κάτι σοκοφρέτες, γιατί ήταν τα γενέθλια του να κεράσει στα παιδάκια της τάξης του. Τους τα έδωσαν πριν φύγουν , αλλά ο μικρός ήρθε στο σπίτι κλαίγοντας γιατί δεν του είπαν τραγούδι των γενεθλίων όπως στα άλλα τα παιδιά. « όλοι μαμά το λένε, μόνο εγώ δεν είπα». Πήγα και βρήκα τη δασκάλα και τη ρώτησα τι έγινε γιατί το παιδί στεναχωρήθηκε πολύ, αλλά μου είπε ότι «έτυχε εκείνη την ημέρα να μην το πουν. Θα το πούμε αύριο». Δεν είναι απάντηση αυτή και με τέτοιο τρόπο αδιάφορο...Αλλά τι να λες, μερικές είναι... Δεν βρίσκεις άκρη.»

(Ριάνα, 40 χρονών, Αλβανία, συν18)

Τα παιδιά δεν καταλαβαίνουν γιατί κάποιες συμπεριφορές είναι διαφορετικές απέναντι τους, καταλαβαίνουν όμως ότι αυτά που συμβαίνουν δεν είναι ίδια όπως των άλλων παιδιών και αυτά τα στενοχωρούν και τα πληγώνουν, Δεν μπορεί το μικρό παιδί να κατανοήσει την λέξη ξένος, μετανάστης, φτώχεια ,μπορεί όμως άνετα να καταλάβει ότι για αυτόν μέσα στην τάξη δεν έγινε το συγκεκριμένο γεγονός ενώ στους άλλους έγινε, ότι η δασκάλα δεν έδωσε κάτι σε αυτόν ή δεν είπε κάτι για αυτόν, ενώ στους άλλους έδωσε ή είπε και έτσι καταλαβαίνει ότι διαφέρει, ότι ξεχωρίζει, Το γιατί είναι δύσκολο να το καταλάβει αμέσως. Ζώντας όμως τα γεγονότα, αρχίζει σιγά-σιγά δυστυχώς να βιώνει την πραγματικότητα. Βέβαια παίζει και το ρόλο της η επαγγελματική ιδιότητα των γονιών, το κύρος της οποίας συνοδεύει τις αντιδράσεις, τις

εντυπώσεις και τις συμπεριφορές κάποιων ανθρώπων, βασισμένες στις αξίες, τις προκαταλήψεις και στις στάσεις που κουβαλούν σαν προσωπικότητες. Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες συνήθως μέσα από τέτοιου είδους γεγονότα εισπράττουν την εντύπωση που έχουν οι άλλοι για το άτομο τους και ανάλογα διαμορφώνουν τις δικές τους στάσεις συμπεριφορές και προσδοκίες.

«Φέρανε στη τάξη του Φ προσκλήσεις για τα γενέθλια ενός παιδιού. Ήταν για όλα τα παιδιά ,μόνο για το δικό μου δεν ήταν. Ο Φ παραπονέθηκε και εγώ την άλλη μέρα που πήγα ρώτησα τη δασκάλα τι ακριβώς έγινε; «Ξέρετε δεν φταίω εγώ, απλώς δεν τον κάλεσαν, δεν είχε πρόσκληση». Περίμενα ότι η δασκάλα θα το κανόνιζε αυτό ,γιατί έτσι έπρεπε να μην ξεχωρίσει ένα μόνο παιδί μέσα από 20 παιδιά, να εξηγήσει στους γονείς. Ας έπαιρνε πρόσκληση και ας μην πήγαινε. Δεν θέλω να πιστεύω ότι δεν τον κάλεσαν γιατί είναι ξένος. Το πιο σπουδαίο είναι ότι σε λίγες μέρες είχε και ο Φ γενέθλια. Τον ρώτησα ποιον ήθελε να καλέσουμε από τους φίλους και από την τάξη του και ξέρεις τι μου είπε; Πρώτο και καλύτερο το παιδάκι που δεν τον είχε καλέσει. Και τον καλέσαμε αλλά δεν ήρθε...»

(Μπρουνίλτα, 35 χρονών, Αλβανία συν.8)

Παρ'όλο ότι οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες από ότι φαίνεται αντιμετωπίζουν αρκετά προβλήματα στους βρεφονηπιακούς σταθμούς κατά την περίοδο της χρήσης των υπηρεσιών αυτών ,φροντίζουν πάντα να έχουν μια καλή σχέση με την δασκάλα του παιδιού τους . Ακολουθώντας τα έθιμα της χώρας τους που πάντα πηγαίνουν με γλυκά ή λουλούδια φροντίζουν σε γιορτές ή εκδηλώσεις να προσφέρουν κάτι από αυτά στη δασκάλα ή το παιδαγωγικό προσωπικό, αναγνωρίζοντας ότι φροντίζουν το παιδί τους, αλλά και για το λόγο ότι θέλουν να έχει μια καλή σχέση το παιδί μαζί τους για όσο θα βρίσκεται στο παιδικό σταθμό.

« Εμείς ξέρεις το έχουμε από τον τόπο μας να πηγαίνουμε γλυκά ή λουλούδια. Πάντα Στη δασκάλα της κόρης μου φέτος όταν είχε τη γιορτή της της πήγα ένα μπουκέτο λουλούδια. Έμεινε. Το κάνω αυτό γιατί προσέχει το παιδί μου. Δεν ξέρω αλλά το κάνω καθαρά για το παιδί μου. Προσέχει το παιδί μου και θέλω να έχω καλές σχέσεις. Δεν πάω ποτέ κόντρα.»

(Εντλίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συν 6)

4.7.3. Οι σχέσεις με τα άλλα παιδιά και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας

Τα παιδιά είναι εύκολα στις σχέσεις τους με την έννοια ότι δεν κάνουν διακρίσεις ανάμεσα τους, όπως οι μεγάλοι. Αφού βρίσκονται στον ίδιο χώρο αισθάνονται ότι είναι όλα ίδια, εκτός και εάν κάποιος μεγάλος φροντίσει να τους υποδείξει με το τρόπο του ότι υπάρχει διαφορά σύμφωνα βέβαια με τις δικές του απόψεις, Έτσι όταν αρχίσουν να κάνουν παρέες στο παιδικό σταθμό δεν επιλέγουν τους φίλους τους σύμφωνα με την καταγωγή τους. Δημιουργούν φιλίες σύμφωνα με αυτόν που ταιριάζουν περισσότερο, που γνωρίζουν περισσότερο ή επιθυμούν να έχουν φίλο. Έτσι οι φίλοι τους είναι όλη η τάξη και περισσότερο ίσως αυτοί που και οικογενειακά γνωρίζονται περισσότερο, ο διπλανός τους στην καρέκλα ή στο τραπέζι, αυτός που παίζουν μαζί και στις κούνιες όταν συναντιόνται ή αυτός που κάνουν τις περισσότερες διαολιές μαζί ή που θέλουν να μοιάσουν για διάφορους λόγους. Τα παιδιά έχουν άλλα κριτήρια από τους μεγάλους.

«Κάνει παρέα με τα παιδάκια στη τάξη του ,αλλά περισσότερο με τον Χ γιατί συναντιόμαστε και στις κούνιες, Όλη η τάξη του συναντιέται στη παιδική χαρά, τον βλέπω μιλάει με όλους. Όμως με τον Χ είναι περισσότερο φίλοι, γιατί κάνω και εγώ παρέα με τη μαμά του, είμαστε από το ίδιο μέρος. Μιλάνε ελληνικά μεταξύ τους πάρα πολύ ωραία. Ο δικός μου δεν μιλά αλβανικά, δεν ξέρει. Του μιλάμε στο σπίτι, αλλά μου λέει «μη μου μιλάς αλβανικά». Καταλαβαίνει. Αλλά δεν θέλει.»

(Μπρουνίλα, 35 χρονών, Αλβανία, συν 8)

Φαίνεται ότι η λειτουργία από βρεφονηπιακό σε βρεφονηπιακό σταθμό διαφέρει, αφού η ουσιαστική λειτουργία των υπηρεσιών αυτών εξαρτάται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό από την γραμμή ή την κατεύθυνση που δίνει η υπεύθυνη του κάθε βρεφονηπιακού σταθμού. Η κάθε υπεύθυνη όσο καιρό είναι σε αυτή τη θέση αφήνει το στίγμα της στη λειτουργία του κάθε βρεφονηπιακού σταθμού σύμφωνα με την προσωπικότητα της, με τις παιδαγωγικές και διοικητικές γνώσεις της, με τις απόψεις και τις ιδέες της , με τον τρόπο που χειρίζεται τους γονείς και τα παιδιά και κυρίως με το πως αντιμετωπίζει και πως αγωνίζεται για τα δίκια των χρηστών και όλων όσων διεκδικούν την πρόσβαση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας. Η συνάντηση με ένα τέτοιου είδους άτομο που προσπαθεί να βοηθήσει στην εκπλήρωση των

δικαιωμάτων των χρηστών, ιδιαίτερα στα πρώτα βρεφικά χρόνια των παιδιών τους είναι πολύ σημαντική και καθοριστική για την μετέπειτα φοίτηση τους στο παιδικό σταθμό. Εάν τα πρώτα χρόνια το παιδί και οι γονείς είχαν μια πολύ καλή σχέση με τη δασκάλα και την υπεύθυνη του βρεφονηπιακού σταθμού αυτό καθορίζει όλα τα επόμενα χρόνια, σχετικά με τις σχέσεις και την προσαρμογή στον χώρο αυτό. Το παιδί αποκτά μια καλή βάση για τα επόμενα χρόνια και οι γονείς αισθάνονται ασφάλεια για το χώρο και τα άτομα που εμπιστεύονται τα παιδιά τους. Ιδιαίτερα για τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες οι πρώτες εντυπώσεις είναι αυτές που καθορίζουν όχι μόνο τις σχέσεις των παιδιών και τις δικές τους στους παιδικούς σταθμούς, αλλά και τις εντυπώσεις που αποκομίζουν μέσω των άλλων για τις ίδιες. Εκτιμούν αφάνταστα τη διάθεση του άλλου να ασχοληθεί μαζί τους, να τους εξηγήσει, να τους βοηθήσει και γενικά να τους δείξει ότι αξίζουν σαν άτομα και σαν γονείς. Αυτό τους βοηθά να κάνουν όνειρα για τα παιδιά τους και να έχουν μελλοντικές προσδοκίες από αυτά, στηριζόμενες σε κάθε καλό που τους προσφέρει ο παιδικός σταθμός. Μεταξύ αυτών είναι ή καλή εκμάθηση της γλώσσας, βασικό στοιχείο προσαρμογής και κοινωνικοποίησης καθώς και το καλύτερο μέσον επιδίωξης των προσδοκιών τους, το οποίο βοηθά επίσης στην καλύτερη προσαρμογή τους στην χώρα υποδοχής.

« Πρώτα που πήγαινα τη μικρή στα βρέφη πήγαινε σε άλλο σταθμό. Είμουν πολύ ευχαριστημένη. Οου. Μια χαρά. Η κυρία της πολύ καλή γυναίκα. Εκείνη η προϊσταμένη, εκείνη ήτανε στα πόδια μας, να μας εξηγήσει, να μας κάνει. Και τώρα σε αυτό τον παιδικό μια χαρά είναι, όχι όπως στον άλλο όμως. Η Κ έχει μεγαλώσει και τα καταφέρνει μόνη της, έχει φίλους και παίζει με τα άλλα παιδιά. Ναι μια χαρά περνάει. Εγώ τη βλέπω ότι περνάει καλά. Και με την δασκάλα της καλά περνά, δεν την φοβάμαι, γιατί είναι εκδηλωτικό παιδί, πιάνει φιλίες, γίνεται αγαπητή. Άργησε να μιλήσει καλά ελληνικά, αν και της μιλάγαμε και στο σπίτι, αλλά τώρα μιλάει πάρα πολύ καλά. Χαίρομαι για αυτήν θέλω να σπουδάσει να γίνει σπουδαία, να μην μείνει όπως εγώ Γιατρός ήθελα να γίνω αλλά δεν είχαμε λεφτά. Πρώτη στο σχολείο ήμουν. Θα γίνει η Κ γιατρός»

(Ολντέα, 37 χρονών, Ρουμανία, συν 24)

Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες της έρευνας είναι χαρακτηριστικό ότι έχουν όλες μεγάλες προσδοκίες για τα παιδιά τους, ότι ονειρεύονται όλες κάτι καλύτερο για

αυτά, ότι θέλουν όλες να σπουδάσουν τα παιδιά τους, γιατί πιστεύουν ότι μέσω της γνώσης και της μόρφωσης θα ξεφύγουν από τη μοίρα των γονιών τους. Θεωρούν λοιπόν ότι ο παιδικός σταθμός είναι το πρώτο βήμα για το όνειρο που τις περιμένει. Από το παιδικό σταθμό ξεκινά η μάθηση και η γνώση για όλα. Στον παιδικό σταθμό μαθαίνει τη γλώσσα, μαθαίνει το τελετουργικό της θρησκείας, μαθαίνει να μιλά ωραία. Μαζί με τα παιδιά μαθαίνουν και οι μετανάστριες να μιλούν καλύτερα, αφού τα ίδια τα παιδιά τις διορθώνουν. Όλα αυτά τις γεμίζουν ικανοποίηση και υπερηφάνεια, αφ' ενός γιατί έτσι εγκλιματίζονται πλήρως στη συμμετοχή της νέας κοινωνίας για εκείνες, ενώ για τα παιδιά είναι κυρίως η μοναδική κοινωνία που γνώρισαν και αφ' ετέρου γιατί ο παιδικός σταθμός είναι ο απαραίτητος πολύτιμος βοηθός, ο οποίος τους επιτρέπει να εργάζονται, κρατώντας και φροντίζοντας τα παιδιά τους.

«Ο παιδικός σταθμός είναι απαραίτητος. Όχι σαν εγώ που δουλεύω αλλά και για το παιδί. Μαθαίνει πάρα πολύ. Έχει μάθει τη γλώσσα καλά και μάλλον τώρα κάνω λάθος που γελάω αλλά πρώτη φορά που είδα το γιο μου πριν να τρώει να κάνει το σταυρό. Εγώ μέσα μου ένοιωθα κάτι, πάρα πολύ χαρά γιατί μαθαίνει κάτι το παιδί. Το βλέπω ότι μεγαλώνει το παιδί και μαθαίνει κάτι. Και για την κόρη μου. Αν μου λέει κάποιος θέλω να το βαφτίσω θα το βαφτίσω κατευθείαν, δεν με πειράζει. Δεν με πειράζει καθόλου. Έχουν μάθει και την γλώσσα καλά. Ναι το ξέρει. Αφού μου λέει εμένα, μαμά όχι έτσι, έτσι το μιλάμε η μεγάλη μου. Έχει φίλους και τους αγαπάει.

Στο παιδικό σταθμό εκεί ξεκίνησε η κόρη μου να μιλήσει. Δεν ήξερε καθόλου ελληνικά. Με είχαν ρωτήσει πολλές φορές τι είναι νερό και το έλεγε αλβανικά η κόρη μου. Στον παιδικό με ρωτήσανε. Ήτανε δύομισι χρονών τότε η κόρη μου»

(Εντλίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συν.6)

Ο παιδικός σταθμός είναι απαραίτητος κυρίως για να μπορέσει η μετανάστρια οικιακή εργάτρια να μπει στην αγορά εργασίας, να εργαστεί και να προσφέρει τα απαραίτητα στην οικογένειά της, αφού πλέον το σπίτι τις περισσότερες φορές συντηρείται αποκλειστικά από τη γυναίκα μετανάστρια και όχι από τον άντρα όπως παλαιότερα. Και επί πλέον το παιδί μαθαίνει τα πάντα εκεί. Κατά την άποψη τους μαθαίνει καλά τη γλώσσα της χώρας υποδοχής, τη θρησκεία και ένα σωρό πράγματα που το βοηθούν να κοινωνικοποιηθεί και να συμμετέχει στην ομαλή ζωή της κοινωνίας.

4.7.4. Οι σχέσεις με τους άλλους γονείς

Η απαιτητική εργασία των μεταναστριών οικιακών εργατριών δεν τους επιτρέπει τις περισσότερες φορές να αναπτύξουν και να καλλιεργήσουν τις ανάλογες κοινωνικές σχέσεις. Ακόμη και όταν δεν εργάζονται οι σχέσεις με άλλους γονείς περιορίζονται στο χώρο του παιδικού σταθμού ή στις κούνιες όταν συναντιόνται. Τα διάφορα προβλήματα που τους κατακλύζουν δεν τους αφήνουν περιθώρια για ανταλλαγή επισκέψεων, φιλίες και παρέες. Όμως στις κούνιες δίνεται το μεγάλο ραντεβού συνάντησης, όπου εκεί συναντιόνται Έλληνες και ξένοι. Εκεί θεωρείται ότι είναι ο μεγαλύτερος κοινωνικός χώρος των μεταναστριών με τους γηγενείς, όπου αναπτύσσονται προσωρινές φιλίες και διεξάγονται συζητήσεις και διάλογοι, σχολιασμοί, εκμυστηρεύσεις και απόψεις. Μέσα από αυτές τις συζητήσεις μπορεί κάποιος να μάθει τα πάντα. Από τις δυσκολίες στη πρόσβαση για τον βρεφονηπιακό σταθμό της περιοχής έως και πως περνά το παιδί στο βρεφονηπιακό σταθμό και πως αντιμετωπίζονται οι γονείς από τους υπαλλήλους.

«Μιλώ με τους άλλους γονείς όταν τους συναντώ, όσους ξέρω δηλαδή. Φέτος ξέρω 3 μαμάδες από πέρυσι που πήγαιναν στην ίδια τάξη τα παιδιά μας και μιλάμε όταν συναντηθούμε, αλλά δεν αλλάζουμε επισκέψεις, καθένας έχει τα δικά του...Εμένα είναι και ο χαρακτήρας μου να μην έχω και πολλά πολλά, μέχρι ένα σημείο. Στις κούνιες συναντάμε όλοι τη γειτονιά και όλο το σχολείο, μιλάμε με όλους με ξένους και Έλληνες και τα παιδιά το ίδιο. Όταν είναι καλός ο καιρός εκεί συναντιόμαστε.»

(Βιολέτα, 35 χρονών, Ρουμανία, συν.29)

Οι σχέσεις λοιπόν των μεταναστριών οικιακών εργατριών με τις Ελληνίδες μητέρες περιορίζονται μόνο σε κοινούς χώρους, όπου τα παιδιά τους βρίσκουν άνεση να παίξουν και εκείνες να μιλήσουν . Πολλές φορές όπως έχει αναφερθεί και πιο πριν μέσα σε αυτές τις «φιλικές» συζητήσεις βγαίνουν και κάποια ρατσιστικά στοιχεία γενικά που αφορούν «άλλους ξένους», όχι τους ίδιους που βρίσκονται εκεί.

4.7.5. Οι οικονομικές υποχρεώσεις κατά την χρήση στον παιδικό σταθμό

Η δυσκολία που βιώνουν στον οικονομικό τομέα, οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες δεν τους επιτρέπει να συμπεριφέρονται όπως πραγματικά θα ήθελαν. Κατά τη διάρκεια φοίτησης των παιδιών στους βρεφονηπιακούς σταθμούς ακόμη και τροφεία να μην πληρώνει ο γονιός, υπάρχουν κάποια έξοδα στα οποία όταν του ζητηθούν ο γονιός θέλει να ανταποκριθεί. Όταν δεν μπορεί να ανταποκριθεί και αυτό συμβαίνει πλέον συχνά, γιατί η ανεργία και η φτώχεια μαστίζει τις οικογένειες των μεταναστών, «πολλές φορές τους λείπει και το ένα ευρώ» ο γονιός αισθάνεται άσχημα και στεναχωριέται, γιατί αισθάνεται ότι δεν μπορεί να προσφέρει στο παιδί του κάποια πράγματα ενώ άλλοι γονείς έχουν την δυνατότητα να το κάνουν. Μέσα στο παιδικό σταθμό τα πράγματα δεν είναι όπως στο σπίτι, εδώ μπαίνει έντονα το σημείο της απ' ευθεία σύγκρισης με τα υπόλοιπα παιδιά που φοιτούν στο παιδικό σταθμό, όπου δεν εξετάζεται εάν υπάρχουν και άλλοι γονείς που βρίσκονται στην ίδια θέση με αυτόν, γιατί εκείνος θεωρεί στη δύσκολη στιγμή της μη ανταπόκρισης, ότι το παιδί του μόνο θα στερηθεί κάτι, ότι αυτό μόνο θα ξεχωρίσει την συγκεκριμένη ώρα ή στο συγκεκριμένο γεγονός από τα άλλα παιδιά.

«Όταν ζητάνε κάτι στο Παιδικό δεν πλερώνω τίποτα, μόνο μια φωτογραφία τα Χριστούγεννα και στο τέλος του χρόνου πήρα πέρυσι. Έχουμε πολύ δυσκολία, πολλές φορές ούτε ένα ευρώ δεν έχω. Μια φορά το πήραν το παιδί στο θέατρο χωρίς λεφτά... Με στεναχωράει αυτό αλλά τι να κάνω..»

(Ανίσα, 25 χρονών, Αλβανία, συν.27)

Οι υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών φαίνεται ότι συνεχώς ζητάνε πράγματα από τους γονείς, που έχουν σχέση με αναλώσιμα, είδη καθαριότητας και φροντίδας για τα βρέφη, ειδικές τροφές βρεφών, την ψυχαγωγία των νηπίων, αναμνηστικά, εποπτικό και εκπαιδευτικό υλικό και ότι άλλο τους ζητηθεί ή χρειαστεί κατά την διάρκεια που τους παρέχεται η φύλαξη και η φροντίδα στον βρεφονηπιακό σταθμό. Παρ' όλα αυτά οι γονείς, κυρίως η μητέρα μετανάστρια δε έχει την βοήθεια, την υποστήριξη και την ενσυναίσθηση που αρμόζει για το άτομο της, ώστε να μπορέσει να διευκολυνθεί στις οικονομικές υποχρεώσεις που ο παιδικός σταθμός απαιτεί.

«Η αλήθεια είναι ότι θέλω πολλές φορές να τους πω, ότι για να μπορώ να φέρνω στο παιδικό σταθμό όλα αυτά που ζητάτε και χρειάζεται το παιδί, πρέπει να δουλέψω. Για να βρω δουλειά κανονική, πρέπει να αφήνω το παιδί να κοιμάται και όχι να το παίρνω 1 η ώρα. Αλλιώς πως να φέρνω κάθε τόσο υγρά χαρτομάνδηλα, κρέμες, πάνες, χαρτόνια και ότι άλλο ζητάτε;»

(Μάιρα, 30 χρονών, Αλβανία, συν. 42)

Βέβαια η επιθυμία όλων των μητέρων είναι να είναι συνεπείς σε αυτό που ο παιδικός σταθμός ζητά και να έχουν την δυνατότητα να ανταποκριθούν αμέσως, ακόμη και εάν στερηθούν. Προσπαθούν όσο δύσκολο και εάν τους είναι, ότι ζητηθεί για το παιδί τους να το δίνουν μέσα από τις στερήσεις και τις οικονομικές δυσκολίες τους. Τους προσφέρονται κάποια αγαθά μετά την πρόσβαση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, τα οποία για να λειτουργήσουν και να προσφέρουν θέλουν και τη δική τους συνεισφορά δυστυχώς και σε χρήμα και σε είδος.

«Θέλω να είμαι εντάξει με το σχολείο, ότι ζητάνε το δίνω αμέσως, ακόμη και αν στερηθώ. Όλο και κάτι ζητάνε, μια για θέατρο, για φωτογραφίες, χαρτομάντηλα, χρώματα, διάφορα. Και στην αρχή πήγαμε αρκετά, ευτυχώς που δεν πληρώνω το παιδικό σταθμό κάθε μήνα, έχω voucher. Για μένα ότι και να ζητήσουν είναι δύσκολο, αλλά προσπαθώ να το πηγαίνω, για το παιδί μου δεν θέλω να νοιώθει άσχημα.»

(Ελίντα, 26 χρονών, Αλβανία, συν. 34)

4.7.6. Οι προσδοκίες των μητέρων μεταναστριών

Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες της έρευνας παρ' όλα τα προβλήματα και τις δύσκολες καταστάσεις που περνάνε σε όλους τους τομείς της ζωής τους, όταν μιλούν για τα παιδιά τους φωτίζεται το πρόσωπο τους. Όλα τα όνειρα τους είναι συνδεδεμένα με τα παιδιά τους. Οι προσδοκίες τους για αυτά είναι μεγάλες, αλλά όλες είναι μέσα στα πλαίσια του να ξεφύγουν από την ζωή που είχαν ή έχουν οι ίδιες και να κάνουν κάτι καλύτερο, να γίνουν καλύτεροι άνθρωποι να μην μπλέξουν σε άσχημα πράγματα, αλλά κυρίως καλύτεροι άνθρωποι ως προς το κοινωνικο-οικονομικό κομμάτι της ζωής. Να

μην υποφέρουν και να μην τυραννιούνται, να απολαύσουν μια καλύτερη ζωή. Όλα αυτά μπορούν να γίνουν μόνο μέσω της μόρφωσης και της σπουδής. Το πανεπιστήμιο κατά την άποψη τους θα τους δώσει την δυνατότητα να αλλάξουν τα πάντα στη ζωή τους, γι' αυτό όλες θέλουν και είναι το όνειρο τους τα παιδιά τους να σπουδάσουν. Ότι δεν κατάφεραν οι ίδιες, θέλουν να το καταφέρουν τα παιδιά τους.

«Νομίζω πως ο παιδικός σταθμός αλλάζει τη ζωή, μας βοηθά για να κάνουμε κάτι καλό, κάτι άλλο στη ζωή μας, να πάμε μπροστά. Είναι πάρα πολύ καλός, για μας για τα παιδιά μας.

Για τα παιδιά μου λέω πιο πολύ να είναι καλά στη ζωή. Δεν θέλω να μάθουν ποτέ το ναρκωτικά και τα λοιπά, και να κλέψουν, αυτό είναι τι να σου πω. Και να μάθουν κάτι στο σχολείο που να είναι κάτι για τον εαυτό τους. Αλλά η κόρη μου θέλει να μάθει για το κομμωτήριο. (γέλια). Είναι μικρή ακόμα.

Εγώ θέλω να μάθουν γράμματα, γιατί εγώ μπορούσα να πάω στο σχολείο, αλλά έπρεπε να πάω στη δουλειά να βοηθήσω τα αδέρφια μου. Ήθελα να σπουδάσω. Ναι, ήθελα. Ήθελα να πάω για τη..... πως λέγεται..... ήμουν πρώτη στο γυμναστική. Εκεί ήμουν πρώτη. Μη με βλέπεις κοντούλα. (γέλια).»

(Ριάνα, 40 χρονών, Αλβανία, συν18)

Για να καταφέρουν όμως την επίτευξη των προσδοκιών τους, αυτό πρέπει να μεθοδευτεί από πολύ μικρή ηλικία. Η πρώτη βοήθεια σύμφωνα με τις μετανάστριες έρχεται από την πρόσβαση και χρήση του βρεφονηπιακού σταθμού «Ο παιδικός σταθμός να ξέρεις είναι η βάση, από εκεί ξεκινά το παιδί την εκπαίδευση του για να φτάσει στο πανεπιστήμιο.» μας λέει η Μαριάννα από την Αλβανία. Βασικά θεωρούν και όχι άδικα βέβαια, αφού η πρώτη επαφή του παιδιού τους εκτός οικογένειας, αλλά και με τον «νέο» κόσμο με την καινούργια χώρα γίνεται στον βρεφονηπιακό σταθμό, ότι όλα αρχίζουν από τον παιδικό σταθμό, ότι η πρώτη και βασική γνώση, η πρώτη με την πλατειά έννοια εκπαίδευση για τα παιδιά των μεταναστών, είναι αυτή που προέρχεται από τον βρεφονηπιακό σταθμό. Πάντα θεωρούν τύχη ότι το παιδί τους έρχεται στο βρεφονηπιακό σταθμό, αλλά τώρα πλέον είναι κατανοητό εκτός από τον λόγο ότι έχουν ανάγκη να εργαστούν και πρέπει κάποιος να φροντίσει και να φυλάξει τα παιδιά τους, υπάρχει και ένας βαθιά κρυμμένος λόγος στις ψυχές τους: να μάθουν τα παιδιά τους «πράγματα», να αποκτήσουν όσο το δυνατόν περισσότερες γνώσεις και

αργότερα να σπουδάσουν, να γίνουν «κάτι καλύτερο» και να ξεφύγουν από τη μοίρα των γονιών τους.

« Τι περιμένω από τα παιδιά μου, τι ονειρεύομαι....Κοίταξε επειδή εγώ στις δυνατότητές μου είναι να ζήσω μια κανονική ζωή, καλή ζωή για τα παιδιά, να μη λείπει τίποτα στα παιδιά και να τους σπουδάσω. Από κει και πέρα πάει το παιδί 18 χρονών να κοιτάζει τις σπουδές του, τη ζωή του.

Πρέπει να σπουδάσει, γιατί σήμερα δεν προχωράς. Όσα περισσότερα ξέρεις τόσο καλύτερα. Για αυτό και εγώ σε κάθε δουλειά που ήμουν μάθαινα όλες τις δουλειές. Και πάντα ήμουν η καλύτερη.

Ο παιδικός σταθμός να ξέρεις είναι η βάση, από εκεί ξεκινά το παιδί την εκπαίδευση του για να φτάσει στο πανεπιστήμιο.»

(Μαριάννα, 36 χρονών, Αλβανία, συν.17)

Τι να περιμένουν λοιπόν ...και τι να ονειρεύονται από τα παιδιά τους, μόνο να μορφωθούν και να σπουδάσουν... Και να γίνουν κάτι σε αυτόν το τόπο και όχι πίσω στη πατρίδα, γιατί εδώ είναι οι φίλοι τους, εδώ ξεκίνησαν τα πάντα. Επί πλέον είναι κάτι που διευκολύνει και τις ίδιες της μετανάστριες

«Όλα καλά ήταν για να έρθω και να μείνω εδώ πέρα σε σχέση με εκεί που ήμουν. Το χειρότερο ήταν να νοιώθεις ρατσισμό ή δυσκολίες στις δουλειές μου ή να πας τα παιδιά στο παιδικό σταθμό ή στα σχολεία. Αλλά και τώρα που είναι δύσκολη η κατάσταση δεν θέλω να φύγω που συζητάμε καμιά φορά να γυρίσουμε γιατί δεν πάει άλλο. Δεν θέλω να γυρίσω γιατί είναι όλα εδώ. Με τα παιδιά με το ξεκίνημα τους με όλα τους. Εκεί μπορεί να είναι η πατρίδα μου, οι δικοί μου, το σπίτι μου αλλά είναι δυσκολία για μένα να πάω να ξεκινήσω κάτι με τα παιδιά. Όχι για μένα γιατί ξέρω πώς να ξεκινήσω για τα παιδιά να τα πάω εκεί. Έχουν κάνει κάποιους φίλους και νοιώθουν ότι η πατρίδα είναι εδώ. Σίγουρα πάμε διακοπές και τους αρέσει αλλά μόνο αυτό.»

(Ζαμίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συν7)

Επίσης να δουλεύουν, να σέβονται, να αγαπάνε και να κάνουν οικογένεια. Όλα αυτά στην Ελλάδα μόνο, γιατί αυτή είναι η πατρίδα τους, εδώ μεγάλωσαν και αυτή γνώρισαν σαν πατρίδα.

«Θέλω να σπουδάσουν, να προχωρήσουν στη ζωή τους, να είναι ανεξάρτητοι, να μη μου γίνουν μαμάκηδες, να μην περιμένουν ποτέ από μένα τη μαμά χαρτζιλίκι, θέλω να τα μεγαλώσω σωστά, να έχουν αρχές, να σέβονται, να αγαπάνε, να δουλεύουνε, και θέλω να παντρευτούνε να κάνουν οικογένεια.»

(Εντλίρα, 35 χρονών, Αλβανία, συν.6)

Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες θεωρούν ότι το διαβατήριο για την καλύτερη ζωή είναι οι σπουδές, τα γράμματα, οι γνώσεις, πράγμα που στις ίδιες όμως δεν λειτούργησε ανοδικά στη νέα χώρα. Τοποθετώντας τις προσδοκίες τους σύμφωνα με το πλαίσιο της νέας χώρας και το είδος της εργασίας που οι ίδιες αναγκάστηκαν να επιλέξουν για να ζήσουν και να ξεφύγουν από τη δυστυχία της χώρας καταγωγής, ονειρεύονται ότι στα παιδιά τους θα λειτουργήσει ως ανοδικός παράγοντας στη νέα χώρα και ταυτόχρονα θα διαμορφώσει μια νέα εικόνα για τις ίδιες και ολόκληρη την οικογένεια. Αυτή η νέα εικόνα μέσω των παιδιών τους, θα λυτρώσει από τα κατώτερα και αρνητικά συναισθήματα, που στη νέα χώρα διαμορφώθηκαν και τους αποτύπωσαν σαν προσωπικότητες και σαν άτομα στην κοινωνία.

4.8. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΣΤΙΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΒΡΕΦΟΝΗΠΙΑΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ

4.8.1. Η ΒΙΟΛΕΤΑ

Η ζωή στη χώρα καταγωγής

Η Βιολέτα είναι 35 χρονών, κατάγεται από την Ρουμανία και μεγάλωσε σε ένα χωριό κοντά στο Ιάσιο, πολύ κοντά στα σύνορα με την Μολδαβία. Μεγάλωσε σε μια οικογένεια με 10 παιδιά, η οποία αριθμούσε μαζί με τους γονείς και την γιαγιά της σύνολο 13 μέλη. Εγώ είχα τη τύχη ως ερευνήτρια να γνωρίσω όλη την οικογένεια από την πρώτη στιγμή που πήγα στο σπίτι της, αφού η Βιολέτα μου τους σύστησε όλους

από τις φωτογραφίες που γέμιζαν το σπίτι και περιλάμβαναν διάφορες χαρούμενες οικογενειακές στιγμές από τη ζωή τους τόσο στη Ρουμανία, όσο και στην Ελλάδα. Το ίδιο συνέβη και με τους συγγενείς του συζύγου της. Ένα σπίτι γεμάτο με όλη την οικογένεια. Μου είχε πει: « τους έχω κοντά μου συνέχεια». Θυμάται ακόμη με νοσταλγία τις κοινές οικογενειακές στιγμές ,όπως αυτή του φαγητού, όπου μαζεύονταν όλοι γύρω από ένα μεγάλο ξύλινο τραπέζι:

«Όταν τρώγαμε όλοι μαζί το τραπέζι γέμιζε, η μάνα δεν προλάβαινε να μαγειρεύει, βάλε δέκα παιδιά...ποιόν να πρωτοταίσεις, ο πατέρας είχε μεγαλώσει το ξύλινο τραπέζι και τότε κάνει πιο μακρύ από δυο φορές για να χωράμε και να καθόμαστε όλοι μαζί ,του άρεσε να βλέπει όλοι την οικογένεια. Αυτό μου λείπει ξέρεις... Καμιά φορά που είμαστε όλοι στο σπίτι και τους μαζεύω, τα αδέρφια δηλαδή που είναι στην Ελλάδα, θυμόμαστε αυτά, αν και μας λείπουν πολλοί, σκορπίσαμε και οι γονείς δεν ζουν πιά...Τώρα δυο παιδιά έχουμε και είναι δύσκολα.»

Η Βιολέτα κατάφερε να κρατήσει αυτές τις παραδόσεις και τις αξίες της πατρικής οικογένειας και να τις μεταφέρει στην δική της οικογένεια, έχοντας την ελπίδα ότι και τα παιδιά της θα διατηρήσουν όλα αυτά που μαθαίνουν από τους γονείς τους. Όπως η ίδια λέει:

«Ότι μάθεις από τους γονείς αυτό σε κάνει άνθρωπο και αυτό σε οδηγεί για μια καλή οικογένεια και πώς να ζήσεις στη κοινωνία.»

Τέλειωσε το γυμνάσιο και μετά μια σχολή για ράψιμο και κέντημα. Εκεί περιορίστηκαν οι σπουδές της, μια και τις άρεσε το κέντημα και αφού οι καταστάσεις ήταν δύσκολες για σπουδές γιατί έπρεπε να πάει στη πόλη. Έμεινε όμως να κεντά μόνο για την ίδια και τις αδελφές της αφού στην πραγματικότητα ποτέ δεν εργάστηκε και για το λόγο αυτό έπαιρνε κάποιο κρατικό επίδομα, κάτι σαν ταμείο ανεργίας. Εργάστηκε όμως στα χωράφια μαζί με όλη την οικογένεια, μια και καλλιεργούσαν καλαμπόκια και λαχανικά. Ακόμη είχε αναλάβει το περισσότερο καιρό να μαγειρεύει για όλη την οικογένεια κάτω από τις οδηγίες και την επίβλεψη της γιαγιάς της, από την οποία έμαθε βασικά πράγματα για το νοικοκυριό.

«Είχαμε μεγάλες εκτάσεις καλαμπόκια, που χρειαζόταν χέρια και άτομα. Βοήθαγα εκεί όπως και όλα τα αδέρφια ,αλλά μετά πήρα όπως παίρνουν εδώ αυτοί που δεν

έχουν δουλειά γιατί δεν είχα δουλειά, πήρα κάποια λεφτά. Έτσι. Και έτσι τ' άφησα και έφυγα. Πήρα αυτά τα λεφτά αλλά δεν πήρα όλα και εγώ ήρθα εδώ και έμεινε έτσι. Μαγειρεύα και στο σπίτι, να μαγειρεύεις για 13 άτομα κάθε μέρα δεν είναι εύκολη υπόθεση, μπορεί και δυο φορές την ημέρα. Είχα όμως την γιαγιά κοντά αυτή μου μάθαινε και μου έλεγε τι να κάνω. Έμαθα πολλά από την γιαγιά, όχι μόνο στο μαγείρεμα αλλά και στο νοικοκυριό.»

Η ζωή στη Ρουμανία δεν φάνταζε τόσο δραματική για την Βιολέτα την εποχή που ήταν εκεί, δεν θυμάται να υπέφερε ή να έζησε ιδιαίτερες δυσκολίες, ή να πείνασε, δεν θυμάται ή δεν θέλει να θυμάται.

« Είχαμε τα χωράφια μας που τα είχαν όλα, τα ζώα μας, δεν υπήρχε πείνα, απλώς όλοι ζούσαμε δύσκολα στο χωριό, το χωριό είναι χωριό, δεν έχει τις ανέσεις τις πόλης. Για όλα κουράζεσαι, όλα θέλουν να δουλεύεις, τίποτα δεν είναι εύκολο και η ζωή πολύ περιορισμένη. Και επί Τσαουσέσκο... Ποιος πεινούσε τότε που ήταν ο Τσαουσέσκο; Όχι δουλεύαμε, πληρώσαμε και στο κράτος. Μας πήρανε τα καλαμπόκια απ' ότι βάζαμε εμείς στα χωράφια μας αλλά δεν ... ήταν δύσκολο να βγεις έξω αυτό ναι, μόνο για να πάνε στις άλλες χώρες αλλά εκεί που είμασταν....

Εμείς είχαμε και φως άλλα χωριά δεν έχουν και μετά, ούτε τώρα μπορεί, αλλά εμείς είχαμε εκεί σε όλα αυτά τα μέρη προς τη Σουτσάβα, Μπουκοβίκα, Μοναστήρι, όλες αυτές οι περιοχές μέχρι πάνω. Κυκλοφορούσαμε. Α, εντάξει, στις μεγάλες πόλεις υπήρχε πρόβλημα, μετά τις επτά το απόγευμα νομίζω δεν είχε φως και δεν κυκλοφορούσες έξω δεν θυμάμαι και καλά, τώρα στο χωριό... τώρα εντάξει.....

Δεν θυμάμαι τώρα τα παλιά. Άκουγα από τους μεγάλους, να λένε.. Και αυτά τα χρόνια που έκανα εγώ δενδεν θυμάμαι. Μετά άρχισε και φύγανε όλοι. Τώρα είναι δεκαοκτώ, φεύγει για δουλειά. Πώς να σας πω; Δεν μπορώ να πω ότι πεινάσαμε. Δουλεύαμε. Σε χωράφια είχαμε. Γι' αυτό... και δεν μπορώ να πω....

Ξέρω μόνο ότι για να σπουδάσεις δεν πλήρωνες τίποτα, ακόμη και στη πόλη να πήγαινες σου πλήρωναν να μείνεις και το φαγητό».

Αφού μετά τα δεκαοκτώ όλοι έφευγαν από την Ρουμανία, για να πάνε να δουλέψουν και να κυνηγήσουν το όνειρο, φυσικό είναι μέσα στη κατηγορία αυτή να βρίσκεται και η οικογένεια της Βιολέτας, η οποία άρχισε να χάνει τα μέλη της λόγω της

μετανάστευσης. Όλα τα αδέρφια έφυγαν για την Ελλάδα εκτός από δύο που έμειναν στη Ρουμανία. Οκτώ αδέρφια βρέθηκαν στην Ελλάδα, τρία στην επαρχία και πέντε στη πόλη, εκ των οποίων τα 4 έφυγαν αργότερα στην Αγγλία. Η Βιολέτα γνώρισε τον άντρα της στη Ρουμανία τον ερωτεύτηκε και έφυγε από τους γονείς της, για να παντρευτεί σε μια ξένη χώρα..

Η ζωή στη χώρα υποδοχής

Έτσι η Βιολέτα ξεκίνησε μια νέα ζωή με έρωτα και όνειρα, περνώντας πριν 14 χρόνια παράνομα τα σύνορα για την εγκατάστασης της στη νέα χώρα. Ο νέος τρόπος ζωής ήταν αρχικά δεσμευτικός και απαγορευτικός στη καθημερινότητα του, λόγω έλλειψης των νόμιμων εγγράφων και των διαδικασιών που απαιτούσε η νομοθεσία για να παραμείνει στη χώρα υποδοχής.

« Γιατί έφυγα; Σας είπα. Ερωτεύτηκα τον άντρα μου και έφυγα χωρίς να πω τίποτα ούτε στη μάνα μου. Έφυγα ζαφνικά. Μόνο στην αδελφή μου. Τον γνώρισα εκεί στο χωριό, απλά φύγαμε χωρίς να ξέρουν κανένας δεν ήξερε, ήρθαμε με τον άντρα μου από τα βουνά και από τότε εδώ άρχισα τη ζωή μου εδώ, δεν ξέρω, κάπως.... Ναι. Αυτός έχει πιο πολλά χρόνια εδώ. Και μου είπε.... Ήταν τρία χρόνια πριν έρθω εγώ. «Αν θες να 'ρθεις μαζί μου να πάμε στην Ελλάδα, αν όχι εγώ πάω Ιταλία» και δεν ξέρω έτσι ήτανε... Έτσι έδωσε ο Θεός να έρθουμε εδώ στην Ελλάδα. Αυτός ήρθε μικρό παιδί γιατί ο πατέρας του πέθανε τροχαία ήταν, ατύχημα και... Ήταν μικρός ο άντρας μου, δεκατέσσαρα χρονών, ...έπρεπε να φύγει... μήπως καταλάβαινε το κίνδυνο; Δεν το είπε στη μάνα του αμέσως, αφού ήρθε. Τα ίδια έκανα και εγώ... Τώρα το σκέφτομαι εάν το κάνουν τα παιδιά μου θα τρελαθώ...»

Η «μόδα» του να φεύγουν όλοι ή σε μια άλλη χώρα, κυρίως στην Ελλάδα που ήταν και πιο κοντά στη χώρα τους, για να κυνηγήσουν το όνειρο, το διαφορετικό στη ζωή τους, τις καλύτερες ευκαιρίες, όπως πίστευαν, την έκανε να φύγει χωρίς να αναλογιστεί τους κινδύνους και χωρίς να πει στους γονείς της το παραμικρό. Ο φόβος μήπως την εμποδίσουν, αναλογιζόμενοι τους κινδύνους και τις δυσκολίες για ένα μικρό κορίτσι, αλλά και ο έρωτας που την κατείχε και δεν την σταματούσε σε τίποτα, την έσπρωξαν να μην υπολογίσει τίποτα και κανέναν, αλλά να ακολουθήσει τη καρδιά της και το

όνειρο για μια άλλη ζωή. Τρομάζει όμως στην ιδέα μήπως και τα παιδιά της κάνουν κάτι παρόμοιο. Η Βιολέτα κατάφερε να φτιάξει μια οικογένεια στενά δεμένη μεταξύ της και πολύ αγαπημένη και θέλει να μιλά για όλα με τα παιδιά της, κατανοεί τις αγωνίες που προκάλεσε στους δικούς της γονείς και σχεδόν μετανιώνει, αλλά δεν μετανιώνει που ήρθε στην Ελλάδα.

Όταν πρωτοήρθε στην Ελλάδα πήγανε κατ' ευθείαν στο χωριό εκεί που είχε φίλους ο άντρας της, *«δεν ήταν εύκολα τα πράγματα, αλλά εγώ άντεχα, είχα και τον άντρα μου από πριν εδώ»*. Μπήκε κατ' ευθείαν στη δουλειά μαζί του, στα χωράφια

«...αυτό ήξερα να κάνω καλύτερα και μου άρεσε. Δεν τη φοβόμουνα αυτή τη δουλειά, ότι ήτανε ελιές 70 ημέρες, δούλευα ελιές κάθε μέρα ».

Παντρεύτηκε στο χωριό και έμεινε γρήγορα έγκυος το πρώτο της παιδί. Δεν έμειναν πολύ όμως και ήρθαν Αθήνα, γιατί ο άνδρας της βρήκε δουλειά στην οικοδομή μέσω ενός φίλου, ο οποίος τους βρήκε και σπίτι στη περιοχή του. Τα πράγματα άρχισαν να μπαίνουν σε ένα δρόμο στη πόλη . Βρήκε και ανθρώπους που την στήριξαν της έμαθαν τη γλώσσα και την βοήθησαν να προσαρμοστεί στη νέα ζωή.

«Όχι, είχε δυσκολίες, αλλά δεν ήταν τόσο δύσκολη η ζωή, γιατί ο άντρας μου είχε τρία χρόνια εδώ, εγώ δεν ένιωσα καθόλου ότι δεν ήξερα αλλά είχα μια γιαγιά εκεί γειτόνισσα σαν τη μάνα μου και τώρα σαν τη μάνα μου την έχω... Όχι αυτή μ' έμαθε να μιλάω, να κάνω τα πάντα. Και σ' αυτήν την βοηθούσα, παντού, παντού. Εγώ δεν κοίταγα...Είχα στήριγμα».

Η Βιολέτα όμως ήθελε να βρει δουλειά γιατί με ένα μεροκάματο μόνο του άντρα της η ζωή έβγαινε δύσκολα, αλλά είχε ένα παιδί που δεν ήξερε που να το αφήσει. Έκανε μεγάλες προσπάθειες να πάει το παιδί στο παιδικό σταθμό ,αλλά ήταν όλα δύσκολα. Τη μια της έλεγαν ότι δεν είχε παιδικό σταθμό για την ηλικία του, ότι ήταν πολύ μικρό, την άλλη ότι πρέπει πρώτα να δουλέψει και να έχει ένσημα, την άλλη ότι έχασε την προθεσμία, είχε απελπιστεί με όλα αυτά. Ενδιάμεσα έστειλε το παιδί κάποιους μήνες στη Ρουμανία και κάποιους άλλους έφερε τη πεθερά της στην Ελλάδα και μερικές φορές το άφηνε επί πληρωμή και στη γειτόνισσα. Έτσι κατάφερε να πιάσει δουλειά σε συνεργείο καθαρισμού, αλλά χωρίς να έχει λύσει ακριβώς το θέμα του παιδιού.

«Να μην έχω τι να κάμω το παιδί, αυτό ήταν το πιο δύσκολο πράγμα που συνάντησα εδώ. Έβρισκα τότε δουλειά ,μα πώς να πάω, που να το αφήνω. Το τυράνησα και

αυτό και τυράννησα και μένα τότε, λίγο από εδώ, λίγο από εκεί το είχα. Όταν ήταν εδώ μόνο η γιαγιά ήταν καλά. Η δουλειά στο συνεργείο καθαρισμού σε εξόντωνε, σαράντα σκάλες την ημέρα να καθαρίζομε, να μην παίρνεις ανάσα..»

Αλλά για την Βιολέτα ήταν καλά, γιατί 3 η ώρα ήταν σπίτι και έτσι *«μάζευε το παιδί της»*, όταν το άφηνε στη γειτονιά. Η κατάσταση όμως με τα ένσημα παρέμενε ίδια αφού ο εργοδότης δεν ήταν διατεθειμένος να της τα βάλει, αν και η ίδια προσπαθούσε και είχε κάθε δυνατότητα πλέον με τα χαρτιά της να είναι εντάξει. *«Ευτυχώς είχα ασφάλεια από τον άντρα μου»*. Θεωρεί τυχερό τον εαυτό της για αυτό το γεγονός, *«βολευόμενη»* πλέον για αρκετά χρόνια σε αυτήν την κατάσταση της ανεπίσημης εργασίας.

Μετά από λίγα χρόνια ήρθε και το δεύτερο παιδί και τότε οι δυσκολίες για την φύλαξη των παιδιών φάνηκε σε ποιο έντονο βαθμό. Παρ' όλο ότι η Βιολέτα πλέον δούλευε με ασφάλεια δηλαδή με ένσημα, τα πράγματα και η διαδικασία πρόσβασης στους παιδικούς φαίνεται να δυσκόλεψαν έντονα μέσα από τις αλλαγές που πιθανό προέκυψαν στη πορεία. Επειδή αυτή τη φορά δούλευε σε ακόμη πιο απαιτητικό αφεντικό, δεν τολμούσε ούτε τη σκέψη της να απασχολήσει για τα παιδιά της μέσα στο ωράριο εργασίας της και να αφαιρεθεί ή να το καταλάβουν οι άλλοι .

« ..στεκόταν από πάνω μας όταν δουλεύαμε, να μην μιλήσομε , να μην χαζέψεις ούτε μια στιγμή, να μην πάρεις τηλέφωνο, το μόνο καλό μας έδινε τα λεφτά στην ώρα, αλλά παρόλη τη δουλειά που βγάζαμε ούτε ένα ευρώ παραπάνω, 600 ευρώ, φτάσαμε να καθαρίζομε 50 σκάλες την ημέρα 3 άτομα. Ερχόμουν λιωμένη..».

Η μόνη λύση που βρήκε η Βιολέτα αφού έβλεπε ότι και τώρα είχε δυσκολίες για πρόσβαση σε Βρεφονηπιακό σταθμό ήταν να στείλει το μικρό παιδί της στο χωριό στη Ρουμανία, στη μητέρα της. Εκεί όμως συνέβη κάτι τραγικό στο κοριτσάκι της το οποίο δεν ήταν ούτε 2 χρονών.

«Η μάνα μου έβαλε κάτι, νερό ζεστό πολύ σε μια λεκάνη και έπρεπε να πάει η αδελφή μου να φέρει άλλο. Έχω μια αδελφή δεν είναι εντάξει, όχι στα καλά της απλά δεν μπορούσε να κάνει σχολείο και αυτή πήγε να φέρει νερό κρύο.....Και τα μωρό μ' ένα μπουφανάκι όπως έπαιζε και πουφ ...μέσα, πάλι καλά που έβγαλε το χεράκι της.....Ναι, ναι και με το πρόσωπο (έτσι) και πάλι καλά που δεν ήπια το νερό. Αν της είχε μπει στο στόμα...Κάηκε όμως το ένα μάγουλο που έπεσε μέσα στη λεκάνη. Το

μισό (μέχρι εδώ). Ακόμα έχει σημάδι. Θέλει πλαστική. Ευτυχώς στο πρόσωπο πάει καλά δεν της έμεινε μεγάλο σημάδι, για μένα τώρα αυτό είναι σχεδόν τίποτα. Σκέψου πως ήταν. Το χέρι ήταν περισσότερο. Ναι γιατί είχε βάλει το χέρι πιο πολύ. Εδώ μπήκε μέσα. Αλλά και τότε τι τραβήξαμε εδώ. Δεν μας είχε πει τίποτα κανείς. Σε μια εβδομάδα μας είπε. Πέρασε μια εβδομάδα και μας παίρνει ένας φίλος της αδελφής μου «να σου πω κάτι δεν είναι τίποτα» Αυτό και αυτό συμβαίνει. Τρελλαθήκαμε...

Το παιδί ήταν σε κόμα σταμάτησε η καρδιά της. Γιατί ο γιατρός λέει μην πείτε τίποτα στους γονείς γιατί δεν είναι τίποτα, θα περάσει και το κράτησε στο νοσοκομείο με γάζες και τις τράβηξε, χωρίς μπάνιο, κρέμες, γάζες, τις τράβηξε και έτσι και είχε μπει στο αίμα της... όταν μας είπε, γιατί αν μας είχε πει πριν εμείς θα τη στέλναμε στη Σουτζάβα. Έχει τα καλύτερα νοσοκομεία. Δεν μας είχε πει. Φοβήθηκε η μάνα μου. Η μάνα μου έχει πάθει σοκ. Αφού ήρθε από την προστασία του παιδιού, πώς το λένε εδώ; Και ήρθε στη μάνα μου, αν κάναμε καταγγελία θα την είχε κλείσει φυλακή.

(Μίλαγε και έτρεμε ενώ μπερδευε τα λόγια της όσο έφερνε στο μυαλό της αυτά που συνέβηκαν και πέρασε)

Φύγαμε κατευθείαν. Εκεί το πήγαμε στο Σουτσάβα πρώτα. Από τη Σουτσάβα όταν την είδε, λέει όχι δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα πρέπει οπωσδήποτε να πάει στο Ιας. Ήρθε ασθενοφόρο από το Ιας με γιατρό μέσα, αλλιώς το χάσαμε. Θα την είχαμε χάσει. Πήγε εκεί και βάλουμε υπογραφή. Υπογραφή γιατί της έχει βάλει κάτι φάρμακο για πιο μεγάλο για 10 χρονών, είπε τότε ότι είναι το φάρμακο. Αν ζει μέχρι το βράδυ θα ξέρουμε.

Κανείς να μη περάσει τέτοιο πράγμα. Όλα τα παιδιά του κόσμου καλά να είναι. Ούτε ένα τέταρτο να μη περάσει αυτό που περάσαμε εμείς. Ο άντρας μου μιλούσε μόνος του στο δρόμο. Θα πάει αυτός Παναγία μου... Το φέραμε εδώ και μετά αγοράσαμε κρέμες aloe vera. Είχαμε κάτω στο Συγγρού. Πολλά λεφτά δώσαμε και εκεί και κρέμες. Μετά ήθελαν να κάνω φωτογραφίες για τις κρέμες. Λέω εγώ δεν κάνω τέτοια. Άσε με στον πόνο μου, δεν ήθελα.»

Επεμβαίνει ο άντρας της στη συζήτηση, γιατί τον φώναξε η Βιολέτα όταν άρχισε να αφηγείται το συγκεκριμένο γεγονός ,σαν να ήθελε την στήριξη και την συμπαράσταση του, αλλά σαν να ήθελε επίσης να μοιραστεί μαζί του και τις άσχημες αυτές αναμνήσεις μια και είχαν μοιραστεί όλο αυτό το δυσάρεστο γεγονός εξ αρχής και είχαν υποφέρει

μαζί, μοιράζοντας το πόνο στις ψυχές τους. Άρχισε αμέσως να μιλά εκνευρισμένος για το παιδικό σταθμό λέγοντας κάτι «Εμείς δεν θέλαμε δημοσιότητες και τέτοια..., αλλά κατάλαβες γιατί έχω απαίτηση και θέλω να προσέχουν το παιδί μου ...», όμως η Βιολέτα τον σταμάτησε πιο ήρεμη αυτή τη φορά και του είπε: «περίμενε, θα τα πεις σε λίγο όταν θα είναι η ώρα, ηρέμησε...» Εκείνος συνέχισε αναφερόμενος στο χαρακτήρα της Βιολέτας, δείχνοντας το θαυμασμό του για αυτήν, την αγάπη του και την εκτίμηση στο τρόπο που χειρίζεται όλα τα προβλήματα της οικογένειας :

«Μην την βλέπεις έτσι λεπτοφτιαγμένη, ξέρεις τη δυνατή είναι ; Εάν δεν ήταν αυτή η γυναίκα με όλα αυτά που μας βρήκαν εγώ δεν θα είμουν... θα είχα δώσει τέλος στη ζωή μου ή θα είμουν στο τρελλοκομείο, γιατί έφταιγα εγώ για το παιδί μου, έτσι πίστευα, που το έστειλα πάνω, για να μπορέσουμε να δουλέψουμε. Πατέρας δολοφόνος ένοιωθα πως είμουν κατάλαβες,ε...μια κατάσταση άστα...Αυτή πόναγε μέσα της, έκλαιγε και με στήριζε, είχε και το άλλο παιδί να κοιτάζει, πήγαινε και στη δουλειά ενώ εγώ μόνο έκλαιγα και παραμίλαγα... Ούτε δουλειά ούτε τίποτα άλλο μέχρι να γίνει καλύτερα το παιδί. Εμείς τέτοια οικογένεια είμαστε ενωμένοι αγαπημένοι, αυτό μάθαμε αυτό κάνουμε ,αυτό μαθαίνομε και στα παιδιά μας. Μετά τι να σου πω άμα τη δεις πως δουλεύει σαν το μαμούνι, και ξέρεις τη δουλειά από τις χειρότερες στη κούραση, γι' αυτό και στη δουλειά φοβόνται μην τους φύγει, όλη μέρα τρέχει. Αυτή μας κανονίζει τα πάντα μέσα στο σπίτι. Και είναι και ποιο ήρεμη γιατί εγώ άμα νευριάζω, ωχ, ωχ τι γίνεται γι' αυτό στο Παιδικό σηνήθως πάει εκείνη γιατί εγώ ξέρω να ανοίγω το στόμα μου...»

(Την κοίταζε με αγάπη και την καμάρωνε όση ώραμίλαγε ενώ δύο φορές της πήρε τα χέρια μέσα στις χούφτες του. Στην πραγματικότητα η Βιολέτα είναι μια πολύ όμορφη νέα γυναίκα έχει το σωματότυπο ενός μανεκέν και το πρόσωπο της είναι γλυκό με εκφραστικά μάτια. Την όλη παρουσία της χαρακτηρίζει μια ευγένεια και μια αρχοντιά, αλλά πολύ εύκολα μπορεί κάποιος να καταλάβει και πόσο κουρασμένη και ταλαιπωρημένη είναι ταυτόχρονα.)

Μετά από όλα αυτά το παιδί παρέμεινε κοντά τους στην Ελλάδα, με τη βοήθεια της άλλης γιαγιάς από το μέρος του μπαμπά που ήρθε από την Ρουμανία για να βοηθήσει. Μετά από ένα χρόνο η Βιολέτα έκανε πάλι προσπάθεια για να μπορέσει να βάλει το

παιδί στο παιδικό σταθμό, και αυτή τη φορά τα κατάφερε με την βοήθεια κάποιου καλού υπαλλήλου που τη βοήθησε να κάνει σωστά τα χαρτιά.. Χαρακτηριστικά ανέφερε :

« Βρήκα έναν άνθρωπο καλό να μου δείξει το δρόμο, να με βοηθήσει να κάνω σωστά τα χαρτιά. Επιτέλους, λες και ζήταγα τη μεγάλη χάρη. Να πάει το παιδί μου στο παιδικό σταθμό ήθελα, για να περνά καλύτερα και να μπορώ και εγώ να δουλέψω ήσυχη. Όμως και αφού πήγε είχα κάποια προβλήματα. Αλήθεια, εγώ τα περίμενα διαφορετικά τα πράγματα, επειδή για μένα τα παιδιά μου είναι τα πάντα νόμιζα ότι εκεί τουλάχιστον θα αισθάνονται το ίδιο...Δεν ξέρω πως...»

Δεν είχε περάσει πολύς καιρός που πήγαινε στο παιδικό σταθμό και η μικρή είχε ένα ατύχημα. Όπως έπαιζε μέσα στη τάξη έπεσε και χτύπησε στο μέτωπο. Το χτύπημα δεν ήταν περίεργο για την ηλικία της, αλλά ήταν λίγο άσχημο για την όλη κατάσταση της και το ταλαιπωρημένο προσωπάκι της. Το σκίσιμο ήταν μεγάλο, φαινόταν αρκετά γιατί ήταν μπροστά στο μέτωπο και ήθελε προσεκτικό ράψιμο για να μην αφήσει σημάδι. Δεν ειδοποίησαν την μητέρα αμέσως όπως θα έπρεπε αλλά περίμεναν τη γιαγιά και επειδή εκείνη δεν καταλάβαινε ελληνικά, ειδοποίησαν μετά τους γονείς, χωρίς να τους δώσουν λεπτομέρειες μόνο μια ενημέρωση ότι χτύπησε λίγο η μικρή.

« Πραγματικά είχαν αδιαφορία. Δεν με ειδοποίησαν αμέσως... Αφησαν το παιδί να κλαίει τόσες ώρες, ώσπου πήγε η γιαγιά...Κάποιος από μας, ή εγώ ή ο πατέρας της θα πήγαινε αμέσως. Δεν νομίζω ότι θα το έκαναν σε άλλο γονιό αυτό. Εμένα σκέφτηκαν , ξένη είναι δεν ξέρει κανέναν... Ο άντρας μου ήθελε να κάνει φασαρία, αλλά εγώ του είπα άστο έχουμε ανάγκη τον παιδικό, μην βάλουνε και στο μάτι το παιδί...»

Ο άντρας της Βιολέτας αρκετά εκνευρισμένος αρχίζει να μου εξηγεί τους λόγους που τον έκαναν να θυμώσει τόσο πολύ και που τον έκαναν να πιστεύει ότι τους διαφοροποιούσαν από τους άλλους γονείς στη συμπεριφορά και στη χρήση του παιδικού σταθμού λόγω της καταγωγής τους.

« Κοίτα να δεις, εγώ καταλαβαίνω παιδιά είναι, τέτοια πράγματα συμβαίνουν. Να πέσουν, να χτυπήσουν, αλλά θέλω να υπολογίζεις το παιδί μου και εμένα σαν γονιό, γιατί που ξέρεις τι τράβηξα εγώ για αυτό το παιδί. Όμως τώρα ξέρανε τους είχαμε πει. Το παιδί έκλαιγε και περιμένανε να πάει η μάνα μου το μεσημέρι να την πάρει, που δεν μιλά λέξη Ελληνικά ούτε καταλαβαίνει. Η γυναίκα πήρε

τηλέφωνο μετά για να μάθει ακριβώς πως έγινε, λεπτομέρειες. Το παιδί ήθελε ράψιμο δεν το βλέπαν, ήταν πολύ, φαινόταν, να πάρουν να μας το πουν αμέσως, ήταν και στο πρόσωπο, που τόσο καιρό κάναμε αγώνα. Ξέρω να σου πω περίπτωση από το εγγόνι του σπιτονοικοκύρη μου που το είχε γρατσουνίσει ένα παιδί που δεν ήταν και τόσο σπουδαίο και πήραν τηλέφωνο αμέσως και την μάνα και τον πατέρα και τι να του βάλουν και να εξηγούν με λεπτομέρειες και επειδή κλαίει να μιλήσετε στο τηλέφωνο μαζί του, ο ίδιος μου τα έλεγε ο γιός του σπιτονοικοκύρη όταν είδε το απόγευμα τη μικρή που την τρέχαμε στο Παίδων, γι' αυτό σου λέω άλλη αντιμετώπιση...»

Η Βιολέτα συμπληρώνει:

«Ευτυχώς στο Παίδων την πρόσεξαν καλά, της έβαλαν 4 ράμματα και εσωτερικά, όμως πιστεύω σε λίγο καιρό δεν θα φαίνεται τίποτα. Η αλήθεια είναι ότι με πειράζουν πολλά πράγματα, πηγαίνω το παιδί μου στο παιδικό σταθμό και πρέπει να έχω και άνθρωπο συνέχεια στο σπίτι, γιατί δεν μου το κοιμίζουν. Πρέπει 1 η ώρα να το παίρνω. Τη μια μου λέει ότι δεν έχει κρεβάτι, την άλλη ότι εγώ μπορώ να τη παίρνω γιατί έχομε γιαγιά, την άλλη ότι θα το ρυθμίσει αργότερα...και ακόμη ρυθμίζεται, νομίζω με κοροϊδεύει...

Εγώ δεν θέλω να κοιμάται της είπα, κρατήστε την ζύπνια, αλλά και πάλι δεν γίνεται. Να το παιδάκι που σας είπε ο άντρας μου πριν του σπιτονοικοκύρη κοιμάται και έχει και γιαγιά και μπορούν να το παίρνουν και νωρίτερα, γι' αυτό σου λέω κάνουν διαφορετικά πράγματα εκεί που θέλουν. Εγώ δεν εξυπηρετούμε όπως θα θελα, όπως πρέπει δηλαδή, αισθάνομαι ότι με το ζόρι είμαστε εκεί, με χάρη... Και το άλλο που στεναχώρησε το παιδί, που μπορούσαν να το αποφύγουν, όταν μια μέρα την άλλαξε μπλούζα η δασκάλα μέσα στην τάξη και γελούσανε τα παιδιά, επειδή φαίνονται τα σημάδια από το κάψιμο και έρχεται κλαίγοντας στο σπίτι και μου είπε:

«τα παιδιά με κοροϊδεύουν, και γέλαγαν μαζί μου, κοίτα τι έχει..., κοίτα τι έχει... έλεγαν και εγώ εκλαιγα». Δεν υπάρχει έλεγχος, ευαισθησία, τι να πω, δεν δίνουν σημασία σε τίποτα ή νοιάζονται μόνο για μερικά παιδιά και όχι για όλα... Κοίταζε να τα διορθώσει μετά η δασκάλα, αλλά το κακό είχε γίνει...»

Ο σύζυγος συμπληρώνει λίγο πριν αποχωρήσει από τη συζήτηση:

« Εγώ είπα να πάω να τους τα πω όπως ξέρω αλλά αυτή δεν με αφήνει ,να πάω και στο Δήμαρχο δεν έχω πρόβλημα, αλλά να μην με περνάνε βλάκα επειδή είμαι ξένος , πληρώνω στην Ελλάδα τα πάντα ασφάλιση, σύνταξη,εφορία, για το Δήμο ,όλα...επειδή είμαι από άλλη χώρα δεν έχουν δικαίωμα να μου στερούν όλα αυτά που πληρώνω και να μου φέρονται έτσι... Έχουνε βολευτεί μερικοί και κάνουν κουμάντο»

Στη Ρουμανία από ότι αναφέρει η Βιολέτα τα πράγματα με τους παιδικούς σταθμούς είναι καλύτερα και πιο εύκολα ως προς την πρόσβαση, ιδιαίτερα στις μεγάλες πόλεις όπου οι άνθρωποι έχουν μεγαλύτερες ανάγκες λόγω δουλειάς.

«Στη Ρουμανία; Πάντα ήταν καλύτερα με τους παιδικούς σταθμούς. Τώρα όμως, έχει μπει ένας καινούργιος δήμαρχος, και έχει φτιάξει Π.Σ. για γυναίκες που δουλεύουν μέχρι αργά και δεν μπορούν να έρθουν να τα πάρουν το μεσημέρι μέχρι 4 η ώρα τα παιδιά. Τα κρατάνε και πιο αργά. Μέχρι το απόγευμα ναί. Φτιάχνουνε και καινούργιους από ότι ξέρω .Και η αδελφή μου που πήγανε για φέτος στη Ρουμανία πήρε τηλέφωνο αν το παίρνουν το παιδί και βέβαια το παίρνουν, πώς να μη το παίρνουν. Χρειάζονται μόνο πιστοποιητικό γεννήσεως, μόνο αυτά, όχι όλα αυτά που χρειάζονται εδώ».

Φτάνοντας στο θέμα το οικονομικό η συζήτηση δυσκολεύει ξανά αφού η σημερινή κατάσταση που βιώνει η οικογένεια της Βιολέτας είναι πολύ δύσκολη από πλευράς οικονομικών. Η ίδια παίρνει λιγότερα χρήματα γιατί έχει μειωθεί και η δουλειά το τελευταίο καιρό, αλλά ο άντρας της δεν δουλεύει καθόλου αφού το θέμα της οικοδομής είναι γνωστό ότι δεν κινείται όλη αυτή την περίοδο με αποτέλεσμα τα χρήματα που μπαίνουν στο σπίτι να είναι ελάχιστα και να μην φτάνουν για τις υποχρεώσεις τους. Περιγράφοντας μάλιστα την πριν κρίση οικονομική τους κατάσταση ανακαλύπτει κάποιος τη μεγάλη διαφορά και αλλαγή που επήλθε στη ζωή τους τα τελευταία χρόνια και που επηρεάζει τις αποφάσεις και τις προσδοκίες τους, δίνοντας ως σημείο αναφοράς για όλες τους τις ενέργειες τα χρόνια παραμονής στη χώρα υποδοχής.

«Μέχρι τώρα μια χαρά δεν έχω παράπονο. Δουλεύαμε και οι δύο. Μια χαρά. Δεν μου έλειψε. Καλύτερη ζωή δεν ξέρω άλλη. Στη Ρουμανία δεν ξέρω αν θα είχα περάσει έτσι όπως εδώ.

Τώρα εντάξει έχω και πολλά χρόνια δεν ξέρω πώς είναι και τώρα αλλά εδώ δεν μου έχει λείψει τίποτα. Ρούχα, ήθελα 200€ ένα φόρεμα, πήγα και το πήρα αλλά τώρα τελευταία είναι δύσκολα πολύ δύσκολα και στο φαΐ, δεν βγαίνομε...Ειδικά τελευταία. Και να κάθομαι και να χαλάς ότι έχω ακόμα, δεν θα 'χω με τι να πάω ακόμη και πίσω στη Ρουμανία. Λέμε να πάμε για λίγο μέχρι να δούμε τι θα γίνει με τη δουλειά του άντρα μου Γιατί είπαμε να το παλεύουμε λίγο ακόμη, αλλά λέει ο άντρας μου αφού δεν φέρνω ευρώ εγώ θα με κρατήσει η γυναίκα μου σπίτι, εγώ μαγειρεύω και αυτή δουλεύει, άσε να πάμε τώρα για λίγο και βλέπομε, να γλυτώσομε τουλάχιστον το νοίκι. Πλήρωνα 400€. Τώρα πριν δύο μήνες είπε ο άντρας μου να κόβει 50€. Εγώ παίρνω 600€, τώρα τι να φτάσουν, τι να μείνει και πώς να βγούμε.... Την Τετάρτη δεν πάω πια λαϊκή. Δεν ψωνίζω πολλά στο σπίτι, όπως παλιά, λαϊκή δεν έχω πάει, παίρνω έτσι, πήγε ο άντρας μου στην Ομόνοια, πήρε ντομάτες, βρήκε φτηνές....

Η Βιολέτα έσκυψε για λίγο κοιτάζοντας προς τα κάτω, μετά κούνησε για λίγο δεξιά αριστερά το κεφάλι της, σφίγγοντας τα χείλη της σαν να 'λεγε ότι δεν μπορεί να πιστέψει αυτό που τους συμβαίνει και σε τι δυσκολία έφτασαν, αναστέναξε βαθιά, σκούπισε με την ανάποδη του χεριού της τα βουρκωμένα μάτια της και συνέχισε.

Παλαιότερα μαζέψαμε λεφτά εμείς. Μπορεί και 2000 το μήνα. Αφού πήραμε και αυτοκίνητο επαγγελματικό, ο άντρας μου έκανε δική του δουλειά, είχε συνεργείο για σοβάντισμα, αγόρασε εργαλεία πολλά εργαλεία που να ξέρουμε που να ξέρουμε.....Στέλναμε και στους γονείς στη Ρουμανία, φτιάξαμε σπίτι το πατρικό του άντρα μου. Εκεί λέμε να πάμε προσωρινά να γλυτώσομε λίγα έξοδα. Ο άντρας θα πηγαινοέρχεται αν βρίσκει μεροκάματα, θα αφήσει τα εργαλεία στον αδελφό του, μέχρι να ξανάρθουμε. Τα παιδιά δεν θέλουν κλαίνε. Ειδικά ο μεγάλος, έχει τους φίλους του εδώ, πολύ δύσκολο....(Κλαίει και εκείνη με λυγμούς), δεν θέλει κανείς μας να φύγει, γιατί εδώ ζήσαμε. Δεν είναι πολύ εύκολα. Τώρα που πάμε εμείς μετανάστες στη χώρα μας ασφάλεια δεν έχουμε, γιατρούς δεν έχουμε. Από το μηδέν θα ξεκινήσομε...»

Ο άντρας της Βιολέτας ξαναμπήκε στη συζήτηση κάποια στιγμή, την άκουγε με προσοχή που έλεγε για την «προσωρινή» επιστροφή στην χώρα τους, κούναγε το κεφάλι και ψέλλισε μόνο: «τι να κάνομε, τι να κάνομε, δεν μας έπαιρνε άλλο....θάρθομε ξανά, να αλλάξει λίγο η κατάσταση...»

Η Βιολέτα συνέχιζε να κλαίει, να λέει πόσο τη στεναχωρεί αυτή η απόφαση, αλλά και πόσο αγχώνεται αναλογιζόμενη ότι μπορεί τη κάθε στιγμή τα παιδιά της να της ζητήσουν κάτι και αυτή να μην μπορεί να τους το πάρει, δεν μπορεί να το πιστέψει ότι ζει τόση φτώχεια.

«Δεν φαίνεται; Είμαι πολύ αγχωμένη. Αγχώνομαι γρήγορα. Ζω τόση φτώχεια. Σκέφτομαι τα παιδιά μου να μη μου ζητάνε. Να μη μου ζητάνε 50 λεπτά και να πω ότι δεν έχω γιατί αυτό δεν θα το..... Τώρα τελευταία ειδικά από το καλοκαίρι και μετά ζω σαν άλλος άνθρωπος, τρελαίνομαι, αγχώνομαι, δεν κοιμάμαι...δεν μπορούσα να φανταστώ ποτέ την κατάσταση αυτή. Δεν μπορώ εγώ το παιδί μου να μου ζητήσει κάτι και να πω ότι δεν έχω, δεν μπορώ.»

Εύχεται να γυρίσουν γρήγορα πίσω με καλύτερες συνθήκες και κάνει όνειρα για τα παιδιά της :

Τι να σκεφτώ. Μακάρι να πάνε όλα καλά εδώ, να πάει πρώτα, γιατί θέλω να γυρίσω αν είναι να πάνε καλά τα πράγματα. Δεν θα καθίσω εκεί, δεν θέλω. Για τα παιδιά μου. Τόσο πολύ θέλω να σπουδάσουν κάτι, να τους βλέπω για να μην καθαρίζουν σκάλες. Αυτό της λέω της μικρής, μάθε γράμματα, μάθε αυτά. Να σπουδάσουν.

Να σπουδάσουν κάτι. Λέω και στον γιό μου : « Αγόρι μου, βλέπεις ότι είναι δύσκολα τα πράγματα κάτι να μάθεις στη ζωή όσο κάτι να κάνεις.»

Η περίπτωση της Βιολέτας επιλέχθηκε να εξετασθεί με λεπτομέρεια για έναν ιδιαίτερο λόγο ως προς την πρόσβαση και την χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Ο ιδιαίτερος λόγος αυτός ήταν πως οι δυσκολίες πρόσβασης που συνάντησε η Βιολέτα και η οικογένειά της στη χώρα υποδοχής, για να μπορέσουν να μπουνε τα παιδιά της σε παιδικό σταθμό, καθόρισαν έως ένα σημαντικό σημείο τον τρόπο ζωής τους, τις αποφάσεις τους, τις απόψεις τους για τους «απέναντι», αλλά κυρίως τους δοκίμασαν στις ανθρώπινες δυσκολίες με ένα δραματικό τρόπο «ζωής και θανάτου» μέσω του ίδιου τους του παιδιού. Το πόσο σημαντικός ήταν ο παιδικός σταθμός στη ζωή τους φάνηκε εξ αρχής, όπως φάνηκε και η απογοήτευση τους στις προσδοκίες για τις παροχές της χρήσης και τον τρόπο προσφοράς τους. Παρ' όλα αυτά όμως το συμπέρασμα τους ήταν ότι είχαν ανάγκη το παιδικό σταθμό, ακόμη και αν δεν εκπλήρωνε πλήρως τις προσδοκίες τους. «Η ανάγκη» για την εργαζόμενη σκληρά Βιολέτα υπερετερούσε.

4.8.2. Η ΕΛΒΙΡΑ

Η ζωή στη χώρα καταγωγής

Η Ελβίρα είναι ένα νέο όμορφο κορίτσι 25 χρόνων από την Αλβανία και πρωτοήρθε στην Ελλάδα μόλις 11 χρονών. Από τότε έφευγε κατά καιρούς για μικρά διαστήματα και για διάφορους λόγους και γύριζε πίσω στη πατρίδα της ,αλλά γρήγορα επέστρεφε στην Ελλάδα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μπερδεύεται η ζωή της ανάμεσα στις δυο χώρες. Τελείωσε το Δημοτικό στη Αλβανία μετά από μια επιστροφή της που κράτησε μεγαλύτερο χρόνο, ενώ και στην Ελλάδα φοίτησε τις 2 τελευταίες τάξεις του Δημοτικού. Έχει να θυμάται μόνο καλά πράγματα από τα παιδικά της χρόνια και τη ζωή της στην Αλβανία. Σαν παιδάκι έζησε κοντά με τον παππού και τη γιαγιά από το μέρος της μητέρας της και ήταν οι άνθρωποι που περισσότερο από οτιδήποτε άλλο της έλλειπαν όταν ήρθε στην Ελλάδα. Ο πατέρας της ήταν από τους πρώτους οικονομικούς μετανάστες που έφυγε στην Ελλάδα και δούλευε για να μην τους λείπει τίποτα. Έστειλε λεφτά στην Αλβανία για την μητέρα της και τα τρία παιδιά του, εκείνη και τα αδέρφια της δυο χρόνια το ένα και τέσσερα χρόνια το άλλο μεγαλύτερα από αυτήν, όπου αυτή τη στιγμή ζουν και εργάζονται στην Ιταλία. Πέρασε παρά πολλά για να τους προσφέρει κάτι καλύτερο και η Ελβίρα τον συμπονά και το αναγνωρίζει.

«Το χειρότερο δεν το έζησα. Το χειρότερο ήταν που έφυγαν όλοι. Μείναν μόνο γυναίκες και παιδιά. Ο πατέρας μου έχει φύγει από το '90. Μας άφησε εκεί με τη μαμά μου. Ήρθε εδώ να δουλέψει. Έστειλε λεφτά, αλλά πέρασε πολλά και δύσκολα ο καημένος. Μέχρι το '98 ήταν χωρίς χαρτιά. Τον πιάνανε, ερχότανε πίσω 2-3 μήνες δούλευε, τον ξαναπιάνανε. Ερχόταν από τα βουνά, έτσι ερχόντουσαν παλιά από τα βουνά. Κάνανε μια εβδομάδα να φτάσουνε. Πέρασε πάρα πολλά....».

Δεν ένοιωσε σαν παιδί λοιπόν βασικές στερήσεις ή ελλείψεις και όταν έφυγαν για το «ταξίδι» της ζωής τους εκείνη δεν μπορούσε να καταλάβει γιατί έφυγαν και άφησαν το σπίτι τους τους φίλους τους, τη γιαγιά και το παππού, για να πάνε κάπου και να στεναχωριούνται μακριά από όλα αυτά. Το κατάλαβε πολύ αργότερα όταν πια δεν ήθελε να επιστρέψει οριστικά στην Αλβανία, γιατί αισθανόταν πατρίδα πλέον τη νέα χώρα μετανάστευσης και γιατί σε αυτήν αισθάνεται να έζησε ολόκληρη τη ζωή της.

« Τα περισσότερα που έχω να θυμάμαι αφού ήρθα μικρή στην Ελλάδα είναι από τη ζωή μου εδώ, δεν θυμάμαι πολλά πράγματα από την Αλβανία, μόνο από μερικούς ανθρώπους που αγαπούσα πολύ, όπως το παππού και τη γιαγιά. Αλλά εγώ δεν πείνασα, δεν θυμάμαι τουλάχιστον κακά πράγματα».

Όμως η Αλβανία της έλλειπε, μόλις, πέραναγε πολύς καιρός να πάει ήθελε να την επισκεφτεί :

«Στην αρχή ήθελα πολύ να φύγω. Μου είχε λείψει γιατί είχαμε τρία χρόνια που δεν είχαμε πάει. Όταν έφυγα εκεί μετά ήθελα να έρθω εδώ. Είχαμε συνηθίσει εδώ. Ένοιωθα χωρισμένη στα δύο, αλλά ήθελα να είμαι εδώ».

Τον άντρα της τον γνώρισε στην Ελλάδα, αλλά τον παντρεύτηκε με παραδοσιακό γάμο στην Αλβανία. Μιλά με αγάπη, τρυφερότητα και θαυμασμό για αυτόν, ενώ αναγνωρίζει ότι αυτά που τράβηξε και έζησε ο άντρας της είναι η πραγματική εικόνα της Αλβανίας την εποχή εκείνη.

‘Τον άντρα μου τον γνώρισα εδώ. Πριν φύγω κάποια φορά στην Αλβανία Όχι δεν μιλούσαμε καθόλου. Μετά από ένα χρόνο ήρθε στην Αλβανία και με βρήκε. Μετά αρραβωνιαστήκαμε, δύο χρόνια αρραβωνιασμένοι και μετά παντρευτήκαμε. Ήταν εδώ . Κάθε δύο μήνες ερχόταν για ένα διάστημα , μετά ήρθαμε στην Ελλάδα μαζί.....Τη δύσκολη ζωή την πέρασε ο άντρας μου που έχασε τον πατέρα του μικρός από τροχαίο. Τρία μικρά παιδιά μείνανε πίσω μέσα στη πείνα και στη φτώχεια. Εκείνος ήρθε παράνομα από τα βουνά μικρό παιδί 14 χρονών, για να δουλέψει και να έχει ένα πιάτο φαΐ. Αυτή η περίπτωση είναι το χάλι της Αλβανίας. Πως τα 'βγαλε πέρα; Όμως έγινε ένα καλό και εργατικό παιδί, που μας αγαπά και μας φροντίζει όλους».

Παντρεύεται στην Αλβανία και μένει 3 (μήνες) μήνες στο χωριό με τη γιαγιά και το παππού καθώς και με τους γονείς της, που εκείνη την περίοδο με την αιτία του γάμου της επέστρεψαν στην Αλβανία. Ο σύζυγος γύρισε αμέσως πίσω γιατί τον περίμενε δουλειά –αν και επέστρεψε δύο φορές ενδιάμεσα-, ενώ εκείνη έπρεπε να ρυθμίσει κάποια θέματα με τα χαρτιά και το σπίτι που είχαν αρχίσει να επιδιορθώνουν. Αυτό με την ενασχόληση σχετικά με τις εργασίες του σπιτιού μου κέντρισε το ενδιαφέρον . Στην Αλβανία συνήθως οι άντρες ασχολούνται με όλα αυτά και επειδή στην Αλβανία, όπως φάνηκε και από όλες τις συνεντεύξεις, τουλάχιστον ως προς το τυπικό εξωτερικό

κομμάτι η οικογένεια και η κοινωνία είναι καθαρά ανδροκρατούμενες έννοιες, για το λόγο αυτό όταν ρώτησα πως συνέβη αυτό, η Ελβίρα απάντησε:

« Μα όλα τα κανόνισε εκείνος, αλλά επειδή είχα και εγώ τις δουλειές με τα χαρτιά που σου είπα... Ήταν βέβαια και ο πατέρας μου εκεί και ερχόταν και ο σύζυγος... Ο πατέρας ανέλαβε, δεν υπήρχε περίπτωση εγώ μόνη μου»

Την μικρή αυτή περίοδο παραμονής της στην Αλβανία για να περάσει η ώρα βοηθάει στο σπίτι και κυρίως στα χωράφια, όπου μάζευαν τα λαχανικά και φύτευαν διάφορα για να διοχετευτούν αργότερα στην αγορά της πόλης.

Η ζωή στη χώρα υποδοχής

Όμως ανυπομονεί να έρθει στην Ελλάδα και έτσι πολύ γρήγορα βρίσκεται να ταξιδεύει μαζί με το πατέρα της για την επιστροφή ,για να συναντήσει το σύζυγο που ήδη είχε αποχωριστεί πολύ βιαστικά μόλις είκοσι μέρες μετά το γάμο. Πολλά στοιχεία της κουλτούρας από τη χώρα καταγωγής συνοδεύουν τη ζωή των μεταναστών σε όλες της φάσης της ζωής τους.

«Δεν θα με αφήναν να ταξιδέψω μόνη, όχι γιατί δεν ξέρω ή δεν μπορώ, αλλά εμείς έτσι τόχουμε, μικρή κοπέλα πρέπει κάποιον να έχει μαζί....»

Η Ελβίρα ξεκινά την ζωή της ως παντρεμένη στην Ελλάδα, αλλά όχι με τις καλύτερες συνθήκες. Τα λίγα χρήματα που ο σύζυγος της είχε μαζέψει, έφυγαν όλα στο γάμο τους στην Αλβανία.

« Έγινε ο γάμος στην Αλβανία, εκεί γίνεται μεγάλο γλέντι. Έρχεται όλο το χωριό, γλεντούν πολλές μέρες. Είναι χωριό πρέπει να κάνεις το καλύτερο, γιατί πως το λένε, κουτσομπολεύουν, και άμα έρχεσαι από Ελλάδα.....βρίσκουν να πουν...Ήθελα και εγώ να γίνει εκεί γιατί ήθελα να είναι όλοι οι δικοί μου, γιαγιά όλοι... Έφυγαν πολλά χρήματα».

Επειδή στο τοίχο του δωματίου όπου γινόταν η συνέντευξη βρισκόταν κρεμασμένα δύο κάδρα με νύφες, τη ρώτησα εάν μία από αυτές ήταν εκείνη:

« όχι ,όχι αυτή είναι η συννυφάδα μου και η αδελφή της , κοίτα θα σου δείξω εμένα...(τεντώθηκε και πήρε μία σακούλα πάνω από ένα ντουλάπι, την άνοιξε και μέσα από διάφορα χαρτιά και διαβατήρια έβγαλε μια φωτογραφία γάμου), Κοίτα...Πως σου φαίνομαι; Το νυφικό σου αρέσει;»

Βέβαια αντίκρισα μια κούκλα νύφη, με παραδοσιακό νυφικό με ουρά τούλια και δαντέλλα. Έβλεπα ένα νέο ευτυχισμένο ζευγάρι, ερωτευμένο και χαμογελαστό στη ζωή. Πίσω τους φάνταζε για ντεκόρ ένα ψεύτικο καταπράσινο δάσος, το οποίο είχαν επιλέξει οι ίδιοι μεταξύ κάποιων άλλων ντεκόρ όπως μου είπε η Ελβίρα.

Έτσι ξεκίνησε η ζωή της μετανάστευσης στη χώρα υποδοχής με πολλές δυσκολίες, δείχνοντας το πραγματικό της πρόσωπο στην νεαρή Ελβίρα, που έως τώρα μόνο ο πόνος για την απομάκρυνση από τα αγαπημένα της πρόσωπα της είχε μείνει αγκάθι στη ψυχή.

« Ήταν λίγο δύσκολα γιατί μέναμε όλοι μαζί, η πεθερά μου, ο κουνιάδος μου, άλλος κουνιάδος μου παντρεμένος με παιδί και οι τρεις νύφες στο σπίτι ήταν λίγο... . Δεν είχα το νοικοκυριό μου, δεν είχα το χώρο μου, ζορίστηκα Κάθε μέρα έκλαιγα κρυφά. Μετά χωρίσαμε. Μετά δουλεύαμε και οι δύο. Ήταν καλά. Τώρα είναι χάλια. (Γελάει αμήχανα)»

Ξεκίνησε να δουλεύει στα σπίτια, κάτι που δεν είχε φαντασθεί και για το οποίο δεν ήταν προετοιμασμένη, όμως προκειμένου να στήσουν το δικό τους σπιτικό έπρεπε να δουλέψουν και οι δύο. Η δουλειά αυτή δεν της άρεσε ποτέ, γιατί γενικά δεν της αρέσουν οι δουλειές του σπιτιού, όμως μέχρι τώρα μόνο αυτό κάνει.

Στη συνέχεια δούλεψε σε διάφορες βοηθητικές δουλειές ταυτόχρονα με τα σπίτια όπως σε εργοστάσιο, σε εστιατόριο, σε φούρνο, αλλά η καθαριότητα ήταν η βασική απασχόληση σε όλα αυτά ακόμη και όταν της έλεγαν στην αρχή ότι κάτι άλλο θα έκανε.

«Την πήρα προίκα την καθαριότητα.(γελάει ειρωνικά, αυτοσαρκάζεται, κουνώντας το κεφάλι) Κάποτε πήγα να δουλέψω σε ένα εργοστάσιο με χαρτικά Βάζαμε τα χαρτιά σε σακούλα, τα κλείναμε. Όταν κόντευε να τελειώσει η βάρδια ήρθε ο υπεύθυνος και μου είπε: «Πριν φύγεις θα σκουπίσεις, θα σφουγγαρίσεις, θα καθαρίσεις τα πάντα, εδώ, δίπλα και έξω» Καταλαβαίνεις τι ένιωσα, αφού δεν είχα και ένσημα, είπα ας είμαι καλύτερα στα σπίτια, είναι το τυχερό...»

Όταν γεννήθηκε το πρώτο παιδί κατάλαβε ότι δεν θα μπορούσε να δουλέψει εάν το παιδί δεν πήγαινε στο παιδικό σταθμό. Έκανε δυό φορές αποτυχημένες προσπάθειες πρόσβασης και την τρίτη τα κατάφερε γιατί είχε πάει σε μια δουλειά με ένσημα .

«Δούλευε ο άντρας μου μόνο, αλλά με μια στέρηση που έκανα αφήνα το παιδί σε μια γειτόνισσά με πληρωμή και έτσι πήγαινα και δούλευα στα σπίτια με μεροκάματο. Προσπαθούσα όμως συνέχεια για το παιδικό σταθμό και όταν βρήκα τη δουλειά με ένσημα, είπα : τώρα σώθηκα, θα μου το πάρουν που θα πάει;»

Θεωρεί ότι το θέμα του παιδικού σταθμού είναι το δυσκολότερο που συνάντησε στη ζωή της, γιατί από αυτό εξαρτάται να βρει δουλειά, να έχει λεφτά, να βοηθήσει για κάτι καλύτερο στην οικογένεια.

«Νομίζω ότι όλα εξαρτώνται από το αν το παιδί σου θα εξασφαλιστεί στο παιδικό σταθμό. Εξαρτάται πολύ απ' αυτό. Γιατί αν δεν έχεις που ν' αφήσεις το παιδί δεν μπορείς να δουλέψεις. Πρώτα πρέπει να βρεις κάπου ν' αφήσεις το παιδί, μετά να ψάξεις για δουλειά. Εάν έχεις που να αφήνεις το παιδί σου, τα έχεις λύσει όλα, γιατί κάποιο μεροκάματο θα βρεις, κάπως θα δουλέψεις ιδιαίτερα τον καιρό εκείνο, πριν...έβρισκες δουλειά, τόσο δύσκολα όμως που είναι....δεν δυσκολεύτηκα πουθενά αλλού έτσι όπως για το παιδικό σταθμό. Όχι δεν έχεις κάποια άλλη λύση. Δεν θέλω να τα αφήνω μόνα, η συννυφάδα μου αναγκάζεται να το κάνει κάποιες φορές όταν της βγαίνει μεροκάματο , αφού πεινάνε, , τα κλείνει μέσα μόνα τους . Το ένα προσέχει το άλλο, γιατί και αυτά δεν τα πήραν στο παιδικό σταθμό. Εγώ όμως λέω εάν δεν έχεις ποιος να τα κρατήσει, απλά λες θα κάτσω σπίτι. Τι να κάνω...Αυτή την εποχή οι γυναίκες μπορούν να βρουν κάποια δουλειά σε σπίτια, οι άντρες είναι πολύ δύσκολο τώρα σ' αυτή την εποχή, γι' αυτό είναι κρίμα να χάνεις δουλειά...».

Όταν η Ελβίρα όμως γέννησε το δεύτερο παιδί αναγκάστηκε να σταματήσει τη δουλειά γιατί δεν μπορούσε πουθενά, σε κανένα βρεφονηπιακό σταθμό να έχει πρόσβαση για το μωρό της.

«Πήγα έκλαψα παρακάλεσα, αλλά τίποτα. Έκανα χαρτιά και με αυτό το ΕΣΠΑ, αλλά δεν μου το πήραν , τι έφταιγε δεν ξέρω, εγώ καλά τα φτιαζα.»

Η κρίση τους είχε ζώσει για τα καλά οι λογαριασμοί, το ενοίκιο τα καθημερινά έξοδα έτρεχαν και βρισκόταν σε ένα αδιέξοδο. Επιπλέον ο σύζυγος δεν είχε πλέον δουλειά στην οικοδομή και δεν ήξεραν τι να κάνουν. Βοήθεια δεν είχαν να λαβαίνουν

από πουθενά. Αποφάσισαν λοιπόν για να γλυτώσουν το ενοίκιο και τους λογαριασμούς, και για να μην τους βγάλουν στο δρόμο με δύο μικρά παιδιά, να στείλουν τα πράγματα τους στην Αλβανία και να φύγουν προσωρινά και οι ίδιοι στη χώρα τους.

« Πρέπει να φύγουμε.. Γιατί ο άντρας μου έμεινε χωρίς δουλειά. Στείλαμε όλα τα πράγματα πίσω για να φύγουμε και εμείς πίσω αλλά λέει ο κουνιάδος μου που πέρασε και αυτός λούκι «καθίστε μπορεί και σεις να βρείτε δουλειά κάπου». Ξεκίνησε λίγες μέρες, σταμάτησε τώρα σ' ένα μήνα δεν έχει κάνει ούτε ένα μεροκάματο. Πώς να μείνουμε; Το να είμαστε όλοι μαζί είναι ...Είναι δύσκολο. Είναι τέσσερα παιδιά.

Δουλεύει μόνο ο κουνιάδος μου τώρα. Κανείς άλλος. Σε πιτσαρία. Και αυτός 5-6 ώρες.

Βγαίνουμε μόνο για να φάμε στερημένα. Ίσα – ίσα.

Είχαμε βάλει τα χαρτιά για Ταμείο Ανεργίας. Δεν φτάνουνε τα ένσημα. Τώρα τα κόψανε κιόλας όλα. Δεν γίνεται μάλλον θα φύγουμε. Δεν ξέρω.(Ξεσπά σε κλάματα). Δεν θέλω. Αλλά αναγκαστικά. Ήθελα να έχω δουλειά και είχα, ο παιδικός σταθμός με έφτασε σε αυτό το σημείο. Εάν είχα τακτοποιήσει το μικρό παιδί, γιατί το άλλο θα μου το έπαιρναν στο προνήπιο, μίλησα με την υπεύθυνη έδειξε να κατάλαβε, τώρα θα δούλευα και δεν θα είμασταν σε αυτό το χάλι. Παρακάλεσα στο παιδικό να το πάρουν και να πληρώνω κάτι αφού θα δουλεύω, αλλά τίποτα... Τους είπα έχασα τη δουλειά μου, δουλειά με ένσημα, ... κανέναν δεν ενδιέφερε. Στο φούρνο είμουν καλά τα έκανα όλα βέβαια από ταμείο μέχρι καθαριότητα, αλλά είχα ένα μισθό και ένσημα. Που θα βρω τέτοια δουλειά...(Κλαίει συνεχώς) Προτιμώ να μείνω εδώ. Έχω συνηθίσει. Δεν ξέρω.»

(Από την 1^η φάση συνεντεύξεων της Ελβίρας)

Τελικά η Ελβίρα έφυγε στην Αλβανία για οκτώ (8) μήνες τόσο άντεξε από ότι μου εξομολογήθηκε και επέστρεψε στην Ελλάδα παρ' όλο ότι δεν είχε επέλθει κάποια θετική αλλαγή ώστε να δικαιολογεί αυτή την επιστροφή στη χώρα υποδοχής. Ξανάρχισε από την αρχή πάλι τη ζωή της.

Όταν ξανασυναντηθήκαμε (2^η φάση συνεντεύξεων) είχε αρκετούς μήνες στην Ελλάδα, αλλά ακόμη βρισκόταν στο στάδιο των πρώτων συνθηκών μετανάστευσης. Πάλι σε ένα σπίτι όλη η οικογένεια μαζί. Δύσκολη οικονομική κατάσταση, στο ψάξιμο για ανεύρεση εργασίας και εκείνη και ο σύζυγος και νέες προσπάθειες για να σταθούν

στα πόδια τους. Όμως υπήρχε ένα σχετικά καλό νέο. Πριν λίγο καιρό είχε καταφέρει να βάλει το μικρό της στο παιδικό σταθμό .

« ..τάμα στη Παναγία είχα κάνει, όλα τα άλλα εξαρτιόνται από αυτό. Τώρα σιγά- σιγά όλα θα γίνουν...»

Ξεκίνησε να μου λέει τη ζωή της στην Αλβανία όταν τη ρώτησα πως πέρασε την περίοδο αυτή των οκτώ μηνών στην χώρα της , καταλήγοντας ότι εάν είχε μια δουλειά εκεί για να μπορέσει να ζήσει , ο τρόπος ζωής είναι καλύτερος και πιο ήρεμος, εκείνη όμως προτιμά την Ελλάδα με ότι αρνητικό μπορεί να υπάρχει σε αυτή τη προτίμηση τη συγκεκριμένη περίοδο. Τα περισσότερα αρνητικά όμως υπήρχαν και πριν τη κρίση, όπως ο ρατσισμός , απλώς εντοπίζονται περισσότερο σε αυτή την δύσκολη οικονομικά περίοδο.

« Την προηγούμενη φορά δεν ήξερα να σου πω, επειδή εγώ έχω φύγει και μικρή από κειθα σου πω τώρα όμως πως τα είδα τα πράγματα

Ευπνάς το πρωί, θα κάτσεις στο μπαλκόνι σου αν έχεις, θα πας στον κήπο που τα περισσότερα σπίτια έχουν θα πιούνε τον καφέ τους, θα κάτσουν να κουτσομπολεύουν (Γελάει).

Η ζωή είναι πιο χαλαρή. Πας και ηρεμείς. Δεν έχεις αυτό το άγχος, το τρέξιμο. Θα γυρίσεις 15:00 από τη δουλειά στο σπίτι, θα ηρεμήσεις. Εδώ για μας τους ξένους είναι πιο δύσκολα .Και να πας κάπου δεν είναι παντού βέβαια, κάπου που θα πας θα σε αντιμετωπίσουν σαν ξένο. Θα σου δώσουν ένα ύφος «πήγαινε στη χώρα σου». Ακόμη και όταν μιλάς καλά, σε καταλαβαίνουν ότι είσαι ξένος. Δεν ξέρω από που.

Αυτό είναι ρατσισμός. Απλά δεν έχουν τι να κάνουν και το λένε.

Και δεν νομίζω ότι φταίει η κρίση γι' αυτό , και πριν την κρίση το λέγανε δεν έχει να κάνει. Υπάρχουν και ρατσιστές και κάποιοι να σε θέλουν παντού. Και στην Αλβανία να έρθεις υπάρχουν κάποιοι που σε θέλουν και κάποιοι που δεν σε θέλουν. Γενικά η ζωή είναι πιο ήρεμη εκεί, αλλά δεν έχεις να φας, δεν έχεις δουλειά, ούτε περίπτωση να βρεις. Καλύτερα εδώ».

Συνέχισε να μου εξηγεί τη διαφορά της χώρας καταγωγής της με την Ελλάδα κάνοντας διάφορες συγκρίσεις με βασικά πράγματα επιβίωσης :

« Κοίτα. Αν εκεί είχες μια δουλειά θα ήσουν βασιλιάς. Γιατί εκεί σε βοηθάει που δεν έχεις ενοίκιο. Εκεί δεν έχει δουλειά. Άμα δεν έχεις δουλειά δεν έχεις τίποτα. Γιατί δεν έχεις λεφτά. Να υπάρχει δουλειά για όλο τον κόσμο, υγεία πρώτα απ' όλα αλλά αν δεν έχεις δουλειά δεν έχεις και υγεία. Άμα κάθεται όλη μέρα στο σπίτι και σκέφτεσαι δεν έχω να φάω, να ταΐσω τα παιδιά, να πάρω αυτό, εκείνο θα τρελαθείς. Γιατί εμείς αυτό πάθαμε. Δουλειά εκεί δεν βρίσκεις ποτέ.

Εννοείται ότι έτσι ούτε τα βασικά δεν μπορούμε να πάρουμε. Πρέπει να έχεις και μια δουλειά γιατί δεν μπορείς «να φας» το σπίτι. Το σπίτι δεν σου δίνει φαΐ, ούτε τρώγεται».

Όσο αφορά το θέμα των παιδικών σταθμών σύμφωνα με την Ελβίρα εκεί είναι πολύ πιο διαφορετικά και με περισσότερη πρόσβαση από ότι στην Ελλάδα.

. «Εκεί δεν θέλει ένσημα. Δεν τους νοιάζει αν δουλεύεις ή όχι. Γιατί οι γυναίκες εκεί οι περισσότερες δεν δουλεύουν. Να δουλεύουν δύο στις δέκα, αφού δεν έχει εκεί δουλειά. Όμως πηγαίνουν τα παιδιά στο παιδικό σταθμό. Γιατί άμα έχεις κάποια δουλειά θα πας άνετα. Θ' αφήσεις το παιδί, θα είναι σίγουρο, καλύτερα να το αφήσεις στον Π.Σ, παρά σε μια φίλη σου. Τρώει το παιδί, παίζει, μαθαίνει, γίνεται το παιδί με σεβασμό, μιλάει καλά.

Υπάρχει μεγάλη βοήθεια από το παιδικό σταθμό, μακάρι να ήταν και εδώ έτσι, δεν θα είχα κλείσει το σπίτι να γυρίσω πίσω.»

Η Ελβίρα στη συνέχεια προσπάθησε να μου εξηγήσει πως γυρίσανε πίσω στην Ελλάδα και με τι πρόγραμμα ή με τι προσδοκίες μπήκαν στον αγώνα ξαναρχίζοντας από την αρχή το σπιτικό και τη ζωή τους. Καταρχήν διαπίστωσα και μόνη μου ότι η κοινή συμβίωση ήταν κάτι που συνεχώς κυνηγούσε την Ελβίρα μαζί πακέτο με την εργασία της οικιακής εργασίας που ποτέ δεν επεδίωξε αλλά πάντα εκεί κατέληγε ως μόνη λύση για την επιβίωση της.

Το σπίτι που ζούσε εκείνη τη στιγμή ήταν ένα διαμέρισμα τριών δωματίων όπου συμβίωναν δέκα άτομα, πέντε μεγάλοι και πέντε παιδιά. Τα παιδιά για να μπορέσουν να μας επιτρέψουν τη συνέντευξη, τα τρία βρίσκονταν μπροστά στη τηλεόραση παρακολουθώντας με ενδιαφέρον ένα παιδικό κανάλι και τα δύο τα μικρότερα ήταν στην αγκαλιά των μητέρων τους, το ένα κλαψουρίζοντας και το άλλο παρακολουθώντας με ενδιαφέρον τη συζήτηση που διεξαγόταν ανάμεσα σε μένα και την Ελβίρα.

«Ευτυχώς τα αδέρφια του άντρα μου βοηθάνε, πριν φύγομε μείναμε στον άλλο κουνιαδό, τώρα σε αυτόν, όμως ούτε για αυτούς είναι εύκολο, ίσα-ίσα το σούπερ μάρκετ βγαίνει. Πώς να ζήσομε τόσοι άνθρωποι. Έχομε και την πεθερά που έπεσε στη δουλειά και έσπασε δυστυχώς αλλά και ευτυχώς μόνο το χέρι, αλλά δεν μπορεί να δουλέψει. Αυτή αγόραζε τις πάνες, τα γάλατα, τις κρέμες για τα μωρά, βοήθαγε στο νοίκι. Τώρα στη θέση της για να μην χάσει τη δουλειά πηγαίνω εγώ και τις σκάλες πηγαίνει και τις κάνει μόνος ο άντρας μου. Το ευχάριστο είναι ότι το μικρό άρχισε παιδικό σταθμό εδώ και λίγο καιρό. Εγώ έχω βρει και δύο σπίτια προσωρινά, προς τα νότια μέσω της πεθεράς, γιατί και αυτό είναι δύσκολο ,επειδή δεν προτιμούν τις Αλβανές για τις δουλειές στο σπίτι. Ο σύζυγος που και που κάνει κανένα μεροκάματο, όχι σπουδαία πράγματα, αλλά περιμένει να κλείσει πιο σίγουρα δουλειά , μέσω του προηγούμενου αφεντικού του, περιμένει να δούμε... ο οποίος φαίνεται να ξεκινά κάτι στην επαρχία, για όσο θα είναι και αυτό.... Απόψε θα πάμε να δούμε και ένα διαμέρισμα εδώ απέναντι, αν και δεν είμαστε έτοιμοι για να μείνομε μόνοι ακόμη... Ακόμη έχομε αγώνα, αλλά σιγά-σιγά ».

Στη συνέχεια η συζήτηση εστιάζεται στο παιδικό σταθμό όπου η Ελβίρα παρ' όλη την χαρά που έκανε αρχικά ότι της πήραν το παιδί, αρχίζει να μου δείχνει στη πορεία της συζήτησης ότι ο παιδικός σταθμός της δημιουργεί προβλήματα και εμπόδια στην εργασία και άρχισε να εκδηλώνει ένα φόβο εάν θα τα καταφέρει να εργαστεί κανονικά, χωρίς την έννοια του παιδιού και την άνεση που περίμενε να έχει για την φροντίδα του όσο εκείνη θα είναι στη δουλειά.

«Θέλω να πω ότι έχω απογοητευτεί λίγο, γιατί αυτή που κάνει το κουμάντο στο παιδικό σταθμό φαίνεται περίεργη και στριμμένη, μάλλον δεν έχει ζήσει η ίδια δυσκολίες τέτοιες με παιδιά. Ξέρεις τι μου είπε μόλις με είδε, επειδή θυμότανε που πήγαινα και παρακάλαγα και έκλαιγα; Μου είπε με ύφος ειρωνικό θα σου λέγα, μπορεί και κοροϊδευτικό «τελικά τα κατάφερες ε;» Της έδειξα το voucher και της είπα ότι είχα εντάξει χαρτιά. Αλήθεια η ανεργία και των δυο μας βοήθησε στο ΕΣΠΑ αυτή τη φορά, αλλά ο τρόπος αυτής της γυναίκας με χάλασε από την αρχή και έτσι πώς να στο πω μου κόψε τη φόρα που είχα και έβλεπα σαν σωτήρα τον παιδικό σταθμό . Με φώναζε μετά από ένα μήνα να πάω το παιδί, ενώ υπέγραφα κανονικά

τα χαρτιά για το ΕΣΠΑ από τις αρχές του Σεπτεμβρη, μετά επί ένα μήνα και καλά μου έκανε προσαρμογή στο παιδί και το κράταγε μόνο 2-3 ώρες, πως μπορεί να είναι κάποιος εργαζόμενος έτσι; Αυτό κάνει σε όλους; Δεν μπορώ να το πιστεώω. Αυτό που κάνω εγώ δεν το θεωρεί κανονική δουλειά, γιατί συνεχώς μου λέει «εσύ δεν δουλεύεις, άμα δουλέψεις θα τα πούμε», γιατί το πιο χειρότερο από όλα δεν σου το είπα ακόμη. Δεν θέλει να το κρατά μέχρι τις 4 η ώρα «να έρχεσαι να το παίρνεις το αργότερο έως τις 1.30 μου λέει, γιατί δεν υπάρχει περίπτωση να κοιμηθεί τώρα. Όταν πιάσεις κανονικά δουλειά θα δούμε».

Η Ελβίρα δεν συνάντησε από ότι φαίνεται τη συμπαράσταση και τη βοήθεια που περίμενε από το Παιδικό Σταθμό. Τα όρια και οι δεσμεύσεις που το προσωπικό βάζει στην Ελβίρα δυσκολεύουν παρά διευκολύνουν τη καθημερινότητα και την εργασία της. Φαίνεται ανεπιθύμητη για τη χρήση υπηρεσιών και βιώνει ειρωνεία και απαξίωση για την εργασία της, με αποτέλεσμα να απογοητεύεται από την μη ικανοποίηση των προσδοκιών της σχετικά με όσα περίμενε να της προσφέρει ο Παιδικός Σταθμός.

«Μα εγώ έχω και τώρα πρόβλημα, γιατί τα σπίτια που πηγαίνω είναι πολύ μακριά και έρχομαι βράδυ σχεδόν. στο σπίτι. Ο σύζυγος πηγαίνει και το παίρνει από το παιδικό σταθμό, αλλά όταν έχει μεροκάματο δεν μπορεί νωρίς, 4 η ώρα πηγαίνει τρέχοντας για να προλάβει. Του κάνει νούμερα όμως 2 φορές τον έφερε σαν το τρελό να πάρει το παιδί, χάνοντας το μεροκάματο, μην σου πω και την δουλειά. Την πιάνουν τα νεύρα της όταν της το αφήνει έως τις 4, θέλει να φεύγουν τα παιδιά, για να σχολάνε νωρίς φαίνεται. Έμαθα ότι πιέζει περισσότερο τους αλλοδαπούς, τους βρίσκει πιο βολικούς και την παίρνει... Τώρα περιμένω να με φωνάξουν από ένα εργαστήριο ζαχαροπλαστικής να πηγαίνω να βοηθάω και να καθαρίζω, κανονική δουλειά με ένσημα. Σκέφτομαι εάν δεν μου κρατήσει το παιδί να κοιμάται, τι θα κάνω; Γιατί ο άντρας μου περιμένει δουλειά να πάει έξω από Αθήνα με το παλιό αφεντικό. Εγώ θα προσπαθήσω να κρατήσω το απόγευμα και τα δύο σπίτια, θα με βοηθήσει η πεθερά, που εν τω μεταξύ σε λίγες μέρες βγάζει το γύψο και θα δουλεύει κανονικά. Πήγα στα γραφεία στους παιδικούς και ρώτησα τους πιο πάνω, «αν μπορώ να αφήνω το παιδί έως τις 4, μου είπαν ότι έχω δικαίωμα να το αφήνω».
Εγώ ακόμη δεν της το είπα, αλλά στην ανάγκη θα το πω, αν και φοβάμαι μήπως ξεσπάσει στο παιδί, δεν θέλω να έχω και κακές σχέσεις, αυτό με στεναχωρεί. Θέλω

να αφήνω κάπου το παιδί μου, που νοιώθω καλά και αυτό το ίδιο, να αισθάνομαι ήρεμη, εγώ δεν έχω κάτι μαζί της αυτή έχει. Γιατί επειδή είμαι ξένη; Επειδή δεν έχω σπουδαία δουλειά όπως αυτή; Είμαι πολύ στεναχωρημένη με όλα αυτά, αλλά είναι καλό που το πήραν το παιδί, μου είπαν και από τα γραφεία ότι μπορώ να το αφήνω, θα δούμε τι θα γίνει, ας πάω κανονικά στη δουλειά και θα το αφήνω τι θα κάνει τότε...;»

Αισθάνεται ότι όλα αυτά γίνονται γιατί είναι «ξένη» και γιατί δεν έχει «**σπουδαία δουλειά**» όπως αναφέρει.

Ο σύζυγος είχε ήδη επιστρέψει στο σπίτι, άκουγε για λίγο με προσοχή τη συζήτηση και ζήτησε αν μπορεί να πει και εκείνος την άποψη του για τον παιδικό σταθμό. Μέσα και από την δική του τη συζήτηση φαίνεται η άσχημη αντιμετώπιση που εισέπραττε από τους υπαλλήλους του βρεφονηπιακού σταθμού τόσο ο ίδιος, όσο και οι συντοπίτες του. Ταυτόχρονα απεγνωσμένα προσπαθούσε να κρατήσει την εικόνα ενός εαυτού που σε τίποτα δεν διαφέρει από τους άλλους και έχει κάθε δικαίωμα σε μια καλύτερη συμπεριφορά. Μέσα από τις αρχές, τις αξίες και τα καλά στοιχεία που στην πορεία του χρόνου διατήρησαν, κατάφεραν και διαμόρφωσαν τις προσωπικότητες τους. Επίσης κατάφεραν να υπερηφανεύονται για αυτό που είναι, προσπαθώντας να μην υποκύψουν στην θολή εικόνα που οι άλλοι φτιάχνουν για τους «ξένους». Η πρόσβαση όμως στους βρεφονηπιακούς σταθμούς διατηρεί τις δυσκολίες της ακόμη και όταν θεωρητικά επιτυγχάνεται. Η χρήση στη συνέχεια στις υπηρεσίες αυτές έχει να αντιμετωπίσει τα δικά της προβλήματα, δυσκολεύοντας μια ολοκληρωμένη πρόσβαση εκ μέρους των χρηστών. Ο σύζυγος της Ελβίρας αλλά και η ίδια η Ελβίρα βρήκαν την αποδοχή όχι μέσα από την κοινωνική υπηρεσία που καθημερινά συναλλάσσονται και που κατά βάθος είχαν επιθυμία, αλλά από τη συναλλαγή τους με απλούς ανθρώπους, πράγμα που τους βοηθά να κρατήσουν όσο είναι δυνατόν την καλή εικόνα για τον εαυτό τους ως αντιστάθμισμα σε ένα συνεχή και μεθοδευμένο υποβιβασμό μέσω των υπηρεσιών.

«...σου' πε τι μου κάνανε με το παιδί στο παιδικό σταθμό; Με υποχρεώνουν να το παίρνω νωρίς. Ξέρεις που δυο φορές έχασα το μεροκάματο και δεν με ξαναφώναξε αυτός, γιατί μου λέει αυτή η μεγάλη κυρία, η υπεύθυνη, αφού δεν δουλεύεις να το κρατάς εσύ. Δεν καταλαβαίνει που εγώ ψάχνω μεροκάματο να ζήσομε και μπορεί

να με φωνάζουν τελευταία στιγμή. Όμως και στο καφενείο που πηγαίνω συναντώ πολλά παιδιά από Αλβανία και έχουν πολλά παράπονα. Τους κάνουν πρόβλημα στον ύπνο και δεν συμπεριφέρονται καλά απέναντι τους. Δεν σέβονται τον κάθε άνθρωπο. Κάποιος παίρνει το παιδί το μεσημέρι και το γυρνά με το επαγγελματικό αυτοκίνητο, το έχει μαζί του μέχρι να σχολάσει. Και αυτό απαγορεύεται είναι και επικίνδυνο. Ένα άλλο παιδί πήγε γλυκά να κεράσει για το παιδί, είχε γενέθλια και του τα έδωσε πίσω. Αυτό δεν είναι προσβολή μεγάλη; Θα του το 'καναν αυτό εάν δεν ήταν Αλβανός; Δεν νομίζω, απλώς δεν τον υπολογίζουν... Ηθελα να πάω να παραπονεθώ σε κάποιον πιο μεγάλο στο Δήμο που μου είπαν, αλλά σκέφτηκα «εμένα έναν Αλβανό θα ακούσουν, μόλις φύγω θα έχουνε ξεχάσει τι τους είπα».

Στις συναντήσεις που έχουν οι άντρες μετανάστες στο καφενείο μεταξύ των άλλων συζητούν και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο παιδικό σταθμό, αλλά και για την άποψη που οι άλλοι έχουν για εκείνους ως «ξένου». Επίσης στις συζητήσεις τους αναφέρονται για την υποτιμητική αντίληψη που έχει επικρατήσει απέναντι τους σχετικά με τη καταγωγή τους από τη συγκεκριμένη χώρα. Αυτό κυρίως τους αποθαρρύνει ώστε να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, αφού γνωρίζουν πολύ καλά ότι σαν Αλβανοί δε ακούγονται από κανένα. Ο άντρας της Ελβίρας ακούει πολλά παράπονα στο καφενείο σχετικά με τους παιδικούς σταθμούς, ακόμα και για πράγματα που ούτε μπορεί να φαντασθεί κάποιος, όπως τα γλυκά που επέστρεψαν πίσω.

Όμως είμαστε άνθρωποι και δεν είμαστε όλοι ίδιοι. Υπάρχουν κακοί αλλά υπάρχουν και καλοί Αλβανοί όπως και Έλληνες, έχομε και μεις αξιοπρέπεια. Εμείς έχομε μάθει η οικογένεια μου δηλαδή, να ζούμε τίμια και να βγάζομε με ιδρώτα αυτό που τρώμε. Δεν θέλομε την αδικία και αγωνιζόμαστε για όλα στη ζωή μας με τιμιότητα, αυτό μάθαμε, έτσι ζούμε. Να σου πω κάτι αληθινό για να καταλάβεις τι άνθρωποι είμαστε. Πριν λίγο καιρό πήγαίνα με την Ελβίρα στο δρόμο και βρήκαμε μια τσάντα γυναικεία. Κοιτάξαμε μέσα να βρούμε τη διεύθυνση για να την πάμε. Η τσάντα είχε μέσα ταυτότητα, διεύθυνση, τηλέφωνο, λεφτά, γυαλιά και ότι μπορείς να φανταστείς. Δεν σκεφτήκαμε ούτε μια στιγμή να κρατήσομε κάτι από την τσάντα ή να πειράζομε τα λεφτά, που καταλαβαίνεις ότι εμείς πεινάγαμε και υποφέραμε και βρήκαμε μια τσάντα με 800 ευρώ. Είπαμε ότι κάποιος έκλαιγε που έχασε τα λεφτά του και μπορεί να ήταν φτωχός άνθρωπος, να τα είχε πολύ μεγάλη ανάγκη και αφού

δεν είναι δικά μας, δεν έχουμε δικαίωμα να τα αγγίζουμε. Πήραμε τηλέφωνο και τους πήγαμε την τσάντα. Τους έπεσε από μηχανάκι, επειδή κράταγαν τσάντες με πολλά ψώνια και δεν το κατάλαβαν αμέσως. Όταν τους πήγαμε τη τσάντα και είδαν ότι δεν έλλειπε τίποτα, ούτε από τα λεφτά, τρελάθηκαν. Ειδικά όταν έμαθαν ότι είμαστε από την Αλβανία και άνεργοι ο άντρας είπε: «απόψε άλλαξα γνώμη για τους Αλβανούς». Όμως έπρεπε αυτό να κάνουμε, οι αρχές μας αυτό λέγανε...»

Το περιστατικό που περιέγραψε ο άντρας της Ελβίρας, συγκινεί ιδιαίτερα αφ' ενός γιατί παρ' όλο που πείναγαν δεν σκέφτηκαν ούτε μια στιγμή να κρατήσουν τα χρήματα όπως είπε, δείχνοντας καθαρά λοιπόν τι ρόλο έπαιξαν οι αρχές και οι αξίες που είχαν διατηρήσει από την οικογένεια τους. Αφ' ετέρου ο τρόπος που το αντιμετώπισαν, μπαίνοντας στη θέση του άλλου και σκεπτόμενοι ότι αυτός που τα έχασε ίσως ήταν ένας φτωχός άνθρωπος που τα είχε ανάγκη, αποκαλύπτουν κυριολεκτικά ένα μεγαλείο ψυχής. Όλα αυτά όπως διαπιστώνεται είναι ικανά ίσως για να αλλάξουν μέσα σε λίγες στιγμές μόνο, την αρνητική αντίληψη κάποιων ατόμων για τη λέξη «Αλβανός», ή «Αλβανοί».

Ο σύζυγος συνέχιζε εκνευρισμένος τα παράπονα για το Παιδικό Σταθμό. Η Ελβίρα κάποια στιγμή διέκοψε την συζήτηση, καταλαβαίνοντας ότι ο άντρας της εκνευριζόταν πολύ με όλα αυτά. Του έδωσε το μικρό αγκαλιά και συνέχισε εκείνη τη συζήτηση λέγοντας:

« Εδώ παρακαλάγαμε να πάρουν το παιδί στο παιδικό σταθμό, τώρα που το πήραμε μη μιλάμε, θα βρεθούν λύσεις, αρκεί να πάω στη δουλειά και ξέρω να μιλήσω καλά και εγώ μετά, θα αρχίσω να μιλάω όπως ξέρω, κάνω υπομονή....»

Αυτό που ονειρεύεται για τα παιδιά της η Ελβίρα είναι μια ζωή καλύτερη από τη δική της, μια ζωή που θα τους επιτρέψει να ζουν με αξιοπρέπεια, με πιο άνεση, χωρίς την αγωνία της καθημερινής επιβίωσης. Οι προσδοκίες της Ελβίρας για τα παιδιά της είναι ξεκάθαρες και πάνω από αυτό που θεωρεί ότι είναι απλώς η ζωή. Θέλει μια καλύτερη ζωή:

«Θέλω τα παιδιά μου να μάθουν γράμματα. Θα προσπαθήσω όσο μπορώ για αυτό, γιατί θέλω να ζήσουν καλύτερα από μένα. Πρέπει να ζήσουν καλύτερα, διαφορετικά θα υποφέρουν. Να μάθουν γράμματα έτσι θα είναι καλύτερα, να μην τα βλέπει κανείς με μισό μάτι, αλλά να έχουν δουλειές. Να μην καθαρίζουν όπως εγώ, γιατί

αυτή τη δουλειά κανείς δεν την υπολογίζει, και δεν υπολογίζει και εσένα μαζί.. Θέλω να έχουν μια άλλη ζωή, να μορφωθούν, να γίνουν κάτι...»

Η έκφραση της Ελβίρας: **«Να μην καθαρίζουν όπως εγώ, γιατί αυτή τη δουλειά κανείς δεν την υπολογίζει, και δεν υπολογίζει και εσένα μαζί..»** είναι ακόμη μέσα στα αυτιά μου. Θεωρώ ότι είναι τα πιο αντιπροσωπευτικά λόγια που μπορούσε κάποιος να πει, για να σου δώσει μια πλήρη εικόνα για το πώς αισθάνεται τον εαυτό του ή τι αντίληψη έχει για αυτόν μέσα από αυτό που η ίδια η κοινωνία του προσφέρει.

(Από την 2^η φάση συνεντεύξεων της Ελβίρας)

Η περίπτωση της Ελβίρας επιλέχθηκε ως μελέτη περίπτωσης, γιατί είχε έναν ιδιαίτερο λόγο για μένα ως ερευνήτρια. Όλη η ζωή της Ελβίρας και όλες οι φάσεις στη ζωή της κινήθηκαν γύρω από τη πρόσβαση και τη χρήση ενός παιδικού σταθμού σε σχέση με την εργασία της. Αρχικά ξεκινά τη ζωή της και συμβιώνει με πολλά συγγενικά άτομα. Η ζωή της ως παντρεμένης με ένα παιδί ξεκίνησε με την ανάγκη της ύπαρξης ενός παιδικού σταθμού, όπου θα βοηθούσε την εργασία της και τη ζωή της. Μετά από πολύ κόπο επιτυγχάνει την πρόσβαση στο παιδικό σταθμό, αλλά γρήγορα χάνει την ισορροπία της με τον ερχομό του δεύτερου παιδιού. Η δυσκολία να αποκτήσει πρόσβαση στο παιδικό σταθμό για το δεύτερο παιδί στέκεται αδύνατη και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να χάσει τη δουλειά της σε μια αρκετά δύσκολη οικονομική περίοδο. Επιπλέον ο σύζυγος λόγω της οικονομικής κρίσης είναι άνεργος και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να διαλύσουν το σπιτικό τους, να ζήσουν πάλι εννιά άτομα μαζί σε δυό δωμάτια και σε λίγο καιρό να πάνε προσωρινά στην Αλβανία, από το να τους πετάξουν στο δρόμο. Όταν επιστρέφουν το πρώτο μέλημα είναι να εξασφαλίσουν πρόσβαση στο παιδικό σταθμό για να μπορέσει η Ελβίρα να εργαστεί και να πάνε σε δικό τους σπίτι, αφού πάλι ζουν δέκα άτομα μαζί. Η πολυπρόθητη πρόσβαση στο παιδικό σταθμό έρχεται, όμως στη διάρκεια της πορείας φαίνεται ότι οι δυσκολίες στη χρήση του δημιουργούν προβληματισμούς και ανησυχίες για την πορεία της εργασίας της. Όλα στρέφονται στις αλληλένδετες έννοιες: εργασία- πρόσβαση χρήση-επιβίωση. Βασικός παράγοντας παραμένει πάντα ο παιδικός σταθμός, ο οποίος καθορίζει στην προκειμένη περίπτωση την ύπαρξη της εργασίας και κατά συνέπεια την επιβίωση της οικογένειας. Για την Ελβίρα ο παιδικός σταθμός ρυθμίζει τα πάντα στη ζωή τους, εάν δεν εξασφαλιστεί ο παιδικός σταθμός, δεν μπορεί να δουλέψει, δεν μπορεί να προσφέρει

οικονομικά στη καλύτερευση της καθημερινότητας τους. Σημαντικό τελικά για αυτήν είναι ότι υπάρχει ο Παιδικός Σταθμός και ότι το παιδί της είναι εγγεγραμμένο σε αυτόν, για τα υπόλοιπα ελπίζει ότι ίσως βρεθεί λύση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

5.1. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

Μέσα σε αυτή την έρευνα δεν υπάρχουν μόνο οι απόψεις των μεταναστριών μητέρων (47), οι οποίες είναι και το βασικό αντικείμενο της έρευνας μας, αλλά και οι απόψεις των δημοσίων υπαλλήλων (26), οι οποίοι έρχονται σε άμεση επαφή με τις εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες. Σκοπός όλης αυτής της ερευνητικής διαδικασίας είναι να μπορέσουμε να διασταυρώσουμε όλες αυτές τις απόψεις και να μπορέσουμε να έχουμε ένα όσο το δυνατόν πιο αληθινό αποτέλεσμα, ένα αποτέλεσμα που θα ανταποκρίνεται στη πραγματικότητα, μέσα από την άποψη και των δύο πλευρών.

Οι υπάλληλοι που έλαβαν μέρος στην έρευνα αυτή είναι υπάλληλοι που ανήκουν στο παιδαγωγικό και στο διοικητικό παιδαγωγικό προσωπικό των παιδικών σταθμών, για το λόγο ότι είναι η μόνη ειδικότητα που έχει την μεγαλύτερη, αλλά και την κατά αποκλειστικότητα -κατά κύριο λόγο-επαφή με το αντικείμενο της έρευνας μας. Είναι οι υπάλληλοι πρώτης γραμμής που έρχονται σε επαφή με τις μετανάστριες μητέρες, που συνομιλούν μαζί τους, φροντίζουν τα παιδιά τους και έχουν τις δικές τους απόψεις για το θέμα της πρόσβασης και χρήσης των μεταναστριών μητέρων στους παιδικούς σταθμούς.

5.1.1. Ηλικία και Φύλο Δημοσίων Υπαλλήλων

Η ηλικία των υπαλλήλων της κύριας ερευνητικής διαδικασίας κυμαίνεται από 27 έως και 61 ετών. Η μεγάλη αυτή απόκλιση στην ηλικία μας δίνει τη δυνατότητα της σύγκρισης μέσα στην πορεία των χρόνων γύρω από τη πρόσβαση και την χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, των νέων αντιλήψεων που πιθανόν επικρατούν και γενικά των διαφορετικών απόψεων και αξιών που υπάρχουν μέσα στο επάγγελμα και στην αντιμετώπιση των μεταναστριών που επιδιώκουν την πρόσβαση και τη χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15: ΗΛΙΚΙΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

Από	27-30 ετών	6 υπάλληλοι
Από	30-40 ετών	8 υπάλληλοι
Από	40-50 ετών	3 υπάλληλοι
Από	50-60 ετών	5 υπάλληλοι
Από	60 και άνω	1 υπάλληλος

Στον πίνακα 15 παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό ηλικίας κυμαίνεται στη δεκαετία από 30-40 ετών και ακολουθεί η ηλικία από 27-30. Οι περισσότεροι υπάλληλοι των συνεντεύξεων ανήκουν σε νέα άτομα από 27- 40 ετών, ενώ η ηλικία κοντά στη σύνταξη απασχολεί ελάχιστο προσωπικό. Ιδιαίτερα οι υπάλληλοι της ηλικίας 30-40 ετών που είναι και το μεγαλύτερο ποσοστό, έχουν προλάβει να εργαστούν και με τις απλές εγγραφές στους παιδικούς σταθμούς, αλλά και με το νέο ηλεκτρονικό σύστημα μέσω προγράμματος που εφαρμόζεται τα τελευταία χρόνια.

Οι δημόσιοι υπάλληλοι της έρευνας είναι όλοι γένους θηλυκού και αυτό συμβαίνει για τους εξής λόγους. Πρώτον γιατί οι Βρεφονηπιακοί σταθμοί είναι γενικά γυναικοκρατούμενοι χώροι από την ίδρυση τους. Δεύτερον γιατί το παιδαγωγικό προσωπικό που κατά κύριο λόγο απευθυνόμουν το αποτελούσαν μέχρι τελευταία, ακόμη και στις σχολές, μόνο κορίτσια. Τρίτον γιατί υπάρχουν αντιλήψεις από ότι φαίνεται περίεργες, δεν εμπιστεύονται το ανδρικό φύλο στα παιδιά. Και όπως μου είπε μία παιδαγωγός- διοικητική υπάλληλος¹⁰² : «*εμείς εδώ δεν παίρνομε άνδρες παιδαγωγούς δεν τους θέλουν, κυρίως οι προϊστάμενες. Ούτε πρακτική άσκηση δεν παίρνομε αγόρι, δεν θέλει ούτε η ανώτερη διοίκηση*». Τέταρτον επειδή η γυναίκα είναι ταυτισμένη με δύο πράγματα: με τις δουλειές του σπιτιού και με το μέγλωμα των παιδιών. Υπήρχε γενικά μια αρνητική προκατάληψη απέναντι στο ανδρικό φύλο, με έλλειψη εμπιστοσύνης και με μια άρνηση συνύπαρξης των δύο φύλων σε ένα χώρο όπου μέχρι σήμερα ήταν άβατο γυναικών.

Στους παιδικούς σταθμούς υπάρχουν εδώ και αρκετά χρόνια άνδρες μάγειροι. Στην διερεύνηση όμως που έκανα κατά τη δεύτερη φάση των συνεντεύξεων μου

¹⁰² Παιδαγωγός που το τελευταίο καιρό, έχει μεταφερθεί στο διοικητικό τμήμα.

ανακάλυψα ότι η μεγάλη ανάγκη για προσωπικό και η διαδικασία πρόσληψης του, έγινε η αιτία ώστε στους παιδικούς σταθμούς να αρχίσουν να φαίνονται και ελάχιστοι άνδρες παιδαγωγοί, όπως και στην καθαριότητα των παιδικών σταθμών.

5.1.2. Οικογενειακή Κατάσταση Δημοσίων Υπαλλήλων

Οι δημόσιοι υπάλληλοι της έρευνας όπως ήδη αναφέρθηκε ανήκουν όλοι στο γυναικείο φύλο, οι περισσότεροι είναι παντρεμένοι με παιδιά και εργάζονται για να συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

ΕΓΓΑΜΟΙ	13
ΑΓΑΜΟΙ	9
ΑΓΑΜΟΙ ΠΟΥ ΣΥΝΤΗΡΟΥΝΤΑΙ ΜΟΝΟΙ	7
ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΙ	1
ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΠΑΙΔΙΩΝ	1-2
ΕΓΓΑΜΟΙ ΧΩΡΙΣ ΠΑΙΔΙΑ	1
ΑΝΕΡΓΟΙ ΣΥΖΥΓΟΙ	5

Εάν παρατηρήσουμε τον πίνακα 16 θα δούμε ότι οι περισσότεροι από αυτούς είναι παντρεμένοι, έχουν από 1-2 παιδιά και 5 από αυτούς έχουν άνεργο σύζυγο. Άρα αρκετές οικογένειες υπαλλήλων έχουν μεγάλη ανάγκη για εργασία. Επίσης από τους άγαμους που είναι 9, το μεγαλύτερο ποσοστό δεν έχει βοήθεια από κάπου, ζουν μόνοι ή με το σύντροφο τους και έχουν μεγάλη ανάγκη τον μισθό από την εργασία τους.

5.1.3. Εκπαίδευση Δημοσίων Υπαλλήλων

Το παιδαγωγικό προσωπικό των δημοσίων υπαλλήλων που λαμβάνει μέρος στις συνεντεύξεις ανήκει σε τρεις κατηγορίες εκπαίδευσης. Οι περισσότεροι είναι Βρεφονηπιοκόμοι Τεχνολογικής εκπαίδευσης από τα ΤΕΙ, ακολουθούν οι βοηθοί Βρεφονηπιοκόμοι που είναι Μέσης εκπαίδευσης από ΤΕΛ, ΕΠΑΛ, ή ΙΕΚ και οι λιγότεροι είναι Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης, Νηπιαγωγοί Πανεπιστημίου ή της Παλιάς Χαροκοπείου Οικοκυρικής Σχολής .

ΠΙΝΑΚΑΣ 17:. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΠΕ)	5	Δημόσιοι Υπάλληλοι
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (ΤΕ)	12	Δημόσιοι Υπάλληλοι
ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (Μ.Ε)	6	Δημόσιοι Υπάλληλοι

Οι Βρεφονηπιοκόμοι και οι Βοηθοί Βρεφονηπιοκόμοι αποτελούν τις κατ' εξοχήν ειδικότητες, οι οποίες εργάζονται στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς, ενώ υπάρχουν και οι Νηπιαγωγοί οι οποίοι συμπεριλαμβάνονται στο παιδαγωγικό προσωπικό σε μικρότερο ποσοστό.

5.1.4 Επαγγελματική Εμπειρία Δημοσίων Υπαλλήλων

Οι περισσότεροι δημόσιοι υπάλληλοι είναι νέοι στο επάγγελμα και έχουν μια εμπειρία κατά κύριο λόγο μέχρι δέκα χρόνια. Πάνω από δέκα χρόνια εμπειρίας, είναι λιγότεροι οι υπάλληλοι που συναντάμε στην έρευνα. Με την μόνη διαφορά ότι αυτοί με τα πολλά χρόνια εμπειρίας δεν έχουν αλλάξει πολλά πλαίσια εργασίας, σε αντίθεση με αυτούς που έχουν λιγότερα χρόνια στο επάγγελμα και όμως έχουν αλλάξει πάνω από, τρεις και τέσσερις φορές το λιγότερο διαφορετικά πλαίσια εργασίας. Στο παρακάτω πίνακα φαίνονται τα χρόνια εμπειρίας των υπαλλήλων στο επάγγελμα, και η δυνατότητα μέσα από αυτά να μας παρέχουν πληροφορίες και προσωπικές απόψεις

σχετικά με την πρόσβαση και τη χρήση των μητέρων μεταναστριών οικιακών εργατριών στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 18: ΧΡΟΝΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

1-10 χρόνια εμπειρίας	15 Δημ υπάλληλοι
10-20 χρόνια εμπειρίας	1 Δημ. υπάλληλος
20-30 χρόνια εμπειρίας	5 Δημ υπάλληλοι
30-40 χρόνια εμπειρίας	2 Δημ. υπάλληλοι

5.1.5. Η Σχέση Εργασίας των Δημοσίων Υπαλλήλων

Στην έρευνα από τους 23 (είκοσι τρεις) υπαλλήλους που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις, σε πάνω από τους μισούς η σχέση εργασίας τους ήταν με σύμβαση ορισμένου χρόνου ή διάφορες άλλες συμβάσεις. Οι υπάλληλοι αυτοί ζούσαν με το άγχος κάθε χρόνο της διακοπής της σύμβασής τους, παρ' όλο ότι οι περισσότεροι από αυτούς ακολουθούσαν την πορεία του προγράμματος ΕΣΠΑ και ήταν γενικά απαραίτητοι για τη λειτουργία των βρεφονηπιακών σταθμών. Πολλοί από αυτούς είχαν αλλάξει μέσα σε λίγα χρόνια διαφορετικές κοινότητες εργασίας, με διαφορετικό τρόπο δουλειάς, διαφορετικές οδηγίες εργασίας και διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης του κοινού που εξυπηρετούσαν..

Στο πίνακα 19 οι μόνιμοι υπάλληλοι είναι μόλις 7, ενώ οι συμβασιούχοι είναι 16.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19: ΣΧΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ

ΜΟΝΙΜΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ	7
ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΜΕ ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	16

Οι εμπειρίες και τα προβλήματα των συμβασιούχων υπαλλήλων είναι εντελώς διαφορετικά από περιοχή σε περιοχή και από δήμο σε δήμο, αναγκαζόμενοι κάθε φορά να προσπαθούν να προσαρμοστούν στο «κλίμα» και στις καταστάσεις που συναντούν. Η μεγαλύτερη δυσκολία φαίνεται να βρίσκεται στις κλειστές ομάδες, που

δημιουργούνται μέσα στις υπηρεσίες όπου «μερικοί κάνουν κόμμα μεταξύ τους», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η υπάλληλος στη συν. 15, καθώς και στην έλλειψη πρωτοβουλίας που τους στερούν ή στην ανάπτυξη της δημιουργικής διάθεσης που τους περιορίζουν. Υπάρχει κατά την άποψη της όμως μεγάλο φταίξιμο και στους ίδιους, γιατί δεν διεκδικούν με δύναμη και γιατί εν' όψη της ανάγκης τους για εργασία επιτρέπουν να τους φέρονται με αυτό τον τρόπο.

«Τα τελευταία χρόνια έχω δουλέψει σε τέσσερις διαφορετικές περιοχές και όλα ήταν διαφορετικά . Άντε κάθε φορά να προσαρμόζεσαι. Στις δύο από τις περιοχές ήταν σχετικά καλά δεν αντιμετώπισα τόσο πρόβλημα, στις άλλες δύο ήταν χάλια. Εδώ είναι περίεργα από άποψη σχέσεων, είναι όλα πολύ περίπλοκα. Δεν πρέπει να έχω άποψη για το παραμικρό. Υπάρχει παρέμβαση σε όλα δεν μπορείς να έχεις την παραμικρή πρωτοβουλία, είναι μαρτύριο. Μερικοί κάνουν κόμμα μεταξύ τους και αυτό είναι ιδιαίτερα δύσκολο. Όμως φταίμε και εμείς που δεν προσπαθούμε να διεκδικούμε. Μπορεί να έχουμε ανάγκη τη δουλειά και τα λεφτά για να ζήσουμε, αλλά πρέπει να διεκδικούμε και να μην μας βρίσκουν τόσο εύκολους, να μην μας κάνουν ότι θέλουν. Είμαστε συμβασιούχοι αλλά πρέπει να μας αντιμετωπίζουν λίγο καλύτερα. Νομίζω ότι υπάρχει μια περίεργη νοοτροπία, πολλές φορές και σε μερικούς μόνιμους φέρονται το ίδιο....Έτσι δεν μπορείς να δουλέψεις καλά....»

(ΔΥ Συνέντευξη 15)

Αυτοί που έχουν περισσότερα χρόνια σε ένα πλαίσιο εργασίας στη κοινότητα είναι κυρίως οι μόνιμοι υπάλληλοι, οι οποίοι πολύ δύσκολα αλλάζουν περιοχή ή πλαίσιο εργασίας, αφ' ενός γιατί γνωρίζουν ότι δεν θα βρουν μεγάλη διαφορά στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν από κοινότητα σε κοινότητα (από δήμο σε δήμο), αλλά και επειδή έχουν αρκετά χρόνια υπηρεσίας. Έτσι ψάχνονται πως θα βγουν καλύτερα στη σύνταξη, ακόμη και αν δεν έχουν την ανάλογη ηλικία. Με τον τρόπο αυτό σκέφτονται ότι θα κερδίσουν πολύ περισσότερα ψυχικά μια και οι καταστάσεις είναι «απρόβλεπτες και ανυπόφορες», αλλά θα κάνουν και ότι δεν μπορούσαν να κάνουν τόσα χρόνια στη ζωή τους, αποδεδειμμένες από το άσχημο εργασιακό περιβάλλον. Είναι χαρακτηριστικά τα παρακάτω λόγια της υπαλλήλου:

«Η αλήθεια είναι ότι έχω μαζέψει αρκετά χρόνια με τον ιδιωτικό τομέα. Αλλά το σκέφτομαι σοβαρά να φύγω, το ψάχνω δηλαδή. Θα φύγω. Στην πραγματικότητα δεν ήθελα να φύγω. Αγαπώ τη δουλειά μου, δεν είναι θέμα κούρασης. Απλά λίγο βίαιες καταστάσεις του τελευταίου διαστήματος.....απρόβλεπτες και ανυπόφορες. Τι εννοώ, να σου πω...Έχεις να κάνεις με τον κάθε Δήμαρχο, τον κάθε Πρόεδρο, αν σε πάνε, αν δεν σε πάνε, αν είσαι ψηφοφόρος τους, αν κάνουν αυτά που θέλεις. Όλο διαταγές είναι. Λειτουργούν σαν ιδιωτικές υπηρεσίες, σαν περιουσία τους, ποιος να τους ελέγξει και τι να κάνεις....Κατάλαβες, άσε να πάω σπίτι μου να ηρεμήσω, να κάνουν τα κουμάντα τους ανενόχλητοι και να ζήσω και εγώ καλύτερα. Να κάνω πιο ευχάριστα πράγματα....να μην είμαι κάθε μέρα σε ένταση.»

(ΔΥ, 55 χρονών, συνέντευξη 2)

5.2. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Οι δημόσιοι υπάλληλοι μέσα από τις συνεντεύξεις τους μας δίνουν στοιχεία για τους μετανάστες που κατοικούν στην περιοχή που εργάζονται, αλλά και για τις ανάγκες της περιοχής ιδιαίτερα στο τομέα των βρεφονηπιακών σταθμών γενικά. Μερικοί είναι και κάτοικοι στην περιοχή που εργάζονται και γνωρίζουν καλύτερα για τις ελλείψεις της.

5.2.1. Τόπος Εργασίας Δημοσίων Υπαλλήλων και Υπηρεσίες Βρεφονηπιακής Φροντίδας

Τα στοιχεία που παίρνομε λοιπόν μέσα από τις συνεντεύξεις των δημοσίων υπαλλήλων μας ενημερώνουν για τις δομές της περιοχής, για τους μετανάστες που κατοικούν στην περιοχή και για το πόσο οι δομές βρεφονηπιακής φροντίδας τους παρέχουν πρόσβαση και καλύπτουν τις ανάγκες τους σε σύγκριση και με προηγούμενες εποχές, πριν την περίοδο οικονομικής κρίσης.

«Την περιοχή την ξέρω καλά. Ναι γιατί είμαι από εδώ. Εεεε, ξέρω τις ανάγκες που έχουν να κάνουν με το χώρο της εργασίας μου. Τα παιδιά, τις ανάγκες των γονέων αυτά τα ξέρω. Έξω και γενικότερα για την περιοχή δεν ξέρω και πολλά πράγματα, αλλά τις λείπουν αρκετές υπηρεσίες νομίζω. Οι παιδικοί σταθμοί; Όχι βέβαια. Δεν επαρκούν. Νομίζω ότι χρειάζονται και άλλοι παιδικοί σταθμοί. Αυτά και αναλόγως με το τι... βρεφικοί, παιδικοί, αυτά πάνε μαζί θεωρώ. Δεν ξέρω. Δεν ξέρω. Αναλόγως τον πληθυσμό που βρίσκεται σε κάθε Δήμο. Εδώ είχε πάντα πολλούς μετανάστες. Τώρα δεν βλέπω πολλούς, αλλά δεν ξέρω φαντάζομαι πως θα μένουνε. Φαντάζομαι ότι από τη στιγμή που γίνονται επιλογές κάποιοι θα μένουν έξω. Είναι κατ' επιλογή η διαδικασία. Εδώ εσωτερικά που τα γνωρίζω ξέρω ότι οι εργαζόμενοι γονείς έχουν ανάγκες να καλυφθούν τα παιδιά τους. Αυτό ξέρω. Τα εσωτερικά προβλήματα γνωρίζω. Καλύπτουν μεγάλο ποσοστό παιδιών οι παιδικοί σταθμοί. Πόσο ποσοστό δεν ξέρω. Παρ' όλο όμως που έρχονται πολλά παιδιά στους παιδικούς, μένουν και πολλά έξω. Αν έχουν περιθώριο οι παιδικοί να πάρουν και άλλα παιδιά; Όχι δεν έχουνε. Φαντάζομαι ότι και οι εργαζόμενοι κάνουν ότι μπορούν για να καλυφθούν οι θέσεις όσο μπορούν.»

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι οι περισσότεροι υπάλληλοι της έρευνας ανέφεραν ότι οι Βρεφονηπιακοί Σταθμοί δεν επαρκούν, για να φιλοξενήσουν όλα τα παιδιά και αυτός είναι ένας από τους λόγους που πολλά βρέφη και νήπια μένουν εκτός. Η υπάλληλος στη συν. 1 συνεχίζει:

Για τις εγγραφές κάθε χρόνο γίνεται μια συγκεκριμένη κατάταξη και αξιολόγηση.. Κάθε χρόνο αλλάζει. Και τώρα ιδίως με το ΕΣΠΑ έχει αλλάξει. Υπάρχουν μεγάλες διαφορές. Κάθε χρόνο διαφορετικά.

..... Πάντως ξέρω ότι υπάρχει μεγάλο πρόβλημα. Ακόμα και τώρα. Δεν ξέρω αν έγιναν καλύτερα ή χειρότερα. Πάντα υπήρχαν προβλήματα, δεν νομίζω ότι υπάρχει καμία διαφορά.

Το γεγονός ότι δεν υπάρχουν αρκετοί παιδικοί για να καλύψουν τις θέσεις, αυτός είναι ένας σημαντικός παράγοντας. Στην περιοχή μου μένουν πολλοί μετανάστες, όχι μόνο τώρα αυτή την εποχή, αλλά και παλαιότερα. Και στις γύρω περιοχές υπάρχει αυτό το πρόβλημα. Οι περισσότεροι είναι από την Αλβανία. Είχα πάντα πολλά παιδιά μεταναστών, έχω και τώρα, αλλά παλαιότερα περισσότερα...»

(ΔΥ, 36 χρονών, συνέντευξη, 1)

Εντοπίζουν λοιπόν ότι υπάρχει πρόβλημα παιδικών σταθμών . Ότι οι Βρεφονηπιακοί Σταθμοί δεν επαρκούν για τα παιδιά των γηγενών και των αλλοδαπών και ότι οι γονείς παρακαλούν, για κάτι που στην πραγματικότητα είναι δικαίωμα τους.

«Θεωρώ ότι σε κανέναν Δήμο πλέον δεν επαρκούν οι Παιδικοί Σταθμοί, διότι βλέπουμε ότι μένουν πάρα πολλά παιδιά έξω. Είτε είναι παιδιά Ελλήνων είτε είναι παιδιά μεταναστών. Και όταν βλέπεις γονείς να σε παρακαλούν....ενώ έχουν δικαίωμα για μια θέση στο Παιδικό Σταθμό...»

(ΔΥ, 27 χρονών, συνέντευξη 18)

Η μη επάρκεια των παιδικών σταθμών και η έλλειψη θέσεων σε αυτούς, γίνεται η αιτία να εναντιώνονται πολλές φορές οι γηγενείς απέναντι στους μετανάστες και να εκφράζονται με ρατσιστικά σχόλια για αυτούς.

« Θεωρώ ότι χρειάζονται περισσότεροι παιδικοί σταθμοί γιατί όσα χρόνια είμαι εδώ βλέπω συνέχεια γονείς να θέλουν να φέρουν τα παιδιά τους και να μην έχουν τη δυνατότητα να τα φέρουν κυρίως γιατί οι θέσεις είναι περιορισμένες. Αυτό γίνεται αιτία να τα βάζουν με τους αλλοδαπούς, γιατί νομίζουνε ότι τους παίρνουν τις θέσεις»

(ΔΥ, 39 χρονών, συνέντευξη 17)

Άλλη υπάλληλος αναφέρει ότι δεν έχει νόημα να δημιουργηθούν μόνο καινούργιοι παιδικοί σταθμοί, σημασία έχει να διαμορφωθούν οι ήδη υπάρχοντες, ώστε να λειτουργούν σωστά και να μπορούν να καλύψουν την ανάλογη δύναμη βρεφών και νηπίων. Αυτό έχει να κάνει τόσο με την ακαταλληλότητα των κτιρίων που λειτουργούν ως παιδικοί σταθμοί όσο και με τη διαμόρφωση που έχουν μέσα ,αλλά και τον τρόπο που λειτουργούν διοικητικά. Επίσης οι δήμοι εγκαταλείπουν λίγο τις περιοχές που έχουν πολλούς αλλοδαπούς, θεωρούνται υποβαθμισμένες περιοχές και δεν έχουν το ανάλογο ενδιαφέρον ούτε στις υπηρεσίες των παιδικών σταθμών.

« Δεν νομίζω ότι πρέπει μόνο να φτιαχτούνε κι άλλοι παιδικοί σταθμοί. Αυτοί που υπάρχουν πρέπει να λειτουργούνε σωστά. Δηλαδή να βρουν κατάλληλα κτίρια ή να τα αντικαταστήσουν οι Δήμοι με δικά τους κατάλληλα. Ας μην πλουτίζουν ιδιώτες εις βάρος των παιδιών. Υπάρχουν παιδικοί σταθμοί σε ισόγεια πολυκατοικίας που μόλις ανοίγει η πόρτα της τάξης πέφτεις στη λεωφόρο, με διάλειμμα σε ένα μικρό ακάλυπτο χώρο ή σε πρώτους ορόφους, που τα παιδιά κάνουν διάλειμμα στο στενό μαπακόνι.

Είμουν για λίγο σε ένα τέτοιο, ήταν απελπισία. Είχα την αίσθηση ότι αυτό ήταν προσβολή για τα παιδιά. Ήταν σαν κακοποίηση της παιδικής ηλικίας. Απλώς τα στοίβαζαν εκεί και τα κρατάγαμε μέχρι να έρθουν οι γονείς τους να τα πάρουν. Ακόμη ο τρόπος λειτουργίας ήταν χωρίς σοβαρότητα και επαγγελματισμό, δεν υπήρχε έλεγχος και η υπεύθυνη, η οποία τα είχε καλά με όλους στο Δήμο έκανε ότι ήθελε.

Φαίνεται ότι ίσως η μεγάλη εξουσία που αποκτούν κάποιοι υπάλληλοι από τους προϊστάμενους τους ή από άλλα ισχυρά πολιτικά ή διευθυντικά στελέχη, ενώ στη πραγματικότητα αυτή η εξουσία που απολαμβάνουν είναι δυσανάλογη ως προς τα προσόντα ή ως προς τη θέση που θα πρέπει να κατέχουν, ταυτόχρονα εργαζόμενοι μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες (υπολειτουργία της κοινωνικής υπηρεσίας, ύπαρξη λίγων υφισταμένων χωρίς ιδιαίτερα προσόντα, μη προβολή των προβλημάτων της υπηρεσίας και επιδίωξη βελτιώσεων του παραγωγικού της έργου, μαζί με την εύνοια των ανωτέρω τους) βοηθούν, συντηρούν και αναπαράγουν την ύπαρξη προβληματικών κοινωνικών υπηρεσιών, ελλειμματικών ως προς την λειτουργία, τη δυνατότητα στη πρόσβαση και τη δίκαιη κατανομή των αγαθών σε χρήστες. Η υπάλληλος συνεχίζει:

Αντιμετώπιζε και τους γονείς και το προσωπικό με άνισο και μη δίκαιο τρόπο τις περισσότερες φορές. Παιδαγωγικά ήταν άστα....ούτε καταλάβαινες αν ακολουθούσαν κάποιο παιδαγωγικό τρόπο αντιμετώπισης στα παιδιά, απορώ αν είχαν τελειώσει και κάποια σχολή. Εκεί όλοι είχαν λόγο στα παιδιά. Από την καθαρίστρια μέχρι την μαγείρισσα. Περισσότερο άκουγε η υπεύθυνη αυτές από εμένα. Το έζησα και αυτό, ευτυχώς για 9 μήνες. Ίσως έφταιγε γιατί και η περιοχή εκείνη ήτανε και αρκετά υποβαθμισμένη, ο Δήμος δεν έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περιοχή εκείνη, είχαν πολλά παιδιά αλλοδαπών μέσα, ενώ τώρα είμαι σε περιοχή που είναι πιο ανεβασμένη και οικονομικά. Έχει και εδώ πολλά προβλήματα, λίγο καλύτερα θα 'λεγα κτιριακά οι παιδικοί σταθμοί, αλλά το σύστημα λειτουργίας ίδιο. Στους Δήμους έτσι γίνεται....Ιδιωτική υπόθεση είναι όλα.»

(ΔΥ, 27 χρόνων, συνέντευξη 4)

Οι καινούργιοι παιδικοί σταθμοί που δημιουργούνται είναι για να καλύψουν κυρίως παιδιά δημοτών, οι οποίοι μένουν μη εξυπηρετούμενοι από τη δημοτική αρχή και πιέζουν αυτούς που ψήφησαν ή αυτούς που τους διοικούν. Μέσα στις περιπτώσεις αυτές υπάρχουν και κάποια παιδιά μεταναστών, τα οποία τις περισσότερες φορές έχουν

κάποιο γηγενή να βοηθήσει για τη πρόσβαση τους στον παιδικό σταθμό. Τις περισσότερες φορές εάν οι γονείς μετανάστες είναι άνεργοι και κυρίως η μητέρα, ή δεν έχουν κάποιο να πείσει, στην όλη διαδικασία ή δεν γνωρίζουν τις προθέσεις της δημοτικής αρχής για καινούργιο παιδικό σταθμό, ώστε να τρέξουν , να κάνουν κάποιες ενέργειες, τότε σίγουρα μένουν εκτός.

« Θεωρώ ότι τα τελευταία χρόνια έχουν μείνει λίγα παιδιά απέξω, δεν ξέρω στην πραγματικότητα, γιατί με το ΕΣΠΑ χάνεις και τη μπάλα . Πολλοί πάνε μόνο στο ΕΣΠΑ και δεν ξέρεις ακριβώς τι έχει γίνει .Δεν έχεις εικόνα πόσοι από την περιοχή έμειναν εκτός Να ήδη τώρα, ας πούμε, επειδή αυτός ο Παιδικός Σταθμός που είμαι τώρα, άνοιξε στα μέσα της χρονιάς, για να εξυπηρετήσει τους δημότες, είχαν μείνει 30 παιδάκια απέξω, πήραμε αυτά που είχαν μείνει και μερικά που έκαναν αίτηση τώρα τελευταία Φαντάσου. Πήραμε και 2 αλλοδαπά...μέσω κάποιων γνωριμιών... Κάποιες άλλες αιτήσεις αλλοδαπών , νομίζω έμειναν εκτός, αφού δεν τους πήρε το ΕΣΠΑ, δεν εργάζονταν...»

(ΔΥ, 53 χρονών, συνέντευξη 8)

5.2.2. Τόπος Κατοικίας Μεταναστριών και Υπηρεσίες Βρεφονηπιακής Φροντίδας

Οι δημόσιοι υπάλληλοι που εργάζονται σε περιοχές με υψηλό οικονομικό επίπεδο αναφέρουν ότι οι μετανάστες δεν μένουν σε τέτοιου είδους περιοχές, διότι οικονομικά δεν τους εξυπηρετούν. Τα ενοίκια είναι ακριβότερα και γενικά η αγορά της περιοχής και η ζωή δεν ανταποκρίνεται στο οικονομικό τους status. Προτιμούν περισσότερο φτωχές γειτονιές με χαμηλά ενοίκια. Αυτός είναι και ο λόγος που σε μερικές περιοχές μαζεύονται πολλοί αλλοδαποί .

«Θεωρώ ότι εδώ είναι η περιοχή τέτοια που δεν έχει αλλοδαπούς. Όπως έχει σε κάποια άλλα μέρη .Έχει πιο φτωχές γειτονιές που μένουν, εκεί ίσως με τα νοίκια πιο χαμηλά τα καταφέρνουν. Ναι, και έτσι είναι. Κάποιες περιοχές εκεί έχουν πολλούς αλλοδαπούς λόγω του ότι ... ναι χαμηλότερα ενοίκια... Αναλόγως την περιοχή.»

(ΔΥ, 34 χρονών, συνέντευξη 12)

Μπορεί να βλέπεις καθημερινά πολλούς αλλοδαπούς σε μια περιοχή, γιατί εκεί εργάζονται, όμως μόλις τελειώσει η ημέρα πηγαίνουν αλλού. Μένουν σε μια φτωχή γειτονιά και δουλεύουν σε μια πιο πλούσια. Δεν είναι τυχαίο ότι το πρωί ή το απόγευμα τα μέσα συγκοινωνίας γεμίζουν μετανάστριες οικιακές εργάτριες, οι οποίες ξεκινούν από εντελώς διαφορετικές περιοχές και πηγαίνουν να εργαστούν εκεί όπου το χρήμα ακόμη υπάρχει. Είναι σπάνιο ή αδύνατον να βρει εργασία σε μια γειτονιά όπου όλοι κυνηγούν την επιβίωση, ιδιαίτερα σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης. Το πρόβλημα λοιπόν στις περιοχές της οικονομικής άνεσης σχετικά με την πρόσβαση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς των παιδιών των μεταναστριών οικιακών εργατριών δεν υφίσταται σε έντονο βαθμό όπως στις περιοχές όπου συγκεντρώνονται περισσότεροι μετανάστες. Εάν υπάρχει αφορά μικρό ποσοστό μεταναστριών. Επί πλέον οι μετανάστες τραβούν ο ένας τον άλλο κοντά τους και έτσι συγκεντρώνονται ολόκληρες οικογένειες σε μια περιοχή, όχι μόνο γιατί η περιοχή μπορεί να ανταποκρίνεται στα έξοδα τους, αλλά γιατί έτσι έχουν δικούς τους ανθρώπους κοντά και δημιουργούν τις δικές τους κοινότητες μέσα στη ξένη χώρα που βρίσκονται.

« Ίσως, εγώ το προσδιορίζω έτσι εδώ που δουλεύω, είναι μια περιοχή που είναι υψηλά τα ενοίκια και δεν την προτιμάνε. Υπάρχουν πολλές εργαζόμενες που βλέπω εγώ, γιατί 10 χρόνια κάνω τη διαδρομή στο λεωφορείο και έβλεπα ότι εργάζονται και δεν μένουν εδώ. Έρχονται για δουλειά πρωί και φεύγουν μεσημέρι οπότε μετά δεν... Διότι αυτή τη στιγμή είναι ακριβά τα ενοίκια. Είναι πρόβλημα. Έχουν βρει πιο φτηνές περιοχές και είναι άνθρωποι οι οποίοι έχει πάει ο κουνιάδος μου, θα πάω και εγώ. Μαζεύονται δηλαδή. Όπως γίνεται όταν πάει ένας στο εξωτερικό. Όταν ένας πάει στο εξωτερικό, πήγε ο θεός, η θεία, θα πάρουν και την ανιψιά και θα πάνε στη περιοχή που θεωρήσανε.... Όταν πας σε ένα ξένο μέρος και τα οικονομικά σου δεν είναι..... όταν είσαι οικονομικός μετανάστης προτιμάς μια περιοχή η οποία να έχει λιγότερα έξοδα. Έτσι μπορώ να το προσδιορίσω εγώ. Γιατί εργαζόμενες έχει. Γιατί εγώ 10 χρόνια μέσα στο λεωφορείο που έκανα τη διαδρομή έβλεπα ότι ήταν αλλοδαπές. Έρχονται δουλεύουν οι γυναίκες και φεύγουν. Για αυτό δεν έχουμε και πολλά αλλοδαπά παιδιά στη περιοχή εδώ».

(ΔΥ, 51 χρόνων, συνέντευξη, 16)

Είναι γεγονός λοιπόν ότι οι μετανάστριες μπορεί να δουλεύουν σε περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομικά περιοχές, αλλά η μόνιμη κατοικία τους είναι σε περιοχές με χαμηλά οικονομικά επίπεδα και τρόπο διαβίωσης. Συνήθως μένουν εκεί όπου ζουν περισσότεροι ομοεθνείς τους, φίλοι και συγγενείς και όπου ο τρόπος διαβίωσης είναι περισσότερο προσιτός στη καθημερινότητα τους.

5.3. ΧΡΟΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο της οικονομικής κρίσης οι απόψεις και οι αντιλήψεις των δημοσίων υπαλλήλων για τις συνεχείς προσπάθειες των μεταναστριών μητέρων να επιτύχουν την πρόσβαση τους στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, καθώς και οι ενδουπηρεσιακές σχέσεις των υπαλλήλων στις συγκεκριμένες υπηρεσίες, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που καθορίζουν όχι μόνο την πρόσβαση και την χρήση στις υπηρεσιών αυτές, αλλά και τις σχέσεις υπαλλήλων και μεταναστριών στη συνέχεια.

5.3.1. Οι Απόψεις και οι Αντιδράσεις των Υπαλλήλων σχετικά με την Πρόσβαση και Χρήση των Υπηρεσιών Βρεφονηπιακής Φροντίδας από Μετανάστριες Μητέρες

Στη δυνατότητα πρόσβασης των μεταναστριών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας εμπλέκονται άμεσα και οι πολιτικές φιλοδοξίες των αιρετών της τοπικής αυτοδιοίκησης. Μέχρι λίγο πριν τη διαδικασία κυρίως του προγράμματος ΕΣΠΑ γίνεται αντιληπτό ότι η επιλογή της πρόσβασης σε βρεφονηπιακό σταθμό είχε να κάνει τόσο με την ψήφο που οι μετανάστες δεν είχαν να προσφέρουν στους πολιτικούς άρχοντες της περιοχής που κατοικούσαν, όσο και με την δυνατότητα της τοπικής αυτοδιοίκησης να θεσπίζει κριτήρια και εμπόδια κυρίως στο πεδίο της εργασιακής ιδιότητας που απέκλειαν τους μετανάστριες από τη δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.

Οι δύσκολες οικονομικές καταστάσεις που βιώνουν οι κοινωνικές υπηρεσίες σε περίοδο κρίσης ανάγκασε τη τοπική αυτοδιοίκηση να δεχτεί το πρόγραμμα και τους όρους του με αποτέλεσμα να παίρνει vouchers ανεξαρτήτως τόπου κατοικίας και ιδιότητα δημότη. *«Ευτυχώς γιατί έτσι δεν μπαίνουν πολλά παιδιά από το παράθυρο»* (Δ/Υ,33 χρονών, συν. 5).

Οι πελατειακές σχέσεις όμως οι οποίες δημιουργούνται μέσα σε όλο αυτό το πλαίσιο ουδέποτε εξαφανίζονται, απλώς επιδέχονται κάποιες εξαιρέσεις ή αλλαγές. Τις περισσότερες φορές βρίσκουν άλλους τρόπους να πραγματοποιούνται ή να διεκπεραιώνονται, έχοντας βασικούς διαμεσολαβητές τους υπαλλήλους πρώτης γραμμής των κοινωνικών υπηρεσιών με την ανοχή και την στήριξη των ανωτέρων υπαλλήλων. Συγκεκριμένα η όλη διαδικασία πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, η οποία υφίσταται σε κοινοτικό επίπεδο, καταλήγει να λειτουργεί ως αποθεματικό εκλογικών ψήφων και συμπεριφορών «δούναι και λαβείν», μέσα από ένα καλά οργανωμένο και ανεξέλεγκτο ως προς το κρατικό έλεγχο πελατειακό σύστημα, όπου διαχειρίζεται με ευκολία την ανισότητα και την αδικία.

Βασικά παραδείγματα του όλου συστήματος αυτού είναι οι περιορισμοί που δέχονται οι μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες ως προς το ωράριο ή την παραμονή για ύπνο των βρεφών ή νηπίων στο βρεφονηπιακό σταθμό. Ενώ διαπιστώνεται ότι ο ντόπιος πληθυσμός, που κατά κύριο λόγο είναι δημότες και έχουν δικαίωμα ψήφου έχουν και άλλη αντιμετώπιση, καλύτερη, από τις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας. Επίσης ότι οι υπάλληλοι καταλήγουν σε διακρίσεις απέναντι στις μετανάστριες μητέρες, δίχως το φόβο των ανωτέρω τους, αλλά με σιγουριά και επιμονή και μέσα από ένα κλίμα συνεργασίας μαζί τους.

Πολλοί από τους υπαλλήλους μπαίνουν σε αυτό το σύστημα πιστεύοντας ότι αυτό είναι το σωστό, ταυτίζοντας τις ενέργειες τους με το θέλω των ανωτέρων, έχοντας σαφώς και αρνητικές προσωπικές απόψεις για τους μετανάστες, για τους οποίους πιστεύουν ότι αφού δεν δουλεύουν δεν πρέπει να έρχονται τα παιδιά τους στο παιδικό σταθμό. Η παρακάτω ομολογία μας κάνει φανερό πόσο οι δημόσιοι υπάλληλοι ταυτίζονται πλήρως με την διοίκηση οδηγούμενοι από προσωπικά συμφέροντα και αντιλήψεις. Με αυτό τον τρόπο γίνονται οι εκτελεστές ενός σχεδίου που αποβλέπει σε μια αρνητική μεταναστευτική πολιτική η οποία αποκλείει μετανάστες από προσβάσεις

σε υπηρεσίες και χρήση αγαθών, μη δίνοντας σημασία σε ανθρώπινα δικαιώματα και παραβλέποντας τις περισσότερες φορές ακόμη και κρατικές αποφάσεις.

«Τι γίνεται με το ΕΣΠΑ ξέρεις; Το μειονέκτημα είναι ότι δεν περιχαράκωνεται ο Δήμος και οι Δημοτικοί Σύμβουλοι οι οποίοι θέλουνε ψήφους από την περιοχή τους και όχι να πάρουν από τον διπλανό Δήμο. Αυτό το ρεγουλάρεις, επιλέγεις όσο μπορείς τα voucher. Στην αρχή

όχι δεν το ξέρανε. Μετά δεν το θέλανε. Γιατί θέλανε να έχουνε αυτή την πελατειακή σχέση και καλώς οι άνθρωποι, γιατί θέλανε συναλλαγές με το δημότη τους. Το δημότη το διπλανό δεν τον ξέρουνε και δεν θα τους ψηφίσει ποτέ. Είναι και αυτό μια σχέση. Στην αρχή δεν πολυενθουσιάστηκαν, αλλά τώρα όμως φτάσαμε... Μειώθηκαν οι επιχορηγήσεις από την περιφέρεια στους Δήμους οπότε θα πρέπει να συνεχίσουν οι σταθμοί. Πώς; Άρπαξαν τη λύση ΕΣΠΑ και καλά κάνανε. Έπρεπε. Τώρα παίρνουν τα παιδιά και αυτών που δεν δουλεύουνε Θα μου πεις και αυτή που δεν δουλεύει; Και αυτή που δεν δουλεύει. Αφού ξέρεις ότι δουλεύει η άλλη είναι αποδεδειγμένο. Κανονικά έπρεπε να έρχονται τα παιδιά όσων δουλεύουν».

(ΔΥ, 61 χρονών, συνέντευξη 10)

Οι υπάλληλοι πιστεύουν ότι για τους μετανάστες τα πράγματα έχουν δυσκολέψει τελευταία τόσο με τη γραφειοκρατία, όσο και με τον απρόσωπο τρόπο που η όλη διαδικασία των εγγραφών για πρόσβαση στους παιδικούς σταθμούς διεξάγεται. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να προσπαθούν πολλές φορές, δύο και τρία χρόνια για να επιτύχουν την πρόσβαση των παιδιών τους στο παιδικό σταθμό. Πολλοί από αυτούς μένουν εκτός και δεν καταφέρνουν να έχουν πρόσβαση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, άλλοι όμως ευνοούνται από το δικαίωμα της ανεργίας και επιτυγχάνουν την πρόσβαση τους, εις βάρος όπως πιστεύουν οι δημόσιοι υπάλληλοι άλλων εργαζόμενων γηγενών. Η άνεργη μετανάστρια κατά την άποψη τους δεν μπορεί να ευνοείται στο θέμα της πρόσβασης και να μένει εκτός μια εργαζόμενη στο δημόσιο τομέα, η οποία είναι και χαμηλόμισθη και δεν επιτρέπεται να συμμετέχει στην όλη διαδικασία του προγράμματος ΕΣΠΑ. Η μετανάστρια στη προκειμένη περίπτωση αντιμετωπίζεται αποκλειστικά σαν ξένη, με το χαρακτηριστικό μόνο της μετανάστριας και όχι σαν άτομο με ίσα δικαιώματα και ευκαιρίες αλλά και με ίσες υποχρεώσεις απέναντι στην πολιτεία.

«Επειδή τώρα τελευταία μέσω ΕΣΠΑ που γίνονται οι αιτήσεις δεν έχουμε ακριβή αριθμό για το πόσα παιδιά μπαίνουν, τουλάχιστον εγώ δεν νομίζω ότι τώρα τελευταία μένουν έξω πολλά. Αλλά μερικοί προσπαθούν πολλές φορές στο ΕΣΠΑ από ότι ακούω από τους γονείς. Πολλοί αλλοδαποί μένουν έξω, γιατί βλέπω που έρχονται εδώ στο Παιδικό Σταθμό και ρωτάνε συνέχεια. Μάλλον δυσκολεύονται με τη γραφειοκρατία, πολλές δεν δουλεύουν όμως, αλλά έχουν δικαίωμα στο ΕΣΠΑ. Οι εγγραφές γίνονται αλλιώς τώρα, έχουν δυσκολέψει. Για τις νέες εγγραφές μιλάμε. Μιλάμε για τα κριτήρια. Νομίζω ότι είναι πολύ απρόσωπη η όλη διαδικασία και έχει κριτήρια που εγώ δεν θα τα έβαζα μπροστά. Θα προτιμούσα τα κριτήρια τα παλιά. Δηλαδή οι εργαζόμενοι, με κοινωνικά προβλήματα, τα πολλά παιδιά, η οικονομική κατάσταση. Τώρα ευνοούνται περισσότερο για μένα οι άνεργοι και πολλοί αλλοδαποί που δεν δουλεύουν. Δεν το καταλαβαίνω γιατί πρέπει. Όταν βρουν δουλειά να μπουνε. Αλλά δεν μπορεί μια εργαζόμενη του Δημοσίου να μην μπαίνει που παίρνει τρεις και εξήντα, δεν έχει τη δυνατότητα να πληρώσει το ιδιωτικό.

Δεν μπορεί μια εργαζόμενη να μένει απέξω που είναι σ' ένα τομέα που δεν μπορεί να μπει μέσω ΕΣΠΑ και να μπαίνει η άνεργη και η μετανάστρια που δεν δουλεύει.

(ΔΥ, 55 χρονών, συνέντευξη 2)

Είναι πεπεισμένοι ότι οι αλλοδαποί έχουν μια ιδιαίτερη μεταχείριση από ότι οι Έλληνες. Αυτό οφείλεται στο ότι δεν φανερώνουν τα πραγματικά τους εισοδήματα, αφού δουλεύουν άτυπα και η εργασία τους δεν φαίνεται, είναι χωρίς ένσημα. Θεωρούν ότι τα καταφέρνουν παντού, ιδιαίτερα οι Αλβανοί, οι οποίοι βρίσκουν τα μέσα και ξέρουν πώς να κινηθούν. Στην πραγματικότητα οι Αλβανοί συμβαίνει να είναι οι περισσότερο μαχητικοί και διεκδικητικοί στο δίκιο τους, από ότι έχει φανεί σε όλη την έρευνα. Αναγνωρίζουν ότι το νέο σύστημα έχει δυσκολέψει και ότι οι μετανάστες δυσκολεύονται να ανταπεξέλθουν σε όλη αυτή τη διαδικασία και στη συμπλήρωση των απαιτούμενων εγγράφων ή έχουν φύγει οι περισσότεροι για να γυρίσουν πίσω στη πατρίδα τους, για το λόγο αυτό υπάρχουν και λιγότερα παιδιά μεταναστών μέσα στους παιδικούς σταθμούς.

Αν και αντιλαμβάνονται όλες αυτές τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες και έχουν κάνει τις ανάλογες διαπιστώσεις για τον αριθμό των αλλοδαπών παιδιών μέσα στα τμήματα των βρεφονηπιακών σταθμών, καθώς και ότι γίνεται

προσπάθεια να βοηθηθούν όλοι οι Έλληνες που έχουν χαμηλό εισόδημα εντούτοις παραμένουν σταθεροί στις απόψεις τους ότι οι μετανάστριες μητέρες που δεν δουλεύουν είναι ευνοούμενες, αγνοώντας ότι το θέμα της ανεργίας δεν επικεντρώνεται στις μετανάστριες, αλλά σε όλες τις ενδιαφερόμενες μητέρες ανεξαρτήτως εθνικότητας.

«Έχει πολλούς αλλοδαπούς στη γειτονιά μου. Νομίζω τους βοηθάνε περισσότερο για να μπουν τα παιδιά τους στο Παιδικό Σταθμό απ' ότι τους Έλληνες. Έχουν άλλοι μεταχείριση. Πιστεύω ότι τους βοηθάνε καλύτερα. Έχουν ιδιαίτερη μεταχείριση. Ειδικά οι Αλβανοί από τους Πακιστανούς βρίσκουν τα μέσα περισσότερο απ' ότι ένας Έλληνας. Δεν ξέρω γιατί. Ίσως δεν φανερώνουν τα πραγματικά εισοδήματα τους. Από θέμα εισοδήματος κρύβουν κάποια στοιχεία. Ίσως δουλεύουν χωρίς ένσημα. Τα καταφέρνουν καλύτερα από τους Έλληνες.

Αυτή τη χρονιά έχω και λιγότερα παιδιά αλλοδαπών, που οφείλεται δεν ξέρω, γιατί στην πραγματικότητα έχει πολλές οικογένειες αλλοδαπών στην γειτονιά αυτή. Με το ΕΣΠΑ είναι όλα παιδιά Ελλήνων, κανείς αλλοδαπός Μπορεί να μη συμπλήρωσαν και καλά τα χαρτιά τους. Να μην υπήρχε μια βοήθεια στο να καταλάβουν τι ζητάει το πρόγραμμα. Απ' την άλλη κιόλας πιστεύω ότι φύγανε και πάρα πολλοί. Οικογένειες που είχαν έρθει στην Ελλάδα, να μαζέψουν κάποια χρήματα, να πάνε στην πατρίδα τους να κάνουν μια οικονομική κατάσταση καλύτερα, ένα σπίτι, ένα μαγαζί, και με το που είδαν την κρίση φύγανε. Τουλάχιστον αυτό το έχω δει και στην επαρχία. Εδώ δεν φαίνεται τόσο πολύ αλλά σε κάποιες περιοχές λίγο πιο κλειστές φαίνεται πραγματικά ότι έχουν φύγει πολλοί αλλοδαποί. Μπορεί στο ΕΣΠΑ να έβαλαν προτεραιότητα τους Έλληνες; Τις Ελληνικές οικογένειες λόγω του ότι έπεσε και το εισόδημα τους κατακόρυφα; Ίσως, αλλά και πάλι νομίζω ότι ευνοούνται οι αλλοδαποί, αν σκεφτείς ότι όσοι τα φέρνουν δεν δουλεύουν».

(ΔΥ,42 χρονών, συνέντευξη 6)

Οι δημόσιοι υπάλληλοι φαίνεται να πιστεύουν μέσα από τις συνεντεύξεις τους, ότι οι ευνοούμενοι στη πρόσβαση και στη χρήση των παιδικών σταθμών είναι οι μετανάστες. Οι μετανάστες όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο γνωρίζουν πολύ καλά την άποψη αυτή των γηγενών, στην πραγματικότητα όμως θεωρούν ότι αυτοί σαν ξένοι είναι περισσότερο στο περιθώριο από ότι οι γηγενείς.

5.3.2. Ενδοπηρεσιακές Σχέσεις Υπαλλήλων των Βρεφονηπιακών Σταθμών

Τα διάφορα εμπόδια που οι μετανάστριες μητέρες συναντούν κατά την πρόσβαση τους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, δεν έχουν να κάνουν μόνο με τις προσωπικές αντιλήψεις των υπαλλήλων και τις φιλοδοξίες που αναπτύσσουν κατά την διάρκεια της εργασίας τους ή την πολιτική γραμμή που ακολουθούν οι υπηρεσίες, αλλά και με μια ενδοπελατειακή σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των υπαλλήλων διαφόρων βαθμίδων και της πολιτευόμενης ανώτερης αρχής.

Επίσης η μη τήρηση της ιεραρχίας που το οργανόγραμμα των υπηρεσιών καθορίζει¹⁰³, δημιουργεί προβλήματα στις σχέσεις των υπαλλήλων και σύγχυση ως προς τον τρόπο διευκόλυνσης των μεταναστριών, για την επίτευξη του στόχου της πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Π.χ. παρακάμπτεται η ιεραρχία των υπαλλήλων και καταφεύγουν κατευθείαν στον πρόεδρο, ο οποίος είναι αιρετός, πολλές φορές αγνοεί τους νόμιμους θεσμούς και αποφασίζει σύμφωνα με τις προσωπικές του αντιλήψεις, ικανοποιώντας αυτά που εκείνος θέλει, σε αυτούς που θέλει, για να είναι αρεστός και να εξασφαλίσει με αυτό τον τρόπο τους ψήφους της επόμενης εκλογικής του περιόδου. Αντί ένας γονιός ή ένας υπάλληλος να πάει στο προϊστάμενο ή τον διευθυντή, καταφεύγει κατ' ευθείαν στο μεγάλο «μέσον», για να του ικανοποιήσει το αίτημα ακόμη και εάν γνωρίζει ότι δεν ικανοποιείται.

Επίσης υπάλληλοι που ξεφεύγουν από τα καθιερωμένα «πιστεύω» και «πρέπει» των υπηρεσιών, που οι προσωπικές αντιλήψεις τους διαφέρουν από εκείνες της κυρίαρχης ομάδας ή στενότερα της «κλίκας» που δημιουργείται στους χώρους αυτούς, βιώνουν απαγορευτικά ως προς τον τρόπο εργασίας τους, αποδοκιμάζονται για τις διαφοροποιημένες απόψεις τους, παραγκωνίζονται και απορρίπτονται στον εργασιακό τους χώρο όπως αναφέρθηκε στις συνεντεύξεις.

¹⁰³ Η ιεραρχία στις υπηρεσίες Βρεφονηπιακής φροντίδας συνήθως ξεκινώντας από κάτω προς τα πάνω έχει ως εξής: Παιδαγωγός, Προϊστάμενος, Διευθυντής, Πρόεδρος και Διοικητικό Συμβούλιο εάν οι Παιδικοί Σταθμοί είναι Ν.Π.Δ.Δ.(Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου). Εάν οι Βρεφονηπιακοί Σταθμοί έχουν ενσωματωθεί στους Δήμους είναι: Παιδαγωγός, Προϊστάμενος, Διευθυντής, Δήμαρχος και Δημοτικό Συμβούλιο. Μέχρι τη θέση του Διευθυντή αναλαμβάνουν δημόσιοι υπάλληλοι των βρεφονηπιακών Σταθμών, από εκεί και πάνω όλοι είναι αιρετοί. Συνήθως ο ανώτερος που έχει την μεγαλύτερη εξουσία είναι ο Πρόεδρος και ο Δήμαρχος.

Παραδείγματος χάρι, υπάρχουν υπάλληλοι που θέλουν να βοηθήσουν κάποιες ομάδες ανθρώπων όπως οι μετανάστριες, που δεν τα καταφέρνουν καλά στη συλλογή εγγράφων, στη συμπλήρωση μιας αίτησης ή στην ηλεκτρονική κατάθεση αυτής. Επειδή όμως μέσα στην υπηρεσία υπάρχει η αρχή ότι δήθεν «δεν βοηθάμε κανέναν, γιατί εάν γίνει λάθος δεν θέλουμε να είμαστε υπεύθυνοι» ή «δεν είναι δική μας δουλειά αυτό, να βοηθάμε τον καθένα, που έρχεται εδώ» αυτομάτως διαχωρίζεται από τους υπόλοιπους γιατί δεν τηρεί αυτό που ήδη έχει καθιερωθεί να γίνεται και μπαίνει απέναντι στο κατεστημένο της υπηρεσίας και κάποιων ατόμων που το καθιέρωσαν ή το αποδέχθηκαν. Το ίδιο συμβαίνει και με τις παιδαγωγικές μεθόδους που χρησιμοποιούν στα βρέφη και τα νήπια κάποιοι παιδαγωγοί όπως ήδη αναφέρθηκε, οι οποίοι εφαρμόζουν και διατηρούν αυτές τις μεθόδους μη αναλογιζόμενοι με πόσο μικρά παιδιά έχουν να κάνουν και πόση ανάγκη έχουν αυτά την τρυφερότητα, την αγάπη και την αγκαλιά Πχ. Η αντικατάσταση της αγκαλιάς στα παιδιά με φωνές, ουρλιαχτά και αυστηρότητα, η έλλειψη ενσυναίσθησης απέναντι σε παιδιά και γονείς, αλλά και η άρνηση να δεχθούν κάποια παιδιά στο παιδικό σταθμό.

Στην παρακάτω συνέντευξη η υπάλληλος προσπαθεί να μας δώσει μια εικόνα της λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών και να μας εξηγήσει πόσο δύσκολο είναι όταν θέλεις να βοηθήσεις και δεν μπορείς, ή δεσμεύεσαι από τον τρόπο λειτουργίας της υπηρεσίας.

«Ο ανώτατος βαθμός που έχουμε στην υπηρεσία είναι ο βαθμός τη γενικής διεύθυνσης προσχολικής αγωγής, η οποία απ' ότι γνωρίζω έκανε αρκετές ενέργειες και παρεμβάσεις έτσι ώστε να έρθουνε κάποια παιδιά αλλοδαπών στον παιδικό σταθμό, όμως για κάποιους λόγους κι επειδή υπήρξε, όπως είπα, η συνεννόηση με τον πρόεδρο που είναι εκείνος που αποφασίζει κυρίως για τα θέματα αυτά, το θέμα δεν προχώρησε. Δεν έγινε συζήτηση στο Διοικητικό Συμβούλιο αφού δεν υπήρχε ...το θέμα από το πρόεδρο, ούτε αναφέρθηκε... κι έτσι τα παιδάκια αυτά δεν μπόρεσαν να έρθουν. Θεωρώ ότι πολλές φορές παραβλέπεται η ιεραρχία, ...η γενική διευθύντρια της προσχολικής αγωγής του Δήμου πολλές φορές ενώ θέλει να βοηθήσει δεν υπολογίζεται η γνώμη της οπότε ναι έχουμε κάποια προβλήματα ιεραρχίας. Υπάρχουν και προϊστάμενες που δεν τα θέλουν τα παιδιά αυτά και επηρεάζουνε και τους υπόλοιπους προϊσταμένους, λόγω του ότι κάποιοι θέλουνε

να βοηθήσουνε. Ειδικά γονείς που έχουνε πραγματικά κοινωνικό πρόβλημα κυρίως αλλοδαπούς που δεν ξέρουν που αλλού να απευθυνθούν και έχουν ανάγκη να φέρνουν τα παιδάκια τους σε παιδικούς σταθμούς, πολλές φορές έρχονται σε μας γιατί εγώ είχα τα παιδάκια τους στην πιο μικρή ηλικία.

Προσπαθούν να μας πουν ότι είναι πραγματικά σοβαρό το πρόβλημά τους κι ότι αν θα μπορούσαμε να βοηθήσουμε, τους καταλαβαίνουμε, δεν μπορούμε να τους δώσουμε μια σαφή απάντηση».

Δεν είναι μόνο ότι ένας υπάλληλος δεν μπορεί να βοηθήσει έτσι όπως εκείνος αισθάνεται, αλλά και το πόσο αυτό το πράγμα επηρεάζει τη ψυχολογία του, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η υπάλληλος παρακάτω:

...και μας επηρεάζει και ψυχολογικά γιατί αν είσαι ένας άνθρωπος που θέλεις να προσφέρεις τη βοήθειά σου στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο και ειδικά αν είναι ένα μέρος στο οποίο εσύ έχεις γεννηθεί κι έχεις μεγαλώσει και ξέρεις τα προβλήματα που πραγματικά έχει αυτή η περιοχή, πληγώνεσαι αν αυτοί οι άνθρωποι μένουν αβοήθητοι, μένουν μαζί μας στην ίδια γειτονιά, μιλάμε, γνωριζόμαστε έστω και αν δεν έχουμε ιδιαίτερες σχέσεις. Μέσα στους Παιδικούς Σταθμούς τα πράγματα δεν είναι εύκολα, όποιος δεν ακολουθεί τη γραμμή που έχουν χαράζει οι πιο πάνω, οι αιρετοί εννοώ, απομονώνεται και πολεμάτε. Οι πιο πολλοί πάνε με το μέρος τους για να περνάνε καλά και για να έχουν κάποια θέση. Κάνουνε κλίκες, που κανονίζουν τα πάντα. Εγώ υποφέρω σε τέτοιο περιβάλλον, αλλά έχω ανάγκη τη δουλειά... με έχουν όλοι στη μπούκα όμως...Ούτε θέση υπεύθυνης δεν μπορώ να έχω, έχουν βάλει άλλες με λιγότερα προσόντα....δεν συμβαδίζω με αυτά που θέλουν και μιλάω...Ούτε με τους γονείς δεν μπορώ να μιλάω πολύ ή να τους βοηθώ στα χαρτιά, δέχομαι συνεχώς παρατηρήσεις...

Γενικά τον τελευταίο καιρό με το πρόγραμμα αυτό δεν ερχόμαστε σε επαφή με τους γονείς όταν φέρνουν τα χαρτιά, τα παραδίδουν στη διοίκηση. Απλά μερικές από εμάς αν έρθουν κάποιοι να μας βρουν τους βοηθάμε, βέβαια κι αυτό με δική μας πρωτοβουλία στο να συγκεντρώσουν τα σωστά δικαιολογητικά, δεν μας το επιτρέπουν όμως .Λένε δεν είναι δική μας δουλειά και αν γίνει κάποιο λάθος είμαστε υπεύθυνες».

(ΔΥ,39 χρονών, συνέντευξη 17)

Οι «κλίκες» που δημιουργούνται μέσα στους Παιδικούς Σταθμούς, ομάδες αποτελούμενες από συμμαχίες άρνησης κατά κάποιο τρόπο απέναντι στις παροχές των χρηστών και στη διευκόλυνση που θα μπορούσαν να τους παρέχουν, για την καλύτερη πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών, καταφέρνουν να αλλοιώσουν τον τρόπο λειτουργίας και το στόχο των συγκεκριμένων υπηρεσιών. Συνήθως οι κλίκες λειτουργούν αποκλειστικά προς όφελος μόνον των μελών της κλίκας, εξοστρακίζοντας κάθε τι που είναι διαφορετικό από αυτά που έχουν υιοθετηθεί από τα μέλη, αλλά και κάθε «ξένο» άτομο που δεν μπορεί να μπει στη κλίκα ή που αρνείται να ενστερνισθεί τις ιδέες της. Οι κλίκες αυτές φαίνεται ότι συντηρούνται από την «εξουσία», δηλαδή από τους αιρετούς, η οποία κατά κάποιο τρόπο διατηρεί αρχηγικό ρόλο σε όλη αυτή τη κατάσταση και η οποία καταφέρνει να απομονώνει και να πολεμά όσους βρίσκονται εκτός κλίκας. Το να προσπαθεί κάποιος να επιβιώσει από κλίκες, από τον πόλεμο των αιρετών της εξουσίας και να αισθάνεται ότι δεν έχει πιθανότητες να ανέβει επαγγελματικά ή να παρέχει την εργασία του έτσι όπως εκείνος θέλει ή όπως πρέπει, είναι φοβερά ψυχοφθόρο και επώδυνο, κάνει την υπάλληλο όπως αναφέρει παραπάνω να υποφέρει και να πληγώνεται.

Αρκετές φορές οι μετανάστριες χρειάζονται κάποιο να τους εξηγήσει να τους κατευθύνει να τους παραπέμψει σε άλλες υπηρεσίες, να τους βοηθήσει, ώστε να βρουν την σωστή κατεύθυνση, για τη διαδικασία της πρόσβασης και χρήσης σε βρεφονηπιακό σταθμό. Δεν βρίσκουν συχνά τέτοιου είδους ανθρώπους, γιατί το όλο σύστημα των βρεφονηπιακών σταθμών λειτουργεί με ένα είδος απρόσωπης διαδικασίας, αποστασιοποίησης από τη νέα τεχνολογία, αφού αφορά άλλους και με έλλειψη εργασιακής ηθικής, αφού προτιμούν να κρίνουν και να ενεργούν στον εργασιακό τους χώρο με ρατσιστικό τρόπο προς τους χρήστες. Επί πλέον οι περισσότεροι υπάλληλοι είναι ταυτισμένοι με τις αρχές μιας ανώτερης διοίκησης, μόνο και μόνο για να μην διαφοροποιηθούν και χάσουν τα προνόμια ή τις βλέψεις για ανώτερα αξιώματα.

Οι άνθρωποι που θέλουν να βοηθήσουν και προσπαθούν να εξυπηρετούν τους μετανάστες, βρίσκουν αντιδράσεις και δέχονται πόλεμο για τις αντιλήψεις και για τις προθέσεις τους. Τις περισσότερες φορές όλες οι προσπάθειες ηθικής εργασίας κάποιων υπαλλήλων βρίσκουν εμπόδια στο εργασιακό τους περιβάλλον που δεν αφήνουν

περιθώρια επιτυχίας ή βοήθειας για τους χρήστες. Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια της υπαλλήλου παρακάτω, η οποία αφού περιγράφει τις προσπάθειες κάποιων να βοηθήσουν, οι οποίοι ξεχωρίζουν μέσα στο όλο σύστημα αρνητικής ρουτίνας, που επικρατεί στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, καταλήγει με τα εξής λόγια: « εμείς πρέπει να τους βοηθάμε και όχι να τους διώχνουμε γιατί είναι ξένοι».

«Συνήθως τις περισσότερες φορές τα κοινωνικά περιστατικά που μας έχουνε τύχει τον τελευταίο καιρό είναι της δικής μας εθνικότητας αλλά αν υπάρχει και κάποιο παιδάκι που μένει στην περιοχή και είναι διαφορετικής εθνικότητας και έχει πραγματικό πρόβλημα είμαστε...νομίζω.... υποχρεωμένοι να το βοηθήσουμε. Για τους ξένους είναι πολύ δύσκολο να πηγαίνουν στη κοινωνική υπηρεσία, πρέπει να τους το πεις, να τους εξηγήσεις τι θα κάνουν. Είναι δύσκολο για ένα ξένο να φτάσει έως εκεί, συνήθως οι ξένοι της περιοχής λένε το πρόβλημά τους πρώτα στην γενική διεύθυνση της Προσχολικής αγωγής γιατί η ίδια τους ενθαρρύνει , βέβαια αν φτάσει και σε κείνη το θέμα και συνήθως απ' ότι γνωρίζω εκείνη τους παραπέμπει στην κοινωνική υπηρεσία, αν δεν το γνωρίζουν οι ίδιοι, για να βοηθηθούν με τη μεσολάβηση της μετά στην εγγραφή τους στο παιδικό σταθμό..... γιατί φυσικά είναι πρόθυμη να τους βοηθήσει ειδικά αν έχουν κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα. Έχει πόλεμο όμως από τους γύρω και από τους αιρετούς. Εκείνη κάθε φορά αγωνίζεται και δέχεται να τους ακούει και να βοηθήσει κι έτσι πρέπει να κάνουμε κανονικά όλοι. Όταν έχουνε ένα σοβαρό πρόβλημα και πρέπει να φέρνουν τα παιδιά τους στον παιδικό σταθμό εμείς πρέπει να τους βοηθάμε και όχι να τους διώχνουμε γιατί είναι ξένοι».

(Δ/Υ, 34 χρονών, συνέντευξη 22)

Φαίνεται από ότι μας αναφέρει η υπάλληλος ότι όποιος ασχολείται με ένα ιδιαίτερο τρόπο και ευαισθησία με άτομα που έχουν ανάγκη και προσπαθεί να βοηθήσει ή να εξηγήσει στα άτομα αυτά που έχουν ανάγκη όπως οι μετανάστες/ μετανάστριες, μπαίνουν ένα σε ένα πόλεμο με τους υπόλοιπους, ιδιαίτερα με τους αιρετούς, τους εκλεγμένους δηλαδή εκπροσώπους του δήμου, οι οποίοι για άγνωστο λόγο αντί να χαίρονται με την ύπαρξη αυτών των υπαλλήλων, βρίσκονται σε μία κατάσταση ανταγωνισμού κατά κάποιο τρόπο μαζί τους, εμποδίζοντας στην πραγματικότητα την όσο το δυνατόν καλύτερη εκπλήρωση των στόχων της κρατικής κοινωνικής πολιτικής.

Αυτό που μας παρουσιάζουν τα λόγια της υπαλλήλου οδηγούν στο να αναρωτηθεί κάποιος αν ένας δημοτικός ή δημόσιος υπάλληλος όταν κάνει με αγάπη και όσο το δυνατόν καλύτερα τη δουλειά του, εάν αυτό ισοδυναμεί με μείωση της δόξας και των ψήφων των αιρετών προϊσταμένων του. Ή εάν θεωρείται από τους προϊσταμένους του ότι γίνεται πιο δημοφιλής από τους ίδιους; Εκείνο όμως που φαίνεται εδώ και που είναι σημαντικό για τη πρόσβαση και χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας είναι ότι ακόμη και όταν υπάρχουν κάποια άτομα έτοιμα να βοηθήσουν τους «ξένους», τους μετανάστες, για να επιτύχουν την πρόσβαση τους στις υπηρεσίες αυτές, αλλά και για να κάνουν χρήση των παροχών τους, υπάρχουν κάποια άλλα άτομα και παράγοντες που τους αποτρέπουν. Τους αποθαρρύνουν και τους οδηγούν αναγκαστικά σε ένα απρόσωπο και αδιάφορο πρότυπο παροχής της κοινωνικής προστασίας, που περισσότερο όμως οδηγεί σε κοινωνική περιθωριοποίηση και αποκλεισμό των ξένων, των μεταναστριών και όλων των ευάλωτων ατόμων από τις παροχές των βρεφονηπιακών σταθμών.

5.3.3. Απόψεις των Υπαλλήλων σχετικά με τις Εναλλακτικές Λύσεις των Μεταναστριών Μητέρων Οικιακών Εργατριών

Οι μετανάστριες μητέρες κατά το πλείστο είναι άνεργες και προσπαθούν να βρουν, μια σταθερή δουλειά με ένσημα γιατί αυτό τους λύνει πολλά προβλήματα. Τους δίνει μια σταθερότητα στη καθημερινότητα τους, τους δίνει τη δυνατότητα ανανέωσης της άδειας παραμονής και επί πλέον τη δυνατότητα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Τα ευκαιριακά μεροκάματα είναι η μόνη λύση μέσα στην ανεργία που μαστίζει τις οικογένειες τους για να μπορέσουν να επιβιώσουν έως ότου τα καταφέρουν να βρουν δουλειά. Σε αυτό τις βοηθά πάρα πολύ το πρόγραμμα ΕΣΠΑ που έχει θεσπιστεί στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, όπου δίνει τη δυνατότητα στους άνεργους να συμμετέχουν, δίνοντας τους έτσι τη δυνατότητα και το χρόνο να ψάξουν για δουλειά

Όσες μετανάστριες καταφέρουν να πάρουν voucher και προλάβουν να κάνουν εγγραφή σε παιδικό σταθμό της γειτονιάς τους, έχουν λύσει το πρόβλημα της απόστασης και δεν ψάχνουν για γειτονικό σταθμό ή σε άλλο Δήμο, που αντιμετωπίζουν

τεράστιο πρόβλημα με τη μεταφορά των παιδιών. Μια άλλη λύση είναι με το voucher να κάνουν εγγραφή σε ιδιωτικό βρεφονηπιακό σταθμό, όμως έχουν ανακαλύψει ότι οι συγκεκριμένες υπηρεσίες τους ζητάνε αρκετά χρήματα μέσα στο χρόνο για σχολικό και διάφορες άλλες παροχές και ενώ τα πρώτα χρόνια οι μετανάστριες προτιμούσαν τον ιδιωτικό τομέα, στη συνέχεια στράφηκαν στις υπηρεσίες του δημόσιου τομέα.

Εκείνο που έχει σημασία είναι οι μετανάστριες να έχουν το χρόνο να ψάξουν για δουλειά ή να κάνουν κάποιο μεροκάματο για να ζήσουν. Μερικοί δημόσιοι υπάλληλοι το καταλαβαίνουν αυτό πολύ καλά αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα και τη μεγάλη σημασία που έχει στη ζωή των μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατικών η πρόσβαση και η χρήση στους βρεφονηπιακούς σταθμούς.

«Έχουμε τη δυνατότητα πλέον οι άνθρωποι που είναι μακροχρονίως άνεργοι και που θα θέλανε να δουλέψουν να τους δοθεί η ευκαιρία να φέρουνε τα παιδιά τους και να έχουνε τη δυνατότητα μέσα στο υπόλοιπο χρονικό διάστημα να βρουν ...να βρουν δουλειά! Πολύ σημαντικό αυτό. Οι μετανάστριες είναι αυτές που ψάχνουν απεγνωσμένα να βρουν ένα μεροκάματο, το ξέρω γιατί μιλάω με πολλές στη γειτονιά. Αυτό είναι ένα θετικό σε σχέση με το προηγούμενο πρόγραμμα που έπρεπε να έχουν ένσημα κι οι δύο γονείς. Αρκεί να προλάβουν θέση στη περιοχή τους. Βέβαια είναι το κακό ότι λόγω του ότι μπορούνε και κάνουνε κι αιτήσεις κι άνθρωποι κι από άλλες περιοχές, μπορεί να καλύπτονται οι θέσεις της περιοχής που τους εξυπηρετεί. Γιατί ο χώρος, ο παιδικός σταθμός είναι κοντά τους και μπορούν να πηγαίνουν με τα πόδια, σε πιο μακρινούς δεν έχουν το μέσο να μεταφέρουν τα παιδιά τους. Έτσι μένουν έξω μια κι όπως είπαμε πριν οι παιδικοί σταθμοί δεν καλύπτουν επαρκώς τις ανάγκες λόγω του ότι είναι περιορισμένες οι θέσεις. Ακόμη και σε ιδιωτικό μπορούν να πάνε και πάνε πολλοί, αλλά και εκεί πρέπει να προλάβουν θέση με voucher. Τους χρεώνουν όμως πολλά πράγματα επί πλέον και έχουν αρχίσει να μην τους προτιμούν, σε μεγάλη ανάγκη μόνο και αν έχουν σταθερή δουλειά.

Αναγνωρίζουν επί πλέον ότι δεν έχουν ανθρώπους διαθέσιμους από το στενό ή από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον τους, που να τους βοηθήσουν στα παιδιά τους, ώστε να μπορέσουν να εργασθούν. Ο παππούς και η γιαγιά συνήθως είναι στη χώρα καταγωγής τους, αλλά και αν βρίσκονται κοντά τους, εργάζονται και δεν μπορούν

να τους προσφέρουν βοήθεια . Ο παιδικός σταθμός είναι απαραίτητος για τις μετανάστριες διαφορετικά δεν μπορούν να εργασθούν.

«Οι μετανάστες δεν έχουνε άλλη βοήθεια στη χώρα αυτή, δεν έχουν το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον τον παππού και την γιαγιά ,που θα μπορούσε να τους προσφέρει βοήθεια όταν εκείνοι βρίσκονται στο χώρο της εργασίας τους. Για αυτούς τους ανθρώπους είναι απαραίτητος ο παιδικός σταθμός.»

(ΔΥ,39 χρονών, συνέντευξη 17)

Και οι δημόσιοι υπάλληλοι γνωρίζουν τους τρόπους που οι μετανάστριες αναγκάζονται να χρησιμοποιήσουν προκειμένου να κάνουν ένα μεροκάματο για να ζήσουν. Καταρχήν έχουν να τακτοποιήσουν τα παιδιά τους, για να βγουν στη εργασία, διαφορετικά δεν μπορούν. Έτσι πολλές φορές ο ένας κρατάει τα παιδιά του άλλου στη ίδια γειτονιά και αλληλοβοηθούνται. Μερικές φορές μένουν και μόνα τους τα παιδιά, ή τα προσέχει ο μεγαλύτερος αδελφός ή η μεγαλύτερη αδελφή. Εάν δεν υπάρχει όμως σίγουρη φύλαξη για τα παιδιά τους δεν είναι εύκολο να εργαστούν, αυτό μόνο ένας βρεφονηπιακός σταθμός μπορεί να τους το προσφέρει. Όλα αυτά τα έχομε ακούσει και από τις ίδιες τις μετανάστριες σε προηγούμενο κεφάλαιο.

«...Έχω ακούσει, και έχω δει και στη γειτονιά μου. Βρίσκουν τρόπο να τακτοποιήσουν τα παιδιά τους εάν δεν τα πάρουν στο Παιδικό Σταθμό. Ο ένας κρατάει του άλλου τα παιδιά. Κάπως έτσι συνεννοούνται απ' ότι έχω δει. Τώρα δεν γνωρίζω καλά. Κάποιοι τα αφήνουν και μόνα τους για λίγο ή τα προσέχουν τα μεγαλύτερα αδέρφια. Γίνονται υπεύθυνα τα παιδιά αυτά. Εγώ είμαι υπέρ οι γυναίκες να κάθονται στο σπίτι και να μεγαλώνουν τα παιδιά αλλά δυστυχώς τα τελευταία χρόνια αυτό είναι αδύνατο, πόσο μάλλον στους μετανάστες».

(ΔΥ, 42 χρονών, συνέντευξη 6)

Μπορεί τα παιδιά τους να γίνονται υπεύθυνα όπως αναφέρει η υπάλληλος μέσα από τις δυσκολίες και τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνουν, ή από τα καθήκοντα που τους αναθέτουν, αλλά οι μετανάστριες δεν έχουν την πολυτέλεια να μην εργαστούν, ιδιαίτερα σε αυτή την εποχή της οικονομικής κρίσης, όπου τα μόνα χρήματα που μπορεί να μπαίνουν στο σπίτι είναι αραιά και που το μεροκάματο το δικό τους μόνο. Αυτός και μόνο είναι ένας πολύ σημαντικός λόγος ώστε να έχουν περισσότερη βοήθεια για πρόσβαση και χρήση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας.

5.4. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

5.4.1. Η Οικονομική Κατάσταση των Δημοσίων Υπαλλήλων σε σχέση με την Πρόσβαση και Χρήση των Μεταναστριών στους Βρεφονηπιακούς Σταθμούς

Από οικονομικής πλευράς οι δημόσιοι υπάλληλοι περνούν μεγάλες δυσκολίες. Τα χρήματα που παίρνουν είναι λίγα και οι περικοπές που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια λόγω οικονομικής κρίσης είναι μεγάλες. Με αυτό το μικρό μισθό που παίρνουν καλούνται να βοηθήσουν στα μηνιαία οικογενειακά έξοδα, ενώ με πολύ δυσκολία καλύπτουν τις βασικές τους υποχρεώσεις ιδιαίτερα όταν υπάρχουν και παιδιά. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι ζουν συνεχώς μέσα σε μια ανασφάλεια εργασιακή και οικονομική ταυτόχρονα, που τους φοβίζει για την ύπαρξη ή όχι αυτού του μικρού μισθού.

Και παρόλο που το μέλλον δεν προβλέπεται για τους δημοσίους υπαλλήλους πολύ καλύτερο στα αμέσως επόμενα χρόνια, σύμφωνα με τις προσδοκίες τους, αν και θα μπορούσε να είναι με άλλες συνθήκες, η αγωνία για το εάν εργάζονται όσοι είναι με σύμβαση και την επομένη χρονιά, εάν ανανεωθεί η σύμβαση τους είναι κάτι που τους απασχολεί συνεχώς. Ο μισθός έστω και μικρός τους είναι απαραίτητος και συμβάλει στο μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα σημαντικά. Το προσωπικό των βρεφονηπιακών σταθμών βιώνει μια καθημερινή οικονομική δυσαρέσκεια, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, που επηρεάζει ιδιαίτερα την ψυχολογία των ατόμων μέσα από το άγχος και την εργασιακή ανασφάλεια που βιώνουν.

«Εντάξει, θα μπορούσε να ήταν και καλύτερα, όμως παίρνω μόνο 740€. Αν ήμουν μόνη μου με δυο παιδιά, αυτά δεν φτάνουν ούτε για τα φροντιστήρια του μεγάλου. Ακόμη και με του συζύγου δυσκολεύομαι. Είμαι με σύμβαση μέσω του ΕΣΠΑ ορισμένου χρόνου μεγάλη ανασφάλεια αυτό, του χρόνου δεν ξέρω αν θα με ξαναπάρουν, ζω με άγχος. Για αυτό λέω ευτυχώς που έχω και αυτά τα χρήματα τώρα, μακάρι να μου ανανεώσουν...».

(ΔΥ, 42 χρονών, συνέντευξη 6)

«Τα χρήματα είναι λίγα που παίρνουμε, γενικά έχουν κόψει πολλά από τους μισθούς, δεν βγαίνω εύκολα με 2 παιδιά. Δουλεύει και ο άντρας μου, αλλά πάλι με πολύ δυσκολία βγαίνουμε. Δεν βλέπω και κάτι καλύτερο, από πλευράς οικονομικής για αργότερα. Και δεν είναι μόνο αυτό, υπάρχει και η ανασφάλεια γενικότερα. Και η καθημερινή ανασφάλεια και για το μέλλον».

(Δ/Υ, 36 χρονών, συνέντευξη 1)

Κανείς δεν μπορεί με τα χρήματα αυτά να προγραμματίσει τη ζωή του ή να ζήσει μόνος ακόμη και αν δεν έχει ενοίκιο να πληρώνει. Δεν μπορεί να συντηρήσει το σπίτι του και να βγάλει τις υποχρεώσεις του, ακόμη και αν δεν έχει παιδιά. Το πιο σπουδαίο όμως είναι ότι δεν είναι σίγουρη η πληρωμή τους κάθε μήνα, γιατί υπάρχει καθυστέρηση. Δεν είναι δηλαδή μόνο ότι παίρνουν λίγα χρήματα, αλλά δεν πληρώνονται και στην ώρα τους, επειδή τα προγράμματα αργούν να δώσουν χρήματα στους Δήμους ή τις δομές τους με αποτέλεσμα να αργούν να πληρωθούν και οι υπάλληλοι σε κάποιες δομές. Μπορεί να μην χάνεις τα χρήματα, να έχεις να λαβαίνεις στον μέλλον, αλλά πάντως δεν τα έχεις την ώρα που τρέχουν οι ανάγκες σου και οι υποχρεώσεις σου. Αυτό για τους χαμηλόμισθους υπαλλήλους των βρεφονηπιακών σταθμών είναι το χειρότερο, όπως αναφέρει και η παρακάτω υπάλληλος .

«Τα χρήματα είναι λίγα. Δεν μπορείς ούτε μόνος σου να ζήσεις. Κανείς δεν θα μπορούσε να ζήσει, να νοικιάσει σπίτι, ακόμα και να το συντηρεί και αν είναι δικό τους. Καθυστερούν να μας πληρώσουν και με το πρόγραμμα. Εάν δεν έχεις τα λεφτά στην ώρα τους, οι υποχρεώσεις τρέχουν...»

(ΔΥ, 27 χρονών, συνέντευξη 4)

Εκείνο που απασχολεί ιδιαίτερα αρκετούς δημοσίους υπαλλήλους της έρευνας είναι το μέλλον των δομών των βρεφονηπιακών σταθμών. Κάνοντας μια σύγκριση με το παρελθόν και τον τρόπο λειτουργίας τους διαπιστώνουν ότι οι παιδικοί σταθμοί δεν πάνε καλά οικονομικά τα τελευταία χρόνια. Η κακή οικονομική κατάσταση που επικρατεί τα τελευταία χρόνια φαίνεται να κλονίζει το δημόσιο χαρακτήρα και την ύπαρξη των κοινωνικών υπηρεσιών. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να φοβόνται ότι μπορεί να κλείσουν ή να συνενωθούν ή να ιδιωτικοποιηθούν ανάλογα με την οικονομική ευρωστία του κάθε Δήμου.

Κάνοντας μια αρνητική κριτική για το κράτος που έδωσε τις υπηρεσίες αυτές στους Δήμους, καταλήγει ότι μετά από αυτό το λάθος τίποτα δεν σώνει την κατάσταση, μια και όλη η λειτουργία τους αλλά ειδικά τα οικονομικά τους είναι χάλια. Καμία από τις πιο πάνω εκδοχές δεν είναι συμφέρουσα για τους υπάλληλους μια και θα υπάρξει μείωση προσωπικού, απολύσεις και αλλαγή σχέσεων εργασίας. Αυτό είναι ο μεγαλύτερος φόβος κάποιων υπαλλήλων, ο οποίος δεν τους αφήνει να δουν με αισιοδοξία το μέλλον των βρεφονηπιακών σταθμών, αλλά και το δικό τους μέλλον, το οποίο είναι στενά συνδεδεμένο με την εργασία τους.

Αναρωτιέται κανείς πόσο αυτός ο φόβος, αλλά και η διαπίστωση της υπάρχουσας κατάστασης μαζί με το αίσθημα απαισιοδοξίας για το μέλλον που τους δημιουργείται, μπορεί να βοηθήσει θετικά στη πρόσβαση των υπηρεσιών καθώς και στη περίοδο προσφοράς υπηρεσιών στους χρήστες ευάλωτων ομάδων όπως οι μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες; Το κυριότερο μάλιστα, πως διαχειρίζονται την όλη κατάσταση με θετικό τρόπο ώστε να καταφέρουν να διατηρήσουν τις υπηρεσίες τους μέσα από την προσφορά αγαθών σε χρήστες που έχουν μεγάλη ανάγκη όπως οι μετανάστες, δείχνοντας ταυτόχρονα την αναγκαιότητα της ύπαρξης τους ιδιαίτερα για αυτόν το πληθυσμό ώστε να μην κλείσουν ή ιδιωτικοποιηθούν; Δεν νομίζω κανείς να σκέφτηκε ότι οι υπηρεσίες διατηρούνται σύμφωνα με το πόσο ανάγκη υπάρχει, πόσο απαραίτητες είναι σε κάτι συγκεκριμένο στη κοινότητα και πόσο αγωνίζεσαι για αυτό να φανεί και να διατηρηθεί και όχι μόνο η έννοια για τον εαυτό σου ή τη σχέση σου σαν υπάλληλος.

Το προσωπικό όφελος στη προκειμένη περίπτωση μπορεί να τίθεται πρώτο, αλλά και οι ανάγκες της κοινότητας έχουν μέγιστη σημασία για την ύπαρξη δομών μέσα σε αυτές. Όλη αυτή η κατάσταση που επικρατεί στους παιδικούς σταθμούς δημιουργεί αρνητικές σκέψεις και προσδοκίες για το μέλλον, άγχος, φόβο και κυρίως κάνει τους υπαλλήλους να αισθάνονται «κάπως» όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η παρακάτω υπάλληλος.

«Δεν φοβάμαι τόσο για τη δουλειά μου εγώ προσωπικά, αλλά φοβάμαι γενικότερα για τις δομές αυτές, τους παιδικούς σταθμούς εννοώ, αλλά όχι μόνο για τους δικούς μου σε αυτή την περιοχή, για όλης της χώρας, δεν πάνε καλά, ούτε διοικητικά και λειτουργικά αλλά ειδικά οικονομικά. Κάποια στιγμή θα τους κλείσουν, θα τους

συνενώσουν ή θα τους ιδιωτικοποιήσουν εντελώς. Δεν έπρεπε να πάνε στους Δήμους μεγάλο λάθος. Εκεί που έφτασαν τώρα τίποτα δεν τους σώνει. Και από ότι γνωρίζω σε αυτό το Δήμο κάτι γίνεται ακόμη. Εμείς αντέχομε ακόμη, σε άλλους είναι πολύ χάλια.

Είναι και οικονομικά τα θέματα, αλλά είναι και η γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στους χώρους αυτούς, σε κάνει να αισθάνεσαι κάπως».

(ΔΥ, 55 χρονών, συνέντευξη 13)

Η κακή οικονομική κατάσταση των δημοσίων υπαλλήλων, οι μικροί μισθοί και οι μεγάλες υποχρεώσεις οδήγησαν πολλούς δημοσίους υπαλλήλους να καταφύγουν στην εύρεση δεύτερης εργασίας για να συμπληρώνουν το μηνιαίο εισόδημα. Η « μαύρη» εργασία αυτή αφορούσε είτε κάποια απασχόληση που είχε συνάφεια με το επάγγελμα τους π.χ να προσέχουν κάποιο παιδάκι, να διαβάζουν κάποιο μαθητή, να μεταφέρουν κάποια παιδιά σε δραστηριότητες είτε απασχολήσεις χαμηλού κύρους σε άσχετα επαγγέλματα χειρωνακτικής κυρίως κατηγορίας όπως γκαρσόνες, βοήθεια σε άτομα που έχουν ανάγκη και σε άλλες βοηθητικές εργασίες.

Η κούραση από τη πολύωρη απασχόληση τους, ταυτόχρονα με τις οικογενειακές υποχρεώσεις όταν υπάρχουν, καθώς και η στέρηση και η απομάκρυνση πολλές ώρες από τα παιδιά τους φυσικά και θα έχει επιπτώσεις την επόμενη στη κανονική εργασία τους, στην ποιότητα της εργασίας τους καθώς και στις σχέσεις τους με τους συναδέλφους και τους χρήστες της υπηρεσίας(παιδιά και γονείς). Δεν είναι τυχαίες οι μαρτυρίες των μεταναστριών στο προηγούμενο κεφάλαιο, για λιγότερες ώρες παραμονής των παιδιών τους στο παιδικό σταθμό ή για προτροπή της παραμονής των παιδιών στο σπίτι με την πρώτη ευκαιρία, με τη δικαιολογία που τους αποδίδουν ότι δεν έχουν κανονική εργασία ή ότι είναι άνεργες.

Σε αυτό βέβαια συντείνει και η δημοσιοϋπαλληλική κουλτούρα που αναπτύσσουν οι υπάλληλοι μέσα σε τέτοιου είδους κοινωνικές υπηρεσίες, όπου τίποτα δεν είναι υποχρέωση και χρέος για τους ίδιους, αλλά «χάρη» καλής θέλησης και όχι δικαίωμα των χρηστών. Η λιγότερη λοιπόν παραμονή των παιδιών στο παιδικό σταθμό βοηθά στη μείωση του αριθμού των νηπίων, που σημαίνει λιγότερη έννοια και κούραση και γρηγορότερη αποχώρηση των νηπίων που σημαίνει και πιο γρήγορη αποδέσμευση από τα πρωινά καθήκοντα των υπαλλήλων.

Επίσης η «μαύρη» απασχόληση που καταφεύγουν οι δημόσιοι υπάλληλοι ως συμπληρωματική εργασία, λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, καθορίζει σημαντικά έως ένα βαθμό τις σχέσεις των δημοσίων υπαλλήλων με τους ευάλωτους χρήστες των παιδικών σταθμών, μεταξύ των οποίων κατά κύριο λόγο και τις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες . Ο τρόπος αντιμετώπισης της εργασίας των μεταναστριών ή της ανεργίας τους έχει να κάνει αφενός με τη δημοσιοϋπαλληλική κουλτούρα, αφετέρου με την ενσυναίσθηση που αναπτύσσουν κάποιοι δημόσιοι υπάλληλοι ως προς το είδος της εργασίας τους, κατανοώντας τις δυσκολίες και τη φύση της εργασίας των μεταναστριών οικιακών εργατριών μέσα από τα προσωπικά βιώματα τους ή τη προσωπική άποψη που έχουν καλλιεργήσει. Υπάρχει και η αντίθετη άποψη μέσα από αρνητικό τρόπο επίδρασης, που αφορά την προσωπική εξομοίωση με τους χρήστες, ιδιαίτερα τις μετανάστριες, μέσω της δεύτερης χαμηλού κύρους απασχόλησης τους και της απαξίωσης που αισθάνονται τόσο για την απασχόληση αυτή όσο και για τους χρήστες (μετανάστριες) που ταυτίζονται μαζί της και την αντιπροσωπεύουν.

«Τα χρήματα μου φτάνουν τσίμα- τσίμα. Κάνω μεγάλες προσπάθειες για να βγαίνω κάθε μήνα, πολύ σκληρό κουμάντο, χωρίς τη παραμικρή παρέκκλιση. Δεν είναι μόνο αν με βγάζουνε είναι και η αβεβαιότητα αν έχω αύριο δουλειά. Και ο άντρας μου παίρνει πολύ πιο λίγα χρήματα από μένα γιατί εγώ έχω και ένα πτυχίο. Αναγκαζόμαστε και οι δυο να κάνουμε μια δεύτερη δουλειά για λίγες ώρες για να μπορέσουμε να βγούμε οικονομικά και πάλι τσίμα- τσίμα όπως σου είπα. Εκείνος το απόγευμα κάνει delivery και εγώ γκαρσόνια το βράδυ σε μια ταβέρνα. Πολύ κούραση για να βγουν μόνο τα απαραίτητα».

(ΔΥ, 33 χρονών, συνέντευξη 5)

«Όταν φεύγω από εδώ πηγαίνω και κρατάω ένα παιδάκι για 4 ώρες.....μεγάλη κούραση...Τι να κάνω όμως δεν βγαίνομε και έχω ανάγκη τα λεφτά. Το πρωί έρχομαι εδώ λιώμα. Το έκανα και πέρυσι αυτό μόνο που 7 μήνες πήγαινα και διάβαζα ένα παιδάκι και 4 μήνες πήγαινα το ξαδερφάκι του χορό και Αγγλικά. Όπως καταλαβαίνεις συμπληρώνω με αυτό τον τρόπο το εισόδημα, διαφορετικά δεν βγαίνει...»

(ΔΥ, 34 χρόνων, συνέντευξη 22)

«Για να τα βγάξουμε πέρα πηγαίνω και βοηθάω το απόγευμα λίγες ώρες μια γειτόνισσα που είναι μόνη και έχει σπάσει το πόδι της, της ψωνίζω, μαγειρεύω κάνω ότι δουλειά θέλει και μετά φεύγω, Βγάζω τα αγγλικά του παιδιού με αυτό τον τρόπο τώρα 2 μήνες, μου είπε να πηγαίνω και μετά όμως και μάλλον θα το συνεχίσω, γιατί χρειάζομαι τα χρήματα. Από κούραση άστα... δεν με βλέπει και το σπίτι, ευτυχώς το απόγευμα μένει ο άντρας μου με τα παιδιά».

(ΔΥ, 37 χρονών, συνέντευξη 23)

Οι άσχημες οικονομικές καταστάσεις που αντιμετωπίζουν οι δημόσιοι υπάλληλοι έχουν άμεσες επιδράσεις στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Γίνονται αιτία δημιουργίας προβλημάτων ανάμεσα στο ζευγάρι με μαλώματα και καυγάδες που επηρεάζουν τη σχέση τους και επιβαρύνουν την ψυχολογία του υπαλλήλου. Η μεγάλη προσπάθεια διαχείρισης όσο το δυνατόν καλύτερα του χρήματος δεν βοηθά τόσο αφού δεν υπάρχουν αρκετά χρήματα, αντιθέτως καταλήγουν σε περικοπές πραγμάτων, αυξάνοντας το άγχος στη ζωή τους και την αίσθηση ότι συνεχώς δεν τα καταφέρνουν. Και δεν μπορεί να φαντασθεί κάποιος ότι όλο αυτό το κλίμα δεν μεταφέρεται και στη δουλειά τους, όσο και αν προσπαθούν να μείνει εκτός και να μην την επηρεάσει. Υπάρχει επίδραση σίγουρα στη δυνατότητα βοήθειας κατά την πρόσβαση, στη ποιότητα και στο τρόπο των παρεχόμενων υπηρεσιών κατά τη χρήση, αλλά και στις σχέσεις μεταξύ των συναδέλφων όσο και στις σχέσεις με τους χρήστες ως προς την κατανόηση και τον τρόπο συμπεριφοράς.

«Ναι...φυσικά έχω περισσότερο άγχος για το πως θα αντιμετωπίσω τις οικονομικές μου δυσκολίες αυτή την περίοδο, όμως αυτό στη δουλειά μου δεν το δείχνω, προσπαθώ... οι επιπτώσεις που έχω...είναι ότι πολλές φορές μαλώνω με τον σύζυγό μου, δημιουργούνται προβλήματα και στη σχέση μου με το σύζυγο, λόγω του ότι όπως είπαμε πριν κι εκείνος δεν μπορεί να αποφέρει περισσότερα, αρκετά χρήματα στην οικογένειά του, μάλιστα ελάχιστα, η δουλειά του δεν πάει καλά, είναι ελεύθερος επαγγελματίας, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι εγώ έχω επιβαρυνθεί τα πιο πολλά έξοδα του σπιτιού κι αυτό φυσικά με στεναχωρεί, έχω περιορίσει αρκετά πράγματα....».

(ΔΥ, 39 χρονών, συνέντευξη 17)

5.4.2. Η Οικονομική Κατάσταση των Δομών των Βρεφονηπιακών Σταθμών και η Επίδρασή της στην Πρόσβαση και Χρήση τους από τις Μετανάστριες Μητέρες

Η κακή οικονομική κατάσταση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας όπως αναφέρθηκε και παραπάνω περιγράφεται στην ενότητα αυτή με λεπτομέρειες από τους υπαλλήλους, οι οποίοι εξηγούν τι συμβαίνει στη λειτουργία των παιδικών σταθμών και πως προσπαθούν μόνοι τους πολλές φορές, οι ίδιοι οι υπάλληλοι, να λύσουν όσο το δυνατόν αναγκαίες καταστάσεις και προβλήματα που προκύπτουν και δυσκολεύουν τη εργασιακή καθημερινότητα τους.

Για να μπορέσουν να εργαστούν αναγκάζονται να βάζουν χρήματα και από τη τσέπη τους. Η έλλειψη εποπτικού υλικού που τους χαρίζει δημιουργικές εργασίες με τα παιδιά είναι ένας σοβαρός λόγος για τους υπαλλήλους να διαθέσουν χρήματα οι ίδιοι, ώστε να μπορέσουν να εργασθούν όπως θέλουν, μια και αν δεν το κάνουν μόνοι τους, με χρήματα δικά τους, η υπηρεσία δεν έχει την δυνατότητα να τους αγοράσει υλικό. Η υπηρεσία μένει εντελώς αδιάφορη για πράγματα που δεν βγαίνουν άμεσα προς τα έξω όπως για το πώς θα εργαστούν οι υπάλληλοι, πώς θα απασχολήσουν τα παιδιά ή πώς θα περάσει η ημέρα τους. Ο υπάλληλος πρέπει να βρει τον τρόπο, τη λύση μόνος του, διαφορετικά πρέπει να συμβιβαστεί με ότι υπάρχει, έστω και με το τίποτα. Αυτός είναι ένας βασικός λόγος που τους περιορίζει τη διάθεση για εργασία και τους στερεί και χρήματα από έναν ήδη χαμηλό μισθό.

«Τα χρήματα στον παιδικό σταθμό δεν επαρκούν. Απ' ότι ξέρω η προϊσταμένη μας βάζει και από την τσέπη της. Δεν υπάρχουν χρήματα για υλικό, δεν μας αγοράζουν τίποτα για να δουλέψουμε, εάν θέλουμε να φτιάξουμε κάτι, μια εργασία πρέπει να το φροντίσουμε μόνες μας. Δεν επαρκούν, μας λένε ότι δεν υπάρχουν χρήματα, να πορευτούμε με ότι έχουμε. Έτσι περιορίζεται και η διάθεση σου να δουλέψεις ή να ασχοληθείς με πράγματα...».

(ΔΥ, 42 χρονών, συνέντευξη 6)

Η οικονομική κρίση των τελευταίων χρόνων ίσως μειώνει τα κρατικά κονδύλια και τις επιχορηγήσεις, με αποτέλεσμα να υπάρχουν οικονομικές δυσκολίες και στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, όπου υπάρχει μεγάλη διαφορά όπως αναφέρεται στις συνεντεύξεις σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια ως προς την ποικιλία, την

ποιότητα και την ποσότητα των παροχών. Π.χ σε πολλά πράγματα συνεισφέρουν οι γονείς (καθημερινά υλικά καθαριότητας: χαρτομάντηλα, βρεφικό σαμπουάν, υγρά μωρομάντηλα, εκπαιδευτικό υλικό: χρώματα ζωγραφικής, μαρκαδόρους, πλαστελίνες, χαρτί ζωγραφικής, χαρτόνια, ντοσιέ, φαγητό και γλυκά σε εορταστικές εκδηλώσεις και σε ότι άλλο τους ζητηθεί). Οι δε παιδαγωγοί επιβαρύνονται καθημερινά κυρίως για εκπαιδευτικό υλικό, αλλά και για κάποια είδη καθαριότητας.

Οι οικονομικοί πόροι πλέον και τα έσοδα των βρεφονηπιακών σταθμών είναι συγκεκριμένα εδώ και αρκετά χρόνια. Δεν έρχονται χρήματα από το Υπουργείο, αλλά επιχορηγήσεις από τους Δήμους προς τους παιδικούς σταθμούς, πληρωμές από vouchers του ΕΣΠΑ με συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διάφορα άλλα προγράμματα κατά καιρούς και κάποια τροφεία, που εισπράττονται από παιδιά που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για να συμμετέχουν σε πρόγραμμα. Φαίνεται όμως ότι δεν επαρκούν πάντα και έτσι υπάρχουν οικονομικές δυσκολίες και περιορισμός στη διαχείριση χρημάτων.

Από ότι φαίνεται λοιπόν η λειτουργία των βρεφονηπιακών σταθμών περιορίζεται στα βασικά, τροφοδοσία και μισθοί υπαλλήλων, αφήνοντας το παιδαγωγικό και ψυχαγωγικό κομμάτι ζημιωμένο, τους υπαλλήλους αναγκασμένους να βάζουν το χέρι στη τσέπη και τους γονείς να συνεισφέρουν παρ'όλες τις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Βέβαια πολλές φορές αυτό γίνεται μια συνήθεια, το να ζητάμε από τους άλλους, πιάνοντας τους στο φιλότιμό όταν πρόκειται για τα παιδιά τους και θεωρώντας ότι τους προσφέρομε πολύ περισσότερα, άρα για κάτι τόσο ασήμαντο κανείς δεν θα δυσανασχετήσει ούτε είναι κάτι που θεωρείται επίσημα παράνομο. Είναι κάτι που αφορά στη διακριτική ευχέρεια των αιρετών της δημοτικής αρχής και των δημοσίων υπαλλήλων, οι οποίοι τις περισσότερες φορές ξεχνούν ότι οι παροχές της πολιτείας ιδιαίτερα σε τέτοιου είδους υπηρεσίες οφείλουν να είναι για όλα και για όλους χωρίς την παραμικρή επιβάρυνση των πολιτών. Κανείς γονιός δεν θα παραδεχτεί επίσημα ότι δυσκολεύεται να συμμετέχει σε τέτοιου είδους πρωτοβουλίες. Λόγω όμως της μεγάλης οικονομικής κρίσης και της ανεργίας που πολλές οικογένειες πλήττει, είναι σίγουρο ότι πολλοί θα δυσκολευτούν. Στο προηγούμενο κεφάλαιο οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες ανέφεραν τη δυσκολία που αντιμετωπίζουν στις απαιτήσεις ή έστω συνεισφορές των βρεφονηπιακών σταθμών.

«Πολλά πράγματα που πρώτα τα πλήρωνε ο Δήμος, πληρωνόταν δηλαδή από τον παιδικό σταθμό, τώρα δεν τα πληρώνει, δεν ξέρω γιατί. Δεν έχουν λεφτά να πω, μπορεί. Τόση φτώχεια έπεσε, τι να πω.. Δηλαδή εμείς τώρα θα κάνουμε μια αποχαιρετιστήρια γιορτή. Ναι, τώρα σ' αυτή τη γιορτή σε σχέση με τ' άλλα χρόνια θα βοηθήσουν και οι γονείς. Θα φτιάξουν φαγητά. Μας έδωσαν αυτή την εντολή. Από πάνω ο Πρόεδρος να το πούμε στους γονείς. Ναι. Θα φέρουν οι γονείς φαγητά. Οποιοι θέλουν βέβαια. Δεν είναι υποχρεωμένοι. Φαγητά, γλυκά. Δέχθηκαν, έχουν δεχθεί περίπου η μισοί. Δεν επαρκούν τα χρήματα μας είπε η προϊσταμένη εάν θέλομε να κάνουμε γιορτή όπως άλλες χρονιές πρέπει να βοηθήσουν οι γονείς. Και εμείς πολλές φορές επιβαρυνόμαστε οικονομικά για κάποια πράγματα. Επιβαρυνόμαστε πιο πολύ για υλικά. Δεν έχουμε εποπτικό υλικό. Για να κάνουμε δουλειές αγοράζομε εμείς. Ναι. Μερικές φορές γίνεται και αυτό. Για να μπορέσομε να κάνομε τη δουλειά μας. Βέβαια. Δεν ήταν παλαιότερα έτσι. Ότι θέλαμε το είχαμε. Κάποτε και στο φαγητό και σε όλα δίνανε την καλύτερη ποιότητα. Τώρα κοιτάνε αναλόγως με τα οικονομικά. Έχει πέσει η ποιότητα».

(ΔΥ, 38 χρονών. Συνέντευξη 14)

Από τα λεγόμενα των υπαλλήλων φαίνεται ότι όλα κάθε χρόνο όλο και μειώνονται με τις μεγαλύτερες μειώσεις στο εκπαιδευτικό και εποπτικό υλικό. Αυτό που έχει μείνει ακόμη είναι το φαγητό το οποίο παρέχεται αλλά όχι βέβαια με την ίδια ποιότητα και ποικιλία όπως πριν. Οι προμήθειες γίνονται μέσω διαγωνισμών και αυτό με τους προμηθευτές που τελικά κανείς δεν γνωρίζει τι θα φέρουν, είναι ένα πρόβλημα που δύσκολα λύνεται. Επίσης το πετρέλαιο που αγοράζεται είναι ελάχιστο με αποτέλεσμα, τα λίτρα πετρελαίου που προμηθεύονται να μην επαρκούν το χειμώνα για να ζεσταθούν οι παιδικοί σταθμοί και έτσι να υπάρχει κρύο μέσα στις τάξεις και στους χώρους εργασίας των υπαλλήλων. Η μείωση και στα είδη καθαριότητας είναι μεγάλη. Οι υπάλληλοι κατά την περίοδο της έρευνας έφταναν να αγοράζουν απορρυπαντικό, χαρτομάντηλα και χαρτί υγείας. Το λόγο μας τον εξηγούν με λεπτομέρειες που παραθέτουν μέσα από τις συνεντεύξεις τους.

«Τα δύο τελευταία χρόνια υπάρχει μια μείωση σε όλα τα πράγματα στο παιδικό σταθμό. Δηλαδή αν ήταν 3000 το εκπαιδευτικό υλικό φέτος ήταν 1500. Μας λέει τώρα η διοίκηση θα μειωθεί και άλλο θα πάει ένα χιλιάριο για όλους τους σταθμούς. Κατά τ' άλλα δεν έχει μειωθεί άλλο το θέμα του φαγητού, στο τι παίρνουμε. Παλιά βέβαια παίρναμε καλύτερα πράγματα και περισσότερες ποσότητες. Αλλά σας είπα, τα πράγματα οικονομικά είναι δύσκολα στους παιδικούς σταθμούς, πάλι καλά που τους δίνουν ακόμη φαγητό και ας μην είναι το τέλειο, πάντως είναι καλό».

(ΔΥ,61 χρονών, συνέντευξη 10)

«Παλαιότερα υπήρχε καλύτερη ποιότητα και στα γαλακτοκομικά και στα τυποποιημένα τρόφιμα και στη μαναβική...ε...μετά ... θεωρώ ότι η ποιότητα του φαγητού, βέβαια χωρίς να είναι επικίνδυνη για τα παιδιά, δεν είναι τόσο καλή όσο τις προηγούμενες χρονιές, είχαμε προβλήματα με το πετρέλαιο το χειμώνα, θεωρούσαμε...θεωρώ ότι δεν ήταν αρκετό, κρυώναμε, γιατί το κτίριο είναι πάρα πολύ μεγάλο κι επειδή δεν είχαμε τη δυνατότητα να προμηθευτούμε περισσότερα λίτρα πετρελαίου το ανάβαμε για λιγότερη ώρα, με αποτέλεσμα να υπάρχει κρύο στον παιδικό σταθμό. Είναι η πρώτη χρονιά που δεν κάναμε προμήθεια σε παιδαγωγικό, εποπτικό υλικό, σε βιβλία, σε αναλώσιμο υλικό, με αποτέλεσμα να έχουμε πολλά προβλήματα σε χαρτόνια, σε υλικά γραφής, σε οτιδήποτε μπορεί να χρειαστεί για να εκτελέσουμε τις παραγωγικές μας δραστηριότητες. Με αποτέλεσμα επειδή είμαστε από τους ανθρώπους που δεν θέλουμε απλά ο παιδικός σταθμός να είναι φύλαξη αλλά να κάνουμε δραστηριότητες με τα παιδιά και να προσφέρουμε αγωγή, να αγοράζουμε οι ίδιοι χαρτόνια, οι ίδιοι παιδαγωγικό υλικό για να μην επιβαρύνουμε τους γονείς περισσότερο και για να προσφέρουμε στα παιδιά ερεθίσματα για να αναπτυχθούν σωστά στους τομείς της ανάπτυξής τους...

Υπάρχουν παιδαγωγοί οι οποίοι προβληματίζονται εάν πρέπει να επιβαρύνουν συνεχώς τους γονείς, για πράγματα που είναι απαραίτητα για την εξέλιξη των παιδιών τους. Θεωρούν ότι δεν είναι σωστό συνεχώς να τους ζητάνε πράγματα και έτσι καταλήγουν, παρ' όλο ότι και οι ίδιοι έχουν μεγάλο οικονομικό πρόβλημα, τελικά να τα αγοράζουν εκείνοι, για να μπορούν να δουλέψουν και για να βοηθήσουν τα παιδιά ως προς τα ερεθίσματα που πρέπει να έχουν, για να αναπτυχθούν σωστά.

Τον τελευταίο καιρό έχουμε προβλήματα και στα υλικά καθαριότητας...δεν υπάρχει χαρτί υγείας, δεν υπάρχουνε χαρτομάντιλα για να μπορέσουμε να καθαρίσουμε τις μυτούλες των παιδιών, δεν υπάρχει απορρυπαντικό για να πλύνουμε τα ρούχα των παιδιών γιατί τα βρέφη έχουν πολλές ανάγκες στο πλύσιμο του ιματισμού. Το τελευταίο καιρό βάζουμε από τη τσέπη μας, αναγκαζόμαστε να βάζουμε αρκετά χρήματα και σε υλικά καθαριότητας ακόμα και στο απορρυπαντικό πλυντηρίου. Παλαιότερα δεν βάζαμε...Οι προμήθειες γίνονται με διαγωνισμό. Εεε όποιος δώσει την πιο χαμηλή προσφορά συνήθως είναι εκείνος που... Θεωρώ ότι μάλλον δεν τους ενδιαφέρει πλέον η ποιότητα αλλά πως θα εξοικονομηθούν χρήματα. Η τροφή είναι κάτι πάρα πολύ σημαντικό για την ανάπτυξη των παιδιών και η ποιότητα θα πρέπει αν είναι απ' όλα. Δεν το θεωρώ καλό, λόγω του ότι δεν μπορούμε να παίζουμε με τη σωματική υγεία των παιδιών. Αυτό που έχει αλλάξει το τελευταίο καιρό είναι... Θεωρώ ότι, όπως είπα και πριν είναι πολύ λιγότερα τα έσοδα που έχουμε στους παιδικούς σταθμούς τα τελευταία χρόνια, είναι αυτό όπου μας περιορίζει έτσι ώστε να παίρνουμε χαμηλότερης ποιότητας υλικά και δεύτερον έχει αλλάξει και η νοοτροπία, η πεποίθηση και να μας ενδιαφέρει μόνο πως θα δώσουμε λιγότερα χρήματα και όχι το πως θα παρέχουμε πιο σωστά τις υπηρεσίες μας στον παιδικό σταθμό».

(ΔΥ, 39 χρονών, συνέντευξη 17)

Αυτό το ότι οι υπηρεσίες φαίνεται να ενδιαφέρονται περισσότερο πως θα διαθέσουν λιγότερα χρήματα και όχι πώς να παρέχουν σωστές και ποιοτικές υπηρεσίες στα νήπια και βρέφη είναι κάτι που ενοχλεί ιδιαίτερα αρκετούς από τους δημοσίους υπαλλήλους. Το ότι υπάρχουν όμως οι υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών όπου μπορούν οι εργαζόμενοι και οι άνεργοι να αφήνουν τα παιδιά τους και να τους παρέχεται και φαγητό, συνεχίζει να παραμένει πολύ σπουδαίος παράγοντας για όλους τους γονείς, ιδιαίτερα για κάποιους που η εργασία και η επιβίωση τους εξαρτάται απόλυτα από την φύλαξη των παιδιών τους όπως οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες. Είναι γεγονός ότι κανείς δεν ενδιαφέρεται τόσο πολύ για την ποιότητα, σημασία για όλους βέβαια έχει να μην είναι κάτι που βλάπτει τα παιδιά τους και κρύβει κινδύνους για την υγεία τους. Η φύλαξη των παιδιών είναι απαραίτητη για όλους, πόσο μάλλον για τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες, των οποίων ή εργασία εξαρτάται αποκλειστικά

από τους βρεφονηπιακούς σταθμούς. Από τις συνεντεύξεις των μεταναστριών φάνηκε ότι όταν κερδίσουν την φύλαξη μέσω της πρόσβασης τους στο βρεφονηπιακό σταθμό, ακόμη και όταν δεν είναι ικανοποιημένες με κάτι, ακόμη και αν καταλαβαίνουν ότι δεν υπάρχει ποιότητα δεν δυσανασχετούν φανερά, αξιολογώντας περισσότερο ότι το παιδί τους βρίσκεται στο παιδικό σταθμό και αυτό είναι ένα μεγάλο πλεονέκτημα για εκείνες.

5.4.3. Οι Απόψεις των Δημοσίων Υπαλλήλων για την Οικονομική Κατάσταση των Μεταναστριών Μητέρων Οικιακών Εργατριών

Η άποψη των υπαλλήλων για την οικονομική κατάσταση που βρίσκονται οι μετανάστριες βασίζεται όχι μόνο στα στοιχεία που καταγράφουν κατά την πρόσβαση τους στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας αλλά και στην εικόνα που διαμορφώνουν για αυτές μέσα από την καθημερινή επαφή μαζί τους και με τα παιδιά τους και μέσα από τις εντυπώσεις που αποκτούν σε σχέση με γεγονότα και εικόνες, που φανερώνουν την οικονομική τους κατάσταση κατά τη χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.

Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες είναι πρόθυμες να ανταποκριθούν σε οποιαδήποτε οικονομική υποχρέωση προβάλλεται εκ μέρους του παιδικού σταθμού, άσχετα με το αν έχουν οικονομική άνεση ή δεν έχουν για να ανταποκριθούν τελικά. Πέρα από αυτά όμως κάποιοι υπάλληλοι πιστεύουν ότι αυτοί που έχουν πραγματικά οικονομική δυσκολία και υποφέρουν είναι οι Έλληνες και όχι οι μετανάστες.

«Συνήθως οι ξένοι είναι πολύ πρόθυμοι όταν ζητήσομε κάτι .Μπορεί να μην έχουν αλλά δεν το δείχνουν. Ναι οι περισσότεροι εντάξει όταν μπορούν οι άνθρωποι, γιατί είναι και άνεργοι οι περισσότεροι από ότι ξέρω, αλλά θέλουν να είναι τυπικοί και να κάνουν ότι μπορούν για τα παιδιά τους».

(ΔΥ, 42 χρονών, συνέντευξη 6)

«Στους αλλοδαπούς υπάρχει ένας εγωισμός. Δεν θέλουν να δείχνονται ότι δεν έχουν .Δεν θέλουν να νοιώσουν τα παιδιά τους ότι στερούνται ακόμα και όταν έχουν πρόβλημα.

Θα το πάρει ότι του πεις ή ότι είναι για το παιδί. Ενώ ο άλλος λέει άνεργος είμαι, η γυναίκα μου άνεργη δεν μπορούμε, τι να κάνουμε, αυτή είναι η αλήθεια. Στη πραγματικότητα οι Έλληνες είναι αυτοί που λιμοκτονούν και όχι οι αλλοδαποί».

(ΔΥ,61 χρονών, συνέντευξη 10)

Οι υπάλληλοι μέσα από την καθημερινή επαφή τους με τους μετανάστες γονείς διαπιστώνουν, ότι η ανεργία και η οικονομική ανέχεια που πλήττει ιδιαίτερα την ομάδα των μεταναστών έχει αρχίσει να επηρεάζει σοβαρά τη συμπεριφορά και την ψυχολογία τους. Διακρίνουν σημάδια μελαγχολίας και καταθλιπτικότητας, τα οποία συνδέουν με την ανεργία που γνωρίζουν ότι βιώνουν. Οι ίδιοι αισθάνονται και ενοχές μερικές φορές για οτιδήποτε μπορεί να τους ζητήσουν για το παιδικό σταθμό ενώ γνωρίζουν ότι μπορεί να μην έχουν ούτε ένα ευρώ. Νομίζουν ότι τους πιέζουν και τους φέρνουν σε δύσκολη θέση περισσότερο με αυτό. Οι μετανάστες όμως προσπαθούν να ανταπεξέλθουν και σε αυτό όσο μπορούν καλύτερα, δείχνοντας μια συνέπεια και μια προσπάθεια που τους διαφοροποιεί θετικά από τους υπόλοιπους γονείς.

«Λόγω του οικονομικού, έχει πέσει ψυχολογικά και ο κόσμος. Όλο και κάτι πληρώνει τροφεία, υλικό, θέατρα κ.λ.π. Το θέμα είναι ότι δεν έχει χρήματα, κυρίως είναι άνεργοι γονείς, ειδικά οι μετανάστες. Εγώ αυτοί που έχω στη τάξη είναι όλοι άνεργοι από ότι γνωρίζω. Δεν είναι όπως ήταν παλιά. Όλα αυτά τους έχουν κάνει μελαγχολικούς, για να μην πω καταθλιπτικούς Πιο χαρούμενος ήταν παλιά ο κόσμος, γιατί δεν σκεφτόταν και το 1 ευρώ. Έχουν αλλάξει οι καταστάσεις, ο κόσμος είναι πεσμένος, το βλέπεις αυτό. Και εμείς ζητάμε, χρήματα, υλικά...νομίζω τους πιέζουμε, αλλά τι να πούνε...Παρ' όλα αυτά προσπαθούν να ανταπεξέρχονται όσο μπορούν και να συνεργάζονται. Πιο καλά θα έλεγα και από τους υπόλοιπους γονείς....»

(ΔΥ, 38 χρονών. Συνέντευξη 14)

Τα παιδιά τους δεν ξεχωρίζουν ιδιαίτερα από τα άλλα παιδιά μέσα στο παιδικό σταθμό είναι εξίσου προσεγμένα με τα υπόλοιπα παιδιά. Επειδή οι μετανάστες είναι υπερήφανοι κάνουν τα πάντα για τα παιδιά τους, ώστε να μην διαφέρουν και να μην είναι σε κατώτερη μοίρα από τα άλλα παιδιά, όσο και αν υποφέρουν οικονομικά. Κατά τα άλλα είναι στην ίδια μοίρα με όλους τους γονείς που δεν εργάζονται και που δεν μπορούν να προσφέρουν πλέον ακριβά και καινούργια ρούχα στα παιδιά τους. Τα

παιδιά γενικά έχουν τη φροντίδα που τους χρειάζεται χωρίς να διαφοροποιούνται στο παραμικρό γιατί έχουν την ιδιαίτερη αδυναμία των γονιών τους και αποτελούν το ευαίσθητο σημείο τους.

«Τα παιδιά των μεταναστών δεν είναι αυτά που ξεχωρίζουν ως προς το χειρότερο μέσα στις τάξεις ή στους παιδικούς σταθμούς. Δεν είναι πιο προσεγμένα. Είναι εξίσου προσεγμένα. Έχω δει και παιδιά Ελλήνων πανβρώμικα. Έχω δει και παιδιά μεταναστών βρώμικα. Αλλά ο μεγάλος αριθμός είναι πολύ προσεγμένα, οι μετανάστες είναι υπερήφανοι, θέλουν τα παιδιά τους να μην διαφέρουν, να μην είναι σε χειρότερη μοίρα, ακόμη και αν δεν έχουν να φάνε. Τα παιδιά είναι πολύ πιο καθαρά και πολύ πιο αυτόνομα. Γνωρίζω ότι τα οικονομικά τους είναι δράμα, αλλά με τα παιδιά τους το παλεύουν πολύ. Γενικά σε αυτή την περίοδο της κρίσης το επίπεδο έχει πέσει λίγο. Αλλά όχι μόνο για τους αλλοδαπούς. Έχει πέσει και για τους Έλληνες δυστυχώς. Δηλαδή τα ίδια ρούχα, λίγο πιο παλιά και όχι καινούργια όπως έπαιρναν πρώτα που έβλεπες ας πούμε εβδομήντα Lacoste μπλουζάκια και ήταν όλα ίδια μπουφάν τάδε μάρκας. Έχει πέσει. Περνά δύσκολα όλος ο κόσμος, οι αλλοδαποί περνούν χειρότερα από ότι γνωρίζω και φαντάζομαι, αλλά δεν το αφήνουν να φαίνεται ειδικά στα παιδιά τους. Είναι το ευαίσθητο σημείο τους ας πούμε.»

(ΔΥ, 55 χρονών, συνέντευξη 13)

Όταν πρόκειται όμως να ζητήσουν κάτι που είναι απαραίτητο ή για το καλό του παιδιού τους, εκεί η υπερηφάνεια πάει στην άκρη δεν τους ενδιαφέρει να φανεί πόσο υποφέρουν. Μόνο για το καλό των παιδιών τους, μόνο για την περίπτωση αυτή αφήνουν να φανεί το τεράστιο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν. Έτσι λένε στη δασκάλα του παιδιού τους ότι στο σπίτι τα παιδιά στερούνται και το φαγητό για αυτό εκλιπαρούν να τα πάρουν στο παιδικό σταθμό, όπου θα εξασφαλίσουν το καθημερινό φαγητό τους «πάρτο για να φάει» όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται. Το πρόβλημα του φαγητού είναι έντονο όπως φαίνεται σε όλους τους άνεργους γονείς, όμως φαίνεται να είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό στους αλλοδαπούς γονείς σε σύγκριση με τους Έλληνες.

«Δηλαδή εγώ αντιμετώπισα τα δύο τελευταία χρόνια θέματα που δεν τα είχα αντιμετωπίσει πρώτα. Να έρχονται οι γονείς να σου λένε «πάρτο για να φάει». Έλληνες και αλλοδαποί. Είναι νέοι γιατί βέβαια ποιος θα γεννήσει, δεν θα γεννήσω εγώ οι νέοι άνθρωποι θα γεννήσουν. Έτσι; Είκοσι πέντε, τριάντα, τριάντα πέντε οι

οποίοι έχουν χτυπηθεί από την ανεργία ανελέητα. Μιλάμε για ένα εκατομμύριο ανέργους αυτής της ηλικίας. Αυτοί όμως έχουν και τα μικρά παιδιά. Με αποτέλεσμα να έχουν εξαιρετικά μεγάλο θέμα για να μπορούν να τα ζήσουν και να τα αντιμετωπίσουν. Μερικοί αλλοδαποί ερχόντουσαν και πριν το καταλάβαινα, ήταν για μένα απόλυτα φυσιολογικό, οι πρώτοι που έμειναν άνεργοι ήταν οι αλλοδαποί, ο άλλος έφυγε από τη χώρα του ήρθε εδώ να δουλέψει οπουδήποτε και έμεινε άνεργος, χωρίς βοήθεια από πουθενά ή στήριξη οικογένειας και βέβαια ήθελε κάπου το παιδί του να είναι. Όμως τώρα πιά έρχονται και Έλληνες και λένε «πάρτε το για να φάει». Για μένα είναι ενδεικτικό. Αυτή τη στιγμή υπερτερούν οι αλλοδαποί σε αυτό το θέμα, στα 3 παιδιά τα 2 είναι αλλοδαπά, αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν ούτε μισό ευρώ έσοδο αυτή την περίοδο, δεν ξέρω πως επιβιώνουν».

(ΔΥ, 55 χρονών, συνέντευξη 13)

Εκείνο που είναι σίγουρο είναι ότι δεν έχουν ούτε ένα ευρώ να αγοράσουν μια φωτογραφία αναμνηστική του παιδιού τους. Και δεν είναι μόνο αυτό, το πιο σημαντικό είναι ότι δεν έχουν ούτε φαγητό στο σπίτι για τα παιδιά τους. Και μόνο από αυτά φαίνεται καθαρά η κακή οικονομική κατάσταση και η φτώχεια που βιώνουν καθημερινά μέσα στα σπίτια τους οι μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες.

«Οικονομικά είναι δύσκολα όλοι, αλλά οι αλλοδαποί χειρότερα. Αυτό που είδα με τις φωτογραφίες... Είχαμε φωτογραφίες, οι οποίες δεν ήταν υποχρεωτικές αλλά ήταν μια οικογένεια αλλοδαπών, δεν θυμάμαι λόγω αμέλειας, το αμελούσε και η άλλη δεν ήθελε. Δεν το πιστεύω δεν είχαν χρήματα 1 ευρώ σίγουρα. Το σκέφτηκα ότι δεν θα 'χαν χρήματα γι' αυτό και δεν τους πίεσα κιόλας. Το ανέφερα και στην προϊσταμένη, τώρα αν όντως είχαν οικονομικό θέμα γενικά.»

(ΔΥ, 27 χρονών, συνέντευξη 11)

Υπάρχουν σημεία στην καθημερινότητα που μπορεί κάποιος συνεχώς να διαπιστώνει ότι η οικονομική κατάσταση των μεταναστών βιώνει τη χειρότερη φάση της. Το θέμα του φαγητού είναι αυτό που πονάει περισσότερο και που μόνο για αυτό το λόγο θα έπρεπε τα παιδιά των μεταναστριών και κατά πάσα πιθανότητα και άλλων ευάλωτων ομάδων, θα έπρεπε να είχαν μεγαλύτερη και ευκολότερη πρόσβαση, αλλά και σωστή παροχή στη χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών. Η υπάλληλος αναφέρει

ότι παρατηρώντας τα παιδιά διαπιστώνει ότι είναι πιο αδύνατα από ότι ήταν πιθανόν στην αρχή της χρονιάς ή την προηγούμενη χρονιά.

Ανιχνεύοντας λοιπόν στην ζωή του παιδικού σταθμού μέσα από πράγματα ρουτίνας, ανακαλύπτει ο παιδαγωγός και άλλα σημεία όπως ότι τα ρουχαλάκια στην τσάντα των παιδιών είναι λιγότερες αλλαξιές καθημερινά, παρόλο ότι συνεχώς η δασκάλα ζητά περισσότερες. Οι πάνες για τα μωρά είναι ακριβώς ο αριθμός τους μέσα στις τσάντες, ούτε μια παραπάνω. Με τις πάνες σίγουρα υπάρχει μεγάλο πρόβλημα αφού αποτελούν μαζί με το γάλα το μεγαλύτερο έξοδο για τα βρέφη. Ιδιαίτερα σε οικονομικά δύσκολους καιρούς αυτό είναι ένα έξοδο που ένα νοικοκυριό δύσκολα αντέχει. Πως να βγουν τα νοικοκυριά των μεταναστών με ένα μεροκάματο αραιά και που; Τα επί πλέον που μπορεί να ζητά ο βρεφονηπιακός σταθμός οι μετανάστριες μητέρες προσπαθούν να τα αποφύγουν με πλάγιο τρόπο χωρίς να πουν ότι δεν μπορούν να ανταποκριθούν οικονομικά, γιατί όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω από άλλη υπάλληλο είναι πολύ υπερήφανες, προτιμούν να μην πάει το παιδί στη γιορτή εάν δεν έχουν να του πάρουν στολή, ή φωτογραφία, ή DVD.

«Η οικονομική κατάσταση των μεταναστών είναι χάλια. Έχω αρκετά παιδιά μεταναστών και μπορώ να καταλάβω τι γίνεται. Τα παιδιά τα βλέπω πιο αδυνατισμένα, αρκετά από τα παιδάκια αυτά. Βλέπω επίσης ότι αρκετά παιδάκια δεν έχουνε πάνες, τους ζητάμε να μας φέρουνε πάνες γιατί αλλάζουμε συχνά...αλλά δυσκολεύονται να φέρουνε πάνες...τις φέρνουν ίσα-ίσα. Ακόμη...και μεταναστών και Ελλήνων, περισσότερο μεταναστών όμως, φτωχά ρουχαλάκια, ενώ τους ζητάμε περισσότερα ρούχα γιατί λερώνονται βλέπουμε ότι δεν μας φέρνουνε περισσότερες αλλαξιές, ίσως γιατί να μην έχουνε τη δυνατότητα να τους αγοράσουνε περισσότερα...Οι γονείς τους...ναι...κάποιων είναι άνεργοι...κάποιοι...οι περισσότεροι δηλαδή είναι άνεργοι...κάποιοι κάνουν απλά κάποια μεροκάματα δηλαδή ίσα-ίσα κάποια χρήματα για να βγάλουν το ψωμί της ημέρας και αν θα το κάνουνε και αν θα το βγάλουνε...Και επειδή οι μετανάστριες ειδικά είναι πολύ περήφανες για να πουν ότι δεν έχουν, προτιμούν να μην φέρουν το παιδί τους σε μια εκδήλωση γιατί δεν έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν, να πληρώσουν μια στολή, ένα εισιτήριο ή μια φωτογραφία ή DVD».

(ΔΥ, 39 χρονών, συνέντευξη 17)

Η οικονομική κρίση δεν επέφερε επιπτώσεις μόνο στη ψυχολογία των γονέων μεταναστών, αλλά και στον παιδιών. Τα παιδιά είναι εκείνα που ακόμη και αν δεν καταλαβαίνουν ακριβώς τι συμβαίνει, αντιλαμβάνονται τις αλλαγές στη καθημερινότητα και επηρεάζονται άμεσα από τη διάθεση και τη ψυχολογία των γονέων. Επίσης αρπάζουν τις καταστάσεις καλές ή κακές που υπάρχουν μέσα στο σπίτι καθώς και την ένταση ή τη βαριά ατμόσφαιρα που μπορεί να υπάρχει. Η ανεργία των γονέων και η φτώχεια που αυτή επιφέρει είναι δύο παράγοντες που από μόνοι τους είναι συνυφασμένοι με αρνητικές και έντονες καταστάσεις. Τα παιδιά πολύ πιθανόν να έχουν γίνει μάρτυρες τέτοιου είδους καταστάσεων εκτός του καθημερινού βαρύ κλίματος που βιώνουν και της καταθλιπτικής διάθεσης που πιθανόν εκπέμπουν οι γονείς. Είναι φυσικό να αντιδρούν με γκρίνια, επιθετικότητα, άρνηση, κλάμα κ.λ.π. Η παρακάτω υπάλληλος λοιπόν πολλές φορές συνάντησε τέτοιου είδους παιδιά στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, μια και ξεκίνησε να δουλεύει μέσα στη κρίση για πρώτη φορά. Δεν μπορεί να γνωρίζει πως ήταν πριν τη κρίση τα παιδιά των μεταναστών γνωρίζοντας όμως τι περνούν τώρα οι γονείς τους δικαιολογεί πολλές φορές τη συμπεριφορά των μικρών παιδιών, γιατί περνούν και αυτά τις δυσκολίες τους, μάλιστα ίσως σε μεγαλύτερο βαθμό.

«Δεν μπορώ να ξέρω αν ήταν καλύτερα τα παιδιά των μεταναστών πριν την κρίση. Κατά πόσο η οικονομική κρίση άλλαξε πράγματα πάνω τους. Γιατί δεν ξέρω πώς ήταν πριν τα παιδιά αυτά στη ζωή τους ή μέσα στο παιδικό σταθμό. Εγώ άρχισα να δουλεύω μέσα στη κρίση στους Π.Σ. Δεν μπορώ ν' απαντήσω με σιγουριά. Βλέπω όμως μετρημένα πράγματα, δείχνει ότι οι άνθρωποι ζορίζονται. Αλλά σίγουρα θα έχει διαφορά, αφού υπάρχει και ανεργία. Γιατί και όταν μέσα στο σπίτι υπάρχει δυσκολία αυτό περνάει στο παιδί. Πολλές φορές δικαιολογώ κάποιες αντιδράσεις των παιδιών στη συμπεριφορά τους, γκρίνιες, μελαγχολίες, επιθετικότητα, άρνηση, υπερευαισθησία, διάφορα, γιατί ζουν καταστάσεις και αυτά, όχι ευχάριστες».

(ΔΥ, 27 χρονών, συνέντευξη 4)

Σύμφωνα με την άποψη των δημοσίων υπαλλήλων οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες αντιμετωπίζουν με μεγάλη υπερηφάνεια και αξιοπρέπεια το τεράστιο οικονομικό πρόβλημα τους. Η ανεργία και η φτώχεια δημιουργούν αλλαγές και

τροποποιήσεις στη ζωή τους που δύσκολα μπορούν να αντιμετωπίσουν, όμως προσπαθούν να ανταπεξέλθουν με όσο το δυνατόν καλύτερο τρόπο, ιδιαίτερα όσο αφορά τα παιδιά τους, τα οποία δεν θέλουν να διαφέρουν από τα άλλα παιδιά σε τίποτα και τις υποχρεώσεις τους σχετικά με αυτά απέναντι στο παιδικό σταθμό. Αποφεύγουν να συζητούν για το θέμα της ανέχειας τους, αλλά προκειμένου να εξασφαλίσουν κάτι καλύτερο για τα παιδιά τους μιλούν ευθέως για αυτό που έχουν ανάγκη(όπως το φαγητό) και αποφεύγουν εντέχνως να συμμετέχουν σε εκδηλώσεις που δεν έχουν τη δυνατότητα να το κάνουν για τα παιδιά τους, αλλά δεν λένε ποτέ δεν έχω χρήματα ή δεν μπορώ. Υπάρχουν βέβαια και οι υπάλληλοι που πιστεύουν ότι αυτοί που στη πραγματικότητα «λιμοκτονούν» δεν είναι οι μετανάστες αλλά οι Έλληνες.

5.5. ΕΡΓΑΣΙΑΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Σημαντικό κομμάτι της έρευνας αλλά και της μελέτης της πρόσβασης και χρήσης αποτελεί το σημείο όπου περιγράφονται από τις ίδιες τις μετανάστριες τόσο οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες από την εργασία τους και δυσκολεύουν την πρόσβαση και την χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών όσο και οι απόψεις των δημοσίων υπαλλήλων για την εργασία των μητέρων μεταναστριών στην οικιακή εργασία. Εξίσου σημαντικές θεωρούνται οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι δημόσιοι υπάλληλοι στην εργασία τους και επηρεάζουν την πρόσβαση και χρήση των μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών στους βρεφονηπιακούς σταθμούς όσο και οι απόψεις των μεταναστριών για αυτούς τους δημόσιους υπαλλήλους. Στην παρούσα ενότητα μελετώνται α) οι δυσκολίες των δημοσίων υπαλλήλων στην εργασία τους και β) οι απόψεις τους για την εργασία των μεταναστριών μητέρων.

5.5.1. Δυσκολίες στην Εργασία των Δημοσίων Υπαλλήλων και πώς επιδρούν στην Πρόσβαση και Χρήση των Υπηρεσιών Βρεφονηπιακής Φροντίδας

Οι δημόσιοι υπάλληλοι που έλαβαν μέρος στην έρευνα βασικά φαίνεται από τις πρώτες εντυπώσεις ότι κάνουν ένα επάγγελμα που επέλεξαν και αγαπούν και ότι χαίρονται που βρίσκονται στη δουλειά αυτή. Στη συνέχεια διαπιστώνεται ότι όλοι

έχουν κάτι που τους προβληματίζει και τους δημιουργεί δυσκολία στη καθημερινότητα τους, κάτι που τους κουράζει ή τους δημιουργεί άγχος και ανασφάλεια, κάτι που τους χαλά όλη τη διάθεση για την εργασία τους και τους αναγκάζει να κάνουν σκέψεις μέχρι και φυγής από το συγκεκριμένο επάγγελμα, καθώς επίσης να ξεσπούν την εργασιακή τους δυσαρέσκεια πάνω σε ευάλωτους χρήστες όπως είναι οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες.

Ένας από τους λόγους αυτούς είναι η έλλειψη προσωπικού μέσα στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, βασικός λόγος που τους δημιουργεί μεγάλη σωματική και ψυχική κόπωση με αποτέλεσμα να εκφράζουν αρνητικά συναισθήματα και να νευριάζουν με τους χρήστες που βρίσκονται σε ανεργία, μην μπορώντας να κατανοήσουν τη μεγάλη σημασία που έχει η παραμονή των παιδιών τους στο παιδικό σταθμό με σκοπό την εύρεση εργασίας των ατόμων αυτών. Στην προκειμένη περίπτωση οι άνεργες μητέρες είναι οι ευάλωτοι χρήστες που δέχονται το ξέσπασμα και την «επίθεση» των καταπονημένων υπαλλήλων με πρώτα και ευκολότερα εξιλαστήρια θύματα τις μετανάστριες μητέρες. Οι «ξένες» σύμφωνα με τους υπαλλήλους, οι οποίες είναι κατά το πλείστο άνεργες, είναι αυτές που αφήνουν τα παιδιά τους στο παιδικό σταθμό για να πηγαίνουν γυμναστήριο, για καφέ ή για ψώνια. Στην πραγματικότητα όταν ένας γονιός σου εμπιστεύεται το παιδί του, είσαι υποχρεωμένος να προσέχεις το παιδί χωρίς να σε ενδιαφέρει σαν επαγγελματία τι κάνει ο γονιός από την ώρα που σου παραδίδει το παιδί και μετά. Εάν ο γονιός έχει δικαίωμα να φέρνει το παιδί του σαν άνεργος στον παιδικό σταθμό σύμφωνα με τις κρατικές αποφάσεις, ο υπάλληλος είναι υποχρεωμένος να δεχθεί το παιδί και το γονιό χωρίς κανένα σχόλιο και να τους εξυπηρετήσει με το καλύτερο τρόπο, όπως και τους άλλους εργαζόμενους χρήστες.

Επιπλέον οι άνεργες μητέρες προκειμένου για την πρόσβαση τους σε βρεφονηπιακό σταθμό σε καμία περίπτωση δεν διαχωρίζονται σε ξένες και Ελληνίδες. Και τέλος τα παιδιά των ανέργων προστέθηκαν στη λίστα των μοριοδοτημένων μητέρων μέσω των προγραμμάτων του ΕΣΠΑ με έναν ιδιαίτερο σκοπό. Ο σκοπός είναι ένας και μοναδικός : να βρουν αυτές οι μητέρες εργασία, διευκολύνοντας τους με το να αφήνουν τα παιδιά τους στο παιδικό σταθμό. Έτσι προσπαθούν να μειώσουν την ανεργία που πλήττει την χώρα μας τα τελευταία χρόνια και να ανεβάσουν το οικογενειακό εισόδημα που κινδυνεύει να είναι ανύπαρκτο στα πιο πολλά νοικοκυριά. Το πρόγραμμα του ΕΣΠΑ

στις συμβάσεις που υπογράφει με τους φορείς μεταξύ των άλλων προϋποθέσεων έχει και την απαιτούμενη αναλογία μεταξύ νηπίων και προσωπικού. Εάν δεν τηρείται σε κάποιους δήμους ή παιδικούς σταθμούς αυτό είναι ένα πρόβλημα που πρέπει να λύνεται με τη διοίκηση και όχι με τα ξεσπάσματα στους χρήστες.

Το θέμα της εργασιακής εξουθένωσης ανέκαθεν υπήρξε ένα τεράστιο πρόβλημα για τους εργαζόμενους σε πολλούς τομείς κοινωνικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας είναι ένα θέμα το οποίο απασχολεί έντονα όταν υφίσταται καθ' ότι η ενασχόληση με βρέφη και νήπια είναι ένα πολύ υπεύθυνο και συνάμα κουραστικό επάγγελμα, το οποίο απαιτεί άμεση λύση, ώστε το προσωπικό να μπορεί να αποδώσει καλύτερα και με μεγαλύτερη υπευθυνότητα, χωρίς να έρχεται σε συγκρούσεις με τους χρήστες, χωρίς να τους ξεχωρίζει και χωρίς να τους στιγματίζει. Σημαντικό ρόλο στη περίπτωση αυτή έχουν οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις των δημοσίων υπαλλήλων για τους μετανάστες. Δεν μπορεί να θεωρούν ότι επιβαρύνεται η εργασιακή τους σχέση, ή καθημερινότητα τους με πολλά παιδιά και αυτό να προέρχεται από τις «ξένες» μόνο, δεν μπορεί να είναι οι μετανάστριες αυτές που θέλουν να κάθονται και να ξαποστελνουν τα παιδιά τους στο παιδικό σταθμό για να πηγαίνουν στο γυμναστήριο και για ψώνια. Μήπως είναι κακό γιατί ακριβώς είναι μετανάστριες και δεν έχουν κατά την άποψη τους αυτό το δικαίωμα;

Η όλη έρευνα μας δείχνει μέχρι τώρα ότι οι μετανάστριες παλεύουν με ευκαιριακές εργασίες για να επιβιώσουν και για να κερδίσουν το ψωμί έστω και μόνο της μιας ημέρας και ότι οικονομικά στερούνται και το ένα ευρώ. Το να πας γυμναστήριο, ψώνια, καφέ, χρειάζονται και χρήματα. Μέσα στην κούραση και την απόγνωση των υπαλλήλων και επειδή ακριβώς δεν υπάρχει φανερά, λόγω φόβου προς την εργασιακή τους σχέση η αντίδραση προς τη διοίκηση όπως θα έπρεπε, οι υπάλληλοι βρίσκουν έναν αποδιοπομπαίο τράγο να ξεσπάσουν και αυτός δεν είναι άλλος από τις «ξένες» τις μετανάστριες. Οι «ξένες» είναι ο εύκολος στόχος για όλους. Στόχος προκαταλήψεων που δένει στις απόψεις όλων, των υπόλοιπων υπαλλήλων, των άλλων χρηστών και κυρίως της διοίκησης. Είναι κάτι που συναντούμε και σε όλες τις προηγούμενες έρευνες με μετανάστες έως τώρα. Ότι κακό γίνεται το κάνουν «οι ξένοι».

Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του ΔΥ συν.14, όπου πολύ περιγραφικά μας παρουσιάζει αυτά που αισθάνεται στην εργασία του, δίνοντας και τους λόγους που τον κάνουν να αισθάνεται με αυτό τον τρόπο.

«Δουλεύω με χαρά, αλλά φεύγω πολύ κουρασμένη. Δεν έχουν πολύ προσωπικό και κουράζομαι πολύ, γι' αυτό νευριάζω που αυτοί που δεν δουλεύουν δεν τα κρατούν τα παιδιά στο σπίτι. Ξέρω κάποιες, είναι ξένες, φέρνουν τα παιδιά στο παιδικό σταθμό και μετά πηγαίνουν γυμναστήριο, ή θα τις δεις έξω για ψώνια. Το κάνουν πολλές αυτό, αλλά οι ξένες πιο πολύ, δεν δουλεύουν.»

(Δ.Υ, 38 χρονών, συνέντευξη 14)

Ένα άλλο πρόβλημα είναι η εργασία υπαλλήλων δύο ταχυτήτων μέσα στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, μόνιμοι και συμβασιούχοι. Οι μόνιμοι όπως διαπιστώνεται από την έρευνα αποτελούν κατά κύριο λόγο το λιγότερο προσωπικό των παιδικών σταθμών, αμείβονται καλύτερα, αισθάνονται ασφάλεια για τη θέση τους και έχουν συνηθίσει τόσα χρόνια στο ρυθμό και το είδος των καθηκόντων τους. Είναι περισσότερο κοντά στη διοίκηση και τον προϊστάμενο εργασιακά, απολαμβάνουν περισσότερων προνομίων και εμπιστοσύνης στην εργασία τους, αισθάνονται ότι οι ίδιοι σαν ειδικότητες έχουν μέλλον εάν συνεχίσουν να υπάρχουν οι υπηρεσίες τους βέβαια και έχουν το δικαίωμα της πρωτοβουλίας και της ελεύθερης γνώμης, χωρίς να υπάρχει ο φόβος να χάσουν την εργασία τους. Από την άλλη οι συμβασιούχοι είναι πολύ περισσότεροι μέσα στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας από ότι διαπιστώνεται και από την έρευνα και βρίσκονται σε μία εντελώς διαφορετική κατάσταση από ότι οι μόνιμοι υπάλληλοι.

Μέσα στους νέους τρόπους λειτουργίας για την εξυπηρέτηση των κοινωνικών υπηρεσιών το καπιταλιστικό σύστημα ανακαλύπτει συνεχώς τρόπους όπου η νέα λειτουργία να είναι κάτω από τον πλήρη έλεγχο του συστήματος. Αυτό επιτυγχάνεται με ανασφαλείς εργαζόμενους όπου η ανάγκη τους υποχρεώνει να δέχονται θέσεις εργασίας, όπως μέσω συμβάσεων και κατά συνέπεια να είναι εργαζόμενοι με σκυμμένο κεφάλι, όπου υπόκειται σε συνεχή έλεγχο και καθοδήγηση. Δεν αμείβονται καλά, έχουν μικρούς μισθούς, αισθάνονται ότι δεν έχουν μέλλον μέσα στις κοινωνικές υπηρεσίες όπου εργάζονται, συναντούν συνεχώς διαφορετικές καταστάσεις ανάλογα το Δήμο που εργάζονται κάθε φορά, ζουν συνεχώς με μία ανασφάλεια. Επωμίζονται το μεγαλύτερο φόρτο εργασίας, απολαμβάνουν λιγότερα προνόμια, υπολογίζονται λιγότερο από τη

διοίκηση, αισθάνονται ότι δεν έχουν μέλλον και προοπτικές, δεν έχουν πρωτοβουλίες και ελευθερία απόψεων και ζουν συνεχώς με το φόβο μην χάσουν την εργασία τους.

Η ΔΥ, συν.10, υπεύθυνη σε έναν βρεφονηπιακό σταθμό εξηγεί γιατί ενώ της αρέσει η δουλειά της εκνευρίζεται, της χαλά η διάθεση και σκέφτεται να φύγει πριν την ώρα της για σύνταξη. Η ευθύνη του να διοικείς υπαλλήλους διαφορετικών ταχυτήτων μέσα σε ένα περιορισμένο χώρο δεν είναι ευχάριστη περίπτωση. Αυτή η ανομοιογένεια στην εργασιακή σχέση των υπαλλήλων της υπηρεσίας της δημιουργεί πολλά προβλήματα ανισότητας, δυσαρέσκειας, σχέσεων και συγκρούσεων μεταξύ τους, αλλά και ανασφάλεια στην ίδια να στηριχτεί σε προσωρινούς και «περαστικούς» υπαλλήλους. Επί πλέον έχει και τους ανώτερους από εκείνη όπου πρέπει να υπακούει και όπου το βασικό μέλημα τους είναι η διατήρηση και η δημιουργία πελατειακών σχέσεων, τόσο με τους δημότες- χρήστες, όσο και εσω-πελατειακά με τους υπαλλήλους οι οποίοι μεσολαβούν έμμεσα ή άμεσα για τη συλλογή των μελλοντικών τους ψήφων, εμπλέκοντας τους έτσι σε μια καθαρά πολιτική διαδικασία λειτουργίας των βρεφονηπιακών σταθμών, η οποία στην πραγματικότητα μπορεί και να μην τους εκφράζει, αλλά απλώς να τους βολεύει ή να τους οδηγεί σχεδόν μόνο του μηχανικά το υπάρχον σύστημα μέσα στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία.

Οι εσω-πελατειακές σχέσεις και τα εσω-ρουσφέτια μεταξύ υπαλλήλων και ανώτερης διοίκησης, τις περισσότερες φορές είναι πιο δυνατά και από τις συνηθισμένες πελατειακές σχέσεις ή τα κοινώς ρουσφέτια που αναπτύσσονται κατά τη λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών με τους χρήστες. Αυτά συνήθως ρυθμίζουν ή οδηγούν τις υπόλοιπες σχέσεις και καθορίζουν προσβάσεις και χρήσεις υπηρεσιών. Η περίπτωση της αντίδρασης για όσους δεν συμφωνούν είναι σχεδόν ανύπαρκτη, αφού πρόκειται για απαιτήσεις εξουσίας όπου οι υπάλληλοι θεωρούνται αδύναμοι μπροστά της. Ακόμη και εάν κάποιος αντιδράσει σε αυτό το κατεστημένο, δεν θα κερδίσει και πολλά, αφού η εξουσία δεν επικεντρώνεται σε ένα σημείο, αλλά απλώνει το δίχτυ και τα «πλοκάμια» της παντού εντός και εκτός υπηρεσίας.

«Μ' αρέσει, μ' αρέσει η δουλειά μου, αλλά υπάρχουν πράγματα που σαν υπεύθυνη μου χαλάνε τη διάθεση με προβληματίζουν, με νευριάζουν, δεν με αφήνουν να ησυχάσω. Έχω συμβασιούχους και μόνιμους, δεν μπορώ να βρω άκρη. Έχω και τους πιο πάνω που μόνο ψήφους τους νοιάζει να μαζεύουν, εννοώ τους αιρετούς, έχουν το πάνω χέρι, είναι οι

προϊστάμενοι μου και ας μην έχουν ιδέα από διοικητικά και παιδαγωγικά, σκέφτομαι σοβαρά τη σύνταξη εάν μπορώ να φύγω.

Όταν η άλλη παίρνει 700€ ή 650€ εδώ και δουλεύει από το πρωί ειδικά από την κουζίνα που ξεκινάνε από το πρωί να καθαρίσουν 20 κιλά πατάτες, να καθαρίσουν 10 κιλά μήλα, να καθαρίσουν ψάρι.... Έχουν πολλή δουλειά. Να καθαρίσουν την αυλή που βλέπετε και όλες αυτές τις αίθουσες. Είναι δύο αίθουσες μεγάλες, τρεις εδώ μέσα. Τεράστια μπάνια. Να τρέξεις πίσω από τα παιδιά. Είναι δύσκολο. Πρέπει να υπάρχει κάτι για να δουλέψεις, να έχεις κίνητρο, κάτι να σε γλυκάνει. Άμα παίρνεις τα λεφτά και σε 15 ημέρες, πολύ λέω, δεν υπάρχουν, αλλά δεν έχω παράπονο από τις μόνιμες είναι πολύ καλές είναι και με άλλες συνθήκες η δουλειά τους, αφού είναι μόνιμες. Έρχονται λίγο σε κόντρα με τους συμβασιούχους μερικές φορές, δικαιολογημένα. Οι συμβασιούχοι είναι περαστικοί και έτσι αισθάνονται, δεν είναι να βασισθείς πάνω τους. Οι συμβασιούχοι παιδαγωγοί μέχρι να συνηθίσουν τα παιδιά και τον τρόπο δουλειάς είναι να φύγουνε. Εγώ αυτή τη κατάσταση δεν την αντέχω και πιο πολύ δεν αντέχω τη λογική των αιρετών, δεν είναι να μπλέκεις με αυτούς... ».

(ΔΥ,61χρονών, συνέντευξη 10)

Η λειτουργία των παιδικών σταθμών, έχει αλλάξει σύμφωνα με τους υπαλλήλους παρουσιάζοντας αλλαγές τόσο από δήμο σε δήμο όσο και από παιδικό σταθμό σε παιδικό σταθμό μέσα στον ίδιο δήμο. Οι υπάλληλοι που αλλάζουν εργασία κατά διαστήματα σε άλλες περιοχές, δεν ξέρουν τι ακριβώς θα συναντήσουν στις νέες δομές εργασίας τους, γνωρίζοντας ότι στην πραγματικότητα δεν υπάρχει έλεγχος για την λειτουργία των παιδικών σταθμών και την προσφερόμενη ποιότητα προς τους χρήστες τους. Η στενή συνεργασία της ανώτερης διοίκησης με τους υπεύθυνους των παιδικών σταθμών, ακολουθώντας ακριβώς αυτή την διαδρομή ως προς την ιεραρχία στο συγκεκριμένο χώρο, είναι βασικά ο τρόπος που σφραγίζει την κουλτούρα και την οργάνωση των συγκεκριμένων υπηρεσιών. Η συνεργασία δηλαδή αιρετών και ανώτερων υπαλλήλων δημιουργεί και την ανάλογη οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.

Παρ' όλο ότι οι υπάλληλοι εκδηλώνουν παράπονα για την λειτουργία των παιδικών σταθμών, υπάρχουν και πολλοί που έχουν κάνει δικαστήρια για να κερδίσουν την μονιμότητα τους. Εάν κερδίσουν τη μονιμότητα και δεν έχουν άγχος για το μέλλον με

αυτό αλλάζει και ολόκληρη η εργασιακή τους κουλτούρα και η αντιμετώπιση τους μέσα στην εργασία. Προς το παρόν αισθάνονται τυχεροί που δουλεύουν σε μια δουλειά που τους αρέσει, αν και αντιμετωπίζουν τόσα πολλά προβλήματα. Χαίρονται που εργάζονται σε αυτό που επέλεξαν και που τα οικονομικά και οι υποχρεώσεις τους αν και είναι δύσκολα τους επιτρέπουν να παραμένουν, γιατί γνωρίζουν πολύ καλά ότι υπάρχουν άνθρωποι που δεν κάνουν αυτό που θέλουν, δεν εργάζονται σε δουλειές που αγαπούν, αλλά συνεχίζουν να παραμένουν σε αυτές και να εργάζονται από ανάγκη.

« Καλά είναι. Εκτός από την καθημερινή ανασφάλεια που έχουμε για το μέλλον, όλοι και εκτός και εντός. Πολλοί έχουν κάνει και δικαστήριο για να μείνουν και έχουν παράταση, περιμένουν την απόφαση. Έχει αλλάξει και ο τρόπος μέσα στη δουλειά και απέναντι στους γονείς και τα πάντα. Έχει αλλάξει η λειτουργία των παιδικών σταθμών. Κάθε Δήμος βάζει και κάτι δικό του στη γενική λειτουργία και αυτό κάνει τη διαφορά που ή σε βοηθά ή δεν σε βοηθά, γιατί κανείς δεν τα ελέγχει στη πραγματικότητα. Όταν ο πρόεδρος και η υπεύθυνη του σταθμού είναι ένα, καταλαβαίνεις τι εννοώ, δεν μπορείς να μιλήσεις, κάνουν θαύματα...Συνήθως είναι ένα, γιατί ο υπεύθυνος μπαίνει από τον πρόεδρο, είναι δικό του άτομο...»

(ΔΥ,36 χρονών, συνέντευξη 1)

«Αυτή η δουλειά με ικανοποιεί. Και δεν τη συγκρίνω και με άλλες δουλειές. Θα έλεγα, ότι είμαι εντάξει μια χαρά σε σχέση με άλλους. Αν είμουν και μόνιμη θα ήταν καλύτερα, θα μου είχε φύγει το άγχος. Θα είχα και άλλη αντιμετώπιση. Τους μόνιμους τους υπολογίζουν περισσότερο και έχουν και άλλες προοπτικές, για θέση και χρήματα. Ευτυχώς εγώ δεν έχω πολλές υποχρεώσεις και βγαίνω οικονομικά, γιατί τα λεφτά είναι λίγα. Το μόνο καλό είναι ότι δουλεύω σε αυτό που θέλω. Ότι κάνω αυτό που μ' αρέσει. Γιατί υπάρχουν και άνθρωποι που δουλεύουν σε δουλειές που δεν είναι αυτό που θέλουνε. Που τους κάνει η ανάγκη».

(ΔΥ, 38 χρονών. Συνέντευξη 14)

Όλα αυτά τα προβλήματα που αναφέρθηκαν πιο πάνω καθώς και οι πιέσεις που δέχονται καθημερινά από προϊσταμένους και αιρετούς, γίνονται η αιτία ώστε οι υπάλληλοι να δυσανασχετούν, να αισθάνονται αδικημένοι να γίνονται επιθετικοί στους συναδέλφους και στους χρήστες των υπηρεσιών και να αισθάνονται περίεργα κατά την προσέλευση τους στο χώρο εργασίας. Το μη ευχάριστο εργασιακό περιβάλλον είναι κάτι

που δεν αντέχεται να το υπομένεις καθημερινά, είναι ένα «μαρτύριο», είναι μια κατάσταση που σε φθείρει ψυχικά και σε κάνει να νοιώθεις «κάπως» όπως λέει και η συν. 13. Η συνέπεια όλων αυτών είναι να δημιουργούνται μεγάλα εμπόδια στο να διευκολύνουν την πρόσβαση σε άτομα όπως οι μετανάστριες μητέρες, αλλά και στο να εξυπηρετήσουν σε μια σωστή παροχή των αγαθών τους χρήστες και δη τις ευάλωτες ομάδες.

Η κάθε αλλαγή επίσης που γίνεται στη δουλειά τους δημιουργεί αναστάτωση και επιφέρει έλλειψη ισορροπίας. Πολύ σωστά επισημαίνει ή συν. 13 ότι οι υπάλληλοι δεν είναι εκπαιδευμένοι για αλλαγές και ότι ο δημόσιος υπάλληλος θέλει τη ρουτίνα του την οποία δεν αλλάζει με τίποτα Έτσι μόνο αισθάνεται ασφαλής και διατηρεί την ισορροπία του, το «βόλεμα του». Δεν έχει τη δυνατότητα και την ικανότητα της ευελιξίας στο χώρο της εργασίας του ή του εκσυγχρονισμού για διάφορα θέματα που ως φυσικό επιφέρουν αλλαγές. .

«Το κλίμα έχει αλλάξει πολύ στην υπηρεσία. Έχει αλλάξει. Οι υπάλληλοι δυσανασχετούν.

Είναι πιο επιθετικοί οι υπάλληλοι γιατί αισθάνονται αδικημένοι. Και είναι αδικημένοι. Εργασιακά δεν βιώνουν και τις καλύτερες συνθήκες, λίγα χρήματα, πιέσεις από παντού, από προϊσταμένους, αιρετούς, αλλαγές που συνεχώς επέρχονται. Νόμιμες αλλαγές, δεν λέω, αλλά ο δημόσιος υπάλληλος δεν είναι εκπαιδευμένος σε αυτά, θέλει τη ρουτίνα του.

Εγώ ακόμα έρχομαι ευχάριστα. (Γελάει) Να δω έως πότε. Εύχομαι να είναι μέχρι να φύγω, γιατί διαφορετικά ξέρεις αυτό δεν υποφέρεται είναι μαρτύριο.

Είναι και οικονομικά τα θέματα, αλλά είναι και η γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στους χώρους αυτούς, σε κάνει να αισθάνεσαι κάπως».

(ΔΥ, 55 χρονών, συνέντευξη 13)

Τα παρακάτω λόγια της ΔΥ συν 15 είναι μια εξομολόγηση χαρακτηριστική για το τι ατμόσφαιρα επικρατεί σε πολλούς σταθμούς, τα οποία ανέφεραν και πολλοί άλλοι υπάλληλοι. Η όλη κατάσταση φαίνεται να κινείται στο ίδιο πλάνο, με τους συμβασιούχους όμως να δέχονται τη μεγαλύτερη καταπίεση, επιβολή εξουσίας και τον μεγαλύτερο έλεγχο μια και θεωρούνται προσωρινοί υπάλληλοι. Ο συμβασιούχοι θεωρούνται από τους μόνιμους παλαιότερους υπαλλήλους ως νέοι υπάλληλοι,

προσωρινοί και άπειροι στη λειτουργία των δημόσιων βρεφονηπιακών σταθμών, μια λειτουργία καλή ή κακή κανείς δεν ξέρει αφού όπως ανέφεραν οι υπάλληλοι, δεν έχουν έλεγχο για τη λειτουργία τους. Βρέθηκαν σε ένα χώρο πολύ «κλειστό» όπου η εξουσία και η ρουτίνα έχουν εδραιωθεί σε λιμνάζοντα νερά , όπου τίποτα νέο, σύγχρονο ή διαφορετικό δεν επιτρέπεται να ταράξει αυτά τα νερά και την ρουτίνα των υπηρεσιών τους. Για το λόγο αυτό υπάρχει πλήρης έλεγχος, περιορισμός αρμοδιοτήτων, επιβολή απόψεων και φυσικά στέρηση κοινωνικότητας με το κοινό, ελευθερίας δραστηριοτήτων, πρωτοβουλίας ή καινοτομιών.

Επειδή κάθε υπάλληλος περνά αρκετή ώρα στην εργασία του καθημερινά, όλη αυτή η κατάσταση είναι μια κατάσταση ψυχοφθόρα που αφήνει τα ίχνη της και δημιουργεί αρνητισμό και συναισθήματα που δεν βοηθούν στην δημιουργία θετικών προτύπων και καλής εργασιακής σχέσης. Κατά συνέπεια οι υπηρεσίες δεν λειτουργούν όπως θα έπρεπε, έχοντας πρόβλημα πρώτα και βασικά εκ των έσω. Έτσι δεν εκπληρώνουν το στόχο τους εξυπηρετώντας ολοκληρωτικά τα άτομα που έχουν ανάγκη τις υπηρεσίες τους, ιδιαίτερα τα ευάλωτα άτομα. Αυτό σημαίνει ότι όταν μια κοινωνική υπηρεσία αντιμετωπίζει ουσιώδη εσωτερικά προβλήματα, είναι αδύνατον να βοηθήσει στη πρόσβαση των ατόμων για να δεχθούν τις παροχές της ή να παρέχει πλήρως τις παροχές αυτές στους έχοντας ανάγκη αυτών των υπηρεσιών.

Αν αναλογισθεί κάποιος ότι αυτοί που χρειάζονται ιδιαίτερη βοήθεια είναι άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, μεταξύ αυτών και οι μετανάστες, θα καταλάβει γιατί αυτοί οι άνθρωποι αποκλείονται από τέτοιου είδους δικαιώματα. Μάλιστα αποκλείονται με τέτοιο τρόπο που κανείς δεν μπορεί να καταλάβει γιατί, οι περισσότεροι θεωρούνται ότι ευθύνονται οι ίδιοι για τον αποκλεισμό αυτό, ότι κάποιο λάθος έχουν κάνει ή ότι δεν έχουν το δικαίωμα.

Η υπάλληλος μέσα στις λεπτομέρειες που αναφέρει για τον έλεγχο και την καταπίεση εκτέλεσης του παιδαγωγικού της έργου αναφέρει ότι δεν τους επιτρέπουν να μιλούν με τους γονείς, η όλη συναλλαγή του να πάρουν ή να δώσουν το παιδί γίνεται έξω από τη πόρτα. Από ότι φαίνεται η εσωτερική λειτουργία κρύβεται καλά αν κάποιος δεν βλέπει καθημερινά κινήσεις, αντιδράσεις ή ακούει κάποιες κουβέντες. Η υπάλληλος αναρωτιέται τι σχολή μπορεί να αντιπροσωπεύουν όλα αυτά. Σίγουρα είναι μια σχολή καταπίεσης και ιδιωτικοποίησης των κρατικών παροχών που εδραιώθηκε από τις

προσωπικές αντιλήψεις και την κατάχρηση της εξουσίας. Να μην υπάρχει ουσιαστική επαφή με τους χρήστες των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας από υπαλλήλους που έρχονται καθημερινά σε επαφή μαζί τους είναι πολύ περίεργο. Η ΔΥ, συν. 11 αναφέρει ότι δεν μπορεί να μιλά στους γονείς ή να πάρει πρωτοβουλία να πει κάποια πράγματα στους αλλοδαπούς γονείς. Συγκεκριμένα αναφέρει: *«Αυτό με κάνει να μην μπορώ να εξηγήσω περισσότερο κάποια πράγματα στους γονείς των αλλοδαπών, η να πάρω τηλέφωνο».*

Είναι φανερό ότι ο τρόπος λειτουργίας των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας και οι σχέσεις που διαμορφώνονται στους χώρους αυτούς είναι καθοριστικοί παράγοντες για την πρόσβαση αλλά και την χρήση των υπηρεσιών αυτών από εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες στην οικιακή εργασία.

«Από άποψη σχέσεων ήταν πιο απλά εκεί που δούλευα πριν. Εδώ είναι πιο περίπλοκα. Γιατί χρειάζεται να προσποιείσαι σε κάποια πράγματα εδώ. Δηλαδή δεν έχεις την ελευθερία που πρέπει για να δουλέψεις. Όλα κανονίζονται από την υπεύθυνη. Πρωτοβουλία μηδέν. Τώρα τελευταία επειδή δεν αντέχω κανονίζονται μέχρι ενός σημείου που επιτρέπω εγώ και γι' αυτό υπάρχουν και διαμάχες. Προσπαθούμε να μιλήσουμε με τους γονείς, δεν μας επιτρέπεται πάντα. Ο γονιός βρίσκεται έξω από το σχολείο και του δίνουμε το παιδί στη πόρτα. Δεν τα εγκρίνω εγώ αυτά. Σου επιβάλλουν κάποια πράγματα π.χ. σου λένε ότι πρέπει να είναι πολύ προσεγμένα αυτά που θα κάνεις να μην είναι μόνο από τα παιδιά δηλαδή, για μένα αυτό δεν γίνεται, όλα πρέπει να είναι από τα παιδιά. Δηλαδή αυτή η ατέλεια του παιδιού προσπαθούν να μην υπάρχει και προσπαθούν να μας την επιβάλλουν. Τι σχολή είναι αυτή δεν μπορώ να γνωρίζω, πάντως στερείται παιδαγωγικής. Έμαθα ότι η υπεύθυνη δεν είναι παιδαγωγός, είναι νοσηλεύτρια που παλαιότερα τα επαγγέλματα υγείας διοριζόταν σε θέσεις παιδαγωγών. Οι σχέσεις μας είναι «καλές» απλά υπάρχει μια μεροληψία των συναδέλφων του συνόλου προς την προϊσταμένη για να έχουν και την εύνοια οπότε εγώ που αντιτίθεμαι είμαι λίγο απομακρυσμένη, βγαίνω εκτός ομάδας. Εδώ δεν πρέπει να σηκώνεις το ανάστημα, δεν πρέπει να διαφωνείς, ή να επιμένεις για την άποψη σου, γιατί με κάποιο τρόπο αργά ή γρήγορα το πληρώνεις.

Στους παιδικούς σταθμούς εργάζεται και προσωπικό που καλύπτει θέσεις παιδαγωγών ή βρεφονηπιοκόμων, αλλά στην πραγματικότητα ανήκει σε άλλες ειδικότητες από τα επαγγέλματα υγείας. Αυτός ήταν ένας τρόπος πρόσληψης προσωπικού αρκετά χρόνια πριν, όμως υπάρχει αρκετό προσωπικό ακόμα σε τέτοιου είδους θέσεις. Είναι ένας λόγος και αυτός που κατά κάποιο τρόπο επηρεάζει τη λειτουργία των βρεφονηπιακών σταθμών, μια και τα περισσότερα από αυτά τα άτομα βρίσκονται σε θέσεις ευθύνης, λόγω των αρκετών χρόνων υπηρεσίας που έχουν έως σήμερα. Ο δε τρόπος λειτουργίας των παιδικών σταθμών αλλά κυρίως η εργασία του προσωπικού πρέπει να ακολουθεί αμετάκλητα το ήδη υπάρχον πρόγραμμα και τον τρόπο εφαρμογής του, δίχως νέες υποδείξεις, αλλαγές και καινοτομίες, που θα ταρακουνήσουν το υπάρχον σύστημα και θα ξεφύγουν από το δρόμο της ρουτίνας «δεν πρέπει να σηκώνεις το ανάστημα.....γιατί με κάποιο τρόπο αργά ή γρήγορα το πληρώνεις». Φαίνεται ότι για όποιο «λάθος» γίνεται ακολουθεί κάτι σαν «εκδίκηση» σαν «τιμωρία» μέσα από τον ίδιο το χώρο; Άγραφοι θεσμοί και σκληρό κατεστημένο ίσως. Η Δ.Υ. συν. 15 συνεχίζει:

Το ίδιο ισχύει και για τους μόνιμους σε αυτό, αλλά είναι μόνο 2 εδώ νομίζω. Φοβάμαι ότι εάν ανανεώσουν τη σύμβαση μου θα μου αλλάξουν σταθμό, αφού διαφωνώ θα το πληρώσω, ή θα βρουν κάτι άλλο που να ξέρουν ότι με ενοχλεί και με πειράζει. Το πρόγραμμα της τάξης μου το βγάζω εγώ, αλλά δεν ήθελαν να το βγάζω εγώ. Το βγάζω εγώ μετά από δική μου απαίτηση, αλλά υπάρχει αρκετή παρέμβαση. Δηλαδή θα ήθελα να μην το κάνεις αυτό. Αν πεις ότι θα το κάνω σου κρατάνε μούτρα και στη λένε συνέχεια. Μου λέγανε μέχρι και τι εργασία θα κάνουν τα παιδιά. Πρωτοβουλία, αυθορμητισμός μηδέν, όλα σε μια σειρά. Να μην διαφοροποιηθώ σε τίποτα από τους άλλους, στα άλλα τμήματα, να μην ξεχωρίσω. Στην αρχή ξεκίνησε έτσι μετά τους τρεις μήνες σταμάτησε γιατί είδαν ότι δεν έπαιρνε. Περνώ μια καταπίεση και μια σύγχυση κάθε μέρα. Δεν είμαι από αυτούς που περνούν καλά εδώ. Στην πραγματικότητα αν δεν είχα ανάγκη τα χρήματα θα ήθελα να φύγω»

(ΔΥ, 32 χρονών, συνέντευξη15)

«Μου αρέσει το επάγγελμα της παιδαγωγού. Το πρόβλημα για μένα είναι ότι δεν μπορώ να έχω την παραμικρή πρωτοβουλία εδώ, δεν μου επιτρέπει η προϊσταμένη, μάλλον γιατί είμαι συμβασιούχα, το κάνει σε όλους, αλλά βλέπω σε

μένα περισσότερο. Αυτό με κάνει να μην μπορώ να εξηγήσω περισσότερο κάποια πράγματα στους γονείς των αλλοδαπών, η να πάρω τηλέφωνο».

(ΔΥ, 27 χρονών, συνέντευξη 11)

Υπάρχουν και οι περιπτώσεις των υπαλλήλων όπως ήδη αναφέρθηκε, που ενώ ανήκουν σε άλλο επάγγελμα, εργάζονται στους βρεφονηπιακούς σταθμούς ως παιδαγωγοί. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των υπαλλήλων αυτό γινόταν με μέσον και χάρη των ψήφων. Αυτό δημιουργούσε εκνευρισμό και ένα αίσθημα αδικίας στους υπόλοιπους, επειδή γνώριζαν ότι κάποιοι λόγω μέσου ήταν οι ευνοούμενοι μέσα στην υπηρεσία, χωρίς μάλιστα να εκπληρώνουν τα ανάλογα προσόντα. Ο κίνδυνος επί πλέον στη περίπτωση αυτή είναι ότι ίσως να μην υπάρχει η ανάλογη αντιμετώπιση των χρηστών είτε λόγω έλλειψης της ανάλογης επαγγελματικής δεοντολογίας είτε λόγω διαφορετικής αντιμετώπισης και ευαισθησίας των χρηστών που δικαιούται παροχές. Όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα να παρουσιάζονται προβλήματα στις σχέσεις των εργαζομένων ,στην αντιμετώπιση των χρηστών και στην ποιοτική παροχή των προσφερόμενων υπηρεσιών.

«Οι περισσότερες είναι άλλο επάγγελμα, μαίες, νοσηλεύτριες, επισκέπτριες αδελφές, κοινωνικοί λειτουργοί, παιδίατροι, δεν είναι όλοι παιδαγωγοί. Οι προκηρύξεις όλα αυτά τα χρόνια

δεν ήταν από τον ΑΣΕΠ, μόνο τα δύο τελευταία, οπότε καταλαβαίνεις, τι γίνεται. Πολλοί έμπαιναν με μέσον «τα ψηφάκια» στη μέση πάλι...Όλα αυτά σε εκνευρίζουν, σε κάνουν κατά ένα τρόπο να νοιώθεις αδικημένος»

(Δ/Υ,32 χρονών, συνέντευξη 15)

Μάλιστα η υπάλληλος συν. 11, η οποία είναι μόλις 27 χρονών, αρχίζει να σκέφτεται άλλα πράγματα. Μπορεί να αισθάνεται το αίμα της να βράζει και να θέλει να δουλέψει πάρα πολύ στη δουλειά της, γιατί της αρέσει, αλλά δεν μπορεί να ανεχθεί αυτή την καταπίεση και ότι σαν συμβασιούχα δεν έχει το παραμικρό δικαίωμα, μόνο να εκτελεί ότι της υποδεικνύουν. «Εγώ εδώ λειτουργώ σαν να μην είμαι εγώ και ας μου αρέσει τόσο η δουλειά μου». Παρ'όλο ότι ήταν άνεργη λοιπόν τόσο καιρό, είναι σημαντικό για αυτήν το οικονομικό θέμα, της αρέσει πολύ αυτό που κάνει και θέλει να πάει μπροστά, έχει φιλοδοξίες και θέλει να προκόψει, φοβάται όμως μήπως με όλα αυτά την κάνουν να μην θέλει την δουλειά της τελικά. Αναρωτιέται λοιπόν αν είναι καλύτερα να φύγει και ας

χάσει τη εργασία της από να μισήσει ή να απεχθάνεται το επάγγελμα της. Η ΔΥ συν.11 αισθάνεται να λειτουργεί σαν «να μην είμαι εγώ», αλλοτριωμένη και απομακρυσμένη από τον ίδιο της τον εαυτό, σύμφωνα με τις απαιτήσεις που διαμορφώνονται στο χώρο εργασίας της.

Όλη αυτή η κατάσταση που διαμορφώνεται έχει σαν αποτέλεσμα φυσικά να επηρεάζει τις σχέσεις της υπηρεσίας με τους ενδιαφερόμενους στη κοινότητα καθώς και την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών στα άτομα αυτά. Εάν η υπάλληλος αποφασίσει να φύγει, αγνοώντας ακόμη και την ανανέωση της σύμβασης, θα είναι ή μεγαλύτερη αντίδραση στο νέο καπιταλιστικό σύστημα με την ανεργία του εργατικού δυναμικού και την οικονομική κρίση, όπου το άτομο πασχίζει να μην χάσει κυρίως τον εαυτό του και την επαγγελματική του ταυτότητα.

«Μ' αρέσει πολύ η δουλειά μου. Μ' αρέσει πάρα πολύ η δουλειά μου αλλά εκτός αυτού είμαι 27 χρονών, το αίμα μου βράζει, θέλω να δουλέψω, θέλω να προκόψω, θέλω να πάω μπροστά, να είμαι δημιουργική. Και θέλω να δουλέψω εκτός από το οικονομικό βέβαια που είναι βασικό για να ζήσω, θέλω να δουλέψω, γιατί μου αρέσει αυτό που κάνω. Τόσο καιρό είμουν άνεργη, τώρα που δουλεύω δεν ξέρω ως πότε θα δουλεύω. Και ακόμη ένα πρόβλημα, εμείς εδώ οι συμβασιούχοι είμαστε απλοί εκτελεστές ακόμη και λανθασμένων καταστάσεων, δεν πρέπει να ξεφύγομε από τα συνηθισμένα, λες και αν κάνομε κάτι καινούργιο ή πάρομε πρωτοβουλία θα χαλάσομε όλη την λειτουργία, ή όλος ο δήμος θα έρθει να μας πει μπράβο ή ντροπή σου. Εγώ εδώ λειτουργώ σαν να μην είμαι εγώ και ας μου αρέσει τόσο η δουλειά μου. Λες να με κάνουν να μην τη θέλω. Ξουτ- ζουτ καλύτερα να φύγω τότε...»

(ΔΥ, 27 χρονών, συνέντευξη 11)

Δίνεται μεγάλη σημασία στο τρόπο που οι δημόσιοι υπάλληλοι λειτουργούν μέσα στις κοινωνικές υπηρεσίες, ιδιαίτερα στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας σε μία περίοδο οικονομικής κρίσης, γιατί ο τρόπος που συμπεριφέρονται, οι σχέσεις που δημιουργούν, οι απόψεις που αναπτύσσουν, οι αποφάσεις που παίρνουν και ο τρόπος που δρουν, καθορίζουν κατά το μεγαλύτερο ποσοστό την δυνατότητα πρόσβασης και χρήσης στις υπηρεσίες αυτές με ολοκληρωτικό και ποιοτικό τρόπο.

5.5.2. Οι Απόψεις των Δημοσίων Υπαλλήλων για την Εργασία των Μεταναστριών Μητέρων Οικιακών Εργατριών

Από τα σημαντικότερα σημεία της έρευνας αποτελεί η άποψη των δημοσίων υπαλλήλων σχετικά με την εργασία των μητέρων μεταναστριών στην οικιακή εργασία. Βασικό στις μαρτυρίες τους είναι ότι η οικιακή εργασία κατά την άποψη τους δεν αποτελεί κανονική εργασία, αλλά κάτι σαν απασχόληση λίγες ώρες, όπου οι αλλοδαπές πηγαίνουν για κάποιο μεροκάματο. Η μη αντιμετώπιση της οικιακής εργασίας με σοβαρότητα ως επάγγελμα και μάλιστα επάγγελμα βασικής επιβίωσης, δημιουργεί έντονα προβλήματα αφενός στην πρόσβαση στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, καθώς και στη χρήση των υπηρεσιών αυτών. Παραδέχονται ότι η οικονομική κρίση έχει φέρει δυσκολίες στις μετανάστριες με αποτέλεσμα να μην βρίσκουν εύκολα εργασία στα σπίτια, όπως δούλευαν παλαιότερα. Αυτό δεν της κάνει κατά την άποψη τους βέβαια, να ανήκουν στις ομάδες με τις μεγαλύτερες εργασιακές ανάγκες, γιατί πιστεύουν ότι εξίσου υπάρχει δυσκολία και στους Έλληνες αυτή τη δύσκολη εποχή της οικονομικής κρίσης, ενώ η οικιακή εργασία από μόνη της δεν αποτελεί ένα κανονικό επάγγελμα ώστε να περνά ιδιαίτερη κρίση. Οικονομική κρίση έχουν οι Έλληνες και μάλιστα μεγαλύτερη από τους μετανάστες, από τους οποίους εξαρτάται και η απασχόληση των οικιακών εργατριών.

Οι λίγες ώρες που μπορεί να απασχολούνται στην οικιακή εργασία, δεν θεωρείται τόσο σαν ένα πρόβλημα που η οικονομική κρίση επιφέρει, αλλά επιλογή της κάθε οικιακής εργάτριας να δουλεύει τόσο λίγο, ενώ θα μπορούσε να εργάζεται περισσότερες ώρες με πλήρη απασχόληση. Άλλωστε θεωρούν ότι αυτοί που δεν εύρισκαν πραγματικά εργασία έφυγαν, επέστρεψαν στη χώρα τους.

Οι υπάλληλοι δεν εξετάζουν παράγοντες μη εύρεσης εργασίας ή δυσκολίες να απασχοληθούν σε άλλους κλάδους εργασίας οι μετανάστριες, αυτό που ισχυρίζονται και δίνουν ως πρόφαση για την παραμονή του παιδιού στο παιδικό σταθμό είναι το πλήρες ωράριο σε κανονική εργασία, εννοώντας με ένσημα. Η ΔΥ συν. 16, ερμηνεύοντας κατά την άποψη της την οικιακή εργασία ως μη κανονική εργασία δίνει και την εξήγηση της στη δυσκολία που προβάλλεται κατά συνέπεια στις μετανάστριες, να μην τους διευκολύνουν για χρήση του πλήρους ωραρίου παραμονής του παιδιού τους

στο παιδικό σταθμό. Όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο ανάλυσης των συνεντεύξεων των μεταναστριών οικιακών εργατριών, η ευελιξία αυτή σύμφωνα με τη προσωπική άποψη των δημοσίων υπαλλήλων, να παρακάμπτουν δηλαδή το νόμο και τη σύμβαση ενός χρηματοδοτούμενου προγράμματος σύμφωνα με την ερμηνεία και την αντίληψη που οι ίδιοι οι δημόσιοι υπάλληλοι προσδίδουν στο θέμα της φύλαξης των παιδιών έως τις τέσσερις το απόγευμα.

Με αυτό το τρόπο οδηγούν αγνοώντας το νόμο και μόνο μέσω της προσωπικής κρίσης και της επιλογής τους σε μια διακριτή και άνιση μεταχείριση των χρηστών, σε ένα εξοστρακισμό ευπαθών ομάδων από τη κοινωνική πρόνοια και τελικά σε μη εξυπηρέτηση τους, ακόμα και αν έχει γίνει η πρόσβαση προς τις παροχές. Τα παιδιά μπορούν να μείνουν μέχρι τις 4 είτε κοιμόνται είτε δεν κοιμόνται, ακόμη και αν το ενδεικτικό πρόγραμμα δίνει κάποιες ώρες ανάπαυσης, ενώ οι παιδικοί σταθμοί οφείλουν να προσαρμόζουν το πρόγραμμα τους για να εξυπηρετούν τους χρήστες όσο μπορούν καλύτερα (ΦΕΚ 497/Β΄/22-4-2002 και ΦΕΚ 4249/Β΄/5-12-2017).

Στην περίπτωση αυτή όμως οι υπάλληλοι ερμηνεύουν το νόμο και προσαρμόζουν το πρόγραμμα των παιδικών σταθμών σύμφωνα προς το δικό τους όφελος και όχι ως προς το όφελος των χρηστών όπως κανονικά θα έπρεπε. Συνήθως καμία ευελιξία ή αλλαγή δεν γίνεται στις κοινωνικές υπηρεσίες για την καλύτερη εξυπηρέτηση των χρηστών και όταν γίνεται, ο πραγματικός λόγος είναι για να εξυπηρετηθούν πρώτα από όλα οι ίδιοι οι δημόσιοι υπάλληλοι. Για να υπάρξει μια σωστή ευελιξία του νόμου προς όφελος των χρηστών, πρέπει να γίνει συλλογική και οργανωμένη προσπάθεια με γνωστοποίηση, αιτιολογία και επικύρωση της απόφασης και όχι με προσωπικά κριτήρια και αποφάσεις, έχοντας την ανοχή και την σύμφωνη γνώμη της ανώτερης αιρετής διοίκησης.

«Οι αλλοδαπές δουλεύουν; Πως δουλεύουν; Μερικές ώρες και ελάχιστα κάποιο μεροκάματο σε σπίτι οι περισσότερες, δεν μπορώ να το δω κανονική δουλειά αυτό. Πως να μένει το παιδί τους μέχρι αργά; Επειδή είναι περιορισμένος ο αριθμός, δεν έχουμε κρεβάτια γιατί κάποιες αίθουσες που χρησιμοποιούμε γίνονται μετά κοιτώνες. Τώρα σε αυτή αν εργάζεται ή την εξυπηρετεί καθαρά, σου λέει γιατί να το έχω εδώ από τις δωδεκάμισι και έχω το δικαίωμα να το αφήσω μέχρι τις δυόμιση ή τις 4, άστο να κοιμάται. Δίνω εγώ προτεραιότητα και βάζω πρώτα τα παιδιά που έχουν πλήρες

ωράριο. Μου φέρνουν χαρτί από την υπηρεσία τους και οφείλει να εξυπηρετηθεί. Γιατί αν μια έρθει και εργάζεται αλλά μερική απασχόληση και έρθει μια άλλη που εργάζεται με πλήρες ωράριο, εγώ βάζω αυτή με πλήρες. Το ίδιο είναι και οι αλλοδαποί. Δεν θα μπω στη διαδικασία. Για μένα είναι μητέρα εργαζόμενη και όταν έχει πλήρες ωράριο, δικιά μου κριτική, πλήρες ωράριο να εξυπηρετηθεί και μακάρι μια που έχει ημιαπασχόληση αν έχω τη δυνατότητα να την εξυπηρετήσω. Γνωρίζω πολύ καλά ότι μπορεί να το αφήνουν μέχρι τις 4, ακόμη και εντελώς άνεργη να είναι, όμως και πάλι δικιά μου απόφαση, την στηρίζει και η διοίκηση βέβαια, ζύπνια παιδιά δεν κρατάμε, δεν γίνεται, όσα μένουν είναι όλα για ύπνο».

(ΔΥ, 51 χρονών, συνέντευξη 16)

«Παλιά συνήθως οι γυναίκες μετανάστριες δούλευαν σε σπίτια πολύ. Τώρα δεν έχει τόση δουλειά. Δεν έχουν μείνει και πολλοί. Μάλλον έχουν φύγει από μόνοι τους γιατί δύσκολα τα βγάζανε πέρα όπως τα βγάζουμε και εμείς.

Δεν νομίζω ότι η κρίση όμως έχει χτυπήσει αυτούς και όχι εμάς. Στον ίδιο βαθμό ναι, τους Έλληνες ίσως και περισσότερο»

(ΔΥ, 55 χρονών, συνέντευξη 2)

Συνεχίζοντας στις αναφορές που μας δίνουν οι δημόσιοι υπάλληλοι ανακαλύπτουμε ότι οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που διατηρούν και με τα οποία έχουν διαμορφώσει τις απόψεις τους, οδηγούν σε εκμυστηρεύσεις που μόνο αρνητικά συναισθήματα εκδηλώνουν όπως καχυποψία και απαξίωση για τη στάση και την συμπεριφορά των μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών. Είναι φυσικό λοιπόν οι απόψεις που διαμορφώνονται από τους υπαλλήλους για τις μετανάστριες και για την εργασία τους να χαρακτηρίζονται από υποτίμηση και μη αντιμετώπιση σοβαρότητας, καθώς και από ένα είδος εμπαιγμού απέναντι τους.

Θεωρούν ότι οι μετανάστριες θέλουν να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους με το να έχουν ένα χαρτζιλίκι, για να είναι αυτόνομες. Ενώ όλοι οι υπάλληλοι όπως φάνηκε από τις συνεντεύξεις και όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα μας αναφέρουν ότι τα οικονομικά των μεταναστριών είναι πολύ χάλια, μερικοί μάλιστα ανέφεραν ότι απορούν πως τα βγάζουν πέρα με τόση ανεργία εν τούτοις το μεροκάματο ή τις λίγες ώρες που μπορεί να απασχοληθεί η μετανάστρια μητέρα τα αντιλαμβάνονται σαν χαρτζιλίκι για προσωπικούς λόγους και όχι για μια βοήθεια επιβίωσης της οικογένειας

τους. Διατηρούν επίσης την πεποίθηση ότι οι μετανάστριες μητέρες δεν δουλεύουν, αφού και την οικιακή εργασία βέβαια δεν την θεωρούν εργασία. Αυτό επιβεβαιώνεται από το ότι συμβαίνει να αφήνουν τα παιδιά στον παιδικό σταθμό για να πάνε για καφέ όπως αναφέρει η υπάλληλος συν 7, αισθανόμενοι ότι την κοροϊδεύουν.

Πως μπορεί να αντιδράσει μια υπάλληλος απέναντι σε μια μετανάστρια μητέρα οικιακή εργάτρια μέσα στο παιδικό σταθμό όταν πρέπει να συνεργαστεί και να παρέχει τις υπηρεσίες φύλαξης και εκπαίδευσης στο παιδί της; Από τη στιγμή που σκέφτεται με αυτό τον τρόπο η υπάλληλος και θεωρεί ότι επί πλέον η μητέρα αυτή τη κοροϊδεύει σίγουρο είναι ότι η μετανάστρια μητέρα όχι μόνον θα αντιμετωπίσει προβλήματα ως χρήστης, ως προς τη στάση των υπαλλήλων απέναντι της αλλά δεν θα έχει και τις απαιτούμενες παροχές που η υπηρεσία πρέπει να της προσφέρει, οι οποίες από ότι έχει φανεί βασίζονται στη προσωπική κρίση των υπαλλήλων.

«Εγώ πιστεύω ότι θέλουν να κάνουν κάποια πράγματα και να καλυτερεύσουν την ποιότητα ζωής τους. Γι' αυτό και ήρθαν στην Ελλάδα. Έτσι; Αν τους βρεθεί μια καλή δουλειά που τους ταιριάζει θέλουν να εργαστούν. Οι περισσότερες δεν δουλεύουν. Έτσι δεν είναι; Αυτό νομίζω. Για βιοποριστικούς λόγους προσωπικούς πηγαίνουν για δουλειά. Σαν γυναίκες αυτόνομες εννοώ, να έχουν δικά τους λεφτά. Οι περισσότερες κάθονται σπίτι και δουλεύουν για ένα χαρτζιλίκι. Δεν ξέρω αν στην πατρίδα τους θα μπορούσαν να το κάνουν αυτό. Άρα το ότι πηγαίνουν να καθαρίσουνε σπίτια σημαίνει ότι έχουν ανάγκη από ένα χαρτζιλίκι. Κάτι τέτοιο.

Αν μου πει μια μαμά ότι ξέρεις τώρα στο αφήνω εδώ, έχει τύχει κάνα δύο φορές, και πάω να πω καφέ...Ναι. Άντε λέει τώρα γιατί βαρέθηκα. Έχει συμβεί στα τόσα χρόνια που δουλεύω να το ακούσω και αυτό. Εντάξει δεν πρέπει ν' απαντήσεις εκείνη την ώρα; Αυτό θέλω να ξέρω. Εντάξει, λέω, όπως νομίζετε. Τι να πω μας κοροϊδεύουν και από πάνω.

Εγώ πιστεύω πώς ναι το κάνουνε αυτό το πράγμα για να μαζέψουν χρήματα γι' αυτές. Πιο πολύ για προσωπικές τους δραστηριότητες».

(ΔΥ, 54 χρονών, συνέντευξη 7)

Το ρατσιστικό στοιχείο πάντα συνόδευε όλες τις συνεντεύξεις είτε προβαλλόμενο κατά πρόσωπο είτε κεκαλυμμένο μέσα σε κάποια λεγόμενα των υπαλλήλων. Σε πολλούς παιδικούς σταθμούς οι αλλοδαποί καταλαμβάνουν όπως ισχυρίζονται οι

υπάλληλοι τις περισσότερες θέσεις, ώστε να μην έχουν περιθώριο για παιδιά γηγενών. Οι Ελληνίδες μητέρες, οι οποίες έχουν περισσότεροι ανάγκη θα έπρεπε να προηγούνται. Είναι αδιανόητο κατά την άποψη τους κάποιοι παιδικοί σταθμοί να έχουν περισσότερα παιδιά αλλοδαπών παρά Ελλήνων. Οι περισσότερες αλλοδαπές δεν δουλεύουν ή δουλεύουν με «μαύρα» χρήματα, χωρίς να φαίνονται, άρα θα έπρεπε να δίνεται προτεραιότητα στις Ελληνίδες και ας έχουν λίγο περισσότερο εισόδημα, ενώ οι αλλοδαποί το κρύβουν και δεν κάνουν φορολογική δήλωση ή δεν φαίνεται εισόδημα μητέρας. Επίσης αυτό που κρατιέται απωθημένο από την ίδια και θεωρεί η Δ/Υ. συν. 12, ότι δεν επιτρέπεται να συμβαίνει, είναι μητέρες εργαζόμενες όπως ήταν η ίδια, να μην μπορούν να γράψουν τα παιδιά τους στο παιδικό γιατί έχουν ένα μισθό ενώ αντιθέτως αυτό να μην συμβαίνει με τις μετανάστριες για τις οποίες η έλλειψη εισοδήματος μετρά θετικά στην πρόσβαση τους στο παιδικό σταθμό. Η συγκεκριμένη υπάλληλος είχε εναλλακτική λύση να παίρνει τα παιδιά της μαζί στη δουλειά παρόλο ότι ήταν μια μακρινή απόσταση.

«Εφόσον εργάζονται, ναι. Βέβαια υπάρχει και η άλλη λογική ότι πολλές Ελληνίδες έχουν ανάγκη από τον Π.Σ. Εντάξει εδώ είναι 3-4 παιδάκια. Σε άλλες περιοχές ίσως να είναι και παραπάνω. Εκεί που είναι η κουμπάρα μου είχε το βαφτιστήρι μου σε ένα παιδικό σταθμό, που στα 25 παιδάκια τα 20 ήταν αλλοδαπά. Εκεί θεωρώ εντάξει. Δεν είναι ανάγκη να υπάρχει μεγαλύτερο ποσοστό. Γιατί πραγματικά η κουμπάρα μου δυσκολεύτηκε να βάλει το παιδί. Ήταν Ελληνίδα. Εκεί πιστεύω ότι έπρεπε να έχουν κάποιο διαχωρισμό. Να προηγούνται οι Έλληνες. Να μην είναι τα τμήματα γεμάτα αλλοδαπά.

Μπορεί και να μη δουλεύουνε. Θεωρώ δηλαδή σωστότερο, ίσως είναι ρατσιστικό αυτό που λέω, το θεωρώ σωστότερο για μένα, να είχαν προτεραιότητα οι Ελληνίδες μητέρες που δουλεύουνε. Που έχουνε και λίγο παραπάνω εισόδημα σε σχέση με κάποιες αλλοδαπές που ενδεχομένως να μη δουλεύουνε και δε δηλώνουνε ποτέ τίποτα και φορολογική δήλωση δεν κάνουνε και είναι όλα μαύρα. Όταν εγώ έκανα αίτηση τα παιδιά μου δεν τα πήρανε γιατί είχα ένα μισθό, που εγώ είχα ανάγκη πραγματικά να δουλέψω. Και αναγκάστηκα και έφερα τα παιδιά μου εδώ, δύο ώρες δρόμο πήγαινε – έλα για τέσσερα χρόνια μέχρι να πάνε νήπιο».

(ΔΥ,34 χρονών, συνέντευξη 12)

Οι μετανάστριες μητέρες σύμφωνα με τους υπαλλήλους μπορεί να είναι πονεμένοι άνθρωποι, αλλά δεν μπορεί να τους συμπονέσει κάποιος περισσότερο από τις Ελληνίδες, οι οποίες τα τελευταία χρόνια υποφέρουν περισσότερο από εκείνες οικονομικά. Είναι αλήθεια ότι η Ελληνίδα βγαίνοντας στην αγορά εργασίας έδωσε δουλειά στη μετανάστρια, η οποία την αντικατέστησε στις δουλειές του σπιτιού, στο μέγεθος των παιδιών, στην φροντίδα των ηλικιωμένων. Η μετανάστρια πάλι με την ύπαρξη της έγινε η αιτία στη είσοδο της γυναίκας στην αγορά εργασίας, στην απομάκρυνση της από τα καθιερωμένα γυναικεία καθήκοντα, στην οικονομική ανεξαρτησία της. Η τρέχουσα οικονομική κρίση λόγω ανεργίας ή μείωσης των μισθών οδηγεί την Ελληνίδα πίσω στις δουλειές του σπιτιού και την μετανάστρια στην ανεργία ή την περιστασιακή εργασία. Με την ήδη υπάρχουσα λοιπόν οικονομική κρίση δεν μπορεί κάποιος να σκέφτεται τις μετανάστριες, τη στιγμή που οι Ελληνίδες αντιμετωπίζουν τεράστιο οικονομικό πρόβλημα.

«Πονεμένοι άνθρωποι. Ήρθαν για κάτι καλύτερο αλλά δυστυχώς και δω σιγά σιγά τα πράγματα είναι χειρότερα. Γιατί η Ελληνίδα επειδή οικονομικά ήταν πιο άνετη και θα έπαιρνε τη μετανάστρια για να της καθαρίσει το σπίτι, για δουλειές πιστεύω ότι έχουν κοπεί κατά πολύ 70% σίγουρα. Η Ελληνίδα ξαναμπήκε να καθαρίσει μόνη της το σπίτι. Συμπονώ και αυτές τις γυναίκες αλλά συμπονώ και τη δικιά μας πλευρά πια. Δηλαδή και να θέλουμε να βοηθήσουμε και αυτές τις γυναίκες που ήρθανε. Τώρα πια σκεφτόμαστε τη δικιά μας σειρά. Δηλαδή και εγώ που θέλω να κάνω κάποια στιγμή εγχείρηση, με βοηθάει πάρα πολύ και ο άντρας μου. Κάνουμε μόνοι μας τις δουλειές μας. Ή στις εγκυμοσύνες. Είχα πάρει γυναίκες. Επειδή δεν δούλευα έκανα μόνη μου τις δουλειές αλλά στις εγκυμοσύνες είχα πάρει γυναίκες. Αλλά με άλλες φίλες που μιλάω που το οικονομικό τους επίπεδο ήταν πιο πάνω από το δικό μου και είχαν κάθε μήνα γυναίκα, μην πω κάθε δεκαπέντε, κόπηκε και μπορεί να την έχουν το δίμηνο ή και καθόλου κάποιες. Το έκοψαν. Γιατί έπεσαν τόσο πολύ οι μισθοί τους που σου λέει δεν γίνεται».

(ΔΥ, 42 χρονών, συνέντευξη 6)

Καταλήγοντας στις απόψεις των δημοσίων υπαλλήλων σχετικά με την εργασία των μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών, μερικοί αναγνωρίζουν ότι οι μετανάστριες

είναι σκληρά εργαζόμενες «οι πιο πολλές δουλεύουν με όρους «γαλέρας» και δέχονται την πλήρη εκμετάλλευση ιδιαίτερα σε αυτή την δύσκολη οικονομική περίοδο όπου η ανεργία είναι υψηλή και στους Έλληνες. Δουλεύουν ελάχιστα όποτε βρίσκουν εργασία, με λιγότερα χρήματα και περισσότερες ώρες εργασίας. Η εκμετάλλευση πάντα γίνεται μεγαλύτερη όσο μεγαλώνει και η ανάγκη που κάποιος έχει. Όσες από τις μετανάστριες έχουν μείνει στην Ελλάδα και δεν επέστρεψαν στην πατρίδα τους παλεύουν να τα βγάλουν πέρα με την ανεργία που μαστίζει την οικογένεια τους τόσο με το επάγγελμα τους στην οικιακή εργασία όσο και με το επάγγελμα του συζύγου στην οικοδομή. Η εύρεση εργασίας, οι περιστασιακές ώρες απασχόλησης και η δύσκολη επιβίωση καθιστούν απαραίτητη την ύπαρξη του βρεφονηπιακού σταθμού για τα παιδιά τους. Οι υπάλληλοι όμως καταλήγουν όπως αναφέρει και η συν.3 ότι η Ελληνίδα έχει περισσότερη ανάγκη για παιδικό σταθμό. Δεν φαίνεται να υπάρχει καμία συγκεκριμένη αιτιολογία για αυτό, ενώ η ισότητα φαίνεται να εξαφανίζεται στη περίπτωση αυτή, δίνοντας ανεξήγητα τη θέση της σε μια περίεργη διαφοροποίηση προς όφελος του γηγενούς πληθυσμού, ξεχωρίζοντας μια ομάδα ατόμων μόνο και μόνο γιατί είναι «ξένου».

«Μα οι πιο πολλές έτσι δουλεύουν σε σπίτια. Είναι σκληρά εργαζόμενες. Οι πιο πολλές δουλεύουν με όρους «γαλέρας». Όχι ότι εμείς απέχουμε πολύ απλά βρίσκουμε πάτημα κάποιοι καλοθελητές γιατί η ανεργία είναι υψηλή και στους Έλληνες πλέον και από κει που έκανε 20,00€ το μεροκάματο τους λέει 10€ και αν θέλεις με 15€ και πιο πολλές ώρες. Ξέρω ότι πολλοί έχουν φύγει. Στη περιοχή που μένω έχουν φύγει πάρα πολλοί Αλβανοί. Και φύγαν κυρίως αυτοί που δεν είχαν αγοράσει σπίτι ή που δεν είχαν ανοίξει δική τους δουλειά. Δεν έβρισκαν. Γιατί εκεί που είμαι εγώ οι περισσότεροι ήταν οικοδόμοι. Ήταν άνεργοι πάνω από ένα χρόνο. Οι γυναίκες δούλευαν καθαρίστριες οι πιο πολλές, νεαρές κοπέλες ούτε αυτές βρίσκανε. Κάνανε τα μισά μεροκάματα με πιο λίγα λεφτά. Σαφώς και έχουν ανάγκη το παιδικό σταθμό και αν είναι εργαζόμενη ένας λόγος παραπάνω, όμως και η Ελληνίδα έχει ανάγκη, ίσως και περισσότερο».

(ΔΥ, 28 χρονών, συνέντευξη 3)

5.6. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

5.6.1. Οι Σχέσεις των Δημοσίων Υπαλλήλων και των Άλλων Γονέων με τις Μετανάστριες Μητέρες Οικιακές Εργάτριες

Μια καλή συνεργασία πάντα βασίζεται στη κατανόηση, στη καλή διάθεση, στο ενδιαφέρον και την υπομονή. Στην περίπτωση των μεταναστριών της έρευνας υπάρχει η προσπάθεια κατανόησης μιας ξένης γλώσσας, άγνωστης έως τότε προς εκείνες, η καλή διάθεση να συνεργάζονται με το προσωπικό των παιδικών σταθμών, το ενδιαφέρον να ενημερώνονται και να μαθαίνουν για τα παιδιά τους και η υπομονή μέχρι να κατανοήσουν το πνεύμα συνεργασίας καθώς και ότι λέγεται στην ελληνική γλώσσα.

Από την πλευρά των δημοσίων υπαλλήλων δεν πρέπει να λείπει το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ομάδα των ατόμων αυτών, τα οποία έχουν ανάγκη την βοήθεια τους, τη διάθεση για καλή συνεργασία, ώστε να αποκτήσουν ασφάλεια και άνεση απέναντι τους, την κατανόηση ότι τα άτομα αυτά δεν γνωρίζουν την γλώσσα με αποτέλεσμα αυτό να δημιουργεί σύγχυση, ανασφάλεια, φόβο, παρανοήσεις εκ μέρους τους. Ακόμη υπομονή με επεξηγήσεις και φιλικότητα απέναντι των μεταναστριών στη συνεργασία, αλλά και στην προσπάθεια κατανόησης που καταβάλλουν για οτιδήποτε αφορά την εξέλιξη και την διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους.

Η μη καλή κατανόηση της ελληνικής γλώσσας, η άγνοια γύρω από θέματα λειτουργίας των παιδικών σταθμών, ο φόβος μήπως πουν ή κάνουν κάτι που δεν το γνωρίζουν καλά και είναι εις βάρος τους ή δεν το καταλαβαίνουν και φοβόνται να ζητήσουν διευκρινίσεις, επειδή είναι ξένοι, είναι μερικά από τα εμπόδια που συναντούν οι μετανάστριες μητέρες κατά την χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών.

«Είναι θετικοί. Συνεργάζονται. Όταν δεν καταλαβαίνουν δεν είναι λάθος δικός τους, ότι σε αγνόησαν. Είναι ότι δεν καταλαβαίνουν, χρειάζονται ειδικά οι ξένοι να τους εξηγείς καλύτερα. Είναι πιο φοβισμένοι. Αλλά είναι πάρα πολύ συνεργάσιμοι. Ενδιαφέρονται για τα παιδιά τους, ρωτάνε.

(Δ/Υ, 27 χρονών, συνέντευξη 18)

Συνήθως η διάθεση των υπάλληλων, η συμπεριφορά τους και ο τρόπος που αντιμετωπίζουν τις μετανάστριες γίνεται η αιτία ώστε ανάλογα να τις οδηγήσουν να ζητήσουν βοήθεια ή επεξηγήσεις ή να «κουμπωθούν», να σιωπήσουν, πέφτοντας πολλές φορές και σε παρανοήσεις. Η μη ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ υπαλλήλων και μεταναστριών οδηγεί στην αποξένωση, όπως σωστά εντοπίζει η υπάλληλος, και κατά συνέπεια και σε μια ανύπαρκτη ή κακή συνεργασία. Συνήθως τα αίτια μπορεί να βασίζονται σε κακή λειτουργία των υπηρεσιών, σε παγιωμένες προσωπικές πεποιθήσεις των υπαλλήλων ή σε στερεότυπα που κατακλύζουν την ευρύτερη κοινωνία, τα οποία δρουν αρνητικά απέναντι σε ασταθείς αντιλήψεις και στις προσωπικές τους πεποιθήσεις.

«..οι μετανάστριες βλέπουμε ότι μας προσεγγίζουν μερικές φορές για να ζητήσουν τη βοήθειά μας, να μας ρωτήσουν, να τους εξηγήσουμε, κάποιες άλλες φορές κάνουν και το αντίθετο σαν άμυνα, μπορεί δηλαδή να αποξενώνονται από εμάς».

(Δ/Υ, 39 χρονών, συνέντευξη 17)

Οι μετανάστριες μερικές φορές φαίνεται να είναι πολύ θετικές για καλή συνεργασία με τους υπαλλήλους και είναι κάτι που το επιδιώκουν προσπαθώντας να κατανοήσουν όσο το δυνατόν καλύτερα τα λεγόμενα τους, πράγμα που αναγνωρίζουν οι υπάλληλοι. Άλλες φορές όμως συμβαίνει το αντίθετο, κρατώντας μια αμυντική και αποξενωμένη στάση. Αυτό πιθανόν να συμβαίνει λόγω των ήδη δυσκολιών που αντιμετωπίζουν σαν μετανάστριες, της ανασφάλειας που αισθάνονται στη ξένη χώρα, ή φοβούμενες διάφορες αντιδράσεις από τον απέναντι τους. Η εκπαίδευση βέβαια του προσωπικού για καλύτερη αντιμετώπιση των χρηστών και ιδιαίτερα αυτών που χρήζουν διαφορετικής αντιμετώπισης ως προς τους χειρισμούς συμπεριφοράς είναι κάτι που δεν φαίνεται να υπάρχει στο πρόγραμμα των βρεφονηπιακών σταθμών ή και αν υπάρχει μέσα στα πλαίσια του νόμου, ερμηνεύεται σύμφωνα με τα δικά τους πιστεύω, επιδιώξεις και τις δικές τους προσωπικές αντιλήψεις.

Στην έρευνα αναφέρθηκε ότι δεν υπάρχει πραγματικός έλεγχος ως προς τη λειτουργία των παιδικών σταθμών. Επίσης μέχρι σήμερα δεν φαίνεται από κάποια στοιχεία να έχει ασχοληθεί κάποιος φορέας με την αξιολόγηση της συμπεριφοράς των δημοσίων υπαλλήλων, απέναντι στους χρήστες των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας και, κατά πόσο αυτή η συμπεριφορά επηρεάζει την πρόσβαση τους και την

χρήση των συγκεκριμένων υπηρεσιών ιδιαίτερα σε εποχή οικονομικής κρίσης. Πέρα όμως από την αντιμετώπιση των δημοσίων υπαλλήλων προς τις μετανάστριες, δυσκολίες στη πρόσβαση και στη χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας υπάρχουν και άλλες, οι οποίες δημιουργούνται από παράγοντες που είναι πέρα από τη θέληση των μεταναστριών όπως η εργασία δίχως ένσημα, που όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο 4 των μεταναστριών, πολλές παρακαλούσαν να έχουν επίσημη εργασία με ένσημα, αλλά οι εργοδότες δεν μπορούσαν ή δεν ήθελαν.

«Εγώ συνεργάζομαι καλά μαζί τους. Είναι θετικοί. Προσπαθούνε πάρα πολύ και στη γλώσσα και να καταλάβουν, γι' αυτό προσπαθώ και εγώ να είμαι πολύ υπομονετική μαζί τους, γιατί βλέπω ότι προσπαθούν».

(Δ/Υ, 36 χρονών, συνέντευξη 1)

«Οδηγίες δίνουμε πάντα τι να κάνουν, όχι να φτάσω να παίρνω και τον εργοδότη. Παλαιότερα, λίγο πιο πριν δηλαδή τους ξεχωρίζαμε. Μας δίνανε το δικαίωμα να τους ξεχωρίσουμε. Όταν ο άλλος μας χτυπούσε το χέρι στο τραπέζι και μας έλεγε «θα το πάρετε» και μόνο καλάσνικοφ δεν μας έβγαλε γίνεσαι επιφυλακτικός και τους συμπεριφέρεσαι ανάλογα».

(Δ/Υ, 55 χρονών, συνέντευξη 2)

Η ενσυναίσθηση του δημοσίου υπαλλήλου, δηλαδή η ευαισθητοποίηση του στο να μπορεί να κατανοεί τη θέση ή τη δυσκολία του άλλου που βρίσκεται απέναντι του, η παιδεία και η εκπαίδευση του, είναι αυτά που θα μπορέσουν να τον βοηθήσουν να αντιμετωπίσει τα άτομα που επιδιώκουν τη πρόσβαση και τη χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών. Πλέον όχι σαν απρόσωπος υπάλληλος που εκτελεί το νόμο ή τις οδηγίες που του έχουν δοθεί, ούτε σαν υπάλληλος που έχει τη δυνατότητα να προσφέρει τις ανάλογες υπηρεσίες του κατά επιλογή προσωπικά σε κάποιες κατηγορίες ατόμων όπως εκείνος κρίνει. Λειτουργώντας πια σαν άτομο που έχει εκπαιδευτεί να υπηρετεί τους στόχους της υπηρεσίας του, που έχει αποκτήσει την ανάλογη παιδεία και δεοντολογία, που κατανοεί πλήρως την ανάγκη των χρηστών και του δικαιώματος τους για παροχές, το λόγο που έχει ορισθεί να υπηρετήσει τη συγκεκριμένη υπηρεσία, μπορεί να εφαρμόζει σε κάθε χρονική περίοδο ένα σύστημα δικαιοσύνης και ισότητας δίνοντας τη δυνατότητα ίσων ευκαιριών και δυνατοτήτων σε όλους τους χρήστες.

Το να βρίσκεσαι σε μια άγνωστη χώρα, να μην πολυκαταλαβαίνεις τη γλώσσα, να μην μπορείς να μιλήσεις να συνεννοηθείς, άγνωστος μεταξύ αγνώστων, χωρίς στήριξη και βοήθεια, να παλεύεις μόνος σου για όλα, να κυνηγάς το μεροκάματο, να αγωνίζεσαι για την επιβίωση, να δέχεσαι και ρατσιστικές αντιμετώπισεις δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση. Είναι κάτι που σε αγχώνει, που σε γεμίζει ανασφάλειες, καχυποψίες, λανθασμένες εντυπώσεις, λύπη, περιθωριοποίηση, αγανάκτηση και φόβο. Η ομάδα των μεταναστών έχει ανάγκη μεγαλύτερης προσοχής και σημασίας στις κοινωνικές υπηρεσίες όσον αφορά το θέμα πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών αυτών. Οι μητέρες μετανάστριες έχουν ανάγκη την βοήθεια την στήριξη και τις ιδιαίτερες διευκρινίσεις των δημοσίων υπαλλήλων.

«Πιστεύω ότι είναι σε δύσκολη κατάσταση λόγω της γλώσσας κοινωνικά, οικονομικά αντιμετωπίζουν πιο πολλά προβλήματα απ' ότι αντιμετωπίζει ο άνθρωπος που βρίσκεται στη χώρα που έχει γεννηθεί και έχει μεγαλώσει. Καταλαβαίνω πώς κάποιες φορές μπορεί να δημιουργούνται κάποια προβλήματα. Δεν νομίζω ότι και αυτοί το θέλουν, νομίζω ότι είναι οι συνθήκες και φαντάζομαι ότι αν ήμουν μετανάστρια σε κάποια χώρα θα χρειαζόμουνα πολλή βοήθεια...».

(Δ/Υ, 27 χρονών, συνέντευξη 4)

Οι δημόσιοι υπάλληλοι αναφέρουν ότι υπάρχουν πάντα μικροπροβλήματα στις σχέσεις τους με τις μετανάστριες, τα οποία θεωρούν ότι προέρχονται από το κόμπλεξ που έχουν σαν μετανάστες, σαν ξένοι. Ποιος άραγε γίνεται η αιτία να δημιουργούνται τέτοια συναισθήματα και ποιοι ευθύνονται για την αντίδραση αυτή των μεταναστριών;

Τα κόμπλεξ συνήθως δημιουργούνται από κάποια γεγονότα αρνητικά για τη ψυχοσύνθεση του ατόμου, από κάποιες απορριπτικές και υποτιμητικές καταστάσεις που πλήττουν την αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθηση των ατόμων. Με τέτοιο τρόπο, με τέτοια συναισθήματα και μέσα από τέτοιου είδους καταστάσεις δημιουργούν τη νέα τους ταυτότητα στη χώρα υποδοχής. Μια ταυτότητα που περιέχει χαμηλή αυτοεκτίμηση και μια υποτιμημένη προσωπικότητα. Όλα όσα βιώνουν λοιπόν από τις αντιδράσεις των άλλων, αυτά τις κάνουν να έχουν τον φόβο, την καχυποψία, το κλείσιμο στον εαυτό τους, την επιθετικότητα ή την εχθρότητα, τα οποία γίνονται εμπόδια στις σχέσεις και στη συνεργασία με τους δημοσίους υπαλλήλους.

Η αναφορά πιο κάτω για το κόμπλεξ των μεταναστριών και ο σχολιασμός για τη καταγωγή τους και το τρόπο που παρουσιάζονται, δείχνουν καθαρά μια υποτίμηση και μια απορριπτική στάση στην αντιμετώπιση των μεταναστριών από τους δημόσιους υπάλληλους. Το παράπονο της μητέρας μετανάστριας γι' αυτό που συμβαίνει στο παιδί της, όπως λέει η υπάλληλος, γίνεται κατά την άποψη της μόνο επειδή η μητέρα θεωρεί ότι επειδή είναι «ξένο» το παιδί συμβαίνει αυτό, το πιο σημαντικό όμως είναι, ότι η υπάλληλος θεωρεί ότι το παράπονο αυτό γίνεται από μια μητέρα μόνο γιατί είναι μετανάστρια και αισθάνεται κόμπλεξ. Ούτε για μια στιγμή δεν σκέφτηκε ότι ίσως είναι μια υπερπροστατευτική μητέρα ή μια μητέρα που δεν δέχεται να ενοχλούν το παιδί της ή να το βλέπει παραπονεμένο, γι' αυτό αποφασίζει να το υπερασπιστεί σαν κάθε μάνα.

Το αν αισθάνεται «ξένη» ή μετανάστρια και εάν νομίζει ότι με αυτό τον τρόπο αντιμετωπίζουν το παιδί της, γι' αυτό μπορεί να φταίνε οι ίδιοι οι υπάλληλοι, αλλά και ολόκληρη η κοινωνία. Όσο για τη καταγωγή της από την Αλβανία, την οποία αντικαθιστά με τη Βόρειο Ήπειρο και τις Ελληνικές ρίζες που της προσδίδει, είναι μια άμυνα απέναντι στην υποτίμηση που θα δεχόταν σαν Αλβανή λόγω των στερεοτύπων και του στιγματισμού που η κοινωνία έχει καθιερώσει για τα άτομα Αλβανικής καταγωγής μέσα στην Ελληνική κοινωνία.

« Ιδιαίτερα προβλήματα δεν είχαμε ποτέ, αλλά μικροπροβλήματα υπάρχουν πάντα. Υπάρχει ένα κόμπλεξ. Έρχεται η μαμά και μου λέει : «Μα του πάταγε το χέρι». Όταν κάνουν γυμναστική και ξαπλώνουν κάτω είναι λογικό. Εκείνη νόμιζε ότι επειδή ήταν ξένο γινόταν αυτό. Δεν λέει ποτέ η άλλη ότι είμαι από την Αλβανία. Θα σου πει από τους Αγίους Σαράντα, Βορειοηπειρώτισσα».

(Δ/Υ, 61χρονών, συνέντευξη 10)

Έτσι και αλλιώς οι «Αλβανέζες» όπως αναφέρει η μόνιμη και με πολλά χρόνια υπηρεσία υπάλληλος, αλλά και οι Αλβανοί έχουν το στίγμα του κατώτερου, του εγκληματία, του μαφιόζου, του πονηρού, του φασαριόζου, του θρασύτατου ατόμου, του αδίστακτου, του εύκολου ερωτικού συντρόφου και ένα σωρό άλλα αρνητικά επίθετα έτσι όπως τα παρουσιάζει ο τύπος και η κοινή γνώμη. Οι υπάλληλοι της έρευνας φαίνεται να συμφωνούν με αυτές τις απόψεις, αποδεχόμενοι τα στερεότυπα και το ρατσισμό που έχει εδραιωθεί στη κοινωνία. Πιστεύουν ότι οι αλλοδαπές έχουν γνωριμίες και βρίσκουν τον τρόπο να καταφέρνουν τα πάντα, γνωρίζουν τα δικαιώματα

τους και έχουν γνωριμίες παντού. Είναι δικτυωμένες και βουλιμικές σε κάθε σχέση , δεν χάνουν ευκαιρία για να καταφέρουν οτιδήποτε, όχι μόνο ερωτικά, να αγκιστρώνονται από οτιδήποτε. Η αναφορά στο ερωτικό κομμάτι αποβλέπει στην πλήρη υποτίμηση της μετανάστριας οικιακής εργάτριας ως γυναίκας και ως προσωπικότητας γενικά. Ο πλήρης ρατσισμός, η πλήρη απαξίωση και υποτίμηση στο πρόσωπο των μεταναστριών, είναι φυσικό να δουλεύουν αρνητικά στις σχέσεις υπαλλήλων και μεταναστριών. Στη σύγκριση μάλιστα με τους Έλληνες, οι Έλληνες παρουσιάζονται πιο χαμηλών τόνων σχεδόν θύματα της πονηριάς και της δικτύωσης των αλλοδαπών. Το μόνο θετικό για τους αλλοδαπούς που ειπώθηκε, είναι το μεγάλο ενδιαφέρον τους για τα παιδιά τους .Γεγονός που δεν αμφισβητήθηκε ούτε μια στιγμή και από κανέναν μέσα σε όλη την έρευνα.

«Οι μετανάστριες Μερικές είναι κουμπωμένες και μερικές είναι θρασύτατες. .Ειδικά οι Αλβανέζες .Βλέπεις την Ελληνίδα αν της πεις κάτι δεν δικαιούται, το σταματάει. Η αλλοδαπή θα βρει τρόπο. Μερικές αλλοδαπές ναι. Ξέρω τον τάδε, ξέρω τον τάδε, πήγαινε στον τάδε της λέω και εγώ και λύσε το πρόβλημά σου.

Αυτό δεν γίνεται να έχει πρόσβαση σε όλα. Γιατί πέστε μου ποιες παροχές υγείας έχουμε εγώ και εσείς και ποιες έχουν αυτές. Καταρχήν όλα τα επιδόματα που τα παίρνουνε. Οτιδήποτε ξέρουνε. Γιατί δεν το έχετε συναντήσει εσείς αυτό; Ξέρουνε τι δικαιούνται. Πότε να μην πληρώσουνε. Όλα. Και θα βρούνε και πρόσβαση να βάλουνε το παιδί τους στον παιδικό με τον άλφα και βήτα τρόπο. Τι άποψη; Πανέξυπνες. Τώρα πανέξυπνες γιατί τους δίνεται η ευκαιρία. Μπορεί να τους έχουν δοθεί γνωριμίες, δεν ξέρω τι προσβάσεις μπορεί να έχει. Ενώ ο Έλληνας είναι πιο χαμηλών τόνων. Φυσικά. Δικτυώνονται. Αρπάζονται από την ευκαιρία. Ή και από τη βουλιμία. Τις βλέπεις. Ακόμα και στο λεωφορείο θα πιάσουνε γνωριμία. Όχι μόνο ερωτική. Έχουν έρθει από μια ξένη χώρα και προσπαθούν από κάπου να αγκιστρωθούν, κάπου να βρούνε να επιβιώσουνε; Δεν ξέρω. Ενώ ο Έλληνας δεν το έχει αυτό. Καθόλου. Οι περισσότερες τις βλέπεις. Πολύ ενδιαφέρονται. Να είναι τα παιδιά τους καλά και να μαθαίνουνε. Δηλαδή εκτός από λίγες περιπτώσεις που έχουν προβλήματα οικογενειακής εστίας, δηλαδή να έχουν πρόβλημα στην οικογένειά τους, οι περισσότερες κοιτάνε τα καλύτερα».

(Δ/Υ, 51 χρονών, συνέντευξη 16)

Το αν οι γηγενείς γονείς κάνουν παρέα με τους αλλοδαπούς δεν το γνωρίζουν, μάλλον θα συναντιόνται στις κούνιες, στο «κέντρο συνάντησης της τοπικής κοινωνίας». Αυτό είναι κάτι που το μαθαίνουν από τα παιδιά, που πιθανόν μιλούν για τις εμπειρίες της συνάντησης τους στις κούνιες και στις ώρες του παιδικού σταθμού. Την ώρα της παιδικής χαράς χάνεται ο ρατσισμός, ευτυχώς κανείς δεν παραπονιέται ότι αλλοδαπά παιδιά παίζουν με Έλληνακια, αν και κάποιοι γονείς μπορεί να μην πηγαίνουν στις κούνιες επειδή μπορεί να πιστεύουν ότι έχει πολλά αλλοδαπά παιδιά.

«Με άλλους γονείς δεν ξέρω αν έχουν επαφές, αλλά ξέρω ότι παιδιά των αλλοδαπών κάνουν παρέα με παιδιά των Ελλήνων έξω. Έχω ακούσει τις συζητήσεις των παιδιών».

(Δ/Υ, 27 χρονών, συνέντευξη 18)

Αυτό όμως που ενοχλεί τους Έλληνες, είναι να μπαίνουν στο παιδικό σταθμό παιδιά αλλοδαπών και να βρίσκονται στη ίδια τάξη τα παιδιά τους με άλλα αλλοδαπά παιδιά. Πιθανόν αισθάνονται ότι αυτό είναι ένα δικαίωμα που τους ανήκει αποκλειστικά.

«Τους ενοχλεί τους Έλληνες με τους αλλοδαπούς. Κάποιους ναι. Και τώρα ακόμα με την εγγραφή ρώτησε αν έχει αλλοδαπά παιδιά. Δεν τους ξεχωρίζουμε τώρα τους αλλοδαπούς».

(Δ/Υ, 55 χρονών, συνέντευξη 2)

Πολύ σωστά αναρωτιέται η νεαρή συμβασιούχα υπάλληλος, τι διαφορά μπορεί να έχουν τα μωρά αλλοδαπά και τι κακό μπορεί να έχουν ή να κάνουν τα μωρά αυτά ώστε να μην βρίσκονται με τα Έλληνακια; Το θέμα είναι ότι οι γηγενείς γονείς πιστεύουν ότι τους παίρνουν τις θέσεις και ότι έχουμε γεμίσει αλλοδαπούς στην Ελληνική κοινωνία. Πολλές φορές ο Έλληνας δεν ξέρει που ακριβώς να εκδηλώσει τη δυσαρέσκεια του και προβάλλει έναν αδικαιολόγητο ρατσισμό δυσαρεστημένος από καταστάσεις της κρατικής παρέμβασης, της κοινωνίας ή της χρονικής περιόδου που βιώνει, οι οποίες τον αφήνουν ανικανοποίητο και δυσαρεστημένο.

«Με τους άλλους γονείς υπάρχει η αλήθεια ένα πρόβλημα. Είχαμε ή ένα ή δύο παιδάκια αλλοδαπών. Ήταν και μικρά. Ήταν και μωρά. Τι κακό μπορεί να είχαν τα μωρά. Με είχε ρωτήσει «εδώ έχετε αλλοδαπούς;». Και είχα πει «ναι έχουμε κάποιους». Πω, πω, να που έχουμε γεμίσει και μας παίρνουν τις θέσεις».

(Δ/Υ, 27 χρονών, συνέντευξη 4)

Παράπονα κάνουν αποκλειστικά οι Έλληνες, οι αλλοδαποί και να έχουν , όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα δεν τα εκφράζουν. Οι Έλληνες δικαιολογούν κατά κάποιο τρόπο τη στάση τους απέναντι στους αλλοδαπούς πιστεύοντας ότι οι αλλοδαποί δεν εκπληρώνουν χρέη ως κανονικοί πολίτες, πληρώνοντας την εφορία ή άλλες απαιτήσεις του κράτους. Επί πλέον σαν εγγεγραμμένοι δημότες με δικαίωμα ψήφου απέναντι σε κάθε τοπικό άρχοντα, θεωρούν ότι έχουν παραπάνω δικαιώματα, και απαιτούν τα δημοτικά τους ανταλλάγματα.

«Οι αλλοδαποί δεν κάνουν παράπονα. Οι Έλληνες κάνουν για τους αλλοδαπούς. Λένε έχετε γεμίσει αλλοδαπούς ενώ εμείς πληρώνουμε εφορία. Δεν μας προτιμάτε. Προτιμάτε αυτούς και εγώ είμαι δημότης και εγώ δουλεύω εδώ και έχω παραπάνω δικαιώματα. Έτσι θεωρούν. Εγώ τους λέω ότι όλα τα παιδιά είναι ίσα και πρέπει να έχουν όλα δικαίωμα και να έχουν πρόσβαση και στις υπηρεσίες του Δήμου και παντού και ότι αυτό έτσι όπως το βλέπουνε, το βλέπουνε στενά και μόνο για να εξυπηρετηθούν οι ίδιοι. Οι αλλοδαποί δεν κάνουν παράπονα ίσως γιατί φοβούνται. Όλα παίζουν ρόλο. Παίζει και αυτό. Δεν έχουν παράπονα όμως οι περισσότεροι».

(Δ/Υ, 55 χρονών, συνέντευξη 13)

Και τι παράπονα να κάνουν οι αλλοδαποί που φοβούνται μήπως τους διώξουν; Η πρόσβαση των παιδιών τους στο παιδικό σταθμό και η χρήση των παροχών τους είναι πολύ σημαντικά για την εργαζόμενη μετανάστρια μητέρα ή εκείνη που επιθυμεί να εργαστεί. Θεωρούν και χάρη ότι βρίσκονται τα παιδιά τους στο παιδικό σταθμό και όχι δικαίωμα που οφείλουν να απολαύσουν. Έτσι τους το παρουσιάζουν οι ίδιοι οι υπάλληλοι. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω λόγια της υπαλλήλου:

«Και χάρη τους κάνουμε που είναι στο παιδικό σταθμό, γι' αυτό να μην μιλούν καθόλου. Τόσα παιδιά δικά μας είναι έξω και αυτοί τους παίρνουν τις θέσεις. Είμαστε μια χώρα για τους αλλοδαπούς μόνο».

(Δ/Υ, 57 χρονών, πιλοτική συν. 2)

5.6.2. Οι Απόψεις των Δημοσίων Υπαλλήλων για τη Σημασία των Βρεφονηπιακών Σταθμών στη Ζωή των Ίδιων των Μεταναστριών Οικιακών Εργατριών και των Παιδιών τους

Καταγράφοντας τις απόψεις των δημοσίων υπαλλήλων για το τι κερδίζουν ή σε τι έχουν να βοηθηθούν οι μετανάστριες μητέρες με τον ερχομό των παιδιών τους στο παιδικό σταθμό, οι απαντήσεις που δόθηκαν από όλους τους υπαλλήλους αφορούσε σε γενικά στοιχεία κοινωνικοποίησης μόνο, εκμάθηση γλώσσας, μη διαφορετικότητα από τα άλλα παιδιά κ.λ.π. Γενικά η χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών σύμφωνα με τις απαντήσεις τους αφορούσε τα αποτελέσματα, που άφηναν το αποτύπωμα τους πάνω στα παιδιά κατά κύριο λόγο και σχεδόν καθόλου στις εργαζόμενες μητέρες τους. Παρόλο ότι η ερευνήτρια έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ερώτηση αυτή επανερχόμενη ή ξαναρωτώντας και διευκρινίζοντας τα λεγόμενα της, οι υπάλληλοι λες και σκόπιμα απέφευγαν ή απαντούσαν με πλάγιο τρόπο, δίνοντας έμφαση μόνο σε αυτά που κέρδιζαν τα παιδιά σαν άτομα και σαν προσωπικότητες.

Μία υπάλληλος μόνο διαφοροποιήθηκε εντοπίζοντας ότι αυτό βοηθά πολύ τις μητέρες μετανάστριες για την εργασία τους, αφού δεν έχουν κάποιο να τα αφήνουν για να εργαστούν. Άλλη μία δέχεται ότι ο παιδικός σταθμός είναι απαραίτητος για να εργασθούν οι μητέρες μετανάστριες, ταυτόχρονα όμως μικραίνει αυτή τη βασική ανάγκη αναφέροντας ότι η βοήθεια που δέχονται είναι για να μην τα έχουν στο σπίτι και να κάνουν τις δουλειές τους. Ο παιδικός σταθμός κατά την άποψη τους, αυτό που έχει να τους προσφέρει βρίσκεται μεταξύ του να τα « ξεφορτωθούν» και να «εργαστούν», οι μητέρες μετανάστριες. Για άλλη μια φορά η εργασία της μετανάστριας οικιακής εργάτριας δεν φαίνεται να έχει τόσο σημασία για τους υπαλλήλους των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.

«Πιστεύω ότι ο παιδικός σταθμός τα βοηθάει και κοινωνικοποιούνται μαζί με τ' άλλα παιδάκια και δεν νοιώθουν ότι είναι διαφορετικά από τ' άλλα παιδάκια. Τους βοηθά να μην τα έχουν στο σπίτι, να μπορούν να κάνουν τις δουλειές τους. Να μπορούν και να εργάζονται, επειδή δεν έχουν που να τα αφήσουν. Η γιαγιά και ο παππούς είναι στη χώρα τους και δεν έχουν κάποιο γνωστό».

(Δ/Υ, 38 χρονών, συνέντευξη 14)

Απαριθμούνται τα οφέλη των παιδικών σταθμών για τα ίδια τα παιδιά των μεταναστριών, τα οποία είναι αρκετά και έχουν να κάνουν τόσο με τα οφέλη που κάθε παιδί έχει στην ηλικία αυτή βρισκόμενο μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον, όσο και σαν παιδί μεταναστών όπου οι κόσμοι που το περιβάλλουν έχουν χαρακτηριστικά από δύο κουλτούρες που πολλές φορές μπερδεύουν και δημιουργούν σύγχυση με τις αντιθέσεις τους στην βρεφική και παιδική ηλικία.

Οι εμπειρίες των παιδιών μέσω των παιδικών σταθμών έχουν να τους προσφέρουν συναναστροφές με παιδιά της ηλικίας τους, κοινωνικοποίηση, αποδοχή στην ομάδα, εκμάθηση της γλώσσας της χώρας που ζουν, μείωση έως και εξάλειψη της διαφορετικότητας και του ρατσισμού. Οι αντιδράσεις των παιδιών είναι η συνέχεια, η επέκταση των αντιδράσεων των ενηλίκων. Τα παιδιά από μόνα τους δεν εκφράζουν ρατσισμό εκτός και εάν έτσι έχουν μάθει από τους μεγάλους. Μπορεί να είναι σκληρά σε κάποια πράγματα, αλλά στο χέρι των μεγάλων είναι να εξαλείψουν αυτή τη σκληρότητα και να τα εκπαιδεύσουν στην ισότητα και την αποδοχή.

Για τις μετανάστριες και τα παιδιά τους το πιο βασικό είναι η γλώσσα. Η άγνοια της γλώσσας, η μη κατανόηση του προφορικού λόγου και της επικοινωνίας με τους μεγάλους και τα παιδιά της ηλικίας αυτής δημιουργεί αργότερα προβλήματα ενσωμάτωσης στη μαθητική κοινότητα των πρώτων χρόνων και επιφέρει την απομόνωση και την μοναχικότητα, η οποία οδηγεί πολύ εύκολα σε περιθωριοποίηση με μη αναστρέψιμα προβλήματα, ακόμη και εάν το πρόβλημα της γλώσσας έχει εξαλειφθεί. Γι' αυτό το λόγο λοιπόν ο παιδικός σταθμός βοηθά ιδιαίτερα στη πρόωρη ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών στη σχολική κοινότητα και στη κοινωνική ζωή του τόπου όπου γεννήθηκαν και μεγαλώνουν, ακόμη και εάν στην οικογενειακή ζωή υπάρχει μια άλλη κουλτούρα με άλλη γλώσσα και συνήθειες. Το παιδί μαθαίνει να ζει με αυτό που μεγαλώνει στο σπίτι και ταυτόχρονα να αποδέχεται και να γίνεται ομαλά μέλος σε αυτό που συναναστρέφεται στην έξω κοινωνία. Οι ίδιες οι μητέρες επειδή έχουν υποφέρει με την κατανόηση και την προφορά της γλώσσας, χαίρονται ιδιαίτερα να γνωρίζει το παιδί τους από μικρό καλά την γλώσσα του τόπου που βρίσκονται, ενώ ταυτόχρονα βοηθιέται και το ίδιο το παιδί να ξεμπλοκάρει από το μπέρδεμα της διγλωσσίας και να μπορεί να χρησιμοποιεί σωστά τη κάθε γλώσσα στο χώρο που

ανάλογα του γίνεται χρήσιμη. Για τις μετανάστριες η εκπαίδευση των παιδιών τους αρχίζει από το Βρεφονηπιακό σταθμό, δίνοντας ελπίδες στις προσδοκίες τους. Για τους υπαλλήλους των υπηρεσιών η κοινωνικοποίηση των παιδιών των μεταναστών, η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, η γνωριμία με την χώρα που ζούνε είναι βασικά πράγματα που μόνο ο βρεφονηπιακός σταθμός τους μπορεί να τους προσφέρει.

«Ο παιδικός σταθμός βοηθά πολύ στην κοινωνικοποίηση, στη γλώσσα, στο να μάθουνε τη νοοτροπία τη δικιά μας, στο να μάθουνε τα παιδιά τα δικά μας να δέχονται τα παιδιά των μεταναστών και να σταματήσει ο ρατσισμός».

(Δ/Υ, 27 χρονών, συνέντευξη 18)

«Θεωρώ ότι είναι απαραίτητο να έρχονται, γιατί μαθαίνουν τη γλώσσα την ελληνική, παίρνουν στοιχεία της Ελλάδας. Αντιλαμβάνονται για την καινούργια χώρα που βρίσκονται».

(Δ/Υ, 27 χρονών, συνέντευξη 4)

Οι υπάλληλοι παιδαγωγοί παίρνουν μεγάλη ικανοποίηση από την αλλαγή που παρουσιάζουν τα παιδιά των μεταναστών ως προς το θέμα της γλώσσας. Το ότι έρχονται και δεν μπορούν να επικοινωνήσουν γιατί δεν γνωρίζουν τη γλώσσα και είναι κλεισμένα στον εαυτό τους και σε πολύ σύντομο διάστημα έχουν μεγάλη αλλαγή, τελειώνοντας μάλιστα η χρονιά δεν σταματούν να μιλάνε, αυτό είναι μεγάλη επιτυχία και ευτυχία ταυτόχρονα.

«Ο παιδικός σταθμός βοηθά πολύ τα παιδιά των μεταναστών. Και μόνο που μπαίνουν στην διαδικασία να παίζουμε με άλλα παιδιά και να μάθουν έτσι τη γλώσσα. Σ' ένα μήνα μέσα παιδιά που δεν μου έλεγαν ούτε καλημέρα, δεν ξέρανε και τελείωσε η χρονιά και από κει που δεν λέγανε τίποτα και ήταν κλεισμένα στο καβούκι τους τα έβλεπες και δεν σταμάταγαν να μιλάνε. Αυτό σε κάνει πολύ χαρούμενη».

(Δ/Υ, 28 χρονών, συνέντευξη 3)

Το πιο σπουδαίο όμως είναι ότι τα παιδιά των μεταναστών ξεχωρίζουν από τα παιδιά των γηγενών ως προς τον τρόπο που έχουν μεγαλώσει. Όπως αναφέρει η υπάλληλος στη συν.13 τα παιδιά αυτά είναι αυτόνομα, με μεγαλύτερο σεβασμό και με αξίες. Έχουν μάθει από την οικογένεια τους να έχουν στόχους, για να μπορέσουν να βγουν από τη φτώχεια και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Είναι κάτι που τα εμπνέει, που τα βοηθά να έχουν όραμα και όνειρα να πραγματοποιήσουν στη ζωή τους από την

παιδική ηλικία. Ξέρουν να εκτιμούν καλύτερα οτιδήποτε κερδίζουν και να προσπαθούν πολύ για να το αποκτήσουν. Πολύ σημαντικά πράγματα αυτά, ενώ τα δικά μας είναι πιο βολεμένα παιδιά, γιατί τα έχουν όλα εύκολα. Αυτό φανερώνει τον μεγάλο αγώνα των μεταναστριών οικιακών εργατριών για να μεγαλώσουν τα παιδιά τους, γίνεται η αιτία έμπνευσης για το όνειρο καλύτερης ζωής. Τα παιδιά των μεταναστριών μεγαλώνουν αναγνωρίζοντας ότι στη ζωή χρειάζεται αγώνα, για να πετύχουν αυτό που επιθυμούν, τους το μαθαίνουν οι γονείς, τους το μαθαίνει η μάνα μέσα από τη καθημερινότητα της με πράξεις και συμπεριφορές.

Μέσα στις προσδοκίες των μεταναστριών μητέρων κυρίαρχη θέση έχει η επιθυμία να σπουδάσουν τα παιδιά τους να γίνουν κάτι διαφορετικό από ότι εκείνες. Έτσι αφού ο παιδικός σταθμός θεωρείται το ξεκίνημα για την εκπαίδευση των παιδιών τους, θεωρείται και η αρχή για το όνειρο μιας καλύτερης ζωής.

«Είναι πολύ πιο αυτόνομα, προσαρμόζονται πολύ πιο γρήγορα, εκτιμούν περισσότερο αυτό που παίρνουν, σέβονται περισσότερο τους δασκάλους και οι γονείς και τα παιδιά Είναι θέμα αρχών και αξιών. Δεν έχουν για να τους δώσουν πλαστές και εφήμερες απολαύσεις. Περισσότερο έχουν στόχους οι οικογένειες αυτές. Δηλαδή έχουν στόχους να βγουν από τη φτώχεια τους, από τη δυσκολία τους. Και αυτό εμπνέει ένα παιδί. Το εμπνέει με την έννοια να κάνει μεγαλύτερη προσπάθεια και να εκτιμήσει πιο πολύ αυτό που έχει αυτή τη στιγμή. Ενώ τα άλλα είναι πιο βολεμένα τα παιδάκια τα δικά μας. Οι γυναίκες αυτές κάνουν πολλή μεγάλη προσπάθεια απ' ότι κάνει μια Ελληνίδα ή άλλη για να μεγαλώσει το παιδί της. Είναι φοβερό. Έχουν φιλοδοξίες βέβαια, για τα παιδιά τους. Οι περισσότερες θέλουν να προχωρήσουν τα παιδιά τους, θέλουν να είναι καλοί μαθητές, θέλουν να κάνουν πράγματα. Προς τα κει τα στρέφουν. Να μεγαλώσουν, να σπουδάσουν...Να έχουν αξίες. Τα όνειρα τους ξεκινούν από τον παιδικό σταθμό».

(Δ/Υ, 55 χρονών, συνέντευξη 13)

Η μεγάλη επιθυμία για την αλλαγή στη ζωή τους και οι φιλοδοξίες για το μέλλον, γίνονται η αιτία ώστε να χαίρονται για κάθε καλό σχόλιο ή καλό λόγο που ακολουθεί τη συμπεριφορά των παιδιών τους στη σχολική ζωή. Περιμένουν κάτι καλύτερο στη ζωή τους και αυτό το καλύτερο είναι στο μέλλον των παιδιών τους που συνοδεύεται

από σπουδές και γράμματα. Η κούραση και οι παρούσες δυσκολίες επενδύουν κάπου: στο αύριο των παιδιών τους μέσα σε ένα Πανεπιστήμιο. Να μάθουν γράμματα για τις μετανάστριες σημαίνει να σπουδάσουν, μόνο έτσι θα ξεφύγουν από την ταλαίπωρη μοίρα τους. Ακόμη και αν δεν το ομολογούν οι μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες είναι ολοφάνερο, αυτό που περιμένουν να συμβεί στα παιδιά τους.

«Όταν έλεγα σε μονάδες μεταναστών καλά λόγια για τα παιδιά τους, ήταν το πιο ευχάριστο πράγμα που μπορούσαν να ακούσουν. Δεν τα φέρνουν απλά για να τα φέρουν. Έχουν σκοπό να κάνουν κάτι τα παιδιά. Θεωρούν ότι πλέον αυτή είναι η πατρίδα τους. Θέλουν να μάθει το παιδί τους. Είναι ναυρίς ακόμα για να μου πουν τι βλέψεις έχουν αλλά τις βλέπεις ότι θέλουν να μάθει το παιδί τους και περιμένουν πράγματα από αυτό».

(Δ/Υ, 27 χρονών, συνέντευξη 18)

5.6.3. Μελέτη Περίπτωσης: Η σημασία της Πρόσβασης και της Χρήσης στις υπηρεσίες Βρεφονηπιακής φροντίδας, μέσα από τη Μελέτη Περίπτωσης ενός Δημοσίου Υπαλλήλου.

5.6.3.1. ΒΑΛΙΑ

Η περίπτωση της Βάλιας απόκτησε φανταστικό όνομα μόλις στο κεφάλαιο αυτό, για να μην αναφερόμαστε συνεχώς στο νούμερο της συνέντευξης (αρ.5), καθ' ότι όταν παρουσιάζεται κάτι ή διηγείσαι, το όνομα σε βοηθά περισσότερο να φαντάζεσαι αυτό που διαβάζεις και να κατανοείς καλύτερα τα λεγόμενα στην ολοκληρωμένη τους μορφή, όπως θα παρουσιασθούν παρακάτω. Η συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης παρουσιάζεται με τη συναίνεση της συνεντευξιαζόμενης, όμως έχουν γίνει αλλαγές σε ονόματα και τίτλους σύμφωνα με την επιθυμία της και όπως αρμόζει στους όρους και τις υποσχέσεις αυτής της έρευνας.

Ενώ αρχικά δεν υπήρχε πρόγραμμα για μελέτη περίπτωσης στους δημοσίους υπαλλήλους, η Βάλια επιλέχτηκε ως μελέτη περίπτωσης γιατί ανήκει σε μια πραγματικά ιδιαίτερη περίπτωση που συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά των υπό μελέτη

συνεντεύξεων τόσο από την πλευρά των μεταναστριών όσο και από την πλευρά των δημοσίων υπαλλήλων. Η Βάλια πολύ απλά υπήρξε «μετανάστρια» μητέρα που εργάστηκε σε χαμηλού κύρους εργασίες και στη συνέχεια έγινε υπάλληλος σε βρεφονηπιακό σταθμό. Υπήρξε «ξένη» για κάποιους και ταυτόχρονα Ελληνίδα. Έχει την δυνατότητα λοιπόν να βλέπει από δύο πλευρές το θέμα, άρα άξιζε σύμφωνα με την ερευνήτρια να μελετηθεί ιδιαίτερα η περίπτωση της.

Η Ζωή στη χώρα καταγωγής

Η Βάλια είναι 33 χρονών, επίμονη και πεισματάρη για τη ζωή, με καθαρό βλέμμα και ισχυρή θέληση και με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά προσώπου, που παραπέμπουν σε αρχαία ελληνική κατατομή. Είναι βρεφονηπιοκόμος, παντρεμένη με δύο παιδιά και εργάζεται ως συμβασιούχος υπάλληλος τα τελευταία χρόνια σε κρατικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Κατάγεται από μια χώρα της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, όπου γεννήθηκε από Έλληνες γονείς και έζησε όλα τα μαθητικά της χρόνια. Είχαν μια καλή κοινωνικοοικονομική κατάσταση, αφού και οι δυο της γονείς ήταν γιατροί με αναγνώριση και καλό κύκλο στη κοινότητα τους. Ήταν από τους τελευταίους Έλληνες που έμειναν στο τόπο τους.

«Είχαμε καλές σχέσεις με τους γείτονες. Η κοινότητα μας ήταν από Ποντίους Ρώσους, Γερμανούς. Όλοι οι Γερμανοί πήγαν στην Γερμανία, οι Ρώσοι στη Ρωσία, οι Έλληνες φύγανε στην Ελλάδα. Και ήρθαν κάποιοι ντόπιοι σαν μετανάστες από κάποια άλλη περιοχή ήρθαν στο χωριό το δικό μας. Αυτοί ήρθαν από μια θάλασσα ή οποία στέγνωσε. Πήραν τα σπίτια των γειτόνων που είχαν φύγει. Συν τα κατέστρεψαν όλα. Κόψαν δέντρα. Γιατί τα τελευταία χρόνια κόβανε φως. Δεν είχε φυσικό αέριο, μάζευαν ξύλα να ζεσταθούν, να μαγειρέψουν. Ήταν φτωχοί άνθρωποι. Κυρίως δούλευαν με τα ζώα, με χωράφια, με βαμβάκι».

Στο σχολείο εμείς τελειώναμε στα Ρώσικα και οι καινούργιες γενιές ξεκινάγανε με τη νέα διάλεκτο αυτών που ήρθαν».

Στη χώρα που γεννήθηκε «μεγάλωσε πραγματικά σαν Πόντια Ελληνίδα», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει. Στο σπίτι τους διατηρούσαν όλες τις αξίες, τα ήθη και τις

παραδόσεις από την πατρίδα, την Ελλάδα. Αυτά τα διατηρεί μέχρι και σήμερα, ακόμη και εάν δεν συνάντησε τα περισσότερα από αυτά όταν ήρθε στην Ελλάδα . *Εγώ με αυτά μεγάλωσα, αυτά κάνω και στο σπίτι μου, δεν θέλω να τα αλλάξω, νομίζω ότι αυτά κρατούν την οικογένεια, δεν τα ξεχνάω, γιατί πρέπει να τα μάθουν και τα παιδιά μου .Και όλη η κοινότητα που έκανα παρέα το ίδιο έκανε, ... διατηρούσαν όλα εκείνα τα παραδοσιακά, με τα οποία οι Ελληνοπόντιοι μεγάλωσαν...».*

Η οικογένεια της ήταν Χριστιανοί ορθόδοξοι, αλλά δεν είχαν την δυνατότητα να εκδηλωθούν ή «να ευχαριστηθούν την θρησκεία τους»:

«Πιστεύαμε κρυφά, δεν έπρεπε να ξέρει κανείς, δεν ήταν εύκολο. Η γιαγιά ήταν η θρησκεία στο σπίτι, αυτή τα ήξερε όλα. Όταν μπορούσε αργότερα να πάει στην εκκλησία δεν είχε κοντά. Ήταν 30χλμ η Εκκλησία. Πήγαινε η γιαγιά μου και που και που μ' έπαιρνε μαζί της. Για μένα αυτό το ταξίδι στην εκκλησία ήταν κάτι πολύ σπουδαίο. Όταν ήρθα στην Ελλάδα και το σπίτι μου ήταν ένα τετράγωνο απόσταση από την εκκλησία, δεν ξέρεις πως ένοιωθα, κάθε μέρα έμπαινα μέσα και δεν το πίστευα...».

Στη χώρα που μεγάλωσε είχε πολλές φίλες και συγγενείς, όμως οι συγγενείς όλοι είχαν φύγει και είχαν γυρίσει στην Ελλάδα.

« Εάν δεν είχαμε μείνει μόνοι, παρ' όλο ότι θέλαμε πολύ να βρεθούμε στην Ελλάδα, γιατί με αυτό το όνειρο ζούσαμε όλοι εκεί , μπορεί και να μην είχαμε έρθει. Οικονομικά εκεί είμασταν καλύτερα σίγουρα, αν και υπήρχε πολύ φτώχεια. Ακόμα όταν ήταν Σοβιετική Ένωση οι γονείς μου πληρωνόντουσαν από το κράτος. Ο πατέρας μου δούλευε πολύ τότε, η μητέρα μου λιγότερο. Τα τελευταία χρόνια πληρωνόντουσαν με χρήματα αλλά και με χρυσό».

Οι γονείς της Βάλιας, παρ' όλο που στο τόπο αυτό κοινωνικά και οικονομικά ανήκαν στην ανώτατη τάξη και θεωρούνταν πλούσιοι σε σύγκριση με τους υπόλοιπους, αποφασίζουν ότι έπρεπε να επιστρέψουν στην Ελλάδα μια και τα παιδιά τους (η Βάλια και ένα αγόρι μεγαλύτερο) βρισκόταν ήδη σε μια ηλικία που από ότι έβλεπαν δεν υπήρχε μέλλον για αυτά εκεί και επιπλέον ήταν οι μοναδικοί Έλληνες που είχαν μείνει και δεν είχαν φύγει ακόμη.

«Οι γονείς μου ήθελαν να έρθουν τόσο πολύ εδώ γιατί δεν είχε μέλλον εκεί πέρα. Δηλαδή εγώ ως κορίτσι ποιο θα παντρευόμουνα;

Έπρεπε να παντρευτώ Έλληνα. Ναι. Υπήρχε αυτή η νοοτροπία. Ύστερα δεν ήθελα να μείνω εκεί. Ήθελα να είμαι κοντά στους συγγενείς μου, στη γιαγιά μου. Μου έλλειπε πολύ, τη λάτρευα, δεν μπορούσα να φαντασθώ ότι θα πάθει κάτι και θα είναι μακριά μας. Είχανε φύγει όλοι οι Έλληνες, είχαμε μείνει οι τελευταίοι όπως σου είπα, οι γονείς μου αποφάσισαν λοιπόν να πουλήσουν το σπίτι και να φύγουμε στην Ελλάδα. Το πουλήσαν και φύγαμε.. (αναστενάζει, κλείνει τα μάτια και δακρύζει)»

Η Ζωή στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα ήρθε μαζί με την οικογένεια της το 1997 και τελείωσε τα ΤΕΙ στο τμήμα Βρεφονηπιοκομίας. Η μεγαλύτερη δυσκολία που συνάντησε με τον ερχομό της στην Ελλάδα ήταν η γλώσσα.

«Δυσκολεύτηκα πάρα πολύ με τη γλώσσα Δεν ήξερα καθόλου ελληνικά. Καθόλου. Οι γονείς μου στο σπίτι δεν μίλαγαν ελληνικά. Μίλαγαν ποντιακά. Τα ποντιακά είναι πολύ κοντά στα αρχαία ελληνικά».

Οι γονείς της παρ'όλο ότι ήταν και οι δύο γιατροί όπως αναφέρθηκε, η μητέρα της νευρολόγος και ο πατέρας της καρδιολόγος, όταν ήρθαν στη Ελλάδα «δεν είμασταν τίποτα πια» όπως χαρακτηριστικά λέει. Μπήκαν στον αγώνα αμέσως με πολύ σκληρές συνθήκες. Κανείς τους δεν μπορούσε να δουλέψει αμέσως στο επάγγελμα του. Και οι δυο ασχολήθηκαν σε διάφορες άσχετες δουλειές επιβίωσης με χαμηλό κύρος και χρήματα. Το όνειρο αποδείχθηκε πολύ σκληρό και τελείωσε γρήγορα, αφού και οι δύο αρρώστησαν σε σύντομο χρονικό διάστημα πολύ βαριά. Η μητέρα αποδείχθηκε ότι είχε μεγάλο πρόβλημα στη καρδιά και δεν μπορούσε να δουλέψει άλλο και ο πατέρας αρρώστησε από ανίατη αρρώστια και σε λίγα χρόνια πέθανε. Η Βάλια δούλευε και σπούδαζε. Δούλεψε σε καθαρισμό γραφείων, σερβιτόρα, σε λάντζα, σε ταμείο, βοηθός σε τυπογραφείο και ότι άλλο έβρισκε προκειμένου να βγάζει τα έξοδα της και να βοηθά την οικογένεια, πάντα με ανεπίσημη εργασία. Αναπολούσε τα χρόνια που έζησε πριν έρθουν στην Ελλάδα με μεγάλο πόνο...

«Από όταν ήρθαμε δεν πήγα ποτέ στη Ρωσία. Δεν θέλω να πάω, γιατί θέλω να έχω την εικόνα που άφησα. Άφησα μια καλή εικόνα για μένα. Τους συμμαθητές μου, τους φίλους μου, το σπίτι μου, την γειτονιά μου, το σχολείο μου. Στα όνειρα μου βλέπω το

σπίτι. Όλα τα όνειρα μου, όλες οι παραστάσεις είναι σ' εκείνο το σπίτι. Σ' εκείνη τη γειτονιά και σ' εκείνο το σχολείο. Νοιώθω ότι ξεριζώθηκα από κάπου και με φύτεψαν κάπου αλλού. Είμαι σαν υιοθετημένο παιδί όταν ξεριζώνεσαι από κάπου και σε βάζουν σε μια άλλη οικογένεια. Πρέπει να προσαρμοστείς και να επιβιώσεις.

Για μένα Ελλάδα ήταν όνειρο ζωής, πατρίδα μου, κάτι μαγικό. Πάντα έλεγα ότι θα πάω στην Ελλάδα. Άντεξα να φύγω. Άντεξα γιατί είχα όνειρο να φύγω να πάω εκεί που ήταν όλοι οι συγγενείς μου. Πίστευα ότι ερχόμουν στο παράδεισο. Ναι. Μπορώ να το πω και έτσι. Το βρήκα πολύ πιο σκληρό απ' αυτό που φανταζόμουνα. Απ' όλες τις πλευρές. Εκεί

ήταν άλλη η κοινωνικοοικονομική κατάσταση και σαν άνθρωποι. Εδώ που είμαστε στο μηδέν. Εκεί ήμασταν στο τοπ. Εκεί είμασταν πλούσιοι. Εδώ ένα τίποτα. Από το μηδέν. Με νύχια και με δόντια».

Η Βάλια απέκτησε κανονικά χαρτιά και ελληνική ταυτότητα όταν ήρθε. Τελείωσε τις σπουδές της και παντρεύτηκε . Ο σύζυγος της είναι και εκείνος Πόντιος. Απέκτησαν δύο παιδιά και αγωνίζονται και οι δύο για να τα βγάλουν πέρα στην οικογένεια τους, ώστε να μην λείπει τίποτα στα παιδιά τους. Συνεχίζει για αρκετό καιρό να εργάζεται σε χαμηλού κύρους εργασίες ενώ ταυτόχρονα έκανε προσπάθειες μήπως βρει κάποια εργασία πάνω στην ειδικότητα της. Αυτό όμως αποδείχθηκε ότι ήταν το πιο δύσκολο από όλα μαζί με τις προσπάθειες που έκανε να βάλει τα παιδιά της στον Βρεφονηπιακό Σταθμό. Δεν έβρισκε δουλειά , δεν κατάφερε να έχει πρόσβαση στις υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών, αισθανόταν εγκλωβισμένη σε μια κατάσταση που δεν της επέτρεπε να αλλάξει τη ζωή της. Κάτι όμως που την ενοχλούσε ιδιαίτερα ήταν ο ρατσισμός που δεχόταν κατά καιρούς λόγω της καταγωγής της και του τρόπου ομιλίας της, από την πρώτη στιγμή που ήρθε στην Ελλάδα.

« Όταν πήγαινα κάπου και έπρεπε να συμπληρώσω κάποιο χαρτί, ήταν το χειρότερο μου. Δεν είναι ότι δεν ήξερα ή δεν καταλάβαινα. Έκανα λάθη ορθογραφικά, δεν έγραφα και πολύ καλά, γι' αυτό συνήθως έγγραφα με κεφαλαία με βόλευε καλύτερα. Έβλεπαν Ρωσία πάνω και με ρώταγαν με ένα περίεργο ύφος, «είστε Ρωσοπόντια;». Ο τρόπος που με ρώταγαν δεν μου άρεσε καθόλου, με υποτιμούσε. «Όχι Ελληνίδα είμαι απαντούσα, απλώς γεννήθηκα εκεί.» Πολλές φορές με ρώταγαν: «είστε ξένη, είστε Ρωσίδα;», κάτι καταλάβαιναν από το πώς μιλούσα. Πάντως σαν Ρωσοπόντια

έχω δεχθεί πολύ ρατσισμό, δεν τους πάνε τους ρωσοπόντιους, τους θεωρούν και ξένους... κάτι ανάλογο δέχτηκα και στους παιδικούς σταθμούς, γι' αυτό μπορώ να καταλάβω πολύ καλά τις αλλοδαπές μητέρες. »

Η Βάλια συνέχισε να δουλεύει σε χαμηλού κύρους εργασίες (λάντζα ή καθαριότητα ή βοηθητική σε κουζίνα) βραδινές ώρες πάντα, για να κρατά ο σύζυγος τα παιδιά, ενώ έκανε προσπάθειες να γράψει τα παιδιά της στο παιδικό σταθμό τρεις φορές, αλλά δεν τα κατάφερε. Στην αρχή φοβούμενη μη κάνει κάποιο λάθος πλήρωσε κάποιον να της φτιάξει τα χαρτιά. Κυρίως έφταιγε, από ότι της έλεγαν, ότι δεν δούλευε και ότι είχε ελλιπή χαρτιά ως προς αυτόν τον τομέα.

«Είχα πάει ένα χαρτί ότι απασχολούμαι, αλλά χωρίς ένσημα. Μα πώς να πιάσω δουλειά κανονικά, αφού δεν έχω που να αφήσω τα παιδιά μου;»

Πήγε και στο παιδικό σταθμό να ρωτήσει από κοντά για τις αιτήσεις που είχε κάνει και για να δει εάν υπάρχει κάποια ελπίδα , μήπως φύγει κάποιο παιδί, ή εάν πάρουν άλλα παιδιά. Από εκεί έφυγε διπλά απογοητευμένη. Μίλησε με την υπεύθυνη για λίγη ώρα όπου προσπάθησε να της εξηγήσει πόσο ανάγκη έχει το παιδικό σταθμό. Φεύγοντας έμεινε λίγο στην είσοδο γιατί έβρεχε, την άκουσε λοιπόν να λέει σε κάποιον που μπήκε στο γραφείο της :

« ...έχουμε βρει κακό μελά με αυτούς τους Ρωσοπόντιους και με τους Βορειοηπειρώτες. Όλοι τώρα βαφτίζονται έτσι. Οι Ρώσοι Ρωσοπόντιοι και οι Αλβανοί Βορειοηπειρώτες. Όλοι νομίζουν ότι εάν καθαρίζεις ένα σπίτι ή ένα γραφείο αυτή είναι δουλειά. Όλοι οι ξένοι εκεί διοχετεύονται, στη καθαριότητα και καλά. Όταν τα άκουσα αυτά μου ανέβηκε το αίμα στο κεφάλι . Ούτε ξέρω πως κρατήθηκα. Αρχισα να κλαίω και δεν μπορούσα να σταματήσω. Με είχε πιάσει ένα τεράστιο παράπονο...Δεν ήξερα γιατί περισσότερο έκλαιγα. Γιατί είμουν ,Ρωσοπόντια , γιατί είμουν ξένη ή γιατί και καλά δούλενα στη καθαριότητα; Για όλα. Για τον τρόπο που σκέφτηκε και εκφράστηκε από το θρόνο που είχε την τύχη να βρίσκεται, περιφρονώντας τα πάντα... »

Τελικά όταν το μεγάλο παιδί μπήκε στο Νηπιαγωγείο κατάφερε να βάλει και το μικρό στον βρεφονηπιακό σταθμό χρησιμοποιώντας «μέσον» . Κάποιος από την δουλειά του άντρα της γνώριζε τον αντιδήμαρχο που ήταν υπεύθυνος για τους παιδικούς

σταθμούς, του είπε ότι τον ψηφίζουμε και μόνον έτσι κατάφερε να βάλει το παιδί στο βρεφονηπιακό σταθμό.

« Ευτυχώς που είχα τακτοποιήσει τα παιδιά, το ένα στο παιδικό σταθμό , το άλλο στο νηπιαγωγείο, γιατί μετά από λίγο καιρό με φώναζαν να πάω να υπογράψω σε κάποιο Δήμο μια σύμβαση εργασίας για να ξεκινήσω κανονικά δουλειά, πάνω στο αντικείμενο μου, ως βρεφονηπιοκόμος».

Η Βάλια αντιμετωπίστηκε κανονικά σαν «ξένη» με τους ανάλογους χαρακτηρισμούς τόσο σαν προσωπικότητα όσο και σαν εργαζόμενη σε χαμηλού κύρους εργασία. Με το ξεκίνημα της σαν υπάλληλος σε βρεφονηπιακό σταθμό μπαίνει σε μια άλλη φάση της ζωής της όπου μπορεί να βλέπει και να αντιλαμβάνεται σε άλλους, όλα εκείνα που και η ίδια είχε περάσει, να μπορεί να κατανοεί καλύτερα και να γίνεται υποστηρικτική και βοηθητική σε κάποιες περιπτώσεις, που οι συνθήκες αλλά και το εργασιακό της περιβάλλον της το επέτρεπαν. Αισθάνεται ευτυχισμένη που τελικά κάνει αυτό που πάντα ονειρευόταν, που δουλεύει σε αυτό που αγαπά και βρίσκεται ανάμεσα σε παιδιά. Όμως το οικονομικό είναι μεγάλο πρόβλημα. Τα χρήματα που παίρνει είναι λίγα, και το οικογενειακό εισόδημα δεν επαρκεί με δυο παιδιά και ένα δάνειο. Κάνουν και η δυο τους διπλή δουλειά και πάλι τα φέρνουν βόλτα δύσκολα. Το πιο σημαντικό όμως για τη Βάλια είναι η αβεβαιότητα αν θα έχει αύριο δουλειά.

«..τρία χρόνια που δουλεύω, συνέχεια είμαι με αυτή την ανασφάλεια και νομίζω έτσι θα είμαι πάντα. Έχω κάνει σύμβαση για 12 μήνες και για 2 και για 7...Άλλος δήμος μας πληρώνει κανονικά, άλλος όχι, άλλο σύστημα εργασίας ο ένας ,άλλο ο άλλος, δεν ξέρεις τι θα βρεις κάθε φορά...Μακάρι να είμουν σίγουρη τουλάχιστον ότι θα έχω σίγουρα δουλειά, να μην έχω άγχος και ανασφάλεια. Και εγώ κρατάω μια πόρτα ανοικτή σε περίπτωση που δεν βρω δουλειά πάνω στην ειδικότητα μου να έχω για να βγάζουμε, είναι η δεύτερη δουλειά που σου είπα.»

Η δεύτερη δουλειά της Βάλιας είναι γκαρσόνια. Πηγαίνει το βράδυ επτά η ώρα όταν ο άντρας της γυρνά από τη δεύτερη δουλειά του στο delivery για να κρατήσει τα παιδιά. Η Βάλια προσπαθεί τις μέρες που έχει ρεπό να ασχοληθεί με τα παιδιά της και να καλύψει το κενό που τους αφήνει, αλλά η κούραση της είναι υπερβολική και την εξουθενώνει.

Οι συνθήκες στην δουλειά της στον βρεφονηπιακό σταθμό δεν είναι τόσο καλές, αλλά δεν μπορεί να έχει λόγο πάνω σε αυτό μια και πάντα θεωρείται προσωρινή και ποτέ δεν της δίνουν θάρρος για να εκφράσει την άποψη της. Όλα τα κανονίζουν άλλοι και εκείνη πρέπει να εκτελεί. Πολλά πράγματα δεν της αρέσουν πάνω στον τρόπο της εργασίας και στα παιδαγωγικά, αλλά και στις συνθήκες λειτουργίας. Πολλές φορές δεν υπάρχει αρκετό προσωπικό, ή μειώνεται στη μέση της χρονιάς και αυτό είναι ένα μεγάλο πρόβλημα. Υπάρχει μεγάλη πίεση να βγάλουν γιορτές, φεστιβάλ, παραστάσεις αποκλειστικά και μόνο για να φανεί ο Δήμος, για να παρουσιάσουν έργο στους ψηφοφόρους.

Στη τάξη της φέτος έχει αρκετά παιδιά μεταναστών, αν και πιστεύει ότι μένουν πάρα πολλά έξω, όχι μόνο γιατί δεν επαρκούν οι σταθμοί, αλλά γιατί πολλές φορές οι ίδιοι οι μετανάστες δεν τα καταφέρνουν από μόνοι τους, να κάνουν όλη τη διαδικασία της εγγραφής. Η ίδια έχει μια ιδιαίτερη ευαισθησία στα αλλοδαπά παιδάκια και φροντίζει πάντα να είναι κοντά τους, όπως επίσης και στους γονείς τους.

« Όταν έχω αλλοδαπά παιδάκια μέσα στη τάξη είμαι λίγο πιο κοντά σ' αυτά για να τα βοηθήσω να τα εντάξω στην ομάδα. Οι μητέρες τους νοιώθουν καλύτερα όταν καταλαβαίνουν ότι και εγώ έχω έρθει από κάπου αλλού, το καταλαβαίνουν και χωρίς να το πω. Ειδικά οι Ρωσίδες και οι Πόντιες. Δεν μίλαγα μαζί τους τη γλώσσα. Απλά τους έδινα να καταλάβουν ότι ξέρω τη γλώσσα. Για να μη δίνω δικαιώματα στη δουλειά και προς άλλους συναδέλφους. Όταν όμως είμαι μόνη και δεν με βλέπει κανείς, τότε τους μιλάω.

Εγώ επειδή δυσκολεύτηκα πολύ με τη γλώσσα και να γράψω και να μιλήσω, νομίζω ότι θα μπορούσα να βοηθήσω πολύ αυτούς τους ανθρώπους. Έχω την εμπειρία και μπορώ να το κάνω, μπορώ να δουλέψω για αυτούς. Ναι νομίζω ότι εγώ έχω περισσότερες δυνατότητες να τους προσφέρω πράγματα παρά ένας που δεν το έχει ζήσει. Και τώρα όταν έρχονται για διευκρινίσεις τους βοηθάω όσο μπορώ και χαίρομαι να το κάνω.»

Βασικά πιστεύει ότι οι μετανάστριες δεν έχουν την αντιμετώπιση που πρέπει φθάνοντας στις υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών. Αισθάνεται ότι τις θεωρούν παρείσακτες και αυτές και τα παιδιά τους, ότι δεν τους δίνουν καμία σημασία και ότι τις οδηγούν σε αποκλεισμό από τους παιδικούς σταθμούς. Ακόμη και όταν έρχονται

στο παιδικό σταθμό δεν χάνουν ευκαιρία να τις μειώνουν και να τις κάνουν να νοιώθουν άσχημα.

« Δεν είναι μόνο γιατί εγώ είχα μια άσχημη εμπειρία, είναι τι βλέπω τώρα γύρω. Αυτό που βλέπω είναι ότι ελάχιστα άτομα ασχολούνται με ευαισθησία και σεβασμό απέναντι τους. Όταν έχουν πολλά αλλοδαπά παιδάκια στη τάξη δυσανασχετούν, λες και τις βαραίνουν, δεν τα θέλουν στη πραγματικότητα. Οι δε μητέρες τους μόλις πουν ή ζητήσουν κάτι, γίνεται χαμός, γιατί είναι ξένη. Μάλλον νομίζουν ότι δεν έχει κανένα δικαίωμα. Άσε το ύφος που τους μιλούν και το στυλάκι ότι και καλά είσαι κατώτερος . Θάπρεπε να τις βοηθούσαν περισσότερο και στις εγγραφές, γιατί τώρα πια όλα είναι πιο δύσκολα. Τις διώχνουν με τον τρόπο τους. Βλέπω ότι μερικές δεν έχουν υπομονή ούτε να συνεργαστούν μαζί τους για τα παιδιά τους. Όμως αυτό που θέλω να πω είναι ότι υπάρχουν και κάποιοι συνάδελφοι που είναι διαφορετικοί, πιο υπομονετικοί .. Γενικά όμως δεν έχουν την αντιμετώπιση που πρέπει οι μετανάστες».

Η Βάλια πιστεύει ότι ο παιδικός σταθμός είναι απαραίτητος για τα αλλοδαπά παιδάκια και για τη μητέρα τους.

«Θέλουν τα παιδιά τους να κοινωνικοποιηθούν να βρουν και αυτές μια δουλειά. Σίγουρα υποφέρουν πιο πολύ από ότι μια Ελληνίδα. Γιατί έχουν τον κοινωνικό ρατσισμό.

Γιατί νομίζω ότι ο Έλληνας είναι εδώ, έχει τη μαμά του, τη στήριξη τους ενώ οι αλλοδαποί έχουν έρθει μόνοι τους εδώ, αν έχουν δουλειά καλώς, αν δεν έχουν ακόμα χειρότερα.

Ναι. Γιατί πιστεύουν ότι ο Π.Σ. προσφέρει στο παιδί τους, μαθαίνουν από τον Π.Σ. και είναι μια ανακούφιση για τη μητέρα. Είναι ήσυχες να κυνηγήσουν το μεροκάματο».

Για τον εαυτό της πιστεύει ότι έχει προσπαθήσει πολύ στη ζωή της και ότι αυτή η δουλειά της δίνει την ικανοποίηση που χρειάζεται και έχει ανάγκη, γιατί είναι αυτό που ήθελε από μικρό παιδί να γίνει.

«Είναι κάτι πολύ μεγάλο κατόρθωμα για μένα που δεν το πίστευα και πιστεύω ότι έχω κατορθώσει πάρα πολλά που έχω ξεκινήσει από το μηδέν ότι έχω ένα σεβασμό

από γονείς και έχω κερδίσει αυτοπεποίθηση στον εαυτό μου... Θα ήθελα να τους πω ότι δεν φεύγω από την δουλειά μου και να θέλουνε (γελάει)..».

Η μελέτη περίπτωσης της Βάλιας μας έδωσε τη δυνατότητα της διπλής εμπειρίας ενός ατόμου, που πρώτα βίωσε την εμπειρία μέσα από το θέση της μετανάστριας και στη συνέχεια βίωσε μια δεύτερη εμπειρία μέσα από τη θέση του δημοσίου υπαλλήλου. Η Βάλια χωρίς να διαγράψει στοιχεία από τον ένα ή τον άλλο ρόλο, αλλά και χωρίς να προσθέσει στοιχεία, προσπάθησε να ισορροπήσει ανάμεσα σε δυο αντιφάσεις, δίνοντας πληροφορίες και δυνατότητες βελτίωσης, σαν δημόσιος υπάλληλος ακουμπώντας πάντα πάνω στις τραυματικές εμπειρίες της μετανάστριας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα ευρήματα της παρούσας διδακτορικής διατριβής. Η διατριβή μελέτησε το κοινωνικό πρόβλημα της πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας από εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες στην οικιακή εργασία. Ερεύνησε τις μισθωτές (συνεργεία) εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες και τις αυτοαπασχολούμενες στην εξωτερική οικιακή εργασία. Εξέτασε ιδιαίτερα αντικειμενικά και υποκειμενικά εμπόδια που προκύπτουν από την εργασία τους και εμποδίζουν την πρόσβαση και χρήση των οικιακών εργατριών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας λαμβάνοντας υπ' όψη παράγοντες όπως τη τάξη, το φύλο, τη φυλή την εθνικότητα που επηρεάζουν τόσο την πρόσβαση όσο και την χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών και εμποδίζουν την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών.

Το έναυσμα δόθηκε από τις διαπιστώσεις των μέχρι τώρα κοινωνιολογικών μελετών, (Townsend 1992, Lewis 2007, du Bois / Eaton 1890,1995, Anderson & Rhizacklea 1997, Ψημμένος & Σκαμνάκης 2008, Χαντζαρούλα 2012), οι οποίες παρουσιάζουν ότι άτομα που ανήκουν σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα όπως αυτό της οικιακής εργασίας, βρίσκονται αντιμέτωποι με αντικειμενικά και υποκειμενικά εμπόδια, τα οποία δυσκολεύουν τη πρόσβαση και χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών.

Η ανωτέρω έρευνα στηρίχτηκε για τη διεξαγωγή της πάνω σε ορισμένες κλασικές θεωρητικές προσεγγίσεις και σε ανάλογες μεθοδολογικές τεχνικές. Σχετικά με τις θεωρητικές προσεγγίσεις, χρησιμοποιήθηκε ο συνδυασμός συναινετικών και συγκρουσιακών θεωριών δίνοντας έμφαση σε στοιχεία που περισσότερο βοηθούσαν την διερεύνηση του ανωτέρω θέματος και την κατανόηση των παραγόντων που η συγκεκριμένη έρευνα βασίζεται. Έτσι από τη λειτουργιστική προσέγγιση υπερισχύει η κοινωνικοποίηση του ατόμου, όπου η ένταξη και η ενσωμάτωση του μέσα στη κοινωνία σύμφωνα με τον Durkheim έχει πρωταρχικό ρόλο. Οι κοινωνικές σχέσεις των ατόμων και ο τρόπος που ζουν μια κοινή ζωή μέσα στη κοινωνία, η αλληλεξάρτηση τους λόγω του πολυσύνθετου καταμερισμού εργασίας είναι όλα αυτά που καθορίζουν τη κοινωνική ζωή του ατόμου. Σημαντικό είναι ότι η κοινωνικοποίηση του ατόμου είναι στενά συνδεδεμένη με την εργασιακή του ιδιότητα και με την αξία της εργασίας στη

ζωή του ατόμου και στη θέση του στη κοινωνία. Μέσω της εργασίας εξασφαλίζει τα πάντα, μέχρι και την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες και την παροχή αγαθών από αυτές. Όταν όμως δεν υπάρχει σωστός και αρμονικός καταμερισμός εργασίας, αυτό δημιουργεί προβλήματα στη πρόσβαση των κοινωνικών υπηρεσιών και άνιση απολαβή των αγαθών. Στη συνέχεια η συμβολή της Σχολής του Σικάγου με την θεωρία της «συμβολικής αλληλεπίδρασης» υπήρξε σημαντική στην έρευνα, αφού ασχολείται ιδιαίτερα με το πώς το άτομο κοινωνικοποιείται στη σύγχρονη κοινωνία, πως αναπτύσσει τις σχέσεις του μέσα σ' αυτή, πως επιτυγχάνεται η αλληλεπίδραση με τα άλλα άτομα, πώς συνυπάρχει με αυτά στις κοινότητες των μεγαλουπόλεων και πως το στίγμα και η περιθωριοποίηση εμποδίζουν την πρόσβαση και την χρήση στις κοινωνικές υπηρεσίες. Ασχολείται ιδιαίτερα με την άφιξη και τα προβλήματα των μεταναστών στις μεγάλες πόλεις, τη συμμετοχή τους στην κοινωνική ζωή των πόλεων καθώς και στην οικονομική και κοινωνική περιθωριοποίηση ορισμένων ομάδων (Thomas and Znaniecki 1984, DuBois & Eaton, 1995), όπως και με έρευνες σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα (Hughes, 1958), όπου αναδεικνύονται προβλήματα και δυσκολίες των συγκεκριμένων επαγγελματιών. Η Μαρξιστική προσέγγιση είχε να προσφέρει πολλά σημαντικά στοιχεία με βασικότερο αυτό της ανισότητας και της εκμετάλλευσης των εργαζομένων, συγκεκριμένα σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα όπως αυτό της οικιακής εργασίας. Επίσης η μηχανοποίηση της εργασίας, η αύξηση της παραγωγής, η έλλειψη ανειδίκευτου και φθηνού εργατικού δυναμικού και η χρήση των γυναικών μεταναστριών, ως εφεδρικός στρατός, στη πλεονάζουσα εργασία της καπιταλιστικής παραγωγής είναι από τα βασικά σημεία που στηρίχτηκε η έρευνα. Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες, είναι το φθινό εργατικό δυναμικό, το οποίο έρχεται να καλύψει ανειδίκευτες και κατώτερες θέσεις εργασίας στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Γενικά αυτό που είχε να προσφέρει ιδιαίτερα η Μαρξιστική προσέγγιση στην έρευνα είναι το πώς η διαδικασία παραγωγής της εργασίας και των εργαζομένων εμποδίζουν την πρόσβαση και χρήση στις κοινωνικές υπηρεσίες. Η Βεμπεριανή προσέγγιση δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην υποκειμενική συνιστώσα της κοινωνικής ανισότητας όπου τα άτομα κατατάσσονται σε κοινωνικές τάξεις σύμφωνα με το γόητρο ή το κοινωνικό κύρος. Ένας από τους παράγοντες που καθορίζει το κοινωνικό κύρος στη κοινωνία είναι και το επάγγελμα ή η εργασία, η οποία καθορίζει τις αντιδράσεις και τη στάση του

άλλου απέναντι στο άτομο, καθώς και τις εντυπώσεις και τις προσδοκίες που αναπτύσσει το άτομο, ως εικόνα εαυτού. Το επάγγελμα της οικιακής εργασίας καθορίζει το ανάλογο κύρος για την πρόσβαση και την χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών. Επίσης η γραφειοκρατική οργάνωση των κοινωνικών υπηρεσιών μπορεί να φαίνεται θελκτική, αλλά περικλείει κατά τον Weber, μια απειλή για την ατομική ελευθερία του ατόμου, μέσα από τα μέσα ορθολογισμού που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι, για να επιτύχουν τους σκοπούς τους. Προσέφερε δηλαδή κάτι πολύ σημαντικό στην έρευνα, εξετάζοντας πως το κύρος της οικιακής εργασίας και η γραφειοκρατία και εξουσία εμποδίζουν τη πρόσβαση και τη χρήση στις κοινωνικές υπηρεσίες.

Σχετικά με τη μεθοδολογία της παρούσας έρευνας, η μελέτη βασίστηκε στη ποιοτική μέθοδο με χρήση ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Μελετήθηκαν δυο ομάδες πληθυσμού α) η ομάδα των μεταναστριών οικιακών εργατριών, η οποία αποτελεί και την κύρια ομάδα της έρευνας και β) η ομάδα των δημοσίων υπαλλήλων, όπου παρουσιάζεται η άποψη της άλλης πλευράς. Οι συνεντεύξεις της έρευνας είναι αφηγήσεις ζωής με βιογραφικό χαρακτήρα μέσω των οποίων έγινε προσπάθεια να διαπιστωθεί κατά πόσο οι εργαζόμενες μετανάστριες μητέρες, που εργάζονται στην οικιακή εργασία, βρίσκουν εμπόδια στη πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Μέσα από τις συνεντεύξεις διερευνήθηκαν πέντε βασικοί παράγοντες, οι οποίοι επιδρούν στη ποιότητα ζωής ατόμων ή ομάδων και στις ανισότητες στους διάφορους τομείς: γεωγραφικός, χρονικός, οικονομικός, εργασιακός, πολιτισμικός (Black Report, 1982, Health Divide, 1988). **Το γενικό σύνολο** της έρευνας περιλαμβάνει **88** συνεντεύξεις. Αναλυτικά: **το πιλοτικό στάδιο** της έρευνας (Απρίλιος 2013 – Ιούλιος 2013) περιλαμβάνει οκτώ (**8**) συνεντεύξεις (5 μεταναστριών και 3 δημοσίων υπαλλήλων) και **η κύρια ερευνητική διαδικασία** (Σεπτέμβριος 2013 – Μάιος 2015 και Οκτώβριος 2016 – Μάρτιος 2017) περιλαμβάνει σύνολο **80** συνεντεύξεις πρώτης και δεύτερης φάσης (α΄ φάση: 42 μετανάστριες οικιακές εργάτριες και 23 δημόσιοι υπάλληλοι, β΄ φάση: 7 μετανάστριες, 5 υπάλληλοι και 3 μετανάστριες πρώην υπάλληλοι σε παιδικό σταθμό στη χώρα καταγωγής τους). Μεταξύ των συνεντεύξεων επιλέχθηκαν να παρουσιασθούν 3 μελέτες περίπτωσης. Οι δύο (2) αφορούν μετανάστριες οικιακές εργάτριες και η μία (1) αφορά δημόσιο υπάλληλο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

ΕΛΑΒΑΝ ΜΕΡΟΣ: Α. ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΕΣ: 50		Β. ΔΗΜ. ΥΠΑΛΛ.: 26	
ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ: ΣΥΝ. ΜΕΤΑΝ.: 57		ΣΥΝ. ΔΗΜ ΥΠΑΛΛ. 31	
ΠΙΛΟΤΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ- ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ		ΚΥΡΙΟ ΣΤΑΔΙΟ- ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ	ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΕΣ ΠΡΩΗΝ ΥΠΑΛΛ. ΠΑΙΔΙΚΩΝ ΣΤΑΘΜΩΝ
ΜΕΤΑΝ.	5	49 Α' ΦΑΣΗ:42/Β'ΦΑΣΗ:7	3
ΔΗΜ.ΥΠΑΛΛ	3	28 Α' ΦΑΣΗ:23/Β'ΦΑΣΗ:5	
ΣΥΝΟΛΟΝ	8	77	3
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ 88			

Στο πίνακα αυτό φαίνονται α. το σύνολο των μεταναστριών και των Δημ. Υπαλλ. που έλαβαν μέρος στην έρευνα β. το σύνολο των συνεντεύξεων που έγινε αντίστοιχα από κάθε ομάδα (Μεταναστριών, Δημοσίων Υπαλλήλων).

Οι διαπιστώσεις από τα ευρήματα της έρευνας τόσο από την πλευρά των μεταναστριών όσο και από την πλευρά των δημοσίων υπαλλήλων βρίσκονται σε ένα γενικό συγχρονισμό αποτελεσμάτων δίχως ιδιαίτερες αποκλείσεις και διαφοροποιήσεις ως προς τα αποτελέσματα, εκτός του ότι παρουσιάζονται από διαφορετική οπτική γωνία. Οι συνεντεύξεις των δημοσίων υπαλλήλων επιβεβαιώνουν τα ευρήματα από τις συνεντεύξεις των μεταναστριών, μέσω των διασταυρώσεων και επιπλέον διαφωτίζουν τις στάσεις και τις συμπεριφορές των δημοσίων υπαλλήλων, καθώς και τον τρόπο σκέψης για το όλο αποτέλεσμα. Οι συνεντεύξεις των δύο φάσεων των μεταναστριών δεν έχουν έντονες διαφορές μεταξύ τους, ώστε να σηματοδοτούν μια άλλη πλευρά της έρευνας, βρίσκονται ακριβώς στο ίδιο πλαίσιο, δίχως ιδιαίτερες διαφορές. Ειδικότερα από την πλευρά των μεταναστριών διαπιστώνομαι ότι:

Οι περισσότερες μετανάστριες προέρχονται από αγροτικές περιοχές, οι οποίες ήρθαν να ζήσουν κατά κύριο λόγο σε ένα αστικό περιβάλλον στη χώρα υποδοχής από πολύ νέα ηλικία, όπου και ξεκίνησαν τη δική τους ζωή. Στη χώρα καταγωγής η εμπειρία

της εργασίας με την έννοια της παραγωγής και της ανάλογης αμοιβής είναι σχεδόν ανύπαρκτη εκτός μερικών εξαιρέσεων και αυτές για πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Ο τομέας της απασχόλησης τους περιορίζεται σε βοηθητικές εργασίες στους αγρούς, όπου δραστηριοποιείται η οικογένεια τους και στις καθημερινές εργασίες του σπιτιού (οικιακές εργασίες). Στην πραγματικότητα η επαγγελματική τους δραστηριότητα ξεκινά για πρώτη φορά στην νέα χώρα εγκατάστασης για τις περισσότερες από τις μετανάστριες της έρευνας. Στη νέα χώρα το επάγγελμα που δραστηριοποιούνται έχει μια μορφή αναγκαστικής «επιλογής», αφού δεν έχει ιδιαίτερες απαιτήσεις και εξειδίκευση και αυτό είναι το επάγγελμα της οικιακής εργασίας. Η οικιακή εργασία από το σπίτι επεκτείνεται σε εργασία εκτός σπιτιού (καθαριότητα, φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων). Οι δραστηριότητες δηλαδή της οικογενειακής ζωής προεκτείνονται ως επάγγελμα επί αμοιβή. Με αυτό το τρόπο η εργασία είναι ο βασικός παράγοντας που τις εξοικειώνει με την πρόσβαση και την χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών. Έχουν μια μεγάλη ήδη παραμονή στη χώρα υποδοχής, όπου οι περισσότερες για πρώτη φορά προσωπικά έρχονται σε επαφή με τις κοινωνικές υπηρεσίες. Μετά την δύσκολη εμπειρία της διαδικασίας για να βρεθούν στη νέα χώρα και μετά την τραυματική εμπειρία που κάποιες βίωσαν με κρατικούς παράγοντες στην προσπάθεια να αλλάξουν τη ζωή τους, η επανακοινωνικοποίηση (Παπαδοπούλου, 2011) στη νέα χώρα οδηγεί σε προσπάθεια πρόσβασης και χρήσης ορισμένων κοινωνικών υπηρεσιών μεταξύ αυτών και των βρεφονηπιακών σταθμών. Η ανάγκη των βρεφονηπιακών σταθμών φαίνεται εξαρχής ότι είναι μεγάλη και απαραίτητη, ιδιαίτερα την χρονική περίοδο που διεξάγεται η έρευνα όπου η οικονομική κρίση φαίνεται να πλήττει την χώρα εγκατάστασης και κατά συνέπεια και τις οικογένειες των μεταναστριών. Η αγορά εργασίας κλείνει τις πόρτες της στους γηγενείς και κατά συνέπεια κλείνει τις πόρτες της και στους μετανάστες/στρίες, με αποτέλεσμα το διπλό αποκλεισμό τους από τη πρόσβαση και την χρήση των κοινωνικών υπηρεσιών (Σκαμνάκης-Μαλεκάκη, 2017). Οι μετανάστριες κυνηγούν το μεροκάματο για να επιβιώσουν ,αλλά και τις προσπάθειες πρόσβασης για να μπορέσουν να κερδίσουν μια θέση σε κάποιο βρεφονηπιακό σταθμό. Στη προσπάθεια τους αυτή είναι φανερό ότι εμπόδια αντικειμενικά και υποκειμενικά συνεχίζουν να υπάρχουν όπως είχε διαπιστωθεί και από την παλαιότερη έρευνα (Ψημμένος- Σκαμνάκης 2008), απλώς οι αντικειμενικές δυσκολίες αλλάζουν μορφή,

λόγω των αλλαγών στην κρατική πρόνοια και τη κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται στις κοινωνικές υπηρεσίες τη δεδομένη στιγμή και οι υποκειμενικές δυσκολίες οξύνονται, λόγω των αλλαγών που η κρίση επέφερε στη ψυχοσύνθεση και το σκεπτικό των δημοσίων υπαλλήλων-εκπροσώπων των κοινωνικών υπηρεσιών.

Γενικά η πρόσβαση των βρεφονηπιακών σταθμών έχει να κάνει με δυσκολίες τόσο του ορθολογικού συστήματος που εφαρμόζεται πλέον στις κοινωνικές υπηρεσίες (αλλαγές παραδοσιακών τακτικών με αντικατάσταση ηλεκτρονικού χαρακτήρα) (Watson,2005) δυσκολεύοντας ακόμη περισσότερο τον γραφειοκρατικό ρόλο των κοινωνικών υπηρεσιών και κατ' επέκταση τους αποδέκτες ή τους χρήστες τους, όσο και με δυσκολίες που παρουσιάζονται κατά την εκτέλεση των κοινωνικών πολιτικών από τους αρμόδιους υπαλλήλους όπου διαμορφώνουν και τροποποιούν ανάλογα τις διάφορες πολιτικές (Δημουλάς, 2019). Οι μετανάστριες εντοπίζουν τη μεγαλύτερη δυσκολία στα χρόνια της έρευνας στις νέες διαδικασίες πρόσβασης μέσω της τεχνολογίας, στην ανεργία και στην ευκαιριακή εργασία τους και στο τρόπο εκτέλεσης της χρήσης των παροχών από την στάση και τη συμπεριφορά των εκπροσώπων των κοινωνικών υπηρεσιών, που είναι οι δημόσιοι υπάλληλοι.

Παρ' όλο που οι περισσότερες μετανάστριες έχουν μεγαλώσει στο σπίτι με την βοήθεια γιαγιάδων και παππούδων και η εμπειρία που έχουν για τους παιδικούς σταθμούς της χώρας τους είναι μικρή, αναγνωρίζουν ότι η βρεφονηπιακή φροντίδα στη χώρα εγκατάστασης παρουσιάζει διαφορές, οι οποίες ουδόλως τείνουν προς το καλύτερο, πιστεύοντας μάλιστα ότι πολλές δυσκολίες που συναντούν κατά τη πρόσβαση και τη χρήση στις συγκεκριμένες υπηρεσίες έχει να κάνει αποκλειστικά με ρατσιστική αντιμετώπιση απέναντι τους, με υποτίμηση της εργασίας τους και απαξίωση της προσωπικότητάς τους .Η ανάγκη όμως για πρόσβαση και χρήση σε βρεφονηπιακό σταθμό, ιδιαίτερα σε μια εποχή οικονομικής κρίσης, όπου οι μετανάστριες κυνηγούν το μεροκάματο για να ζήσουν πλέον την οικογένειά τους μεγαλώνει, με αποτέλεσμα να αποζητούν απεγνωσμένα μια θέση μέσα σε ένα παιδικό σταθμό και να μην στέκονται κατά την χρήση τόσο στη ποιότητα ή τον τρόπο που τους παρέχονται τα αγαθά, αλλά στο ότι έχουν που να αφήσουν τα παιδιά τους, ασχέτως αν διατηρούν το παράπονο ή το αίσθημα της αρνητικής αντιμετώπισης απέναντι τους. Η δυνατότητα για αντίστοιχες

εναλλακτικές λύσεις στον ιδιωτικό τομέα με αποκλειστικά δική τους οικονομική ευθύνη, εάν δεν επιτύχουν την πρόσβαση σε δημόσιο βρεφονηπιακό σταθμό, είναι αδύνατον να επιτευχθεί, αφού η οικονομική τους κατάσταση δεν τους επιτρέπει πλέον να προβούν σε τέτοιου είδους ενέργειες. Οι εναλλακτικές λύσεις που καταφεύγουν τις περισσότερες φορές κρύβουν κινδύνους για τα παιδιά, αλλά καταφεύγουν αναγκαστικά σε αυτές μη έχοντας άλλη επιλογή (να μένουν μόνα τους στο σπίτι, να τα φυλάνε τα μεγαλύτερα παιδιά ή ενήλικα ακατάλληλα άτομα ή να τα στέλνουν πίσω στη πατρίδα τους).

Στα πλαίσια της κοινωνικής πολιτικής που εφαρμόζεται σε αυτή την περίοδο της οικονομικής κρίσης, δημιουργήθηκαν προγράμματα με στόχο την διευκόλυνση κατά κύριο λόγο των ανέργων μητέρων και την δυνατότητα αυτών για εύρεση εργασίας, εξασφαλίζοντας τους τη δυνατότητα φύλαξης των βρεφών και νηπίων τους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς. Ο τρόπος όμως που τα προγράμματα αυτά εφαρμόζονται έχει να κάνει με τις αξίες, τα πιστεύω και τις διευκολύνσεις των υπαλλήλων που τα εκτελούν . Πολλές φορές οι υπάλληλοι θεωρούν ότι κάποια άτομα παρόλο που συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις δεν είναι ανάγκη να είναι δικαιούχοι των συγκεκριμένων κοινωνικών παροχών και ότι δεν έχουν τόσο έντονο πρόβλημα για τέτοιου είδους παροχές, έτσι καταφέρνουν να δημιουργήσουν άλλες πραγματικές δημόσιες πολιτικές κατά τη κρίση τους, που αυτοί εκτελούν (Δημουλάς, 2019). Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στη περίπτωση των βρεφονηπιακών σταθμών, όπου στη χρήση των παροχών οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν προβλήματα ολοκληρωτικής χρήσης. Οι βρεφονηπιακοί σταθμοί πλέον φιλοξενούν παιδιά εργαζομένων και μη εργαζομένων μητέρων (μητέρων που έχασαν την εργασία τους ή που δεν βρίσκουν να εργαστούν και είναι εγγεγραμμένες στο ταμείο ανεργίας). Πουθενά η όλη διαδικασία πρόσβασης και χρήσης στους βρεφονηπιακούς σταθμούς δεν ξεχωρίζει τις μετανάστριες μητέρες από τις άλλες μητέρες, οι οποίες συμπληρώνουν τις προϋποθέσεις, δίνοντας τους την ευκαιρία να συμμετέχουν ως άνεργες ή ως εργαζόμενες (ελάχιστες μετανάστριες της έρευνας διαθέτουν μόνιμη εργασία) στο πρόγραμμα των βρεφονηπιακών σταθμών. Όμως στην εκτέλεση του προγράμματος οι μετανάστριες αναφέρουν ότι αντιμετωπίζουν πρόβλημα στη χρήση των κοινωνικών παροχών. Οι μετανάστριες μητέρες επίσης αναφέρουν ότι εισπράττουν την αγανάκτηση των γηγενών και την

αρνητική στάση απέναντι τους όταν διαπιστώνουν ότι τα παιδιά τους έχουν επιτύχει τη πρόσβαση και την χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών. Θεωρώντας ότι μόνο εκείνες σαν γηγενείς έχουν δικαίωμα εγγραφής στους παιδικούς σταθμούς καθώς και να απολαμβάνουν του δικαιώματος φιλοξενίας τους, ή να προηγούνται από τις μετανάστριες στις υπάρχουσες θέσεις. Πολύ απλά θεωρούν ότι το κράτος τις ευνοεί και ότι οι μετανάστριες καταλαμβάνουν δικά τους δικαιώματα. Και ενώ στη γειτονιά, στις πλατείες, στις κούνιες και στη παιδική χαρά μπορούν να συμβιώνουν ομαλά και δίχως προβλήματα μεταξύ τους στο θέμα των παιδικών σταθμών αναπτύσσεται μια εχθρική και ρατσιστική διάθεση απέναντι των μεταναστριών. Είναι φανερό ότι η οικονομική κρίση και η φτώχεια που επιφέρει η ανεργία, δημιουργούν αλλαγές στη ψυχοσύνθεση των ατόμων, οι οποίοι αισθάνονται αγανάκτηση και απελπισία μπροστά σε κάτι που δεν μπορούν να χειριστούν λόγω δύσκολων οικονομικών καταστάσεων, λόγω έντονης ανάγκης να το αποκτήσουν και λόγω αποτυχίας να το απολαύσουν, θεωρώντας επιπλέον ότι σαν Έλληνες πολίτες έχουν εκείνοι το δικαίωμα έναντι των «ξένων».

Δεν είναι μόνο η στάση των γηγενών μητέρων που έχουν να αντιμετωπίσουν οι μετανάστριες μητέρες κατά τη πρόσβαση τους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς, αλλά και η στάση των δημοσίων υπαλλήλων με τη σύμφωνη γνώμη της ανώτερης διοίκησης, οι οποίοι τους στερούν παροχές και δικαιώματα υποτιμώντας την εργασία των μεταναστριών οικιακών εργατριών (δεν θεωρούν την οικιακή εργασία ότι είναι κανονική εργασία ή δεν αντιλαμβάνονται την ανάγκη της περιστασιακής εργασίας) καθώς και τις ίδιες σαν προσωπικότητες (αντιμετώπιση με ειρωνεία ή υποβιβασμό). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα στη χρήση των παροχών των βρεφονηπιακών σταθμών (χρήση μειωμένου ωραρίου- παραμονή μόνο μέχρι το μεσημέρι, αργοπορία στην ημερομηνία έναρξης του σχολικού έτους, ειδοποίηση με την πρώτη ευκαιρία για κράτημα του παιδιού στο σπίτι) και να δυσκολεύουν τις μετανάστριες τόσο στην εργασία τους ή στην εύρεση εργασίας, όσο και στην όλη καθημερινότητα τους.

Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες καταλήγουν ότι όλα αυτά συμβαίνουν αφ' ενός γιατί είναι « ξένες» και αφ' ετέρου γιατί δεν έχουν ψήφο στους Δήμους, αυτό γίνεται η αιτία να μην μπορούν κάνουν χρήση όλων των δικαιωμάτων τους.

Αντιλαμβανόμενες οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες ότι οι υπάλληλοι τις διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες μητέρες και ότι η συμπεριφορά τους απέναντι τους ακόμη και αν φαίνεται τυπική κατά βάθος βρίσκεται σε μια λεπτή ισορροπία προσπαθούν να είναι αρεστές απέναντι τους με διάφορους τρόπους (μη εκδηλώνοντας τα παράπονα τους, ή προσπαθώντας να τους ευχαριστούν με κάποια δωράκια) οδηγούμενες και στη σκέψη ότι το «φακελάκι» έχει μεγάλη δύναμη και ότι εάν γινόταν η χρήση του απ' ευθείας στους υπαλλήλους των βρεφονηπιακών σταθμών- που όμως δεν γίνεται- ίσως να είχαν ευκολότερη πρόσβαση και χρήση και ίσως καλύτερη αντιμετώπιση. Αυτό που ευελπιστούν είναι να καταφέρουν τα παιδιά τους να σπουδάσουν, να μορφωθούν , για να μην έχουν την ίδια μοίρα με τους γονείς τους. Πιστεύουν ότι μέσα από τη μόρφωση ,θα έχουν ένα διαφορετικό επάγγελμα υψηλού κύρους, θα αποκτήσουν μια άλλη θέση στη κοινωνία και θα έχουν το σεβασμό των γύρω τους. Και όπως αναφέρουν και οι Case and Deaton « *Οι λιγότερο μορφωμένοι είναι υποτιμημένοι ή ακόμη και μη σεβαστοί, ενθαρρύνονται να σκεφτούν τους εαυτούς τους ως χαμένους και μπορεί να αισθάνονται ότι το σύστημα σωστά τους θεωρεί έτσι*» (Anne Case and Angus Deaton,2020: 3)

Από την πλευρά των δημοσίων υπαλλήλων διαπιστώνουμε ότι:

Επιβεβαιώνουν ότι οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν πρόβλημα με το νέο ηλεκτρονικό σύστημα πρόσβασης για τους παιδικούς σταθμούς, το οποίο χαρακτηρίζουν απρόσωπο και δύσκολο ως προς την κατανόηση και τη χρήση του και ότι οι υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας δεν επαρκούν για να εξυπηρετήσουν όλες τις ενδιαφερόμενες μητέρες, πράγμα που δημιουργεί αντιπαλότητες και ρατσιστικές αντιδράσεις όταν στην πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας συμμετέχουν παιδιά μεταναστών. Από τις μαρτυρίες των δημοσίων υπαλλήλων φαίνεται επίσης ότι οι χώροι των βρεφονηπιακών σταθμών χρησιμεύουν ως χώροι συγκέντρωσης εκλογικών ψήφων και άσκησης εξουσίας για τους δημοτικούς άρχοντες, πράγμα που διατηρεί και ενδυναμώνει τις πελατειακές σχέσεις μεταξύ γηγενών χρηστών και δημοσίων υπαλλήλων. Στη προκειμένη περίπτωση οι δημόσιοι υπάλληλοι ταυτισμένοι με την ανώτερη διοίκηση και τους πολιτικούς προϊσταμένους λειτουργούν

προς όφελος τους, αλλά και προς ίδιον όφελος, εξασφαλίζοντας την εύνοια και την συμπάθεια τους.

Οι περισσότεροι από τους δημοσίους υπαλλήλους δεν έχουν μόνιμη εργασία, ανανεώνουν συνεχώς τις συμβάσεις¹⁰⁴ περιμένοντας τη λήξη τους κάθε χρόνο, ζώντας καθημερινά σε εργασιακή ανασφάλεια και άγχος, καθώς και καθεστώς διαφοροποίησης σε σχέση με τους μόνιμους υπαλλήλους των υπηρεσιών. Αυτό έχει μεγάλο αντίκτυπο απέναντι στους χρήστες των υπηρεσιών και ιδιαίτερα στις μετανάστριες, τόσο για τον τρόπο που αντιμετωπίζουν το είδος της εργασίας τους, όσο και για τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τις ίδιες τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες. Χαμηλόμισθοι οικονομικά δημόσιοι υπάλληλοι με ανασφάλεια για την εργασία τους και με δύσκολες ενδο-υπηρεσιακές σχέσεις, που αισθάνονται δυσαρεστημένοι και απογοητευμένοι καταλήγουν να αντιμετωπίζουν τους χρήστες (μετανάστριες) περισσότερο ως άτομα που τους κάνουν «χάρη», παρά ως άτομα που πρέπει να τους παραχωρήσουν αυτά που δικαιούνται. Οι μετανάστριες ως αποδιοπομπαίοι τράγοι εισπράττουν όλα εκείνα τα αρνητικά συναισθήματα που προέρχονται από στερεότυπες αντιλήψεις, προκαταλήψεις και πεποιθήσεις, αλλά και από το ξέσπασμα δυσαρέσκειας, λόγω των εργασιακών συνθηκών από την πλευρά των δημοσίων υπαλλήλων.

Οι μετανάστριες θεωρούνται οι ευνοούμενοι των προγραμμάτων που εφαρμόζονται μέσω της νέας κοινωνικής πολιτικής στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας, που στόχο έχουν την έξοδο της γυναίκας- μητέρας στην αγορά εργασίας και την εξάλειψη της ανεργίας σε εποχή οικονομικής κρίσης, ανεβάζοντας το οικογενειακό εισόδημα και

¹⁰⁴ Σε εποχή οικονομικής κρίσης τα μέτρα εργασιακής απορρύθμισης που επιβάλλονται, περιλαμβάνουν όλο το φάσμα της μισθωτής εργασίας με ειδικότερες παρεμβάσεις(INE/ΓΣΕΕ, 2013, Κουζής, 2017), μερικές εκ των οποίων είναι:

- Μείωση των μισθών κατά 30%, κατάργηση του 13^{ου} 14^{ου} μισθού.
- Αύξηση του εβδομαδιαίου ωραρίου εργασίας από 37,5 σε 40 ώρες εργασίας, επιβαρύνοντας τους εργαζόμενους με πρόσθετα καθήκοντα και εντατικοποίηση των ρυθμών εργασίας λόγω έλλειψης προσωπικού, που η πολιτική συρρίκνωση απασχόλησης επιφέρει στο Δημόσιο.
- Σταδιακή μείωση του ποσοστού των εργαζομένων με καθεστώς δημοσίου υπαλλήλου, υπέρ της απασχόλησης με σχέση ιδιωτικού δικαίου (ΙΔΑΧ) .
- Επέκταση των εργολαβιών στο Δημόσιο και εισαγωγή των επιδοτούμενων προγραμμάτων κοινωφελούς εργασίας, που υλοποιούνται μέσω τρίτων φορέων (μορφή δανεισμού εργαζομένων) και διάφορες άλλες αλλαγές στο εργασιακό καθεστώς του Δημοσίου σε σύγκλιση με το εργασιακό καθεστώς στον ιδιωτικό τομέα που υλοποιείται με όρους συνολικής εργασιακής υποβάθμισης (Κουζής, 2017, 2019:123-125) .

το επίπεδο διαβίωσης της οικογένειας τους. Είναι γνωστό και πλέον δεδομένο ότι ο θεσμός και ο μηχανισμός για την ικανοποίηση των αναγκών των ευάλωτων ομάδων ήταν και είναι η οικογένεια, η οποία αναλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της φροντίδας των ανήμπορων, της εισοδηματικής στήριξης των ανέργων και της αγοράς εκπαίδευσης και υγείας. (Dimoulas, 2018, Δημουλάς, 2018 : 175). Όμως αυτή ακριβώς η κοινωνική προστασία που προσπαθεί να εφαρμοσθεί σε περίοδο οικονομικής κρίσης, φαίνεται να απειλείται σύμφωνα με τους δημοσίους υπαλλήλους, από τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες, έναντι του γηγενούς πληθυσμού, μέσα από συνθήκες απορρύθμισης του συστήματος κοινωνικής πολιτικής (Ψημμένος- Σκαμνάκης 2008: 326). Οι μετανάστριες θεωρούνται ότι ευνοούνται μέσα από την ανεργία τους, από το χαμηλό εισόδημα ή το ανύπαρκτο εισόδημα που δηλώνουν στην εφορία, από την «μαύρη» εργασία που μπορεί να απασχολούνται, ή από το είδος της εργασίας που δηλώνουν στον παιδικό σταθμό αργότερα, την οικιακή εργασία δηλαδή, η οποία δεν έχει τα χαρακτηριστικά της κανονικής εργασίας κατά την άποψη τους, θεωρώντας επι πλέον ότι κοροϊδεύουν τους υπαλλήλους και ότι απλώς θέλουν να αφήνουν κάπου τα παιδιά τους και όχι στην πραγματικότητα να εργαστούν. Άρα αντιλαμβάνεται κάποιος ότι δεν υπάρχει εκτίμηση για την οικιακή εργασία των μεταναστριών και για το πόσο σημαντική είναι για την επιβίωση τους κατά συνέπεια πόσο απαραίτητη είναι ή πρόσβαση και η χρήση των ατόμων αυτών στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας. Όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα ακόμη και όταν επιτυγχάνεται η πρόσβαση να υπάρχουν μεγάλα προβλήματα κατά την διάρκεια χρήσης των παιδικών σταθμών, όπου οι παροχές είναι σύμφωνα με τη κρίση των υπαλλήλων που ορίζονται να εκτελέσουν τα προγράμματα και τους στόχους των υπηρεσιών, οι οποίοι μπορεί να έχουν διαφορετική εικόνα από αυτή που δείχνουν τα «αντικειμενικά κριτήρια» (Δημουλάς,2019 :132-133). Οι δημόσιοι υπάλληλοι στη προκειμένη περίπτωση μέσω της διακριτικής ευχέρειας που χρησιμοποιούν με την συναίνεση της ανώτερης πολιτικής διοίκησης, οδηγούνται σε πολιτικές που διαφέρουν από την αρχική κρατική πολιτική σύμφωνα με την δική τους αντίληψη, κάνοντας χρήση των πολιτικών αυτών για διάφορους λόγους τόσο προς όφελος της υπηρεσίας όπως υποστηρίζουν όσο και προς το δικό τους προσωπικό όφελος. (Lipsky,1980, Δημουλάς,2019: 186,187).

Προσπαθώντας να κατανοήσουμε καλύτερα τις σχέσεις και τα αίτια που οδηγούν τους δημοσίους υπαλλήλους να δημιουργούν εμπόδια κατά τη χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, μέσω συγκεκριμένων απόψεων και δράσεων, (Prandy, Stewart and Blackburn,1982)) καταλαβαίνουμε ότι πολλά πράγματα και πολλοί παράγοντες μεταξύ των οποίων ο χρόνος της οικονομικής κρίσης που διεξάγεται η έρευνα όπως και οι ανάλογες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που βιώνουν οι υπάλληλοι παίζουν σημαντικό ρόλο στη πρόσβαση και χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας (Bugawoy, 1979). Επίσης ο τρόπος που όλες οι καταστάσεις τη δεδομένη στιγμή βιώνονται κάτω από εργασιακές αλλαγές, πίεση , άγχος , ανασφάλεια έχουν σαν αποτέλεσμα αναγκαστικά να μεταφέρονται όλα στο οικογενειακό περιβάλλον όπως αναφέρουν οι υπάλληλοι με αποτέλεσμα όλα αυτά να προκαλούν κρίση και εντάσεις μέσα στην οικογένεια, με καβγάδες και γκρίνια, όπως επισημαίνει και η Παπαδοπούλου,(2018:262) . Όλη αυτή η κατάσταση μεταφέρεται εκ νέου στο εργασιακό περιβάλλον με μεταφορά της άσχημης ψυχοσύνθεσης των δημοσίων υπαλλήλων, δημιουργώντας πιθανότατα προβλήματα εργασιακών σχέσεων και ενδο-υπηρεσιακής συμπεριφοράς καθώς και δυσκολίες ως προς τη σχέση και την επικοινωνία με τους χρήστες των υπηρεσιών και την απόδοση των παροχών που δικαιούνται.

Γενικά η κακή οικονομική κατάσταση των δημοσίων υπαλλήλων αλλά και των υπηρεσιών που εργάζονται, η ανασφάλεια και το άγχος που βιώνουν για την εργασία τους (να μείνουν άνεργοι, να ιδιωτικοποιηθούν οι υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών), η εργασιακή εξουθένωση των υπαλλήλων, ο εκφοβισμός που αρκετοί έχουν υποστεί από τους ανωτέρους τους με αποτέλεσμα να μην μπορούν να σηκώσουν κεφάλι ή να φέρουν αντιρρήσεις φοβούμενοι για τις συνέπειες, η έλλειψη ενσυναίσθησης, παιδείας και εκπαίδευσης για να αντιμετωπίσουν κατά περίπτωση, αλλά δίκαια και με ισότητα τους χρήστες – μετανάστριες μητέρες-, η ανάπτυξη εσω-πελατειακών σχέσεων και το «δούναι-λαβείν» μεταξύ υπαλλήλων ανωτέρων υπαλλήλων, διοίκησης και αιρετών, που αναγκάζει τις δημόσιες υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών να λειτουργούν σαν ιδιωτικές επιχειρήσεις ή σαν κλίκες που βασίζονται στην ιδιωτική πρωτοβουλία και όχι στις κρατικές αποφάσεις επί της ουσίας , αλλά μόνο επιφανειακά, η διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων, που ερμηνεύει τις κρατικές αποφάσεις όπως

εκείνοι εξυπηρετούνται, οι προκαταλήψεις και οι απόψεις των δημοσίων υπαλλήλων για τις μετανάστριες, είναι μερικοί βασικοί παράγοντες που δημιουργούν εμπόδια και δυσκολεύουν τις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες στη πρόσβαση και τη χρήση των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας.

Βασικό είναι ότι οι απόψεις των δημοσίων υπαλλήλων επιβεβαιώνουν τις απόψεις των μεταναστριών και μάλιστα επεξηγούν και κάποιους παράγοντες δίνοντας λεπτομέρειες για τους λόγους που κάποιες δυσκολίες υπάρχουν ή προκύπτουν. Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι οι δυσκολίες πρόσβασης και χρήσης σε εποχή οικονομικής κρίσης όπως αυτή που διεξάχθηκε η έρευνα έχουν να κάνουν με παράγοντες απορρύθμισης και αποσταθεροποίησης από την πλευρά των χρηστών-μεταναστριών οικιακών εργατριών, όπως η ανεργία, η δύσκολη οικονομική κατάσταση, η ευκαιριακή εργασία, οι δύσκολες συνθήκες εργασίας, η αλλαγή προτεραιοτήτων στη καθημερινότητα, οι ανάγκες που η νέα κατάσταση δημιουργεί στις σχέσεις και στις ενέργειες των ατόμων. Επίσης και από την πλευρά των δημοσίων υπαλλήλων όπου παράγοντες απορρύθμισης και αποσταθεροποίησης όπως η ανασφαλής εργασία, ο φόβος της ιδιωτικοποίησης, οι χαμηλές αμοιβές, οι δύσκολες συνθήκες εργασίας, οι πιέσεις, οι εκφοβισμοί, η αναγκαστική υποταγή στην εξουσία, η ταύτιση με την εξουσία, η διεκδίκηση δικαιωμάτων στις υπηρεσίες για προσωπικό όφελος εκτοπίζοντας τους «ξένους» από αγαθά και παροχές και η ερμηνεία κρατικών αποφάσεων σύμφωνα με τα δικά τους συμφέροντα ή τα συμφέροντα των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας. Όλα αυτά καταλήγουν να απορρυθμίσουν ή να αποσταθεροποιήσουν το πραγματικό ρόλο των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας παρ'όλο ότι η κρατική εξουσία είχε φροντίσει να δημιουργήσει προγράμματα ειδικής κοινωνικής πολιτικής για την περίοδο αυτή της οικονομικής κρίσης. Η απορρύθμιση ή αποσταθεροποίηση αυτή των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας έχει σαν αποτέλεσμα να επιφέρει προβλήματα πρόσβασης και χρήσης σε ευάλωτους πληθυσμούς όπως οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες, ιδιαίτερα στο τομέα της χρήσης και της απολαβής αγαθών.

Η παροχή αγαθών στις μετανάστριες οικιακές εργάτριες κατά την περίοδο της χρήσης, η οποία προσφέρεται εν μέρει, αποκόπτοντας τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα

των δικαιωμάτων των συγκεκριμένων χρηστών, δημιουργεί προβλήματα όχι μόνο στη λειτουργία των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας και στις παροχές που πρέπει να προσφέρονται για την ικανοποίηση των αναγκών των χρηστών τους, αλλά κυρίως στους ίδιους τους χρήστες οι οποίοι δεν απολαμβάνουν αυτά που η κρατική κοινωνική πολιτική προσπαθεί να τους προσφέρει. Επί πλέον ο μη οργανωμένος έλεγχος από ειδικούς κρατικούς παράγοντες για την ορθή εκτέλεση, την αποτελεσματικότητα και την απόδοση των προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, καθώς και την αποτελεσματικότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών στους κρατικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς, γίνεται η αιτία να διαιωνίζεται η ανισότητα, η μη δίκαιη κατανομή και παροχή αγαθών καθώς και η εξουσία των απλών υπαλλήλων έναντι των χρηστών. Ιδιαίτερα όσο αφορά τη προσφορά αγαθών σε ευάλωτες ομάδες χρηστών όπως οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες αποτελεί μεγάλο μειονέκτημα για τη δίκαιη παροχή αγαθών και επιτρέπει στους δημοσίους υπαλλήλους αλλά και στους τοπικούς άρχοντες να ενεργούν σύμφωνα με τα συμφέροντα τους και σύμφωνα με τη κρίση τους.

Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι πέρα από την αντικειμενική δυσκολία της ηλεκτρονικής διαδικασίας που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες κυρίως κατά την προσπάθεια της πρόσβασης, η μεγαλύτερη δυσκολία των μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών βρίσκεται στην περίοδο της χρήσης, όπου οι δημόσιοι υπάλληλοι ρυθμίζουν την απόδοση των παροχών, βάζοντας αποκλεισμούς και όρια. Όπου μέσα από εσω- πελατειακές σχέσεις στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας και με διαδικασίες «δούναι-λαβείν» ρυθμίζεται η λειτουργία των συγκεκριμένων υπηρεσιών, αποκλείοντας από παροχές τις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες. Επίσης έχουν τη δυνατότητα να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους κατά τη κρίση τους απέναντι στους χρήστες- μετανάστριες, να εκφράζονται με αρνητικά σχόλια απέναντι τους, να εκδηλώνουν την υποτίμηση απέναντι στην εργασία και την προσωπικότητα τους, να δυσκολεύουν την καθημερινότητα τους με διάφορους τρόπους και όλα αυτά με την συναίνεση ή την παρότρυνση των ανωτέρων τους.

Κατατάσσοντας τις δυσκολίες μπορούμε να διακρίνομε περισσότερο τις αντικειμενικές δυσκολίες που προηγούνται κατά τη πρόσβαση και περισσότερο τις υποκειμενικές που προηγούνται κατά τη χρήση ήτοι:

Αντικειμενικές δυσκολίες μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών (πρόσβαση)

1. **Ο ηλεκτρονικός τρόπος λειτουργίας** (ημερομηνίες υποβολής αίτησης, δικαιολογητικά, αίτηση συμμετοχής ηλεκτρονικά και αναφορά συνημμένων, τα οποία αποστέλλονται με ταχυδρομείο, ενημερώσεις μέσω internet, ανακοινώσεις, ενστάσεις)
2. **Οι δυσκολίες που δημιουργεί ο ηλεκτρονικός τρόπος συμμετοχής.** Εδώ συγκαταλέγονται η μη ύπαρξη κομπιούτερ, η μη γνώση χειρισμού ηλεκτρονικού υπολογιστή, η μη κατανόηση των ζητούμενων δικαιολογητικών ή του τρόπου που διατυπώνεται στην ελληνική γλώσσα, η δυσκολία παρακολούθησης συνεχών ανακοινώσεων, ενημερώσεων, ημερομηνιών, αποτελεσμάτων, ενστάσεων, λάθη τα οποία γίνονται στην αίτηση και δεν διορθώνονται ή δεν τα γνωρίζουν, αλλά περνούν λάθος στη μοριοδότηση. Ο ηλεκτρονικός τρόπος συμμετοχής είναι μια απρόσωπη γενικά διαδικασία με πολλές δυσκολίες για κάθε μία μετανάστρια .
3. Οι **εναλλακτικές λύσεις** που προσπαθούν να βρουν για να συμμετέχουν ηλεκτρονικά. Στη προσπάθεια τους να κάνουν σωστά την όλη ηλεκτρονική διαδικασία καταφεύγουν επί πληρωμή- παρ' όλο το οικονομικό τους πρόβλημα- σε λογιστές ή άτομα που ασχολούνται με αυτό το θέμα, με κίνδυνο τις περισσότερες φορές αυτοί που νομίζουν ότι θα τους βοηθήσουν, να τους τα κάνουν λάθος ή να μην παρακολουθούν τις ημερομηνίες και να μένουν εκτός παιδικού σταθμού.
4. Απαιτείται για όλα αυτά **χρόνος και χρήμα** . Χρειάζεται να χάσουν μεροκάματο για να συγκεντρώσουν κάποια έγγραφα που μόνο οι ίδιοι μπορούν να συγκεντρώσουν από πρεσβείες ή από τον τόπο τους εάν δεν είναι κάποιος εκεί που να ξέρει και να μπορεί να τους εξυπηρετήσει. Για όλα αυτά χρειάζονται αρκετά χρήματα να πληρώσουν για τη έκδοση τους και για τη μετάφραση).

5. Οι παιδικοί σταθμοί δεν εξετάζουν την αίτηση συμμετοχής εάν από το ύψος του εισοδήματος φαίνεται ότι η μετανάστρια είναι δικαιούχος του προγράμματος¹⁰⁵. Το ίδιο συμβαίνει εάν δεν έκανε σωστά την αίτηση στο πρόγραμμα ή για κάποιο άλλο λόγο απορρίφθηκε. Το θέμα είναι κυρίως **οικονομικό, αλλά και ταξικό και εθνικό**. Το πρόγραμμα θα δώσει περισσότερα χρήματα από ότι ο παιδικός σταθμός θα εισπράξει ως τροφεία από το μετανάστη, που έχει μικρό ή ανύπαρκτο εισόδημα. Εάν είναι να πάρουν κάποια παιδιά εκτός προγράμματος φυσικά δεν θα είναι παιδιά μεταναστών και δη οικιακών εργατριών που δεν θεωρούν ότι είναι κανονική εργασία και δεν έχει να παρουσιάσει υψηλό εισόδημα και μάλιστα παιδιά που δεν είναι παιδιά γηγενών αλλά διαφορετικής εθνικότητας παιδιά αλλοδαπά «ξένα».

6. Για αίτηση συμμετοχής μόνο στο παιδικό σταθμό δυσκολεύουν τα κριτήρια όπως αναφέρθηκε στη προηγούμενη παράγραφο. Επί πλέον **η ανεργία** των μητέρων μεταναστριών ή **η ευκαιριακή εργασία** τους στη συγκεκριμένη στιγμή είναι ένα αρνητικό κριτήριο στη όλη διαδικασία, όπου υποτίθεται ότι στη φάση αυτή προτιμώνται οι εργαζόμενες μητέρες.

7. Οι πελατειακές σχέσεις είναι ακόμη ένας δυνατός παράγοντας λειτουργίας των υπηρεσιών βρεφονηπιακής φροντίδας, όπου τις περισσότερες φορές λειτουργεί για τις αιτήσεις που χειρίζεται ο παιδικός σταθμός χωρίς το πρόγραμμα και που βέβαια στη προοπτική του δεν είναι οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες, αλλά ψηφοφόροι του κάθε δήμου ή γνωστοί των ψηφοφόρων όπου προσπαθούν να φέρουν στα ίσα ένα περίεργο τρόπο συναλλαγής «ψήφο και θέση στο παιδικό σταθμό».

Υποκειμενικές δυσκολίες μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών (πρόσβαση)

1. Η διακριτική ευχέρεια των κρατικών υπαλλήλων, είναι στη διακριτική ευχέρεια του κάθε υπαλλήλου ο οποίος είναι αρμόδιος να εισηγηθεί τις αιτήσεις στην επιτροπή αξιολόγησης ή στο Δ.Σ., το πώς θα παρουσιάσει τα δικαιολογητικά, πως θα ερμηνεύσει μερικά από αυτά ή πως θα παρουσιάσει την όλη αίτηση μη δίνοντας έμφαση ότι

¹⁰⁵ Το πρόγραμμα που εφαρμόζεται έως και σήμερα στους βρεφονηπιακούς σταθμούς είναι το πρόγραμμα «Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής».

πρόκειται για αλλοδαπό παιδί ή ότι η μητέρα κατάγεται από άλλη χώρα. Κυρίως όμως δεν πρέπει να ερμηνεύει με δικό του τρόπο κρατικά έγγραφα, που αφορούν σε διευκρινίσεις σχετικά με τα κριτήρια. Επίσης έγγραφα που υπάρχουν σχετικά με ασθένειες, οικογενειακή κατάσταση, τρόπο απασχόλησης κλπ. Πρέπει να έχει την ενσυναίσθηση και την παιδεία ώστε να μπορεί να κρίνει δίκαια αυτό που βλέπει ή που μπορεί να συμβαίνει και όχι να το παρουσιάζει όπως εκείνος θέλει ή όπως οι άλλοι θέλουν , για να απορριφθεί.

2. Οι στερεότυπες αντιλήψεις και οι προκαταλήψεις των δημοσίων υπαλλήλων τα οποία επηρεάζουν κατά την πρόσβαση και την επιλογή αιτήσεων, ότι παραδείγματος χάρη : οι ξένοι παίρνουν όλες τις θέσεις παντού, ότι οι παιδικοί σταθμοί έχουν παιδιά μόνο αλλοδαπών ή ότι τα περισσότερα παιδιά μέσα στις τάξεις είναι « ξένα», ότι οι «βουλιμικές» μετανάστριες , χώνονται παντού, καταφέρνουν τα πάντα και έχουν παντού κέρδος, ότι μας κοροϊδεύουν και εμείς πρέπει να τις πιστεύουμε. Η προκατάληψη ότι οι μετανάστριες μητέρες στους παιδικούς σταθμούς πάνε τα παιδιά τους , για να είναι ελεύθερες, όχι ότι έχουν ανάγκη , ότι οι Αλβανές κάνουν φασαρία και βγάζουν γλώσσα και πολλά άλλα τα οποία χρησιμοποιούνται τις περισσότερες φορές ως «άμυνα» για να δικαιολογήσουν την αρνητική στάση των δημοσίων υπαλλήλων απέναντι τους και για να επιτύχουν τον αποκλεισμό η την απόρριψη τους από την πρόσβαση τους στους βρεφονηπιακούς σταθμούς.

Υποκειμενικές δυσκολίες μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών (χρήση)

1. Οι εσω-πελατειακές σχέσεις (σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ υπαλλήλων με ανώτερους υπάλληλους της διοίκησης και με αιρετούς ή πολιτικά πρόσωπα που κρατούν τα σκήπτρα της εξουσίας στη διοίκηση και την λειτουργία των βρεφονηπιακών σταθμών). Οι δημόσιοι υπάλληλοι όλων των βαθμίδων ταυτίζονται με την ανώτερη διοίκηση και με τους αιρετούς προϊσταμένους, ενεργούν σύμφωνα με τα θέλω και τα πιστεύω τους προκειμένου να περάσουν τα κριτήρια τις επιθυμίες, και τα «ρουσφέτια» τους. Η σύμπνοια με τις απόψεις των αιρετών προϊσταμένων ή προέδρων είναι κατ' αρχήν βασικό προνόμιο των προϊσταμένων ή υπευθύνων των βρεφονηπιακών σταθμών με τους αιρετούς ή ανώτατους προϊσταμένους, από ότι φάνηκε και από την

έρευνα. Από αυτή τη σχέση δεν ωφελούνται μόνο οι αιρετοί , αλλά και οι υπάλληλοι οι οποίοι έχουν το μεγαλύτερο όφελος, καταφέροντας έτσι να λειτουργούν τους βρεφονηπιακούς σταθμούς σύμφωνα με τη κρίση τους και με αυτό που εκείνοι θέλουν να περάσουν σαν νόμιμο, καθώς και με τον τρόπο που αυτοί κρίνουν ότι πρέπει να προσφέρουν τις υπηρεσίες στους δικαιούχους χρήστες , αλλά κυρίως για προσωπικό όφελος και όπως εξυπηρετεί τους ίδιους. Το πιο σπουδαίο είναι ότι έχουν την στήριξη και τη σύμφωνη γνώμη των αιρετών προϊσταμένων για όλα , οι οποίοι συνεχίζουν να τους στηρίζουν ότι και εάν συμβεί και μπαίνουν μπροστά για να τους δικαιολογήσουν αφού βέβαια γνωρίζουν ότι και ο υπάλληλος αυτός δουλεύει για τους ίδιους. Αμφίδρομες σχέσεις. Σχέσεις που δίνεις και παίρνεις ανταλλάγματα κατά τη χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών και τη παροχή αγαθών στους χρήστες, με επιλογή ποιος θα πάρει και τι θα πάρει. Και βέβαια αυτό δεν είναι κάτι που βοηθά ιδιαίτερα τις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες, αλλά αντιθέτως τους δημιουργεί μεγάλα προβλήματα κατά την περίοδο της χρήσης, μη διευκολύνοντας τους στο θέμα της εργασίας και της καθημερινότητας, αφού δεν μπορούν να απευθυνθούν κάπου ανώτερα για να βρουν το δίκαιο τους.

2. Η Συμπεριφορά των υπαλλήλων που εργάζονται στο παιδικό σταθμό και έρχονται σε καθημερινή επαφή με τις μετανάστριες και τα παιδιά τους. Η συμπεριφορά των υπαλλήλων επηρεάζεται από τις **συνθήκες εργασίας** μέσα στο βρεφονηπιακό σταθμό δηλαδή:

- α) βασικά από τη σχέση εργασίας που έχουν, αν είναι μόνιμοι ή συμβασιούχοι
- β) από την πίεση που δέχονται στο τρόπο εργασίας τους , στην υπακοή λειτουργίας του βρεφονηπιακού σταθμού με τον τρόπο που βρήκαν και αποφυγή διαφοροποιήσεων ή πρωτοβουλιών
- γ) από τον εξουθενωτικό τρόπο εργασίας, όταν υπάρχει έλλειψη προσωπικού και η κούραση τους καταβάλλει
- δ) από το φόβο και το άγχος μήπως δεν ανανεωθεί η σύμβαση τους και μείνουν χωρίς εργασία

ε) από τον εκφοβισμό που μερικοί δέχονται ότι εάν δεν υπακούσουν σε ότι τους λέγεται ή εάν «σηκώσουν κεφάλι», για να πουν την άποψη τους, θα αποκλεισθούν από την ομάδα – «κλίκα» του βρεφονηπιακού σταθμού και ίσως γίνει αιτία να αλλάξουν υπηρεσία (παιδικό σταθμό) ή να χάσουν τη δουλειά τους.

στ) από τις σχέσεις που έχουν με τον προϊστάμενο, τους άλλους υπαλλήλους, την ανώτερη διοίκηση, τους αιρετούς και τον πρόεδρο ή τον δ/ντή. Κυρίως όμως με τον προϊστάμενο που βρίσκεται μέσα στο παιδικό σταθμό και με τον πρόεδρο που είναι πάνω από όλους

η) από το πόσο ικανοποιημένοι είναι οικονομικά από την εργασία τους και πόσο αυτό τους διευκολύνει να ανταπεξέρχονται στα έξοδα της καθημερινότητας ή εάν χρειάζεται να κάνουν δεύτερη εργασία. Από την **ηθική ικανοποίηση που απολαμβάνουν από την εργασία τους** . Πόσο είναι ηθικά ικανοποιημένοι είναι από την εργασία τους και με το αντικείμενο που απασχολούνται καθώς και από το πόσο πολύ αγαπούν αυτό που κάνουν, άσχετα με τις πιέσεις ή τις σχέσεις και τους φόβους μέσα στην υπηρεσία. Από το πόσο καλά είναι στη **προσωπική και οικογενειακή τους ζωή**, παίζει σημαντικό ρόλο. Η εργασία στο βρεφονηπιακό σταθμό επηρεάζει την προσωπική και οικογενειακή ζωή και αντιθέτως. Όλο αυτό όμως επηρεάζει τη σχέση με τους χρήστες. Έτσι δύσκολες καταστάσεις στην εργασία δημιουργούν δύσκολες καταστάσεις στο σπίτι και άσχημη ψυχολογική κατάσταση στον υπάλληλο, ο οποίος με τη σειρά του μπορεί να ξεσπά στην εργασία του και στους χρήστες των υπηρεσιών, να μην συμπεριφέρεται σωστά ή να μην θέλει να τους προσφέρει αυτό που δικαιούνται, να δυσκολεύει τη ζωή τους, μόνο και μόνο γιατί ο ίδιος περνά δύσκολα. Από τις **στερεότυπες αντιλήψεις και προκαταλήψεις** στο πρόσωπο των μεταναστριών και στο είδος της εργασίας τους. Ότι οι μετανάστριες δεν δουλεύουν, αλλά πηγαίνουν τα παιδιά τους στο παιδικό σταθμό, για να μπορούν να είναι ελεύθερες, ότι κρύβουν το εισόδημα τους , ότι κάνουν «μαύρη» εργασία, ότι παίρνουν τις θέσεις των γηγενών, ότι καταφέρνουν να έχουν παροχές από παντού, ότι να δουλεύεις στα σπίτια δεν είναι κανονική δουλειά και ότι οι ξένοι καταφέρνουν να εξαπατούν για την κοινωνικό-οικονομική κατάσταση τους ενώ είναι καλύτερα από τους Έλληνες

3. **Η διακριτική ευχέρεια** των δημοσίων υπαλλήλων. Οι δημόσιοι υπάλληλοι ερμηνεύουν τα δημόσια έγγραφα και τις κρατικές αποφάσεις σύμφωνα με την δική τους κρίση και αντίληψη, παρουσιάζοντας το αποτέλεσμα όπως εκείνοι θέλουν και όπως επιθυμούν να το προσαρμόσουν στη λειτουργία της υπηρεσίας. Το αποτέλεσμα είναι πάντα σύμφωνα με το προσωπικό όφελος των υπαλλήλων και όχι των χρηστών. Οι δημόσιοι υπάλληλοι επανεκτιμούν τα κριτήρια των δικαιούχων χρηστών και αποφασίζουν το είδος και τη ποσότητα των παροχών. (π. χ. πότε θα ξεκινήσει ένα παιδί τη συμμετοχή του στο παιδικό σταθμό, πότε θα τη σταματήσει, εάν θα μένει όλο το ωράριο λειτουργίας του παιδικού σταθμού, εάν θα κοιμάται κ.λ.π).

Όλες αυτές οι υποκειμενικές δυσκολίες κατά την χρήση δημιουργούν και αντίστοιχες αντικειμενικές δυσκολίες χρήσης στις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες.

Αντικειμενικές δυσκολίες μεταναστριών μητέρων οικιακών εργατριών (χρήση)

1. **Δυσκολίες στο να βρουν μια σταθερή εργασία ή να κληρονομήσουν το ευκαιριακό μεροκάματο**, αφού δεν είναι άνετες να αφήσουν το παιδί τους για όλη τη λειτουργία του βρεφονηπιακού σταθμού, παρ' όλο ότι μέσω προγράμματος έχουν υπογράψει σύμβαση με το βρεφονηπιακό σταθμό για ολόκληρο το ωράριο (7π.μ.-4μ.μ.). Οι δημόσιοι υπάλληλοι δεν θεωρούν ότι ο παιδικός σταθμός είναι απαραίτητος ή ότι χρειάζεται στις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες.

2. **Δυσκολία στο να εργασθούν κανονικά** όταν υπάρχει ήδη εργασία (εάν το παιδί πρέπει να αποχωρήσει νωρίτερα από το παιδικό σταθμό και η μητέρα βρίσκεται ακόμη στην εργασία της ή εάν το παιδί ξεκινήσει να πηγαίνει στο παιδικό σταθμό ένα μήνα μετά την προσέλευση των άλλων παιδιών και η μετανάστρια δεν μπορεί να λείψει από την εργασία της τόσο μεγάλο διάστημα για να μείνει με το παιδί, εάν η προσαρμογή του παιδιού είναι 2-3 ώρες την ημέρα και κρατήσει πάνω από μια εβδομάδα, που η μητέρα δεν μπορεί να λείψει από την εργασία).

3. **Δυσκολία στο να βρουν άτομο που θα μπορεί να τους εξυπηρετεί** σε όλες αυτές τις δυσκολίες που συναντούν στη χρήση του βρεφονηπιακού σταθμού, αφού είναι απροετοίμαστες για τη μείωση αυτή των παροχών. Η δυσκολία αυτή είναι τεράστια

αφού ούτε πλήρη κάλυψη έχουν από το βρεφονηπιακό σταθμό, αλλά και άτομο επιπλέον χρειάζονται για να μπορέσουν να εξυπηρετηθούν.

4. Δυσκολία στο να συμμετέχουν οικονομικά σε δραστηριότητες. Η ανεργία, το ανύπαρκτο εισόδημα, η τεράστια δυσκολία να επιβιώσουν καθημερινά οι οικογένειες των μεταναστών, αναγκάζει τις μετανάστριες μητέρες, παρ'όλο ότι θέλουν να προσφέρουν τα πάντα στα παιδιά τους να μην μπορούν να ανταποκριθούν σε οτιδήποτε αφορά οικονομική συμμετοχή. Μπορεί να είναι ένα θέατρο, μια φωτογραφία, αγορά γραφικής ύλης ή εκπαιδευτικού υλικού ή συμμετοχή σε κάποια εκδήλωση. Για όλα αυτά όμως οι βρεφονηπιακοί σταθμοί, ιδιαίτερα μέσω προγράμματος δεν επιτρέπεται να ζητούν χρήματα, όσο μικρό και εάν είναι το ποσό.

5. Εσω-πελατειακές σχέσεις, ο ρυθμιστής των πάντων, όπου οι δημόσιοι υπάλληλοι αντλούν δύναμη και εξουσία από τους πιο πάνω από αυτούς.

Όλες αυτές οι αντικειμενικές δυσκολίες έρχονται να συμπληρωθούν από μια βασική δυσκολία που επηρεάζει έντονα ιδιαίτερα κατά την περίοδο της χρήσης των βρεφονηπιακών σταθμών τόσο τις αντικειμενικές δυσκολίες όσο και τις υποκειμενικές, για τις οποίες είναι και περισσότερο υπεύθυνη και αυτή δεν είναι άλλη από τις **εσω-πελατειακές σχέσεις** που δημιουργούνται και εδραιώνονται στο χώρο των βρεφονηπιακών σταθμών. Οι εσω-πελατειακές σχέσεις θεωρούνται υπεύθυνες από ότι φαίνεται για την ύπαρξη όλων των δυσκολιών και των απορρυθμίσεων ιδιαίτερα σε εποχή οικονομικής κρίσης ή τουλάχιστον των περισσότερων, αν εξαιρέσουμε τον ηλεκτρονικό τρόπο συμμετοχής, τόσο στη πρόσβαση όσο και στη χρήση. Ιδιαίτερα στην περίοδο της χρήσης ο ρόλος τους είναι καταλυτικός και ίσως να μην υπήρχαν όλες αυτές οι δυσκολίες εάν οι εσω-πελατειακές σχέσεις αυτές είχαν μια άλλη μορφή, ήταν ένα είδος ενδο-συνεργασίας όπου θα ελεγχόταν το δίκιο και η απόδοση αγαθών σε όλους τους χρήστες με πλήρη και ολοκληρωτικό τρόπο, ανεξάρτητα αν η μητέρα είναι ξένη, μετανάστρια άνεργη ή οικιακή εργάτρια.

Συμπερασματικά, μέσα από τη συγκεκριμένη διατριβή διαπιστώνεται ότι οι μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν έντονα προβλήματα πρόσβασης και χρήσης στις υπηρεσίες βρεφονηπιακής φροντίδας. Παρ'όλο ότι έχουν επέλθει αλλαγές μέσω της κοινωνικής πολιτικής και των παρεμβάσεων

του κράτους, καθ' ότι η κοινωνική πρόνοια κλονίζεται πάντα σε εποχή οικονομικής κρίσης και αποσταθεροποιεί τις κοινωνικές υπηρεσίες και ιδιαίτερα αυτές που ήδη αντιμετώπιζαν πρόβλημα από πριν, όπως οι υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών, αυτό που διαπιστώνεται στη παρούσα έρευνα είναι, ότι οι δυσκολίες των μεταναστριών έχουν αλλάξει μορφή, εντοπίζοντας ότι οι περισσότερες δυσκολίες βρίσκονται κατά τη χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών.

Στην πρόσβαση ενώ οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες παρ' όλες τις εργασιακές και οικονομικές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν λόγω οικονομικής κρίσης, το κράτος φαίνεται να τους δίνει το δικαίωμα και την ευκαιρία να συμμετέχουν στο πρόγραμμα των βρεφονηπιακών σταθμών, εν τούτοις υπάρχει μια μεγάλη δυσκολία και αυτή είναι, ο ηλεκτρονικός τρόπος συμμετοχής, ο οποίος τις περισσότερες φορές τις αφήνει εκτός βρεφονηπιακού σταθμού. Τα μεγαλύτερα προβλήματα έρχονται όμως στη χρήση όπου οι μετανάστριες παρ' όλο ότι έχουν επιτύχει τη πρόσβαση σε βρεφονηπιακό σταθμό, δυσκολεύονται να απολαύσουν τις παροχές που δικαιούνται για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον λόγω της διακριτικής ευχέρειας των υπαλλήλων που επανεκτιμούν μέσα από τις αντιλήψεις και τα πιστεύω τους τι δικαιούται ο κάθε χρήστης και τι δεν δικαιούται με μία συνοδεία από στερεοτυπικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις για τις μετανάστριες οικιακές εργάτριες. Δεύτερον λόγω των ισχυρών εσω- πελατειακών σχέσεων που κυριαρχούν μέσα στους βρεφονηπιακούς σταθμούς όπου ενδυναμώνουν, κατοχυρώνουν και τυποποιούν τις αποφάσεις των υπαλλήλων, αφήνοντας ανυπεράσπιστες τις μετανάστριες μητέρες οικιακές εργάτριες ως χρήστες, μέσα σε μια διαδικασία μη ολοκληρωτικής χρήσης των παροχών που δικαιούνται.

Για όλα αυτά λοιπόν που αναφέρθηκαν, οι συγκεκριμένες κοινωνικές υπηρεσίες των βρεφονηπιακών σταθμών φαίνεται να λειτουργούν τελικά ως εμπόδια στην εφαρμογή μιας διευρυμένης και προσαρμοσμένης κοινωνικής πολιτικής σε εποχή οικονομικής ύφεσης, που στόχο έχει την εξάλειψη της ανεργίας και της φτώχειας μέσα από προγράμματα που απευθύνονται σε τομείς της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, ιδιαίτερα χαμηλόμισθων ατόμων και σε χαμηλού κύρους επαγγέλματα, μεταξύ των οποίων βρίσκονται και οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα μέσα από την κακή χρήση των προγραμμάτων και τη διαχείριση των

παροχών τους μέσω των δημοσίων υπηρεσιών και των υπαλλήλων τους αντί να εξαλείφουν την φτώχεια ,την ανεργία και την περιστασιακή ανασφάλιστη εργασία να οδηγούν σταθερά και μεθοδικά στην διατήρηση και την αναπαραγωγή ενός περιθωριοποιημένου και υποτιμημένου εργατικού δυναμικού όπου κύρια χαρακτηριστικά του είναι η φτώχεια, η ανασφάλεια και η ανεργία. Οι μετανάστριες οικιακές εργάτριες μέσα από τη χρήση των βρεφονηπιακών σταθμών λαμβάνουν παροχές με γεύσεις μόνο προνομίων, όπου μέσω διαπραγματεύσεων και επιλογών προσπαθούν να επιτύχουν μία όσο το δυνατόν καθολική απόλαυση βασικών και αναγκαίων παροχών, αποτρέποντας όσο το δυνατόν την διατήρηση και την αναπαραγωγή της ήδη υπάρχουσας κατάστασης που βιώνουν. Βρισκόμενες όμως στο ρόλο του αδύναμου και ευάλωτου ατόμου μπροστά σε όλη αυτή τη κατάσταση, το μόνο που καταφέρνουν είναι να δέχονται αυτά που οι υπηρεσίες τους προσφέρουν , ανίκανες για μεγαλύτερες αντιδράσεις και διεκδικήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Abrams, P. (1982) *Historical sociology*, London: Open Books.
- Anderson, B. and Phizacklea, A. (1997) *Migrant Domestic Workers: A European Perspective*, Leicester: Leicester University.
- Anderson, B., (2000), *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*, New York: Zed Books.
- Anthias F., G. Lazaridis (eds.) (2000) *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move*, New York: Berg.
- Anthias, F. (1983) “Sexual division and ethnic adaptation: The case of Greek-Cypriot Women”, στο Phizacklea, A. *One way ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge.
- Anttonen, A. και Sipila, J. (1996) “European social care services: is it possible to identify?”, *Journal of European Social Policy*, 5 (2), σσ 87-100.
- Avato, J., J. Koettl and R. Sabates-Wheeler (2010) “Social Security Regimes, Global Estimates and Good Practices: The Status of Social Protection for International Migrants”, *World Development*, 38 (4).
- Barry B. (2002) “Social Exclusion, Social Isolation and Distribution of Income” στο Hills, J. et al. (eds.), *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press.
- Baldamus W. (1961), *Efficiency and Effort*, London: Tavistock.
- Baldwin-Edwards, M. and Arango, J. eds. (1998) “Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe”, Special Issue of *South European Society & Politics*, 3/3.
- Bauman Z. (1998) *Work, Consumerism and the New Poor*, Philadelphia: Open University Press.
- Bauman Z., (2001) *The Individualized Society*, Cambridge: Polity Press.

- Bean, P. and Pherson S. (1983), *Approaches to welfare*, London, Boston, Melbourne and Henley: Routledge and Kegan Paul.
- Berg, S. (1988) “Snowball sampling” στο Kotz, S. and Johnson, N. L. (Eds.) *Encyclopaedia of Statistical Sciences* Vol. 8. New York: Wiley.
- Bertaux D. (ed.) *Biography and Society*, London: Sage Publications.
- Beynon H. (1984), *Working for Ford*, Harmondsworth: Penguin.
- Beynon H. and T. Austrin (1994), *Masters and Servants: Class and Patronage in the Making of a Labour Organisation*, London: River Oram Press.
- Blau P., (1973), *The Dynamics of Bureaucracy*, Chicago/London: The University Chicago Press.
- Bottomore T. & M. Rubel (1963) *Karl Marx: Selected Writings in Sociology and Social Philosophy*. Harmondsworth: Penguin.
- Braverman H. (1974) *Labour and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. New York: Monthly Review Press.
- Braverman, H. (1980) The Transformation of Office Work. In T. Nichols, (ed.) *Capital and Labour: Studies in the Capitalist Labour Process* (pp. 334-357). UK: Fontana Paperbacks.
- Broom, I., Smith, J. (1963) “Bridging occupations”, *The British Journal of Sociology*, Vol.14, No 4, pp321-334
- Brouwer, I. and Priester, M. (1983), “Living in between: Turkish women in their homeland and in the Netherlands” στο Phizacklea, A. *One way ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge.
- Brown, R. K. (1992). *Understanding Industrial Organisations: Theoretical Perspectives in Industrial Sociology*. London: Routledge.
- Brown, R., (1997), *The Changing Shape of Work*, London: Macmillan Press.
- Brown, R., (1999), «The challenge of the work of the future for the social sciences of work: A view from Britain», στο Castillo J.J. (ed), *Seminario International «The work of the Future»*, Madrid: Editorial Complutense.
- Bruno, F. (1948), *Trends in Social work*, New York: Columbia University Press.

- Burawoy M. (1976) “The Functions and Reproduction of Migrant Labor: Comparative Material from Southern Africa and the United States”, *American Journal of Sociology*, 81 (5), σελ. 1050- 1087.
- Burawoy, M. (1979) *Manufacturing Consent: Changes in the Labor Process Under Monopoly Capitalism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Byrne, D. S. (1999) *Social Exclusion*, Philadelphia: Open University Press.
- Campani, G. (2000) “Immigrant Women in Southern Europe: Social Exclusion, Domestic Work and Prostitution in Italy” στο King R. (εκδ) *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, London: Macmillan.
- Carchedi, G. (1980) The Proletarianization of the Employees. In T. Nichols, (ed.) *Capital and Labour: Studies in the Capitalist Labour Process* (pp. 255-262). UK: Fontana Paperbacks.
- Carter, P., Jeffs T., Smith, M., (ed), (1989) *Social Work and Social Welfare Yearbook 1*, New York: Open University Press.
- Castells, M. (1975) “Immigrant workers and class struggles in advanced capitalism: the Western European experience”, *Economy and Society* 5 (1): 33-66.
- Castles, S. and Kosack, G. (1972) “The Function of Labour Migration in Western European Capitalism”, *New Left Review*, 73, 3–21.
- Castles, S. and G. Kosack (1973) *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohen, R. (1987) *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*, Oxford: Oxford Publishing Services.
- Cohen, R. (1997) *Global Diasporas*, London: UCL Press.
- Cohen, R. (2006) *Migration and Its Enemies: Global Capital, Migrant Labour and the Nation State*, Warwick: Ashgate.
- Cornelius W. (1982) “Interviewing undocumented migrants: Methodological reflections based on fieldwork in Mexico and the US”, *International Migration Review*. 16 (2): 378-411.
- Cousins, C. (1987) *Controlling Social Welfare. A sociology of state welfare, work and organization*, Sussex: Wheatsheaf books.

- Cousins, C., (1999) *Society, Work and Welfare in Europe*, London: Macmillan.
- Cowie, J., Heathcott, J. (2003) *Beyond the Ruins*, USA: Cornell University Press.
- Crompton, R. (1998) *Class and Stratification*. Cambridge: Cambridge Polity.
- Crompton, R. & Jones, G. (1984) *White-Collar Proletariat: Deskilling and Gender in Clerical Work*. London: Macmillan Education.
- Crompton, R. Gallie, D. and Purcell, K. (1996) “Work, Economic Restructuring and Social Regulation”. In R. Crompton, D. Gallie and K. Purcell, (eds) *Changing Forms of Employment: Organization, skills and gender* (pp. 1-20). London and New York: Routledge.
- Daemers, Byrne D (1980) “*The state, the balance of class forces and early working of class legislations*” στο *Housing Construction and the state*, C.S.E. Publications.
- Davaki K, and Mosialos, (2006), “Financing and Delivering Health Care”, pp 286 – 319 στο Petmesidou. M, and E. Mosialos (eds) *Social Policy Developments in Greece*, London: Aldershot - Ashgate.
- Davidoff, L. (1974) “Mastered for life: Servant and wife in Victorian and Edwardian England”, *Journal of Social History*, Vol.7, No.4, pp406-428.
- Dex, S. (1983) “The second generation: West Indian female school leavers” στο Phizacklea, A., *One way ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge.
- Douglass, F. (1968) *Narrative of the life of Frederick Douglass: An American Slave*, USA: Signet.
- Du Bois W.E.B. and Eaton I. (1899,1995), *The Philadelphia Negro: A Social Study*, Philadelphia: University of Pennsylvania.
- Du Gay, P. (1996) *Consumption and Identity at Work*, London, Sage.
- Durkheim E., (1933 / 1984) *The Division of Labour in Society*. New York: Free Press.
- Düvell, F., Triandafyllidou, A. and B. Vollmer (2010) “Ethical Issues in Irregular Migration Research in Europe”, *Population, Space and Place*, 16(3): 227-239.
- Edwards, R. (1980) *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century*, London: Basic Books.

- Esping – Andersen, G. (1985) “*Power and distributional regimes*”, *Politics and Society*, 14.
- Esping – Andersen, G. (1987) “Institutional accommodation to full employment”, στο Keman H. and Daloheimo H, *Coping with the Crisis*, London: Sage.
- Esping – Andersen, G. (1990), *The three worlds of welfare Capitalism*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Esping – Andersen, G. (1999) *Social Foundations of Post-industrial Economies*, Oxford: Oxford University Press.
- Ford, R., Chakrabarti M. (1987) *Welfare Abroad*, Edinburgh: Scottish Academic Press.
- Freidson, E. (1984) “The Changing Nature of Professional Control”. *Annual Review of Sociology*, 10, 1-20.
- Frenkel, St. et al (eds.) (1999) *On the Front Line: Organisation of Work in the Informal Economy*, London: Cornell University Press.
- Friedman, A. (1977). “Responsible Autonomy versus direct control over the labour process”, *Capital & Class*, Volume: 1 issue: 1, page(s): 43-57.
- Gans, H. (1995) *The war against the Poor*, United States: Basic – Books.
- George, V. (1983) “The aims and consequences of social policy” στο Bean P. and Mac Pherson S., *Approaches to welfare*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Ginsburg, N. (1979) *Class, Capital and Social Policy*, London: Macmillan.
- Ginsburg, N. (1996) *The future of the welfare state: professorial inaugural lecture*, London: University of North London.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967) *The discovery of Grounded Theory, Strategies for Qualitative Research*, New York: Aldine Publishing Company.
- Goffman, E. (1963) *Stigma*, London: Pelican Book.
- Goldthorpe, Lockwood et al., (1968) *The Affluent Worker: Industrial Attitudes and Behaviour*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gough, I. (1979), *The political economy of the Welfare state*, London: Macmillan.

- Gray, J. (1996) *The Winter Years*, Toronto: Macmillan.
- Grigg, D. (1994) “E. G. Ravenstein and the Laws of Migration” στο Drake M. (ed): *Time Family and Community: Perspectives on Family and Community History*, Open University: Milton Keynes.
- Hakim, C. (1996) *Key Issues in Women’s Work*. Women’s heterogeneity and the polarization of women’s employment, London: Athlone.
- Hancock, M. (1983) “Translational production and women workers”, στο Phizacklea, A. *One way ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge.
- Harvey, D., Reed, M. (1996) “The culture of Poverty: An Ideological Analysis”, *Sociological Perspectives*, Vol 39, No 4, pp 465-495, University of Nevada – Reno.
- Hill, B. (1996) *Servants: English Domestic in the Eighteenth Century*, Oxford: Clarendon Press.
- Hills, J. (2002), “Does a Focus on ‘Social Exclusion’ Change the Policy Response?”, στο Hills, J. et al. (eds.), *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press.
- Hirszowicz, M. (1981) *Industrial Sociology: An Introduction*, Oxford: Martin Roberston.
- Hoare, Q., & Nowell-Smith, G. (1971) *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*, New York: International Publishers Co.
- Holloway, J. Picciotto S. (1977) *The State and Capital*, London: J. Arnold.
- Hughes E. (1971) *The Sociological Eye*. Aldine: Atherton.
- ILO (2003) *The Employment and Conditions of Domestic Workers in Private Households: An ILO survey*, London: EBSCO Publishing.
- Inglessi, et al. (2002), *Immigration and integration in Northern versus. Southern Europe*, Athens: The Netherlands Institute in Athens.
- Iosifides, T. (1997) “Immigrants in the Athens labour market: a comparative survey of Albanians, Egyptians and Filipinos”, in King, R. and Black, R. eds., *Southern Europe and the New Immigrations*, Brighton: Sussex Academic Publishers, σελ. 26-50.

- Jenson, J., Hagen, E., Reddy, C. (1998) *Feminization of the Labour Force*, London: Polity Press.
- Jordan, B. (1987), *Rethinking Welfare*, Oxford: Basil Blackwell.
- Jordan, B. (1996) *A Theory of Poverty and Social Exclusion*, Cambridge: Polity Press.
- Jordan, B. (1998), *The New Politics of welfare: social justice in a global context*, London: Sage Publications.
- Jordan, B. Redley, M., (1994) “Polarisation, Underclass and the Welfare State”, *Work, Employment and Society*, Vol. 8, No 2, pp. 153-176.
- Kassimati, K. (2007) “Employers of migrant women domestic workers from Albania and Ukraine”, στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, C’/2007, 124, σελ. 95-119.
- King, R. (ed.) (2000) *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, London: Macmillan.
- King, D. (1987) “The State and the Social Structures of welfare in Advanced Industrial Democracies”, *Theory and Society*, 16.
- Kitwood, T.M., (1977) “Values in adolescent life: towards a critical description”, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, School of Research in Education, University of Bradford, στο Cohen, L. and Manion, L. *Research Methods of Education*, London and New York: Routledge.
- Kvale, S. (1996) *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*, London, UK: Thousand Oaks.
- Kvale, S. (1996) *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*, London, UK: Thousand Oaks.
- Lazaridis, G. and Psimmenos, I. (2000) “Migrant Flows from Albania to Greece: Economic, Social and Spatial Exclusion: στο King R. (ed) *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, London: Macmillan.
- Lazaridis, G. (1997) “Female immigrants in Greece. Domestic Workers from the Philippines and Albania- A field survey”, στο *Nationalism, Racism and Gender*, Thessaloniki: Paratiritis, σελ. 47-75.

- Lazaridis, G. (2000) "Filipino and Albanian Women Migrant Workers in Greece: Multiple Layers of Oppression", στο Anthias, F. and Lazaridis, G. eds. (2000), *Gender and Migration in Southern Europe. Women on the Move*. Oxford-New York: Berg, σελ. 49-80.
- Leadbeater, Ch.(2002) *Up and Down the Escalator. Why the global Pessimists are Wrong*, London: Wiking/Penguin.
- Lee, R. (2005) *Domestic service and female domestic servants: A port-city comparison of Bremen and Liverpool, 1850-1914*, Liverpool: School of History, University of Liverpool.
- Lee, Ph, Raban, C. (1988) *Welfare Theory and Social Policy*, London: Sage.
- Lipsky, M. (1980) *Street- Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*, New York: Russell Sage Foundation.
- Lockwood, D. (1958) *The Blackcoated Worker*. London: Unwin University Books.
- Lockwood, D. and Goldthorpe, J. (1963) "Affluence and the British Class Structure". *The Sociological Review*, 11, (2), 133-63.
- Lutz, H.(200 9) *Migration and Domestic Work*, England/ USA: Ashgate.
- Marshall, T-H. (1964) *Class Citizenship and Social Development*, New York: Doubleday.
- Marshall, T-H. (1970), *Social Policy*, London: Hutchinson.
- Marx, K. (1867 / 1976) *Capital Vol. I*, London: Penguin.
- Marx, K. and Engels F. (1888/1967) *The communist manifesto*, London: Penguin Books.
- Massey, D. (1989) "International migration and economic development in comparative perspective", *Population and Development Review* 14: 383-414.
- Massey, D. et al (1997) "Migration Theory, Ethnic Mobilization and Globalization" στο Guibernau M. and J. Rex (eds): *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Immigration*, Cambridge: Polity Press.
- Mills, C. W. (1969) *White Collar: The American Middle Classes*, Oxford: Oxford University Press.

- Morokvasic, M. (1983) “Women in migration: beyond the reductionist outlook”, στο Phizacklea, A. *One way ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge.
- Morris, L. (1994) *Dangerous Class*, London: Routledge.
- Moustaka, C. (1964) *The internal Migrant: a comparative study in urbanization*, Athens: Rural Sociological Society.
- Moya, J. (1998) *Cousins and strangers: Spanish immigrants in Buenos Aires, 1850-1930*, Barclay: Stanford University Press.
- Moya, J. (2007) “Domestic Service in a Global Perspective: Gender, Migration and Ethnic Niches”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 33, No 4, pp.559-579.
- Myles, J. (1984α) *Old age in the welfare State*, Boston: Little Brown.
- Myrdal, G. (1972) *An American Dilemma: The Negro Problem and Modern Democracy*, vol. 2, New York: Pantheon Books.
- Nichols, T. (1980) “Introduction” στο T. Nichols, (ed.) *Capital and Labour: Studies in the Capitalist Labour Process*, σελ. 211-217, UK: Fontana Paperbacks.
- Oakley A., (1999) “People’s way of knowing: gender and methodology” στο Hood, S, Mayall, B. & Oliver, S., *Critical issues in social research*, σελ. 154-170, London: Open University Press.
- Palmer, Ph. (1989) *Domesticity and Dirt: Housewives and Domestic Servants in the United States, 1920-1945*, Philadelphia: Temple University Press.
- Parrenas, R. (2001) *Servants of globalization, women, Migration and Domestic work*, Stanford, California: Stanford University Press.
- Parrenas, R., (2008) *The Force of Domesticity: Filipina Migrants and Globalization*, New York: University Press.
- Pascall, G. (1983) “Women and social welfare”, στο *Approches to welfare*, London, Boston, Melbourne and Henley: Routledge and Kegan Paul.
- Payne, M. (2005) *The Origins of Social Work*, New York: Palgrave Macmillan.
- Pearce, F. (2001) *The Radical Durkheim*, London: Unwin Hyman.

- Peck, J. (1995) *Work- Place: The Social Regulation of Labor Markets*, New York/London: The Guilford Press.
- Petmesidou M. and Mosialos E. (2006) *Social Policy Developments in Greece*, London: Routledge.
- Phillips, B. (1976) *Social Research Strategy and Tactics*, New York: Macmillan.
- Phizacklea A. et al. (2000) *Gender and International Migration in Europe*, London: Routledge.
- Phizacklea, A. (1983) “In the front line”, στο Phizacklea, A., *One way ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge.
- Phizacklea, A. (ed.) (1983) *One way ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge.
- Pinker, R. (1971) *Social theory and social policy*, London: Heinemann.
- Pinker, R. (1979) *The idea of welfare*, London: Heinemann.
- Pinker R., (2010) “*Social Policies in their Political, Economic and Generational Contexts*”, Ομιλία Πάντειο, Πανεπιστήμιο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα.
- Ponsioen, J., Schlippe, P., Karve, P., Pusic, E., (1963) *Social Welfare Policy*, The Hague: Mouton & Co.
- Pooley, C., Gruze, S. (1994) *Migration and urbanization in north west England circa 1750-1830*, Lancaster: University of Lancaster.
- Portes A. and Rumbaut R. (1996) *Immigrant America: A Portrait*, Berkley: University of California.
- Prandy K, Stewart A. & Blackburn R.M (1982) *White-Collar Work*, London: Palgrave Macmillan.
- Psimmenos, I. (2000) “The Making of Periphrastic Spaces: The case of Albanian Undocumented Female Migrants in the Sex Industry of Athens” στο Anthias, F., Lazaridis, G. (eds.), *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move*, New York: Berg.
- Psimmenos, I. (2006) “Welfare management and social exclusion: the issue of immigration”, στο Petmesidou M. and Mosialos E., *Social Policy Developments in Greece*, London: Routledge.

- Psimmenos, I. (2007) “Work culture and migrant women’s welfare marginalization”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 124C, σελ. 9-33, Αθήνα.
- Psimmenos, I. (2017) “The Social Setting of Female Migrant Domestic Workers” στο Psimmenos, I. (ed.), *Unveiling Domestic Work in Times of Crisis*», *Journal of Modern Greek Studies*, Vol.35, Number 1, pp: 43-66, The Johns Hopkins University Press.
- Psimmenos, I., (ed.), (2017), “Introduction”, “Unveiling Domestic Work in Times of Crisis”, *Journal of Modern Greek Studies*, Vol.35, Number 1, pp: 1-16, The Johns Hopkins University Press.
- Psimmenos, I. and Georgoulas, S. (2001) “Immigration Pathways: the case of Greece”, στο Triantafyllidou, A. and Bö Strath, *Immigration Pathways: A historic, demographic and social policy perspective*, Brussels: EU/IEU.
- Psimmenos I. & Kassimati K. (2003) “Immigration control pathways: organisational culture and work values of Greek welfare officers”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29 (2): 337-372.
- Psimmenos I. and Kassimati K. (2004) “Shifting Work Identities and Oppositional Work Narratives: The Case of Albanian Domestic and Construction Workers in Greece” στο Inglessi C. et al. (eds) *Immigration and Integration in Northern Versus Southern Europe*. Athens: The Netherlands Institute.
- Psimmenos I. & Kassimati K. (2006) “Albanian and Polish Undocumented Workers’ Life-stories: Migration Paths, Tactics and Identities in Greece” στο Duvell, F. ed. (2006), *Illegal Migration in Europe: Beyond Control?*, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Psimmenos I. and Kassimati K. (2007) “Polish Workers and Flexible Service Work”, pp. 291-317 in Triandafyllidou A. (ed) *Contemporary Polish Migration*, New York: The Edwin Mellen Press.
- Rex, J. (1973) *Race, colonialism and the city*, London: Routledge.
- Rex, J., Moore R. (1967) *Race, community and conflict: A study of spark book*, Oxford: Oxford University Press.
- Richards, G. (1973) *Women in the British Economy, since about 1700: an interpretation*, The Flinders University of South Australia.

- Romaniszyn K (2000) “Clandestine Labour Migration from Poland to Greece, Spain and Italy: Anthropological Perspectives” στο King R. (ed) *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, London: Macmillan.
- Romaniszyn K (2000) “Clandestine Labour Migration from Poland to Greece, Spain and Italy: Anthropological Perspectives” στο King R. (ed) *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, London: Macmillan.
- Romero, M. (1992) *Maid in the USA*, New York: Routledge.
- Rose, M. (1975) *Industrial Behaviour: Theoretical Development Since Taylor*. London: Penguin Books.
- Ross M., (1955) *Community Organization: Theory, Principles and Practice*, New York: Harper and Row.
- Rubery, J. (1996). The labour market outlook and the outlook for labour market analysis. In R. Crompton, D. Gallie and K. Purcell, (eds) *Changing Forms of Employment: Organization, skills and gender* (pp. 23-39). London and New York: Routledge.
- Sabates-Wheeler, R., Koettl, J., Avato, J. (2011) “Social Security for Migrants: A global overview of portability arrangements”, στο Sabates-Wheeler, R., Feldman, R. *Migration and Social Protection. Claiming social rights beyond border*, London: Palgrave Macmillan, 91–116.
- Sakellis I. and Spyropoulou N., (2007) “Employing immigrant women from Albania and Ukraine in domestic services in Greece” στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, C’/2007, 124, σελ. 71-93.
- Schierup, C.U. (1985), “The Immigrants and the Crisis”, *Acta Sociologica*, (28), 1:21-33.
- Schmitt R. and Moody T.(1994) *Alienation and Social Criticism*, New Jersey : Humanities Press.
- Sen, K. (1981) *Poverty and Famines*, Oxford: Oxford University Press.
- Skamnakis, Ch, Malekaki, E. (2017) «Domestic Work and Welfare Values of Migrant Women in Modern Greece: The juncture of a Dual Process of Exclusion» στο Psimmenos,I., (ed.), «Unveiling Domestic Work in Times of Crisis», *Journal*

of Modern Greek Studies, Vol.35, Number 1, pp. 111-128, The Johns Hopkins University Press.

- Slack K. (1966) *Social Administration and Citizen*, London: Michael Joseph.
- Smale G., Tuson G., Statham D. (2000) *The Origins of Social Work and Social Problems*, London: Macmillan.
- Sparkes J., and. Glennerster H. (2002) “Preventing Social Exclusion: Education’s contribution”, στο Hills, J. et al. (eds.), *Understanding Social Exclusion*, Oxford: Oxford University Press.
- Stathopoulos, P. (1971), *The Greek Community of Montreal*, Athens: National Center of Social Research.
- Stewart, A., Prandy, K. & Blackburn, R.M. (1980) *Social Stratification and Occupations*. Cambridge: Cambridge Studies in Sociology.
- Stone, K. (1993) “Motherhood and waged work: West Indian, Asian and white mothers compared”, στο Phizacklea, A., *One way ticket: Migration and Female Labour*, London: Routledge.
- Takanish, R (2004) “Leveling the playing field : supporting immigrant children from birth to eight”, *The future of Children*, Vol.14, No2 USA.
- Therborn, G. (1983) “*When, how and why does a welfare state become a welfare state?*”, paper presented at the *ECPR Workshops*, Freiburg (March).
- Therborn, G. (ed.), (2006) *Inequalities of the world*, Verso, London, New York.
- Tilly Ch. (2001) “Relational Origins of Inequality”, *Anthropological Theory*, 1 (3), σελ. 355- 372.
- Thomas, W., Znaniecki, (1984) *The Polish Peasant in Europe and America*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Thompson, E. P, (1980) *The Making of the English Working Class*, London: Penguin.
- Titmuss, R. (1958) *Essays on the welfare state*, London: Allen and Unwin.
- Titmuss, R. (1970) *The Gift Relationship*, London: Allen and Unwin.
- Titmuss, R. (1974) *Social Policy*, London: Allen and Unwin.

- Townsend, P., Davidson, N. (1992) *The Black Report and the Health Divide*, London: Penguin.
- Triandafyllidou, A. (2000), “Racists? Us? Are you joking? The discourse of social exclusion of immigrants in Greece and Italy” στο King R. et. Al.(eds), *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, London: Macmillan.
- Triandafyllidou, A. (ed) (2006) *Contemporary Polish Migration in Europe: Complex Patterns of Movement and Settlement*, Washington DC: The Edwin Mellen Press.
- Verchaegen P.,(ed), (1972) *Mental Health in Foreign Workers*, Belgium: Acco.
- Watson, T. (2009) “Work and the Sociological Imagination: The Need for Continuity and Change in the Study of Continuity and Change”. *Sociology*, 43(5), 861-877.
- Welshman, J (2006) *Underclass: A history of the Excluded 1820-2000*, New York, Habledon: Continuum.
- Williams, F. (1989), *Social Policy. A. Critical Introduction*, London: Polity Press.
- Willson, E. (1977), *Women and welfare State*, London: Tavistock.
- Wood-Ritsatakis A.,(1986), Studies 23, *Unified Social Planning in the Greek Context*, Athens: Centre of Planning and Economic Research.
- Wright Mills C. (1969). *White Collar: The American Middle Classes*, Oxford: Oxford University Press.
- [www.unescap.org/esid/psis/publications/spps/11/chap 4 pdf](http://www.unescap.org/esid/psis/publications/spps/11/chap4.pdf).
- Zamfir E., Zamfir C., (ed), (1996), *Social Policy: Romania in the European Context*, Bucharest: University of Bucharest.
- Zeitlin, J.,and Trubek, D., (2003) *Governing Work and Welfare in a New Economy*, Oxford: Oxford University Press.

Ελληνόγλωσση

- Αβδελά, Ε. (1989) «Το αντιφατικό περιεχόμενο της Κοινωνικής Προστασίας: η νομοθεσία για την εργασία των γυναικών στη βιομηχανία 19^{ος} – 20^{ος} αιώνας», *Τα Ιστορικά*, τ. 6, Μέλισσα.

- Αβδελά, Ε. (1990) *Δημόσιοι υπάλληλοι γένους θηλυκού: Καταμερισμός της εργασίας κατά φύλα στον δημόσιο τομέα, 1908-1955*. Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος
- Αλιμπράντη-Μαράτου, Λ., Ε. Γκαζόν (2005) *Έκθεση: Μετανάστευση και υγεία – Πρόνοια: Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης – προκλήσεις και προοπτικές βελτίωσης*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Αμίτσης, Γ., (2001) *Αρχές Οργάνωσης και Λειτουργίας του Συστήματος Κοινωνικής Πρόνοιας*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Αναστασιάδου, Σ. (1988) «Η μετανάστευση και η επίδρασή της στην ανθρώπινη συμπεριφορά», *Κοινωνική Εργασία*, 9 / 10, Αθήνα.
- Αντωνοπούλου Μ., (2008) *Οι κλασσικοί της κοινωνιολογίας*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Αντωνοπούλου Μ., (1991) *Θεωρία και Ιδεολογία στη σκέψη των κλασσικών της κοινωνιολογίας*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Αραπόγλου Β. (2007) «Διαχωρισμός των μεταναστών και στεγαστικές ανισότητες στην Αθήνα: Έκθεση στην ευημερία ή στη στέρηση;» *Πρακτικά 8^ο Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου*, Αθήνα: Ελληνική Γεωγραφική Εταιρεία.
- «Α' Πανελλαδικό Συνέδριο Γυναικών», Μάης 1946, Αθήνα: Αρχείο Ρόζας Ιμβριώτη.
- Βαΐου, Ν., Χατζημιχάλης, Κ. (1997) *Με τη ραπτομηχανή στην κουζίνα και τους Πολωνούς στους αγρούς*, Αθήνα: Εξάντας.
- Βαμβακάς Β. (1997) «Αλβανοί μετανάστες στον ημερήσιο τύπο: Αναπαραστάσεις της λαθραίας ύπαρξης», σελ. 7 – 110, *Δοκίμες*, Αθήνα.
- Βαρδακούλας, Γ. (1980) *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Βασιλικού Κ., (2013) «Μετανάστριες μητέρες και στρατηγικές βελτίωσης της διαβίωσης των «διεθνικών» οικογενειών» στο Ψημμένος Ι., (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Βασιλικού Κ., (2007) *Γυναικεία Μετανάστευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα. Μια βιογραφική έρευνα για τις οικιακές βοηθούς από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη*, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, Γραφείο Διεθνών και Συνταγματικών Θεσμών.

- Bauman, Z. (1997 – 2002) *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της*, Αθήνα: Ψυχογιός.
- Βεΐκου, Χ. (2000) «Ζώντας ανάμεσα στους άλλους. Η βίωση ενός εκούσιου αποκλεισμού», στο Κουταντζόγλου Ρ, Πετρονώτη Μ., (επιμ.), *Όρια και περιθώρια: εντάξεις και αποκλεισμοί*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Βεντούρα, Λ.. (2004), «Εθνικισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα», στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ., (επιμ.), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, ΚΕΜΟ, 8, Αθήνα: Κριτική.
- Βεντούρα, Λ. (1999) *Έλληνες Μετανάστες στο Βέλγιο*, Αθήνα: Νεφέλη.
- Βούτσης Γ., (1948) *Γενική και Παιδική Πρόνοια στην Αμερική και στην Ελλάδα*, Αθήνα.
- Braverman, H. (1974/2005) «Εργασία και μονοπωλιακό κεφάλαιο», τόμος Α, Αθήνα: Λέσχη κατασκόπων του 21^{ου} αιώνα, Σειρά Techno/1.
- Γαλάνης, Γ. (2003) «Ελληνική κοινωνία και μετανάστευση. Απόψεις Ελλήνων για Αλβανούς μετανάστες», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης*, Αθήνα: Gutenberg.
- Γαλατά, Β.Π, Πούλου Ε., (2020) «Εργασία και απασχόληση του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού» στο Ψημμένος, Ι., *Το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό: Σχέσεις-Αντιλήψεις-Δράσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Canete, I. (2001) «Η φιλιππινέζικη κοινότητα στην Ελλάδα στο τέλος του 20^{ου} αιώνα», στο στο Μαρβάκης, Αθ., Παρσανόγλου, Δ., Παύλου, Μ. (2001), «Μετανάστες στην Ελλάδα: 'προβλήματα', κοινωνικά φαινόμενα και υποκείμενα», στο Μαρβάκης, Αθ., Παρσανόγλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμ) *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γετίμης, Π., Πετρινώτη Ξ, (2003) *Έρευνα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στελέχη του Δημοσίου στην εξυπηρέτηση των μεταναστών – παλλινოსτούτων – προσφύγων - τελική έκθεση*, Αθήνα, :ΚΕ. Μ. ΜΕ. ΠΑ. Π/ΗΦΑΙΣΤΟΣ.
- Γεωργούλας, Σ. (2001) «Η νέα μεταναστευτική κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της», στο Μαρβάκης, Αθ., Παρσανόγλου, Δ.,

- Παύλου, Μ. (2001), «Μετανάστες στην Ελλάδα: ‘προβλήματα’, κοινωνικά φαινόμενα και υποκείμενα», στο Μαρβάκης, Αθ., Παρσανόγλου, Δ., Παύλου, Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεωργούλας, Σ. (2003) «Το νομικό πλαίσιο της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα τον εικοστό αιώνα – Μια ιστορική, κριτική οπτική», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης*, Αθήνα: Gutenberg.
 - Chomsky, N. (1999) *Οι έχοντες και οι μη κατέχοντες*, Αθήνα: Καστανιώτης.
 - Γιαννόπουλος, Ν. (2003) «Ταξικότητα και πολυεθνικότητα, επιβολή και αποδοχή: αντινομίες στη διαμόρφωση ενός νέου αντιρατσισμού», στο Νουζάκης, Χ., Χλέτσος, Μ., *Μετανάστες και Μετανάστευση*, Αθήνα: Πατάκης.
 - Cliff, T. (2016) *Ρόζα Λουξεμπουργκ*, Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.
 - Clogg, R. (2004), *Η Ελληνική Διασπορά στον 20^ό αιώνα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
 - Cohen, L. και L. Manion (2000) *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
 - Craib, I. (2011) *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία*, Λέκκας Π. (επιμ.), Αθήνα: Τόπος.
 - Craib, I. (1998) *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία: Από τους Πάρσονς στον Χάμπερμας*, Λέκκας, Π. (επιμ.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
 - Δαμανάκης, Μ. (1997 – 2005) *Η εκπαίδευση των Παλλινოსτούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα*, Αθήνα: Καστανιώτης.
 - Δεδουσόπουλος, Α., (2018) «Κράτος και Κοινωνικές Απασχόλησης στο Πεδίο της Οικονομικής και Κοινωνικής Πολιτικής» στο Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ, Σκαμνάκης, Χρ, Αγγελάκη, Μ., (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.
 - Δημητριάδης, Β., Τσακάλωφας, Β. (2004) «Η Διαπολιτισμική εκπαίδευση στη Σάμο – Έρευνα», *Παιδαγωγικό Βήμα Αιγαίου*, 53, Μυτιλήνη.
 - Δημουλάς, Κ., (2018) «Κρίση και κοινωνικό εισόδημα αλληλεγγύης» στο Δημουλάς, Κ., Κουζής Γ., (επιμ.), *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Τόπος.
 - Δημουλάς, Κ., Κουζής Γ. (2018) *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική* (επιμ.), Αθήνα: Τόπος.

- Δημουλάς, Κ. (2006) «Παράμετροι ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία: Η περίπτωση της Περιφέρειας Αττικής», στο Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Δραγώνα, Θ. (1997) «Όταν η εθνική ταυτότητα απειλείται: ψυχολογικές στρατηγικές αντιμετώπισης» στο Φραγκουδάκη, Α. Δραγώνα, Θ. (επιμ.), *Τι είν' η πατρίδα μας;*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Έκθεση: Μετανάστευση και υγεία – Πρόνοια: Αποτίμηση της υπάρχουσας κατάστασης – προκλήσεις και προοπτικές βελτίωσης, Αθήνα, ΕΚΚΕ. LEBITAS R. (2004) «Τι είναι Κοινωνικός Αποκλεισμός;» στο Πετμεξίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χρ. (επιμ.) *Φτώχεια και κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εκδ. Εξάντας/Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής.
- Εμκε-Πουλοπούλου, Η. (2007) *Η μεταναστευτική πρόκληση*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Εμκε-Πουλοπούλου, Η. (2007) «Η προσφορά της μετανάστριας και η ενσωμάτωσή της στην Ελληνική οικονομία και κοινωνία. Προβλήματα και προοπτικές» στο Ρήγα, Α – Β (επιμ.), *Οικονομικές μετανάστριες στην Ελλάδα: διαπολιτισμικότητα και εκπαίδευση*, Αθήνα: Guenberg.
- Εμπειρικός, Λ., Ιωαννίδου, Α., κ.α. (επιμ.) (2001) *Γλωσσική ετερότητα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Έξαρχος, Γ. (2004) «Κοινωνικός αποκλεισμός των Τσιγγάνων», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg.
- *Επετηρίδα Δικαίου – Προσφύγων και Αλλοδαπών* (2000) Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Ewald, F. (2000) *Ιστορία του Κράτους Πρόνοιας*, Αθήνα: Gutenberg.
- Fromm, E. (1975) *Η εικόνα του ανθρώπου στον Μαρξ*, Αθήνα: Μπουκουμάνης.
- Giddens, A. (2002) *Κοινωνιολογία*, Τσαούσης, Δ. (επιμ.), Αθήνα: Gutenberg.
- Glavanis, P. (1995/2004) «Πρόλογος» στο Ψημμένος Ι., *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια: Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Green, N. (2004) *Οι δρόμοι της Μετανάστευσης: σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Σαββάλας.

- Goffman, E. (2001) *Στίγμα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ζάννης, Π. (1999) «Ο ρόλος των ανθρωπιστικών οργανώσεων του Τρίτου Τομέα για την καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού», στο Παπαδοπούλου, Δ., (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Αρμός.
- Ζωγράφου, Α., Μαυρή, Μ. (2004), «Διαπολιτισμική εκπαίδευση και κοινωνικός αποκλεισμός», *Κοινωνική Εργασία*, 73, Αθήνα.
- Hoffman, M. (1997) «Γυναίκες πρόσφυγες», *Κοινωνική Εργασία*, 46, Αθήνα.
- Θανοπούλου Μ. (2007) *Φύλο και Μετανάστευση: Διαγενεακές σχέσεις και σχέσεις φύλου σε οικογένειες Αλβανών μεταναστών*, τόμος III, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Αθήνα: Gutenberg.
- Θωμόπουλος, Ε. (1977), *Η ιστορία της κοινωνικής προστασίας από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ιωακειμόγλου, Η. (2001), «Οι μετανάστες και η απασχόληση», στο Μαρβάκης, Α., Παρσανόγλου, Δ., Παύλου, Μ., *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιωαννίδη – Καπόλου, Ε. (1999), «Κοινωνικός Αποκλεισμός και μετανάστευση στην Ευρώπη» στο Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Αρμός.
- Ιωαννίδου – Johnson, Α. (1998) *Προκατάληψη ποιος, εγώ;*, Αθήνα: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Ιωσηφίδης, Θ., (2001) «Συνθήκες εργασίας τριών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα», στο Μαρβάκης, Αθ., Παρσανόγλου, Δ., Παύλου, Μ. επ., *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καβουνίδη, Τ. (1998) «Μετανάστευση, νομιμοποίηση και κοινωνικά δίκτυα» στο Βγενόπουλος, Γ., Ταμβίσκου, Φ., (επιμ.) *Συνεδριακές Εκδηλώσεις Ε.Κ.Ε.Μ. – Πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελληνική Αγορά Εργασίας*, Αθήνα: Ε.Κ.Ε.Μ. – Παπαζήσης.
- Καβουνίδη, Τ. (1998) *Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών*, Αθήνα: Παρατηρητήριο Απασχόλησης, Ερευνητική Πληροφορική Α.Ε.

- Καβουνίδη, Τ. (2005) «Κοινωνικός αποκλεισμός: έννοια, κοινοτικές πρωτοβουλίες, ελληνική εμπειρία και διλήμματα πολιτικής» στο Καραντινός Δ., Μαράτου – Αλμπραντή Λ.Φρονίμου, (επιμ.) *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα*, τ.Α΄., Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Κακλαμάνη, Σ., (2020) «Η συνεισφορά των αλλοδαπών γυναικών στη φροντίδα των ηλικιωμένων στην ύπαιθρο χώρα» στο Ψημμένος, Ι., (επιμ.), *Το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό: Σχέσεις-Αντιλήψεις-Δράσεις*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Καλτσόγια – Τουρναβίτη, Ν., (1999) «Κοινωνικός Αποκλεισμός και γυναίκες», στο Παπαδοπούλου, Δ., (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Αρμός.
- Καμπούρη, Ε., (2007) *Φύλο και Μετανάστευση: Η καθημερινή ζωή των μεταναστριών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, τόμος ΙΙ, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Αθήνα: Gutenberg.
- Καμπούρογλου, Α. (1959), *Ιστορία των Αθηναίων περίοδος πρώτη 1458 - 1687*, Αθήνα: Παπαγεωργίου.
- Καραμεσίνη, Μ., Κουζής, Γ., (επιμ.), (2005), *Πολιτική Απασχόλησης: Πεδίο σύζευξης της οικονομικής και της κοινωνικής πολιτικής*, Αθήνα: Gutenberg.
- Καραντινός, Μαράτου – Αλιπράντη, Φρονίμου, (επιμ.) (2005) *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού στην Ελλάδα*, τόμος Α΄, Β΄, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Κασιμάτη Κ. κ.ά. (1992), *Πόντιοι Μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση: Κοινωνική και Οικονομική τους Ένταξη*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο και Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού.
- Κασιμάτη Κ.(1998) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη Κ., (επιμ.) (1998) *Φαινόμενα Κοινωνικής Παθολογίας σε Ομάδες Κοινωνικού Αποκλεισμού*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο/ ΚΕΚΜΟΚΟΠ.
- Κασιμάτη, Κ., (2001) *Δομές και Ροές: Το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη Κ., (2002) *Κοινωνικός Σχεδιασμός και Αξιολόγηση*, Αθήνα: Gutenberg.

- Κασιμάτη, Κ., (2003) «Γυναικεία μετανάστευση από Αλβανία και Πολωνία – Απασχολήσεις και Διαφορετικότητες», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη, Κ., (2003) «Ιστορικές αναφορές των μεταναστευτικών ροών», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης*, Αθήνα: Gutenberg,
- Κασιμάτη, Κ. & Ψημμένος, Ι. (2004) «Οργανωτική κουλτούρα και κοινωνικός αποκλεισμός» στο Μ. Πετμεζίδου, και Χ. Παπαθεοδώρου, (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός* (σ. 439-482). Αθήνα: Εξάντας.
- Κασιμάτη, Κ., (2004) «Πόντιοι στην Ελλάδα και Κοινωνικός Αποκλεισμός», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη, Κ., (2006) «Η ένταξη των Αλβανών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία (από διηγήσεις Αλβανών και Ελλήνων)», στο Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη, Κ., Μουσούρου, Λ. (2007) *Φύλο και Μετανάστευση: Θεωρητικές αναφορές και εμπειρική διερεύνηση*, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, τόμος Ι, Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη, Κ., Μουσούρου, Λ., (2007), *Φύλο και Μετανάστευση*, τόμος Ι, Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη Κ., (2018) *Κυθήριοι στη Ρουμανία (Βραΐλα) και την Κωνσταντινούπολη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Καψάλης, Α. (2003) *Ευρωπαϊκό Δίκτυο για Συνεργασία και Ανταλλαγές σε θέματα Κοινωνικού Αποκλεισμού και Υγείας των Μεταναστών – Εθνική Έκθεση Ελλάδα*, Αθήνα: Ευρωπαϊκή Επιτροπή/Γαλλικό Υπουργείο Υγείας.
- Κ.Ε.Θ.Ι., (2007) *Η γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα*, Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. (υπευθ), Αθήνα: Ευρήματα Πανελλήνιας Έρευνας Κ.Ε.Θ.Ι.
- Κοιλιάρη, Α. (1997) *Ξένος στην Ελλάδα*, Αθήνα: Παρατηρητής.
- Κομνηνή, Α. "Αλεξιάς", τ. Β', Εκδ. ΑΓΡΑ, Α' Ανατύπωση, Βιβλίο ΙΕ, VII, Αθήνα.

- Κοντιάδης, Ξ. (2001) *Μεταμορφώσεις του κοινωνικού κράτους στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Κουζέλης, Γ. (1997) «Ο λόγος και τα υποκείμενα του έθνους: μια κοινωνιολογική προσέγγιση», στο Φραγκουδάκη, Α. – Αραγώνα, Θ. (επιμ.), *Τι είν' η πατρίδα μας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Κουρασαββόγλου, Α. (2003) *Ο ρόλος της μετανάστευσης στην Ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και ειδικότερα στις εργασιακές*, Αθήνα: Πατάκης.
- Κούρτοβικ, Ι. (2001) «Μετανάστες: ανάμεσα στο δίκαιο και στη νομιμότητα (Δελτίο εγκληματικότητας)» στο Μαρβάκης, Α., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ., *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουτσομάρης, Α. (1934), *«Η προστασία του παιδιού»*, Αθήνα: Ελεύθερον Βήμα.
- Κουτσομάρης, Α. (1937), «Η κοινωνική πρόνοια για την προστασία του παιδιού στον τόπο μας», *Το Παιδί*, τ. 41: 5-39.
- Κουφάκου, Κ. (1994) «Μετανάστευση και Χειραφέτηση: Ελληνίδες Μετανάστριες στην Αυστραλία», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 84-85, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Κτιστάκης, Γ. β(επιμ.) (2001), «Μετανάστες, Ρατσισμός, Ξενοφοβία», Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκουλλας.
- Κυριαζή, Ν. (1998), *Η κοινωνιολογική Έρευνα*, Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις.
- Κυριακίδης, Γ., Μιχαηλίδου, Μ. (2006), *Η προσέγγιση του Άλλου*, Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Κωνσταντέλλος, Α. (1983), *Βυζαντινή Φιλανθρωπία και Κοινωνική Πρόνοια*, Αθήνα: ΦΩΣ.
- Κωνσταντίνου, Χ. (2005) *Σχολική πραγματικότητα και κοινωνικοποίηση του μαθητή*, Αθήνα: Gutenberg.
- Lazarescu, D. (2015) *Σταδιοδρομία στην υπηρετικότητα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Levitas, R. (2004) «Τι είναι κοινωνικός αποκλεισμός;» στο Πετμεζίδου, Μ., Παπαθεοδώρου, Χ., (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

- Levitas, R. (2004) «Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού και η νέα ντυρκεμιανή ηγεμονία» στο Πετμεξίδου, Μ., Παπαθεοδώρου, Χ., (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Λαμπριανίδης, Λ., Λυμπεράκη, Α. (2005) *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα: Πατάκης.
- Λεοντιάδου, Λ. (1989) *Πόλεις της Σιωπής*, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ.
- Lewis, G., Gewirtz, S., Clarke J. (2007) *Κοινωνική Πολιτική-Μια άλλη προσέγγιση*, Όλγα Στασινοπούλου (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική. Μια άλλη Προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Lewis, G. (2007) «Εισαγωγή: Διευρύνοντας το φαντασιακό πεδίο της κοινωνικής πολιτικής», στο Lewis, G. Gewirtz, S., Clarke J., (2007), *Κοινωνική Πολιτική-Μια άλλη προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Lewis, G. (2007) «Το φύλο και τα Προνοιακά καθεστώτα», στο Lewis, G. Gewirtz, S., Clarke J., (2007), *Κοινωνική Πολιτική-Μια άλλη προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Λινάρδος – Ρυλμόν, Π. (2003) «Μορφές διεθνοποίησης και ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης*, Αθήνα: Gutenberg.
- Λινάρδος Ρυλμόν, Π. (2003) «*Η αναγκαιότητα μιας νέας προσέγγισης της μετανάστευσης*», Τετράδια του ΙΝΕ τ. 24, Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Λυδάκη Α. (2001) *Ποιοτικές Μέθοδοι της Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Λυμπεράκη, Α. (2009), «Φύλο μετανάστευση και το χάσμα της φροντίδας», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, τόμος 4, τεύχος 1, σ. 77 -93, Αθήνα.
- Λώλης Β. (2015), *Νέες μορφές εργασίας και το κοινωνικό κύρος των εργαζομένων: Η περίπτωση της ΔΕΗ*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μαντέλ, Ε., Νόβακ, Τ., (2007) (μεταφ.) *Η Μαρξιστική Θεωρία για την Αλλοτρίωση*, Αθήνα: Εργατική Πάλλη.
- Μαράτου – Αλιμπράντη Λ. (επιμ.) (2002) *Οικογένειες και κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

- Μαρβάκης Α. (2004) «Κοινωνική ένταξη ή κοινωνικό απαρτχάντ;», στο Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ., (επιμ.), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*», ΚΕΜΟ,8, Αθήνα: Κριτική.
- Μάρκοβα, Ε. (2001) «Η παρουσία των Βούλγαρων μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας και στην ελληνική κοινωνία», στο Μαρβάκης, Α., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ., *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαρούκης Θ.,(2009), «Άτυπη οικιακή εργασία και μετανάστευση:ευκαιρία προς μια διαφορετική θεώρηση της αγοράς εργασίας», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, τ.4, σ. 95-108, Αθήνα.
- Μαρούκης Θ. (2010) «Οικονομική Μετανάστευση στην Ελλάδα: Αγορά Εργασίας και Κοινωνική Ένταξη», Διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Mason, J. (2003) *Η διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, επιμ. Κυριαζή Ν., Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαστρογιάννης, Ι. (1957) «*Η κοινωνική πρόνοια δια μέσου των αιώνων*», τ. Α΄, Ανάτυπον εκ της εφημ. *Βήμα των Τυφλών*, τ. 1, Αθήνα.
- Μαστρογιάννης, Ι. (1958) «*Η κοινωνική πρόνοια δια μέσου των αιώνων*», τ. Β΄, Ανάτυπον εκ της εφημ. *Βήμα των Τυφλών*, τ. 2, Αθήνα.
- Μαστρογιάννης, Ι. (1960) *Ιστορία της κοινωνικής πρόνοιας της Νεωτέρας Ελλάδος (1821 – 1960)*, Αθήνα.
- Μητσάκης Μ., (1893) «*Η κυρά Κώσταινα*», *Ακρόπολις* 6-2-1893.
- Μίλεση, Χ. (2006) *Οι αλλοδαποί μαθητές από την Αλβανία στη σχολική κοινότητα*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Mills, W. C. (1968) *Οι χαρτογιακάδες*, Σοφιανού, Φ. (μετ), Αθήνα: Κάλβος.
- Mills W. C. (1985) *Η κοινωνιολογική φαντασία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Modgil, S., Verika, G. (1986 – 1997) *Πολυπολιτισμική εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μουσούρου, Λ. (1993) *Από τους Γκασταρμπαίτερ στο Πνεύμα του Σένγκεν*, Αθήνα: Gutenberg.

- Μουσούρου, Λ. (2003) *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. (2004) «Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Προστασία» στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. (2005) *Γυναίκα και Απασχόληση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. (2006) «Παιδιά παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο ελληνικό σχολείο», στο Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπάγκαβος, Χ. (2003) «Δημογραφικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης*, Αθήνα: Gutenberg.
- Μπάγκαβος Χ., Παπαδοπούλου Δ., Συμεωνάκη Μ., (2008) *Μετανάστευση και παροχή υπηρεσιών σε μετανάστριες στην Ελλάδα*, Αθήνα: ΙΝΕ / ΓΣΕΕ.
- Μπάδα, Κ., Αργυρού, Ε. (2013) «Η κοινωνία και ο πολιτισμός της «υποτιμημένης» εργασίας: Από την ψυχοθυγατέρα, τη δουλεύτρα, την υπηρέτρια και τη γυναίκα στην αλλοδαπή οικιακή βοηθό» στο Ψημμένος Ι., (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Μπαλιμπάρ, Ε., Βαλλεστάιν, Ι. (1991) «Φυλή, έθνος, τάξη: Οι διαφορούμενες ταυτότητες» Μετ.Ελεφάντης, Α., Καλαφάτη Ε, Αθήνα: Πολίτης.
- Μπαλούρδος, Δ. (1991) «Μορφολογία της φτώχειας και κοινωνικός αποκλεισμός: θεωρητικές και μεθοδολογικές περιπλοκές», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.83, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Μπαλτσιώτης, Λ., Τσιτσελίκης, Κ. (2001) *Η μειονοτική εκπαίδευση της Θράκης: Συλλογή νομοθεσίας – Σχόλια*, Αθήνα: Σάκκουλας.
- Μπέλλας, Χ., (επιμ.), (2012) *Οικιακή εργασία και κοινωνική ένταξη μεταναστριών στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης*, Αθήνα: Τόπος.
- Μουσιδής Α., Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) (2011) *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών: Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*, Αθήνα: Κριτική.
- Ναζάκης Χ., Χλέτσος Μ., (επιμ.) (2003) *Μετανάστες και Μετανάστευση*, Αθήνα: Πατάκης.

- Νικολινάκος, Μ. (1973) *Καπιταλισμός και Μετανάστευση*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ντόκος, Θ. (2003) «Οι συνέπειες της μετανάστευσης για την περιφερειακή σταθερότητα και την ελληνική εθνική ασφάλεια», στο Νουζιάκης, Χ., Χλέτσος, Μ., *Μετανάστες και Μετανάστευση*, Αθήνα: Πατάκης.
- Ντυρκάϊμ, Ε. (1978) *Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου*, Μουσούρου, (μετ.-επιμ.), Αθήνα: Gutenberg.
- Ξηραδάκη, Κ. (1988) *Το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα: Πρωτοπόρες Ελληνίδες 1830-1936*, Αθήνα: Γλάρος.
- Ξυπολυτάς, Ν. (2013) *Εσωτερική οικιακή εργασία*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Οικονόμου, Χ., Φερόνας, Α. (επιμ.) (2006) *Οι εκτός των τειχών: Φτώχεια και Κοινωνικός αποκλεισμός στις σύγχρονες κοινωνίες*, Αθήνα: Διόνικος.
- Πανούσης, Γ. (2004) «Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνικοί αποκλειστές», *Κοινωνική Εργασία*, 73, Αθήνα.
- Πανουτσοπούλου, Κ. (1984) *Κοινωνική Πρόνοια: Ιστορική Εξέλιξη – Σύγχρονες Τάσεις*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Πανταζής, Π. (2004) *Από τα υποκείμενα στο υποκείμενο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδοπούλου, Δ. (1999) «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Εισαγωγή στην έννοια και τη διδασκαλία», στο Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Αρμός.
- Παπαδοπούλου, Δ. (1999) «Συμπεράσματα: Από τη φτώχεια στον Κοινωνικό Αποκλεισμό», στο Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Αρμός.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2004) «Η φύση το κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελληνική κοινωνία» στο Πετμεζίδου, Μ. Παπαθεοδώρου, Χ., (επιμ), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2004) «Η φύση το κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελληνική κοινωνία» στο Πετμεζίδου, Μ. Παπαθεοδώρου, Χ., (επιμ), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2006) «Μορφές κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών. Το παράδειγμα της περιφέρειας Αττικής», στο

Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

- Παπαδοπούλου, Δ. (2009) «Η επίδραση της νόμιμης διαμονής στην κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, τ.4, σ. 45-62, Αθήνα: Διόνικος.
- Παπαδοπούλου Δ., (2011) «Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρικές διαπιστώσεις», στο Μωυσίδης Α., Παπαδοπούλου Δ.,(επιμ.), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών: Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*, Αθήνα: Κριτική.
- Παπαδοπούλου Δ. (2012) *Κοινωνιολογία του Αποκλεισμού στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Τόπος.
- Παπαδοπούλου Δ. (2013) «Η κοινωνική κατασκευή του αποκλεισμού και της ένταξης στα χαμηλού κύρους επαγγέλματα στην Ελλάδα: Η περίπτωση των οικονομικών μεταναστών», στο Ψημμένος Ι., (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2018) «Διάρρηξη του κοινωνικού δεσμού και στρατηγικές επιβίωσης των μακροχρόνια ανέργων και των φτωχών εργαζομένων σε περίοδο οικονομικής κρίσης» στο Δημουλάς, Κ., Κουζής Γ., (επιμ.), *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Τόπος.
- Παπαδοπούλου, Δ., (2018) «Πολιτικές Καταπολέμησης του Κοινωνικού Αποκλεισμού» στο Σακελλαρόπουλος,Θ., Οικονόμου, Χ, Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ., (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2004) «Εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα στη μέτρηση της οικονομικής ανισότητας: τι επίδραση έχουν οι εναλλακτικές παραδοχές και ερμηνείες;» στο Πετμεζίδου, Μ., Παπαθεοδώρου, Χ., (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαθεοδώρου, Χ. (2018) «Μετρώντας την Οικονομική Ανισότητα και Φτώχεια», στο Σακελλαρόπουλος,Θ., Οικονόμου, Χ, Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ., (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.
- Παπαταξιάρχης, Ε. (επιμ.) (2006) *Περιπέτειες της ετερότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Παπαταξιάρχης, Ε., Τοπάλη, Π., Αθανασοπούλου, Α. (2009) *Κόσμοι της οικιακής εργασίας: Φύλο, μετανάστευση και πολιτισμικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του πρώιμου 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Πατινιώτης, Ν. (1990) *Εξάρτηση και μετανάστευση: η περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Παύλου, Μ. (2003) «Οι μετανάστες ‘σαν κι εμάς’ : οι όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στη Ελλάδα», στο Παύλου, Μ., Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης, Κοινωνική συμμετοχή, Δικαιώματα και ιδιότητα του Πολίτη*, Αθήνα: Κριτική.
- Παύλου, Μ., Χριστόπουλος, Δ. (2004) *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης*, Αθήνα: Κριτική.
- Παύλου Μ., Χριστόπουλος Δ. (επιμ.) (2004) «Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη», *ΚΕΜΟ*,8, Αθήνα: Κριτική.
- Payne, M. (2000) «Σύγχρονη θεωρία της κοινωνικής εργασίας», στο Καλλινικάκη, Θ. (επιμ.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Πετμεζίδου, Μ. (2004) «Ο διάλογος για την παγκόσμια φτώχεια» στο Πετμεζίδου, Μ., Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Πετμεζίδου, Μ., Παπαθεοδώρου, Χ. (2004) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, (επιμ.), Αθήνα: Εξάντας.
- Πετρονώτη, Μ. (1995) «Δίκτυα κοινωνικών σχέσεων: όψεις και αλληλεπιδράσεις με τη διαδικασία επαγγελματικής κινητικότητας. Έρευνα για τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της Απασχόλησης», *Μελέτη V*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Πετρονώτη Μ., Ζαρκιά Κ. (1998) *Το Πορτραίτο μιας Διαπολιτισμικής Σχέσης*, Αθήνα: UNESCO, ΕΚΚΕ, Πλέθρον.
- Πετρονώτη, Μ. (2000) «Εισαγωγικά Όρια και Περιθώρια: εντάξεις και αποκλεισμοί», στο Κανταντζόγλου Ρ. Πετρονώτη Μ, (επιμ.) *Όρια και περιθώρια, εντάξεις και αποκλεισμοί*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Πιζάνιας, Π. (1993) *Οι φτωχοί των πόλεων*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Plumb, J.H. (2007) *Ο θάνατος του παρελθόντος*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Plummer, K. (2000) *Τεκμήρια Ζωής. Εισαγωγή στα Προβλήματα και τη Βιβλιογραφία μιας Ανθρωπιστικής Μεθόδου*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ράπτη, Ν. (2007) «Η ένταξη της γυναίκας μετανάστριας στην οικονομική ζωή της χώρας υποδοχής» στο Ρήγα, Α – Β (επιμ.), *Οικονομικές μετανάστριες στην Ελλάδα: διαπολιτισμικότητα και εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ρομπόλης, Σ. (2007) «Το μέλλον της εργασίας και του κοινωνικού κράτους στην εποχή της «παγκοσμιοποίησης»: οι εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές» στο Σωτηρέλης, Γ., Χρ. Τσατουρίδης (επίμ.) *Κοινωνικά δικαιώματα και κρίση του κράτους πρόνοιας*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Ρομπόλης, Σ. (2007) *Η μετανάστευση από και προς την Ελλάδα*, Αθήνα: Επίκεντρο.
- Ρομπόλης, Σ. (2007) *Η μετανάστευση από και προς την Ελλάδα*, Αθήνα: Επίκεντρο.
- Ρομπόλης, Σ. Χλέτσος, Μ. (1995), *Η Κοινωνική Πολιτική Μετά την Κρίση του Κράτους - Πρόνοιας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Σακελλαρούπουλος, Θ. (1999) «Αναζητώντας το νέο Κοινωνικό Κράτος» στο Σακελλαρόπουλος, Θ. (επίμ.) *Η Μεταρρύθμιση του Κοινωνικού Κράτους – Τομ. Α΄*, Αθήνα: Κριτική.
- Σακελλαρούπουλος, Θ. (2007) «Οι μεγάλοι αναπροσανατολισμοί στα κράτη πρόνοιας» στο Σωτηρέλης, Γ., Χρ. Τσατουρίδης (επίμ.) *Κοινωνικά δικαιώματα και κρίση του κράτους πρόνοιας*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Σακελλαρόπουλος, Θ. (2019) «Ένα Μεθοδολογικό Σχεδιάγραμμα για την Έρευνα της Κοινωνικής Πολιτικής και του Κοινωνικού Κράτους της Κρίσης» στο *Τιμητικό Τόμο για τον Ευστάθιο Ν. Τσότορο*, Αθήνα: Διόνικος.
- Σακελλαρόπουλος, Θ. (2018) «Κοινωνικό Κράτος και Κοινωνική Πολιτική σε Ιστορική Προοπτική» στο Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ, Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ., (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.
- Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ, Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ. (επιμ.) (2018) *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.

- Σαλιάρη, Λ. (2007) «Οι μετανάστριες στην Ελληνική κοινωνία: αναφορές, εμπειρίες και προτάσεις» στο Ρήγα, Α – Β (επιμ.), *Οικονομικές μετανάστριες στην Ελλάδα: διαπολιτισμικότητα και εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Σαλιάρη, Λ. (2007) «Οι μετανάστριες στην Ελληνική κοινωνία: αναφορές, εμπειρίες και προτάσεις» στο Ρήγα, Α – Β (επιμ.), *Οικονομικές μετανάστριες στην Ελλάδα: διαπολιτισμικότητα και εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Σαλιμπά, Ζ.,(2002) «Γυναίκες Εργάτριες στην Ελληνική Βιομηχανία και στη Βιοτεχνία (1870-1922), Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε.
- Savage, M., Warde, A. (2005) *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*, Ψημμένος, Ι. (επιμ.), Αθήνα: Παπαζήσης.
- Σκαμνάκης, Χ. (2005) «Η υποεθνική παράμετρος, προοπτική ή αδύναμος κρίκος των συστημάτων κοινωνικής προστασίας» στο Ζαϊμάκης Γ., Α. Κανδυλάκη (επίμ.) *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας: Μορφές Παρέμβασης σε Ευπαθείς Ομάδες και σε Πολυπολιτισμικές Κοινότητες*, Αθήνα: Κριτική.
- Σκαμνάκης Χ., (2006) *Ο ρόλος των φορέων της Αυτοδιοίκησης στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής: Η περίπτωση των φορέων της Αχαΐας*, Αθήνα: Gutenberg.
- Σκαμνάκης, Χ., (2009), «Η προνοιακή περιθωριοποίηση των μεταναστευτικών πληθυσμών από τους μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, τ.4 (1), σ. 127-138, Αθήνα: Διόνικος.
- Σκαμνάκης, Χ. (2011) «Η κοινωνική πολιτική από την αυτοδιοίκηση. Μεταξύ διεύρυνσης και διάσπασης της κοινωνικής προστασίας: Μια αναφορά στην ελληνική περίπτωση» στο Θανοπούλου, Μ., Πετμεζίδου, Μ., Στρατηγάκη, Μ., *Όψεις Κοινωνικής Δυναμικής: Μελέτες ευχαριστήριες στην καθ. Κούλα Κασσιμάτη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Σκαμνάκης, Χ., (2018) «Περιφερειακές και Τοπικές Κοινωνικές Πολιτικές» στο Σακελλαρόπουλος,Θ., Οικονόμου, Χ, Σκαμνάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ., (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.
- Σκαμνάκης, Χ. (2020) *Η Κοινωνική Πολιτική στην Αυτοδιοίκηση*, Αθήνα: Διόνικος.
- Σκλάβου, Κ. (2007) «Η διά βίου μάθηση σε γυναίκες μετανάστριες μέσω της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και του φύλου» στο Ρήγα Α – Β (επιμ.),

Οικονομικές μετανάστριες στην Ελλάδα: Διαπολιτισμικότητα και Εκπαίδευση, Αθήνα: Gutenberg.

- Σκουτέλης, Γ. Δ. (1990) *Σύνθετες Ασφαλίσεις: Ανάπτυξη και Κρίση*, Αθήνα: Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών Υγείας.
- Spicker, P. (2004) *Το Κράτος Πρόνοιας μια γενική θεωρία*, Αθήνα: Διόνικος.
- Σταθόπουλος, Π. (1995) *Κοινωνική Εργασία: Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα: Έλλην.
- Σταθόπουλος, Π. (2012) *Οργάνωση και Διοίκηση Κοινωνικών Υπηρεσιών*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Στασινοπούλου, Ο. (1988) *Θέματα Κράτους Πρόνοιας Σημειώσεις*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Στασινοπούλου, Ο. (1996) *Ζητήματα Σύγχρονης Κοινωνικής Πολιτικής: Από το Κράτος Πρόνοιας στο «Νέο» Προνοιακό Πλουραλισμό*, Αθήνα: Gutenberg.
- Στασινοπούλου, Ο. (2000) *Κράτος Πρόνοιας: Ιστορική Εξέλιξη – Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Gutenberg.
- Στρατηγάκη Μ. (2006) *Το φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Συνήγορος του Πολίτη (2002) *Ετήσια Έκθεση*, Αθήνα.
- Συνήγορος του Πολίτη (2003) *Κύκλος Κοινωνικής Προστασίας*, Πόρισμα 13525-2003, Αθήνα.
- Σωτηρέλλης, Γ., Τσαϊτουρίδης, Χ. (επιμ.) (2007) *Κοινωνικά Δικαιώματα και Κρίση του Κράτους Πρόνοιας*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Τάτσης Ν., Θανοπούλου Μ. (επιμ.), (2009) *Η Κοινωνιολογία της Σχολής του Σικάγου*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Taylor, F. W. (2007) *Αρχές Επιστημονικού Μάνατζμεντ*, Ψημμένος, Ι. (επιμ.), Αθήνα: Παπαζήσης.
- Taylor, C. (2000) *Πολυπολιτισμικότητα*, Αθήνα: Πόλις.
- Τζάνη, Μ. (2000) *Σχολική Επιτυχία*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Thompson, P. (2002) *Φωνές από το παρελθόν*, Μπούσχοτεν P.B., Ποταμιάνος Ν., (μτφ.), Αθήνα: Πλέθρον.
- Τοπάλη, Π. (2001) *Ο διασυσχετισμός έμμισθης οικιακής εργασίας και Φιλιππινέζων μεταναστριών στην Αθήνα*, Αθήνα: ΚΕΘΙ.

- Townsend, P. (2004) «Για μια αναθεώρηση της διεθνούς κοινωνικής πολιτικής ενάντια στη φτώχεια» στο Πετμεξίδου, Μ., Παπαθεοδώρου, Χ., (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Τρανούλης, Τ. (1988) *Η ζωή μου στο καμίνι-Το (Κερατοχώρι)*, Αθήνα.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1952) *Έλληνες της Αμερικής*, Αθήνα: Κολλάρος.
- Τριανταφυλλίδου, Α. (2005) *Ελληνική μεταναστευτική πολιτική. Προβλήματα και κατευθύνσεις*, Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ - Κείμενα Πολιτικής 6.
- Τρουμπέτα, Σ. (2000) «Μερικές σκέψεις σχετικά με την παράσταση του «άλλου» και το φαινόμενο του ρατσισμού στην ελληνική κοινωνία», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.101-102, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Τριανταφυλλίδου, Α., Μαρούκης, Θ. (επιμ.) (2010) *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} Αιώνα*, Αθήνα: Κριτική.
- Τσακίρογλου, Π. (1990) «Μερικά μεθοδολογικά προβλήματα σχετικά με τη μέτρηση της φτώχειας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.73Α, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Τσαούσης, Δ. (1987) *Η κοινωνία του Ανθρώπου*, Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαούσης, Δ., (1991) «Ελληνικές Συνταγματικές Διατάξεις σε Θέματα Κοινωνικής Πολιτικής», *Τετράδια Εργασίας*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, ΚΕΚΜΟΚΟΠ.
- Τσιάκαλος, Γ. (2000) *Οδηγός Αντιρατσιστικής εκπαίδευσης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τσιάκαλος, Γ. (2004) «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Ορισμοί, Πλαίσιο και Σημασία», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Τσομπάνογλου Γ., (επιμ.), (2007) *Κοινωνική Ανάπτυξη και Κοινοτική Συνοχή*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Υφαντόπουλος, Ι., Σταματελοπούλου, Φ., Πολυγένη, Α. (2005) «Πολιτικές Απασχόλησης στην Ελλάδα», στο Ζαϊμάκης, Γ., Κανδυλάκη, Α., (επιμ.), *Δίκτυα Κοινωνικής Προστασίας*, Αθήνα: Κριτική.
- Φασουλής, Β. (2015) *Τα δικαιώματα του Παιδιού*, Αθήνα: Παπαζήσης.

- ΦΕΚ 106/ 24-4-1914, *Περί ημερομισθίου εργατών και μισθών των υπηρετριών*, Αθήνα.
- ΦΕΚ 497/22-4-02 αρ. απ. 16085: *Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών και Κοινοτικών Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών*.
- ΦΕΚ 4249/5-12-2017 αρ. απ.41087: *Πρότυπος Κανονισμός Λειτουργίας Δημοτικών και Κοινοτικών Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου Παιδικών και Βρεφονηπιακών Σταθμών*.
- Φερόνας, Α. (2018) «Κοινωνικές Ανάγκες, Κοινωνικοί Κίνδυνοι και Κοινωνική Αλληλεγγύη» στο Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ, Σκαμανάκης, Χ., Αγγελάκη, Μ. (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.
- Φίλιας Β. (επιμ.) (2003) *Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τεχνικές των κοινωνικών Ερευνών*, Αθήνα: Gutenberg.
- Φούσκας, Θ., (2012) *Κοινότητες μεταναστών και εργασιακή αντιπροσώπευση*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Vermeulen, H. Attekum M. Pennings T, Lindo, F. (1990) *Έλληνες μετανάστες στην Ολλανδία*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Vincent, B. (1994), *Οι περιθωριακοί*, Αθήνα: Ροές.
- Watson T. J. (2005) *Κοινωνιολογία, Εργασία και Βιομηχανία*, Ψημμένος, Ι. (επιμ.) Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Watson, S. (2007) «Ο Foucault και η μελέτη της κοινωνικής πολιτικής», στο Lewis G., Gewirtz, S. και Clarke J. (επιμ.) *Κοινωνική Πολιτική: Μία Άλλη Προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Χαντζαρούλα, Π. (2013) «Οι δυναμικές της σχέσης εργοδότης και οικιακής εργάτριας», στο Ψημμένος Ι., (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Χαντζαρούλα, Π. (2012) *Σμιλεύοντας την υποταγή: Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Χριστόπουλος, Δ. (2001) «Το τέλος της εθνικής ομοιογένειας: παραδοσιακές και νέες μορφές ετερότητας στην Ελλάδα», στο Μαρβάκης, Α., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ., *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Χριστόπουλος, Δ. (2002) *Η ετερότητα ως σχέση εξουσίας*, Αθήνα: Κριτική.
- Χτούρης, Σ. (1998) «Κοινωνικά και Οικονομικά χαρακτηριστικά των προσφυγικών ομάδων στην περιοχή Αττικής», στο Βγενόπουλος, Γ. Ταμβίσκου, Φ. (Επιμ.), *Συνεδριακές εκδηλώσεις Ε.Κ.Ε.Μ. – Πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελληνική Αγορά Εργασίας*, Αθήνα: Ε.Κ.Ε.Μ. – Παπαζήσης.
- Ψημμένος, Ι. (1999) «Εργασία και μετανάστες στο χώρο της Αθήνας», στο Παπαδοπούλου, Α., (Επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Αρμός.
- Ψημμένος, Ι. (2000) «Εργασία και ρατσισμός, κοινωνική διαχείριση και Μεταναστευτικό εργατικό Δυναμικό, Φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας» σε *Υπουργείο Εξωτερικών – Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού*, Αθήνα.
- Ψημμένος, Ι. (2001) «Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη μητροπολιτική Αθήνα», στο Μαρβάκης, Α., Παρσάνογλου, Δ., Παύλου, Μ., *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ψημμένος, Ι. (2003) «Ερμηνείες μετανάστευσης, προσδοκίες και ταυτότητες των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ψημμένος, Ι. (2003) «Μεταναστευτικός έλεγχος και άτυπες διακριτικές πολιτικές: Ο ρόλος των κοινωνικών υπηρεσιών», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ψημμένος, Ι. (2004) «Δημιουργώντας Χώρους Κοινωνικού Αποκλεισμού: Η περίπτωση των Αλβανών Ανεπίσημων Μεταναστών στο Κέντρο της Αθήνας», στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ψημμένος, Ι. (2004) *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια – Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ψημμένος, Ι. (2006) «Εργασία και Ταυτότητα: Η περίπτωση των ανεπίσημων μεταναστριών», στο Γκέφου – Μαδιανού, Δ. (επιμ.), *Εαυτός και άλλος*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ψημμένος, Ι. (2006) «Η κοινωνική διάσταση της εργασίας των μεταναστριών οικιακών βοηθών: αιτίες ανάπτυξης και συνθήκες απασχόλησης», στο

Μπάγκαβος, Χ., Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

- Ψημμένος, Ι. (2008) «Μεταναστευτικοί Πληθυσμοί, Κοινωνικές Σχέσεις και Συνθήκες Ζωής στο Κ. Τσίμπος (επιμ) *Εισαγωγή στην Πληθυσμιακή Γεωγραφία*, Αθήνα: Σταμούλης.
- Ψημμένος, Ι. & Σκαμνάκης, Χ. (2008) *Οικιακή εργασία των μεταναστριών και κοινωνική προστασία. Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ψημμένος, Ι. (2009) «Η συμβολή της οικιακής εργασίας στην προνοιακή περιθωριοποίηση των μεταναστριών». *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 4 (1), 139-154.
- Ψημμένος, Ι. (2011) «Κοινωνιολογία και μετανάστευση», στο Θανοπούλου, Μ., Πετμεζίδου, Μ., Στρατηγάκη, Μ., *Όψεις Κοινωνικής Δυναμικής : Μελέτες ευχαριστήριες στην καθ. Κούλα Κασιμάτη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ψημμένος, Ι. (2013) «Εισαγωγή-Διαδρομές Υπηρετικότητας» στο Ψημμένος Ι., (επιμ.), *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ψημμένος Ι. (επιμ.). (2013) *Εργασία και Κοινωνικές Ανισότητες*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ψημμένος, Ι. (2018) «Εργασία και Αλληλεγγύη: Διαδρομές Διαμόρφωσης της Κοινωνικής Πολιτικής από τα Κάτω» στο Σακελλαρόπουλος, Θ, Οικονόμου, Χ, Σκαμνάκης, Χρ., Αγγελάκη, Μ., (επιμ.) *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.
- Ψημμένος, Ι. (2020) *Το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό*, Αθήνα: Παπαζήσης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1: Οδηγοί Συνέντευξης (Βασικές θεματικές οδηγιών συνέντευξης)

1.1. Οδηγός Συνέντευξης μεταναστριών

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΡΟΗ (ΔΙΑΡΟΜΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ)

ΓΕΝΙΚΑ

1. Μιλήστε μου λίγο για σας ,για τη χώρα σας και την Ελλάδα;
2. Τι είναι το καλύτερο που σας προσφέρει η Ελλάδα και τι το χειρότερο. Τι διαφορά έχει η ζωή εδώ και τι στη χώρα σας;

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

3. Γιατί επιλέξατε να μείνετε σ' αυτή την περιοχή;
4. Έχετε ΠΣ κοντά στο σπίτι σας; Τα παιδιά σας πηγαίνουν ΠΣ;(Με τι μεταφορικό μέσο τα πηγαίνετε; Ποιος τα πηγαίνει και ποιος τα παίρνει;)
5. Στη χώρα σας πως είναι το σύστημα με τους βρεφονηπιακούς σταθμούς, πως λειτουργούν;

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

6. Έχετε πολλά έξοδα κάθε μήνα; Πως τα αντιμετωπίζετε, τα καταφέρνετε;
7. Αντιμετωπίζετε δυσκολία ν' ανταπεξέλθετε στα βασικά έξοδα του ΠΣ;
8. Τι μισθό παίρνετε, σας ικανοποιεί; Τι χρήματα μπαίνουν στο σπίτι σας το μήνα ή την εβδομάδα;
9. Στη χώρα σας πως ήταν ή πως είναι τα οικονομικά, τα καταφέρνατε, πως ήταν η ζωή εκεί; Στέλνατε ή στέλνετε χρήματα ακόμη στη πατρίδα σας, γιατί;

ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΡΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

10. Μιλήστε μου για την εργασία σας, περιγράψτε μου τι ακριβώς κάνετε που απασχολείστε;
11. Πως αντιμετωπίζουν την εργασία σας οι άλλοι; Με τους υπεύθυνους και τους παιδαγωγούς των ΠΣ αντιμετωπίσατε προβλήματα, τι είδους προβλήματα;
12. Ποιος πήγε ή προσπάθησε να γράψει το παιδί στο Π.Σ., εσείς ή κάποιος άλλος και γιατί;

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

13. Ποιες είναι οι σχέσεις σας με το προσωπικό του ΠΣ ; Πως σας αντιμετωπίζουν;
14. Η δασκάλα του παιδιού σας πως συμπεριφέρεται στο παιδί και σε εσάς;
15. Έχετε σχέσεις με άλλους γονείς; Με το σχολικό περιβάλλον;
16. Σας ζήτησε ποτέ κάποιος (από τον Π.Σ) αντάλλαγμα για να σας βοηθήσει;
17. Τι κάνει το παιδί σας στο ΠΣ, σε τι βοηθήθηκε, τι του προσφέρει; Αισθάνεστε ότι αυτή την περίοδο ο ΠΣ είναι πιο απαραίτητος για σας απ' ότι πριν και γιατί;
18. Τι γνώμη έχετε για τους Παιδικούς Σταθμούς και τους υπαλλήλους τους;
19. Τι προσδοκίες έχετε για εσάς, την οικογένεια και για τα παιδιά σας;
20. Η οικονομική κρίση που πλήττει τη χώρα μας πως σας επηρεάζει; Πως άλλαξε τη ζωή σας, τη καθημερινότητα σας και σε τι;
21. Γνωρίζετε εάν υπάρχει αντιπρόσωπος δικό σας στο Δήμο, ή εάν υπάρχει επιτροπή μεταναστών για τα παράπονα σας;

1.2. Οδηγός Συνέντευξης Δημοσίων Υπαλλήλων

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

1. Εσείς μένετε στην περιοχή αυτή; Πόσο καλά γνωρίζετε την περιοχή που εργάζεστε;
2. Το σπίτι σας είναι κοντά στην εργασία σας ;
3. Πόσοι Π Σ υπάρχουν στο γεωγραφικό διαμέρισμα σας;
4. Με ποια κριτήρια γίνεται η επιλογή των νηπίων;
5. Συμμετέχει ο Δήμος σας στο Πρόγραμμα του ΕΣΠΑ;
6. Στην περιοχή σας μένουν πολλοί μετανάστες;

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

7. Εσείς τι χρήματα πληρώνετε για τη δουλειά που κάνετε;
8. Οι γονείς γενικά πλήρωναν- πληρώνουν στον Π Σ;
9. Η κρατική επιχορήγηση-η χρηματοδότηση ΕΣΠΑΑ επαρκεί για τη λειτουργία του ΠΣ ή επιβαρύνετε και εσείς οικονομικά;
10. Πως γίνονται οι προμήθειες με διαγωνισμό ή με απευθείας ανάθεση;

ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜ. ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

11. Μιλήστε μου για το επάγγελμα σας;
12. Η εργασία σας εδώ σας ικανοποιεί; Με τι συνθήκες εργάζεστε; Τι προσδοκίες έχετε;
13. Είσατε όλοι βρεφονηπιοκόμοι, τι πτυχία έχουν οι συνάδελφοι σας εδώ στο Π.Σ.;
14. Τι άλλο νομίζετε ότι παίζει ρόλο στην εργασία σας εκτός από το μισθό σας;
15. Έρχεστε καθημερινά σ' επαφή με γονείς;
16. Έχετε τηλεφωνήσει ποτέ στους εργοδότες των μεταναστών για να τους εξηγήσετε και να τους ενημερώσετε για τα χαρτιά που είναι απαραίτητα να συμπληρώσουν ή να τους δώσουν; Γενικά τους βοηθάτε;
17. Τι εντύπωση έχετε για τα παιδιά των μεταναστών που έρχονται στο Π.Σ.;

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΒΑΣΗ

18. Πως έχει αλλάξει η ζωή σας –προσωπικά και επαγγελματικά- με την οικονομική κρίση που βιώνουμε σήμερα;
19. Σε τι έχει επηρεαστεί κατά τη γνώμη σας η λειτουργία των Π.Σ.;
20. Τι αντίκτυπο βλέπετε να έχει-η παρούσα οικονομική κρίση- στα παιδιά(εξωτερικά αλλά και εσωτερικά) και ιδιαίτερα των μεταναστών;
21. Πως αντιμετωπίζετε τις μετανάστριες και τα παιδιά τους, τι γνώμη έχετε για τις ίδιες και τι προσδοκίες νομίζετε ότι έχουν για τα παιδιά τους;
22. Τι σκέφτεστε για το μέλλον, τι ονειρεύεστε , πως φαντάζεστε το τέλος της επαγγελματικής σας ζωής ;
23. Γνωρίζετε αν υπάρχει επιτροπή μεταναστών και εκπρόσωπος τους στο Δήμο σας;

Παράρτημα 2: Δημογραφικά Στοιχεία

2.1. Δημογραφικά στοιχεία μεταναστριών

ΟΝΟΜΑ	ΧΩΡΑ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ	ΗΛΙΚΙΑ	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΠΑΙΔΙΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΧΡΟΝΙΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ	ΠΛΑΙΣΙΟ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΣΦΑΛΙΣΗ
1. Δάφνη	Αλβανία	35	Έγγαμη	1	Μ.Ε	10	Συνεργείο	ΝΑΙ
2. Γιούλκα	Αλβανία	30	Έγγαμη	2	Μ.Ε	13	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
3. Μαρίνα	Ρωσία	35	Έγγαμη	2	Τ.Ε	10	Άνεργη	ΟΧΙ
4. Ελβίρα	Αλβανία	25	Έγγαμη	2	Υ.Ε	14	Σπίτια	ΟΧΙ
5. Λίντα	Αλβανία	24	Έγγαμη	1	Υ.Ε	10	Σπίτια	ΟΧΙ
6. Εντλίρα	Αλβανία	35	Έγγαμη	2	Μ.Ε	16	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
7. Ζαμίρα	Αλβανία	35	Έγγαμη	2	Μ.Ε	16	Σπίτια	ΟΧΙ
8. Μπρουνίλτα	Αλβανία	35	Έγγαμη	1	Π.Ε	10	Άνεργη	ΟΧΙ
9. Νικολίνα	Ρουμανία	40	Έγγαμη	2	Μ.Ε	10	Σπίτια	ΟΧΙ
10. Εύα	Αλβανία	38	Χήρα	2	Μ.Ε	13	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ

11. Λουμπουρία	Αλβανία	39	Έγγαμη	4	M.E	16	Σπίτια	OXI
12. Βικτόρια	Μολδαβία	37	Έγγαμη	2	Π.Ε	11	Σπίτια	OXI
13. Άλμπα	Αλβανία	31	Έγγαμη	2	M.E	10	Σπίτια	OXI
14. Εγκελέντα	Αλβανία	31	Έγγαμη	1	M.E	13	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
15. Μιχαέλα	Ρουμανία	35	Έγγαμη	1	M.E	14	Άνεργη	OXI
16. Ιουλιάννα	Ρουμανία	31	Έγγαμη	1	Π.Ε	10	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
17. Μαριάννα	Αλβανία	36	Έγγαμη	2	Π.Ε	15	Ιδ. Επιχείρηση /Σπίτια	OXI
18. Ριάνα	Αλβανία	40	Έγγαμη	2	M.E	10	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
19. Γιάννα	Βουλγαρία	31	Διαζευγμένη	1	M.E	10	Ιδ. Επιχείρηση	OXI
20. Φαβιόλα	Αλβανία	28	Έγγαμη	2	Υ.Ε	10	Σπίτια	OXI
21. Εσμεράλντα	Αλβανία	31	Έγγαμη	3	M.E	10	Σπίτια	OXI
22. Λεϊλά	Αλβανία	38	Έγγαμη	2	M.E	16	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
23. Ματίλντα	Αλβανία	24	Έγγαμη	1	M.E	10	Σπίτια	OXI
24. Ολντέα	Ρουμανία	37	Έγγαμη	2	M.E	17	Συνεργείο	ΝΑΙ

25. Ρετζιάνα	Αλβανία	24	Έγγαμη	2	Υ.Ε	13	Ιδ. Επιχείρηση	ΟΧΙ
26. Λουκία	Μολδαβία	36	Έγγαμη	2	Τ.Ε	15	Σπίτια	ΟΧΙ
27. Ανίσα	Αλβανία	25	Έγγαμη	1	Υ.Ε	11	Σπίτια	ΟΧΙ
28. Αμάντα	Αλβανία	32	Έγγαμη	2	Μ.Ε	12	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
29. Βιολέττα	Ρουμανία	32	Έγγαμη	2	Μ.Ε	14	Συνεργείο	ΝΑΙ
30. Ανιούτα	Βουλγαρία	32	Έγγαμη	2	Μ.Ε	12	Σπίτια	ΟΧΙ
31. Άννα	Μολδαβία	43	Έγγαμη	2	Τ.Ε	20	Σπίτια	ΟΧΙ
32. Βασιλίκα	Αλβανία	29	Έγγαμη	2	Μ.Ε	18	Σπίτια	ΟΧΙ
33. Βερόνικα	Ρωσία	39	Άγαμη	1	Π.Ε	16	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
34. Ελίντα	Αλβανία	26	Έγγαμη	2	Υ.Ε	10	Σπίτια	ΟΧΙ
35. Λιλιάνα	Ρωσία	36	Έγγαμη	3	Π.Ε	13	Σπίτια	ΟΧΙ
36. Ράνια	Ινδία	25	Έγγαμη		Μ.Ε	10	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
37. Τέουτα	Αλβανία	41	Έγγαμη	2	Μ.Ε	15	Ιδ. Επιχειρ.	ΝΑΙ

38. Ελόνα	Αλβανία	27	Έγγαμη	1	Μ.Ε	19	Ιδ. Επιχείρηση	ΝΑΙ
39. Αλεμσέτ	Αιθιοπία	38	Έγγαμη	2	Υ.Ε	12	Σπίτια	ΟΧΙ
40. Σοφία	Αλβανία	48	Έγγαμη	1	Π.Ε	13	Σπίτια	ΟΧΙ
41. Κλαούντια	Πολωνία	42	Άγαμη	1	Π.Ε	15	Ιδ. Επιχείρ.	ΟΧΙ
42. Μάϊρα	Αλβανία	30	Έγγαμη	2	Μ.Ε	12	Ιδ. Επιχειρ.	ΝΑΙ

Υ.Ε : Υποχρεωτική Εκπαίδευση

Μ.Ε: Μέση Εκπαίδευση

Τ.Ε: Τεχνολογική Εκπαίδευση

Π.Ε: Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση

Ιδιωτική Επιχείρηση: Περιλαμβάνει οικιακή- βοηθητική εργασία σε εταιρεία, εργοστάσιο, ταβέρνα, καφενείο, σουβλατζίδικο, φούρνο, σκάλες, ιατρείο.

2.2. Δημογραφικά στοιχεία υπαλλήλων

Α/Α	ΗΛΙΚΙΑ	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΠΑΙΔΙΑ	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΧΡΟΝΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ	ΣΧΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΑΝΕΡΓΟ ΣΥΖΥΓΟ	ΣΥΝΤΗΡΟΥΝΤΑΙ ΜΟΝΟΙ
1	36	Έγγαμη	1	Τ.Ε	10	Σύμβαση		
2	55	Έγγαμη	2	Π.Ε	33	Μόνιμη	ΝΑΙ	
3	28	Άγαμη		Τ.Ε	4	Σύμβαση		ΝΑΙ

4	27	Άγαμη		Π.Ε		Σύμβαση		
5	33	Έγγαμη	2	Τ.Ε	3	Σύμβαση		
6	42	Έγγαμη	2	Μ.Ε	3	Σύμβαση		
7	54	Διαζευγμένη	1	Μ.Ε	21	Μόνιμη		
8	53	Έγγαμη	2	Π. Ε	30	Μόνιμη	ΝΑΙ	
9	44	Άγαμη		Μ.Ε	5	Σύμβαση		
10	61	Έγγαμη	2	Τ.Ε	30	Μόνιμη		
11	27	Άγαμη		Π.Ε	2	Σύμβαση		
12	34	Έγγαμη	2	Μ.Ε	8	Σύμβαση		
13	55	Έγγαμη	2	Π.Ε	31	Μόνιμη	ΝΑΙ	
14	38	Άγαμη		Τ.Ε	3	Σύμβαση		ΝΑΙ
15	32	Έγγαμη		Τ.Ε	3	Σύμβαση		
16	51	Άγαμη		Τ.Ε	25	Μόνιμη		ΝΑΙ
17	39	Έγγαμη	2	Τ.Ε	14	Σύμβαση	ΝΑΙ	
18	27	Άγαμη		Τ.Ε	2	Σύμβαση		ΝΑΙ

19	47	Έγγαμη	1	T.E	25	Μόνιμη	ΝΑΙ	
20	30	Άγαμη		T.E	3	Σύμβαση		ΝΑΙ
21	27	Άγαμη		M.E	2	Σύμβαση		ΝΑΙ
22	34	Έγγαμη	1	T.E	5	Σύμβαση	ΝΑΙ	
23	37	Έγγαμη	2	M.E	3	Σύμβαση		

M.E: Μέση Εκπαίδευση (Βοηθοί Βρεφονηπιοκόμοι)

T.E: Τεχνολογική Εκπαίδευση (Βρεφονηπιοκόμοι)

Π.Ε: Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση (Νηπιαγωγοί)

Παράρτημα 3: Φωτογραφικό Υλικό

Ρωσία: Η αίθουσα του Κρατικού Παιδικού Σταθμού που η Ηλιάνα το πρωϊ αφήνει τα εγγόνια της. Εντύπωση προκαλεί η απλή ομοιομορφία στο ντύσιμο των νηπίων.



Στις κάτωθι φωτογραφίες:

Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Ρωσία: Παιδικό Σταθμοί που λειτουργούσαν με άλλες συνθήκες την εποχή του κομμουνιστικού καθεστώτος, σήμερα συνεχίζουν να λειτουργούν και να φιλοξενούν βρέφη και νήπια.. Ανακαινισμένα κτίρια και σύγχρονος παιδαγωγικός εξοπλισμός, στον εσωτερικό και τον εξωτερικό χώρο. Τα κτίρια που ήταν κατασκευασμένα στις χώρες του ανατολικού μπλοκ, ειδικά για παιδικούς σταθμούς, διατηρούσαν όλες τις προδιαγραφές από τότε και τις συνθήκες, για να μπορούν να φροντίζουν και να φιλοξενούν παιδιά εργαζομένων πολλές ώρες στις υπηρεσίες της κρατικής μηχανής της χώρας τους. Καθημερινές δραστηριότητες σε εξωτερικό χώρο κατάλληλα διαμορφωμένο και φροντισμένο (όπως πικ-νικ στο γρασίδι, παιδαγωγικές δραστηριότητες στο κήπο κ.λ.π.),προκαλούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο δε εξατομικευμένος εξοπλισμός των υποδοματίων και η διαμόρφωση του χώρου τους, υποδηλώνουν τη σοβαρότητα και την εκπλήρωση των καθημερινών στόχων τους.















